

Miskolci Egyetem
Állam és Jogtudományi Kar
Bűnügyi Tudományok Intézete
Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék

ROSTA ANDREA

FIATALKORI BŰNÖZÉS ÉS BŰNMEGELŐZÉS

Ph.D. értekezés

Készült:

a Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, „*A magyar állam- és jogrendszer, jogtudomány továbbfejlesztése, különös tekintettel az európai jogfejlődési tendenciákra*” című doktori programjának, „*A bűnügyi tudományok fejlődési irányai*” című alprogramja keretében.

A doktori program vezetője: **Dr. Bragyova András**, egyetemi tanár
A doktori alprogram vezetője: **Dr. Lévay Miklós**, intézetigazgató/egyetemi tanár
Témavezető: **Dr. Lévay Miklós**, intézetigazgató/egyetemi tanár

Miskolc, 2006.

<i>Tartalomjegyzék</i>	oldalszám
A témavezető ajánlása	5.
Bevezető gondolatok	7.
A kutatás témája és célkitűzése	7.
A kutatás módszertana	10.
I. A fiatalkori kriminalitás kriminológiai sajátosságai - Helyzetelemzés	12.
I.1. A fiatalkori bűnözés morfológiája a statisztika tükrében	12.
<i>I.1.1. Kriminálstatisztika, és ami mögötte van</i>	12.
<i>I.1.2. A fiatalkori kriminalitás főbb jellemzői Magyarországon</i>	17.
<i>I.1.3. A fiatalkori bűnözés alakulásának főbb tendenciái Európában</i>	32.
I.2. A fiatalkori bűnözés etiológiája a kriminológiai elméletek tükrében	34.
<i>I.2.1. Kriminológia elméletek, nézetek a fiatalkori bűnözésről</i>	37.
I.2.1.1. A fiatalkori bűnözéssel foglalkozó külföldi elméletek	37.
I.2.1.2. Elméleti jellegű következtetések a fiatalkori bűnözéssel foglalkozó hazai szakirodalomból	49.
I.3. Összegzés	63.
II. Bűnmegelőzés	70.
II.1. A bűnmegelőzés elméleti kérdései	70.
<i>II.1.1. A bűnmegelőzés definíciói</i>	70.
<i>II.1.2. A bűnmegelőzés céljai</i>	77.
<i>II.1.3. A bűnmegelőzés alapelvei</i>	81.
<i>II.1.4. Bűnmegelőzési modellek, dimenziók, megközelítési módok – bűnmegelőzési tipológiák</i>	85.
II.1.4.1. Elsődleges – másodlagos - harmadlagos megelőzés	86.
II.1.4.2. Társadalmibűnmegelőzés - bűnüldözés/büntető Igazságszolgáltatás	91.
II.1.4.3. Szituációs – szociális bűnmegelőzési modell	100.
II.1.4.4. Kommunális – országos – nemzetközi bűnmegelőzés	102.
II.2. A bűnmegelőzés történeti alakulása	105.
<i>II.2.1. A bűnmegelőzés előzményei hazánkban</i>	105.
<i>II.2.2. A jelenlegi helyzet</i>	110.
<i>II.2.3. Külföldi megoldások</i>	118.
II.3. A fiatalkori bűnelkövetés megelőzése	134.
<i>II.3.1. A fiatalkori bűnmegelőzés sajátos szempontjai</i>	134.
<i>II.3.2. A fiatalkori kriminalitás megelőzésében szerepet játszó fontosabb dokumentumok</i>	142.

II.3.3. <i>A fiatalkori kriminalitás hazai megelőzésének gyenge és erős pontjai</i>	157.
II.3.3.1. <i>A fiatalkori bűnözés jellemzői és a hozzájuk fűzött prevenciós kérdések</i>	157.
II.3.3.2. <i>A fiatalkori kriminalitás megelőzésének SWOT-elemzése</i>	161.
II.4. <i>Összegzés</i>	172.
III. A fiatalkori kriminalitásra történő jogi reakciók alakulása	174.
III.1. <i>Fiatalkorúak a hazai büntető igazságszolgáltatásban</i>	174.
III.1.1. <i>Előzmények</i>	176.
III.1.2. <i>Csemegi-kódex</i>	180.
III.1.3. <i>I. Büntetőnovella</i>	182.
III.1.4. <i>1951. évi 34. törvényerejű rendelet</i>	189.
III.1.5. <i>1961. évi Btk.</i>	191.
III.1.6. <i>1978. évi Btk.</i>	193.
III.1.7. <i>1995. évi XLI. törvény</i>	200.
III.2. <i>A fiatalkori kriminalitás büntetőjogi szabályozásának nemzetközi kitekintése</i>	203.
III.3. <i>Összegzés</i>	213.
IV. Következtetések	222.
IV.1. <i>A hazai bűnmegelőzés rendszere</i>	222.
IV.1.1. <i>A jelenlegi helyzet</i>	222.
IV.1.2. <i>Tovább lépési lehetőségek</i>	225.
IV.2. <i>A fiatalkori kriminalitás prevenciója</i>	229.
IV.2.1. <i>A jelenlegi helyzet</i>	229.
IV.2.2. <i>Tovább lépési lehetőségek</i>	230.
IV.3. <i>A fiatalkorúak „büntetőjoga”</i>	250.
IV.3.1. <i>A jelenlegi helyzet</i>	250.
IV.3.2. <i>Tovább lépési lehetőségek</i>	253.
V. Kutatási beszámoló – avagy a fiatalkorú bűnismétlő elítéltek empirikus vizsgálata	266.
V.1. <i>Definíciók</i>	266.
V.2. <i>Módszertani bevezető</i>	268.
V.3. <i>A kutatás során felmerülő korlátok</i>	272.
V.4. <i>A kutatás eredményei</i>	275.
V.4.1. <i>A válaszadók személyi körülményei</i>	275.
V.4.2. <i>I. hipotézis</i>	277.
V.4.3. <i>II. hipotézis</i>	279.
V.4.4. <i>III. hipotézis</i>	284.

V.4.5. <i>IV. hipotézis</i>	294.
V.4.6. <i>Társadalmi bűnmegelőzés, reszocializáció, utógondozás</i>	299.
V.5. <i>Összegzés – a vizsgálat általános tapasztalatai</i>	305.
Záró gondolatok	323.
Felhasznált irodalom	325.
Dokumentumok	337.
Függelék	340.
Rosta Andrea tudományos közleményei	398.
Az értekezés (magyar és angol nyelvű) összefoglalója	399.

b
b

b
b
bb

Bbbbb
B
B
B
B
B
B

Bevezető gondolatok

A kutatás témája és célkitűzése

Jelen dolgozat tárgya a fiatalkori bűnözés, különös tekintettel a megelőzésére. A bűnözés elemzésekor a fiatalkori bűnözés vizsgálata kiemelt fontosságú feladat, (legyen ez akár a fiatalkori bűnözés struktúrájának, a bűnözés időbeli és térbeli alakulásának a vizsgálata, vagy akár okkutatás), mert egyrészt ezek az elkövetők a felnőttkori bűnözők potenciális utánpótlását jelenthetik. Másrészt a korai pszichoszociális beavatkozás esetükben több pozitív eredménnyel kecsegtet, mint felnőttkori társaiknál, hiszen életkori sajátosságukból adódó könnyebb befolyásolásukat kihasználva, azt nemcsak rossz, hanem jó irányba is megtehetjük, így a megelőzés lehetősége náluk kedvezőbb. Ráadásul azt sem szabad szem előtt téveszteni, hogy a fiatalkori bűnözés kedvezőtlen alakulása egyszersmind úgy is értelmezhető, mint ami valamilyen formában a felnőtt társadalom kudarcát, kritikáját adja.

Ahhoz, hogy meg tudjuk akadályozni a bűnöző életforma kialakulását, idejében fel kell ismernünk, és ellensúlyoznunk kell az antiszociális tendenciákat. A közbiztonság romlása, a fiatalkori elkövetők számának '80-as évektől bekövetkezett emelkedése, a bűnözés struktúrájának megváltozása, az elkövetés során alkalmazott erőszak és ennek brutalitás megjelenése számtalan kérdés felvetését eredményezte kriminalitásukkal kapcsolatban. A jogpolitika, a szakemberek egy része, különösen pedig, a közvélemény, a büntetések és az ítélkezési gyakorlat szigorításának pártján áll. Gondoljunk csak, a büntetőjogi vétőképes korhatár csökkentésére irányuló elgondolásokra. Ugyanakkor a kriminálstatisztikai adatok szerint, az érintett korosztály által elkövetett bűncselekmények legnagyobb hányadát a csekély súlyú, elsősorban vagyon elleni deliktumok adják. Továbbá a követéses kriminológiai kutatások, a bűnözés okságát magyarázó kriminológiai elméletek, a kriminálpszociológiai megfontolások pedig azt támasztják alá, hogy különösen ezen elkövetői kör esetében a túl szigorú és túl korai beavatkozás stigmatizáló hatással bír, s nem a bűnözés visszaszorításának, hanem éppen ellenkezőleg, a bűnözői én-tudat kialakításának irányába hat. Nyilvánvaló, hogy ezen okok miatt, a jó közbiztonság nem valósítható meg kizárólag a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás hagyományos, garanciákban gazdag rendszerében, különösen nem az említett korosztályoknál. Szükség van a társadalmi bűnmegelőzés differenciált eszközrendszerének kiépítésére is. A fiatalkorúak bűnmegelőzése, és általában a büntetőjogi és igazgatási rendszerek felé irányuló érdeklődésem egyik alapját ez a látszólagos ellentmondás adja. Másfelől arra is kíváncsi vagyok, hogy más országokban e vonatkozásban mi a helyzet, hogyan alakulnak a bűnmegelőzési szabályok, rendelkezések és programok, ezek mennyire

képesek megbirkózni az igen sok irányból érkező, és sokszor ellentétes igényű elvárásokkal. A társadalom védelme kontra a fiatalkorú elkövetők életébe való - nevelési célt és a gyermek érdekeit előtérbe helyező - beavatkozások nem mindig esnek egybe, nem mindig kivitelezhetők együtt. A fennálló diszharmónia azért is igaz, mert ha voltak és vannak is előremutató, szép célkitűzések és megoldások a nevelési célt előtérbe állító progresszív rendelkezések kapcsán, de a cél megvalósulásához szükséges feltételek csak korlátozott mértékben álltak/állnak rendelkezésre.

A fiatalkori kriminalitás mindig is kitüntetett kutatási területe volt a hazai és a nemzetközi kriminológiának, és kezdetektől fogva élénk érdeklődés fordult, adott elkövetői kör normaszegő viselkedése irányába, számos témakört felölelve. A fiatalkori bűnözés két társadalmi tény hatására vált önálló kutatási területté a kriminológiában. Egyrészt, a XIX. században egy szemléletváltás következett be, miszerint a gyermekekre már nem úgy gondoltak, mint „mini felnőttek”-re, hanem mind inkább úgy tekintettek a felnövekvő korosztályokra (gyermekek→serdülők→fiatalkorúak), mint akik önálló társadalmi csoportot alkotnak. E mögött az a tudományos felismerés áll, hogy ezek a korosztályok, köztük a fiatalkorúak - jól elkülöníthetően – bizonyos, csak rájuk jellemző szociológiai és pszichológiai sajátosságokkal bírnak. Ilyen sajátos szociológiai jegyek közé tartozik például az, hogy a fiatalkorúak a gyerekek és a felnőttek között egy átmeneti társadalmi csoportot képeznek; vagy hogy nem teljes a szocializációjuk; továbbá, hogy a társadalmi, családi helyzetük, illetve azok következményeinek lecsapódása (különösen, ha az kedvezőtlen is), esetükben erőteljesebb, ezekre a tendenciákra kevésbé vagy egyáltalán nincs befolyásuk. Végül ide tartozik az is, hogy e korosztálynál különösen jelentős a kortárs csoportok befolyásoló szerepe. Bőven felmutathatóak a fiatalkorúakra jellemző tipikus pszichológiai, lélektani jegyek is. Ilyenek például a kockázatkereső viselkedés; az irreális és hiányzó életcélok; a probléma-megoldási képesség hiánya; az emberi kötődések felszínessége vagy hiánya; a könnyebb befolyásolhatóság; a kompromisszum és kritikai képesség hiánya. Az előbb felsorolt sajátos jegyek arra utalnak, hogy szociológiai és pszichológiai értelemben a fiatalkort (és a gyermekort is), mint életkori szakaszt olyan sajátosságok jellemzik, amelyek esetlegesen megkönnyíthetik a bűnelkövetést, vagyis tekinthetjük olyan sajátosságoknak is, amelyek egyszersmind a fiatalkori bűnözés szociológiai és pszichológiai kriminogén tényezőit adják. Nem véletlen tehát az, hogy a kriminológia tudománya számára kiemelt bűnelkövetői kör a fiatalkorú bűnelkövetők. Ugyanakkor nemcsak kriminológiai értelemben érdekes ez a korosztály, hanem jogi, büntetőjogi relevanciája is van. Vagyis míg az elkövetők között a szexuális nem viszonylatában, vagy valamilyen etnikai

csoporthoz tartozás tekintetében nem tesz különbséget a jog elkövető és elkövető között, addig az életkori sajátosságoknak kiemelt szerepe van a jogi normák alkalmazása terén. Így az előbbi életkori jellemzőket szem előtt tartva a gyermekkort a jog, a büntethetőséget kizáró okként tartja nyilván (Btk. 23.§.), velük szemben büntetőjogi felelősségre vonásnak nincs helye. Addig a fiatakorúak – szintén az életkori jellemzőkre tekintettel – a felnőttektől eltérő, más elbánás alá esnek (lásd Btk. VII. fejezet). Ez többnyire azt jelenti, hogy enyhébb elbírálásban részesülnek az ítéletek meghozatalakor, a büntetőeljárás szakaszában, illetve a büntetés-végrehajtás során is. Lényegében ez az a másik ok, amiért a kriminológia kutatásokban a fiatakorú bűnözés önálló kutatási területté vált. Vagyis, hogy a XIX. században kialakult a fiatakorúak önálló/más igazságszolgáltatási rendszere, először az Amerikai Egyesült Államokban, majd ezt követően valamivel később Európában.

Jelen dolgozat keretében nem törekszünk arra, hogy a fiatakorú bűnözés kapcsán minden kérdést és területet, minden témakört azonos súllyal és terjedelemben tárgyaljunk. Ennek megfelelően a fiatakorú kriminalitás jelenségének csak azokat a részterületeit érintjük, amelyeket bűnözésük helyzetelemzésében kimondottan szükségesnek találtunk. Így kerül sor az adott korosztály kriminalitásának morfológiai és etiológiai elemzésére, illetve azoknak az intézményrendszereknek a bemutatására, amelyeknek kimondott célja, a bűnözők tevékenységének visszaszorítása, megakadályozása.

E körben végzett kutatás nem öncélú, mert igyekszünk vele megalapozni a prevenció kérdéskörét. Amennyire igaz, hogy a hazai kriminológiai kutatások tárházában gazdagon állnak rendelkezésre a fiatakorú bűnözésről szóló dokumentációk, annyira adósok vagyunk bűnmegelőzésük, s általában a prevenció problémájának elemzésével. Természetesen nincs egyetlen olyan komoly hazai monográfia sem a témakörben, ami legalább egy fejezetrészt ne szánna a fiatakorú bűnözés prevenciójának. A rendszerváltást követően számos, kimondottan ebben a témakörben íródott cikkel találkozhatunk. Ugyanakkor egyetlen olyan hazai munkát nem tudunk felmutatni, ami a bűnmegelőzés problémáját - beillesztve a fiatakorú bűnmegelőzés speciális követelményeit és rendszerét – teljes körűen tárgyalná. Talán még az a kijelentés is helytálló, hogy a fiatakorú bűnmegelőzés főbb tendenciáinak kutatása, nemzetközi feltérképezése, illetve a hazai kialakult rendszerrel való összevetése (s az így kapott eredmények továbbgondolása), valamint mindezeknek egy átlátható, összehangolt rendszerben való prezentálása, csaknem teljesen előzmény nélkül való a hazai szakirodalomban. E hiányosságot szeretném pótolni valamilyen szinten ezzel a munkával. Annál is inkább, mivel a téma aktualitását támassza alá, hogy a bűnmegelőzés előtérbe kerülése napjainkban

világjelenség. Számos nemzetközi egyezmény és ajánlás foglalkozik a témával, illetve jöttek létre szakosított nemzetközi szervezetek, intézmények, lévén, hogy a bűnözés növekedése és kedvezőtlen struktúrája, hatékony bűnmegelőzési programok kialakítását igénylik. Hazánkban a bűnmegelőzés dominanciája fogalmazódik meg *A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról* szóló Országgyűlési Határozatban,¹ illetve legfőbb szinten jelenleg is folyik a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló elképzelések szerint a bűnmegelőzésről szóló törvény tervezetének előkészítése. A bűnözés prevenciójának mindig is kiemelt célterülete volt – és nincs ez másképp ma sem – a gyermek és fiatalkorúak kriminalitása. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája dokumentumában is a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentése prioritási pontként, hangsúlyozott beavatkozási célcsoportként határozódik meg, összhangban az Európai Unió bűnmegelőzési programjával. Mindezen előzményeként a kutatás célja, hogy a fiatalkori bűnmegelőzés kérdését a megelőzés témakörén belül körüljárja: a bűnmegelőzés alapelveinek, céljainak, a rendelkezésre álló modellek bemutatásától kezdve, a bűnmegelőzés hazai történeti alakulásán keresztül, a jelenleg érvényben lévő bűnmegelőzési gyakorlat és intézményháló értékeléséig. Az értekezés további célja, hogy a hazai érvényben lévő bűnmegelőzési rendszert, illetve a bűnmegelőzési nemzeti stratégiát bemutassam úgy, hogy közben vizsgálat tárgyává teszem a témában mutatkozó nemzetközi szervek elvárásait. Ha az európai normákról beszélünk egy adott problémakörrel kapcsolatban, elengedhetetlennek tűnik, hogy más európai országok jogszabályi megoldásait, s a külföldi szakirodalomban felvázolt problémákat is tárgyaljam, a hazai szabályozás áttekintése mellett. Mivel a dolgozat, szűkebb témáját tekintve a fiatalkori bűnözés megelőzéséről szól, ennek kapcsán egy empirikus kutatásra is sor került, a tököli és a szirmabesenyői fiatalkorúak börtönében, az ottani bűnismétlő elítéltek körében.

A kutatás módszertana

A dolgozat elkészítése során több módszert is alkalmazunk, alapvetően az egyes témák jellegéhez igazodva. A témakör komplex feldolgozásának igénye tette szükségessé, hogy az egyes fejezetekben más-más módszerrel éljünk.

A téma szempontjából jelentős fogalmak és jogintézmények bemutatásánál a jogdogmatika eszközét használjuk fel. A fiatalkori kriminalitás megismerésekor, bűnözési gyakorlatuk számszerű adatainak feldolgozását a kriminálstatisztikai adatszolgáltatásra alapozva,

¹Az *Országgyűlés 115/2003. (X.28.) OGY határozata a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról*. Elfogadva 2003. október 20. Magyar Közlöny 2003/123. szám. pp. 9294-9348. (Innentől: Társadalmi bűnmegelőzési stratégia vagy Nemzeti stratégia vagy TBNS.)

másodelemzéssel végezzük. A korosztály bűnözésének etiológiáját a társadalmi valóságra tekintettel, és a már meglévő tudományos kutatások és eredményeik tükrében, az elemző módszer segítségével dolgozzuk fel. A fiatalkorúak önálló büntető igazságszolgáltatása kialakulásánál eszmetörténeti–intézménytörténeti megközelítés dominál. Ennek szerves folytatásaként szintén történeti módszerre támaszkodunk a kriminalitásuk hazai szabályozásának, és a fejlődés állomásainak felvázolásakor, illetve a hazai bűnmegelőzés történelmi alakulásának taglalásában is. A bűnmegelőzés jelenlegi szabályozását felölelő fejezetekben a nemzetközi egyezmények, ajánlások vonatkozásában a dokumentum-elemzés, az egyes országok nemzeti bűnmegelőzési stratégiája főbb jellemzőinek bemutatásakor a leíró, míg a magyar hatályos szabályok áttekintésekor a jogösszehasonlító módszer mellett, a kritikai módszert vesszük igénybe. Az elvégzett empirikus kutatás a survey módszerén alapszik, ezt egészíti ki az elítéltek önéletrajzának dokumentum elemzése.

Az egyes fejezetek végén részösszegzéseket, az értekezés befejező részében pedig, továbblépési javaslatokat foglalunk össze, ezek főleg a korábban feltárt összefüggések és megállapítások szintézisének alapulnak. Az egyes tézisek, tendenciák, folyamatok irányainak jobb áttekinthetősége, a különbségek és hasonlóságok szemléletesebb kiemelése érdekében az értekezés függelékében több táblázatot, diagramot helyezünk el.

Csak azt a jelenséget lehet kezelni, amit ismerünk.¹

I. A fiatalkori kriminalitás kriminológiai sajátosságai - Helyzetelemzés

I.1. A fiatalkori bűnözés morfológiája a statisztika tükrében

I.1.1. Kriminálstatisztika, és ami mögötte van

A bűnözés elleni fellépés, illetve a bűnmegelőzés alapvető irányainak meghatározása feltételezi a bűnözés problémáinak mélyreható ismeretét és az ehhez szükséges tanulmányozását. Nincs ez másként a fiatalkori kriminalitás esetében sem. Első körben, mindenekelőtt ismerni kell és helyesen értelmezni, illetve értékelni a bűnözés nagyságrendjéhez és minőségi jellemzőihez kapcsolódó paramétereket. Ahhoz, hogy a fiatalkorú elkövetők esetében alkalmazott hatósági intézkedések a realitásokhoz közeledjenek, hogy a szükséges jogharmonizációban a rendelkezési anyag és alkalmazás korszerűsítésében érvényre jussanak a fiatalkorúak veszélyeztetettsége, valamint a törvényi tényállásba ütköző cselekményeik hatékonyabb megelőzésének és kezelésének szempontjai, szükséges feltárni, hogy a fiatalkorú elkövetők száma és aránya milyen tendenciát mutat. Ha nem megfelelő, ha helytelen a bűnözés terjedelmének értékelése - akár lebecsültük, akár túlértékeljük annak nagyságát és veszélyességét -, az tévútra vezetheti a bűnüldöző és bűnmegelőző tevékenységet és a közvélekedést egyaránt. Különösen fontosnak találjuk, hogy adott korosztály bűnelkövetéséről tisztán lássunk, hiszen az elmúlt években a médiából hozzánk érkező információk több negatív jelenségről számolnak be bűnözésüket illetően. Vajon tényleg ennyire rossz a helyzet, tényleg ennyire erőszakosak és agresszívek tetteik elkövetésekor a fiatalok, valóban igaz az, hogy adott korosztály elkövetői köre évről évre nő? Ezt szeretnénk tisztázni jelen fejezet keretén belül. A fenti kérdésekre választ adó információkhoz a legegyszerűbb módon a statisztikai adatok elemzésével jutunk, hozzátéve, hogy a statisztikai hibalehetőségektől eltekintve, még mindig ez jelenti a bűnözésre vonatkozó leginkább objektívnek tekinthető mércét. A kriminálstatisztikai adatsorra épülő morfológiai elemzés már önmagában is hozzájárulhat a realitásokhoz közeledő kriminálpolitika megvalósításához, a büntető igazságszolgáltatás tökéletesítéséhez. A statisztikai adatok természetesen nem fedik le a teljes valóságot, a kriminalitás tényleges megvalósulását. Csak jelzésszerűen, számtalan olyan tényező ismert, amelyek bizonyos tekintetben befolyással bírnak a bűnözési adatok alakulására. Egyfelől számolnunk kell a látens bűnözés arányával. A bűnözés hosszú távú tendenciájának megállapítását azonban nemcsak ez nehezíti meg, hanem a

¹Első gondolatok: R.A.

jogszabályok és a joggyakorlat változása, a kriminálpolitika alakulása. A bűnözés csökkenését vagy növekedését a büntetőjogi minősítésen túl befolyásolja a bűnüldöző apparátus tevékenysége (ide értve a felderítési hatékonyságot, másfelől, hogy mennyire hajlandóak bűnügyi esetként kezelni az állampolgári bejelentéseket); az állampolgári bejelentési hajlandóság; sőt a halmazati bűnelkövetések alakulása is; illetve a tanúbizonyítással kapcsolatos problémák; de természetesen az alapot a létfeltételek változása és alakulása határozza meg. Végül még egy befolyásoló tényezőt említenénk, amire különösen oda kell figyelnünk a szóban forgó korosztály bűnözési nagyságrendjének értékelésénél. Ez a népesség szám és a korösszetétel alakulása. A bűnözés korszpecifikus, ami annyit jelent, hogy a kriminalitás mennyiségét a népesség korösszetételének változása jelentősen befolyásolhatja. Mielőtt konkrétan számba vennénk a fiatalkori bűnözés morfológiai jellemzőit, érdemes röviden kitérnünk arra, hogy a statisztikai adatok általánosságban mit takarnak.

A bűnözés terjedelme megállapításának, mennyiségi jellemzésének alapegységei tárgyi vagy cselekményi oldalról a bűncselekmény, alanyi vagy személyi oldalról az elkövető. Egy adott helyre és időegységre vonatkozóan a bűncselekmények, illetve az elkövetők összege adja a bűnözés terjedelmét. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a bűnözés még mennyiségi oldalról sem azonos a bűncselekmények vagy az elkövetők egyszerű, mechanikus összegével. Ennek két fő oka van. Az egyik a látens bűnözés létezése. A másik a cselekményi és a személyi alapegységek lényegesen eltérő mennyiségi és minőségi sajátosságai, különböző erejük. Vagyis napjainkban a kriminálstatisztika mennyiségi mutatói nem a valóságos bűnözés teljes terjedelmét jelzik, hanem annak csak egy hányadát. A bűnözés társadalmi jelenség, s mint ilyen, a társadalmi mozgás következtében maga is folytonosan mozgásban van. Ennek megfelelően a bűnözés terjedelme, mennyisége is állandóan változik. A bűnözés mennyiségi változása adja a bűnözés dinamikáját. Itt is szükségesnek tartjuk felhívni a figyelmet egy alapvető problémára, miszerint a különböző időegységek közötti szakaszokban nemcsak a bűncselekmények, az elkövetők száma változik, hanem változnak mindazok a társadalmi jelenségek, azok a viszonyok is, amelyek összefüggésben és kölcsönhatásban állnak a bűnözéssel. A bűnözés struktúrája összetett jelenség. A bűnözés szerkezete - tárgyi oldalról - mindenekelőtt jelenti azokat a bűncselekményeket, bűncselekményfajtákat, amelyekből egy adott ország kriminalitása összetevődik. A bűnözés struktúrája szempontjából nemcsak az a jellemző, hogy milyen fajta bűncselekményeket és milyen számban követnek el, s ezek milyen arányt képviselnek az összes bűncselekmények között, hanem az is, hogy ezeknek a bűncselekményeknek milyen a tárgyi súlya és társadalmi veszélyességük foka. Figyelmet érdemelnek e mellett az elkövetés módjára;

eszközére; helyére; idejére, az okozott kárra; továbbá az okokra és az elkövetést lehetővé tevő körülményekre vonatkozó adatok. A bűnözés struktúrája megállapításánál figyelembe kell venni a bűncselekmények területi megoszlását, azt, hogy az egyes területeken az egyes időszakokban milyen bűncselekményfajták, milyen arányban jelentkeznek. A bűnözés struktúrája megítélésénél különös jelentőségű a személyi oldal. E területeken figyelemmel kell lenni az elkövetők kormegoszlására; az elkövetők nemére; foglalkozására; társadalmi hovatartozására; iskolázottságára; családi állapotára; a motívumokra; a bűnösségi alakzatokra (szándékosság, gondatlanság); a személyiségi sajátosságokra (elmebetegség, pszichopátia stb.), és más egyéb személyi jellemzőkre. De még ezeknél is jellemzőbb, hogy milyen a korábban elítéltek, a visszaesők, továbbá a csoportos elkövetők száma, aránya és még inkább a szervezett bűnözés mérete. A bűnözés szerkezete nem állandó, hanem a különböző körülmények hatására változik, s e változás bizonyos jellegzetességeket, törvényszerűségeket mutat. Ezért a bűnözés lényegi összefüggéseinek és jellemzőinek feltárása és megismerése, megkívánja a bűnözés struktúrájának mozgásában, változásában való vizsgálatát is.

Jelen rész a fiatalkori kriminalitás vizsgálatához az elmúlt 10-15 év, s különösen az elmúlt 5-6 év kriminálstatisztikai adatait vette figyelembe. Ott, ahol érdekes, kitérünk a rendszerváltozás előtti időkre, ám a vezérelni, hogy az elmúlt évek tendenciáit tárjuk fel. Itt jegyezzük meg, hogy a korosztály bűnözésével kapcsolatos konkrétságot az előbbieken túl más tényezők is nehezítik. Az egyik ilyen nehézség, hogy a bűnözésre vonatkozó kriminálstatisztikai adatok több forrásból hozzáférhetőek. Többek között a Legfőbb Ügyészség Számítástechnika–alkalmazási és Információs Főosztálya által összeállított egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztikája (ERÜBS) mellett, például az Igazságügyi Minisztérium Kodifikációs Elemző és Statisztikai Főosztálya által összeállított bűnözési adatok is ismertek. Jelen értekezés is elsősorban ezen adatbázisokat használta fel. Esetükben a vizsgálandó, azonos tárgykörbe tartozó adatok nem egy esetben eltérő számokat nyújtottak. Ezekre az eltérésekre itt nem utalunk, de minden esetben pontosan közöljük az információforrást. A több évet átölelő adatok értékelésének további problémája abból származik, hogy idővel számos korábbi statisztikai kategória megszűnt vagy megváltozott, így összehasonlításra alkalmatlan, számtalan korábról ismert információ hiányzik, nem került a felvett adatok közé, így összehasonlítása a korábbi évekhez értelmetlenné, pontosabban reménytelenné vált. Ezzel összefüggésben különösen sajnálatos az a tény, hogy a legutóbbi időkhöz az iratok a gyermek- és fiatalok elkövetők, a hozzátartozók, a törvényes képviselők csak legszűkebb adatait tartalmazzák. Ez annál inkább nagyobb hiányosság, mivel ennél a fiatal elkövetői korosztálynál különösen igaz, hogy

devianciájuk nem önmagában létező jelenség. Szoros kapcsolatot mutat adott ország gazdasági, politikai, oktatási és kulturális helyzetével, morális állapotával, amelyek pedig az egyes családok mindennapjain keresztül fejtik ki hatásukat. A Legfőbb Ügyészség kiadványa – a „Tájékoztató a gyermekkorúak és fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről” – adja a korosztály bűnelkövetésével kapcsolatos legfőbb információforrást. Be kell látnunk, hogy ez a füzet a fiatalkori kriminalitás inkább jogi, mint szociológiai mutatóit tartalmazza. A rendszerváltás ezen a területen is érezteti hatását. Az alkotmányos alapjogok garantálása nem teszi lehetővé, hogy ezen bűnelkövetők szülői-családi hátteréről sokat megtudjunk. Így azok az adatok, amelyeket elsősorban szociológiai szempontból szükségesnek tartunk, - mint a szülők iskolai végzettsége; foglalkozása; a család lakáskörülményei; jövedelem-és kulturális viszonyai stb. - kimerítő mennyiségi és minőségi pontossággal nem állnak rendelkezésünkre. (Ezekre az egyedi kriminológiai kutatások tudnak inkább fényt deríteni, amelyek azonban szükségszerűen korlátozott esetszámokkal dolgoznak.) Sajátosan pont ezek hiányoznak leginkább az egységes rendőrségi és ügyészségi statisztikákból. És még nem beszéltünk az olyan „álmom” információkról, mint például annak ismerete, hogy milyen a szülők pedagógiai-pszichológiai alkalmassága a szülői szerepre; milyen támogató, ellenőrző attitűd jellemzi őket gyermekük irányában; mennyire motiválják a gyermek sikeres iskolai tanulását, továbbtanulását. Tisztában vagyunk azzal, hogy ezek összegyűjtése nem rendőrségi, ügyészségi, vagy bírósági feladat, de az előrelépést az ilyen ügyek kedvezőtlen tendenciájának megállításában többek között az előbbi információk megszerzésében és felhasználásában látjuk. Igaz létezik adatlap, amely a fiatalok iskolai végzettségére, veszélyeztetettségére vonatkozóan tartalmaz válaszadási lehetőségeket és kötelezettségeket. Ezek azonban nem a szükséges mélységig teszik fel a kérdéseket, másfelől a gyakorlat azt mutatja, hogy az iratok többségéből ezeket az adatokat nem lehet megállapítani, többnyire nem kerültek írásos dokumentációba. Ezen hiányosságok nemcsak a tudományos igényű felmérések, kutatások elé gördítenek akadályt, de egyben az ifjúságvédelmi szolgálat két fontos vonalának, a bűnmegelőzés és a szignalizáció területek hatékony működésének is gátjai. Információk hiányában diszfunkcionálisan működik, ha egyáltalán működik a célirányos bűnügyi felderítés a veszélyeztetett helyzetű, deviálódó ifjúság körében. A kiskorúak² bűnözése nem elsősorban jogi vagy rendőrségi kérdés, megoldásában az eddigieknél is nagyobb együttműködésre van szükség a különböző szakmai, tudományos területek összefogásával. Ne legyen már pénz, vagy akár szakmai féltékenység kérdése annak eldöntése, hogy egy gyermek

²Innentől kezdve a „kiskorú” fogalma alatt, a szónak a polgári jogban alkalmazott értelmét használjuk, vagyis alatta értjük a büntetőjogban alkalmazott gyermek- és fiatalok életkorokat együttesen.

vagy fiatalkorú elkövető kihallgatásánál, illetve ügyének végig vitelénél a szülők mellett jelen legyen-e, vagy sem pszichológus, szociológus, pedagógus vagy akár valamilyen szakszolgálattól szociális segítő. A felsorolt hibák, hibalehetőségek és hiányosságok bizonyos tekintetben alátámasztják azt a jellemző kérdést, amit a statisztika, s így a kriminálstatisztikára vonatkozóan szoktak feltenni, miszerint mire alkalmasak a belőlük származó adatok, s egyáltalán mennyire tükrözi a valóságot, adott esetben a bűnözés realitását. Természetesen minden statisztikának vannak hibái, ha azonban ezeket a hiányosságokat ismerjük, és elemzés tárgyává tesszük, akkor nem lehet kétség a bűnözés megismerésében a statisztika eszközének alkalmassága.

A hiányosságok mellett természetesen számos területen történt előrelépés. 1997 óta működik a gyermekek jólétéről és a gyámügyi igazgatásról szóló, a gyermekvédelmi tevékenységet szabályozó törvény. Ez a törvény egy sor korábbi problémát rendez, többek között a jelzőrendszerek kiépítése, az esetmegbeszélések rendszere, az együttműködés rendszerének köteleessége a különböző a kérdésben érintett intézmények között. Az előrelépések közé sorolandó a rendőrség országos megelőzési programja, a D.A.D.A elnevezésű biztonságra nevelő iskolai program is. Ezek az új intézmények, programok és előírások már sok helyen működnek. Azonban továbbra is az a dominancia, hogy a tervszerű, tudatos megelőző munka csak papíron létezik. A rendőrkapitányságon csak elvétve találunk függetlenített ifjúságvédelmi előadókat. A bűnmegelőzési szolgálat osztályai 2-3 főből állnak, ahol a rendőrnek az ifjúságvédelem mellett még tengernyi feladata van, soha nincs ideje arra, hogy a felgyülemlett óriási információt feldolgozza, elemezze és értékelje. Az egy másik kérdés, hogy van-e megfelelő képessége és képzettsége a szóban forgó munkák elvégzésére? Egy rendőr nem tudja ellátni a pszichológus, szociológus vagy akár a pedagógus szerepét (nem is ez a feladata), ezek a személyek legtöbbször teljesen hiányoznak a napi rendőrségi munkákból. E szakemberi gárda hiánya máshol is felfedezhető, például nem egy esetben, a bírósági szakaszban. A fentiekben túl más kedvezőtlen tendenciák is befolyásolják a társadalmi kontroll hatékonyságát, a prevenció eredményességét. Példának okáért nem beszélhetünk következetes megelőzésről mindaddig, amíg a D.A.D.A. program nem jut el minden iskolába és minden osztályba. A legtöbb helyen az együttműködés rendőrségre osztott szerepe nem valósul meg, mert a rendőrségnek egyáltalán nem jut erre ereje. Ezzel függ össze az általunk tapasztalt egyik legnagyobb hiányosság, a kiskorú elkövetőkre vonatkozó adatlapok és összesített eredmények feldolgozatlansága. Ez egyben azt is jelenti, hogy nem könnyű az ügyek megismerése, holott ezek az eredmények alapját képeznék a veszélyeztetettség és a potenciális elkövetők kiszűrésének. A potenciális érintettek kiszűrése természetesen nem csak itt problémás. A nehézség olyan intézményeknél is

jelentkezik, amelyeknek direkt ez a feladata, gondolunk itt a családsegítő vagy a gyermekjóléti szolgálatra. Egy fontos következtetést mindenesetre le lehet vonni. A deviáns viselkedés, a kriminalitás gyakorisága okainak kutatásakor nem szabad megfélemlíteni a devianciával foglalkozó intézmények (jelen esetben a rendőrség, az ügyészség, a bíróság, a gyámügy, a különböző szakszolgálatok) működésének vizsgálatáról sem, és ha a deviancia gyakoriságának mérsékelésére törekszünk, gondolkodni kell ezen intézmények és eszközeik (köztük a statisztika) megreformálási lehetőségeiről is.

1.1.2. A fiatalkori kriminalitás főbb jellemzői Magyarországon³

A fiatalkorú elkövetők, illetve bűncselekményeik száma, illetve az összes elkövetőhöz, az összes bűncselekményhez viszonyított aránya, a bűnözés struktúrájának jellemző vonása nemcsak adott időszakra vonatkozóan, hanem perspektívában is. A fiatalkorú bűnelkövetők ugyanis a bűnözés potenciális tartalékát jelenthetik.

Mindezek fényében mit mutatnak a statisztikai adatok?⁴ A fordulat éve, mint számos egyéb társadalmi jelenség esetén az 1989-90-es forduló. A kriminálstatisztikai adatok szerint 1989-ben 9.661 volt a fiatalkorú bűnelkövetők száma. Ez a szám nem sokkal haladja meg az 1985. évi 9.449 főt. Lényeges mennyiségi növekedést eredményezett azonban az 1990-es év, a 12.848 fiatalkorú bűnelkövető adatával. Ez az ugrásszerű növekedés egybeesett a hazánkban lezajlott

³Jelen statisztikai összefoglalónak nem célja, hogy minden, a fiatalkorúakra vonatkozó és fellelhető összes adatot értékeljen. Törekvésünk mindössze az, hogy adott korosztályok bűnözésének tendenciáját mutassuk be, s próbáljunk némi képet kapni kriminalitásuk milyenségéről, veszélyességéről. E törekvésünket szem előtt tartva itt és most, nem térnénk ki a jogerősen elítélt fiatalkorúakra és ismérveikre, akik az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők mellett a másik jelentős statisztikai sokaságot adják. Ezen hiányosság oka nemcsak az, hogy egy másik alapsokaságot jelent a fiatalkorú elítéltek köre, és amely kör bűnözési mutatói - kriminalitásuk dinamikáját és struktúráját tekintve - részben fedik a fiatalkorú elkövetők bűnözési statisztikai jellemzőit. A hiányosság oka abban is keresendő, hogy bár sok hasonló vonást tükröz a két elkövetői kör, a kiinduló alapadat összesítése (lásd: hányan vannak a jogerősen elítéltek) lényeges eltérést mutat a forrásokat illetően, dilemma elé állítva a kutatót, melyik statisztikai összesítésnek higgyen. Példának okáért a Legfőbb Ügyészség ERÜBS forrásában, 2003-ban a jogerősen elítélt fiatalkorúak száma 7.334, addig az Igazságügy Minisztérium, hasonlóan rendszeres tájékoztatójában (A bűnözés és jogkövetkezmenyei. 29. A jogerősen elítélt fiatalkorúak. 2003.) ez az adat 6726. Bármelyik évet nézzük is, kisebb-nagyobb eltérést találunk, így 2002-ben 653, 2001-ben 1266 fő differencia jelentkezett a két adatforrásban. A statisztikai összesítés problémái közt kell megemlíteni azt is, hogy még az azonos statisztikai kiadványokban is szerepelnek eltérő szám adatok, ha az egyes kiadványok éves, több éves összehasonlítását nézzük, nem beszélve a statisztikai kategóriák változtatásának jelenvalóságáról. Ezen okokra tekintettel, mindenütt újból és újból jelezzük a forrás hozzáférést, adott szám adatok kapcsán.

⁴A fiatalkorúak bűnözésének feldolgozása, és a táblázatok, grafikonok, ábrák elkészítése a következő kiadványokon alapulnak:

- „Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest. 1987, 1990, 1995, 1998-2005-ös kiadások.

- „Tájékoztató a család, gyermek- és ifjúságvédelemről.” Kiadja: Szociális és Családügyi Minisztérium. (Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium), Budapest. 1996, 1998-2000, 2004.

- „Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatairól” az 1995-1999 és 1999-2003-as években. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya. Budapest.

rendszerváltás időszakával. Szükségszerűen felvetődik a kérdés, vajon milyen kapcsolatot találhatunk a társadalmi rendszer megváltozása, a társadalmi fejlődés kísérőjelenségei és a bűnözés dinamikája között? A bűnözés szerkezetének dinamikáját meghatározó tényezők közül kétségtelenül alapvető és meghatározó jelentőségű az adott ország társadalmi rendszerében, illetve az adott társadalom életét meghatározó és a társadalom életére jellemző történelmi, gazdasági és társadalmi feltételekben bekövetkezett változások. Már itt leszögezhetjük (amit a későbbiek során, a fiatalkori bűnözés etiológiája bemutatása kapcsán igyekszünk is bizonyítani), hogy a fiatalkori bűnözés alakulása azokat a kedvezőtlen jelenségeket tükrözi vissza, amelyek az egész magyar társadalomra jellemzőek voltak (s bizonyos tekintetben ma is élők, de legalábbis következményei máig éreztetik hatásukat) a fordulat, a társadalmi átalakulás időszakában.

A rendszerváltozást megelőző időszakban a bűnözés tekintetében a kedvezőtlen fordulat a '80-as évektől kezdődött el.⁵ 1981-től a fiatalkorú bűnelkövetők számának fokozatos emelkedését figyelhetjük meg. Ez az intenzív növekedés csúcspontját 1986-ban érte el, amikor a fiatalkorú bűnelkövetők száma átlépte a bűvös 10.000 főt (10.574 fiatalkorú bűnelkövetőt regisztráltak ekkor). A '86-os fordulatot aztán a rá következő két évben a fiatalkorú bűnelkövetők csökkenése váltotta fel, hogy aztán a rendszerváltás évétől kezdve, vagyis az 1989-90-es évfordulóval ismét egy folyamatos növekedés következzen be. Innentől kezdve a fiatalkorú bűnelkövetők száma nem ment 10.000 fő alá. Az 1990-es évek első felében megfigyelt jelentős mértékű emelkedést alapvetően két tényezőre vezetik vissza a szakemberek. Egyfelől, önmagában véve a bűnözés intenzitásának emelkedését emelik ki: a kriminalitási gyakoriság növekedése volt tapasztalható, másfelől ezidőtájt léptek a büntetőjogilag vétőképes korba az 1970-es évek közepén születettek nagy létszámú korosztályai. Számokkal kifejezve ez annyit jelent, hogy míg a rendszerváltást megelőző években (1986-ot kivételként tekintve), az elkövetők száma mindvégig 6.000 felett és 10.000 fő alatt maradt, addig 1990-től ez a szám többnyire 13-15.000 között mozgott, az összes bűnelkövetőkhöz viszonyított aránya több év átlagában 11-12%-ot tett ki. Az 1990-es évet követően, az 1992. évi 15.476 fiatalkorú bűnelkövető, az utóbbi 14 éven belül mért legmagasabb érték. Tendenciájában csak a 90-es évek második felétől volt tapasztalható némi csökkenés az abszolút számokat tekintve, de még a legkedvezőbb adatú 2003. évben is meghaladta a 10.000 főt, számuk ekkor 10.473 volt. Ez a kedvező irány a 2004-es évben úgyszólván megtört, hiszen a fiatalkorúak száma közel 2000 fővel nőtt, ami mindenképpen drasztikusnak nevezhető. Számuk 2004-ben 12.325 fő volt, megközelítve az 1998-as, utóbbi évek legmagasabb adatát. Összegezve

⁵ „Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest. 1987, 1990, 1995, 1998-2005-ös kiadások.

azt mondhatjuk, hogy az utóbbi tíz évben a fiatalok bűnelkövetők száma - kisebb ingadozás mellett - csökkenő tendenciát mutat. (1. táblázat)

Nyilvánvaló, hogy kizárólag az abszolút számok adatai alapján nem kapunk egzakt képet a hazai bűnözési helyzetről, hiszen a magyarországi helyzetet jellemző születésszám ingadozás ezt nagyban befolyásolja. A gyakorisági mutatók segítségével, így a 10.000 fiatalok lakosra jutó bűnelkövetők számát vizsgálva már nem annyira kedvező a kép, sőt a bűnözés intenzitását tekintve inkább egy biztos és kedvezőtlen mérvű stagnálás mutatható ki. Ahogy korábban említettük, a bűnözés korszpecifikus jelenség, alakulását nagyban befolyásolja a népesség korösszetétele, illetve adott korosztály nagyságrendje. Ilyenformában, mivel Magyarországon évtizedes probléma a gyermekszám alakulása a lakosságfogyásra tekintettel, így bűnözésük nagyságrendjének értékelésében célszerűbb bűnözésük intenzitásából kiindulni. Ha ezek fényében nézzük a fiatalok bűnözés tendenciáját, akkor számos negatív jelenséggel találkozhatunk. A korszpecifikusságra tekintettel tudnalevő, hogy a bűnözés intenzitása az életkor előrehaladtával változik, s a 14 éves kor ebben egy választóvonal.⁶ Ugyanakkor azzal is szembesülünk most már, hogy az első bűncselekmény elkövetésének időpontja (bűncselekmény típustól függően) egyre korábbra tevődik. Másfelől a 10.000 fiatalok lakosra jutó bűnelkövetők száma 1985-ben 161,0 (9.449 fő) volt, 1989-ben 154,8 (9.661 fő), 1990-ben ez az érték már meghaladta a 191-et (12.848 fő), míg 1995-ben ez az érték elérte a 226,8-at (14.321 fő). A csúcs 1997 volt, mikor 10.000 fiatalok lakosra eső azonos korú bűnelkövető értéke elérte a 246,8-at (13.955 fő). Tíz év alatt, 1997-hez képest több mint 70 %-kal nőtt a fiatalok bűnelkövetők száma. Jelentősebb javulás a 10.000 fiatalok lakosra jutó bűnelkövetők gyakoriságában a 2003. évben volt tapasztalható, de még ekkor is átlépve a 200-as határt (205,04). A mérleg egy év alatt sokat romlott, 2004-ben a szóbanforgó érték 246,5-re nőtt (12.325 fő), növelve a fiatalok bűnözés intenzitását, nem elenyésző mértékben. (1. diagram) A romlás azonban nem csak ebben mutatkozik meg. Ha a 2004. év adatait összehasonlítjuk a korábbi csúcshoz nevezett időszakkal, az 1997-es évvel, azt kell, hogy lássuk, hogy 2004-ben szinte ugyanannyi a fiatalok bűnelkövetők bűnözési intenzitása, ugyanakkor mégis kedvezőtlenebb a helyzet mostanság, a hét évvel ezelőtti időszakhoz képest. Ugyanis nemcsak

⁶A témát bővebben lásd:

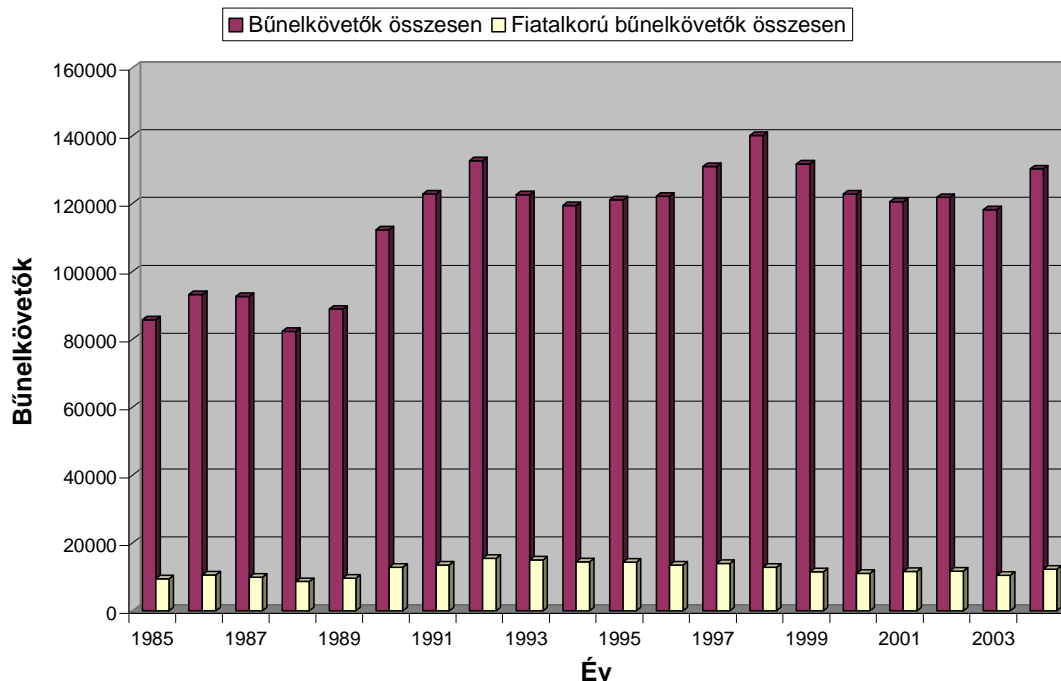
Molnár József: *Életkor, nem és bűnözés*. In: Gödöny József (ed.), (1986): *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok*. XXIII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 74-123.

Molnár József: *Életkor és bűnözés*. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (eds.), (1996): *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll*. Corvina Kiadó, Budapest. pp. 258-271.

Darrell Steffensmeier – Emilie Allan: *Gender, Age, and Crime*. In: Joseph F. Sheley [ed.], [1991]: *Criminology. A Contemporary Handbook*. Wadsworth Publishing Company, Belmont, California. pp. 67-94.

visszaállt fiatalok esetén a bűnözési fertőzöttség a '97-es év súlyos időszakához képest, hanem kevesebb fiatal eredményezte ugyanazon bűnözési intenzitást 2004-ben, mint 1997-ben, s ez a fiatalok kriminalitás fokozódását jelzi.

A fiatalok bűnelkövetők számának alakulása – 1. diagram

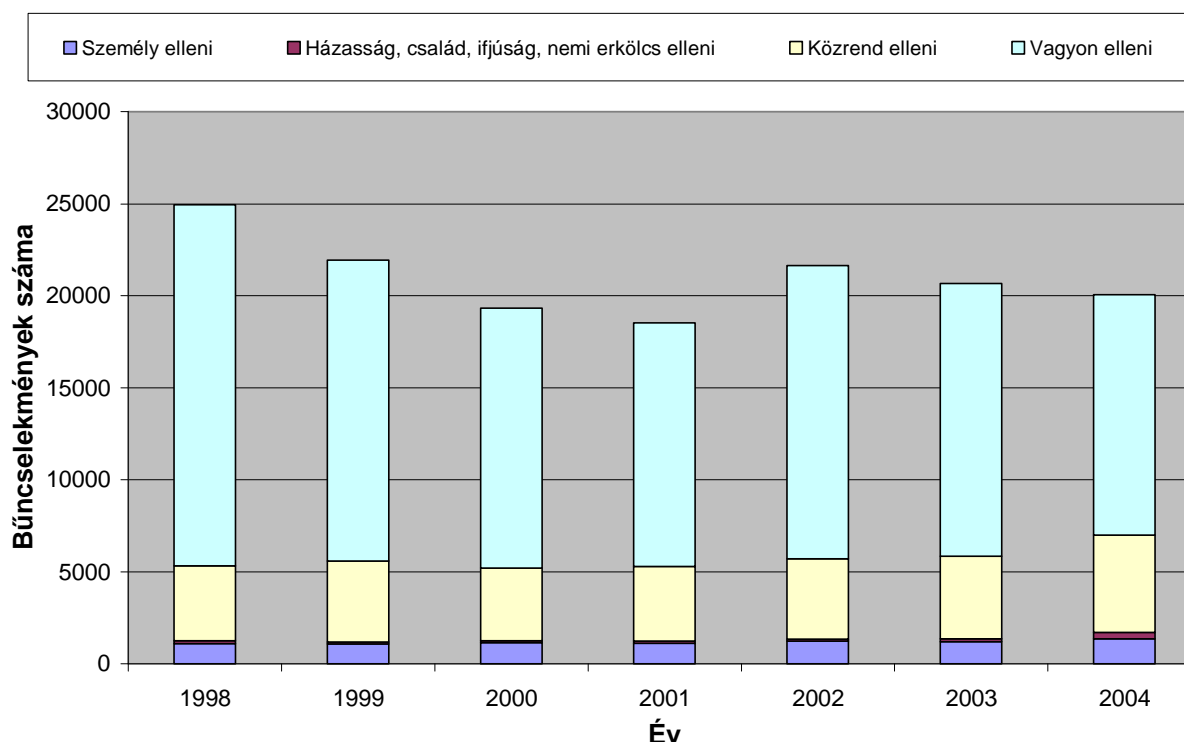
Figyelmet érdemel, hogy fiatalok által elkövetett bűncselekmények esetében jóval magasabb az összes részvételükkel elkövetett esetek száma, az összes elkövetők számához viszonyítva, ez a halmazati gyakoriságra utal. Az egységes rendőrségi és ügyészségi statisztika szerint a fiatalok részvételével elkövetett bűncselekményeknél egyértelmű a kép, öt év távlatában a bűncselekmények számának csökkenéséről számolhatunk be. 1998-ban 25.750 bűncselekmény, 2001-ben 19.352. Ezt a kedvező tendenciát a 2002-es év szakította meg, amikor is közel 3000-rel nőtt a bűncselekmények száma (2002-ben ez az érték 22.415). Ugyanakkor az elmúlt két év ismét a javulás, vagyis a bűncselekmény számok csökkenésének időszaka. Ez még az elmúlt évre is igaz, vagyis az ismertté vált fiatalok elkövetői állomány jelentős növekedését, nem követte az ismertté vált bűncselekmények növekedése. 2004-ben, 20.994 fiatalok részvételével elkövetett kiemelt bűncselekmény vált ismertté. (2. diagram)

Rátérve a bűnözés struktúrájára, mindenekelőtt az elkövetett bűncselekmény típusok jellemzőit ismertetjük a fiatalok bűnelkövetők számának tükrében.⁷ Ennek fényében a fiatalok

⁷A bűnözés szerkezeti és egyéb további mutatói terén elsősorban a több évre visszamenő tendenciákat szeretnénk bemutatni, illetve bizonyos helyeken az utolsó rendelkezésre álló évről pontos számadatokat is közlünk. A többi adatot, a függelékben található táblázatokban és ábrákban közöljük. (Lásd függelék I.) A statisztikai adatok döntő

bűnelkövetők a legnagyobb arányban (65-75%) vagyon elleni bűncselekményt követnek el. Ezen belül is a fiatalok a legnagyobb számban és arányban, 35-40%-ban lopásokban vesznek részt. 10-20%-ban betöréses lopást, illetve 3-6%-ban rablást követnek el. A fiatalok 4%-a testi sértést, illetve 7-11%-a garázdaságot, 2-3%-a pedig közlekedési bűncselekményt követ el. A bűncselekmények közül a legsúlyosbikk büntetett, a szándékos emberölést 1998-ban 34, 2000-ben 15, 2003-ban 19, míg 2004-ben 12 fiatalos valósított meg. (3. diagram)

A fiatalok által elkövetett kiemelt bűncselekmények –3. diagram

Bár a vagyon elleni bűncselekményekhez képest az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények száma viszonylag alacsony, ám a rendőrségi beszámolók szerint nem egyszer megdöbbentő az elkövetések brutalitása. Az élet és testi épség elleni bűncselekményeknél, a rablásnál, a garázdaságnál, a nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekményeknél a bűncselekmény megvalósulásához szükséges erőszakon túlmenő agresszivitás tapasztalható. Az általuk elkövetett emberöléseket, nemi erőszakot, testi sértéseket gyakran különös kegyetlenséggel, nyereségvágyból vagy aljas indokból követik el. Életkori sajátosságukból fakadóan értelmi és érzelmi világuk nem alakult ki teljesen, tudati és erkölcsi gátlások nem fékezik őket. A szadista elkövetési mód a sértettek elleni támadásoknál éppúgy

többsége (kivéve a fiatalok sértett és az elkövető viszonyára vonatkozó információk, valamint a gyámügyi hatóság veszélyeztetettségi mutatói) 2004-es évet bezárólag áll rendelkezésünkre. A kézirat lezárásáig, a 2005-ös évről még nem készült el a hivatalos beszámoló.

megfigyelhetőek, mint a rongálások esetén. Legtöbbször a rombolás, a pusztítás pusztán a bennük lévő agresszió levezetését szolgálja. Nincsenek tekintettel a teljesen kiszolgáltatott sértettekre, nem egy esetben akkor is bántalmazva őket, amikor ellenállásukat már letörték, és céljukat elérték. Többségük nem számol a következményekkel, tettük súlyát még a bűn elkövetése után sem mérik fel, illetve nem ítélik meg helyesen. Az elmúlt két év adatait összehasonlítva is azt kell látnunk, hogy a bűncselekmények összetétele némileg módosult. Bár most is a vagyon elleni bűntettek, s köztük a lopások vannak túlsúlyban, ugyanakkor a tavalyi évben nem ezek, hanem az erőszakos jellegű (például a szándékos testi sértés, a garázdaság, a rablás) illetve a visszaélés kábítószerrel bűncselekmények számai növekedtek

A fiatalkorú bűnelkövetők területi megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy az elmúlt években, a fővárosban volt a legmagasabb az arányuk, azután Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye következik. Az elmúlt 10 évet tekintve a legkedvezőbb helyzetben Vas, Nógrád, Tolna és Zala megyék vannak. (2. táblázat)

Ismert tény, hogy a bűncselekményeket döntő többségében férfiak követik el. Még inkább érvényesült ez a kettőség a fiatalkorúak esetében. A nemek szerinti megoszlás azt mutatja, hogy 92-8 %-os a fiúk és a lányok aránya, ha a rendszerváltást követő 5-7 év átlagát vizsgáljuk. A 90-es évek végi és napjaink adatai némi változást mutatnak, a fiúk és lányok aránya 89-11%, illetve az utóbbi két évben 87-13%, vagyis azt kell látnunk, hogy a lányok részesedése nőtt az elkövetett bűnesetekből. (4. diagram)

A bűncselekményekben résztvevő a fiatalkorúaknál, a csoportos (többes) elkövetés jellemző. 2004-ben ez az érték 62% körüli volt. Esetükben mindez egy sajátos pszichológiai szükségletből is fakad, visszavezethető a fiatal társulás iránti igényére, a valahova tartozás biztonságot nyújtó érzésére. Ráadásul a csoportba tartozás további eredményeként megfogalmazódik az az igény is, hogy a kisközösségében státuszt, helyet vívjanak ki maguknak, ezzel összefüggésben teljesítsék a csoport általi elvárásokat. A csoportos elkövetés nem eseti, véletlen, alkalmi jelenség, hanem tartós folyamat, amely ily módon a csoport életformájává, magatartásmintájává válik, táptalaja a sajátos antiszociális szocializáció következményeként a cselekmény sorozatoknak. Az ilyenforma csoportosulások teret engednek a fiataloknak az agresszív ösztöneik kiélésében, a társas együttlét bátorítólag hat és csökkenti a felelősségtudatot, esetenként olyan cselekményeket is elkövetnek, amelyet egyedül nem tennének meg, ez adja egyben veszélyességét is.

Amellett, hogy a fiatalkorúaknál jellemzőbb a csoportos elkövetés, nő azoknak a fiatalkorúaknak a száma, akik egyedül követik el tetteiket, tetteiket. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a

társas elkövetésekben legtöbbször az azonos korúakkal összefüggő csoportosulások a jellemzőek (fiatalkorú csoportosulásoknál ez 28-30%). A fiatalkorúaknál jellemző a felnőttkorúakkal való társulás, bár ez az utóbbi öt évben csökkenő tendenciát mutat (átlagban 14-18%-ra jellemző ez). Nem a legjellemzőbb a gyermekkorúakkal együtt elkövető fiatalkorúak aránya (körülbelül 3-4%), sőt az utóbbi években csökkent az arányuk. A bírósági akták arra utalnak, hogy ez utóbbi esetben jellemző, hogy a társas elkövetéseknél a gyermek- és fiatalkorúak közös társaságba tartoztak, sőt barátok, testvérek. Pár év választotta el őket, lényegében cselekvéseikben nem tértek el egymástól, vagyis nem volt jellemző a speciális szerepfelosztás. (5. diagram)

A felnőttkori bűnözéshez képest a kiskorúak által megvalósított bűnözés eltérésére utal, hogy az utóbbiak által elkövetett bűncselekményekből a szakemberek szerint általában hiányzik a premeditáció, csak kis %-ban fordul elő a tervszerűség. Ugyanakkor bizonyos esetekben, különösen a társas elkövetés keretében végrehajtott sorozat-bűncselekményeknél találkozhatunk a tervszerűség bizonyos jegyeivel. Ettől eltekintve nagyobb jelentősége van a különböző cselekményekben az indulati kategóriáknak. Természetesen ehhez hozzáfűzendő, hogy a gyermekkorúaknál az életkorból kifolyólag az alkoholfogyasztásnak, a kábító hatású anyagoknak nincs olyan szerepük és hatásuk a tettek elkövetésénél, mint mondjuk a fiatalkorúaknál, vagy még inkább a felnőtteknél. Ami általános, hogy a kiskorúak kriminalitásában nagy szerep jut az alkalom kihasználásának, vagy kényszerítő erejének, emellett sűrűn lehet találkozni más személyek befolyásoló hatásával. Azt kell, hogy mondjuk, hogy döntően a mikrokörnyezet figyelmetlenségének és közömbösségének, vagyis szülői, gondozói felügyelet és ellenőrzés hiányának, bizonyos esetekben ráhatásának köszönhetően jellemző a társas elkövetés. A konkrét ügyek vizsgálatakor nem egy esetben kiderült, hogy a tettet a gyermek, a fiatalkorú a szülővel, illetve közeli hozzátartozójával követte el. Míg a fiatalkorúakkal elkövetett eseteknél jobbra egyenrangú partnerek voltak a 14 év alatti elkövetők, addig jelentős eltérés volt tapasztalható ez ügyben a felnőttekkel elkövetett eseteknél, ez igaz a fiatalkorúakra is. Azokon a szórványos eseteken túlmenően, amikor a gyermekek igyekeztek túllépni felnőtt társukon, jobbra eszközként használták őket, illetve bizonyos cselekedeteket velük végeztettek, részben a könnyebb elkövetés érdekében, részben pedig abból a megfontolásból, hogy a gyermekeket nem érheti büntetőjogi felelősségrevonás, nem egyszer ezen okból rájuk kenték az általuk el nem követett cselekvéseket is.

A fiatalkorúak korosztályán belül az egyes korcsoportok nem egyformán érintettek a bűnelkövetés szempontjából. A fiatalkorú bűnözők esetében évek óta az a tendencia, hogy a bűnözés intenzitása a 16-17 évesek korcsoportjában a magasabb. Ők a legérintettebbek

valamennyi bűncselekmény-kategóriában. (6. diagram) Ez a már jól ismert aggodalomra ad okot, hiszen keskeny határvonal választja el a 16-17. évüket betöltött fiatalokat a 18. életév, vagyis a felnőttkor betöltésétől, megfosztva őket a jog adta enyhébb elbírálás lehetőségétől.

Ami a fiatalkorú elkövetők személyi és családi körülményeit illeti az egyetlen adat, amelyhez az egységes rendőrségi és ügyészségi adatszolgáltatáson keresztül hozzáférhetünk, a családi környezet meghatározása. A családi környezetet illetően legjellemzőbb, hogy mindkét szülő együtt neveli a fiatalkorúaknak több mint felét (ez már utal valamelyest a családdal kapcsolatos problémákra), elvált szülőknél van 20%-uk, és „csak” mintegy 10-11%-a különféle állami intézet lakója. (7. diagram) A statisztikai adatok ezekben az esetekben különösen alkalmatlanok tudományos jellegű következtetések levonására. Ugyanis semmit nem árulnak el magáról a gyermeket körülvevő nevelő, szocializáló mintáról. A kétszülős család modell sem jelenti szükségképpen - hogy minden rendben van - a rendezett családi háttért. Az esetek bizonyos része pont arról tanúskodik, hogy az ilyen családokban gyakoriak a veszekedések, konfliktusok, a megromlott családi légkör, ami legalább annyira törést jelent a gyermek szocializációjában, mint mondjuk egy esetleges válás. A házasságok felbomlása, illetve a fel nem bontott, de rendezetlen házasságok és következményeik veszélyeztetik a kiskorúak személyiségfejlődését, nehezítik helyzetüket.

Bár nem az eddig ismertetett elkövetői oldalról, de mégis a témához kapcsolódik, és szükségesnek találjuk pár mondat erejéig azt megvizsgálni, amikor a fiatalkorúak a bűnözés másik oldalán, vagyis a sértetti oldalon helyezkednek el. Ezt annál is fontosabbnak tartjuk, mivel számos empirikus kutatás jelzi, hogy a korai életkorban elszenvedett viktimizáció élménye a bűnözővé válás egyik okaként is megjelenhet. A nők és az idősek mellett, az áldozattá válás szempontjából a harmadik kiemelt csoport, a kiskorúak. A kiskorúak fokozottabb büntetőjogi védelme több ponton utolérhető. Így például vannak olyan törvényi tényállások, melynek sértettjei csak kiskorúak, vagy kizárólag gyermekkorúak lehetnek. Vannak olyan esetek, amikor a kiskorúval szemben elkövetett tettet súlyosbító tényezőként veszik figyelembe. Továbbá olyan esete is előfordul a jognak, hogy ha még a gyermekkorú bele is egyezett a cselekedetbe, a jog ettől eltekintve bűncselekménynek minősíti, figyelemmel az életkorára, s az abból fakadó következményekre. Ezek az érintett példák is jól tükrözik, hogy a büntetőjog részéről a sértettség szempontjából talán ez a nemzedék a legpreferáltabb, így biztosabb és szélesebb körű adataink vannak a gyermek- és fiatalkorúak kárára elkövetett bűncselekményekről. Esetükben az utóbbi időben megnőtt a saját nemzedékük ellen megvalósuló kriminalitás. Az elmúlt időszak új

jelenségei közé sorolható, hogy a gyermek, illetve fiatalok által elkövetett rablások, testi sértések áldozatai jelentős részben a kortárs csoportokból tevődnek ki. Nem egy eset arról tudósít, hogy hogyan vették el egy kiskorútól iskolatársai a biciklijét, ruháját, zsebpénzét. Ráadásul valószínű, hogy magas látenciával kell itt számolnunk, hiszen a kiskorú károsult félelme vagy szégyenérzete miatt sok esetben nem közli a vele történeteket. Sokat olvashatunk mostanság arról, hogy a kiskorúak által elkövetett bűncselekményeknél jelentős a testi, illetve a garázda tettek száma, amelyeknél figyelmet érdemel az elkövetés brutalitása és elvetemültsége. A fiatalkori életkor sajátosságaiból fakadóan értelmi és érzelmi világuk még nem alakult ki teljesen, tudati és erkölcsi gátlások nem fékezik őket. Nincsenek tekintettel a teljesen kiszolgáltatott, rendszerint hozzájuk hasonló korú vagy éppen idős korú sértettekre. A két kiemelt áldozati csoportjuk esetében a bűncselekmény megvalósításához szükséges erőszakon túlmenő agresszivitás tapasztalható. A fiatalkorú elkövetők a sértetteket esetenként akkor is bántalmazzák, amikor ellenállásukat már letörték, és céljukat elérték. A szadista elkövetési mód a természetes személyek mellett jellemző a rombolásoknál is.

Az összes ismertté vált sértettek közül, míg 1999-ben 2% körüli volt a fiatalkorú áldozatok száma, addig ez napjainkra 4% körüli értéket mutat.⁸ A fiatalkorú sértettek számát tekintve, elmondható, hogy 1995-től kezdve folyamatosan csökkent, egészen 1999-ig. A századfordulótól kezdve aztán ez a kedvező ív megtörik, a fiatalkorú áldozatok száma, azóta is (a 2003-as év kis számú csökkenése mellett) emelkedik. 2004-es év, az elmúlt tíz év negatív rekordját állította fel, ekkor 9.867 fiatalkorú sértett került a hatóságok tudomására.⁹ A fiatalkorú áldozatok és bűncselekményfajták viszonyát tekintve a következő megállapításokat tehetjük. (3. táblázat) A fiatalkorúak ellen főként vagyon, illetve személy elleni, továbbá a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket követnek el. Ez utóbbi esetben az elmúlt két rendelkezésünkre álló statisztikai év tekintetében kiugróan magas növekedésnek lehetünk tanúi. A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények fiatalkorú sértettjeinek száma a 2003-as 653-ról 1492-re nőtt a 2004-es évben. Az emelkedés hátterében egy, elsősorban a kiskorúak ellen elkövetett bűncselekmény típus növekedése áll, ez pedig a

⁸ „Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatairól az 1999-2003. években.” Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya. Budapest, 2004.

⁹ „Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest. 1996-2005-ös kiadások.

tiltott pornográf felvételekkel való visszaélések.¹⁰ A vagyon elleni bűncselekmények áldozataiként is folyamatosan nő az érintett fiatalok száma, a 2003-as év rövid megtorpanása mellett.¹¹ Több mint 2000 esettel nőtt a fiatalok sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények száma 2000 és 2004 között. Öt év távlatában a fiatalok sértettek esetén, az ellenük elkövetett össz-bűncselekmények köréből a vagyon elleni bűncselekmények 65-70%-os, a személy elleni bűncselekmények 11-12%-os, míg a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények 7-10%-os megoszlást mutatnak. Elmondható, hogy a közlekedési bűncselekmények nagyobb kategóriája a legkevésbé jellemző oldala a fiatalok elleni bűnözésnek, a sértetti oldalnak. Sőt egyértelmű csökkenése mellett nincs még egy olyan bűntett kategória, ahol ennyire kedvező lenne a tendencia. (2004-ben itt is volt egy kis ugrás.) A fiataloknál nem következett be kimondott javulás az egyik legsúlyosabb, a szándékos emberölés büntette tekintetében sem, sőt 2002-ben jelentős növekedés volt kimutatható: ekkor 9 fiatalot gyilkoltak meg szándékosan az előző évi 4-hez képest. 2003-ban ez az adat 8, míg 2004-ben 7 fiatal életének elvesztését jelentette bűncselekmény következtében. Növekedési tendencia tűnik ki a közrend elleni bűncselekmények esetében is, ahol a fiatalok sértettek száma folyamatos és jelentős emelkedést mutat az elmúlt öt évben.¹²

A kiskorú sértettek esetében különösen célszerű megvizsgálnunk a sértett-áldozat viszony alakulásában a hozzátartozó, a nevelő és gondozó kategóriáját. A fiatalok sértettekkel szemben beazonosítható elkövetők esetében az idegenek, az egyéb ismerősök, valamint az iskolatárs mellett a következő elkövetői kategória, nagyságrendjét tekintve, a szülők és nagyszülők. Ez az elkövetői kör lényegében a hozzátartozók nagyobb kategóriáját tölti ki, más elkövetők mellett.¹³ Az elmúlt öt évben számuk - kicsi ingázás mellett - töretlenül nő. Hasonlóan

¹⁰ „Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatairól az 1999-2003. években.” Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya. Budapest, 2004.

¹¹ „Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest. 1996-2005-ös kiadások.

¹² „Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatairól az 1999-2003. években.” Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya. Budapest, 2004.

¹³ Az Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika rendszerben alkalmazott fogalmak szerint a „hozzátartozó” az az elkövető, aki a sértettnek vér szerint egyenes- vagy oldalági rokona: például szülő, gyermek, nagyszülő, unoka, testvér. A „nevelő” kategóriájába tartozik a sértett nevelésével, gondozásával megbízott személy: például a nevelő, intézeti nevelő, gondozó, gyám, gondnok. A statisztikai módszertani változás miatt az adatok kevésbé alkalmasak a mélyebb kapcsolatrendszer felmutatására, hiszen konkrétan a „hozzátartozója” kategória nem nyújt választ arra, hogy például az elkövető a sértettnek, a nagyszülője vagy a szülője.

növekedésnek lehetünk tanúi a nevelő, gondozó eseteiben is. Míg 2000-ben 11 ilyen elkövetőt azonosítottak be a fiatalkorúakkal szemben, ez 2004-ben már 23 személyt jelentett.¹⁴

A 2003-as évet nézve a különböző bűncselekménytípusokon belül¹⁵ a sértett nevelőjének, gondozójának kimagasló a szerepe mutatkozik a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél, különösen a kiskorú veszélyeztetésében, továbbá a nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél, ideértve az erőszakos közösülést és a szemérem ellen erőszakot. A többi bűncselekménytípusnál a nevelő, gondozó szerepe 1% alatt maradt.¹⁶

Bár a dolgozat témájához nem szorosan kapcsolódó terület, de mindenképpen szót érdemel, hogy a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények vizsgálata nem nélkülözheti azt, hogy a cselekményeket mind a család társadalmi szerepének megváltozása folyamatában, mind pedig a társadalmi ideológia mozgásfolyamataiban is elhelyezzük. Ennek fontossága abból a felismerésből adódik, hogy a gyermek „értéke” a társadalomban történetileg változó, s ettől függően más-más korokban más-más szülői magatartások tűnnek helyénvalónak, illetve a helyeselt, elismert szülői-nevelői viselkedéstől eltérő magatartásokra is eltérő a társadalmi válasz. Napjainkra a gyermekorientált szemléletmód a jellemző, ez fokozottabb odafigyelést eredményez a felnőtt társadalom felől a gyermek, mint családtag kárára elkövetett bűncselekményeknél. Ennek bizonyítékai a nagy számmal rendelkezésre álló kiskorúakkal foglalkozó áldozatvédő civil és hatósági szervezetek. Jól ismert tény, hogy a családon belül áldozattá vált gyermekkorú esetében egyrészt egy negatív szocializációs folyamat működik, amely egyben a bizalom talapzatát dönti le megannyi kedvezőtlen tendenciájával. Másfelől egy kóros irányt vett személyiségfejlődést eredményez, táptalaját adva egy bármilyen irányú patológiás fejlődésnek. Ráadásul a korrigálásra sok esetben lehetőség sem nyílik, mivel a személy elleni támadások kategóriáján belül magas látenciával lehet számolni, hiszen a családon

¹⁴ „Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest. 1996-2005-ös kiadások.

¹⁵ „Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatairól az 1999-2003 években.” Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya. Budapest, 2004.

¹⁶ A hozzátartozók esetében nincs lehetőségünk az egyes bűncselekményekre kitérnünk, mivel itt a statisztika egy kalap alá veszi a szülőt, testvért, nagyszülőt, gyereket stb., így nincs esélye annak, hogy ebben a statisztikai bázisban egyáltalán a fiatalkorú sértettet magát, továbbá a fiatalkorú és hozzátartozói viszonyt kiszűrjük. Az általunk használt statisztika nem alkalmas a fiatalkorú sértett és elkövető viszonya felderítésében egzakt képet adni, s egyáltalán nem tudjuk kimutatni használatával, az előbbi viszonyban, az egyes bűncselekményeket sem. Míg a nevelő esetében valószínűsíthető, hogy a gondozó, nevelő többnyire a kiskorú sértettek vonatkozó kapcsolatát jelent, bár itt sem tudunk különbséget tenni aközött, hogy a sértett, a nevelő, gondozó elkövető esetében most gyerek vagy fiatalkorú, esetleg felnőttkorú, de szellemileg vagy egyéb más oknál fogva gyámság alatt álló személy. A fenti adatok így csak tájékoztató jellegűek.

belüli erőszak, illetve a szexuális zaklatások révén bántalmazott gyermek ügye csak esetenként jut el a hatóságokhoz.

A kiskorú sértetté válás oksági tényezőjének szubjektív oldaláról elsősorban a védekezésre képtelen állapot, az óvatosság hiánya, illetve a kiszolgáltatottságból eredő függő viszony játszik szerepet, valamint a szükséges vagyoni védelem elmulasztása, s a statisztikák szerint sajátosan, a provokáló magatartás is kiemelkedő szerephez jut benne. Az objektív körülmények vizsgálatánál elsősorban a környezet közömbössége dominál. Emellett gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy az alkohol közrehatása is szerepet játszik a sértetté válás okában.

A fiatalkorúakra vonatkozó statisztikai adatok körében találhatjuk többek között a fiatalkorú elkövetők foglalkozás szerinti megoszlását bemutató adatsorokat.¹⁷ Ez utóbbi terén az elmúlt tíz évben jelentős változások mutatkoznak. (8. diagram) A korábban legnagyobb arányt képviselő szak- és betanított munkások, illetve a segédmunkások aránya erőteljesen csökkent [feltételezhetően a gazdasági átalakulás megkövetelte igények megváltozása e korosztálynál is éreztette hatását: munkát találni szakma („jó” szakma) nélkül egyre reménytelenebb vállalkozás], ellenben dobogós (2.) helyre kerültek fel a foglalkozás nélküliek. További évtizedes trend, hogy közülük a legnagyobb tömeget az általános iskolai tanulmányait végzők köre képvisel (1.), illetve jelentős a szakmunkás és szakiskolások száma is (4.). Az általános iskolát végzők magas száma egy másik problémára hívja fel a figyelmet, hisz valószínűsíthető, hogy körükben mind több a túlkoros gyermek, tekintettel arra is, hogy a kötelező iskolai oktatás napjainkban 16 éves korig tart. Foglalkozásukat tekintve a harmadik helyen a középiskolás fiatalkorú bűnelkövetők állnak, számuk évről-évre folyamatosan emelkedik. Ez utóbbi adat értékelése több kérdést vet fel, vagy még inkább egy felemás eredményt tükröz. Egyfelől öröndetes tény, hogy a fiatalkorú elkövetők esetében is nő a középiskolába járók száma, ami mögött akár a tanulási lehetőségek és esélyek növekedését is sejthetnénk. Másfelől azonban azzal, hogy nő a középiskolai tanulók, sőt az azt elvégző bűnelkövetők száma, le kell számolnunk, de legalábbis körül kell járnunk újból azt az „illúziót”, miszerint az iskolázottság a deviancia, a jogsértések egyik lehetséges preventív eszköze. Természetesen nem szeretnénk megkérdőjelezni ennek az állításnak a létjogosultságát, hiszen mi is hiszünk, de legalábbis bízunk benne. Ugyanakkor ismerve a középiskolai oktatás és tudás devalválódását; az elvégzését

¹⁷ „Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest. 1987, 1990, 1995, 1998-2005-ös kiadások.

követően kézhez kapott dokumentum és ismeretek munkaerőpiacon betölthető csekély szerepét; adott körülmények között a tanároknak az úgynevezett informális oktatásban betöltött alkalmatlan funkcióját, átgondolni látszik az előbbi tétel.

A fiatalkorú személyek bűnelkövetésében közrejátszó oksági tényezők közül a rendőrségi felmérések azt mutatják, hogy a gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények előmozdító okaiként ki kell emelni a rossz baráti környezet; a kalandvágyat; az anyagi haszonszerzést, karöltve az átmeneti pénzzavarral és az alacsony jövedelemmel, vagyis általában a pénzhiányt; és az agresszivitást. Ide sorolandóak továbbá a családi problémák, a közömbös szülői magatartás, valamint a tipikusan bűnöző családi környezet, a bűnöző életmódra berendezkedett családok. (4. táblázat) Az ilyen családokban már kisgyermekkorban megkezdődik a fiatal „képzése”, amely kisebb súlyú bolti lopásokkal kezdődik, majd a gépkocsi feltöréseken át az úgynevezett „fajsúlyosabb” bűnelkövetésekbe torkollik nem egy esetben. Több családnál megfigyelhető az ilyen bűnöző karrier. Lényegében az okok struktúrájában az évek során beállt egy trend, évről-évre a megszokott képet kapjuk, vagyis a szubjektív okok sorában messze az anyagi haszonszerzés dominál, közel 50%-ban ezen okokat észlelték a szakemberek, míg az objektív okok sorából a rossz baráti környezet emelhető ki a maga 30 % körüli értékével. Egy érdekességet említenénk a változások köréből, amit azért is találunk annyira fontosnak, mert egy olyan tényezőre hívja fel a figyelmet, melynek az elméletben igen, ugyanakkor a gyakorlatban nem sok jelentőséget tulajdonítunk - legalábbis a prevenció eszközeinek kiépítése során -, ez pedig a helytelen nevelés oksága. Ez a körülmény igaz, hogy csak 4% körül veszi ki a részét a bűnelkövetés oksági tényezői között, legalábbis a statisztikai adatok szerint, ugyanakkor a '90-es évek végétől egyre jelentékenyebben képviselteti magát az okok között. Másfelől nyilvánvaló, hogy maga a helytelen nevelés objektív körülménye, mennyi szubjektív bűnelkövetési ok mögöttes forrása lehet. A felsoroltakon kívül a szakemberek az egyéb elkövetési okok és körülmények közül kiemelni szokták a kiskorúaknál egyre gyakrabban tapasztalható játéktermi szenvedélyt és annak következményeit. Rendkívül negatív hatást gyakorolnak a gyermek és fiatalkorúakra a különböző szórakozóhelyek, ahol a legtöbb helyen a jelenleg is hatályos rendelkezések ellenére, korlátlan mennyiségű alkoholt biztosítanak a fiataloknak. A játéktermi szenvedély, a különböző korlátlan szórakozási vágy kielégítéséhez szükséges pénz előteremtése, különböző bűncselekmények elkövetésére motiválja a fiatalokat. A deviáns magatartásformák csoportos – sokszor dolog elleni erőszakra inspiráló – randalírozásokban, rendszeres és túlzott alkohol-és drogfogyasztásban, közös bűnelkövetési formákban realizálódnak.

A jogalkalmazási és gyermekvédelmi tapasztalatok arra utalnak, hogy a tartósan fennálló veszélyeztetettség könnyen válik a kiskorúak devianciájának alapjává. A veszély mindkét oldalon fennáll, hiszen egy veszélyeztetett kiskorú könnyebben válhat akár a deviancia, bűncselekmény elkövetőjévé, akár annak sértettjévé, áldozatává. A gyermek és fiatalkorúak esetében a csavargás mellett a veszélyeztetettség az egyik leginkább devianciaképző jelenség. A korábbi évek gyámügyi adatai arra utalnak, hogy a nyilvántartott kiskorúak száma évről-évre jelentősen emelkedett.¹⁸ Az országos trend 1998 óta mutat változást, amennyiben ettől az évtől kezdve csökkent a nyilvántartásba vett veszélyeztetett gyermekek száma. (9. diagram) 1997-ben még 420.158 veszélyeztetett gyermeket tartottak nyilván, ez 2003-ban márcsak 232.381 személyt érintett. A 2004-es adatok további csökkenést mutatnak, ekkor 225.365 veszélyeztetett gyermeket regisztráltak.

Az adatok értékelésénél szem előtt kell tartanunk azt, hogy 1997-ben új jogszabály lépett hatályba. Az 1997. november 1.-i jogszabályváltozás értelmében anyagi okokból a kiskorút nem lehet a családjától elválasztani. Ez azért is fontos, mert a gyermekvédelmi törvény előbbi fontos rendelkezése egyben garanciát is tartalmaz a deklarált anyagi segítség intézményes biztosítására. Ez azt jelenti, hogy az anyagi okok miatt veszélyeztetett kiskorút, nevelő szülőket kell támogatásban részesíteni, ami nagy feladatot ró az állami, önkormányzati segítségnyújtásra. A nyilvántartásba vétel okai lényegében az elmúlt éveket tekintve nem változott. A csökkenés mellett az összes nyilvántartott több mint felét az anyagi okok miatti veszélyeztetettség teszi ki. A veszélyeztetett gyermekek számának csökkenése azért meglepő, mert nincs összhangban a rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülők magas arányával. Tény, hogy nem szükségszerű a kettő között a fedés, bár némi összefüggés a gyermekvédelmi támogatásban részesítettek és a veszélyeztetettként minősítettek között sejthető. Ráadásul évek óta a szakemberek felől kritika éri a rendszert, miszerint hiányoznak a konkrét besorolást lehetővé tevő kritériumok, így a minősítés óhatatlanul is tartalmaz szubjektív elemeket.

Ha a kedvező alakulást részletesebben vizsgáljuk, némi korrekciót kell, hogy tegyünk. 1997-től, a változások idejétől nézve az adatokat, azt láthatjuk, hogy a kedvező tendencia mögött az anyagi veszélyeztetettség csökkenő aránya áll. (1998-ban 315.023, 1999-ben 222.0628 fő, 2001-ben 166.363 fő, 2003-ban 144.700, míg 2004-ben 135.897) Ugyanakkor az utóbbi éveket tekintve mind a környezeti (1998: 38.886, 1999: 44.539, 2001: 50.700 fő, 2003: 50.219, 2004: 49.365, ez az utolsó év kivétel!), mind a magatartásbeli (1998: 21.174, 1999: 24.325, 2001: 25584 fő, 2003: 26.475, 2004: 31.120), mind az egészségi okokból (1998: 5.258, 1999: 7.018,

¹⁸ „Tájékoztató a család, gyermek- és ifjúságvédelemről”. Kiadja: Szociális és Családügyi Minisztérium. (Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium), Budapest. 1996, 1998-2000, 2004.

2001: 7281 fő, 2003: 7987, 2004: 8983) nyilvántartottak száma nőtt. Ráadásul nőtt a védelembe vett kiskorúak száma is (1998-ban 9.824 fő, 1999-ben 11.152 fő, 2001-ben 13.292 fő, 2003-ban 17.075, 2004-ben 17.735). Az adatok arról tanúskodnak, hogy a gyermekvédelmi gondoskodás keretében a leggyakrabban védő-óvó intézkedéseket, illetve az azok helyébe lépő védelembevételi intézkedéseket alkalmazták. A védelembevétel gyakori kezdeményezése mellett jóval ritkábban került sor a gyermekkorúak ideiglenes hatályú intézeti beutalására. Ez annál is inkább öröndetes, mivel erre az intézkedésekre akkor kerül sor, amikor súlyosabb eseteknél az átmeneti izolációt, a megszokott környezetből való kiemelését tartják indokoltnak. Az egyértelmű képet tovább nehezíti, hogy az utóbbi években bár csökkent a veszélyeztetett gyermekek száma, mégis nőtt a kiskorúakkal szemben elrendelt hatósági intézkedések száma, mind a védelembevétel (1998: 11.602, 1999: 12.213, 2001: 12.908, 2003: 17.848, 2004: 18.909), mind az ideiglenes hatályú elhelyezések (1998: 4.830, 1999: 4.960, 2003: 5.631, 2004: 3.419, ez az utolsó év kivétel!) számát illetően.

A veszélyeztetettségéről más adatforrásból is képet kaphatunk¹⁹, ahol bár jóval kisebb a veszélyeztetettként számon tartott kiskorúak létszáma, ellenben egyértelműnek látszik növekedésük.²⁰ Az adatok szerint, a '90-es évek elejétől napjainkig bezárólag egy folyamatos emelkedésnek lehetünk tanúi a kiskorúak veszélyeztetettségét illetően, sőt az elmúlt két év egy nagyobb kiugrást is mutat. (10. diagram) Az okok közül kiemelendő a bűncselekmény elkövetésére, illetve a züllött életmódra rábírással bekövetkező veszélyeztetettség, de nem elhanyagolható mértékben az okok sorában áll a szülők, a családtagok életmódjának züllöttsége, valamint a kiskorú sanyargatása és bántalmazása. (11. diagram)

A 2003-as év újítása, hogy az ERÜBS adatbázisa kiterjed a fiatalok elkövetők előélet szerinti vizsgálatára. Ezt megelőzően is találhattunk hasonló adatokat az ügyészségi tájékoztatóban, azok azonban a fiatalok elítéltek előéletére vonatkoztak. Az ERÜBS statisztikai tájékoztatójából 1999-ig visszamenőleg találhatunk adatokat a fiatalok elkövetők előéletére vonatkozólag. Miről tájékoztatnak ezek az adatok? A bűnözés társadalomra veszélyességének az alanyi oldalon kimutatható fokozódása, vagy csökkenése a fiatalok elkövetők előéletére vonatkozó

¹⁹„A kiskorú veszélyeztetés alakulása az 1993-2004. években.” Az Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ERÜBS) adatállománya. Kézirat. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest. 2005.

²⁰Az eltérés mögött az áll, hogy az ERÜBS rendszer inkább a bűnözés szempontjából számításba jöhető veszélyeztetési okokat veszi számításba.

adatokból szűrhetőek le.²¹ Ismert tény, hogy napjainkra az első büntett elkövetésének időpontja egyre inkább eltolódik a fiatalabb korosztályok felé. Manapság nem ritka, amikor 12-11 éves, vagy még ennél fiatalabb bűnelkövető gyerekről hallunk. Minél korábban tehetők az elkövetések, s minél később érkezik meg a reá érkező társadalmi reakcióformálás, annál nagyobb esély van a büntetett előélet, a bűnöző karrier kialakulására. A fiatalok elkövetők körében a büntetlen és a büntetett előélet alakulása, úgy tűnik az elmúlt 6 év viszonylatában, egy beállt tendenciát tükröz. (12. diagram) Eszerint a fiatalok bűnelkövetők alig valamivel több, mint 80%-ban büntetlen előéletűek voltak. 2004-ben a 12.325 fiatalokból ez 9.952 személyt jelentett. A fennmaradó 2.373 büntetett előéletű fiatalból 1.713 személy 1-szer, 389 fiatalok pedig 2-szer volt büntetve. További 232 fiatalok elkövető 3-5, 33 személy 6-10, négyen 11-15, míg ketten 16 és annál több alkalommal voltak büntetettek. Ezek az adatok is utalnak arra, hogy sem a tavalyi évben, sem azt megelőzően a fiatalok elkövetők körében nem jellemző a visszaesés, ami természetesen az időtényezővel is magyarázható, hiszen a visszaesés, különösen a többszörös visszaesés időt igényel. A hat év átlagában a büntetett előéletűek mintegy 2-2,5%-a volt visszaeső, 0,3-0,4%-a különös, míg 0,1-0,2%-a többszörös visszaeső.

1.1.3. A fiatalok bűnözés alakulásának főbb tendenciái Európában

A bűnözés nemzetközi trendjének vizsgálata alkalmas arra, hogy a magyarországi helyzettel összevetést készítsünk, illetve a bűnügyi fertőzöttség mértékének megfelelően a nemzetközi, mindenekelőtt európai sorrendbe elhelyezzük magunkat, így egy más megközelítésben és mérésel érzékeljük bűnözésük milyenségét. A hazai szakirodalomban napjainkra vonatkozólag már készültek ilyen kutatások, köztük Váradi Erika ilyen jellegű munkái, így mindenekelőtt az ő eredményei alapján elemeznénk az európai helyzetet.²² Az elmúlt évtizedek statisztikai adatait tekintve a szerzőnő két, egymástól jól elkülöníthető irányvonalat lát kirajzolódni a fiatalok bűnözés európai alakulását tekintve. Ebbe a két modellbe többé-kevésbé belehelyezhetőek az európai országok zöme. Ezek alapján megkülönböztethető egy lineárisan felfelé ívelő modell, jellemezve olyan országokat, akik esetében a fiatalok bűnözés a II. világháború óta folyamatosan növekszik. Míg a másik modell esetében, a világháborút követő kezdeti emelkedését egy határozott csökkenés váltja fel. A modellezés alapján, míg például Ausztria,

²¹ „Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest. 1987, 1990, 1995, 1998-2005-ös kiadások.

²² Váradi Erika: *Nemzetközi és hazai tendenciák a fiatalok büntető igazságszolgáltatásában*. Ph.D. értekezés. Belső: Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék. Készült: Miskolc, 2000.

Dánia, Svédország, Skócia vagy Hollandia és Norvégia az utóbbi trendbe tartozik, addig Anglia, Németország, Finnország az első modellbe. Természetesen a modellezés nemcsak arra jó, hogy több-kevesebb pontossággal bemutassa, hogy az egyes európai államok milyen szinten érzékelik a fiatalkori bűnözés problémáját. Az egyes országok közötti hasonlóságok és különbségek arra is lehetőséget nyújtanak, hogy további kérdéseket tegyünk fel és kutassunk az irányban, miszerint az egyes megegyezések és eltérések mögött milyen okok sejlenek. Talán az azonos modellbe kerülés a történelmi hasonlóság és fejlődés meghatározta hasonló kulturális gyökerekkel magyarázható, vagy az előzőekből is következő, a fiatalkori bűnözés problémáját hasonló módon való megközelítéssel, a hasonló megoldási módokkal? Vagy a különbözőségeket talán az egyes országok igazságszolgáltatási rendjének eltérő eredményességében keressük, vagy talán a gazdasági, társadalmi, szociális problémák mennyiségi és minőségi különbözőségében? Mindenesetre az tény, hogy bármilyen alapon is állítjuk a hasonlóságokat, az országok között nyilvánvalóan létező különbségek ellenére a II. világháború után valamennyi nyugat-európai állam esetében láthatóvá vált a fiatalkori bűnözés markáns emelkedése. A hasonlóságok köréből hadd említsünk még egyet, a legtöbb országra jellemző, hogy a fiatalkorúak által elkövetett erőszakos, súlyos bűncselekmények száma nőtt, különösen a '90-es évek során. Ez a hasonló fő irány azonban egy idő után kettévált, az előzőek szerint megosztva az egyes országokat. Most pillantsunk be az egyes konkrét államok tekintetében ez miképp alakult.

NÉMETORSZÁG, FINNORSZÁG és **ANGLIA** esetében többnyire azonos folyamatok zajlottak le. A II. világháború óta a fiatalkori bűnözés többé-kevésbé töretlenül emelkedett. Németországban a '80-as években stabilitás állt be, majd határozott emelkedés a '90-es években egészen 1994-ig. A súlyosabb bűncselekményeknél hasonló a trend, 1989-től számuk folyamatosan nő. A finnországi adatok szintén hasonló képet festenek, 1950-től egészen a '90-es évek elejéig egy meredeken növekvő trendet mutatnak. Ellenben Németországban ez a növekedés eltartott a '90-es évek közepéig, addig az észak-európai országban a '91-es évek eleji tendencia megállt és a gyanúsított fiatalkorúak száma csökkent. Nem követte ezt a vonalat azonban az erőszakos jellegű büntetteik alakulása, az ilyen bűncselekmények száma a '80-as évektől nő, bár hozzá kell tennünk, hogy az áldozati vizsgálatok szerint ez utóbbi csökkenő tendenciájú. Nem egészen tiszta a kép Nagy-Britanniában. Ott is igaz az '50-es évektől kezdődő magas növekedés, ami eltartott egészen a '60-as évek végéig. A töretlen fejlődés aztán a '70-es évek elejétől megtört, s egy magas szinten levő stagnálás követte 1979-ig, amikor ismét egy egyértelmű növekedés következett be. A statisztikai adatok tanulsága szerint 1985-től egy csökkenés látszik a fiatalkori bűnelkövetés terén, aminek azonban ellentmondanak a látencia-

vizsgálatok és az áldozatvizsgálatok. Vannak olyanok, akik szerint a csökkenés csak látszólagos, inkább a megváltozott rendőrségi regisztrációnak köszönhető a változás. Ugyanakkor egyetértés van, mind a hivatalos statisztikák, mind az áldozatvizsgálatokkal abban, hogy a garázda jellegű, súlyosabb bűncselekmények száma a '80-as évektől kiemelkedő.

A fiatalkori bűnözés tekintetében kedvezőbb helyzetben vannak azok az országok, akiknél adott korosztály bűnelkövetési gyakoriságában az '50-es évektől kezdődő és több évtizedekig tartó kedvezőtlen emelkedésben egy törés mutatkozott. Többek között **SKÓCIÁBAN** a '80-as évek elejétől, mind a hivatalos, mind az áldozati felmérések tanulsága szerint megtorpant a fiatalkori bűnözés, és ez érvényes a súlyosabb bűnelkövetésre is. Skóciához hasonlóan **HOLLANDIÁBAN** is a '80-as években köszöntött be a kedvező fordulat, itt azonban a súlyosabb bűncselekmények elkövetésében nem volt jellemző a csökkenés, sőt a '90-es években mindennemű statisztika szerint jelentőssé vált az ilyen esetek növekedése. Korábban, a '70-es évek elejétől következett be a fiatalkori bűnözés stagnálása **NORVÉGIÁBAN, SVÉDORSZÁGBAN, SVÁJCBAN, DÁNIÁBAN**, illetve csökkenése **AUSZTRIÁBAN**. Az e téren mutatkozó hasonlóságok ellenére némi különbség azonban továbbra is jellemző az említett országok tekintetében. Talán a legkedvezőbb helyzetben Ausztria van, ahol a fiatalkorú elkövetők száma és aránya nem mutat jelentős változást, a számok a '70-es évekbeli arányokat tükrözik. Ráadásul a súlyosabb esetek tekintetében folyamatos csökkenés jelei mutatkoznak. Az észak-európai országok tekintetében közös jegy, hogy mind Dániában, mind Norvégiában hasonlóan a svédekhez, a hivatalos statisztikai adatok szerint a súlyos, erőszakos fiatalkori bűnözés emelkedő tendenciájú. Bár azt is hozzá kell tennünk, hogy Norvégiában és Svédországban más statisztikai adatok, mint például az áldozat vizsgálatok, nem támasztják alá a kedvezőtlen fordulatot, inkább a súlyosabb esetek stagnálását mutatják. Svájc is ezen országok közé tartozik, itt sem egyértelműek az adatok a fiatalkorúak által elkövetett súlyosabb bűntettek kedvezőtlen alakulását illetően.

I.2. A fiatalkori bűnözés etiológiája a kriminológiai elméletek tükrében

Ahhoz, hogy a bűnmegelőzés, még pontosabban a bűnözés visszaszorítása reális színezetet kapjon, mindenekelőtt tisztában kell lennünk, egyfelől - az előbb már érintett - mindenkori bűnözés morfológiájával, vagyis, hogy milyen a bűnözés volumene, struktúrája, illetve dinamikája. Másfelől a bűnmegelőzés taktikájának és technikájának kidolgozásához elengedhetetlen annak ismerete, hogy milyen okok vezettek, vezethetnek a kriminalitás kialakulásához, mik a potenciális kriminogén tényezők, milyen mechanizmusokon keresztül

hozzák létre magukat a bűncselekményeket, illetve további e körbe tartozó kérdés, hogy adott bűnözés miért olyan, amilyen. Ez utóbbi kérdés is utal már arra, hogy a kauzalitási kutatások nem mellőzhetik a morfológiai vizsgálatok nyújtotta elemzéseket. A bűnözés okozatiságának problémája váltotta ki a kriminológia fejlődése során a legtöbb vitát, s az okság kérdésében időközben bekövetkezett nézetkülönbségek csökkenése, s magának a tudománynak jelentős fejlődése ellenére a kriminológiai vizsgálatoknak ma is alapvető terepe az okság kérdése. Témánk szempontjából különösen fontos az okokkal megismerkednünk, mivel a bűnözés megelőzésére, illetve kezelésére irányuló beavatkozások mindig a bűnözés okait kívánják befolyásolni. Ugyanakkor az okok megismerése nem mindenható erejű a bűnözés problémájának kezelésében. Ahogy a hazai szakirodalomban e témában a legélesebben fogalmazó Szabó András kifejti, „*a kriminológiai önmagában helytálló felismerései a bűnözés okairól nem vonhatják automatikusan maguk után a megelőzés leghatékonyabb, közvetlen eredményt elérő módjait*”.²³ A legfőbb kritérium, hogy tudományos, racionális, célszerű és hatékony eszközöket csak akkor lehet alkalmazni, ha azokat a társadalom érték- és normarendje, s mindenekelőtt az alkotmányosság követelményei megengedhetővé tesznek. Itt és most nem célunk az okság kérdésében olyan problematikákra kitérni, mint a bűnözéshez vezető tényezők, okok, körülmények, feltételek és tényezők fogalmi meghatározása és elhatárolása, illetve egymáshoz való viszonyuk tisztázása.²⁴ Kizárólag azokat a körülményeket igyekszünk bemutatni, amelyek a fiatalkori bűnözés kialakulásában, mint kriminogén tényezők különösen jelentősek lehetnek.

A fiatalkori bűnözésről vallott elméletek azért sem nélkülözhetőek e dolgozat kapcsán, mert ezeket a nézeteket, ezeknek az egyes részkérdésekre adott, általunk a jelenben is helytállónak tartott következtetéseit, az elvégzett kutatásunkban mi is felhasználjuk. Konkrét bűnöző elméletekről lesz tehát mindenekelőtt szó, hozzátéve, hogy a fiatalkori bűnözésről szóló hazai és nemzetközi elméletek és a hozzájuk fűzött szakirodalom mennyisége feldolgozhatatlan, a témában született munkák hatalmas száma miatt az ismertetésre szánt anyagok, szükségszerűen csak korlátozott mértékben és jelen sorok írójának szubjektív válogatását követően kerülhetnek megismertetésre, szükségszerű tehát a rendszerezés. Ennek egyik alapja, hogy nemzetközi vagy

²³Idézi: Pusztai László: *A bűnmegelőzés dilemmája*. In: Pusztai László (ed.), (1995): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv XXXII*. IKVA Könyvkiadó, Budapest. pp. 5-57. (p. 37.) Eredeti forrás: Szabó András: *Büntetőpolitika és alkotmányosság*. Belügyi Szemle 1995/1. pp. 4-14.

²⁴Elismerve, hogy a kriminológia szakirodalmában nincs egyértelműen tisztázva az okozatiság fogalmi kérdésének problémája, mi most nem tarjuk fontosnak az okok és feltételek funkciójában szereplő jelenségek megkülönböztetését (elfogadva, hogy a kettő nem azonos kategória). A dolgozat a kauzalitás kérdéskörében innentől kezdve a „körülmények”, illetve a „tényezők” fogalmát használja, amely szóhasználatokban együtt értjük az okokat és a feltételeket.

hazai kriminológiai elméletekről, nézetekről van-e szó. Itt és most teljesíthető feladatként csak azt tűzhetjük magunk elé, hogy a külföldi szakirodalmi feldolgozás során azon munkák vázaltszerű bemutatására kerül sor, melyek valamilyen elméleti alapját adták a fiatalkori bűnözés téma feldolgozásának szerte a világban, illetve amely magyarázó elvek, megközelítési módok esetében többnyire megtörtént a hazai adaptáció is. Emellett a feldolgozásra szánt munkák többnyire az amerikai kutatók tollából származnak (lévén, hogy a probléma súlyosságára, társadalmi szerepére a legkorábbi időpontban felfigyelő kutatók innen származnak, illetve munkájuk során a fiatalkori bűnözéssel kapcsolatban keletkezett, s mindenekelőtt a gangbűnözéssel kapcsolatos irodalom ebben az országban a legkimunkáltabb). A hazai anyagok válogatásában mindenekelőtt azokat érintjük, amelyek magyarázó elveit napjaink fiatalkori bűnözésére is igaznak találjuk, illetve amelyek a fiatalkori kriminalitás oksági kérdésében visszatérő hazai nézetek. A kiválasztás szempontjai között további jellemző, hogy elsősorban a szociológiai–társadalmi beállítottságú anyagokra koncentráltunk, amely nézőpont, különösen jellemző a magyar kriminológiára. Nem foglalkozunk az egyéni bünelkövetést befolyásoló pszichikai, esetlegesen biológiai tényezőkre, bár elismerjük ezek hatását is,²⁵ illetve igyekeztünk azokból válogatni, amelyek részleteiben vagy teljesen magyar nyelven is hozzáférhetők az érdeklődő olvasóközönség számára. Nem érintjük az elméletek tudományos értékelését, illetve azok kritikáját, az elméletekhez hozzá szóló valamennyi jelentős szerzőt, ahogy nem érinthetjük az elméletek minden tovább gondolásait, kiegészítéseit sem. Arra törekszünk, hogy magukról az elméletekről mondjunk pár gondolatot, hogy ezzel megalapozzuk azt, hogy jelen dolgozat keretében melyik elméletet tekintjük irányadónak, illetve értelmezési keretnek a fiatalkori bűnözés magyarázatában, illetve a bűnmegelőzés szempontjából mi a meghatározó tartalma a hazai fiatalkorú bűnözésnek.

²⁵A gyermek- és fiatalkori bűnözéshez vezető pszichológiai folyamatokról olvashatunk többek között a következő szakirodalmakban:

Bartha Lajos: *A gyermek és fiatalkorúak bűnözővé válásának pszichológiai problémái*. In: Csomor Béla – Hajda Károly (eds.), (1966): *Fiatalkorúak bűnözéséről* cikkgyűjtemény. BM. Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökség. pp. 157-172.

Münnich Iván – Szakács Ferenc (eds.), (1977): *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás pszichológiai tanulmányokból*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

György Júlia (1967): *Az antiszociális személyiség*. Medicina Könyvkiadó, Budapest.

György Júlia (1970): *A „nehezen nevelhető” gyermek*. Medicina Könyvkiadó, Budapest. (1. ed.:1961).

1.2.1. Kriminológiai elméletek, nézetek a fiatalkori bűnözésről

1.2.1.1. A fiatalkori bűnözéssel foglalkozó külföldi elméletek

A gyermekek bűnelkövetésével foglalkozó legkorábbi (s máig élő) nézőpont egyikét képviselte **Gabriel Tarde** francia bíró, aki figyelmét már a kriminológia hajnalán a társadalmi tényezőknek a bűnözésre gyakorolt hatására fordította. Tanítása szerint a gyermek születésekor nem rendelkezik se erényekkel, se eredendő bűnöző tulajdonságokkal. A környezet az, amely eldönti, hogy abból a kis emberből bűnöző vagy erkölcsös ember válik e. Ebben a folyamatban Tarde az utánzásnak szentelt külön figyelmet, amely minden ember sajátja, különösen a gyermekek kezdeti fejlődésében meghatározó elem. Megalkotta az utánzás törvényei fogalmát, amely olyan alapelveket takar, amelyek az emberek bűnözővé válásának folyamatát szabályozzák. Az emberekben meglévő, különböző viselkedésmódokat utánzás csak a bűnöző környezetben vezetnek bűncselekmény elkövetéséhez, míg olyan szociális miliőben, amely figyelemmel van a társadalmilag helyeselt viselkedésre és a társadalmilag jóváhagyott értékekre és normákra, ott az utánzás elfogadott, sőt elismerésre méltó cselekedetekben nyilvánulhat meg. Tarde az utánzás, a követés mintájára is kidolgozott egy sémát. Eszerint „1. az emberek kapcsolatuk intenzitásának és gyakoriságának arányában utánoznak másokat; 2. az alul lévők utánozzák a felül lévőket – vagyis a tendenciák a városból falu felé, a magasabb osztályoktól az alacsonyabb osztályok felé terjednek; és 3. amikor két viselkedési minta összeütközésbe kerül, az egyik elfoglalja a másik helyét...”.²⁶ Tarde munkásságának e kicsiny szeletéből két megállapítást tehetünk. Egyfelől Tarde a bűnözést tanult viselkedésként írta le - nagy szerepet tulajdonítva benne az utánzásnak, - ezzel megalapozza a későbbi nagy hatású differenciális asszociáció elméletét. Másfelől azzal, hogy a bűnös viselkedésben alapvető a közvetlen környezet dominanciáját emelte ki, kétségtelenül azt is megfogalmazta, hogy a gyermekek esetében a rossz családi környezetnek, nevelésnek nem elhanyagolható szerepe van a későbbi bűnöző pályafutásban. Ahogy fogalmaz: „a gyilkosok és megrögzött tolvajok többsége elhagyott gyermekként kezdte a pályafutását ... fecskecsapatokként verődnek össze, először azért, hogy portyázzanak, később pedig azért, hogy lopjanak, mivel otthonukban híján vannak az ételnek és a nevelésnek is”.²⁷

Bár kifejezetten a **differenciális asszociáció elmélete** nem kötődik közvetlenül a fiatalkori bűnözés problémájához, annyiban azonban szükséges megismernünk, amennyiben bizonyos

²⁶F. Adler et al. p. 107. Eredeti forrás: Gabriel Tarde (1907): „Social Laws: An Outline of Sociology”. Macmillan, New York.

²⁷Idézi: F. Adler et al., p. 107. (Kiemelés tőlem: R.A.) Eredeti forrás: Gabriel Tarde (1912): „Penal Philosophy”. (Fordította: R. Howell.) Little, Brown, Boston. p. 252.

tekintetben a szubkultúra elmélet első megfogalmazásaként, mintegy előfutáraként értelmezhető, másfelől a fiatalkori bűnözésre nézve is meg vannak a maga konzekvenciái. A differenciális asszociáció elmélete, vagy más néven az eltérő képzetek irányzata adja elméleti alapját a szubkultúra elméletnek, amely a „kulturkonfliktus” fogalma köré épül, s amely a bűnözés okát a differenciális asszociációban keresi.²⁸

A differenciális asszociáció elmélet szerint a bűnöző magatartás tanult viselkedési forma, a társadalmi adaptációs folyamatban elsajátított, megtanult tulajdonság (lényegében nem különbözve a konform viselkedés megtanulásától). A bűnöző magatartási formát az elkövetők más emberekkel való kapcsolataik útján sajátítják el, s adott társadalmi feltételek mellett kulturálisan (át)öröklődik generációról generációra. Vagyis nem biológiailag örökölt, hanem a társadalmi interakció révén tanult viselkedés. Az egyes emberek szűkebb és tágabb környezetükben különböző nézetekkel találkoznak, amelyek befolyásolják viselkedési módjuk megválasztását. Egyes hatások a hivatalos felfogás szerint helyesnek minősülő viselkedésre ösztönzik, mások az azzal szemben álló cselekedetek elkövetésére készítetik. Az hogy valaki közülük elkövet-e bűncselekményt vagy nem, attól függ, hogy milyen nézetekkel, milyen kultúrával azonosul. A stabil bűnöző szerepekhez való hozzájutás elsősorban attól függ, hogy rendelkezésre állnak-e bűnöző-tanulási struktúrák. Vagyis a stabil bűnöző szerepekhez való hozzájutás attól függ, hogy vannak-e stabil asszociációk, bensőséges kapcsolatok olyan személyekkel, akiktől a szükséges technikákat, normákat el lehet sajátítani.

A bűnöző viselkedés az általánostól eltérő, negatív jellegű norma- és értékrendszert képviselő csoportok befolyása, vagy utánzása útján válik a személyiség jellemzőjévé. Más szóval a személy egy olyan csoport hatására kezd normasértő tevékenységet folytatni, amelynek légköre, kultúrája ezt a tevékenységet maga is folytatja, értékeli. Ez a csoport az egyén számára referencia jellegű, amelybe be akar kerülni, amelynek elismerését ki akarja vívni, amelynek viselkedésmintáit átveszi s ezúton a személyiség mintegy megtanulja a bűnözést. Nagyon leegyszerűsítve az elméletet: attól válik valaki bűnözővé, hogy többet van rossz társaságban, többet érintkezik („több asszociációja van”) bűnözőkkel, mint nem-bűnözőkkel. Vagyis e folyamatban, az egyes személyeknél kialakulnak és megerősödnek a társadalmi elvárással szembenálló viselkedést kiváltó képzetek. Bűnelkövetésre akkor kerül sor, ha a bűnözés irányába ható képzetek erősebbek, mint a hivatalos felfogás szerint helyes magatartást

²⁸Az elmélet megalapítója Edwin H. Sutherland amerikai szociológus. Sutherland elméleti tézisét az 1939-es, „A kriminológiai alapelvei” című munkájában jelentette meg. (Eredeti cím: *The Theory of Differential Association*. In: Sutherland, E. (1939): *Principles of Criminology*. J. B. Lippincott Company, Philadelphia.) Magyarul lásd: Edwin H. Sutherland: *A differenciális asszociáció elmélete*. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (eds.), (1974): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 159-163.

támogató képzetek. A bűnözővé válás individuális folyamatát az elmélet, mint „kultúraátvételt” jellemzi, amelynek során a személy eltanulja, és magáévá teszi a csoportot jellemző magatartásformákat.

Az eltérő képzetek elmélete az általános emberi viselkedés törvényszerűségeinek tükrében magyarázta azokat a sajátos jegyeket, amelyek a bűnözés sajátjai. Eszerint a bűnözés tanult viselkedés, amelyet a másokkal való kölcsönös kapcsolatban sajátítanak el. A kriminális viselkedés megtanulásának a folyamata legnagyobb részben intim személyi csoportok, kapcsolatok keretében megy végbe. A tanulás tartalmazza a társadalmi és pszichikai mechanizmusok összességét, a technikai eszközök megismerése mellett a motívumok és érzelmek kiformalódását. A motívumok, ösztönzések speciális iránya a jogszabályok kedvező és kedvezőtlen rendelkezései alapján formálódik. Valaki bűnözővé válik, ha a normasértésre ösztönző hatások erősebbek, mint a normakövetésre ösztönzőké. Ez a differenciális asszociáció elve. Mindenki elkerülhetetlenül asszimilálja a környező kultúrát, s egyben asszimilálódik az őt körülvevő kultúrával. Amikor egyes személyek bűnözőkké válnak, ez azért alakulhat ki, mert bűnöző viselkedés-mintákkal kerülnek érintkezésbe, mert el vannak szigetelve más mintáktól, esetleg ritkán szembesülnek a bűnözőellenes-viselkedésmintákkal. Az ember születésétől fogva különböző hatásokkal szembesül. Ezek a benyomások különböző képzeteket eredményeznek. A bűnözést előidéző képzetek kialakulását társadalmi körülmények, ellentmondások szülik. Ennek forrása, hogy a modern társadalmi élet tele van kulturális konfliktusokkal, ellentmondásokkal az ideológiák, világnézetek, eszmék körül. A társadalmi életben megnyilvánuló kulturális konfliktusok bűnözést szító hatásának hirdetése a bűnözés társadalmi eredetének elismerését is jelenti. A differenciális asszociációk gyakorisága, időtartama, prioritása és intenzitása változó lehet. A bűnöző viselkedés elsajátításának mechanizmusa megegyezik a nem bűnözőével. Az elmélet szerint a bűncselekménynek minősülő emberi magatartás kialakulását és lefolyását tekintve semmiben sem különbözik az egyéb emberi magatartásoktól. A bűncselekmény felfogható úgy is, mint az általános szükségletek és értékek individuális kifejeződése, amely ösztönzők igazak a nem bűnös magatartásra is, s amely így nem különbözteti meg a két eltérő viselkedést, így nem lehet magyarázó elv. Az eredeti elmélet azonban azt is megjegyezte, hogy a differenciális asszociáció nem ad teljes magyarázatot a bűnöző tevékenységre. A bűncselekmény elkövetése két feltételtől függ. Egyrészt a specializált bűnöző értékek, szakismeretek és technikák elsajátítását elősegítő differenciális asszociációktól. Másrészt a bűnöző tevékenységben való részvételre motiváló feltételektől, a bűncselekmény elkövetésének lehetőségétől. Kétféle „eszköz” szükséges tehát a bűnöző karrier

megindulásához. Először egy-egy meghatározott szerep betöltéséhez szükséges értékek és szakismeretek megszerzése, megfelelő tanulmányi környezetben való elsajátítása. Másodsor a felkészült egyén lehetősége a szerep sikeres eljátszására. Ezzel különböztetik meg a tanulási és lehetőség struktúrákat.

A polgári kriminológia elméletei köréből, a fiatalkori bűnözés magyarázatában az egyik legjelentősebb elméletként számon tartott, az úgynevezett **szubkultúra elmélet**. Ennek hazai adaptációja az 1960 - 70-es években következett be. A szubkultúra elméleten belül a devianciák terjedése úgy jelenik meg, mint a domináns, uralkodó kultúrák és az egyes szubkultúrák küzdelmében a szubkultúrák sikere.²⁹ A szubkultúra a domináns kultúra egyik önállósult része, amelyhez saját normák és értékek társulnak. Az ilyenfajta szubkultúrák hosszú történelmi múlttal és folytonossággal rendelkeznek, s mint „látens, további társadalmak” húzódnak meg a „valós” kultúra mögött. A szubkultúra elmélet - a hagyományos „szociológiai faktor” elmélettel szemben, amely iskolák szerint a negatív környezeti feltételek között az egyén automatikusan bűnözővé válik - nagy szerepet tulajdonít a pszichológiai tényezőknek, s nem hagyja figyelmen kívül a bűnözővé válás individuális folyamatát sem. Számos pszichológiai szükséglet magyarázza a deviáns szubkultúrák kialakulását. A deviáns magatartásmód következtében a társadalmi izoláció, az egyén stigmatizációja, a személyiség negatív megítélése, s önértékelésében az ebből fakadó elbizonytalanodás akaratlanul utat nyit a szubkulturális beilleszkedésre, hiszen e körök egyfajta érzelmi védettséget biztosítanak tagjainak, sajátos szocializációs normákkal rendelkeznek, speciális identitást biztosítanak a hozzájuk tartozóknak. Új kultúraformák, szubkultúrák felmerülésének döntő feltétele, hasonló alkalmazkodási problémákkal küszködő több olyan cselekvő személy létezése, akik tényleges interakcióban állnak egymással. Önmagukban a pszichológiai szükségletek nem magyarázzák a deviáns szubkultúrák létét és erejét. A tipikus deviáns szituációk egyben a társadalmi struktúra, a kulturális formák függvényei is.

²⁹A szubkultúra elmélet legismertebb képviselője Albert K. Cohen. Szerinte a deviáns szubkultúrák, a nagyobb amerikai városok nyomornegyedeiben, gettóiban keletkeznek. Ezek a szülői törekvés osztálykülönbségeiben, a gyerekevelési gyakorlatban és az iskolai sztereotípekben gyökereznek. Cohen a kriminális szubkultúrákról szóló elméletének megalapozását 1955-ben, a „Bűnöző fiúk: A gang kultúra” című munkájában végezte el. (Eredeti cím: *A Delinquent Boys The Culture of the Gang*. The Free Press, Glencoe, Illionis. 1955.)

Cohen eredeti munkájának magyarul megjelent fejezeteit lásd: Albert K. Cohen: *Fiatalkorú bűnözők. A bűnöző szubkultúra*. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (eds.), (1974): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 164-177. (A lefordított fejezet eredeti címe: *What the Delinquent Subculture has to Offer*.) Illetve ugyanezen eredeti munka egy másik fejezet részlet magyar nyelvű fordítását lásd: Albert K. Cohen: *A szubkultúrák általános elmélete*. In: Huszár Tibor – Sükösd Mihály (eds.), (1969): *Ifjúságszociológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest*. pp. 264-286. (A lefordított fejezet eredeti címe: *A General Theory of Subcultures*.)

A szubkultúra egy alosztály az uralkodó kultúrán belül, annak saját normáival, hiedelmeivel és értékrendjével. Szubkultúrák nagyobb csoportokon, társadalmakon belül léteznek, s nem azoktól függetlenül. A társadalmi értékrendek egy része ennek következtében a szubkultúráknál is megmarad. Mindazonáltal a szubkultúrák tagjainak életstílusa jelentősen különbözik a domináns kultúra tagjaiétól. Közös új normákat, új státuszkritériumokat hoznak létre, amelyeket az érdekeltek teljesíteni képesek, dicséretesnek látják azokat a tulajdonságokat, melyekkel rendelkeznek, a magatartást, melyre képesek. Az ilyen új normák a tágabb értelemben vett társadalmi rendszer értékeitől eltérő, esetleg azokkal ellentétes új szubkultúra-értékeket képviselnek.

A fiatalok szubkultúrák egyik legfőbb ereje, hogy csoportba tömörülve tagjaiknak státuszbiztonságot, önbecsülést, férfiasság érzetét nyújtanak, vagyis mindazt, amit társadalmi helyzetük alapján a társadalom intézményi kereteiből kiszorulva elérni nem tudtak. Maga a banda szolidaritásra törekszik, mert a tagság előnyei csak a csoporttagokkal való aktív közvetlen kapcsolatokban lehet megvalósítani. Így bármely szubkulturális megoldás kísérő jelensége a csoportszolidaritás megjelenése s a résztvevők fokozott interakciója. Ez adja egyben a szubkultúrák életképességét, hasznosságát és értékét. Mindemellett eltanulják egymástól az antiszociális magatartást, illetve megtanulják egymástól, hogyan kell lopni, rabolni, értékesíteni. A fiatalok bűnöző szubkultúra másik vonzereje a megalkuvás elutasításában van, nem engedi meg a fiatalok bűnöző státuszának kétértelműségét senki mással szemben. E szubkultúra egy másik fontos funkciója az agresszió legitimálása, szentesítése. A bandák elnézik az erőszakos, büntetendő cselekedeteket, azokat a rang, az elismerés megszerzéséhez rendelkezésre álló eszközöknek tekintve. Emellett a szubkulturális megoldások egyik legsúlyosabb ára, hogy amilyen mértékben kivívja a kívülállók ellenséges érzületét, olyan mértékben a csoport tagjai motiválva érzik magukat, hogy még jobban egymás felé közelítsenek, hogy egymásban keressék az együttműködési kapcsolatokat, előnyöket, melyet korábban a külvilágban élveztek, amely lehetőségek már megszakadtak számukra. Minél erőteljesebben él ez a dolog, annál erőteljesebb a csoport különállása, a csoporttagok függése, a csoport szubkultúrájának egyedisége. Egy további lépést jelent, mikor az új szubkultúra lassanként megvetett, ellenséges képet alkot azokról a csoportokról, melyeknek elutasítását kiérdemelte. Mindezek következtében a bandán kívüli státuszhelyzete még gyengébb, mint valaha. Ez eljuthat egészen odáig, hogy a kívülállók elvárásaival szembeni konformista álláspont a csoporton belüli státusz pozitív kritériumává válik. Az új csoporton belüli státusz megszerzése együtt jár a csoporton kívüli státusz elvesztésével.

Szintén a '60 – 70-es években történt meg hazai adaptálása a **stigmatizáció elméletnek**, vagy más elnevezéssel a minősítési, címkézési, labeling vagy interakcionista elméletnek. Ez az elmélet teljesen szakított a korábbi elméleti magyarázatokkal, amelyek hagyományosan vagy az elkövető, vagy a társadalmi struktúra jellemzőivel magyarázták a bűnözést. Az elmélet teoretikusai azt vizsgálják, hogy milyen cselekedeteket kik, hogyan és miért minősítenek társadalomellenesnek, másokat miért nem, illetve bizonyos személyeket mért és hogyan minősítenek (stigmatizálnak) bűnözővé, másokat miért nem. Vagyis az elmélet hívei mindenekelőtt a normákat alakító tényezőkre, s még inkább a normasértést követő társadalmi reagálásokra fordították figyelmüket. Az elmélet lényege, ahogy az elnevezése is mutatja, a minősítés, a megbélyegzés, a stigmatizáció folyamatában van. Témánk szempontjából az elméletnek azért van (lehet) jelentősége, mert többek között ez az elmélet is hozzájárult, illetve megerősítette azt az állásfoglalást, miszerint a fiatalok büntetőügyét (eljárás és végrehajtás szakaszában) a felnőttkorúaktól elkülönítve, és enyhébb, esetleg más szabályokkal kell végig vinni. Egyrészt azért, mert fenn áll a veszélye a negatív szocializációnak, vagyis, hogy az intézményi fogvatartás esetén, tapasztaltabb sorstársuktól megtanulják a bűnözés minden fortélyát, nem beszélve a kedvezőtlen emocionális hatásokról. Másfelől a fiatalok elkövetőnél eredmény, - kinél nagyobb mértékben adott a visszaesés elkerülése és a sikeres reszocializáció - csak úgy érhető el, ha idejekorán nem tudatosítjuk benne a társadalmi kiközösítését, kirekesztését a stigmatizáció eszközeivel és a jog adta kereten belül adunk nekik egy második lehetőséget. Ezt célozza meg a fiatalok jogrendszerében a különböző enyhébb ítéletnek számító intézkedések, illetve a halmazati és összbüntetések, valamint a büntetett előlethez fűződő hátrányok alóli mentesítés kedvezőbb elbírálása. Hozzá kell tennünk azonban, hogy az előbbi egy vélemény csupán a sok közül, hiszen a címkézésemélet '70-es évekbeli jelentkezése már azt emelte ki, hogy például a fiatalok bűnelkövetők külön jogi kezelése, az önálló fiatalok bíróságának létrehozása, az általunk már korábban említett büntetőjogi társadalmi reformerek jót akaró munkája, ellentétes eredményhez vezetett. Azzal ugyanis, hogy létrehozták ezt a sajátos intézményt az antiszociális, problémás gyerekek számára, pusztán azt érték el, hogy intézményesítették a problémát, kiszélesítették azoknak a hatósági intézményeknek a körét, amelyeknek hatalmukban áll a gyerekeket deviánsná, fiatalok bűnözővé minősíteni, mintegy megteremtve és kitalálva a fiatalok bűnözést, hozzájárulva annak súlyosbodásához.³⁰

³⁰Hogy milyen veszélye lehet a megbélyegzésnek egy fiatalok bűnelkövető esetében, mutatja be **Frank Tannenbaum** történész, aki az interakcionizmus első megfogalmazójának tekinthető. A témához kapcsolódó munka eredeti címe: The Dramatization of Evil. In: Rubington, E. – Weinberg, M. S. (eds.): Deviance. The interactionist

A címkézés elmélet hívei a devianciát a deviánsok és nem deviánsok közötti interakció folyamatoként fogják fel. Ebben az értelemben a kiindulópont az a feltevés, hogy semmilyen cselekedet nem minősül önmagában eredendően bűnös vagy normális tettnek. Azt, hogy mi számít bűnnek, a normálistól eltérőnek a mindenkori hatalom birtokosai szabják meg. Vagyis az elmélet szerint egy-egy normasértés megértéséhez egyfelől szükség van magának a norma születésének megismeréséhez, így feltárható az, hogy a norma mely társadalmi csoport érdekeit szolgálja, illetve értékeit tükrözi. Másfelől fontos a társadalmi reakcióformálás folyamatának ismerete is, amennyiben nyilvánvalóvá teheti, hogy deviánssá az lesz, akit annak minősítenek. A társadalmi stigmatizáció irányzatának képviselői szerint, sok tényezőtől függ, hogy kiket és milyen magatartásmódokat ítél meg a társadalom deviánssá. Önmagában a normaszegés nem elég ok a minősítésre. A magatartás deviánssá való értelmezése nem annyira az elhajlás állandó társadalmi reakciójának, a társadalmi kontrollnak, mint inkább független változónak tekinthető. Adott társadalom, kultúra deviánssá minősítő tevékenysége mögött számos társadalmi érték és érdek vezéreltség van (hatalmi-társadalmi helyzet szabta erőviszonyok, adott kultúra állapota, szociális szempontok), nem pusztán az általános normativításra vonatkozó megfontolások. A kultúra általában azokkal szemben helyezkedik a deviánssá minősítés készenléti állapotába, illetve címkézi meg őket, akiknek lojalitásában a csoportnorma tekintetében nem feltétlenül lehet megbízni. A stigmatizációs elmélet egyik alapvető kérdése, hogy kik a szabályalkotók, kik azok, akik a deviánssá, a bűnözővé minősítést elvégzik, kiknek a definiálás hatalma kezükben van. Alapvetően ez gazdasági és politikai kérdés. A mindenkori hatalom az, amely ezt megteszi, megteheti, ők azok, akik társadalmi pozíciójuk folytán a hatalom birtoklásával, illetve ahhoz közelségével képesek arra, hogy megalkossák, érvényre juttassák, s saját maguk be is tartásuk azokat a társadalmi szabályokat, amelyek között a közösség tagjainak élniük kell.

A stigmatizálás káros hatásai közül szokták kiemelni, hogy a deviáns mivolt állandó szem előtt tartása a megtévedt embereket a deviáns életpályára, a deviáns karrier felé sodorja.³¹ A

perspektive. New York, Macmillan. pp. 214-215.) Magyarul lásd: Frank Tannenbaum: *A „rosszaság” dramatizálása*. In: Rácz József (eds.), (2001): *Szabálykövet(él)ők és bajkeverők. Devianciák. Bevezetés a devianciák szociológiájába*. Új Mandátum Kiadó, Budapest. pp. 118-120. Tannenbaum ebben a tanulmányában a címkézés folyamatát tartja, vagy ahogy ő nevezi a „rossz dramatizálás”-t annak a folyamatnak, amelynek során az elvárttól eltérően viselkedő gyermeket a bűnelkövető szerepébe zárják.

³¹Az irányzat alapfeltevéseinek legkimunkáltabb megfogalmazását Howard S. Becker 1963-as és 1974-es munkái nyújtják. (Eredeti címek: *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press, New York. 1963. pp. 1-39., illetve *Labeling theory reconsidered*. In: Rock, P – McIntosh, M. (ed.), (1974): *Deviance and Social Control*. Tavistock Publications.) Magyarul lásd: Howard S. Becker: *A kívülállók. Tanulmányok a deviancia szociológiai problémaköréből*. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (eds.), (1974): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 80-113., illetve Howard S. Becker: *Újragondolt címkézéselmélet*. In:

címkézett mivolt rögzül, beleivódik az elkövetőbe, s kis idő elteltével azonosul azzal. A stigmatizált személy korábbi normális társadalmi kapcsolatai meglazulnak, majd felbomlanak, a családtagok, rokonok, barátok elhúzódnak tőlük, közömbössé vagy gyanakvóvá válnak. Kirekesztettsége miatt nagy esélye van, hogy a hasonló címkével ellátottak társaságába kerül. Különösen erőteljesen jelentkezik a társadalmi kiközösítés intézményesített keretek között, ha a normasértést, intézeti fogvatartás követi. Alkoholelvonó intézetből, börtönből, drogfüggést kezelő intézményekből való „szabadulás” s egyben stigmatizáló hatása megnehezíti, vagy lehetetlenné teszi a társadalmi kapcsolatok kialakítását, fenntartását, a munkaviszony létesítését, általában véve a megfelelő társadalmi beilleszkedést. A normasértő adott deviáncssá minősítése egész életre megnehezíti a normakövető viselkedést, sőt egy negatív nevelő hatás is érvényesülhet (például a fiatalkorú első büntényes a börtönben, a profi bűnözők között a bűnözés iskolájából veheti ki részét). Az intézményes keretek mellett a deviáncs szubkultúrák is hozzájárulnak ahhoz, hogy az egyén elsajátítsa a deviáncs tevékenység sikeres elvégzéséhez szükséges ismereteket, készségeket, megismerteti velük a közösséget összetartó értékeket, legendákat is. A korai címkézés sok esetben nem visszariasztó, rádöbentő hatású a normaszegő viselkedési kör közelébe került személy számára, hanem éppen ellenkezőleg az esetleges korábbi érzelmi-morális vívódásainak, bizonytalan szociális státuszának, frusztrációjának szüneteltetésével egy átmenetileg kiegyensúlyozottabb, kockázatmentesebb alternatívát nyújt: az izolációtól való megszabadulást, az érzelmi biztonságot, védettséget nyújtó deviáncs szubkulturális beilleszkedést. Emellett a deviáncs közösségek az általuk kidolgozott öngazoló nézetek, ideológiák által segítséget adnak az egyénnek marginális helyzete értelmezéséhez, igazolásához, valamint a többségi társadalom iránti egykori kötelezettségéből adódó, magatartását illető esetleges kételyeinek eloszlatásához, illetve a kritikus hangok elfojtásához. Ez utóbbi kör emocionális támogatást ígér, amelyért viszonzásként és egyúttal menekülésként is, a személy saját azonosságát új környezetéhez konformálja, vagyis deviáncssá formálja át.

Témánk felől több szempontból is figyelemre méltó a **társadalmi dezorganizáció elmélete**. Egyfelől azok közé az elméletek közé tartozik, amellyel kapcsolatban a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozólag nagyszabású kutatás-sorozat áll rendelkezésünkre, másfelől elméletünk inspiráló szerepet játszott más irányzat megteremtésében, többek között a szubkultúra és a differenciális asszociáció elméletek kiterjesztésének is tekinthetőek bizonyos szempontból. Végül a társadalmi dezorganizáció teóriájának gyakorlati hasznosítása

Rác Zsolt (ed.), (2001): Szabálykövet(él)ők és bajkeverők. Devianciák. Bevezetés a devianciák szociológiájába. Új Mandátum Kiadó, Budapest. pp. 121-142.

megteremtette az első fiatalok bűnelkövetőire irányuló közösségi alapú bűnmegelőzési programot. Az elmélet gyökerei az 1920-as évek Chicagójához vezet vissza, amikor is a chicagói egyetemhez tartozó tudósok közül páran érdeklődni kezdtek Chicago városának bűnözési fertőzöttsége iránt, s az empirikus kutatások olyan társadalmilag dezorganizált környékek és sajátosságainak feltárásához vezettek, ahol bűnözői értékek és hagyományok váltották fel a konvencionális értékeket. Társadalmi dezorganizáció alatt értve azt a jelenséget, mikor a korábbi hatékony társadalmi kötelékek, - mint a családi-, baráti- és lakó- közösségek és a közösségben érvényesülő társadalmi kontroll - felbomlanak, megannyi negatív következménnyel járva a közösség és a személy életében. A társadalmi dezorganizáció elmélete a városi, s mindenekelőtt a nagyvárosi életformának a bűnözésre gyakorolt hatását tartja alapvető kriminogén tényezőnek. A dezorganizáció jelenti a nagyvárosi élet anonim jellegét, a meggyengült szociális kontrollt, a különböző itt élő világok és képviselőjük közötti eltéréseket, összeütközéseket, az amoralitást. Az ilyen életformában élő személyek heterogén tömege él egymás mellett idegenül, ismeretlenül, közömbösen. A személytelen emberi kapcsolatok nem képesek kibontani a legminimálisabb társadalmi ellenőrzést sem, ezt a különböző hatósági közegek látják el. A kontroll hiánya, a nagyvárosi élet kínáló alkalmával kitermeli a bűnözés különböző formáit.³²

Tanulmányunk szempontjából a társadalmi dezorganizáció elméletének megismerése, megismertetése azért különösen fontos, mivel az elmélet gyakorlati hasznosítása a bűnmegelőzés terén eddig nem jellemző módszerek alkalmazását eredményezte. Az új gondolat az elmélet központi gondolatából adódott, miszerint ha a bűnözés problémájának gyökerét a társadalmi dezorganizáció jelenti, akkor a bűnözés elleni harcban is kiemelt szerephez kell, hogy jusson a társadalomszervezés. Mivel a társadalmi dezorganizáció okozta deviancia többlet bizonyos területeken jelenik meg, a bűnelkövetők nagy része néhány körzetből kerül ki, ahhoz kell, hogy vezessen, hogy a körzetre vagy a közösségre, mint társadalmi cselekvés megfelelő egységére irányuljon a figyelem. Vagyis nem az egyes egyén,

³²A témában folyó kutatások sorából kiemelendő a *Clifford R. Shaw* és *Henry D. McKay* szerzőpáros nevéhez fűződő kutatás. A chicagói Ifjúságkutató Intézet két munkatársa mintegy 33 éves munkájuk során, közel 60 000 fiatalok bírósági aktájából dolgozva, azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy megvizsgálják, hogyan változik ezeknek a bűnöző fiúknak az aránya körzetenként Chicago városában, milyen a szóbanforgó fiúk földrajzi elosztása. A szerzőpáros munkájuk során felhasználták a chicagói egyetem másik két munkatársának kutatási eredményeit. Robert Park és Ernest Burgess koncepciójáról van szó, amelyben megalkották a „természetes városi körzetek” elgondolást³², Shawék lényegében ezt a modellt igyekeztek alkalmazni a fiatalok bűnözés alakulására, illetve Shawék is hasonló összefüggésre leltek. Park és Burgess koncepciója Chicago „természetes városi körzeteiről” az 1925-ös, „A város” (eredeti cím: *The City*. University of Chicago Press, Chicago. 1925.) című munkájukban került először publikálásra.

hanem a közösség igényel kezelést. Olyan eszközök bevetéséről van szó, amelyek a bűnözés visszaszorítására irányulnak, mint a hátrányos körzetekben élők aktiválásának elősegítése a közösség és a körzet életében; az itt élő fiatalok iskoláztatási, szabadidős és foglalkozási körének tágítása; az általános higiénia és az utcakép javítása; a lehetőségek nyújtása és az értelmes szerepek esélyeinek elősegítése; a már létező közösségek összefogása; hatékonyabb bűnüldözés. A közösségi alapú bűnmegelőzési program abból indul ki, hogy ha segítjük a közösséget, csökkennie kell a bűnözési rátának is. A felkínált programokkal, illetve a szociális munkások révén olyan lehetőséget kívánnak nyújtania a fiataloknak, amelyekkel olyan normákat sajátíthatnak el, amelyek mások, mint a bűncselekményeket elkövető kortársak normái. A társadalmi dezorganizáció elméletén alapuló programok arra tesznek kísérletet, hogy a konvencionális társadalmi értékeket megismertessék, és közelebb hozzák a dezorganizált területeken élőkhöz.

Végül, de nem utolsó sorban kell megemlítenünk a **társadalmi kontroll elméletét**, amely elsősorban a fiatalkori bűnelkövetést igyekszik magyarázni, így témánkhoz szorosabban kötődik. Az előző kriminológiai iskolák a bűnözés okainak feltárása során azt a kérdést boncolgatják, hogy miért követnek el bizonyos személyek bűncselekményeket, miért és mi vezet a törvénytörő magatartásokhoz. Ahogy tudjuk, ez lehet társadalmi, biológiai, pszichológiai körülményeket, vagy ezek együttes befolyását hangsúlyozó, azok determináló hatását valló válasz. A társadalmi kontroll elméletének hívei a bűnözés magyarázatában megcserélik a kérdést, s azt vizsgálják, hogy az emberek miért tartják be a normákat. Ahogy a klasszikus iskola hívei magától érthetőnek találták, hogy az ember képes szabad akaratából dönteni cselekvése felől, addig ez a megközelítés például azt tartja magától érthetőnek, hogy „*a kábítószer még a legfiatalabb iskolásokra is csábítólag hat; hogy az iskolakerülés az egyébként jó gyerekeket is a bukás és a munkanélküliség útjára viheti; hogy az okatlan verekedések, a pitiáner lopások és a szórakozással párosuló ivás a serdülőkor és a korai felnőttkor vonzó velejárói*”.³³ A kérdés adott, mi segíti az embereket abban, hogy ellent tudjanak állni az erős csábításnak. Mint a legtöbb elméletnek ennek is több képviselője akadt, s magának a társadalmi kontrollnak is több, különböző felfogása létezik.³⁴ Ezekre most nem térnénk ki, mindössze az elmélet lényegi mondanivalóját szeretnénk bemutatni. A XX. század fordulóján megjelenő „társadalmi kontroll”, mint terminus technicust sokféle jelentést vett fel az idő múlásával. Általánosságban minden olyan tényező leírására szolgál, amely a társadalmi normák

³³F. Adler et al., p. 227.

³⁴Többek között: Travis Hirschi: *Causes of Delinquency*. University of California Press 30., Berkeley 1969.; Albert J. Reiss: *Delinquency as the Failure of Personal and Social Controls*. American Sociological Review 16. 1951.

követéséhez vezet. A társadalmi kontroll fogalma tehát minden olyan jelenség reprezentálására szolgál, amely a konformitást elősegíti. Jelen esetben tehát nem arról van szó, hogy milyen családi körülmények, pedagógiai sikertelenségek, milyen vérmérséklet, vagy jellemalkat vezet a bűnözés útjára. A kérdés az, hogy milyen erők, kiépültek és interiorizáltak a család, az iskola, a barátok, a nagy társadalom által nyújtott, azzal kapcsolatos erkölcsi értékek, hitek, népi hagyományok, szokások, általában véve mindenféle normák. A társadalom tagjaival való kapcsolattartás erőssége, intenzitása mennyire erősíti meg ezek betartását, az előbb felsorolt bizonyos kontrollt gyakorló erők hatására mennyire tarják be az emberek a törvényeket, előírásokat. Ez utóbbi mondat egyben utal arra, hogy a társadalmi kontroll elméletének hívei úgy látják, hogy a társadalmi kontroll legkülönbözőbb formái a felelősek a normák betartásáért, ezek azok a mechanizmusok, amelyek révén a társadalom irányítás alá vonható. Vagyis a bűnözés oka ebben az esetben a nem megfelelő társadalmi kontroll, azok gyengesége vagy hiánya. Szigorú értelemben ez az elmélet nem a bűnözés okaira vonatkozik, hanem a társadalmi viselkedésre, ugyanakkor alkalmas arra, hogy a későbbiek során a bűnözés és egyéb devianciák magyarázatára szolgáljon. Az elmélet hívei a társadalmi kontrollt makroszociológiai és mikroszociológiai nézőpontból egyaránt vizsgálják, és a kutató álláspontjától függően hol egyiknek, hol a másinak tulajdonítanak nagyobb jelentőséget a konformitásra való hajlandóság kiépítésében, kiépülésében. A makroszociológiai kutatások a csoportok irányításának formális rendszereit vizsgálják, köztük olyanokat, mint a jogrendszer, a törvények, a bűnüldözés, a társadalom hatalommal rendelkező csoportjai, a kormányzati és a magánjellegű csoportok társadalmi és gazdasági irányítási gyakorlata. E körben azt vizsgálják, hogy az előbbi intézmények működésükkel mennyire sikeresek a kívánatos normák hatékonyá és működővé tételében. A mikroszociológiai vizsgálatok az informális rendszerekre összpontosítanak, olyanokat vizsgálnak, mint a kötődés a szülőkhöz, iskolához, kortársakhoz, szeretteikhez, vagy hogy milyen mértékben vesznek részt az emberek mindennapi életük során konvencionális tevékenységekben, miben hisznek, mi és ki iránt éreznek elkötelezettséget, merre irányulnak törekvéseik.³⁵ Ezeknek a feltárása új követelményként jelentkezik a kriminológiában, és teljesen eltérő jellegét adja a korábbiakhoz képest. A pozitivista kriminológiai iskola ösztönözte kriminológiai vizsgálatok abból indultak ki, hogy az egyén magatartása valamilyen szempontból determinált, témánk szempontjából most lényegtelen, hogy a magatartás irányítása mögött az egyén pszichikális, biológiai vagy társadalom-környezeti adottságai játszanak szerepet. Vagyis a bűnözésre fogékonyak köre ezeknek a determináló tényezőknek a segítségével kiszűrhető. A

³⁵F. Adler et al., pp. 227-253.

társadalmi kontroll elmélet hívei szerint a veszélyeztetettek köre szintén körülhatárolható, az okok tekintetében azonban a vizsgálatoknak olyan tényezőkre (is) kell kitérni, miszerint az egyén elkötelezettsége a normák irányában milyen mértékű, mennyire tudatosult létezésük és követésük eredményessége, az életmódban mennyire realizálható követésük, mennyire a meggyőződés vagy a kényszer eredménye követésük. Mindezek vizsgálata feltételezi azt a kiinduló álláspontot, hogy a személyiség nem (olyan) kiszolgáltatott az őt körülvevő tényezőknek, hanem saját akaratából dönteni képes személy, ez nagyfokú „összecsengést” mutat a klasszikus iskola hasonló tanaival. Korábban már volt szó arról, hogy a társadalmi kontroll elmélet kimondottan a fiatalkori bűnözés magyarázatául szolgál, illetve főleg e körben folytak a vizsgálatok. Ennek egyik oka abban áll, hogy a bűnözéssel fenyegetettség, a veszélyhelyzet (az előbbi szempontokra tekintettel) elsősorban a fiatalabb személyek esetében szűrhető ki olyan szinten, hogy az ellene tett befolyásolásnak nagyobb eredményt előlegezünk meg. Ez oda vezethető vissza, hogy a szocializáció a személy egész életét végig kísérő folyamat, ugyanakkor intenzitása és hatása életkoronként változik, az életkor előrehaladtával egyre szűrtebb és kevésbé erőteljes a befolyásoló képessége. A társadalmi kontroll elméletének a bűnözést kiváltó okok tekintetében igen újszerű következményei lettek. Tudjuk, hogy a bűnmegelőzés általában véve olyan intézkedések halmaza, amelyek közvetlen célja, hogy a bűnözést visszaszorítsák, de legalábbis pozitív irányba befolyásolják úgy, hogy a bűnözéshez vezető okokat kedvező irányba mozdítsák el. A társadalmi kontroll elmélete sem kíván mást, de míg a korábbiak a feltárt kriminogén okok megszüntetésében, illetve azok megváltoztatásában látták a megoldást, addig a kontroll elmélet a bűnözést megakadályozó, a kriminalitás be nem következett elősegítő okok megerősítésében. Az elmélet számos kritikája mellett a bűnmegelőzés terén egy újfajta gondolkodást idézett elő, és segítségével bekövetkezett a megelőzési feladatok körvonalazása. Amennyiben igaz a társadalmi kontroll elméletének azaz állásfoglalása, miszerint az *„emberek akkor követnek el bűncselekményeket, ha nem alakítottak ki megfelelő kötődéseket, nem váltak részeseivé konvencionális tevékenységeknek, nem kötelezték el magukat az ilyen tevékenységek mellett, és nem interiorizálták a társadalom szabályait (vagy nem törődtek a szabályokkal)”*³⁶, akkor a bűnmegelőzés harcának ki kell terjednie a konvencionális értékek elsajátítására. Ki kell alakítani azokat a technikákat és stratégiákat, amelyek elősegítik az egyén kötődését a társadalomhoz, motiválják a konvencionális tevékenységekben való részvételre, elősegítik a normák interiorizálását, egyszóval amelyek megerősítik, és sikeresebbé teszik a szocializáló közösségek szocializáló munkáját. Ez mindenképpen össztársadalmi feladat és nagyarányban

³⁶op. cit., p. 245.

igényli a társadalmi kohéziót és szolidaritást. A társadalmi kontroll elmélete tehát az elsők között hirdeti a társadalomszervezés, társadalomtervezés feladatait, köztük azoknak a társadalmi folyamatoknak a befolyásolását és ellenőrzését, amelyek szerepet játszanak a bűnözés és általában véve a devianciák keletkezésében, mindenekelett azok igazságtalan társadalmi megoszlásában és a hátrányos társadalmi helyzet alakításában. Az elmélet másfelől a további feladatok körébe sorolja azoknak a normáknak és azt kezelő intézményeknek megerősítését, működésük elősegítését, amelyek a normális szocializáló intézményrendszerek szerepét töltik be, és elősegítik az egyenlőbb esélyek elvének érvényesülését, a társadalmi javak (materiális, szellemi és emocionális javak) egyenlőbb hozzáférhetőséget. Az elmélet egyben arra is alkalmas, hogy értékelje, hogy a felnőtt társadalom egyik legfontosabb feladatának, a „kicsik” nevelésének mennyire tud megfelelni, illetve a normakövetésre ösztönző kontrollmechanizmus aktuális állapotából szűrhetőnek véli, hogy milyen a társadalom integrációs képessége, az egyént és a közösséget megtartó képessége. Bár a társadalmi kontroll elmélete évtizedek óta kiemelkedő helyet foglal el a kriminológiai gondolkodásban, ami az elmélet bűnözés okaira vonatkozó magyarázó elvek hazai adaptációját illeti, nem jellemző az itthoni szakemberek körében alkalmazásuk. Bizonyos elemeit a bűnözés oksági kérdésében átvettük, (mint a nem megfelelő szocializálás bűnözésre gyakorolt hatását), de az elmélet következetes alkalmazására, többek között a hazai társadalmi és egyéni kontrollrendszerek vizsgálatára, illetve az elmélet gyakorlati tesztelésére még nem került sor a hazai kriminológiában. Inkább jellemzőbb a hagyományos, a bűnözést determináló körülmények feltárására irányuló kutatások.

I.2.1.2. Elméleti jellegű következtetések a fiatalkori bűnözéssel foglalkozó hazai szakirodalomból

Magyarország történetében először a húszadik század elején került a fiatalkori bűnözés ügye a szakemberek és vele együtt a társadalom érdeklődésének középpontjába. A dualizmus kori hazai kriminológiában e témában **Balogh Jenő**, egykori igazságügyminiszter személye említhető, aki a fiatalkori bűnözéshez fűződő büntetőjogi reformtörekvésekkel vívta ki helyét a téma klasszikusai között. Az ő nevéhez fűződik az 1908. évi Büntető Novella (I. Bn.) megalkotása, melyben a fiatalkorúakra vonatkozó fejezetben bevezették a prevencióra és a nevelés eszméjére alapozva a fiatalkorú bűnelkövetők felnőttekétől eltérő felelősségi rendszerét. Ekkortájt a fiatalkori bűnözéssel kapcsolatban a fő hangsúly a fiatalkorúak külön büntetőjogi elbírálására, a fiatalkorú tettesek kezelésének elkülönítésére esett. Az I. Bn., és az azt megalapozó Balogh írásként voltak az elsők, amelyekben a fiatalkori bűnözés, mint megoldandó anomália hangsúlyozottan szóba került. Az I. Bn. egyúttal megalapozott egy

később számos szerző által inspirált vizsgálati területet: a fiatalkori kriminalitás jelenségét. Ez az időszak a hazai kriminológia újjászületésének és önálló szaktudománnyá válásának idején, az 1950-60-as években köszönt be. Az ekkor meginduló és szervezett intézményi keretek között folyó ténykutatások „kedvenc” témájává lett a fiatalkori bűnözés szocialista szellemű tanulmányozása, megemlítve a kutatók közül többek között **Szabó András**, **Huszár Tibor**, **Vígh József** vagy **Molnár József** nevét.

A hazai kriminológia újabb fejlődési állomásaként értékelhető a rendszerátalakulás időszaka. Ebben az időszakban nemcsak egyszerűen egy gazdasági–politikai rend megváltozásáról volt szó, hanem ezzel együtt egy világnézet, egy filozófia, egy életmód, egy szokásrend megváltozásáról is. A mindent elérő változások negatív következményeként jelentkezett a bűnözés kedvezőtlen mennyiségi és minőségi alakulása.³⁷ Különösen szembeötlő volt ez a fiatalkori bűnözés soha nem látott emelkedésében, s az újonnan (és újból) megjelenő gyermekkori bűnözés kihívásában. Ahogy a XIX – XX. század fordulójának változásai, majd a '60-as években a magyarországi bűnözés újbóli felfedezése, úgy a rendszerváltozás utáni bűnözés alakulása is újfajta válaszokat sürgetett a fiatalkori bűnözés társadalmi problémájának megoldása ügyében. Ezeknek a kihívásoknak próbáltak megfelelni a magyar kriminológia művelői. A rendszerváltozással előtérbe kerülő gyermek- és fiatalkori bűnözés problémájával foglalkozó visszatérő szerzők, többek között **Váradi Erika**, **Nagy Ferenc**, **Lévai Miklós**, **Kerecsi Klára Gönczöl Katalin**, **Németh Zsolt**.

Összegezve az előzőket elmondható, hogy a gyermek- és fiatalkori kriminalitással foglalkozó hazai szakirodalom – ha történetiségében kezeljük azt – három nagyobb korszakra bontható. A kezdetek, vagyis a 20. század eleje, amely a probléma jelenvalóságára hívta fel a figyelmet, majd a '60-as – 70-es évek ténykutatásai, amelyek a probléma elmélyülését taglalták bőséggel, s végül a rendszerváltozás időszaka, amely a jelenség megváltozott arculatára és a problémára irányuló állami és egyéb kezdeményezésekre reagált. Ez utóbbi időszak több szempontból is eltérést mutat az előzőekhez képest. Egyfelől a fiatalkori bűnözés kutatása mellé, arányaiban és hangsúlyozottságában is felzárkózott a gyermekkori bűnelkövetőkkel kapcsolatos vizsgálatok. Korábban ez a terület – a probléma kevésbé súlyossága miatt – szinte fehér foltnak tekinthető a

³⁷A témában több jeles anyag megjelent, példának okáért:

Kövér Ágnes: *Női bűnözés a rendszerváltozás előtt és után*. Belügyi Szemle 1998/3. pp. 5-13.

Irk Ferenc: *A társadalmi–politikai változások és a bűnözés struktúrája, dinamikája*. Belügyi Szemle 1994/6. pp. 3-10.

Irk Ferenc: *Rendszerváltozás Közép Európában, a bűnözésmegelőzés és a kriminálpolitika kérdőjelei*. Belügyi Szemle 1992/10. pp. 26- 35.

Lévai Miklós: *Társadalmi–politikai változások és a bűnözés; állami és társadalmi reagálás a növekvő bűnözésre*. Belügyi Szemle 1994/7. pp. 3-19.

hazai szakirodalomban, s legfeljebb együtt, mint gyermek- és fiatalkori bűnözés került az érdeklődés középpontjába. A rendszerváltást követően azonban, mint önálló kutatási terület „gazdagította” a hazai kriminológiai gondolkodást.³⁸ Másfelől, míg a '60-as - 70-es évek témát érintő szakirodalma jelentős és irányt szabó monografikus művekben bővelkedett, addig a társadalmi-politikai váltás utáni időszak szintén gazdag gyermek- és fiatalkori bűnözéssel foglalkozó irodalmában alig találunk nagyobb lélegzetű munkákat, monográfiákat, inkább a szakfolyóiratokban, a különböző szakmát képviselő szerzők tollából megjelenő cikkek a jellemzőbbek. (Korábban a téma interpretálásában egyértelmű volt a büntetőjogászok, a joggal foglalkozók túlsúlya, ami érthető abból kiindulva, hogy a hazai kriminológiai művelése szorosan kötődik a büntetőjog-tudományhoz, illetve a kriminológusok jobbra a büntetőjogászokból kerültek(nek) ki.) Végül, de nem utolsó sorban a rendszerváltozás és az azt megelőző időszak(ok) közötti különbségtevést indokolja a téma eltérő részleteiben való kutakodás. Korábban, elsősorban a fiatalkori bűnözés mögött zajló mikrofolyamatok vizsgálata volt jellemző, amellett, hogy szinte elhagyhatatlanul újabb és újabb fejezeteket szenteltek a különböző bűnözéseméletek – köztük a fiatalkori bűnözést magyarázó kriminológiai elvek – bemutatásának. A '90-es évektől kezdve a mikrofolyamatok - mindenekelőtt a család helyzete, a családi szocializáció – vizsgálatai kibővültek a makrofolyamatok alakulásának a bűnözésre – köztük a fiatalabb korosztályok bűnelkövetésére – gyakorolt hatásainak vizsgálatával. Emellett visszatérve a gyökerekhez – az általunk Balogh Jenő nevével fémjelzett kezdeti időszakra –, ismét előtérbe kerültek a fiatalkorúak büntetőjogának és büntetőjogi kezelésének (az eljárás és végrehajtás folyamatait is érintve) elméleti és gyakorlati kérdései, illetve megjelentek a gyermekkorú bűnelkövetőket érintő hatósági intézkedések s az ezzel kapcsolatos eszközök vizsgálataival összefüggő publikációk.³⁹ Ennek az időszaknak új fejleményeként a vizsgálat

³⁸A gazdag hazai szakirodalomból a gyermekkorú elkövetők problémájával foglalkozik többek között: Váradi Erika: *A gyermek- és fiatalkori bűnözés – tendenciák, elméletek, okok*. In: Domokos Andrea (ed.), (2001): *Kriminológiai Közlemények* 59. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. pp. 55-91.
Váradi Erika: *A gyermekkorúak és a bűnözés*. Sectio Juridica et Politica. Tomus XVII. Miskolc University Press, Miskolc. 2000. pp. 311-332.
Orell Ferenc: *A gyermekkorú bűnözés helyzetéről és megelőzéséről ügyészi szemmel*. Belügyi Szemle 1995/7-8. pp. 24-36.
Király Réka: *A gyermekbűnözésről*. *Collega* IV. évfolyam 5. szám. 2000. december. pp. 46-48.
Gibicsár Gyula: *A gyermek- és fiatalkorúak devianciájának okai és főbb jellemzőik*. Magyar Jog 1996/9. pp. 539-544.
Gibicsár Gyula: *Ügyészi láttelet a kiskorúak devianciájáról*. Magyar Jog 1998/12. pp. 744-747.

³⁹A fiatalkorúak büntetőjogának kérdésével foglalkozó irodalom például:
Lévai Miklós: *A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntetőszankciók reformja*. In: Gönczöl Katalin (ed.), (1994): *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés*. ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke, Budapest. pp. 30-47.
Lévai Miklós: *From welfare to modified justice model – development of juvenile justice in Hungary*. In: Gellér Balázs (ed.), (2000): *Békés Imre Ünnepe Kötet*.

tárgyát képezte, s napjainkban is képezi a gyermek- és fiatalkori bűnelkövetőkkel és bűnözésükkel kapcsolatos különböző nemzetközi ajánlások, törvények hazai adaptációjának kutatása, illetve a hazai normák, jogszabályok hatékonyság vizsgálata.⁴⁰ További új momentum, hogy a gyermekek és fiatalkorúak már nemcsak elkövetőként, hanem, mint a bűncselekmények sértettjei, áldozatai is megjelennek a témához kapcsolódó vizsgálatokban.⁴¹ Végül, de nem utolsó sorban – a 90-es években a bűnözés terén bekövetkező mennyiségi és minőségi változásokra tekintettel – szinte valamennyi, a témában született cikke jellemző, hogy kiemelten foglalkozik a gyermek- és fiatalkori kriminalitás morfológiájával.

A hazai fiatalkorú bűnelkövetőkkel foglalkozó irodalom rövid történeti összefoglalója után, tallózzunk kicsit az említett korok szakanyagának gondolataiban, kiemelve a máig jellemző motívumokat, illetve külön figyelmet szentelve a szerzők kutatási tapasztalataiból származó bűnmegelőzési javaslatokra.

A fiatalkorúakkal foglalkozó hazai jelentős szakirodalmak többsége (különösen a '60-as évektől a rendszerváltást megelőző időszakig terjedően) a fiatalkorú bűnözés mögöttes okaként a nevelési helyzet hiányos vagy kedvezőtlen voltát említi. Többek között így tett **Szabó András** számos e témában született munkáiban. Közülük mindenekelőtt az egyik legelső, az 1961-es „*Fiatalkorúak és a büntetőjog*” című művet emelnénk ki máig ható érvei miatt.⁴² A

Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Állam és Jogtudományi Kar, Budapest. pp. 288-302.

Orell Ferenc: *A gyermekvédelem rendszerének, illetve a fiatalkorúak büntetőjogának gyakorlatából ügyészi szemmel.* Magyar Jog 1994/8. pp. 491-494.

Orell Ferenc: *A fiatalkorúak büntetőjogi változásának gyakorlatából.* Család, gyermek, ifjúság 1998/3. pp. 8-11.

Orell Ferenc: *A fiatalkorúak büntetőjogi reformjáról ügyészi szemmel.* Belügyi Szemle 1996/10. pp. 11-19.

Csemáné Várad Erika – Lévay Miklós: *A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból.* Büntetőjogi Kodifikáció 2002/1. pp. 12-27.

Nagy Ferenc: *A fiatalkorúak büntetőjoga reformjának szükségességéről.* Magyar Jog 1994/5. pp. 285-293.

⁴⁰A témához kapcsolódóan az irányadó nemzetközi egyezmények, és azok hazai adaptációjának vizsgálatával foglalkozik többek között:

Lévai Miklós: *A Pekingi Szabályok.* Gyermek- és ifjúságvédelem 1990/2. pp. 26-36.

Lévai Miklós: *Pekingi Szabályok – hazai gyakorlat.* Gyermek- és ifjúságvédelem 1990/3. pp. 31-34.

Lévai Miklós: *A gyermekek jogai és a gyermekek helyzete Magyarországon.*

Gyermekvédelem – Nevelőközösségek 1993/1.

⁴¹Többek között:

Kerecsi Klára: *A gyermekek jogait és érdekeit sértő bűncselekmények.* In: Gödöny József (ed.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXVIII.* BM Kiadó, Budapest. 1991. pp. 197- 215.

Kerecsi Klára: *A kiskorúak sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények viktimológiai megközelítése.*

In: Gödöny József (ed.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXVII.*

BM Kiadó, Budapest. 1990. pp. 124-145.

Kerecsi Klára: *A gyermek- és fiatalkorúak bűnözése és a gyermekkorú sértettek Magyarországon.*

In: Pusztai László (ed.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv XXXII.*

BM Kiadó, Budapest. 1995. pp. 114-140.

Kerecsi Klára (1995): *A védtelem gyermek.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Kacziba Antal: *A „ megerőszkolt” gyermekkor.* Belügyi Szemle 1989/2. pp. 17-21.

⁴²Szabó András (1961): *A fiatalkorúak és a büntetőjog.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

bűnözővé válás kialakulásának folyamatában, alapvető jelentőséget tulajdonít az emberi magatartás determináltságának.

„Az emberi magatartás determináltsága mindenekelőtt a tudat determináltságát jelenti és a magatartás determinációja a különböző magatartás-meghatározó tényezők tudatra gyakorolt hatásán keresztül érvényesül.”⁴³

Ezen az elvi tételen tovább haladva, a fiatalkorúak magatartásának determinációját két körülmény alakítja. Egyfelől döntő szempont, hogy a *„fiatalkorúak fejlődésben levő, felnőtte érő emberek”*, másfelől tény, hogy *„egy történelmileg meghatározott kor felnövekvő új nemzedékeinek tagjai”*.⁴⁴ Az előző jelenti a gyermekkortól a felnőttkorig történő mennyiségi és minőségi növekedést is elért sokoldalú személyiségfejlődést (szellemi, érzelmi, indulati élet, illetve tulajdonságok és képességek folyamatos kibontakozása), amely egységes folyamaton belül minőségileg különböző fejlődési szakaszokból áll, amelyben a gyermek saját tevékenységének folyamatában fejlődik. A kijelentés, miszerint a *„gyermek egy új nemzedék tagja”* azt takarja, hogy a gyermeki személyiségfejlődés nem spontán folyamat, hanem a felnőttek által meghatározott, tudatosan szervezett, a felnőtt társadalom történelmileg és társadalmilag meghatározott szükséglete és lehetősége szerint alakuló képzési és nevelési folyamat, vagyis társadalmilag determinált. *„A gyermek életmódja és létezési formája, mint a felnőttek által meghatározott külső létfeltétel, egyben nevelési helyzet is.”⁴⁵* S ez a kulcsfogalom, a nevelési helyzet, mint a társadalmi helyzetet, konkrét emberi kapcsolatokat és a nevelő ráhatásokat magába foglaló *„pozitív értelmű függő helyzet”*.⁴⁶ Ebben történik a tapasztalás és intellektualitás útján a megfelelő tudás és magatartás elsajátítása egy kétoldalú kapcsolat folyamán, amelyben a magatartás és a tudat meghatározottsága és befolyásolása a felnövekvő generáció többnyire tudatos, aktív közreműködése és tevékenysége során valósul meg, céljaként megfogalmazva a társadalmi alkalmazkodásra való előkészítést, a társadalmi adaptáció elősegítését. A nevelési helyzet életmód, életforma, interperszonális viszonyok szövevénye, a követelmények és ezek kikényszerítésének módszere, egyéni tapasztalatszerzés, ráhatás és tanulás komplex rendszere.

Nyilvánvaló, hogy a tudatosság és szervezethezesség még nem zárja ki a hibákat, s ha elfogadjuk, hogy a gyermek és fiatalkorúak magatartását a fentebb említett nevelési helyzet határozza meg, akkor ugyanezen nevelési helyzet adta hibák determinálják a gyermek magatartás hibáit. Mint ahogy sokszínű a nevelési helyzet (ahány felnőtt szocializáló, annyi féle szocializációs tér), úgy

⁴³op. cit. p. 167.

⁴⁴ibid.

⁴⁵op. cit. pp. 170-171.

⁴⁶op. cit. p. 173.

a nevelési hibák is igen sokszínűek. A szerző interpretációjában, a nevelési hibák közé sorolandóak a nevelés módszerében, tartalmában elkövetett hibák (például valódi teljesítőképességnek meg nem felelő feladatok felállítása). A nevelők nem megfelelő pedagógiai és pszichológiai felkészültsége (például a nevelői támogatás hiánya; bizalmatlanság; a szocializálók türelmének és idejének csökkenése). A gyermek élethelyzetében bekövetkező olyan kedvezőtlen változás, ami a nevelők és a közvetlen társadalmi környezet életvitelére és életstílusára vezethető vissza (például családi és baráti körben szerzett negatív élettapasztalat: alkoholos, csavargó, deviáns, munkátlan életmód; feldúlt családi élet: csonka család, családi konfliktus).

A szerző gondolatmenetének végső összegzése, hogy a nevelési helyzetben bekövetkezett nevelési hiba, a nevelési helyzetben valamilyen oknál fogva beálló kedvezőtlen helyzet alakulása determinálja a fiatalok bűnözését. Vagyis a fiatalok kriminalitása külső körülmények által, társadalmilag determinált. Ha a nevelési helyzet nem az elvártak megfelelően alakul, zavar áll (állhat) elő a fiatalok társadalmi adaptációjában, amely abnormális viszonyulási struktúrákat hoz létre. Elindítja a nem megfelelő társadalmi alkalmazkodás folyamatát azzal, hogy az alkalmazkodás értelmi és érzelmi összefüggéseit torzítja el, a társadalmi követelmények tudatos érvényesítésének képességét és erre való készséget ássa alá, s így a folyamat végső állomásaként létrehozza a bűnözővé válás szubjektív feltételeit.

Hozzátevé azt is, hogy *„a bűnözővé válás szubjektív feltételeit – a hiányos vagy hiányzó társadalmi adaptációból – a hibás nevelés és a kedvezőtlen irányban fejlődő nevelési helyzet alakítja ugyan ki, a szubjektív feltételek azonban objektív talajon hatnak”*.⁴⁷ *„Az objektív⁴⁸ lehetőségek, mint reális feltételek és a szubjektív tényezők együtthatása idézi elő (váltja ki) a büntetteket”*.⁴⁹

Összegezve: a bűnözés oka a hibás nevelési helyzet okozta hibás személyiség szerkezet. A hibás személyiség szerkezet hibás viszonyulási struktúra: a követelményekhez való kognitív és emocionális viszony hibái. Ez nem azt jelenti, hogy a bűnöző fiatalok ne ismernék a szabályokat, törvényeket, azt, hogy mit szabad tenni és mit nem, ismerik őket. A probléma abból adódik, hogy az ismert, tanult, sokat hallott szabályoknak nem tulajdonítanak fontosságot (értelmi viszony), érzelmileg pedig nincsenek motiválva a teljesítésben. Ahogy az előzőekben már szó volt róla a nevelési helyzet kedvezőtlen alakulása, a nevelési hibák olyan

⁴⁷op. cit. p. 204.

⁴⁸Objektív feltételek alatt érti a szerző a szocialista építés során keletkező ellentmondásokat: az antagonisztikus ellentmondásokat és az újon belüli ellentmondásokat. – op. cit. p. 211.

⁴⁹ibid.

magatartásbeli hibákat váltanak ki, amelyek az erkölcsi züllés és a bűnözés alapelemeit hordozzák magukban. A nevelési helyzet hibái okozta magatartáshibák, a bűnözővé válás előstádiumát jelentik, a bűnözővé válás szubjektív feltételeit. Olyan kriminogén tényező, amely a társadalmi adaptáció hiányos teljesítését, vagy káros irányú teljesítését eredményezi.

Jelen tanulmány szempontjából, a fentebb ismertetett elképzelések bűnmegelőzésre vonatkozó hasznosítható tézisei a következők. Szabó András szerint a gyermek és fiatalkori bűnözés determináltsága a helytelen vagy/és hiányos neveltetésből adódik, ennek megfelelően „*a fiatalkorú bűnözés további csökkentésének kérdése tehát alapvetően pedagógiai kérdés.*”⁵⁰

Mivel folyamatosan számolnunk kell a nevelési hibákkal és az ebből fakadó magatartáshibákkal, a kriminogén tényezőkkel és deviáns viselkedésekkel, folyamatosan tökéletesíteni kell a gyermek- és ifjúságvédelem területét. Ha a fiatalkori bűnözés csökkentésének kérdése pedagógiai kérdés és mivel a pedagógiai eljárások, szemléletmód, módszerek társadalmilag meghatározottak, így mint pedagógiai kérdés nem választható el a társadalom általános fejlődésétől. Szabó András a bűnmegelőzés elsődleges eszközének tekinti a pedagógiát, a helyes nevelést, másodlagos eszköznek a büntetőjogot. De a büntetőjognak, mint másodlagos eszköznek is pedagógiai módszereket és elveket kell követnie. A jogon belül érvényesíteni kell a fiatalkorúakkal szemben a nevelés szempontjait. Szükséges az újból és újból bekövetkező kodifikációs munkák során fenntartani a pedagógiai gondolat központúságát. Szabó András állásfoglalása a (napjainkban is folyó) vitában - miszerint a fiatalkorúak büntetőjogának szigorítása versus enyhítése - az, hogy a büntetési rendszer enyhítésének nem a büntetőjog felelősségének szigorítása felé kell haladnia, hanem a nevelő jellegű állami és társadalmi rendszabályok maximáló igénybevétele felé. A gyermek- és ifjúságvédelem rendszerének alapvető feladata a bűnözővé válás szubjektív feltételeit megtestesítő, kedvezőtlenül alakuló nevelési helyzet időben való korrigálása, vagyis ez esetben megelőző korrekcióról van szó. Addig a büntetőjog rendszere utólag korrigál. Mindkettő fontos feladatot lát el, ilyenformán elengedhetetlen a fiatalkorúak büntetőjogának a gyermek- és ifjúságvédelemmel való szoros kapcsolata. Általában véve a fiatalkori bűnözés elleni harc kriminálpolitikai programjában alapvetően nevelési elveknek kell érvényesülniük, benne az érintett szervek összehangolt munkájával.

⁵⁰Szabó A., 1961. p. 236.

Hasonló eredményeket kapott **Vígh József** is. 1964-ben jelent meg Vígh Józsefnek a fiatalkori bűnözés témájában íródott „*A fiatalkori bűnözés és a társadalom*” című jelentős monográfiája.⁵¹

A szóbanforgó kutatók mindegyike, a fiatalkori bűnözést előidéző körülmények között, a fiatalkori bűnözés alapvető sajátosságai körében említi, hogy „*közvetlen kapcsolat van a család, az iskola, a baráti kör és a munkahely nevelési hibáival, azaz az „abnormis nevelési helyzettel”*.”⁵² A hibás nevelési helyzet problémája pedig abban ragadható meg, hogy olyan magatartási hibákat alakít ki, amelyek megakadályozzák a társadalmi adaptációt. „*A fiatalkorú bűnözés objektív okait és feltételeit tehát a fiatalkorú fejlődését meghatározó körülményekben, nevelésének és képzésének hibáiban kell keresnünk.*”⁵³

A nevelési, szocializációs problémák - mint a fiatalkori bűnözés lehetséges kriminogén tényezői – mellett hazánkban is vannak olyan nézetek, amelyek a fiatalkori szubkultúrákban, nevezetesen a galeriben látják a fiatalkori kriminalitás okait. E nézetek legjelentősebb hazai bibliográfiája közé tartozik **Molnár József**nek, az 1971-es „*Galeribűnözés. Antiszociális fiatalkori csoportok, a fiatalkori csoportos bűnözés*” című munkája.⁵⁴ Molnárnál a galeri, mint antiszociális csoport, azoknak a fiataloknak a szervezete, akiknek rendellenes viszonyulási struktúráját a családi, szociális, nevelési rendellenességek hozzák létre, mint kriminogén tényezők. Molnár verziójában az előbb említett kriminogén faktorok nem a galerik mellett, hanem csoportképződés esetén azon belül helyezkednek el és vezetnek jogszabályba ütköző cselekedetekhez. A fiatalkorú csoportok tömeges elterjedése és az általuk elkövetett bűnesetek megnyilvánulási módja, a bűncselekmények elkövetéséhez vezető motivációs szerkezet a fiatalkori bűnözés egészéhez képest speciális, újkeletű, vizsgálatra érdemes jellemvonásokkal rendelkezik. A szerző szerint hazánkban nem tulajdonítanak nagy jelentőséget a galeri bűnözésnek, amely a nyugati társadalmak helyzetéhez képest tényleg kedvezőbb, de mégis csak optimista állásfoglalás az, miszerint „*társadalmi rendszerüknél fogva nálunk a galeribűnözés sohasem válhat a bűnüldöző szerveink központi kérdésévé*”.⁵⁵ Ezt egy meghaladott álláspontnak véli a szerző, ráadásul ennek mond ellent, hogy a galeri jelensége meggyökeresedett, - mindenekelőtt a fővárosban - társadalmi tömegjelenségként fordul elő s egyre jelentősebb részt vállal az össz-bűnözés alakításában. Az azóta eltelt több mint harminc év

⁵¹Vígh József (1964): *Fiatalkori bűnözés és a társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

⁵²op. cit. p. 273.

⁵³op. cit. p. 173.

⁵⁴Molnár József (1971): *Galeribűnözés. Antiszociális fiatalkori csoportok, a fiatalkori csoportos bűnözés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

⁵⁵op. cit. p. 472.

csak alátámasztani tudja az előbbi kijelentést. A galerikkel alaphoz nem az a baj, hogy galerik, hiszen az ilyen csoportosulások többsége nem bűnöző jellegű, a tartósabb együttlét azonban valószínűsíti a későbbi bűnelkövetéseket. A galeri negatív tartalmát az adja, hogy a fiatalok számára a bűnelkövetés felé sodródást biztosítja. Ráadásul jellemző vonásuk, hogy míg a belépés, a becsábulás egy pillanat alatt megtörténik, addig a kilépés szinte lehetetlen, s a büntettségben való részvétel kötelező.

Mindezek után „*a galerit tehát elsősorban olyan antiszociális beállítottságú társadalmi csoportnak tekintettük, amelybe megközelítőleg azonos korú fiatalok tartoznak. Társulásuk vagy csatlakozásuk nélkül a hivatalos vagy szülői felügyeleti szervek kezdeményezését vagy jóváhagyását. A belépők egyéni törekvései vagy a csoport által kitűzött célok rendkívül eltérőek lehetnek, a valóságban azonban minden effajta csoport tevékenység a szabadidő felhasználásának sajátos módját jelenti.*”⁵⁶ A szerző a galeri megalakulásában szerepet játszó körülmények közül kitér az életkor, a család, a lakóterület, az iskola, az ifjúsági nevelőintézetek, a szórakozóhelyek, a politikai szembenállás, illetve a motívumok és törekvések szerepére. A bandaalkotás szempontjából az életkornak egyértelműen szerepe van, pontosabban a serdülőkor jelenti a galeriképződés legkritikusabb éveit. Ennek elismerése mellett, a szerző mindenekelőtt a család és az iskola funkcióinak elégtelen ellátásában, illetve a lakóterület csoportformáló erejében látja azokat a körülményeket, amelyek a galeriképződésben hangsúlyozott szerepet játszanak.

Molnár József a több tucat galeri vizsgálatával részletekbe menőleg állította fel a fiatalok galerik általános arcát. Hogyan is néznek ki ezek a fiatalok galeribűnöző csoportok a kutatás fényében? A kezdeti véletlen formálódást idővel, s az új tagok folyamatos belépésével már tudatosan alakítják, s az újonnan belépők számára már objektíve létező csoportstruktúra az adott. Amikor egy fiatal valamilyen oknál fogva csatlakozik egy ilyen csoporthoz, akkor szubjektív vonzódásának tesz eleget. A csatlakozással egyidőben azonban fel kell adnia bizonyos mértékig vagy teljesen saját elképzeléseit, nemegyszer önmagát és el kell fogadnia azokat az objektív kategóriákat, melyek a csoportban eddig már kialakultak. Ez a legmagasabb fokú szolidaritást követeli meg tőle. Ugyanakkor ez egy ambivalens helyzet, hiszen a fiatal feladja énjét, de egyúttal ebben a körben találja meg az általa kívánt egyéniséget, a vágyott közösséget, személyének tiszteletét, a valahova tartozás s az ott teljesítés ígértét. Mindezen lehetőségek újfajta érzések, vágyak és törekvések irányába hajtják, amelyek megvalósítására a csoportstruktúrát már maga is igyekszik alkalmassá tenni cselekedeteivel. A struktúra

⁵⁶op. cit. pp. 334-335.

fennmaradását sok minden védi. Alapvető megfigyelés, hogy a galerik többségét a szubjektív kapcsolatok s ezek érzelmi alapjai szilárdítják meg, melyet tovább erősítenek a csoportra jellemző szabályrendszer; a tárgyiasult szervezeti forma, mint a galeri hierarchikus szervezeti felépítése; a vezér alakja s a köré csoportosuló alá- és fölé rendeltség; a tagság megszerzésének processzusa; a galeri írott és íratlan belső szabály- és normarendszere a maga erkölcsi kódexével; a galerin belüli munkamegosztás. Mint egy miniatűr társadalom, melynek értékei, érdekei és érdekeltégei vannak. Minél régebbre visszatekinthető történetisége van egy galerinek, minél több legális megnyilvánulási formák jellemzik, minél karakteresebb a vezér személye, minél ismertebb a galeri elnevezése, minél nagyobb és értékesebb a galeri által uralt terület, minél jellemzőbb és egyedibb a galeri tagok által használt megkülönböztető jegyek, minél több külső kapcsolatai vannak, annál inkább erősebb, ismertebb, elismertebb és életképebb formációt alkot.

Témánk, a bűnmegelőzés kérdése itt is említésre kerül. Molnár lényegében nem lát különbséget a fiatalkori galerik kezelésének útjai és a fiatalkori büntettek átnevelését célzó általános érvényű megoldási formák között. Mindkettő esetében fellelhetők a galeri tagok személyes befolyásolására irányuló, az állam által kezdeményezett adminisztratív kényszerintézkedések, és a társadalmi szervezetek által direkt a megoldás érdekében létrehozott pártfogó, preventív intézmények. Általában véve a fiatalkorú bűnelkövetők különleges kezelésének gondolatát, illetve hazánkban az I. Bn. óta bizonyos változatban élő gyakorlatát a büntetőjogi felelősségrevonásban a nevelő jellegű koncepció elterjedését a szerző általánosságban véve helyesli. Ugyanakkor óva int azoktól a megoldásoktól (egyek svájci kantonok és az USA bizonyos államait hozva fel példaként), amelyek gátolnák, vagy csökkentenék a bíróságoknak a törvényesség alapján nyugvó jogkörét, igazságügyi funkcióját, illetve a garanciális elveket. A fejlődés jelenlegi szintjén azt sem támogatná a szerző, hogy a fiatalkorúak elítélését, a neveléshez szükséges intézkedések kiválasztását ne a bíróság, hanem valamilyen egyéb társadalmi szerv végezze el. A szerző is elfogadja, hogy a fiatalkorú bűnözés elleni harc nem nélkülözheti a társadalmi erők legszélesebb bevonását a feladat végrehajtásába, ez azonban csak az általános prevenciót kell, hogy érintse. A speciális igazságügyi eljárás keretén belül a prevenció a szakértelemre és alapvető emberi jogokat figyelembe vevő bíróságokra kell, hogy háruljon. Kora tudományos hitvallása szerint természetesen Molnár is lehetőséget lát arra, hogy az egyes állami feladatokat ellátó szervek és funkciók társadalmasodnak a társadalmi fejlődés során. Jelen esetben úgy gondolja, hogy *„az eredményes bírói tevékenység hatására is kialakulnak azok a társadalmi viszonyok, amelyek később a kriminális emberi viselkedés*

elkülönült állami kezelését feleslegessé teszi és annak megoldását a tömegek együttélése során kialakult természetes hatáskörébe adják".⁵⁷

Mindaddig, míg ez az idő eljön a legfontosabb feladat, hogy a fiatalok büntetőjogi nevelése már a lehető legkorábbi időpontban meginduljon, kihasználva a helyzet adta pszichológiai–lélektani–emocionális beállítottságra építhető pedagógiai sikerek feltételeit, nemcsak a végrehajtásban, hanem a bírósági tárgyalás, az eljárás során, sőt annak megkezdése előtt is. A kijelentése alátámasztására vizsgálta meg Molnár az új pozitív hatások kifejlesztéséhez feltétlenül szükséges nevelési alaphelyzet meglétének vagy hiányának problémáját egyfelől a bírói eljárás keltette élmények felderítésével, másfelől a bírósági határozat jogosságáról vallott felfogással szoros összefüggésben, harmadrészt pedig a bűncselekmény elkövetésében a saját, a mások, illetve a külső körülmények szerepének elismerésével kapcsolatban. A vizsgálat következtetése arra utal, hogy a bírósági tárgyalások jelenlegi formájukban nem képesek olyan helyzetet teremteni, amely már az átnevelő folyamat kezdetén támaszt tudna nyújtani a személyiségfejlesztés pedagógiai feladatának. Még rosszabbnak találja a szerző a helyzetet a fiatalok galerik esetében. Ahogy az empirikus kutatásból kiderült a bíróságok és a nyomozási hatóságok szinte egyáltalán nem fordítanak figyelmet a galeribűnözés kriminológiai–szociológiai és így a reszocializációhoz, az átneveléshez szükséges társadalmi hátterére. Ez napjainkban sem változott sokat, hiszen ezeknek a csoportosulásoknak a belső élete, működése csak annyiban érdekli a különböző hatóságokat, amennyiben, mint bizonyos elkövetési forma az ítéletet befolyásolhatja, illetve, olyan bűnelkövetési formaként értékeli, amely fokozottabb társadalomra veszélyességet rejt magában. Ilyenformában ezek a hatóságok mellőzik a galeri belső életének és működésének szabályaival való foglalkozást, ahogyan nem fordítanak figyelmet a galeri és a környezet kapcsolatára sem. Ez nagy hiányosságra utal, egyrészt azért, mert ahogy számos pszichológiai, pedagógiai, szociálpszichológiai tanulmány bizonyítja, az e csoportban cselekvő fiatalok viselkedése sokban eltérhet a reál jellemző személyiségtől. Másfelől a szerző sejtetni véli, hogy e csoportosulásokba bekerült fiatalok bűnözési problémáit akár a galeri szervezete szintjén is megoldani lehet, amennyiben „*a galeri szervezete valamilyen - pozitív megoldást segítő - szerepet kapna*”.⁵⁸ Ez az újszerű gondolat még napjainkban is csak elvétve fordul elő szakirodalom szintjén, pláne gyakorlati megvalósításában.

Mind a nevelési, szociális helyzet kedvezőtlen vagy hiányos voltával magyarázó elvek, mint a kortárs csoportok hatása - többek között a fiatalok galeriken át - a fiatalok bűnözés

⁵⁷op. cit. p. 461.

⁵⁸op. cit. p. 456.

mikrostrukturális okai közé tartoznak. Általában véve elmondható, hogy a fiatalkori bűnözés etiológiájában nagyobb szerep jut a mikrokörnyezeti okoknak és feltételeknek, mint a makrokörnyezetnek. Ennek persze meg van a maga magyarázat, hiszen a kiskorúak a társadalom hatásait, változásait szülei helyzetén és adottságain keresztül érzékelik. Így a család szociális-gazdasági lehetőségei, esetleges hátrányos társadalmi helyzete alapvetően határozza meg a fiatalkorú életének alakulását. Mindez kikerülhetetlenné teszi a fiatalkori bűnözés magyarázatában is némi makrostrukturális összefüggések felfedését. Ez érhető tetten többek között **Gönczöl Katalin** munkáiban. A szerzőnő több munkájában is leírja a bűnözés oksága kapcsán annak társadalmi reprodukcióját.⁵⁹ Sőt a bűnözés társadalmi reprodukcióját két szinten is megragadja. Makrostrukturális szinten, amikor is olyan intézmények, mint az iskola, a szociálpolitika, a gyermekvédelem intézményei, sőt maga a büntető igazságszolgáltatás diszfunkcionális működésük folytán felerősítik a kriminalitás reprodukcióját.⁶⁰ Gondoljunk itt az iskola kapcsán arra, hogy a mai közoktatás képtelen az érintett gyerekek esetén az iskolai eredményeket befolyásoló hátrányos körülményeket kiegyenlíteni, s egyáltalán magához a megfelelő, de legalábbis egyenlő oktatási színvonalhoz jutásban az esélyegyenlőséget biztosítani. Vagy a szociálpolitika terén a mind nagyobb létszámú szegények támogatásában mutatkozó hiányra. Az igazságszolgáltatás kapcsán, s különösen annak bevezetését követően nem egyszer tapasztalható stigmatizációra, s annak a társadalmi beilleszkedést megnehezítő következményeire. De még inkább jelentkezik a bűnözés társadalmi reprodukciója a mikroszintet jelentő családi helyzet generációs átadása során. S itt nemcsak a család gazdasági helyzetén van a hangsúly, hanem azon a miliőn, amely közege át történik a társadalmi értékek, normák, szabályok, az egészséges társadalmi szemléletmód, a cselekvési és magatartási affinitás átadása. Ráadásul a már Magyarországon is komoly gondnak számító családon belüli konfliktusok - nemegyszer erőszakos jelleggel – növekvő száma is arra utal, hogy az ilyen szocializáló közegek, a családi nevelés hiánya vagy kedvezőtlen volta tovább gerjesztik, tovább örökítik hatásukat a felnövekvő ifjúság körében, megismételve a már maga is párral élő, gyereket nevelő fiatal családjában a devianciákat. Nemcsak a Gönczöl által vizsgált a rendszerváltozás átmeneti időszakának tartott 90-es évek elejére, hanem napjainkra is igaz az, hogy a család gazdasági valamint normaközvetítő és értékvilágot alakító adottságai, meghatározzák a szülők és különösen a fiatalok iskolai és kulturális helyzetét, ezzel a

⁵⁹Többek között:

Gönczöl Katalin: *Bűnös szegények*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 1991.

Gönczöl Katalin: *A bűnözés társadalmi reprodukciója*. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (eds.), (1996): *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll*. pp. 108-118. Corvina Kiadó, Budapest.

⁶⁰op. cit. p. 115.

munkapiaci lehetőségeit, ezzel későbbi saját sikeres családi karrierjüket. S ehhez márcsak annyit tehetünk hozzá, hogy a bűnmegelőzés szempontjából a legátütőbb sikerrel kecsegtető és egyben a legnehezebb terep: a családi anomáliák felfedése és megszüntetése. Ez legtöbbször a társadalmi mechanizmusok objektív akadályaiba ütközik, vagyis megoldása ösztársadalmi feladat kell, hogy legyen.

Ahogy a bevezetőben említettük és Gönczöl Katalin munkája is ezt erősíti, a rendszerváltozás utáni kriminológiai gondolkodás egyik újszerűségét az adta, hogy a mikrokörnyezet lehetséges kriminogén tényezőinek vizsgálata, kibővült a makrotényezők bűnözésre gyakorolt hatásának kutatásával. Ez annál is fontosabb volt, mivel a korábbi korok ideológikus gondolkodása hosszú évtizedekre lehetetlenné tette, hogy hazai viszonyok között egyes makrostrukturális jellemzőket, mint lehetséges kriminogén tényezőket vizsgáljanak. Másfelől, a hazánk történetében bekövetkezett politikai-társadalmi rendszerváltozás a maga ezernyi következményével – köztük a rendszerváltozást követő bűnözés alakulása - felkínálta, sőt megkövetelte az e téren végzett kutakodást. Jelentős azaz irodalom mennyiség, amely a rendszerváltozás után bekövetkezett állapotot igyekezett megmagyarázni, s amelyekben a szerzők más-más jelenség dominanciáját hirdették. Van, aki az egyre több réteget érintő társadalmilag hátrányos állapotot, a növekvő és halmozott depriváltságot, a szegénység elterjedését említi az okok között, mások a régiók közötti fejlődés eltéréseit, a fejlődési egyenlőtlenséget, megint mások a szociális védőháló diszfunkcionális működését, illetve a munkanélküliség, a hajléktalanság növekedését sejtik a bűnözés növekedése mögött. Vannak olyanok, akik az illetékes hatóságok nem megfelelő működését tartják a legfőbb kriminogén tényezőknek, mint a rendőrség elbizonytalanodását, a bíróságok leterheltségét, vagy a törvényalkotás hézagait. S végül akadnak olyanok is a kutatók körében, akik a gondolkodás pluralizmusában, annak szabatoságában, az erkölcsi morál megrendülésében, a politikai szabadság kifordított értelmezésében látják a „gonoszt”. E vizsgálatok köréből most **Kerezi Klára** egyik cikkét emelnénk ki. „*A fiatalkori bűnözés kezelése és megelőzésének lehetőségei*” című munkájában a szerző – hasonlóan a többi, ez időtájt publikáló szerzőhöz – a fiatalkori bűnözés kedvezőtlen változásaira hívja fel a figyelmet. Eszerint a rendszerváltozás óta nőtt a számuk és a bűnözés intenzitásuk is. Akár a vagyoni elleni cselekmények, akár személy elleni cselekmények elkövetéséről van szó, egyre jellemzőbbé váltak az erőszakos elkövetési módok. Aggasztó jelenség, hogy az elkövetési kormegoszlás egyre fiatalabb korosztály megjelenését tükrözi, illetve, hogy a sértetti oldalon is egyre jelentősebb a fiatalabb korosztályok áldozattá válása. A szerző szerint „*az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők döntő többsége a rossz*

helyzetű, marginális társadalmi csoportokból rekrutálódik, ahol a szegénység, a munkanélküliség és a családi problémák jól láthatóak”.⁶¹ A szerző a fiatalok korosztály bűnelkövetése mögött olyan tényezőket emel ki, mint a munkanélküliség, az oktatási rendszer kudarca, a szociális helyzetben és az értékrendben (és ezek összefüggésében) bekövetkezett kedvezőtlen változások. Kerezsi szerint a fiatalok bűnözés hazai alakulása alapvetően jelzi azoknak a problémáknak valóságát, amelyek rontják ezen életkori csoport társadalmi integrációjának esélyeit. Ezt az esélyt rontja kimondottan a szakképzettség, az iskolázottság hiánya. A tanulás, a tudás, a versenyképességet segíti elő, ennek hiányával pedig a munkanélküliség prognosztizálható. A probléma ott kezdődik, miszerint a tudáshoz való hozzájutás, illetve a tanulmányi eredményben mutatkozó különbségek bizonyos tekintetben leképezik a társadalmi rétegek közötti különbséget. A tanulási esélyeket önmagában tehát nem csak a tanulási eredmények, a pályorientáció, a képességek határozzák meg - amelyek kimondottan a személy felépítettségétől függenek -, hanem olyan további tényezők, mint a család anyagi helyzete, a szülők iskolai végzettsége, a tudáshoz, iskolához, tanuláshoz fűződő motivációjuk és ezzel összefüggésben ezek szocializálása, a lakóhely oktatási kínálata, az iskolák színvonala. A probléma csak tovább halmozódik azzal, hogy a tömegoktatás színvonalára épülő, mondhatjuk teljes közoktatás nem alkalmas a családból magukkal hozott hátrányok leküzdésére, sőt azokat konzerválja. Nyilvánvaló, hogy a gyerekek kiválogatása már az iskolában megkezdődik, a jó tanuló–rossz tanuló, jó iskola–rossz iskola előrevetíti az oktatási piacról leszakadókat, akik problémái tovább terjedve, más területen is jelentkeznek, például kedvezőtlen helyzetet eredményez a munkaerőpiaci helyzetben, sőt a családalapítási lehetőségeiben. Egyfelől az ilyen gyerekekkel kapcsolatban biztosra vehetők az iskolai kudarcok. Ennek tovább vitt fejleménye az, amit számtalan kutatás bizonyított, miszerint az iskolai problémák, illetve a különböző devianciák közötti kapcsolat, élő dolog. A kudarcok igazolják adott gyerekek részéről az iskolától való távolmaradást, a csavargást, a tanulmányok abbahagyását, más – nemegyszer társadalomellenes, erőszakos – alternatív cselekvések kipróbálását. A '90-es évektől kezdve a fiatalok bűnelkövetőknél egyértelműen kimutatható a foglalkozás nélküliek arányának emelkedése. Ez is mutatja, hogy a tartós leszakadási folyamatokból eredő problémák nemcsak a munkaerőpiacon éreztetik hatásukat, hanem a kriminalitás területén is. A másik probléma, melyet Kerezsi Klára kiemel a fiatalok bűnözés alakításában, az a szociális helyzet és az értékrend kapcsolatában beálló változásokkal függ össze. A kedvezőtlen szociális helyzet és a szegénység kapcsolatában a fiatalok bűnözés

⁶¹ Kerezsi Klára: *A fiatalok bűnözés kezelése és megelőzésének lehetőségei*. Belügyi Szemle 1997/10. pp. 7-13. (p. 11.)

szempontjából a legfontosabbnak azt tartja a szerző, hogy „*a rossz helyzetű társadalmi csoportok tagjai segítenek kielégíteni az illegális, ám mégis igényelt javak és szolgáltatások iránti keresletet (például drog- és fegyverkereskedelem). Ma Magyarországon ezeket a fiatalokat a szervezett bűnözéssel való kapcsolatba kerülés veszélyezteti ...*”⁶² A javak ilyen formájú kielégítése összefügg a fiatalok értékorientációs bizonytalanságaival, amelyek mögött a család diszfunkciós működése munkál. A szerző véleménye szerint a deviáns viselkedést mutató fiatalok közös jellemzője életük strukturálatlansága. A vizsgálatok azt tükrözik, hogy azok a fiatalok, akik viselkedési zavarokat mutatnak, általában nem kapták meg a nevelés során a szülőktől a társadalmi beilleszkedéshez szükséges szociális ismereteket, illetve az érzelmi gondoskodást. Legtöbbjükre igaz, hogy családjuk nem gondolja őket, cél nélküliek, a család nem nyújtott számukra szilárd értékészletet, illetve nem tanította meg őket a konfliktusfeloldó, frusztrációcsökkentő eszközök és módszerek elsajátítására. Ezek a hiányosságok oda vezetnek, hogy ezek a fiatalok feszültek, támadók lesznek, ellenállnak a felnőtt befolyásolási szándékának, a jogkövető magatartás és kötelezettség teljesítése elvárásainak. Kerezsi Klára cikke csak egy azok közül, amelyek a rendszerváltozás utáni bűnözés-alakulást próbálják magyarázni. Ezekre a próbálkozásokra mondja Szabó András, hogy nem mennek túl „*a bűnözési faktorok felmutatásának megszokott kriminológiai elméleteinél. Nem magyarázó elmélet, nem alkalmas a „bűnözés rejtélyének” megfejtésére.*”⁶³ Szabó ennek okát abban látja, hogy a rendszerváltozás utáni kriminológia félt attól, hogy a szocializmus idei marxista kriminológiai gondolkodás gyökereihez tér vissza, vagyis megriadt attól, hogy a kriminogén faktorok vizsgálatán túl a piacgazdaság kritikájába is belekezdjen. Ezt annál is kedvezőtlennek találja Szabó András, mivel a piacgazdaságra áttért társadalmunk működésmódja és immanens törvényei újból és újból újratermelik a kriminalitás társadalmi esélyét és lehetőségét. Mind emellett leszűrhetjük magunknak azt a következtetést, hogy a bűnözés alakulására esetlegesen hatással bíró makrostrukturális jelenségekre –a fiatalkorúak kapcsán is – fokozottabban oda kell figyelnünk.

I.3. Összegzés

Szükségképpen a fiatalkori bűnözés morfológiai jellemzőinek tárgyalásával kezdtük meg témánk feldolgozását. Egyfelől az érintett korosztály bűnözési jellemzőinek helyzetelemzése, kikerülhetetlenné teszi kriminalitásuk tárgyi és alanyi oldalának megismerését. Másfelől a

⁶²op. cit. p. 10. (Kiemelés tőlem: R.A.)

⁶³Szabó András: *A kriminológiai gondolkodás fejlődése Magyarországon.* Belügyi Szemle 2003/1. pp. 35-56. (p. 55.)

bűnözés kriminálstatisztikai adatainak feltárása és elemzése (a bűnelkövetéshez vezető okok és feltételek megismerése mellett), nélkülözhetetlen lépcsője a bűnmegelőzés és a kriminálpolitika kialakításának. Végül, de nem utolsósorban a statisztikai másodelemzés célja között szerepel az is, hogy bizonyítsuk, illetve cáfoljuk azt a közvélekedést, amit nem egy hazai szakember is állít, miszerint a fiatalkori bűnözés súlyánál (mennyiségénél) fogva nagyobb veszélyt jelent a közbiztonságra, a közrendre, mint ahogy azt pár évvel, évtizeddel ezelőtt érzékeltük, illetve, hogy napjainkban e korosztály számlájára írható bűnözés veszélyesebbé és támadóbbá vált. Ha csak a nemzetközi trendre vagyunk figyelemmel, meg kell, hogy állapítsuk, hogy a mi fiatalkori bűnözésünk semmivel nem kirívóbb, mint ahogy azt a nyugat-és észak-európai országoknál láttuk. Mi is tagja vagyunk annak a folyamatnak, amely bizonyos tekintetben egységessé teszi Európát és mondhatjuk a világot, vagyis a fiatalkori bűnözés emelkedésének, illetve bizonyos szinten való stagnálásának. Látványos csökkenéseknek sehol sem lehetünk tanúi, mint inkább apróbb eredményeknek, amik egyszersmind kijelölik a további utat. Az előbb említett egységesség azonban nem az az egységesség, amit a fiatalkori bűnözés európai alakulásában a II. világháború utáni hasonlóságban, az egységes növekedésben mutatkozott meg. Ez az egységesség már megtört, kettébontva az országokat azokra, ahol kedvezőbben alakult a fiatalkori bűnözés, vagyis hamarabb következett be a megtorpanás, sőt a csökkenés is megindult itt-ott. Illetve az országok másik csoportja, melyeknél a kedvező folyamat csak később és nem is annyira érzékelhetően történt meg. Hazánk inkább ebbe a csoportba sorolható, egyszersmind kijelölve az utat az előbbi csoportba való tartozás igényének és az erre irányuló erőfeszítéseknek.

A fiatalkori bűnözés kedvezőtlen megítélésénél nyilvánvaló, hogy a fiatalkori bűnözés irányában, a lakosság biztonság- és közbiztonság érzetének vélt vagy valós megnyilvánulásáról van szó. Józan ésszel belátható, hogy az, hogy valaki milyennek érzi saját és közvetlen környezete biztonságát, két tényező befolyásolja különösen. Egyfelől saját (és környezete) tapasztalatai, másfelől a tömegtájékoztatás eszközeiből szerzett ismeretek. Tudnalevő, hogy a médiák híryagaiban a bűnözés arányai torzításokkal jelennek meg, ez szükségszerűen adódik a médiák szelekciós mechanizmusú működéséből. A fiatalkori bűnelkövetési aktivitás kimondottan alkalmas arra, hogy a társadalom figyelmét, illetve aggodalmát felébressze - különösen, ha súlyos bűncselekményeket, erőszakos és agresszív módon követnek el -, így nem véletlen, hogy gyakrabban kerülnek tudósításra ilyen információk. Így jöhetett létre az a napjainkat jellemző állapot, hogy a fiatalkorúak bűnözéséről drámai hangon szokás nyilatkozni. A tömegtájékoztató eszközök segítségével a fiatalkori bűnözésről így kialakult kép nem felel

meg a tényleges helyzetnek. A statisztika, ahogy fentebb láttuk, nem igazolja bűnözésük riasztó emelkedéséről és agresszívvá válásáról szóló vélekedéseket. Példának okáért, ha nagyobb időtávban, mondjuk a rendszerváltozás óta bekövetkezett 15 évet vesszük alapul, akkor a trend a csökkenés jeleit mutatja, bizonyos években bekövetkező kisebb, növekvő ingadozással. Ráadásul 2004-ig bezárólag a fiatalkori bűnelkövetők egyszer sem lépték át az 1993-as plafont. Ha volt is némi növekedés, az „csak” visszatérést jelentett a '90-es évek eleji, illetve közepi magasabb értékekhez. Általában elmondható, hogy a '80-as évektől meginduló és a '90-es évek közepéig tartó kedvezőtlen tendencia leállt. Mivel tudjuk, hogy a fiatalkori kriminalitás alakulását különösen befolyásolja a népesség száma és korösszetétele, így érdemes, az azonos korú népesség számhoz viszonyítani bűnözésük változását. Az adatok itt is arról tanúskodnak, hogy a '90-es évek elején bekövetkezett növekedést, a '90-es évek második felében bekövetkező csökkenés váltotta fel. Vagyis nem jellemző a vizsgált korosztályra jutó kriminalitási arányszám kiemelkedő romlása. 1999 óta, az elmúlt 6 évre vonatkozólag egy bizonyos stagnálás figyelhető meg a fiatalkorúaknál. Sőt 2003-ban egy jelentős csökkenés következett be mind a fiatalkorú bűnelkövetők, mind a 10.000 fiatalkorú lakosra jutó fiatalkorú bűnelkövetők számában. Ez a viszonylag kedvező tendencia tört meg a tavalyi évben, amikor a fiatalkori kriminalitás intenzitásában az 1997-es évek adatait tükrözte vissza. A statisztikai adatok más tévhitekre is rácsáfoltak. Ezek szerint az sem jellemző, hogy az elvált szülők, illetve a csonka család gyermekei a legveszélyeztetettebb a deviálódásra. Ahogy láttuk, a bűnöző fiatalkorúaknak több mint felét mindkét szülő együtt neveli. Ami az adott korosztály bűnelkövetését kísérő durvaságát, illetve erőszakosságát illeti, a statisztikából erre vonatkozólag nem kapunk konkrét adatokat. Legfeljebb a bűncselekmény csoportok arányainak alakulása adhat némi támpontot, illetve feltételezést erre vonatkozólag. Ha ez utóbbi adatokat vizsgáljuk, kevésbé kedvező képet kapunk. Az igaz, hogy a bűncselekmény csoportokon belül a legtöbb büntett a vagyoni elleni bűncselekmények köréből kerül ki. (Az, hogy a lopások, betöréses lopások tekintetében mekkora az esetleges dolog elleni erőszakosság, vandalizmus, rongálás, az a statisztikákból nem derül ki.) A fiatalkorúak, az elmúlt 6 évet figyelembe véve, 67-72%-ban követnek el ilyen bűncselekményeket. Általában igaz a 14-18 éves elkövetők körében, hogy valamennyi erőszakos jellegű bűncselekményben nő az elkövetők száma, talán az utolsó évekre tekintettel két kivételnek az erőszakos közöszlést, illetve a gyilkosságot tekinthetjük. Az erőszakosságot, illetve durvaságot feltételező bűncselekménytípusoknál, mint például a rablásnál, a fiatalkorúaknál a résztvevők aránya 6-8% körül mozog, míg testi sértést 5-6%, garázdaságot pedig 6-10%-uk követett el. A negatív tendenciák körébe tartozik az is, hogy a statisztikai

adatok tanulsága szerint a bűnelkövetés időpontja kitolódik az egyre fiatalabb korosztályok felé, vagyis nő az egyre fiatalabb elkövetők száma. Összefoglalva a statisztika által a fiatalkori bűnözésről nyújtott képet azt mondhatjuk, hogy a borúlátás, ami bűnelkövetésük felé megnyilvánul, nem megalapozott.⁶⁴ Ugyanakkor ez nem kell, hogy optimizmussal töltsön el bennünket, hisz ahogy korábban láttuk, számos negatív tendencia napjainkban is aggasztóvá teszi adott korosztály kriminalitását, vagyis az ellene folytatott küzdelemnek továbbra is létjogosultsága van.

A fiatalkori bűnözésről szóló helyzetelemzés - a bűnözésükre vonatkozó mennyiségi és minőségi adatokon túl - kikerülhetetlenné teszi az oksági kérdés körüljárását. Az előzőekben megpróbáltuk összerakni azokat a körülményeket, melyek a fiatalkori bűnözés kialakulásában lehetséges makro- és mikrokörnyezeti tényezők lehetnek. Láthattuk, hogy a fiatalkori kriminalitás mögött elsősorban a mikrostrukturális körülmények játsszák a főszerepet, s mindenekelőtt a különböző szocializációs csatornák elégtelen, illetve hibás működése okolható a bűnelkövetések bekövetkeztéért. Ugyanakkor a makrostrukturális hatások szerepe sem mellőzhető, annál inkább, mivel a szocializáló közegek, mindenekelőtt a család helyzetében bekövetkezett változásokért ezek a makrokörnyezeti alakulások a felelősek. Tekintettel a fiatalkori bűnözésre vonatkozó statisztikai adatokra, valamint a nemzetközi és hazai kutatási eredményekre, elméleti megfontolásokra, a fiatalkori bűnözés etiológiájában – részünkről - a soktényezős értelmezést tartjuk helyénvalónak. A felsorolás példaszerű sorában világosan kell látnunk, hogy az elemek, - amelyeket fentebb kiemeltünk - mint felderített és elismert kriminogén tények a bűnözővé válás folyamatába illeszkednek be, s mint egyedi tények nem önállóan hatnak, hanem egymásra hatással lévő, összetett és több lépcsős folyamat elemeiként. Így a mi értelmezési keretünkbe a hazai fiatalkori bűnözés tartalmában egyszerre nevelési kérdés (nemcsak a szülők, hanem általában az egész felnőtt lakosság felelősséget szem előtt tartva), s egyszerre (a család) szociális kérdése. Az elméleteken, nézeteken keresztül bemutatott tényezők - attól függetlenül, hogy bizonyos potenciális körülményeket a bűnözővé válás folyamatában részletesebben taglaltunk – csupán példaszerű. Ez annyit tesz, hogy konkrét vizsgálatok, konkrét

⁶⁴A hazai gyermek- és fiatalkori bűnözéssel valamilyen formában foglalkozó legkülönbözőbb diszciplínák képviselői, lényegében két pártot alkotnak a szóbanforgó korosztályok bűnözésének értékelése szerint. Az egyik pártot alkotják azok, akik túlzónak találják a kiskorúak bűnözésének súlyosságára vonatkozó elképzeléseket, s ebben nagyjából a média negatív szerepét hangsúlyozzák azzal, ahogy a szélsőséges esetek kihangsúlyozásával hamis látszatot kelt bűnözésükről. A másik oldal azokból áll, akik ennek ellenkezőjét állítják, vagyis a gyermek- és fiatalkori bűnözés erőszakos módjainak terjedését és mind súlyosabbá válását emlegetik. A témához fűződően két jellemző tanulmányt említenénk e körből:

Dér Mária: *Az ártatlanság kora. Gyermekbűnözés Budapesten*. Belügyi Szemle 2001/7-8. pp. 125-148.

Sárik Eszter – Vasvári Csaba: *Valóban az erőszak a főszereplő? A gyermek- és fiatalkori bűnözés helyzete és tendenciái napjainkban*. Belügyi Szemle 2000/7-8. pp. 57-68.

esetekben tovább bonthatják, vagy szűkíthetik a tények körét. Nyilvánvaló, hogy egy-egy okkutatás akkor lenne körültekintő, ha egy-egy eset körülményeinek felderítése során minden, a szakirodalom által már igazolt kriminogén tényezőre kiterjedne a figyelem. A kérdés az, hogy szükség van-e ezekre a mélyreható vizsgálatokra, s még inkább, hogy van-e egyáltalán idő és szakember ilyen kiterjedt vizsgálatokra. A jelenlegi magyarországi tapasztalatok azt mutatják, hogy sem ember, sem felesleges energia nincs ezekre a mélyszintű tényfeltáró munkákra, ugyanakkor senki sem kérdőjelezheti meg az első kérdésre adandó egyértelmű „igen” választ. Ha elfogadjuk azt a korábban tett állításunkat, miszerint a hatékony bűnmegelőzés feltételezi a konkrét bűnelkövetési okok, visszatérő kriminogén tényezők ismeretét, akkor nem szabad feladnunk a tények felderítésére irányuló mélyreható kutatásokat, azok eredményeinek elemzését, s megfelelő formában történő prezentálásukat. Nem szabad megelégednünk a felszíni ismeretekkel; a jelenlegi, környezettanulmányok alig nevezhető munkafolyamattal; a következtetésekre alkalmatlan statisztikai sokaság adataival; a hiányos szociológiai, életmód, életrend, személyi kapcsolatok rendjére, illetve az elkövetőkre vonatkozó szűkös pedagógiai és személyiségi mutatókkal.

Bűnmegelőzés, illetve a bűnözés visszaszorítása nemcsak azzal érhető el, hogy megismerkedünk a bűnözéshez vezető okokkal és feltételekkel, s erre célirányosan orientált stratégiai koncepciót dolgozunk ki és hajtunk végre. Közvetett módon a bűnmegelőzést szolgálja az is, ha magára a kriminalitással foglalkozó elméleti és gyakorlati tudományok fejlesztésére, fejlődésére is odafigyelünk. A tudományok köréből csak kettő, az előzőekben már tárgyalt, a fiatalkori bűnözés helyzetelemzésében segítséget nyújtó kriminálstatisztikát, illetve a bűnözés kauzalitását feltáró szociológia és kriminológia tudományát vegyük példaként. Azt mondhatjuk, hogy a jó statisztika alapja annak eldöntéséhez, hogy melyek azok az elemek, amelyek fokozott odafigyelést igényelnek. Ez egyben azt is eldönti, hogy az utóbbi tudományok milyen mutatók vizsgálatára fordítsanak különös figyelmet az egyedi kutatások során. Másfelől a fiatalkori kriminalitásról szóló statisztikának elengedhetetlen feltétele a jó környezettanulmány, benne a fontosabb szociológiai és pszichológiai mutatók ismerete. Nem lehet következtetéseket levonni egy olyan statisztikából, ami csak a tette vonatkozólag lát el bennünket bővebb információval, míg a tettesre csak részlegesen mutat rá. A környezettanulmány szerepe azért is annyira fontos, mivel az ebben feltárt körülmények figyelembe vételével alakíthatóak ki a magatartási szabályok. Ameddig van, a különböző érintett szakemberek részéről lefolytatott környezettanulmány, de nincs, aki összesítse eredményeit. Esetleg olyan környezetfelmérés folyik, ami csak a felszíni mutatókat vizsgálja (s nem vizsgálja például, hogy milyen az iskola,

illetve a szülők részéről a követelmények felállítása és ezek kikényszerítése, nem ismerjük a családi hátteret a maga részletességében, nincs kiterjett információnk a gyermek kapcsolatrendszeréről, s lehetne sorolni azon tényezők sorát, melyeket nem, vagy csak a felszínen érint a kötelezően kitöltendő formanyomtatvány). Mindaddig, amíg ez folyik, addig nem, vagy alig csináltunk valamit. Az fontos, hogy legyenek ezekről a fiatalokról szóló, a környezettanulmányt és személyiségvizsgálatot is tartalmazó akták, amit aztán a bíró, vagy adott gyermekvédelmi szakember a megfelelő helyen és időben felhasznál munkája során. Ugyanakkor éppilyen fontos, hogy az aktákban meglévő adatok statisztikai sokaságként feldolgozásra kerüljenek, hogy aztán újabb szakemberi gárdák – kriminológusok, szociológusok, pszichológusok, pedagógusok, büntetőjogászok és törvényalkotók – a maguk munkájában szintén felhasználja azokat. Bármelyik, előbb említett hiányosságra gondolunk, ezek is csak azt erősítik, hogy nem lehet az ilyen módon feltárt adatokra statisztikát építeni s messze menő következtetéseket belőle levonni, s ebből adódóan nem lehet a bűnmegelőzési stratégia kialakításához sem felhasználni. Talán furcsának tűnhet, hogy a statisztikának ilyen fontosságot tulajdonítunk ismerve általában problémáit, ugyanakkor még mindig a legegyszerűbb, legszélesebb körben hozzáférhető, illetve a legolcsóbban művelhető tudományos elemzéseket teszi lehetővé. Addig az egyedi kutatások eleve problémásak a reprezentativitás követelménye miatt, a körültekintőbb kutatás megszervezés és végrehajtás miatt, ami egyben költségessé is teszi, másrészt a hozzáférést, s általában az ilyen kutatásokat s a belőle származó tudományos következtetések levonását is leszűkíti bizonyos kutatói körre. Általánosságban elfogadott az a kijelentés, hogy egy probléma hatékony megoldása függ az azt kezelő intézményrendszer, s az abban dolgozók milyenségétől. Nincs ez másként a tudományok esetében is, hiszen ezeket is felfoghatjuk úgy, mint a problémával foglalkozó, annak felismerésében, milyenségének bemutatásában, és a probléma megoldásában szerephez jutó intézmények. Következésképpen esetükben is fontos, hogy milyen minőségi munkával, milyen hatékony eszközökkel és módszerekkel dolgoznak. A bűnözéssel foglalkozó jelen körben érintett tudományok fejlettségének, legyen ez a kriminológia, a szociológia vagy akár a pszichológia, el kell jutnia odáig, a széles (de a mostaninál mindenképpen szélesebb) körű kérdéskört érintő statisztikai eredményekre is építve, hogy tudják, mit kell kérdezni (ez már feltételezi, hogy ismerjük a lehetséges bűnözést kiváltó körülményeket). Tudják azt is, miért kell kérdezni (ez a probléma összetettségének elismerését, s a tényezőknek egy több lépcsős folyamatba illesztését feltételezi). A problémával foglalkozó tudomány magasabb szintű művelése, egyben garanciája a probléma kezelés hatékonyabbá tételének. Jelen esetben kiterjedtebb és probléma orientáltabb

kriminálstatisztikával, szélesebb körű szociológiai és pszichológiai mutatók felhasználásával, több dimenziós kriminológiai elemzéssel a mainál jobban tudnánk biztosítani a bűnözés, mint társadalmi jelenség megismerését, tudományos igényű vizsgálatát. Nagyobb lehetőségünk lenne a bűnelkövetéshez vezető körülmények feltárására, s mind ezek segítségével és megvalósulásával, sokkal körültekintőbb és mindenekelőtt hatékonyabb bűnmegelőzési politika és eszközrendszere lehetne kiépíthető.

II. A bűnmegelőzés

II.1. A bűnmegelőzés elméleti kérdései

II.1.1. A bűnmegelőzés definíciói

Az előző fejezetekben végig vettük azokat a területeket, amelyek a fiatalkori bűnözés kérdésköre tárgyalását és bűnmegelőzését illetően szükségszerűen meg kellett ismernünk. Hatékony bűnmegelőzés alapja a tényleges helyzet, jelen esetben a fiatalkori bűnözés állapotának pontos felmérése, egyfelől a bűnözés mennyiségi és minőségi mutatóinak megismerése (a bűnözés terjedelmére, dinamikájára és struktúrájára vonatkozólag), másfelől a bűnözéshez vezető út (a bűnözést kiváltó okok és azoknak a körülményeknek a felismerése, amelyek között ezek az okok hatnak) felderítése felől. Helyzetértékelésünkben ezekre a területekre térünk ki.

Mindemellett konkrét bűnmegelőzési javaslatok kidolgozása további kérdések megválaszolását is igénylik. Többek között olyan elméleti és gyakorlati kérdéseket, mint hogy mi a bűnmegelőzés célja adott esetben; milyen bűnmegelőzési fogalommal dolgozunk, ezek egyszersmind a bűnözés elleni küzdelem alanyainak a tágabb vagy szűkebb körét, illetve a bűnmegelőzés szolgálatába állítható eszközöket is kijelölik; továbbá milyen nemzetközi ajánlásokat és kötelezettségeket kell figyelembe venni; milyen beavatkozási módszerek és modellek állnak rendelkezésre, s adott esetben ezek közül melyik hasznosítható és milyen feltételek mellett. Ezekre a kérdésekre és lehetőség szerint válaszukra szeretnénk ebben a fejezetben kitérni, és ahol lehet, kitekintünk a jövőre is. E körben igyekszünk bemutatni „A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiáját”.²

Jelen fejezetben mindenekelőtt a fiatalkori kriminalitás prevenciók kérdéseit járjuk körül, ugyanakkor vannak olyan kérdések, elsősorban elméleti megállapítások, amelyek ha nem is tartoznak közvetlenül szűkebb témánkhoz, de mindenképpen kihatással vannak a fiatalkori kriminalitás megelőzésére, így kiterjedt összefüggésükben kikerülhetetlenek. Ilyen okokból tarjuk szükségszerűnek a hazai bűnmegelőzés történetének feltárását, a nemzetközi gyakorlatok áttekintését, vagy olyan, elsősorban elméleti jellegű problémáknak és a fiatalkori bűnözés megelőzésére közvetett hatást gyakorló jelenségeknek a megismerését, mint a bűnmegelőzés

¹Első gondolatok: R.A.

²Ezen elméleti bevezető azért sem nélkülözhető, mivel a bűnmegelőzés mögött nincs önálló diszciplína, amely lehetővé tenné önálló elméleti oktatását, tovább tudományos eredményeinek összefoglalását. Tudomány-elméleti oldalról az alkalmazott kriminológia tudománya áll legközelebb hozzá, a bűnmegelőzésre vonatkozó tapasztratainkat innen meríthetjük jobbra. Jelen fejezet elméleti része ezt a hiányosságot igyekszik pótolni.

fogalmának lehetséges értelmezései, a megelőzés alapelvei, illetve a prevenció lehetséges típusai. Közöttük elsőként lássuk a bűnmegelőzés fogalmát, s főleg annak a bűnmegelőzési fogalomnak a kijelölését, amelyet az ismert definíciók köréből elfogadunk s a továbbiakban követni fogunk.

A bűnmegelőzés gondolata nem új keletű, gyökerei a régi történelmi korokra nyúlik vissza. Úgyis fogalmazhatnánk, hogy amióta létezik bűn, azóta együtt jár a bűnüldözéssel, a büntetéssel, a büntetés-végrehajtással és a bűnmegelőzéssel. Ez az öt szervesen együtt jár, bármelyik elképzelhetetlen a másikkal nélkül. A fogalmak tehát örökök, csupán a hozzájuk fűzött tartalom változott, s a társadalmi viszonyok adott alakulása, illetve a mindenkori tudomány fejlettségi szintje szerint ez továbbra is változik. Nem célunk visszamenni olyan messzi múltba, ahol az ókori és a középkori filozófiai és jogi iskolák koncepcióival ismerkedhetünk meg, csupán egyetlen mondat erejéig. E korok jellemző bűnmegelőzési koncepciója a represszióra épített, vagyis a bűncselekmények elleni küzdelem legfontosabb eszközének a kényszert, a megtorlást tartották (a gyakorlatban döntően, míg az elméleti munkák közül némely már szólt a bűnmegelőzés fontosságáról). Ez nyilvánult meg Európa szerte az első büntető kódexek kialakításakor, a proporcionális büntetési tételek kiszabásában. A bűnmegelőzés ezen tartalma változott meg a felvilágosodással, amikor a represszió tagadásából kialakult a prevenció gondolata³, s a reformiskolák térnyerésével a büntető törvények bizonyos módosulásai is bekövetkeztek. Többek között először kerültek megfogalmazásra olyan szankció nemek (többek között a nevelési célzatú intézkedések), amelyek már a represszió nélküli bűnmegelőzés szolgálatában állottak. Lényegében az európai kultúra története folyamán mindkét elméleti irányvonal jelen volt és napjainkban is jelen van, hol egyik, hol másik dominanciája mellett, hatást gyakorolva a kodifikációs munkákra. Gondoljunk csak a klasszikus iskola kontra reform iskola, vagy a társadalomvédelmi iskola kontra neoklasszikus irányzat egymást követő alakulására. Már e rövid bevezetőből is kitűnik, hogy nem egyszerű feladatra vállalkozunk, amikor a bűnmegelőzés különböző megközelítéseit igyekszünk összefoglalni. Nyilvánvaló, hogy más megelőzési célt fogalmaznak meg, és más megelőzési eszközöket kívánnak igénybe venni azok a szakemberek, akik a bűnös emberi magatartást a szabad akarat megnyilvánulásának tekintik, azokhoz képest, akik a pozitivista felfogás hívei, vagyis, akik elismerik a bűnözés területén is a törvényszerűségek létezését, az oksági összefüggéseket. Ez utóbbi esetben megint megoszlik a kör, hiszen az is nyilvánvaló, hogy más preventív eszközt hirdetnek a kriminálantropológiai, a kriminálpszichológiai, és mást a kriminálszociológiai irányzat hívei.

³Szabó András: *Bűnmegelőzési stratégiák*. Belügyi Szemle 1985/6. pp. 3-16. (p. 3.)

Nemcsak ez irányban nehézkes egy egzakt megfogalmazását adni a bűnmegelőzésnek. A probléma abból is adódik, hogy a bűnmegelőzést nemcsak aszerint definiálhatjuk, hogy magát az emberi tettet, konkrétan a büntett elkövetését az indeterminizmus vagy a determinizmus talaján értékeljük. A prevenció megközelíthető aszerint is, hogy kire, illetve mire irányul, vagy kik a felelősek a preventív programok megtervezéséért és végrehajtásáért. A szabályozottság mikéntje szerint is különbség adódhat prevenció és megelőzés között, vagy a megelőzés több ágazat szintjén is értelmezhető. A megelőző hatás terjedelme szerint is beszélhetünk más-más megelőzés tartalomról, vagy abból a szempontból, hogy a beavatkozásra mikor kerül sor, sőt a bűnmegelőzés fogalma aszerint is differenciált, hogy melyik diszciplína megközelítésében határozzuk meg. Ráadásul nemegyszer találkozhatunk olyan bűnmegelőzési fogalmakkal és formákkal, amelyek fogalmilag azonosak, de eltérő tartalmat takarnak. Mindezek megelőlegezése után nézzünk körül, milyen lehetséges definícióival találkozhatunk a bűnmegelőzésnek a hazai szakirodalomban.

Vígh József, '60-as évek közepéről származó munkájában már megemlíti a megelőzés különböző fogalmait. Eszerint különbséget tesz a megelőzés legtágabb és szűkebb értelme között. Szerinte a bűnözés megelőzésének „*azon körülmények megváltoztatására, megszüntetésére kell irányulnia, amelyekből a bűnözés táplálkozik*”.⁴ Ebben különböző állami és társadalmi intézkedések segítenek. E körben vannak olyan intézkedések, amelyek közvetve hatnak a bűnözés megelőzésére, azáltal, hogy a társadalom általános anyagi és szellemi felemelkedését a társadalom gazdasági, szociális és kulturális viszonyaiban végbemenő változásokkal segítik elő. Ez jelenti a bűnmegelőzés legtágabb fogalmát. Míg a szűkebb értelemben vett prevenció, a közvetlenül a bűnözés megelőzésére irányuló állami és társadalmi intézkedéseket jelenti.

Gödöny József a hazai kriminológiában az elsők között szentelt nagyobb teret a megelőzés problémájának. Szerinte „*a megelőzés alatt általában olyan hatások kifejtését értjük, amelyek a bűnözés – különböző jelenségszinteken létező – okait megszüntetik vagy érvényesülésüket korlátozzák és így a bűncselekmények elkövetését lehetetlenné teszik*”.⁵ Gödöny szerint is a megelőzés fogalma több értelmet takar, ennek oka, hogy maga a bűnözés fogalma is különböző értelemben használatos, különböző jelenségszintjei vannak, így megelőzésükre szolgáló tevékenységeket is különbözőképpen határozhatjuk meg. (Víghtól eltérően nála ez nem kettő, hanem három kategória.) Eszerint a bűnözés jelenségszintjei: egyrészt van a megelőzés

⁴Vígh József (1964): *Fiatalkori bűnözés és a társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. (pp. 233-234.)

⁵Gödöny József (1976): *A társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnözés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. (p. 407.)

legáltalánosabb fogalma, amely a bűnözés, mint társadalmi tömegjelenség megelőzését jelenti, benne foglaltatik a bűnmegelőzés céljainak, határainak, eszközeinek és tartalmának meghatározása. A megelőzés szűkebb fogalma jelenti azt, amikor a megelőzés a bűnözés különböző jelenségszintjeihez kapcsolódik (többek között a visszaeső bűnözés, a vagyon elleni bűnözés, vagy a mi témánk, a fiatalkori bűnözés megelőzése tartozhat ide). Végül még szűkebb bűnmegelőzési fogalmat kapunk akkor, amikor a prevenció fogalmi köre az egyes konkrét bűncselekményekhez, illetve azok elkövetőihez vagy áldozataihoz kapcsolódik. A bűnmegelőzésnek a bűnözés különböző jelenségszintjei szerinti felosztása azért válik fontossá, mert más-más cél és eszköz rendszer kiépítését követeli meg a felelősöktől. Gödöny szerint a bűnözés csökkentése és visszaszorítása tekintetében a legfontosabb és egyben a legnehezebben megoldható megelőzési szint a legáltalánosabban ható prevenció. „A legáltalánosabb értelemben vett megelőzés alapja csak az adott társadalom fejlődése, ennek során a társadalmi haladás, a társadalmi jólét biztosítására irányuló fejlesztési tevékenység lehet.”⁶ A bűnözés mint társadalmi jelenség megelőzése a legáltalánosabb értelemben tehát feltételezi a társadalmi viszonyok olyan átalakítását, fokozatos fejlesztését, amely megszünteti, semlegesíti azokat az ellentmondásokat, körülményeket, amelyek társadalmi méreteken kriminogén hatást fejtenek ki.”⁷ A bűnözés, mint különös jelenség megelőzésénél szintén a társadalmi oldal, a társadalmi háttér kap jelentőséget, vagyis itt is a szükséges objektív feltételek, körülmények kialakítására kell koncentrálni, annyi megkötéssel, hogy figyelemmel kell lenni arra, miszerint az egyes bűncselekménytípusok vagy bűnöző kategóriák megelőzésénél olyan szempontok is jelentkeznek, amelyek eltérnek a bűnözés, mint általános tömegjelenség jellemzőitől. Végül az egyes bűncselekményi szinten a megelőzésnek az eddigiektől eltérően, az elkövetőre, az egyes emberre és szűkebb környezetére kell koncentrálnia.

Irk Ferenc is Víg véleményét osztja, amennyiben megkülönbözteti hasonló tartalommal a megelőzés tágabb és szűkebb értelemben vett fogalmait. „A megelőzés tágabb értelemben vett fogalma alatt mindannak az elméleti és gyakorlati tevékenységnek, valamint intézkedéseknek az összességét lehet érteni, amelyek a társadalom gazdasági, szociális és kulturális viszonyainak olyan állapotát hozzák létre, illetve olyan irányú befolyásolását szolgálják, amelyek egyben a bűnözési okok megszüntetésére, csökkentésére vezetnek, illetve ilyen irányban is hatnak. A szűkebb értelemben vett megelőzésen pedig azoknak az állami, társadalmi és gazdasági rendelkezéseknek és intézkedéseknek az összességét kell érteni, amelyek célja a bűnözést közvetlenül is előidéző és elősegítő okoknak a megszüntetése, az adott lehetőségek szerinti

⁶op. cit., p. 411.

⁷op. cit., p. 413.

*minimális körre való visszaszorítása, bűnözést könnyítő, arra serkentő hatások megszüntetése.*⁸

Ezen kívül Irk is vallja a megelőzés legáltalánosabb, szűkebb és még szűkebb értelmezését, az előbbieket szerint. Vagyis Irk az előbbi két megközelítést egyszerre alkalmasnak véli a bűnmegelőzés különböző módjainak meghatározására, nála a vígh-i és a gödöny-i koncepció egyszerre van jelen.

Nyiri Sándor bűnmegelőzés alatt a jövőbeni bűnözés elleni küzdelmet érti *„olyan hatások kifejtését, amelyek megszüntetik (visszaszorítják) a bűnözés okait, korlátozzák azok érvényesülését, illetve új okok létrejöttét, s ezáltal lehetetlenné teszik a bűncselekmények elkövetését, a bűnözés terjedését*”.⁹ Gödönhöz hasonlóan ő is a megelőzés három szintjét, az általános-különös-egyes szintjeit különbözteti meg.

Csisnier Ildikó a különböző tudományágak felől közelíti meg a bűnmegelőzés terminológiáját. Ezek szerint a kriminológia tudománya a megelőzés fogalmához *„csak azokat az intézkedéseket, helyesebben intézkedések komplexumát sorolja a megelőzés körébe, amelyeket az adott társadalom a bűnözés okainak felszámolása és a bűnözés megszüntetése érdekében alkalmaz*”.¹⁰

Mindazok a definíciók, amelyeket az előbb említett szerzők kapcsán kiemeltünk, jobbára a kriminológia tudományának fogalmi körébe tartoznak. A bűntudományok körében azonban nem ez az egyetlen diszciplína, amely kifejezetten foglalkozik a bűnmegelőzés problémájával. A másik ilyen kiemelt tudomány, a büntetőjog, sőt hosszú-hosszú időn keresztül ez volt az egyetlen tudományterület, amely a bűnmegelőzéssel foglalkozott. Nem véletlen, hogy a bűnmegelőzés fogalmi meghatározásában találkozhatunk annak büntetőjogi fogalmával is. Csisnier Ildikó prezentálásában a büntetőjogi értelmezés a prevenciót a büntetés célja vizsgálatára szempontjából értelmezi, ennek megfelelően *„egyfelől a büntetéssel fenyegetettséghez, másfelől pedig magához a kiszabott büntetéshez társít olyan igényt, hogy az szolgálja a társadalom védelmét, s ezen túlmenően általános és egyéni megelőzési szerepet is betöltsön*”.¹¹ Csisnier megkülönbözteti a büntető eljárási célok szempontjából megfogalmazott bűnmegelőzési meghatározást is, *„mely szerint a prevenció megvalósul egyfelől a bűncselekmények és a bűnelkövetők felderítésével, differenciált felelősségre vonásával, másfelől pedig azoknak az*

⁸Irk Ferenc: *A bűnözés megelőzése jogi eszközeinek elméletéhez*. In: Gödöny József (ed.): *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok*. XXII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 1985. (p. 67.) (Irk a megelőzés fogalmának meghatározásában felhasználta Vágó, T.: *A közúti közlekedési balesetek csökkentésének kriminológiai és büntetőjogi eszközei*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 1972. (p. 196.) című munkáját.)

⁹Nyiri Sándor: *A bűnözésről és a bűnmegelőzésről*. Belügyi Szemle 1993/5. pp. 7-13. (p. 12.)

¹⁰Csisnier Ildikó: *A bűnüldöző szervek helye és szerepe a bűnözés megelőzésének rendszerében, különös tekintettel tevékenységük fő irányára*. In: Gödöny József (ed.), (1985): *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok* XXII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 286-330. (p. 288.)

¹¹op. cit., pp. 288-289.

okoknak és körülményeknek a feltárásával, megszüntetésével és káros hatásainak csökkentésével, amelyek a bűncselekmények elkövetését lehetővé teszik".¹² Végül, de nem utolsó sorban a szerzőnő – hasonlóan a vígh-i koncepcióhoz – értelmezi a bűnmegelőzés legtágabb értelmét, amely „*átfogja a társadalmi-gazdasági viszonyok teljességét, s ennek megfelelően a prevenció eszközének tekinthető minden olyan tevékenység, amely e károsító következmények bekövetkezését hivatott megakadályozni.*” ... valamennyi állami, társadalmi és gazdasági szerv, valamint minden állampolgár teljesíti a jogszabályokban és egyéb direktívákban meghatározott kötelességet és tartózkodik a tiltó előírások megszegésétől.”¹³

Sajátos megközelítésben tárgyalja a bűnmegelőzés fogalmát és helyét **Gönczöl Katalin**. A szerzőnő egy általános megelőzés rendszerébe helyezi el a bűnmegelőzés speciális rendszerét, nem téve különbséget a devianciák megelőzésének különböző formái között. A deviáns viselkedések visszaszorítását szolgáló intézkedéseket és intézményeket egyenértékűnek tekinti, amelyek csak egymásra tekintettel működőképesek. Az ő megelőzési koncepciója a prevenció legtágabb értelmét fogja át, érintve benne minden gazdaság- és társadalompolitikai szférát. Ennek értelmében „*a megelőzés tehát tudatos emberi cselekvés, amely a devianciák keletkezésének megfékezésére vagy az általuk okozott kár elhárítására irányul. Ez egyaránt lehet egyes személyek, természetes közösségek (család), érdekközösségek (szomszédság), állami és nem állami, társadalmi szervezetek spontán vagy célzatosan kialakított reakciója, cselekvési programja. A legtágabb értelemben vett megelőzés a devianciákat termelő társadalmi folyamatokba való olyan tudatos beavatkozást jelent, amelyek fékezik azok újratermelődését. Olyan korrekciós politikáról van szó, amely meglévő és működő automatizmusok ellen hat.*”¹⁴

Nem folytatnánk a sort a még fellelhető bűnmegelőzésre vonatkozó definíciókkal, hisz úgy gondoljuk, hogy az előzőekben kiemelt pár fogalom meghatározás már jelzi a hazai szakemberek közös (de legalábbis hasonló) fogalom értelmezését. Úgy tűnik, hogy egyetértés van abban, hogy a bűnmegelőzés egy olyan folyamatként definiálható, amely a bűnelkövetés bekövetkezésének lehetőségeit kívánja csökkenteni, jobbra azáltal, hogy a bűnözés okait próbálja befolyásolni. A többség abban is hasonló véleménnyel bír, hogy a megelőzés több értelemben használatos, akár legyen szó a megelőzés tágabb vagy szűkebb fogalmáról, vagy akár az általános-különös-egyes szintjeiről.

Nagyjából az előbbi definíciókkal harmonizál a bűnmegelőzés nemzetközileg elfogadott fogalma, amely fogalom meghatározást vallja magáénak „A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti

¹²ibid.

¹³ibid. (Kiemelés tőlem: R.A.)

¹⁴Gönczöl Katalin: *Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia*. Társadalmi Szemle 1994/5. pp. 40-54. (p. 47.)

stratégiájáról” szóló országgyűlési határozathoz kapcsolódó melléklet is. Az említett dokumentum megfogalmazásában, „*az Európai Unió Tanácsa 2001. május 28-án hozott döntése értelmében a bűnmegelőzés minden olyan intézkedés és beavatkozás, amelynek célja vagy eredménye a bűnözés mennyiségi csökkentése, az állampolgárok biztonságérzetének minőségi javítása, történjen az a bűnalkalmak csökkentésével, a bűnözést előidéző okok hatásának mérséklésével, a sértetté válás megelőzésével*”.¹⁵

Egyetlen definíciót szeretnénk még kiemelni, amely bizonyos tekintetben, az előző meghatározásokhoz képest másképp közelíti meg a fogalmat. **Szabó** András értelmezésében „*a bűnmegelőzés gondolatilag a büntetőjog által képviselt represszió tagadása. Tagadása annyiban, amennyiben a represszió (a felelősségre vonás és a büntetés) az egyén életébe utólagos, a bűncselekmény elkövetését követő beavatkozás, míg a prevenciónak ehhez képest az elkövetést megelőző beavatkozásnak kell lennie*.”¹⁶ Nem tagadjuk, hogy gondolatilag a bűnmegelőzés valóban a korábban elterjedt szigorú büntető felelősségrevonás, a megtorlás tagadása. Egyetértünk azzal, hogy a büntetés, a büntetőjogi felelősségre vonás mindig utólagos beavatkozás, ugyanakkor nem értünk egyet azzal a gondolattal, hogy a prevenció mindenestre az elkövetést, a még meg nem történtet megelőző beavatkozás csak, bár a szó értelméből szükségszerűen ez következik. Ha ezt elfogadnánk, akkor tagadnánk azt a később kifejtett véleményünket, miszerint a büntetőjog is a megelőzés eszközszerébe tartozik, meghatározott feltételek megvalósulása mellett. Tagadnánk azt a feltételezést, hogy a prevenció gondolata mögött meghúzódik az elkövető megjavításának, nevelésének a megvalósítása és megvalósíthatósága (legalábbis az ebben való bizakodás). Ehhez képest Szabó András véleménye azt tükrözi, hogy a büntetés nem célbüntetés, vagyis a büntetés pusztán megtorlás, a megsértett jogrend helyreállítása, más mögöttes célgondolat nem kapcsolódik hozzá.

A fejezet elején célul tűztük ki, hogy megadjuk azt a prevenció fogalmát, amelyet jelen értekezés magáénak vall és a továbbiakban követni fog. Egyetértünk azzal, hogy a bűnmegelőzés egy olyan folyamat, amely a bűnelkövetési folyamatokba avatkozik bele úgy, hogy minden lehetséges eszközzel – legyen ez akár olyan intézkedés, amely közvetlenül, vagyis célzottan, akár közvetetten, vagyis hatásaiban szolgálja a közösség biztonságát - a bűnelkövetést kívánja visszaszorítani, illetve megakadályozni. Továbbá valljuk, hogy ez egy komplex, több síkú, több szintű, több szereplős, több eszközzel élő folyamat. Ennek megfelelően a magyar szakirodalomban, **Pusztai** László meghatározásával azonosulunk, aki a bűnmegelőzést mindenre kiterjedően fogalmazza meg. Eszerint „*a bűnmegelőzés fogalmába – a legtágabb értelemben –*

¹⁵Társadalmi bűnmegelőzési stratégia, p. 9296.

¹⁶Szabó A., 1985. pp. 3-4.

*beletartozik minden olyan intézkedés, amelynek célja a bűnözés terjedelmének és súlyának csökkentése. Elméletileg ezek az intézkedések vagy az emberek tudatára hatnak – akár úgy, mint a represszív bűnüldözés generál-, illetve speciálpreventív hatása a bűnelkövetéstől elrettentéstől, akár a jogkonform magatartásra neveléssel (család és iskola) és konszolidált életfeltételek megteremtésével, de akár úgy is, hogy az emberek a felvilágosító munka hatására magukat és vagyonukat egyaránt óvják a viktimizálódástól – vagy fizikailag teszik lehetetlenné a bűnelkövetést a külvilág közvetlen megváltoztatásával (betörésbiztos nyílászárók és riasztórendszerek beépítése, stb.) vagy az elkövetést akadályozó közvetlen személyi beavatkozás lehetőségének megteremtésével (a rendőri jelenléttől a magánbiztonsági szolgálatokon át a szomszédsági ellenőrzésig)”.*¹⁷

II.1.2. A bűnmegelőzés céljai

Talán némi magyarázatra szorul, hogy miért tekintjük tisztázandónak a bűnmegelőzés célját, annál is inkább, mivel korábban jeleztük, hogy a hazai bűnmegelőzés története túljutott az elméleti kérdések tisztázásán, így a célok megfogalmazásán is, és a gyakorlati megvalósítás stádiumába jutott. Ha nagyon egyszerűek szeretnénk lenni, akkor azt mondanánk, hogy a bűnmegelőzés célja a bűn megelőzése. Ugyanakkor ez is lehet differenciált, hiszen a bűnözés megelőzésének is lehetnek fokozatai. Így célként tűzhetjük ki, hogy a bűnözést felszámoljuk (ez tudjuk idea), törekedhetünk arra, hogy visszaszorítsuk a bűncselekmények számát, vagy megfogalmazhatunk egy olyan minimális programot is, amelyben a célkitűzés a bűnözés növekedési ütemének visszaszorítása. Általánosságban véve igaz, hogy a fő cél a bűn megelőzése, ugyanakkor tudjuk, hogy ez nem ilyen egyszerű, hiszen a bűnmegelőzés céljai szoros kapcsolatot mutatnak a megelőzési tevékenységgel, annak tartalmi hátterét adja. Vagyis amennyi megelőzési tevékenység, s ezek megvalósítására rendelkezésre álló eszközrendszer különíthető el, annyi bűnmegelőzési cél formálódik mögöttük. Amennyire sokszínű a bűnmegelőzési definíciók palettája, annyira változatos a megelőzés céljainak rendszerbe szedése. Az előzőeken túl gondot okoz a célok meghatározásánál az is, hogy a célokat sokszor nehéz különválasztani az eszközcéloktól, illetve a megelőzési tevékenységektől. A bűnmegelőzés céljainak megadása nemcsak a tekintetben nehézséges, hogy többféle cél fogalmazható meg vele kapcsolatban. A problémát adja az is, hogy vannak olyan szakemberek, akik általában véve a prevenció célját sem tekintik evidenciának, s bizonyos viszonylagossághoz fűzik. Közéjük tartozik Irk Ferenc, aki a prevenció céljának meghatározását attól teszi függővé,

¹⁷Pusztai László: *A bűnmegelőzés dilemmája*. In: Pusztai László (ed.), (1995): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv XXXII*. IKVA Könyvkiadó, Budapest. pp. 5-57. (p. 34.)

hogy „*valamely ország hatalmi gépezete milyen feladatokat szán magának, és milyen az ország népességének*”. Mennyire játszik szerepet ténykedésében az ideológia és mekkora szerepet a pragmatizmus, mekkora szerepet a küldetéstudat és az ezzel óhatatlanul együtt járó erőszak, és mekkorát a szolgálattudat és az ezzel együtt járó szabályozó szerepvállalás.”¹⁸ Hogy a kormány milyen fontossággal veszi figyelembe az előző szempontokat, dönti el, hogy a végrehajtó hatalom mennyire tud és akar részt venni a bűnözés visszaszorításában, illetve a civil kezdeményezések számára a kedvező helyzet megteremtésében. E viszonylagosság ellenére Irk is vallja a bűnmegelőzés különböző dimenziói szerinti különböző célok meglétét.¹⁹ Nála a célok meghatározásánál főként az értékek és a szükséglet kielégítés problematikája kerülnek középpontba. Eszerint a bűnmegelőzés céljai között találjuk „*az egyéni szinten realizálódó hibás döntést közvetve (a makrokörnyezetben gyökerező) és közvetlenül (a mikrokörnyezetben és az egyénben rejlő) magyarázó okoknak a megszüntetését*”.²⁰ Célként fogalmazódik meg, hogy „*az egyén érdekeltté váljon a társadalmilag preferált normák követésében*”.²¹ A megelőzés céljai között említendő, „*bizonyos hiányzó értékek feltárása, fontosságuk elismertetése és helyes funkcióba állítása*”.²² Irk szerint az előző két célkitűzésben megfogalmazott értékeknél oda kell figyelni arra, hogy a legfontosabb értékeknek nem szabad csak a társadalom védelmét szolgálni, ennél fontosabb olyan értékek preferálása, amelyek hozzájárulhatnak egy alkotó, kreatív és önmegvalósító társadalom kibontakozásához. A bűnmegelőzés céljai között – az előzőekkel összhangban – központi szerephez jut „*az egyéni szükségletnek egyrészt kívülről, a feltételek kedvező megteremtése útján; másrészt belülről, az értékek irányából való szabályozása*”.²³ Végül a célok meghatározása, a prevenció irányának kiszabása úgy is történhet, hogy meghatározzuk, hogy „*milyen folyamatokat, összefüggéseket, determinánsokat kell megszüntetni; megőrizni; kialakítani, felépíteni, megalkotni*”.²⁴

Látható, hogy az irk-i koncepció elsősorban a nem büntetőjogi megelőzés céljait szedte csokorba, a motívumok sorában említve a bűnmegelőzés leggyakrabban visszatérő céljának meghatározását (legalábbis a legtöbb szerző esetében ennek megfogalmazását olvashatjuk), miszerint a bűnmegelőzésre irányuló beavatkozások fő célja a bűnözés okainak befolyásolása, csökkentve ezzel a bűnelkövetés bekövetkezéének lehetőségeit. Irk a bűnmegelőzés céljai

¹⁸Irk Ferenc: *Rendszerváltás Közép Európában, a bűnözésmegelőzés és a kriminálpolitika kérdőjelei*. Belügyi Szemle 1992/10. pp. 26-35. (p. 32.)

¹⁹Irk Ferenc: *A bűnözés megelőzése jogi eszközeinek elméletéhez*. In: Gödöny József (ed.), (1983): *Kriminalisztikai Tanulmányok XXII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest*. pp. 67-117. (p. 68.)

²⁰op. cit., p. 69.

²¹ibid.

²²ibid.

²³ibid.

²⁴ibid.

köréből nem érinti azokat, amelyeket bűnmegelőzés büntetőjogi céljai között szokás megfogalmazni, vagyis azokat a célokat, amelyek elérésére a büntető felelősségre vonás, a büntetés irányul. Abból kiindulva, hogy jelen értekezés a bűnmegelőzés lehető legtágabb fogalmát vallja magának (beleértve ebbe a büntetőjogi felelősségre vonás speciális szerepét), szükségesnek találjuk, hogy a bűnmegelőzés büntetőjogi céljait is megfogalmazzuk. Ez annál inkább szükséges, mivel bár napjainkra a szakemberek (s lassan már nemcsak az elméleti, hanem a gyakorlati szakemberek) szerint a társadalmi bűnmegelőzésre helyeződik a hangsúly, a gyakorlatban – különösen a lakosság körében - még mindig a büntető igazságszolgáltatás és felelősségre vonás áll a bűnmegelőzés középpontjában. Az ebben való hit - vagyis, hogy a rend, a biztonság, a közbiztonság védelmét az állam, s rajta keresztül az igazságszolgáltatás szervei hivatott elsősorban biztosítani, - még ma is szilárdan tartja magát. Ehhez többek között alkotmányos garancia is fűződik, hiszen az Alkotmány 35. §. (1) bekezdése szerint a mindenkori kormánynak alkotmányos kötelezettsége, hogy védje az alkotmányos rendet, védje és biztosítsa az állampolgárok jogait, továbbá feladata a közrend és közbiztonság védelmét szolgáló intézkedések foganatosítása. Az állami feladatvállalás egyéb jogszabályi előírásai közül említendő még a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 1. §-a, amely értelmében „... a Rendőrség a közbiztonság és a belső rend védelme körében ... végzi a bűncselekmények megelőzését”. Ugyanezen törvény 10. §-a pedig az önkormányzatok számára ad lehetőséget bűnmegelőzési és közbiztonsági bizottságok létrehozására. Az ügyészségnek is van szerepe a bűnmegelőzés rendszerében (az okok tekintetében a személyi vonatkozású anyagok gyűjtése terén, erről az ügyészségi törvényt módosító 1989. évi XLVI. törvény gondoskodik. A bűnmegelőzés büntetőjogi céljai elsősorban a generál- és speciálprevenció érvényesítését jelentik, s ahogy a jogtudomány egyik jelentős képviselője fogalmaz, „a megelőzési célok érvényesítésére (a speciális és a generális prevencióra) elsősorban a társadalom oldaláról jelentkezik az igény, mert a társadalom érdeke, hogy az elkövetők „megjavuljanak”, s hogy a büntetések a még bűncselekményt el nem követettekre is visszatartó hatást gyakoroljanak”.²⁵

A társadalmi bűnmegelőzési nemzeti stratégia már nem célokról, hanem célrendszeréről beszél. A bűnmegelőzés céljának/céljainak rendszerszerű szemléletét két tényező teszi szükségessé. Egyfelől a nemzeti stratégia a bűnmegelőzést a társadalom széles köréből „verbuvált” együttműködőkben, partneri kapcsolatokban képzelel el, melyeknek fontos elve „az alulról történő építkezés”. Ez utóbbi feltételezi, hogy a bűnmegelőzésben résztvevő valamennyi szint és szereplő képes saját céljainak, vágyainak és érdekeinek megjelenítésére. Ezek a célok nem

²⁵Vígh József: *A bűnözés és bűnmegelőzés Magyarországon*. Belügyi Szemle 1993/3. pp. 3-20. (p. 13.)

mindig esnek egybe, ennek megfelelően a különböző szereplők közötti összhang és kooperáció megkívánja, hogy a célok tekintetében is sor kerüljön bizonyos szintű koordinálásra. Egyfelől annak érdekében, hogy valamennyi érintett fél számára világosak legyenek az elérendő célok, másfelől, hogy valamennyi a bűnmegelőzésben érdekelt szereplő magáévá tudja tenni a célrendszer csúcán elhelyezkedő stratégiai célkitűzést, azonosulni tudjon az átfogó és speciális célkitűzések szintjével, illetve megtalálja saját érdekeit a rendszer elemek valamelyikében. A bűnmegelőzési célok rendszerszerű szemléletének másik alátámasztása az, hogy a célok megvalósítása csak egymásra építve képzelhető el. Ahogy a határozat melléklete megfogalmazza, *„a bűnözést eredményező folyamatok a társadalom egész szövetrendszerében keletkeznek, ezért az életminőséget javító közbiztonság megteremtése mint fő stratégiai célkitűzés csak átfogó célok megjelölésével szolgálhatja a közbiztonság javítását. Az átfogó célkitűzéseket specifikus célok elérésével lehet megvalósítani. Ezeknek azonban érvényesülniük kell minden programszerűen megvalósuló beavatkozási területen és az ehhez kapcsolódó feladatok meghatározásában. A társadalmi bűnmegelőzés prioritásai, a beavatkozási területek és a feladatok időről időre módosulhatnak vagy alapvetően változhatnak”*.²⁶ A nemzeti bűnmegelőzési stratégia a célok meghatározásában követi az Európai Unió által kitűzött és megvalósítandó célokat, ennek megfelelően a társadalmi bűnmegelőzés stratégiai célkitűzése *„az életminőséget javító közbiztonság megteremtése, a bűnözés csökkentése”*²⁷. A bűnmegelőzés legfőbb céljának ilyen megjelölése már jelzi számunkra, hogy a jogalkotó a társadalmi bűnmegelőzést komplex, össztársadalmi feladatnak tekinti. A stratégiai célrendszer fő irányai három átfogó célkitűzésben fogalmazódnak meg. Ezek szerint az átfogó célkitűzések szintjén találkozhatunk a *„társadalom biztonságának javítása”* célkitűzéssel; azzal az igénnyel, hogy *„a bűnmegelőzés az államilag irányított társadalompolitika integrált részévé váljon”*; illetve a célok között szerepel *„a partnerség megteremtése a társadalmi bűnmegelőzés szereplői között”*²⁸. Az átfogó célkitűzések egyben a társadalmi bűnmegelőzési stratégia vertikális megközelítését is adják, amely három területen fogalmazódnak meg a speciális célkitűzések. A társadalom biztonságának célkitűzése, mint átfogó célkitűzés a lakosság, a polgárok mindennapi életének területét célozza meg, és e területen olyan speciális célok elérését fogalmazza meg, mint *„a polgárok biztonság érzetének erősítése”*; *„a konfliktusok erőszakmentes feloldása”*; *„a bűncselekmények erkölcsi és anyagi kárának mérséklése”*; illetve *„a jogkövetés megerősítése”*.²⁹ A bűnmegelőzés az államilag irányított társadalompolitika integrált részévé váljon, átfogó

²⁶Társadalmi bűnmegelőzési stratégia. p. 9320.

²⁷Társadalmi bűnmegelőzési stratégia. p. 9321.

²⁸ibid.

²⁹ibid.

célkitűzésként a bűnmegelőzéssel foglalkozó társadalompolitika színterén fogalmazza meg a maga speciális céljait, vagyis „a bűnözést keltő okok hatásának csökkentését”; „a sértetté és az újbóli sértetté válás csökkentését”; „a bűnözői életpálya kialakulásának megelőzését”; „a bűnelkövetési alkalmak csökkentését”; „az ágazati együttműködésre épülő szervezeti és finanszírozási rendszer kiépítését”.³⁰ Végül a partnerség megteremtése a bűnmegelőzés szereplői között átfogó célkitűzés a bűnmegelőzésben aktív szerepet vállaló helyi és ágazati szereplők célterületén fogalmazza meg speciális céljait, vagyis „a szektorközi, ágazatközi és szakmai koordinációt”; „a kisközösségi kontroll és integráció fokozását”; „az áldozat segítését”; valamint „a bűnmegelőzéssel kapcsolatos ismeretek növelését”.³¹

II.1.3. A bűnmegelőzés alapelvei

A bűnmegelőzés alapelvei alatt olyan általános elvi tételeket értünk, amelyek összefoglalják azokat az irányító eszméket, amelyeket a bűnmegelőzési koncepció kidolgozásakor, illetve annak végrehajtásakor nem szabad szem előtt téveszteni. Ezek az alapelvek egyfelől elvi síkon tájékozódási pontok a bűnmegelőzés alkotmányossága, törvényessége, demokratikussága és tudományossága kívánalmainak elérése érdekében. Másfelől a bűnmegelőzés gyakorlati megvalósítása során alapul, mintegy követelményként szolgálnak a célok, a fő irányok és a szervezeti rendszer kiépítése tekintetében. Az alapelvek fontosak a szabályok meghozatalában és betartásában.

Nem áll módunkban valamennyi, a bűnmegelőzéshez kapcsolható alapelvet (és működési elvet) ismertetni, annál is inkább, mivel itt is érvényesnek találjuk, hogy ahány szereplő, ahány cél, annyi alapelv. Célunk mindössze az, hogy azokat az elveket foglaljuk össze, amelyekben többnyire egyetértés mutatkozik, amelyekkel a mai tudományos fejlettség szintjén evidenciákként számolhatunk, legalábbis a többségi támogatottság szintjén.

Az alapelvek köréből az első és bizonyos tekintetben a legfontosabb kritérium, hogy a bűnmegelőzés tevékenységének, illetve folyamatának figyelemmel kell lenni az alkotmányosság megkövetelte szempontokra. Ez annyit jelent, hogy a bűnmegelőzést bármelyik szintjén, bármelyik szereplője esetében (akár a beavatkozást végző, akár a beavatkozással megcélzott személyről is van szó), bármilyen nemzetközi standardok figyelembevételével úgy kell megvalósítani, hogy e közben tiszteletben tartsuk az alkotmányos jogállam elveit, az alkotmányos követelményeket és kötelezettségeket, az alapvető emberi jogokat. A bűnmegelőzés alkotmányos követelményei köréből, a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti

³⁰ibid.

³¹ibid.

stratégiájáról szóló országgyűlési határozathoz csatolt dokumentum külön kiemeli a „megbélyegzés elkerülése”, „a kirekesztés elkerülése” és „az arányosság elvének érvényesítése” alapelveket.³² A megbélyegzés elkerülése elv kimondja, hogy a bűnmegelőzés folyamata során nem szabad úgy beavatkozni, hogy azt kényszerítő vagy megbélyegzést eredményező módon tesszük. A bűnmegelőzési programok összeállításánál és végrehajtásánál figyelembe kell venni, hogy a bűnözéssel kapcsolatos problémák eltérően érintik a nőket és a férfiakat, a fiatalokat és az időseket, továbbá figyelemmel kell lenni a kulturális különbségekre és a kisebbségek eltérő szokásaira is. A kirekesztés elve abból indul ki, hogy a társadalmi bűnmegelőzés rendszere a társadalmi igazságosság elvén alapul. Ugyanakkor az is evidencia, hogy a bűnözéstől való félelem, a bűnözés visszaszorításának, a társadalom védelmének többségi célja s ennek érdekében hozott intézkedések könnyen együtt járhatnak bizonyos társadalmi csoportok kirekesztődésének folyamatával. Hogy ez ne következhesen be, illetve, hogy az igazságosság elve érvényesülhessen, törekedni kell a kirekesztés, az izoláció, az előítéletesség elkerülésére, valamint a biztonsághoz fűződő érdekek érvényesítésére és az egyéni szabadságjogok tiszteletére. Az arányosság elvének megvalósítása megkívánja, hogy a bűnmegelőzési beavatkozás megválasztásakor figyelemmel legyünk az egyéni autonómia és a közösségi kontroll egyensúlyára. Olyan egyensúly megteremtődéséről van szó, amikor is a közösség biztonságának megteremtése, valamint az elkövetők, illetve a potenciális áldozatok emberi jogai, szabadságjogai közötti esetleges ellentétes érdek kiegyenlíthető, de legalábbis közelíthető. Ennek feltétele, hogy a bűnmegelőzési intézkedéseket az emberi jogok, az elkövetők, az áldozatok és a harmadik személyek szabadságjogainak figyelembe vételével, az arányosság elvére figyelemmel kell végrehajtani. Vagyis az arányosság követelménye nem pusztán a hagyományos, a bűncselekmény, az elkövetett tethoz mérten kiszabott reagálást jelenti, hanem a beavatkozásnak arányban kell állnia az elkövető, a potenciális személy körülményeire (olyanokra, mint a családi körülmények, társadalmi helyzet, megbánás foka, a jóvátételre törekvés mértéke). Itt jegyezzük meg, hogy a bűnmegelőzéssel kapcsolatos alapelvek közé kívánkozik az is, hogy a bűnmegelőzési beavatkozások sohasem történhetnek a büntető igazságszolgáltatás kárára, vagyis nem csorbíthatják a büntetőpolitikával kapcsolatos alkotmányos elvárásokat. Ez azt jelenti, hogy a társadalom védelme, a jogbiztonság követelménye, az állampolgári jogok védelme érdekében úgy kell a büntetőjog, a büntető igazságszolgáltatás rendszerét megőrizni, hogy ne rendelődjék alá a bűnmegelőzés sajátos szempontjainak.

³²Társadalmi bűnmegelőzési stratégia. pp. 9316-9317.

Az alkotmányossági követelmények, mint alapelvek mellett kiemelésre kívánkozik a bűnmegelőzés államiségának elve, kiegészítve azzal, hogy a bűnmegelőzés társadalmi együttműködésre épít, a résztvevők köre nem szorítkozik állami programokra és szereplőkre. A bűnmegelőzés államiségának elve annyit jelent, hogy a bűnmegelőzés alapvető működési feltételeinek megteremtése állami, kormányzati felelősség és feladat. Ezek felölelik mind a jogszabályi, szervezeti és szakmai feltételek biztosítását, mind a finanszírozási kérdések megoldását. Ez utóbbi esetben az államnak különböző típusú állami támogatásokat kell nyújtania, például költségtérítések, pályázati források, kedvezmények és átvállalások formájában, meghatározott feltételek kiírása és teljesítése mellett. További állami szintű feladat, hogy a bűnmegelőzésben szerepet vállaló, legkülönbözőbb tárcák és hatósági fórumok közötti egyenrangú, egymást tekintetbe vevő, a tudományos és szakmai érdekeket és értékeket érvényesítő (autonómiájukat megtartva) együttműködés szervezeti és jogi kereteit és feltételeit megteremtse, valamint feladataikat és hatásköreiket meghatározza, egyszerűen, hogy a szakmaközi együttműködést biztosítsa. Továbbá biztosítani kell a bűnmegelőzés terén szükséges jogharmonizációs követelmények teljesítését. A mindenkori kormánynak a bűnmegelőzési cselekvési programjának kialakításakor különleges feladata, hogy nemcsak az állami közreműködők működési feltételeit és körülményeit, valamint kooperációjukat biztosítsa, hanem rá hárul a nem állami, üzleti-vállalkozói, közösségi, civil és magánemberi kezdeményezések lehetőségeinek megteremtése, a központi és helyi szerveződések együttműködésének biztosítása, illetve a társadalmi bűnmegelőzés programjába való koordinálásuk is, többek között a helyi hatóságok finanszírozása és jogszabályozásán keresztül. Végül állami szintű feladat, s egyben leginkább az ő lehetősége, hogy folyamatosan megismerje, felhasználja és közreadja a hazai és külföldi gyakorlati tapasztalatokat, új ismereteket és módszereket, illetve olyan tudományos kutatások eredményeit, amelyek a bűnözés visszaszorításával foglalkoznak. A közreadás formájában szintén állami szerepvállalásnak (de legalábbis a koordinálás feladatában) kell közreműködnie, biztosítva a különböző képzési, továbbképzési tanfolyamok, programok és egyéb oktatási formák keretében a szakmai ismeretek és megoldások elsajátítását, mindemellett e téren kikerülhetetlen a különböző médiáknak a felhasználása.

Az alapelvek sorába soroljuk bűnmegelőzés és más társadalompolitikai cselekvési programok viszonyának meghatározását is. A már említett, a bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló dokumentum a bűnmegelőzést a társadalompolitika részének tekinti. Ilyenformában a bűnmegelőzésnek – a hatékonyság és a közös célok: a bűnözés okozta erkölcsi és anyagi károk

csökkentése, az életminőség javulása elérése érdekében – össze kell kapcsolódnia egyéb a társadalompolitika részét képező területekkel, így „*a nemzeti drog és alkohol elleni stratégiával, a szegregációt fékező kormányprogrammal, a cigány népeesség integrációját szolgáló tárcaközi koordinációval, az antidiszkriminációs és a nemzeti népegészségügyi programokkal, a természetes és az épített környezet védelmére kialakított kormánypolitikával.*”³³ Vagyis a bűnmegelőzés feladata csak szakmaközi és ágazati együttműködésben és komplex prevenciók politikaként megvalósítandó feladatként képzelhető el, a már említett kormányzati szerepvállalással (szabályozó, koordináló és finanszírozó szerepek). Egyben ez valósíthatja meg a kormányzat elképzeléseivel többnyire harmonizáló és jelentős közösségi erőket megmozgató társadalmi aktivitást, ami csak a kormányzati szabályozó szerepvállalás esetén képzelhető el.

Végül de nem utolsó sorban hadd említsük meg a bűnmegelőzésnek egy olyan alapelvét, amelyet nem szoktak kihangsúlyozni, mindenekelőtt evidenciája miatt. Mi most mégis úgy gondoljuk, hogy nem árt újból és újból megemlíteni, különösen azért, mert napjainkra egyre több helyen olvashatunk vele ellentétes megfogalmazásokat. Ez a számunkra fontos alapelv azt mondja ki, hogy „*a bűnözés ellen csak akkor küzdhetünk a siker reményében, ha határozott az a meggyőződésünk, hogy a bűnözés visszaszorítható, megelőzhető.*”³⁴ Joggal merül fel a kérdés, hogy akad-e egyáltalán olyan valaki, aki nem vallja ezt a meggyőződést. Talán furcsának tűnhet a válasz, de akad. Azok a napjainkban egyre több helyen megfogalmazott kijelentések, miszerint a bűnözéssel meg kell tanulnunk együtt élnünk,³⁵ azt sugallják, hogy teljesen feleslegesek a bűnözés megelőzésére s általában a bűnözés elleni küzdelemre tett erőfeszítések. A mondat első felével mi is egyetértünk, de nem fogadhatjuk el az utóbbi állítást. Ismeretes, hogy a devianciák világában a bűnözés több szempontból is sajátos, s a többi devianciától eltérő jelenség. Az egyik ilyen, a témánk szempontjából sajátos jellegét adja az a történelmileg is tapasztalt jelenség, miszerint a bűnözés minden társadalmi formációban, minden osztályban és társadalmi rétegben, minden történelmi korban előforduló normasértés, egyetemes elutasítottsággal kísérve. (Az azonban igaz, hogy az egyes bűncselekmények szintjén meg van a maga viszonylagossága, hiszen adott társadalmi-gazdasági formáció behatárolja a maga sajátos, csak rá jellemző bűnözési mibenlétét, s azt is, hogy milyen tettet minősítenek bűncselekménnyé.) Ehhez képest a többi deviancia relatív, amennyiben például nem minden korban és nem minden civilizációban

³³op. cit., p. 9317.

³⁴Gödöny József: *A bűnözés megelőzéséről*. In: Gödöny József (ed.), (1978): *Kriminalisztikai Tanulmányok XVII*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 5-39. (p. 7.)

³⁵Ennek megemlítésére kerül sor többek között az alábbi cikkekben:

Németh Zsolt: *A gyermek- és ifjúságvédelem néhány aktuális kérdése rendőri szemszögből*. *Család, Gyermek, Ifjúság* 1999/1. pp. 27-31.

Pogonyi Lajos: *Együtt kell-e élni a bűnözéssel?* (Interjúja Vavró Istvánnal.) *Kritika* 2000/június. pp. 8-10.

tekintették, tekintik az alkoholizmust vagy a drogfogyasztást, vagy akár az öngyilkosságot deviáns viselkedésnek. Erre mondta Emil Durkheim francia szociológus, hogy a bűnözés az egészséges társadalom integráns része.³⁶ Vagyis a jelenlegi viszonyok között úgy tűnik, hogy a bűnözés örök: volt, van és lesz. Ez szükségszerűen vezet ahhoz, hogy a bűnmegelőzés céljaként nem a bűnözés felszámolását, teljes megelőzését tekintjük, hanem annak visszaszorítását, valamilyen elviselhető szinten tartását, egyes jelenségeinek esetleges megszüntetését. Ha elfogadjuk is a kriminalitás halhatatlanságára tett állítást, nem kell, hogy ez apátiába ejtsen bennünket, nem jelenti a büntett elleni küzdelem csődjét. A bűnözés elleni küzdelemre szükség van. Ezeknek állandó erő kifejtése, a szükségletek harmonikus kielégítése, a kielégített szükségletek helyébe lépő újabb igények, s ez úton a szükségletek átszellemülése, vagyis ehhez kapcsolatosan a kultúra jótékony hatása az, ami lehetetlenné teszi, hogy a kriminalitás patológus jelleget öltjön. Szükség van a küzdelemre a minél magasabban fejlett kultúra elérése érdekében, mert csak ez gátolja meg, hogy a kriminalitás fejlődésének iránya a társadalmi fejlődés irányával szembe ne kerüljön.

II.1.4. Bűnmegelőzési modellek, dimenziók, megközelítési módok – bűnmegelőzési tipológiák

Mielőtt a bűnmegelőzés különböző modelljeit sorra vennénk, némi magyarázatra szorulnak a címben szereplő kifejezések. A bűnmegelőzés témájában íródott hazai szakirodalomban nincs fogalom-egység arra a jelenségre, amit mi itt szívesebben használunk úgy, mint a bűnmegelőzés különböző megközelítési módjai. Véleményünk szerint ez a fogalom tartalmazza legtágabb értelemben, a bűnözés megelőzésének különböző szempontok által kijelölt különböző típusait. Ugyanakkor számos olyan szerzővel találkozunk, akik a bűnmegelőzés eltérő típusait modellek, dimenziók, vagy a bűnmegelőzés szintjei kifejezésekkel illetik. Nem célunk ezek között a fogalmak között rendet tenni, mindössze annyit fűzünk hozzá előzőleg, hogy az alábbi fejezetben végig vesszük a bűnmegelőzés különböző szempontok szerinti felosztásait, s e körben a modell, a szint, a dimenzió kifejezéseket hasonló értelmű szavaknak tekintjük, és ugyanazt a feladatot töltik be, vagyis a bűnmegelőzés eltérő típusainak bemutatására szolgálnak. Nemcsak fogalom problémák nehezítik a bűnmegelőzés különböző típusainak átláthatóságát, a probléma abból is adódik, hogy a különböző szerzők és szakemberek mást értenek a bűnmegelőzés ugyanazon válfaja alatt, illetve azonos fogalommal illetnek eltérő jelenségeket, továbbá a kategóriarendszerek összeecsúsznak és átfedik egymást. Mindezek kétségessé teszik a

³⁶Emile Durkheim: *A bűnözés normális jelenség*. In: Gönczöl Katalin- Kerecsi Klára (szerk.), (1993): *A deviancia szociológiája*. ELTE-T-TWINS Kiadó, Budapest. pp. 9-13. (p.10.) Eredeti munka: E. Durkheim: *Le crime, Phénomene normal*. In: *Les regles dela methode sociologique*, Paris, P. U. F., 1960. pp. 665-672.

bűnmegelőzés hatékonyságát is. A bűnmegelőzés elméleti kérdései köréből talán ez a legtisztázatlanabb terület, ami annál inkább aggályos, mivel a mindenkori bűnmegelőzési stratégia és eszközrendszer kidolgozása ezen alapszik. A bűnmegelőzési fő irányok, vagy más megfogalmazásban a bűnmegelőzés pillérei, a köztük történő döntés egyben meghatározza azoknak a szervezeteknek, intézményeknek a körét, az alkalmazandó módszereket, amelyek nélkül a kriminalitás hatékonyan nem befolyásolható. Mindezek figyelembe vételével nézzük meg részletesebben, milyen bűnmegelőzési módokat ismer a tudomány és a gyakorlat.

II.1.4.1. Elsődleges – másodlagos - harmadlagos megelőzés

A bűnmegelőzés egyik lehetséges modelljét adja a cselekvési lehetőség és annak címzettjei szempontjából történő felosztás. Ezzel a modellel a hazai szakirodalomban Gönczöl Katalin egyik tanulmánya foglalkozik kimerítően.³⁷ A cselekvési lehetőségek és azok címzettjei szerinti felosztás szerint a bűnmegelőzés három szintjét lehet megkülönböztetni. Az első szint az elkövetői, a második a sértetti, a harmadik szint a bűncselekményeket lehetővé tevő alkalom szempontjából határozza meg a bűnmegelőzés irányait. A veszélyeztetettség szerint mindhárom szint további három szintre tagolódik, megkülönböztetve az elsődleges, másodlagos és harmadlagos megelőzési beavatkozásokat. Ez utóbbi prevenciós szintek egyben a bűnmegelőzés időbeli dimenzióit is nyújtják, amennyiben egymást időben követő beavatkozások sorozatáról van szó. Az elsődleges megelőzés egy korai stádiumba való beavatkozást jelent, a súlypont a bűncselekmény elkövetését megelőző időszak. Egy olyan általános bűnmegelőzési stratégia, amely amellet, hogy mind a bűnözés okainak, mind a konkrét bűnalkalmak célzott befolyásolására irányul, egyben a lakosság egészére irányul, amely mozgósítja a társadalompolitika sokszínű politikai és intézményi megoldásait: érintve a legkülönbözőbb szakpolitikákat, köztük kiemelten a gazdaságpolitikát, a család- és ifjúságpolitikát, a szociálpolitikát, a közlekedéspolitikát, az oktatási- és kultúrpolitikát. E politikák felhasználásának célja nemcsak az, hogy kedvezőbb létfeltételeket és életminőséget biztosítsanak, hanem e körben éppolyan fontos, hogy a társadalom konform állampolgári attitűdöt valljon magáénak, hogy elősegítse a normák, szabályok interiorizálását, illetve olyan konfliktus megoldási módokat és technikákat nyújtsanak, amelyek között a bűnelkövetés fel sem merül.³⁸ Általános bűnmegelőzési stratégia céljai tekintetében is, hisz ahogy a szerző

³⁷Gönczöl Katalin: *Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia*. Társadalmi Szemle 1994/5. pp. 40-54.

A modell formai szempontból átvétele a Jan van Dijk által 1990-ben felállított elméleti sémának. Az eredeti mű megjelent: van Dijk, J.J.M.: *Future Perspective Regarding Crime and Criminal Justice*. Report for the Fourth Conference on Crime Policy organized by the Council of Europe, on 9-11 May, 1990 in Strasbourg.

³⁸Pusztai L., 1995. p. 36.

megfogalmazza, „*az elsődleges megelőzés körébe tartoznak mindazok a cselekvési módok, amelyek a lakosság biztonságérzetét erősítik, társadalmi integrációs esélyeit javítják, a devianciák társadalmi reprodukcióját fékezik*”.³⁹ Az általános cél már jelzi számunkra, hogy olyan intézkedési módok alkalmazását tűzi ki célul a modell, amely a deviancia valamennyi formái és fokozatai visszaszorítására irányulnak. Az általános prevenció jellegét adja az is, hogy e szinten nem feltétlenül különül el egymástól az elkövetői és a sértetti megelőzési stratégia. Tekintetükben a beavatkozás „*az egyedi jelenségek szintjén olyan jelzésekre történő reakció, amelyek a negatív viselkedési tendenciákra vagy sérülékenységre, veszélyeztetettségre utalnak*”,⁴⁰ (mint a gyakori iskolai hiányzások, csavargás, rossz irányba szocializáló kortárs csoportok, illetve közvetlen környezet, tartós munkanélküliség). A bűnalkalmak szintjén a modell olyan technikai és szervezési megoldásokat tartalmaz, amelyek a vélt vagy valós veszélyhelyzeteket csökkentik. Ezek jobbára a piaci szolgáltatásban megvásárolható szolgáltatások. Az elsődleges prevenció szintjén a beavatkozás lehetősége – a meg nem történt bűnelkövetések miatt – csak korlátozott lehet, tekintettel az állampolgári jogok tiszteletben tartására, a megbélyegzés veszélyére. Ennek megfelelően a beavatkozás itt jobbára csak segítő, felvilágosító, illetve információszolgáltató lehet.

A másodlagos megelőzés a prevenció egy konkrétabb szintjét jelenti, igaz a súlypont itt is a bűnelkövetés előtti időszak, a célcsoport köre azonban szűkül. Olyan tevékenységek összességéről van szó, amelyeket általában a már veszélyzónákban lévőkkel, a bűnelkövetésre elvileg kész személyekkel, vagy a deviancia enyhébb fokozatát tartósan mutatókkal szemben rendszeresítenek. Mivel általában itt is a bűnelkövetést, és a bűnözés sértettjévé válást megelőző időszakban vagyunk, bizonyos tekintetben itt is behatárolt az intézkedések köre, amennyiben büntetőjogi eszközök felhasználására itt sem kerülhet sor. Ugyanakkor, ha alapos a gyanú, hogy kedvező feltételek fennállása esetén bekövetkezhet a bűnelkövetés, akkor sor kerülhet az előbbieknél célirányosabb megoldásra, sőt bizonyos kényszerintézkedésekre is, olyanokra, mint az állami gondozásba vétel, intézeti elhelyezés vagy szabálysértési eljárás. Ezek a kényszerhatású intézkedések csakis államigazgatási, polgárjogi vagy családjogi intézkedések lehetnek. A másodlagos megelőzés szintjén az előző szinthez képest már jobban elkülönül a sértetti és az elkövetői prevenció stratégia, ugyanakkor a határok nem minden esetben különíthetők el. A cselekvési lehetőségek könnyen összemosódhatnak, ráadásul nemegyszer előfordul – különösen a fiatalkorúaknál -, hogy ugyanaz a személy hol elkövetőként, hol sértettként jelentkezik. Ha a másodlagos megelőzés egyes szintjeit vesszük vizsgálat alá, akkor a

³⁹Gönczöl K., 1994. p. 48.

⁴⁰ibid.

potenciális elkövetői körbe tartozónak tekinthető az alkoholfüggő, a kábítószerfogyasztó, a deviáns életközösségben élő személy, az antiszociális társaságba tartozó, vagy a notórius szabálysértő. A társadalmi tapasztalás jelöli ki a potenciális áldozatok körét, illetve a kriminológiai vizsgálatok, s a tudománnyá kifejlődő viktimológia meghatározza e körben az érintetteket. A potenciális sértettek körében említendőek bizonyos veszélyesebb foglalkozást űzők (rendőrök, biztonsági őrök, banktisztviselők, postások, kereskedők), fizikai adottságuknál fogva a nők, az idősek, a gyerekek, a szellemi és/vagy mozgás fogyatékosokkal élők. A potenciális bűnalkalmak, a bűnözéssel fertőzött területeket jelölik általában, vagy másképpen fogalmazva itt a bűnözés közvetlen és konkrét kihívásaira adott célzatos reakciók a jellemzők. Ilyen területeken a gyakoribb rendőri járőrözés, a polgárőrség vagy a szomszédsági figyelőszolgálat, összekötve a rendőrség közreműködésével, vagy csak az utcák megfelelőbb közvilágítása, nemcsak a megelőzésre vannak hatással, hanem növelhetik a biztonság érzetét is. Pusztai László is - Kaiser kriminológusra hivatkozva - megerősíti a másodlagos megelőzés utóbbi feladatait, ezek szerint a másodlagos prevenciónak nemcsak az a feladata, hogy a bűnelkövetőket, sértetteket, bűnalkalmakat prognosztizálja, hanem „*a diverziós lehetőségek vizsgálata*” is. „*Ezek az ún. szomszédsági kontroll (community controll és neighbourhood watch), rendőri veszélyelhárítás és az informális elintézési stratégiák útján foganatosíthatóak. Az ifjúságvédelem, a tömegkommunikáció ellenőrzése, a várostervezés és az építészeti kialakítás teszi érthetővé ennek alkalmazását. Ettől meg kell különböztetni azokat az intézkedéseket, amelyeket a magánszemélyek foganatosítanak, hogy magukat a magánbiztosító társaságokon keresztül a viktimizáció rizikójától megóvják, amennyiben ezek nincsenek speciális technikai intézkedésekkel összekapcsolva.*”⁴¹

A harmadlagos megelőzés a már elkövetett bűnelkövetőkre, s a bűnözés következményeként sértetté vált személyekre irányul, továbbá a szituáció szempontjából, a bűnözés tekintetében a legveszélyesebbnek ítélt zónákban a válságot közvetlenül elhárító tevékenységekről, a problémás körülmények továbbterjedésének megakadályozásáról van szó. A végső cél a bűnisméltés megelőzése, a visszaesés és az újbóli áldozattá válás elkerülése úgy, hogy megszüntetjük a bűnözésre közvetlenül alkalmas szituációt. A harmadlagos megelőzés eszközei köréből a legjellemzőbb a büntetőjogi következmények, beleértve a hagyományos büntetéseket, illetve a napjainkban, a nemzetközi ajánlásokban is egyre preferált alternatív büntetési szankciókat. Továbbá a sértetti oldalon nem csupán a másodlagos viktimizáció

⁴¹Idézi: Pusztai László: *A bűnmegelőzés dilemmája*. In: Pusztai László (ed.), (1995): *Kriminológiai és Kriminológiai Évkönyv XXXII*. IKVA Könyvkiadó, Budapest. pp. 5-57. (p. 36.) A hivatkozott eredeti forrás: Kaiser, G.: *Kriminologie*/ 9. Auflage, Heidelberg 1993. p. 137.

megelőzése kap prioritást, hanem az áldozatok védelme és kártérítése. Mivel a bűnmegelőzés lehetséges csoportosításai körében más helyütt külön foglalkozunk a megelőzés büntetőjogi eszközeivel, ezért itt most nem részleteznénk a megelőzésnek ezen szintjét.

A bűnmegelőzés előbbi – elsődleges, másodlagos, harmadlagos prevenciók területek szerinti – felosztásának problémája nem újkeletű dolog, a bűnmegelőzés különböző más irányú taktikáinak kidolgozása jobbra visszavezethető e klasszikus modell elméleti és gyakorlati nehézségeire. A hazai szakirodalomban többek között Pusztai László, illetve Kerecsi Klára hívták fel a figyelmet a modell elméleti problémáira. Pusztai⁴² szerint az elsődleges megelőzés valamennyi állampolgárhoz szól, a másodlagos a potenciális jelöltekhez, míg a harmadlagos a visszaeső és a hivatásos bűnözőkhöz. Ez a modell főleg a bűn elkövetést megelőző időszakra irányul, s maga a büntető igazságszolgáltatás csak globálisan kapcsolódik a rendszerhez, csak annyiban, hogy rendelkezik bizonyos direkt prevenciók célokat megfogalmazó szolgáltatásokkal (pártfogás és a büntetés-végrehajtás lebonyolítása meghatározott céllal), másfelől további alternatíva a bűnözés kezelésében. E határozott elkülönülés miatt, Pusztai szerint „*a bűnözéskontroll stratégiáját jobban szemlélteti az a modell, amely a pre-, inter- és posztvenció szerint különböztet, mivel a bűnildöző és igazságszolgáltató tevékenységet ésszerűen építi be a rendszerbe*”.⁴³ E szempont alapján az előbbi hármas modell kiegészítésre szorul, s mindenekelőtt a rendőrség preventív szerepe tisztázódhat. Kerecsi szerint a bűnmegelőzés szóban forgó modelljének fontosabb elméleti kérdéseit Gönczöl Katalin tisztázta, de maradtak további nehézségek a modellt illetően.⁴⁴ Így Kerecsi szerint a bűnmegelőzés ilyenformájú felosztása inkább a megelőzés tárgyára koncentrál, s kevésbé veszi figyelembe a cselekvés természetét, s egyáltalán nincs figyelemmel a beavatkozási eszközök esetleges hatásaira. További gond, hogy nehezen húzhatók meg a prevenciók határvonalak. Míg az első két szint egybeolvad - inkább a másodlagos prevenció dominanciájával -, a bűnmegelőzés általános területét adva, a hagyományos igazságszolgáltatás területén kívül esve, addig a harmadlagos megelőzési szint szigorúan a büntetőjog területe, nemegyszer azt is megkérdőjelezve, hogy az igazságszolgáltatást be lehet-e venni a bűnmegelőzés területébe. Ezzel összefüggésben a harmadik problémát Kerecsi szerint az adja, hogy a '80-'90-es években bekövetkezett egy szociálpolitikai paradigmaváltás, amelynek értelmében „*XX. századi modern jóléti állam szociálpolitikáját váltja fel a posztmodern, neoliberális szociálpolitika*”.⁴⁵ Kerecsi szerint a két

⁴²op. cit.

⁴³op. cit., p. 38.

⁴⁴Kerecsi Klára: *Egy biztonságosabb Magyarorszáért: a bűnmegelőzés stratégiája*. In: Irk Ferenc (ed.), (1997): *Kriminológiai Tanulmányok. XXXIV. Közzéteszi: Országos Kriminológiai Intézet, Budapest. pp. 11-40.*

⁴⁵op. cit., p. 20.

szociálpolitika merőben más ideológiai tézisben gondolkodik, és ennek messzemenő következményei vannak a bűnmegelőzés területére, illetve a büntetőpolitikára (bár ennek kifejtésére nem kerül nála sor). Miről is van szó? A jóléti állam koncepciója a létbiztonságot és a társadalmi közfelelősséget hirdeti, a társadalmi integráltság és kohézió eszközeivel, ennek értelmében a társadalom közös célja a társadalom valamilyen okból elesett tagjainak segítsége úgy, hogy mindenekelőtt a társadalmi egyenlőtlenséget korlátozzák. Ebben a feladatban a legfőbb szerep az államnak jut. Ehhez képest a posztmodern szociálpolitika már az egyenlőtlenségek korlátlan elfogadása irányába megy el, s ennek megfelelően a társadalmi közfelelősség helyébe az egyéni felelősség lépett. Tovább gondolva Kerecsi Klára megállapítását, felmerül a kérdés mit jelent mindez a büntetőpolitika és a prevenció terén? Nem mást, mint visszatérést a klasszikus büntetőjoghoz, illetve a primer megelőzéshez. Ahogy korábban láttuk, a klasszikus büntetőjog legnagyobb vívmánya az emberi és állampolgári jogok figyelembevételének megkövetelése az igazságszolgáltatás folyamatában, illetve az igazságos (más megfogalmazásban a megtorló jellegű tetterányos) büntetés. A klasszikus büntetőjoghoz való visszatérés, vagy ahogy sok helyütt olvashatjuk, a neoklasszikus kriminálpolitika megjelenése, ezekhez az alapokhoz igyekezett visszajutni. Vagyis megfogalmazásuk szerint, nemcsak az fontos, hogy az igazságszolgáltatás minden szintje, különösen a végrehajtás humanizált legyen (hozzá kell azonban tennünk, hogy e új irányzaton belül is eltérő tendenciák mutatkoztak, így akadtak olyanok, akik nem az egyenlő és igazságos, mint inkább a keményebb büntetőpolitikára helyezték a hangsúlyt). Szükséges a büntetőjogi intézményekben a személyes szabadságjogok garanciáinak erőteljesebb érvényesítése, e körben mindenekelőtt adottnak kell lenni a kezelésekhez és a személyiség átalakításához, a reszocializációhoz való önkéntes hozzájárulásnak. A büntetőjogi beavatkozásnak kiszámíthatónak és előre látottnak kell lennie. A neoklasszikus irány felbukkanásának egy másik hozzájárulását adta az úgynevezett treatment ideológia – a bűnelkövetők személyére szabott, elsősorban rehabilitációs és reszocializációs kezelések – csődje. Vagyis egyre többet lehetett hallani és olvasni olyan véleményeket, miszerint a treatment ellenére nem csökken sem a bűnözés, sem a visszaeső bűnözés volumene, ergo fejezzük be ezt a formáját a büntető igazságszolgáltatásnak. Ha a büntetőjog nem lehet hatékony eszköze a bűnmegelőzésnek, akkor legalább igazságos legyen, s biztosítsuk a törvény előtti egyenlőséget. Ezzel azonban le kell mondanunk arról, hogy a büntetőjog átvegyen olyan prevenció feladatokat, amelyek megoldására az egyéni elkövetők szintjén nem képes. A büntetőjog maradjon meg a generálprevenció, mint racionális cél mellett, azonban szükségszerűen el kell válnia a büntetőjogi beavatkozásoknak a társadalmi prevenciótól, vagy

másnéven a primer prevenciótól. Úgy tűnik, hogy a korábbi hármas felosztás, egy másik koncepcióban kétszereplősre zsugorodik, amennyiben beszélhetünk társadalmi bűnmegelőzésről, illetve a bűnmegelőzés büntetőjogi dimenziójáról.

II.1.4.2. Társadalmi bűnmegelőzés - bűnüldözés/büntető igazságszolgáltatás

A társadalmi bűnmegelőzés gondolata abból az alapvető axiómából táplálkozik, miszerint a bűnmegelőzés nemcsak az arra hivatott állami szervek feladata, hanem az egész lakosság, a társadalom egészének ügye. E gondolatnak vannak morális és materiális előzményei is. Morális, amennyiben nyilvánvaló, hogy hatékony bűnmegelőzés nem képzelhető el csak a hatóságok erre irányuló megfeszítéseivel, hisz bármilyen jó feltételekkel (anyagi, szakmai, kedvező hozzáállás) is rendelkezzen adott államrendszer a bűnmegelőzése szolgálatában, szükséges a társadalom tagjainak a hatósági erőfeszítések és az egyes (rászoruló) állampolgárok felé megnyilvánuló önkéntes szolidaritása és pozitív hozzáállása. Nem beszélve arról az evidenciáról, hogy a legjobb bűnmegelőzési módszer, ha a lakosság kellőképpen motivált a kívánt normák betartását illetően. Másfelől a felismerésnek vannak materiális alapjai is, amennyiben nyilvánvaló, hogy a bűnözés jelenlegi volumene nem teszi lehetővé, hogy az állami szervek önmagukban, egyedül tartsák fent a közrendet, a közbiztonságot, nem alkalmasak arra, hogy valamennyi állampolgárt megvédjenek az esetleges áldozattá válástól, arról nem is beszélve, hogy nem tudja, vagy talán nem is minden esetben akarja orvosolni sérelmeiket, illetve kárpótolni őket. Mindezek következtében a lakosság saját érdeke miatt is arra kényszerül, hogy erőfeszítéseket tegyen önvédelme érdekében. A lakosságnak a bűnözéstől való félelméből fakad azaz irányváltás, ami a bűncselekményekkel való foglalkozástól, a társadalom közrendjének, a lakosság biztonságának irányába ment el. Ráadásul a társadalmi bűnmegelőzés elsődlegességét támassa alá az is, hogy azok a tényezők, amelyek a társadalom különböző területein korrelációban vannak a bűnözéssel, egy jól célzott társadalompolitikával (s nem büntetőpolitikával, illetve kriminálpolitikával elsősorban) kedvező irányba befolyásolhatók. A társadalmi bűnmegelőzés hívei szerint a bűnmegelőzés hatékonyságát a prevenció társadalomra építettsége biztosítja, ha a társadalomban általánossá válik a különböző önkéntes és öntevékeny társadalmi csoportosulások, szervezetek hálózata és működése. Ezek megléte is feltételezi azonban az állam szerepvállalását. Az államnak erkölcsi és jogi kötelezettsége, hogy a bűnmegelőzésben tevékenykedő társadalmi, civil szervezeteket, magánemberi kezdeményezéseket támogassa, megszervezésükben, pénzügyi támogatásukban. A bűnmegelőzés nemzeti stratégiája is a társadalmi bűnmegelőzést preferálja. A törvényalkotó szándéka szerint szükség van *„olyan, a társadalmat ösztönző és mozgósító*

programok, technikák intézményesítésére is, amelyek a nagy- és kisközösségek, az intézmények, a gazdasági szereplők és az állampolgárok önvédelmi képességét, a bűnözéssel szembeni védettséget fokozzák".⁴⁶ A határozat a bűnmegelőzést a társadalom közügyeként határozza meg, amelynek konkrét megvalósulását a társadalompolitika részeként képzei el. A társadalmi bűnmegelőzés sem tekinthet el az állami közreműködéstől, hiszen hatékony bűnmegelőzési rendszert csak központi irányítással, koordinációval és támogatással lehet kialakítani. A társadalmi bűnmegelőzési stratégiát olyan államilag támogatott szakmai és civil mozgalomnak gondolja el, amely a társadalom önvédelmi képességét fokozza, mérsékeli a bűncselekményeket előidéző okok hatását, csökkenti a sértetté válás esélyeit, redukálja a bűnalkalmak számát (tehát láthatóan épít a bűnmegelőzés hagyományos elsődleges, másodlagos, harmadlagos prevenciók szintjeire), növeli az egész közösség biztonságát. Mindezek megvalósulásával a bűnözés visszaszorításán túl olyan eredményeket vár el a tervezet alkotója a bűnmegelőzés társadalmi stratégiájától, mint az emberi jogok érvényesülése, a piac biztonságos működése, a bűnözés okozta erkölcsi-anyagi károk csökkentése, gazdasági fejlődés, illetve az élet minőségének javulása. A társadalmi bűnmegelőzés egy heterogén, több résztvevős és a szereplők együttműködésére építő prevenció. A résztvevők együttműködésében kihangsúlyozott a helyi településre, a kistérségi, a regionális és az országos szintekre mért adott térhez, helyhez mért bűnmegelőzési program, amely megoldások azonban összhangban vannak egymással, egymás kiegészítői. E téren kiemelt jelentősége a lokális szintnek van, mivel a társadalom szolidaritásának erői itt mozgósíthatóak erőteljesebben, illetve a centralizált szintről elinduló intézkedések is itt realizálódnak leginkább.

Visszatérve a bűnmegelőzés újabb modelljéhez, a társadalmi bűnmegelőzést egészíti ki, illetve mellette áll a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás rendszere. Itt kicsit meg kell állnunk, mert féltő, hogy a kifejezés, miszerint a büntetőjog kiegészítő jellegű, félreértésre adhat okot. Mind a társadalmi bűnmegelőzés, mind a büntető igazságszolgáltatás két, önálló logikával, feladattal és hatókörrel rendelkező rendszer. Egyik sem rendelődhet alá a másiknak, és egyik sem helyettesítheti a másikat. Ugyanakkor, ha a bűnmegelőzés esetleges modelljei, illetve a megelőző intézkedések típusai körében vizsgáljuk a kettőt, akkor már helytálló az a kijelentés, miszerint (az általános tudományos felfogás jelenlegi állapota szerint) a bűnmegelőzés átfogó rendszerében a társadalmi bűnmegelőzésnek van prioritása, s a büntetőjog csak ott lép (lépjen) közbe, amely esetekben az előbbi rendszer diszfunkcionális. Különösen fontos ezt hangsúlyozni

⁴⁶TBNS, p. 9296.

a fiatalkorúaknál, ahol a bűnözés reprodukciója szempontjából a fiatalkori bűnözés hatékony kezelése az általános, társadalmi bűnmegelőzés legfontosabb területe.

A megelőzés büntetőjogi szintjén szokták összevetni a generál és a speciálprevenციót. Általánosságban véve valamennyi e témában íródott munka egyetért abban, hogy a generálprevenციó alatt a büntetés általános hatását értjük, míg a speciálprevenციó az egyéni megelőzés szintjét jelöljük ki. A generálprevenციó lényege, hogy a büntetőjog pusztá létével hat az emberekre, amennyiben normakövető magatartásra ösztönöz, a lakosság jogtudatának erősítését elősegíti, másfelől pedig azzal, hogy bizonyos cselekedeteket jogellenesnek minősít és esetleges elkövetésük esetén, feltételezi a büntetés elkerülhetetlenségét (büntethetőség elve), egyben visszatart a bűncselekmények elkövetésétől. Míg az előbbi pozitív, az utóbbi negatív generálprevenციó. Vagyis a generálprevenციó célja, hogy másokat, a társadalom tagjait visszatartsa az elrettentésen és a törvények előírásainak tiszteletben tartásán keresztül a bűnelkövetéstől. A speciálprevenციó annyiban egyéni megelőzés, amennyiben minden esetben a konkrét elkövetőre hat, s célja lényegében a visszaesés elkerülése. Itt is beszélhetünk negatív és pozitív speciálprevenციóról. Az előbbi jelenti a büntetés elrettentő hatását, az utóbbi reméli, hogy az individualizált célbüntetéssel a reszocializáció eredményeként az egyén képes visszailleszkedni a társadalomba, képes a konform életre. Vagyis a speciálprevenციó hatása az elkövetőre kettős. Egyfelől biztosítania kell, hogy a bűnelkövető a büntetés hatálya alatt ne kövessen el újabb bűncselekményt, másfelől alkalmasnak kell lennie arra, hogy az elkövetőt megjavítsa. A hazai szakirodalomban többek között Rác György foglalja össze a bűnmegelőzés szóbanforgó tipológiáját. Fogalmazásában „*a generálprevenციó stratégia, a speciálprevenციó: taktika. A generálprevenციó a múltra tekint, a speciálprevenციó a jövőre, az előbbi csupán esetlegesség, az utóbbi ha nem is bizonyosság, de több mint esetlegesség. A generálprevenციó absztrakt negatív jellegű, a speciálprevenციó individuális, konkrét és pozitív. A generálprevenციó remélt hatás, a speciálprevenციó konkrét egyedi cél, életközeli és optimista.*”⁴⁷ Rác György megemlíti, hogy hosszú időn keresztül a generálprevenctív szemlélet elsődlegességét hirdették, ugyanakkor ez a felfogás idejét múlta. Ennek számos oka van. Egyfelől a gyakorlat eredménytelensége megcáfolják a generálprevenციó prioritását. A speciálprevenციó elsődlegességét követeli meg, hogy a bűnözés objektív és szubjektív okok összhatásának következménye, így a bűnözés csökkentésére való törekvés akkor remélhető hatékonyak, ha az elkövető személyiségének ráhatására irányul. Végül is a speciálprevenციó jelentőségének

⁴⁷Rác György: *A közösségi és az egyéni bűnmegelőzés összevetése*. Jogtudományi Közlöny 1989/12. pp. 670-671. (p. 670.)

felismerése abba az irányba kell, hogy menjen, hogy hasson mind a felderítés, mind büntetés kiszabás, s legelső sorban a végrehajtás területein.

A büntetőjoghoz, az igazságszolgáltatáshoz fűzött generálprevenációs hatás eredményességét rendkívül nehéz mérni. Sőt vannak olyanok, akik a büntetőjogi büntetés ésszerűségét kérdőjelezik meg, vagy legalábbis annak vizsgálatát fontosnak találják. Így van ezzel Sajó András is, aki szerint büntetésre, különösen szabadságvesztésre két megfontolásból kerülhet sor. „... *leszámítva azt a nem működő elvet, hogy a börtön átnevel* (vagyis Sajó még a speciális prevenációs hatását is megkérdőjelezi az intézeti fogvatartásnak, legyen ott bármilyen erre irányuló munka)⁴⁸, *egyfelől az igazságosság azt kívánja, hogy a sérelmet megtoroljuk, a megsértett világrendet helyreállítsuk. A második felfogás szerint a büntetés elrettent a bűncselekmények elkövetésétől, mégpedig a következő módon: a büntetés a tervezett jogsértő cselekedetet költségesebbé teszi, hiszen kevésbé éri meg megtenni azt, amiért büntetés jár. Azaz a büntetés a jogsértő emberi viselkedés költsége. Eszerint tehát a büntetés annyiban ésszerű, amennyiben ésszerű emberek viselkedését befolyásolja.*”⁴⁹ Sajó szerint azonban nem mindenki viselkedik az előzőek szerint. Az emberi viselkedésben sok az irracionális elem; vannak emberek, akik nem képesek tetteik következményeit felmérni; vagy nem érdekli őket azok következményei; esetleg költség racionalitás szempontjából a lebukás kockázata korántsem biztos, vagy nem akkora, mint a reménytelen bevétel. Ráadásul a viselkedés költségének része az, amit Sajó szociális költségnek nevez, vagyis a viselkedésre befolyással bíró lélektani megfontolások (mit gondolnak mások cselekedetéről). Ezeket nehéz kalkulálni az igazságszolgáltatás működéséhez társított ésszerűségben, mintahogy azt sem szabad elfelejteni, hogy „*a büntetőrendszer akkor ésszerű, ha az elrettentéssel járó növekvő költség a ráfordítást meghaladó kárt hárít el*”.⁵⁰ Az előzőekben felsoroltak miatt azonban olyan sok az ismeretlen és kalkulálhatatlan elem, hogy „*nem tudjuk meghatározni a bűnözés elleni fellépéshez szükséges optimális társadalmi ráfordítást*”.⁵¹ Azonban ez sem egyértelmű képlet, hiszen önmagában a büntetési rendszer ésszerűségét nem lehet csak ezzel a kiadással mérni. Az is fontos, hogy a ráfordításokkal bizonyos cselekmények elkövetése megghiúsul, megtakarítás keletkezik, illetve nélkülük sokszorosára rúgna a bűnözés okozta kár. Az előzőkön túl a büntetés ésszerűsége ott is kérdőjelet kap, hogy maga a büntetés nemegyszer érzelmi igényből táplálkozik. Nemcsak azért

⁴⁸Beszúrástól: R.A.

⁴⁹Sajó András: Miért büntetünk? Értelme, érzelem és ésszerűtlenség a társadalom szabályozásában. Elhangzott: Mindentudás Egyeteme 2003. október 13. In: http://www.mindentudas.hu/do6sajo_nyomtathato.rtf pp. 1-12. (p. 1.) (Kiemelés tőlem: R.A.) Levél időpontja: 2006. május 02.

⁵⁰op. cit., p. 5.

⁵¹ibid.

büntetünk, mert az igazságosság azt követeli, hogy a bűn ne maradjon megtorlatlanul, hanem azért is, mert mögötte ott munkálkodnak olyan érzelmek, mint a bosszú; az áldozattal való együttérzés; az áldozattá válástól való félelem; a felháborodás és a harag. Az érzelmek pedig Sajó szerint társadalmi szabályozó funkciót látnak el, így teszi ezt a jog is az érzelmek kielégítése útján. *„Amikor tehát a normasértést büntetjük, nemcsak a norma megerősítésére, a normaszegéssel szerzett előny felszámolására és elrettentésre törekszünk, hanem elemi érzelmi szükségletet elégítünk ki.”*⁵² Ez a kis kitérő is jól szemlélteti, hogy a büntetőjog, az igazságszolgáltatás generális prevenció hatását nem könnyű utolérni, számos olyan tényező befolyásolja, ami magának a büntetőjog ésszerűségére vonatkozó állítását is kérdéssé teszi. Sok mindennel egyetértve Sajó András iménti gondolatvilága kapcsán, tartjuk azt a véleményünket, hogy az igazságszolgáltatásban is vannak olyan elemek, amik alkalmasak a társadalom pozitív irányú befolyásolására, a társadalom szabályozására, sőt a megelőzésre.

Visszatérve a büntetőjogi igazságszolgáltatás általában véve vett bűnmegelőzési jellegére, összehasonlítva a társadalmi bűnmegelőzéssel a következő megállapításokat tehetjük. A büntető igazságszolgáltatás állami monopólium, vagyis csak állami alkalmazottak vehetnek részt benne, megfelelő feltételek elsajátítása révén. Vagyis a büntető igazságszolgáltatás a központi hatalomra támaszkodik. Ez az első jelentős különbség a társadalmi bűnmegelőzéssel szemben. Igaz az előbbi is több szereplős, lévén az ügyészség, a rendőrség, más nyomozóhatóságok, a büntetés-végrehajtás és a bíróság munkáját együttesen jelenti, ugyanakkor messze nem olyan heterogén a szereplők köre, mint ahogy az előbb láthattuk, ráadásul a társadalmi bűnmegelőzés inkább a közösségi forrásokra támaszkodik. A másik különbség a két modell között, vagy a két szereplős modell két eleme között, hogy a büntető igazságszolgáltatás bűnmegelőzési jellegű feladatai, s általában működése csak akkor indul be, ha a bűncselekmény bekövetkeztére, vagyis valamilyen jogsértésre sor kerül, vagyis mindig utólagos, korrekciós, reparációs a prevenciója. A harmadik különbséget abban találjuk, hogy a megelőzés célját más-más eszközökkel kívánják elérni. A büntető igazságszolgáltatás mindenekelőtt a büntetésben rejlő fenyegetéssel, s a formális jogi megoldásokkal, addig a társadalmi bűnmegelőzés a szolidaritással, az okozott problémák közvetlen rendezésével, vagyis humánusabb megoldásokkal igyekszik a konfliktusokat feloldani. A negyedik jelentős különbséget adja, hogy a bűnmegelőzés hatékonyságának biztosításában – vagyis, hogy a bűncselekmények determinálásában résztvevő okokat és feltételeket, vagyis a kriminogén faktorokat csökkentik, illetve megszüntetik – nem egyforma eséllyel vesznek részt. Nyilvánvaló, hogy a büntetőjog nem (vagy kevésbé, és csak

⁵²op. cit., p. 8.

bizonyos területeken) tudja befolyásolni a gazdaság, a kultúra, az oktatás, általában véve a társadalom területén jelentkező negatív tendenciákat. Ugyanakkor a büntetőjog területének is meg van a maga bűnmegelőzési hatása. Csak példászerű felsorolásban az előbbiekkal összefüggésben, nem csak az fontos, hogy az oksági viszonyok determinációját kedvező irányba befolyásoljuk, ezzel párhuzamosan ugyanilyen fontos, hogy megerősítsük a normakövetésre ösztönző tényezőket. Ez utóbbiban már nagyobb szerep hárul a büntető igazságszolgáltatásra, a reszocializáció, illetve a büntetés elkerülhetetlensége eszközével élve. Szintén az igazságszolgáltatás preventív lehetőségei körébe tartozik, hogy bár a kriminogén okok jelentős részét a büntetőjog sajátos eszközeivel nem tudja befolyásolni, de azok feltárásában tevékenyen részt tud venni. Annál is inkább, mivel erre a törvény is kötelezi, gondoljuk csak a fiataloknál kötelezően elvégezendő környezettanulmányokra. A bűn okokra és az elkövetés feltételeire vonatkozó információk ismeretében megelőzhető az újbóli áldozattá válás. Az eljáró hatóságoknak, különösen a bíróságoknak tisztában kell lenniük a bűncselekmény elkövetési okaival, illetve azokkal a folyamatokkal, amelyek adott helyzetben a bűnelkövetés mögött munkálkodtak, s ezeket nemcsak az egyedi eset szintjén kell ismerniük, hanem a bűnözés törvényszerűségeinek rendszerébe beépítve kell értékelnük. Ezek ismeretével és megértésével lehet csak olyan szankciókat kiszabni, amelyek hatékonyan mutatkoznak a bűn megelőzésében. Kedvező hatását láthatjuk a prevencióra e körben, a bűnülőző hatóságok reakció képességének a fokozódásával, vagyis a magasabb felderítési arányszámmal, a bűnelkövetés kockázatának növelésével. Ez elsősorban a rendőrség bűnmegelőzési szerepét érinti. A rendőrségről elmondható, hogy sem az ügyészségnek, sem az igazságszolgáltatási apparátusnak nem áll a rendelkezésére a bűnelkövetést megakadályozó eszközök olyan széles skálája, mint a rendőrségnek. A rendőrség ugyanis nemcsak a jogsértésre reagálva fejt ki bűnmegelőző tevékenységet, hanem működésének egészét kell átfognia ennek a szemléletnek és a gyakorlatnak egyaránt. Tevékenységében vannak – sajátos jellegéből adódóan – rendvédelmi jellegűek, illetve el lát nem tipikusan rendészeti feladatokat is. Ennek jelei csak felsorolásszerűen: az adott terület bűnözési helyzetéről való naprakész információ; a potenciális és a visszaeső elkövetők ismerete és beszámoltatása; a bűncselekmények és a bűnelkövetők minél szélesebb körű felderítése; a közrend, közbiztonságot megzavaró események során a fellépések gyorsasága és szakszerűsége, a közterületi rend helyreállítása. Továbbá az alkalmi ellenőrzések; a rendőri jelenlét ténye; az objektumvédelem; a lehetséges áldozatok védelme és felkészítése; a bűncselekmény-megszakító intervenciók egységei; a rendőrségi állomásokhoz bekapcsolt riasztók; a forró nyomon üldözés; a körzeti megbízott intézménye; a technikai-

biztonsági tanácsadás; a DADA program; a rendőrséghez kapcsolódó önkéntes rendőri, illetve rendvédelmi szerepet betöltő hálózat (a polgárőrség, közterület-felügyelet); a bűnelkövetést lehetővé tevő hiányosságokra való rámutatás és megszüntetése; az észlelt jogsértések okainak feltárása és megszüntetése; a lakossággal való szoros kapcsolattartás. S végül egy kiemelt területe a rendőrségnek, hogy részt kell vállalniuk a társadalmi bűnmegelőzés feladatainak előmozdításában és végrehajtásában.

A büntetés-végrehajtás kapcsán is találkozhatunk bűnmegelőzési forrásokkal. Egyfelől a már említett büntetés elkerülhetetlensége ilyen. Másfelől az a tény, hogy az elkövetők bizonyos része büntetés-végrehajtási intézményekbe kerül egy időre, ez már önmagában preventív hatású, hiszen erre az időtartamra lehetetlenné teszi a bűnismétlést. Harmadszor, ez a kis idő arra is felhasználható, hogy az elkövető társadalmi integrációját a végrehajtási intézmények adta eszközökkel kihasználják. Vagyis a büntetés tartama alatt növelni kell a foglalkoztatás, a szakképzés, a nevelés, az oktatás és az egészségmegőrzés lehetőségeit. A büntetést követő utógondozás kiépült intézményi hálóját is bűnmegelőzési potenciállal rendelkezik, amennyiben a társadalmi integráció és rehabilitáció esélyeit szolgálja az újrakezdésre lehetőséget nyújtó feltételek biztosításával. A büntetés-végrehajtás mindezen optimális lehetőségei csak akkor működőképesek, ha megfelelő feltételek adtak hozzájuk. Vagyis kellően felkészült pártfogói hálózat áll a rendelkezésre, amely intézménynek meg vannak az anyagi lehetőségei a lakhatás biztosítására, vagy a foglalkoztatás biztosítására, a speciális magatartás szabályok elrendeléséhez és azok figyelemmel kísérésére. Továbbá fokozottan oda kell figyelni a börtönártalmakból származó, bűnismétlésre ösztönző veszélyekre, ezeket csökkenteni kell. Fontos, hogy a végrehajtási intézmények értelmes és hasznos munkát tudjanak nyújtani az elítélteknek, illetve olyan képzési és oktatási lehetőséget dolgozzanak ki, amelyek kikerüléskor a munkaerőpiacon konvertálhatóak.

A bűnözés csökkentése – a büntető felelősségrevonás eszközével való – céljának megvalósításában alapvetően két irányban való orientáció figyelhető meg. Az egyik a büntetés szigorára, szigorítására és a professzionális bíraskodásra helyezi a hangsúlyt, addig a másik a redukcionista eljárásokra és az igazságszolgáltatás alternatív rendszerére. Az előző kimondja, hogy *„minden egyes bűncselekményért a felelősségrevonás csak büntetőeljárás útján történhet, bűnösséget csak bíróságok állapíthatnak meg, csak bíróságok szolgáltathatnak igazságot”*⁵³, illetve e koncepcióhoz tartozik, hogy a bűnözéstől való visszatartás legjobb eszközének az elrettentést, a szankciók szigorát tartják. A másik elképzelés az alternatív igazságszolgáltatás és

⁵³Vígh József: *A bűnmegelőzés elméleti és gyakorlati kérdései*. Magyar Jog 1999/6. pp. 321-329. (p. 325.)

felelősségrevonás kialakításában és fokozottabb érvényre jutásában látja a megoldást, a prevenció nagyobb hatékonyságát. Az alternatív jelző jelen esetben több mindent jelent. Alternatív, amennyiben szakít a korábbi hagyományos represszív büntetőjoggal, és lehetőség nyílik a redukcionista eljárásokra. E körben megoldás az, hogy egyfelől a büntető igazságszolgáltatás teljes kikerülése megvalósul, úgy, hogy a kisebb súlyú bűncselekményeket nem jelentik, helyette az érintett intézmény gondoskodik az „igazságszolgáltatásról”. Ilyen esetek, amikor egy vállalat saját hatáskörben szab ki fegyelmit egy törvényben rögzített bűncselekményért, vagy az áruházi lopásokat az áruházak a maguk módján szankcionálják. A büntetőeljárást kikerülő megoldási mód a társadalmi bíraskodás rendszere is (1975-ig erre Magyarországon is lehetőség volt). Vagy ide tartozik, amikor a rendőrség figyelmeztetési lehetőséggel rendelkezik kisebb ügyek kapcsán, vagy az ügyészség bizonyos feltételek megléte esetén nem emel vádat. E körbe tartoznak a mediációs eljárások is, vagyis amikor az elkövető és az áldozat közötti kapcsolat rendezésére közvetlen úton kerül sor. Az alternatív jelleget erősíti az is, amikor a már megkezdett büntetőeljárás megszakítására kerül sor. Ennek kimondott módszere az elterelés (a fiatalkorúakra vonatkozólag ez a jog intézmény már nálunk is működik). Az ilyen jellegű igazságszolgáltatás annyiban is alternatív, amennyiben vagylagos, vagyis az elkövetőnek önkéntes hozzájárulása szükséges alkalmazásukhoz. Az újszerűségét erősíti meg az igazságszolgáltatás új modelljének, hogy az áldozat személye a korábbiakhoz képest erőteljesebben előtérbe kerül. A sértett és az áldozat kártérítési egyezkedése, majd az áldozat kártérítése, a két fél megbékélése az elkövető részéről történő bocsánatkéréssel, csökkentheti a sértett fél bosszúját, a részéről a másik fél irányába történő elítélést, sőt megbocsátást is eredményezhet, s mindezeknek a bűnözés megelőzése szempontjából jelentősége van. S hogy itt is kapcsolódjunk a bűnmegelőzés előbbi modelljéhez, a sértett és elkövető közötti kiegyezés, a kártalanítás mind a harmadlagos megelőzés eszközei körébe tartoznak. A két típusú igazságszolgáltatási rendszernek nem kell egymást kizárólag működni, hisz ahogy a társadalmi bűnmegelőzés megfér a büntető felelősségrevonás bűnmegelőző jellege mellett, úgy megfelelő szervezéssel a kettő együtt is működhet. Ahogy Vigh József fogalmaz, csak a professzionális eljárást kell új alapokra helyezni, olyan szempontokat figyelembe venni, mint például, hogy *„az igazságszolgáltatás ne legyen a hivatásos bíróságok monopóliuma, a kártérítést a professzionális bíraskodáson belül önálló büntetési nemként kellene alkalmazni, az igazságszolgáltatásban a célszerű munkamegosztást kellene érvényesíteni a hivatásos és a társadalmi vagy laikus bíraskodás között a bűncselekmény, illetve a bűnügy jellegének*

megfelelően".⁵⁴ Mindezek mellé még egy fontos feltételnek meg kell valósulnia Vígh szerint ahhoz, hogy a kárhelyreállító rendszer bevezetésre kerüljön, ez pedig a lakosság tudati állapotának adaptálása a perspektívát nyújtó új programhoz.

A társadalmi bűnmegelőzés, illetve a büntető igazságszolgáltatás rendszerének kettősége, mint egy lehetséges bűnmegelőzési modell lényegében egy korábbi felosztás megújult formáját adja, amely felosztás a bűnmegelőzés tipológiáját a prevenció intézkedések típusai szerint határozza meg, e szerint vannak a bűnmegelőzés jogi, egyéb állami és társadalmi eszközei. Ez a csoportosítás némely szerzőnél nem három, hanem két elemű, elkülönítve a megelőzés büntetőjogi és egyéb állami/társadalmi eszközeit, az utóbbi két elemet tehát egy kategóriaként értelmezve. Lényegében a kategóriák a korábbi társadalmi bűnmegelőzés és büntetőjog kategóriáival tartalmilag azonosak, hiszen a bűnmegelőzés egyéb állami intézkedései jelentik a különböző szakpolitikáknak a bűnmegelőzés szolgálatába állítását, amelyek az általános megelőzés szintjét jelentik. A szakpolitikák köréből kiemelendő az oktatás és nevelés kérdéséért felelős oktatáspolitiká, az egészségügy fejlesztéséért felelős egészségügypolitika, a szociális gondoskodást felügyelő szociálpolitika, a munkalehetőségek problémájával foglalkozó foglalkoztatáspolitiká, a gazdasági problémák kezelésére hivatott gazdaságpolitika, illetve a kisebbségi problémákra reagáló politika, továbbá a gyermek- és ifjúságpolitika, illetve a családpolitika. A bűnmegelőzés társadalmi eszközei lényegében az állami szerepvállaláson túleső civil kezdeményezéseket, magánemberi, kis közösségi erőfeszítéseket, társadalmi egyesületeket, szervezeteket jelentik. Látható, hogy a bűnmegelőzés jogi eszközei és a jogi eszközön túli koncepcióban lényegében a társadalmi bűnmegelőzés kategóriájába esnek az előbbi modellnek a bűnmegelőzés egyéb állami és társadalmi eszközei. Ez utóbbi felosztás annyiban elfogadható, hogy képes bemutatni a megelőző intézkedések különböző típusait, de semmiképpen nem alkalmasak arra, hogy a bűnmegelőzést valamilyen formában erre a modellre, ezen felosztásra helyezzük. Ennek fő oka abban van, hogy maguk a megelőző intézkedések nem különíthetőek el mereven, másfelől a fogalmi elhatárolás sem kifogástalan, amennyiben a büntetőjogi felelősségrevonás önmagában is állami feladatvállalás, másfelől a büntetőeljárás kívüli formák, illetve a társadalmi eszközök megteremtésében és működtetésében is sok helyütt elengedhetetlen az állami szerepvállalás.

A korábban említett bűnmegelőzési modellek közül az elsődleges – másodlagos – harmadlagos felosztás, a bűnmegelőzés jogi (állami) eszközei és a bűnmegelőzés jogi eszközein kívüli

⁵⁴op. cit., p. 326.

(társadalmi) eszközök differencia, illetve a generális és speciális prevenció felosztás a büntetőjog eszközein belül, a prevenció tradicionális, hagyományos típusai között említhetők. Az előbbieken túl a bűnmegelőzés megközelítési módjai körében van egy olyan modell, amely a bűnmegelőzés fő irányai tekintetében tesz különbséget a különböző prevenciós típusok között, megkülönböztetve a „szociális”, vagy tettes-orientált bűnmegelőzést, a szituáció-orientált bűnmegelőzést, illetve a kommunális és közösségi bűnmegelőzést. Ez a bűnmegelőzés újfajta megközelítését adja, hozzá kell azonban tenni, hogy más olvasatban a kommunális megelőzés nem az előbbi felosztás tagja, hanem a bűnmegelőzés területi felosztásának egyik dimenziója, így erről ott teszünk bővebben említést.⁵⁵

II.1.4.3. Szituációs – szociális bűnmegelőzési modell

A szituatív bűnmegelőzési modellt tárgyalja Kerezsi Klára egyik munkája.⁵⁶ A szituációs modell azon a felismerésen alapszik, hogy bizonyos bűncselekmények bizonyos órákban, bizonyos alkalmakkor és bizonyos körülmények között fordulnak elő. Maga a szituáció, a környezet elkövetésre felhívó, lehetővé tevő feltételei váltanak ki ilyen vagy olyan bűncselekményeket. A szituációs modell szerint a helyzetek kialakulását, a sértő és az áldozat szerepébe kerülést rutintevékenységek eredményezik. A szituatív bűnmegelőzés célja az elkövetési alkalmak csökkentése. Ennek érdekében a modell a bűnmegelőzés eszköztárából, három tényezőre koncentrálni különösképpen. A potenciális elkövetőre, az alkalmas céltárgyra és célszemélyre, valamint a bűncselekményi folyamat megszakítására alkalmas felügyelet hiányára. Az elkövetőkre irányított megelőzés köréből említendő „*a potenciális elkövetők távoltartása a célobjektumtól, a bűnelkövetésre alkalmas eszközök eltávolítása, a hozzáférés megnehezítése, a bűnözéstől származó haszon csökkentése, a potenciális elkövetők befolyásolása (irányítása)*”.⁵⁷ A sértettre (a céltárgyra) irányított intézkedések köréből kiemelendő a potenciális sértett (céltárgy) eltávolítása, illetve a célpontnehezítés, míg az ellenőrzés fogalma alá a „*speciális (rendőrség, vagy üzleti őrző-védő cégek által végzett) ellenőrzést, az alkalmazottak által végzett ellenőrzést és a természetes (helyzeti) ellenőrzést*” sorolják.⁵⁸ Mindezen lehetőségek sorában a bűnalkalmak csökkentése érdekében különösen hasznosíthatónak vélik a potenciális elkövető és

⁵⁵Itt is megfigyelhető, illetve a korábbiakban a bűnmegelőzés jogi és nem jogi, vagy más olvasatban, a jogi, egyéb állami és társadalmi eszközeinek felosztását követő modelljeinél is láthattuk, hogy nincs egyértelműség a bűnmegelőzés típusok felosztásában és értelmezésében.

⁵⁶Kerezsi Klára: *Közösség és bűnmegelőzés: közösségi bűnmegelőzés*. Magyar Tudomány 2001/8. pp. 929-946. A koncepció eredeti kidolgozója Marcus Felson. Az eredeti munka megjelent: Marcus Felson: Routine Activities and Crime Prevention in the Developing Metropolis. Criminology 1987, vol. 25, no.4.

⁵⁷Katona Géza: *Az Európai Tanács bűnmegelőzési szeminárium Budapesti*. Belügyi Szemle 1991/11.

pp. 21-32. (p. 27.)

⁵⁸ibid.

a céltárgy, célszemély egymástól való távolságtartását, a bűnelkövetésre alkalmas eszközök eltávolítását, a potenciális sértett és céltárgy eltávolítása, és az ellenőrzés mindenfajta formáinak alkalmazását, köztük a belső kontroll megerősítésével, illetve az építészet eszközeivel a környezet céltudatos alakításával. ”.⁵⁹ Kerezsi a szituatív bűnmegelőzést a bűnmegelőzés rövidtávú stratégiájával azonosítja, *„amelyben a bűnelkövetési alkalmak adott helyen történő felmérése és csökkentése érdekében tett lépések nem kívánnak kormányzati beavatkozást, hanem helyi elhatározásból, helyi szinten megvalósíthatók”*.⁶⁰

A szituációs bűnmegelőzést nem minden szakember tartja megfelelő prevenciós megoldásnak, mondván, hogy a probléma megoldását a gyökereknél kell kezdeni. A szociális bűnmegelőzés célja annak megakadályozása, hogy a társadalom tagjai bűncselekményt kövessenek el. Vagyis ez a megelőzési program az elkövetőre, annak szociális környezetére, illetve különböző csoportokra irányul. A szociális vagy tettes-orientált bűnmegelőzési intézkedések alapvető célja, hogy a bűnelkövetést, vagyis a bűnözővé válási folyamatot, az esetleges deviáns karrier kialakulását megakadályozza, pozitív irányban befolyásolja. Ennek elérését a bűnözéssel közvetlen és közvetett oksági kapcsolatban álló mikro- és makrostrukturális gazdasági, szociális, társadalmi tényezők hosszú távú intézkedések útján történő befolyásolása szolgálja. A szociális megelőzés azon a megfigyelésen alapszik, hogy kapcsolat van a bűn elkövetése és az elkövető társadalmi körülményei között. Az elkövetővel kapcsolatos intézkedések érintik mind a generál- és speciálprevenciót, mind az elsődleges prevenciót. Vagyis a szociális bűnmegelőzés területe kapcsolódhat az igazságszolgáltatáshoz, például a bűncselekmények áldozatainak segítése terén, vagy a szabadulók fedélhez, munkához juttatása kapcsán, ahol a pártfogók szerepe erősödik meg. Másfelől a szociális bűnmegelőzés az igazságszolgáltatás területén túlra is kifejti hatását, például a szegregálódó területek megerősítésével, vagy a fiatalok alkohol- és kábítószerfogyasztása elleni intézkedésekkel, a közegészségügy, az oktatás, a lakásviszonyok, az alkalmaztatás helyzetének javításával. A szociális bűnmegelőzés olyan területeket is érint, mint a lakosság bizalmát a rend őreivel szemben (hiszen a bűnözővé válás folyamatát erősítheti a lakosság szubjektív biztonság érzete, a bűnözéstől való vélt vagy valós félelme, azzal összefüggésben, hogy milyen a rendőrség reakció készsége és képessége az egyes normasértésekre). Emellett a tettes-orientált prevenciós intézkedések során külön hangsúlyt kell fektetni a törvényességre és a személyiségi jogvédelem követelményeire, továbbá ezeknek a bűnözés visszaszorítása, a bűnözővé válás megakadályozása iránti társadalmi igény közti egyensúlyának fenntartására. A szociális megelőzés tehát olyan prevenciós tevékenységekhez

⁵⁹Kerezsi K., 2001. p. 931.

⁶⁰Kerezsi K., 1997. p. 22.

vezet, amelyek igyekeznek megszüntetni a szociális és gazdasági viszonyokat kedvezőtlenül befolyásoló körülményeket, ahonnan az elkövetők kikerültek. Nyilvánvaló, hogy ez a prevenciós stratégia a leghosszabb távon tervezhető és eredményessége is hosszú távon és bonyolult módon mérhető (ha mérhető egyáltalán a meghozott makrostrukturális gazdasági-társadalmi intézkedéseknek a bűnözésre gyakorolt hatása?). Másfelől ez a beavatkozás igényli a társadalom legnagyobb fokú szolidaritását, a hivatalos szervektől (állam, önkormányzatok) a legmerészebb pénzügyi támogatást. Mindemellett feltételezhető, hogy a bűnözés morfológiai sajátosságát kedvezően befolyásoló hatása az ilyen jellegű intézkedéseknek van leginkább, nem elhanyagolva azt a fontos momentumot, hogy ez a fajta bűnmegelőzési prevenció egyszersmind társadalomfejlesztő hatással is bír.

Kerezsi Klára mindkettő prevenciós stratégiának bizalmat szavaz, *amennyiben „hidat lehet és kell verni a szituációs és a szociális alapú bűnmegelőzési tevékenység közé, mert a bűncselekmény elkövetésére csak akkor kerül sor, ha az elkövető személyéhez kapcsolható tényezőket a szituáció kedvező volta felerősíti”*⁶¹.

II.1.4.4. Kommunális – országos – nemzetközi bűnmegelőzés

A bűnmegelőzés egy másik lehetséges tipológiáját adja a bűnmegelőzés területi dimenziói szerinti felosztás. Eszerint különbséget tehetünk a kommunális, az országos és a nemzetközi bűnmegelőzés között. A kommunális bűnmegelőzés, ahogy neve is mutatja, a bűnözést helyi problémának kezeli, ennek megfelelően a bűnözés okait is a közvetlen szociális környezetben kell keresnünk, és a megelőző intézkedéseket is ott kell alkalmaznunk, a bűnözésnek egy adott közösségen belüli visszaszorítása érdekében. A kommunális prevenció fő végrehajtó szerve a helyi közösség, az érintett hatóságok segítő közreműködésével. A kommunális bűnmegelőzés azáltal, hogy főleg közösségi feladatvállalás, egyben azt is jelenti, hogy a közösség csak közösségi problémákra tud figyelemmel lenni, csak a közösségben és a közösség által kezelt gondokra reagálhat, és nem a strukturális okok gerjesztette problémákra. Ennek megfelelően a helyi megoldásoknál elsősorban azoknak a bűncselekményeknek van súlya, amelyek a legközvetlenebbül érintik adott közösség tagjait, adott terület közbiztonságának állandó veszélyforrásai. A kommunális bűnmegelőzés terén e közösségi szerepvállalás kiegészül hathatós hatósági szervek működésével, mindenekelőtt az önkormányzat, illetve az úgynevezett közösségi rendőrség munkájával.⁶² Az önkormányzatok bizonyos szempontból a bűnmegelőzés

⁶¹Kerezsi K., 2001. p. 931.

⁶²A közösségi rendőrségről olvashatunk bővebben a következő munkákban:

Finszter Géza: *Szakértői tanácskozás a bűnmegelőzésről Franciaországban*. Belügyi Szemle 1992/12. pp. 39-67.

köztes (és viszonylag új) szereplői, amennyiben a kormányzati, illetve a közösségi feladatvállalás közé esik. Az önkormányzatoknak, illetve a hozzájuk kapcsolódó intézményeknek már távolabbi lehetőségeik vannak a prevenció területén, mivel ők a különböző szakpolitikák helyi képviselői, azokra megfelelő hatást tudnak kifejteni. Visszatérve a korábbi a modellekhez, az átfedés itt is kitapintható. A kommunális bűnmegelőzés az elsődleges és a másodlagos prevenció területeit fedi le, illetve elsősorban középtávú stratégia. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a rövid – közép - hosszútávú bűnmegelőzési stratégiák, – amelyek egyben a bűnmegelőzés egy újabb megközelítési módját is kijelölik – nem különíthetők el egymástól egyértelműen. Egyrészt prevenciók eszközszerük átfedhetik egymást, másrészt a szereplők sem mindig választhatóak el egymástól tisztán.

*„A bűnmegelőzés középtávú stratégiája már politikai elhatározást, kormányzati és igen önkormányzati szerepvállalást igényel. ... szoros együttműködést igényel az önkormányzatok, a rendőrség, a társadalmi szervezetek és az egyének között, Az ilyen kezdeményezések még mindig a – szűkebb-tágabb körben értendő – helyi bűnözés problémáira reagálnak, de szükségszerűen foglalják már magukba a nem pusztán a napi problémákra reagálás szándékát”.*⁶³ Mindezek után a kommunális bűnmegelőzés a középtávú stratégiák közé sorolandó, megjegyezve, hogy bizonyos intézkedések hatása csak hosszabb távon érzékelhető. A kommunális bűnmegelőzés fontossága a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló országgyűlési határozatba is bekerült. A bűnmegelőzés tervezett szereplői – a bűnüldöző és a büntető igazságszolgáltatási rendszer, a különböző szakpolitikák és ágazatok szereplői – közé a jogalkotó felsorakoztatja a közösségi bűnmegelőzés résztvevőit, továbbá a közösségi bűnmegelőzés színtereinek feladatait felosztja az önkormányzatok, az üzleti közösség, a civil szféra, egyházak, valamint a szomszédság, lakóközösség és a magánszemélyek, illetve a média között.

A helyi, regionális bűnmegelőzési szintek mellett természetesen ugyanolyan fontos, hogy az egész országra bűnmegelőzési stratégiát dolgozzunk ki, illetve a bűncselekményekre vonatkozóan ennek megfelelően koordináljuk az intézkedéseket. Jelenleg ilyen országos, vagy nemzeti bűnmegelőzési stratégia törvényi szintű kidolgozása áll kormányunk bűnmegelőzési feladatainak középpontjában. Az országos szintű bűnmegelőzés hosszú távú prevenciók

Pusztai László: *A bűnmegelőzés dilemmája*. In: Pusztai László (ed.), (1995): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv XXXII*. IKVA Könyvkiadó, Budapest. pp. 5-57.

Katona Géza: *A társadalom részvétele a bűnmegelőzésben (community policing)*. *Belügyi Szemle* 1995/7-8. pp. 45-53.

Bólyai János: *A közösségi rendőrség*. In: Gönczöl Katalin (ed.), (1994): *Büntetőpolitika, Bűnmegelőzés*. ELTE Szociológiai Intézet, Szociálpolitikai Tanszéke, Budapest. pp. 105-127.

⁶³Kerezsi K., 1997. pp. 22-23. (Kiemelés tőlem: R.A.)

stratégiát kíván, ennek megfelelően a megelőzés eszközei „*társadalmi-gazdasági fejlesztési stratégiát követelnek, befolyásolandó azokat a hatásokat, amelyek a bűnelkövetést generálják*”.⁶⁴ Az országos bűnmegelőzés hosszú távú stratégiája a bűnözés okaira épít, és olyan stratégiai célterületeket irányoz meg általában, mint a család, az iskola, a közösség, illetve olyan bűnmegelőzési programokat indít, amelyek a szociális és családpolitika, az ifjúság- és sportpolitika, az oktatáspolitikai, a gyermekvédelem, a lakás- és városfejlesztés, az egészségügyi gondoskodás, az igazságszolgáltatás időszerű fejlesztési eszközeivel élnek. Országos bűnmegelőzési programra nemcsak azért van szükség, mert a bűnözés okainak kedvező irányba történő befolyásolására az előbbi szakpolitikák felhasználása szükséges, s ezeknek legfőbb gondozója és nemegyszer (mint látjuk az igazságszolgáltatásnál) egyedüli felelőse az állam. Azért is szükséges ilyen szintű prevenciós stratégia, mert az állam élén álló kormány kormányzati felelősségének területe az a jogalkotói kötelesség, amely megköveteli, hogy a bűnmegelőzésben szerepet vállaló hatósági és nem hatósági szervezetek számára tiszta és átlátható szabályrendszert alakítson ki, illetve gondoskodjon ezen szervezetek és kezdeményezések kontrollálhatósága felől is. Ezzel nem csupán a legalitását és legitimitását tudják biztosítani a bűnmegelőzésben résztvevő nem hatósági szereplőknek, hanem egyben ezzel teremtik meg annak feltételét, hogy bizonyos állami és önkormányzati feladatokat átadjanak civil szervezeteknek. Az országos szintű stratégiát igényli a jogalkotói feladatok elvégzése mellett, a finanszírozási kérdések megoldása. Még az esetlegesen jól működő, kellőképpen felkészült és hatékonyan mutató civil szervezetek is megállni kényszerülnek forrás hiányos helyzetben. Ezeket az intézményeket, szervezeteket pénzügyileg (is) kell támogatni, illetve különféle mentességekkel, pályázati lehetőségekkel, kedvezményekkel ösztönözni. Mindezen kiemelt területek mellett az országos szintű bűnmegelőzés és annak „gazdájának”, a mindenkori kormánynak a felelőssége körébe tartozik a különböző szereplők munkájának koordinálása, az együttműködések kialakítása, a bűnmegelőzés feladatainak elvégzéséhez szükséges szakmai felkészültség elősegítése, illetve a problémához kapcsolódó, felhalmozott tudásanyag megosztása.

A nemzetközi bűnmegelőzés területe, - mint a legmagasabb szintje a prevenciós politikáknak – több szinten érvényesülhet. Egyfelől a közös vonásokat felmutató kriminálpolitikai stratégiák és az ezekre alapított szervezeti megoldások lehetővé teszik a nemzetközi együttműködést. Ezt biztosítják a különböző nemzetközi ajánlásokhoz, egyezményekhez való kapcsolódások, ezzel összefüggésben a jogharmonizációs követelményeknek a teljesítése, illetve a bűnmegelőzés

⁶⁴op. cit., p. 23.

témájában folyó nemzetközi konferenciákon és kutatásokban való részvétel, az itteni tapasztalatok átvétele, cseréje. A nemzetközi együttműködést erősíti meg a nagyobb nemzetközi szervezetek szakosított szervei (ENSZ, Európa Tanács, Európai Unió), illetve a nem kormányzati keretek között folyó nemzetközi szintű öntevékeny szakmai integrációk. A bűnügyi együttműködés különféle intézményei és megoldásai közvetett módon hatással vannak a nemzeti jogalkotásra is. Másfelől a határok megnyitásával a bűnözés nemzetközi jellege is erősödött, és így vannak olyan tipikus bűncselekményi körök (példának okáért kábítószer kereskedelem, korrupció, emberkereskedelem, nemzetközi migrációval összefüggő bűncselekmények, szervezett bűnözés, terrorizmus), amelyek megoldása szükségszerűen megköveteli a nemzetközi összefogást.

A bűnmegelőzés terén folyó nemzetközi jelleg célja, hogy az ilyen szinten folyó együttműködés, a közösen kialakított prevenciós modellek, taktikák, az ENSZ, az Európa Tanács és az iránymutató, fejlett bűnmegelőzési rendszerrel rendelkező országokkal kialakított nemzetközi szintű tapasztalatcsere erősítse, fokozza a honi bűnmegelőzési intézkedések hatékonyságát.

II.2. A bűnmegelőzés történeti alakulása

II.2.1. A bűnmegelőzés előzményei hazánkban

Mindig is problémás egy történeti beszámolót „valahol” elkezdni. Különösen nehéz ez témánk szempontjából, hiszen a bűnmegelőzés gondolata közismerten egyidős a bűnözéssel, a „jobb megelőzni mint büntetni” elv több száz éve megfogalmazódott. Így van ezzel hazánk is, hiszen visszatekintve a történelembe, a múlt egy-egy írásos dokumentumát lapozva, kiragadhatunk egy-egy a témához fűzhető részletet. Mi most ettől eltekintünk, a bűnmegelőzés hazai történetét a 1970-es évekkel kezdjük meg, még egyszer leszögezve, hogy korábról is fellelhetőek idevágó eredmények. Annak, hogy mi a '70-es éveknek szántunk jelentőséget alapvető oka van. Egyfelől az ezt megelőző időszakban a politikai-jogi voluntarizmus miatt és ezzel összefüggésben az empirikus kutatások hiányában, a témában megjelent szakirodalomról elmondható, hogy szórványosan megjelenő, eseti jellegű beszámolók voltak, illetve tartalmilag kimunkálatlanok és legtöbbször röviden elintézettek. Másfelől az előzővel összefüggésben a szakemberek részéről nem fogalmazódtak meg mélységében kidolgozott, átfogó és megalapozott profilaktikai előterjesztések. Továbbá maga a politikai elit sem állt az ügy mellé. Hazánk történelmében volt egy olyan időszak, ami finoman szólva nem kedvezett a deviáns viselkedések megoldására irányuló esetleges törekvéseknek. Az 1950-es és '60-as évek időszakában, ideológiai-politikai

meghatározottsággal állították, hogy a bűnözés a szocialista társadalmi rendtől idegen elem, amely a kapitalizmus tudati maradványaiból és a kapitalista környezetből táplálkozik. Ha a bűnözés nem strukturális eleme a rendszernek, akkor annak társadalmi szintű kezelésével sem kell foglalkozni. A '60-as évekre ez az ideológiai hozzáállás megváltozott, s némi teret is engedett a kriminológiai kutatásoknak, ugyanakkor, ahogy Kacziba Antal megfogalmazta, a megelőzés terén „*csupán legális, jogi alapok nélküli, szórványszerűen kialakult, ideológiailag korlátozott, bürokratikus vonásokkal terhelt és érdemi tartalmat alig felmutató, ezért szükségképpen eredménytelen kísérletek történtek*”.⁶⁵ Hazánkban az 1970-es évek elejétől merült fel állami igényként a bűnmegelőzés kérdése, így voltak minisztériumi szintűről történő kezdeményezések, többek között a Belügyminisztérium és az Igazságügyi Minisztérium a Legfőbb Ügyészséggel egyetértésben többször javaslatot tett a szükséges kormányzati döntésre.⁶⁶ Ezekkel a határozattervezetekkel a központi szervek egyet is értettek, a legfőbb szinten azonban sorra kudarcot vallottak, a kormány nem tűzte napirendre a bűnmegelőzés ügyét. Hosszú időn keresztül a bűnmegelőzési feladatok egyetlen felelőse a rendőrség volt. Ez nyilvánul meg az 1974-es rendőrségről szóló IM rendeletben, amely a bűncselekmények megelőzését alapvetően rendőrségi feladatnak tekintette.⁶⁷ Többek között ezt szögezte le az 1974-es Elnöki Tanács törvényerejű rendelete,⁶⁸ amely rögzíti, hogy az állam és közbiztonság védelme, a bűnözés elleni harc a rendőrség kötelessége, amelynek ellátásában hatékonyan közreműködnek a fegyveres erők és a társ fegyveres testületek, valamint az állami, gazdasági és társadalmi szervek és az állampolgárok. Ez utóbbi esetben, úgymond a társadalom bevonása a megelőzési feladatokba jobbra az önkéntes rendőrökre korlátozódott. A bűnmegelőzés társadalmisítása fogalmazódik meg egy másik rendeletben is, ami a Belügyminisztérium munkájának önkéntes segítőiről szól. A rendeletet az a koncepció vezérli, hogy az állami szervezetek és az állampolgárok öntevékeny csoportjai közötti együttműködés legjobb módja, ha az állampolgárok jogot és lehetőséget kapnak az állami szervek munkájának támogatásában.⁶⁹ Rendeletek tehát voltak a bűnmegelőzés társadalmi szintű kiépítésére, ezek a rendelkezések

⁶⁵Kacziba Antal: *A bűnmegelőzés koncepciója*. Belügyi Szemle 1990/9. pp. 3-13. (p. 3.)

⁶⁶Az állami igényként jelentkező gyakorlati bűnmegelőzés megjelenése mögött a hazai helyzeten kívül befolyásoló tényező lehetett a nemzetközi szervezetek ajánlásai. Az ENSZ körében 1955 óta megszervezett bűnmegelőzési kongresszusokon számos olyan ajánlást hoztak, amivel a tagországok prevenciós munkáját igyekeztek segíteni. Magyarország 1960 óta vesz részt ezeken a tanácskozásokon. Hozzá kell tennünk, hogy a kezdeti eredmények, már ami a tapasztalatok átvételét jelentik, még nem voltak annyira kedvezőek. Az átvett ajánlások jó része csak korlátozottan, torzulásokkal, illetve a propaganda szintjén jelentek csak meg.

⁶⁷*A Minisztertanács 39/1974. (XI. 1.) számú rendelete a rendőrségről*. Magyar Közlöny 1974/80. pp. 890-893.

⁶⁸*A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1974. évi 17. számú törvényerejű rendelete az állam- és közbiztonságról*. Magyar Közlöny 1974/80. pp. 889-890.

⁶⁹*A Minisztertanács 26/1975. (X. 15.) számú rendelete a Belügyminisztérium munkájának önkéntes segítőiről*. Magyar Közlöny 1975/69. pp. 922-924.

azonban a gyakorlatban nem úgy valósultak meg, ahogy kellett volna, nem a társadalmi bűnmegelőzés, hanem annak társadalmibbá tétele következett be, a civil kezdeményezések korlátaival és döntési lehetőségek nélkül, illetve a rendőrség tekintélyével. Némi mozgolódásra utal ugyanakkor, hogy társadalmi szinten a megelőzés intézményrendszerének kiépítésére már akadt példa, a gyakorlati megvalósulás kezdetben a helyi, vállalati szinten történő intézményesülést jelentette. A rendőrség, mint legfőbb bűnmegelőzési szerv eredményeként, számos negatív következményt említenek a szakemberek. Többek között azt, hogy *„konzerválódtak a személyes szabadságjogokat alkotmányellenesen korlátozó rendőrhatalom kényszerintézkedések, a gazdálkodás autonómiájába avatkozó rendőri eljárások”*, vagy azt, hogy *„a rendőrségre hárultak az ifjúság nevelésével, a cigánylakosság helyzetével, a szegénységgel, a lakáshiánnyal a narkomániával és az alkoholizmussal összefüggő olyan társadalmi problémák, amelyeket nem oldhatott meg”*, de a kezelés látszatát adta, továbbá, hogy *„a bűnmegelőzés terén ... jelentős hátrányba kerültünk a világ és Európa mögött”*.⁷⁰ E történelmi előzmények után érkezett meg a '70-es évek, ami némi szint vitt a bűnmegelőzés kezelésének eddig megszokott rendjébe, *„amikor a legkülönbözőbb állami ..., gazdasági és társadalmi szerveknél, továbbá a társadalomtudományi kutató intézeteknél, jogi egyetemeken felhalmozódott nagy mennyiségű tapasztalati anyag és empirikus ... kutatás eredménye már szükségsszerűvé tette – teljes összhangban a velük szemben támasztott politikai elvárásokkal, ... - hogy a szocialista társadalmi, gazdasági fejlődés meggyorsítását többek között a bűnmegelőzés állami és társadalmi intézményrendszere továbbfejlesztése kezdeményezésével is a korábbiakhoz képest magasabb szinten segítsük”*.⁷¹ E körben két eseményt emelnénk ki. Egyrészt ekkor folyt a Btk. kodifikációja. Ezzel összefüggésben az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet igazgatója, a bűnmegelőzés szempontjait szem előtt tartva, 1975-ben javaslatot tett az IM Kodifikációs Főbizottsága elé. A javaslat egy része hatékonynak bizonyult, amennyiben a bűnmegelőzés büntetőjogi eszközeinek fejlesztésével kapcsolatos részt felhasználták a Btk. kodifikációjában. Nem került azonban napirendre a társadalmi bűnmegelőzés koncepciója, mint önálló jogalkotási feladat, bár azt mindenki elismerte, hogy a bűnözéssel szembeni küzdelemben csak a büntetőjog eszközei nem elégségesek. Az eredeti elképzelés az volt, hogy az új Btk.-val

⁷⁰Kacziba A., op. cit. pp. 3-4. (Kiemelés tőlem: R.A.)

⁷¹Bakóczy Antal korreferátuma az MTA Magyar Kriminológiai Társaság 1983. december 9-én tartott első tudományos ülésén. In: Lévai Miklós (ed.): *A bűnözés megelőzésének társadalmi és jogi eszközei*. Kriminológiai Közlemények 1. MTA Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest 1984. pp. 113-144. (p. 121.) (Kiemelés tőlem: R.A.)

párhuzamban, 1979-ben lépjen hatályba az újonnan megalakítandó bűnmegelőzési törvény.⁷² Míg a Btk. elkészült, addig ez utóbbi nem, minthogy a hivatalos álláspont, az IM álláspontja szerint nem állt rendelkezésre megfelelő információrendszer. Másfelől a szakemberek részéről is megfogalmazódtak magyarázatok, amik miatt a '75-ös kezdeményezés parttalan maradt. Köztük az egyik, hogy a Btk. kodifikációjának nagy munkája mellett nem vált lehetővé, hogy egy másik nagyjelentőségű jogalkotási feladatot párhuzamosan megoldjanak. A másik ok, hogy „*a szocialista fejlődés előző évtizedeiben a bűnözés legtöbb szektorában állandó, gyakran gyorsütemű csökkenése és kedvező minőségű változása leszerelőleg hatott, s a társadalmi igények hatásmechanizmusán keresztül sokáig nem ösztönzött a nagyobb erőfeszítéseket igénylő bűnmegelőzési intézkedések kidolgozására*”.⁷³ Végül egy ilyen komplex, mindent érintő, átfogó programnak a feltételei sem voltak adottak a megvalósításra. Ha jogi alkotásban nem is volt eredménye a '75-ös kezdeményezésnek, de mindenképpen hatással volt további kutatások ösztönzésére, felső szintű támogatással. Itt kell kiemelnünk a „Társadalmi Beilleszkedési Zavarok Komplex Vizsgálata” kutatási programot, amely kormány határozat alapján, tárcaszintű kutatásként indult meg 1979-ben.⁷⁴ Ebben a programban a bűnmegelőzés az egyik országos kutatási főiránnyá vált, és többek között az itt kapott eredmények alapozták meg azt, hogy a kormány középtávú jogalkotási terve előirányozta a bűnmegelőzés magas szintű jogszabályi rendezését, így az 1981-85. évi kodifikációs programba felvételt nyert a bűnmegelőzéssel kapcsolatos jogszabály előkészítése és kiadása. 1983-ban a Kriminológiai Intézet igazgatója újabb javaslatot tett a bűnmegelőzés szervezete és intézményrendszere továbbfejlesztése érdekében, amelyet az MSZMP Központi Bizottságának Koordinációs Bizottsága megtárgyalt, majd elfogadott.⁷⁵ Mindemellett más kutató bázisok is dolgoztak az ügyben, többek között az ELTE Kriminológiai Tanszéke, amelynek munkája eredményeként 1983-ban és 1984-ben kiadásra került egy kétkötetes tanulmánygyűjtemény és javaslattervezet. Ez és más kutató

⁷²Vagyis már 1979-ben megfogalmazódott egy önálló bűnmegelőzési törvény szükségessége, s most 2006-ban még mindig nincs ilyen törvényünk (!), bár ahogy az eredményekből majd kitűnik, túl vagyunk az elvi igény megfogalmazáson, s már a gyakorlati megvalósulás útján a jövőbeni bűnmegelőzés törvény.

⁷³op. cit., p. 123.

⁷⁴A kutatási programnak a megrendelője és adminisztratív vezető testülete a Kormány mellett működő Tudomány-politikai Bizottság, és ennek illetékes szerve a Társadalomtudományi Koordinációs Tanács, a közvetlen irányító szerv pedig a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok Tudományos Tanácsa. A program az alkohol, a mentális megbetegedések, az öngyilkosság, a bűnözés deviáns viselkedéseinek körében végzett - több éves, több tudományágat képviselő szakemberek segítségével – egy teljes körű kutatást, különös tekintettel prevenciójukra. A munka eredményét lényegében három kötet foglalja össze: „Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarok köréből.”, „A társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Helyzetelemzés és javaslatok.”, „A társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Háttéranyagok”. Szintén a kutatási programról és eredményeiről szól „A társadalmi beilleszkedési zavarok és a bűnmegelőzés” című anyag (Kriminológiai Közlemények 2. MTA Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest 1984.).

⁷⁵A '83-as javaslatról bővebben olvashatunk: Bakóczy Antal: *A bűnmegelőzés fejlesztésének időszzerű feladatai*. In: Gödöny József (ed.), (1985): *Kriminalisztikai Tanulmányok XXII.* pp. 5-65. (p. 21-23)

szervek munkái folytán, ezek eredményeit figyelembe véve, sorra készültek el a jogszabálytervezetek, de a jogszabály nem született meg. 1985-ben az IM az érintett tárcák közreműködésével határozattervet készített a Minisztertanács részére. 1986-ban a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről szóló Elnöki Tanács határozat⁷⁶ előírta, hogy a bűnözés elleni küzdelemben meg kell teremteni azokat a szervezeti formákat és módszereket, amellyel biztosítható a társadalom valamennyi tagjának és intézményeinek együttműködése. Az IM a büntető hatóságokkal karöltve 1987-ben javasolta a bűnmegelőzési tanácsok országos és közigazgatási településekhez tartozó hierarchikus rendszerének létrehozását. Az MSZMP Központi Bizottsága 1988. június 23.-ai döntése értelmében, feladatként jelentkezik, hogy az illetékes szervek vizsgálják meg a bűncselekmények megelőzését segítő országos szervezet létrehozásának szükségességét. A bűnmegelőzési kezdeményezések hatására, a bűnmegelőzés társadalmi intézményrendszerének országos megszervezésére hozott döntések realizálására, a témában hozott előterjesztések érdemi megvalósítására a '80-as évek közepétől, de még inkább végétől került sor, amikor sorra álltak fel a (külön jogszabályi rendelkezés nélkül) a helyi bűnmegelőzési tanácsok (a fővárosban és több megyében).⁷⁷ Ezeknek a tanácsoknak az volt a funkciója, hogy az állami és társadalmi szervek intézkedéseit koordinálják. A tanácsokkal kapcsolatban nem minden szakembernek volt jó véleménye. Pusztai László abban látta hibáját, hogy ezek tisztán társadalmi szervekként jöttek létre, így se hatósági, se intézkedési jogkörük nem volt. Ráadásul Magyarországon bevált gyakorlat volt, hogy „*csak a felülről elrendelt, és állami eszközökkel kikényszerített intézkedések jártak eredménnyel*”.⁷⁸ Kacziba Antal szintén a döntési lehetőség és mozgástér szűkösségére hívja fel velük kapcsolatban a figyelmet, illetve arra, hogy a tanács tagjai szükségszerűen egy politikai szint vallottak, s adott politikai-ideológiai kereteken belül, azokon megszűrve jelenhettek meg a különböző és eltérő érdekű társadalmi csoportok bűnmegelőzési törekvései, harmadszor a tanácsok ráépültek a bűnmegelőzést is szolgálni hivatott államigazgatási döntési struktúrákra, így nem egyszer keresztező döntések születtek.⁷⁹ A bűnmegelőzési tanácsok kedvezőtlen működésével kapcsolatban mi még egy dologra hívnánk fel a figyelmet, miszerint ezeket a helyi társadalmi bűnmegelőzési intézményeket jobbra rendőrségi kezdeményezések hívták életre, szervezésükkel és működtetésükkel kapcsolatos munkák jelentős része is a rendőrségre hárult, ráadásul lakossági támogatást is alig kapott. Ebből

⁷⁶A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 20/1986.(XII. 31.) számú határozata a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről. Magyar Közlöny 1986/56. pp. 1527-1530.

⁷⁷E tanácsok munkájáról olvashatunk részletesebben Tóth Tihamér: *Országos felmérés a bűnmegelőzés társadalmi intézményrendszeréről* című munkájában. Belügyi Szemle 1989/11. pp. 33-46.

⁷⁸Pusztai L., 1995. p. 10.

⁷⁹Kacziba A., 1990. pp. 11-13.

szükségszerűen adódott, hogy az ilyen helyi szervezetek fellépési lehetőségei, eszközei többnyire a büntetőjogi elemekre koncentráltak, nélkülözve a nevelő, gyógyító, segítő jellegű megelőzési formákat. E szerveződések aztán szépen, csendben, a rendszerváltás időszakában megszűntek, maradandó eredmények nélkül. A bűnmegelőzési tanácsok mellett a másik fontos intézményi eredmény, hogy 1989. június 20-án miniszteri értekezlet döntött a rendőrség keretein belül megelőzési osztály létrehozásáról.⁸⁰ Ezen előzményekkel jutottunk el 1989-1990 fordulójához, amikor is bekövetkezett hazánk politikai – gazdasági - ideológiai rendszerváltása, amely soha nem látott bűnözési hullámot is elindított.

II.2.2. A jelenlegi helyzet

A rendszerváltozás úgy köszöntött be, hogy a '70-es években elkezdődő kezdeményezések ellenére még mindig nem volt bűnmegelőzési törvényünk. Ugyanakkor a továbblépés jelei is megmutatkoztak. Ez mindenekelőtt abban nyilvánult meg, hogy a '90-es évek közepétől a bűnmegelőzés terén átfogó jogszabályi rendezésre került sor, illetve kezdtek formálódni a bűnmegelőzés közösségi-civil kapacitásai. A rendőrség '90-es évek elején felállított speciális bűnmegelőzési szerveivel (országos szinten az ORFK Bűnmegelőzési Osztálya a következő 4 alosztállyal: megelőzési alosztály, család-, gyermek-, ifjúságvédelmi alosztály, utógondozási alosztály, információs alosztály; a BRFK-n és a megyei rendőrfőkapitányságokon felállított bűnmegelőzési osztályok; megyeszékhelyi városi rendőrkapitányságokon bűnmegelőzési alosztályok vagy csoportok; és a városi rendőrkapitányságokon rendszeresített bűnmegelőzési csoportok, illetve előadók) a bűnmegelőzés rendőri szervezete folyamatosan alakul. Ma már a bűnmegelőzés rendőri egységeinek országos hálózata működik. E mellett megjelentek az önkormányzati, kormányzati és lakossági önszerveződések is. Az önkormányzat bűnmegelőzési felelőssége körében meg kell említenünk az önkormányzatokról szóló 1990. évi LXI. törvényt, amelynek 8.§ (1) bekezdése szerint a helyi önkormányzatok a közbiztonsággal kapcsolatos feladataikat saját maguk határozzák meg. A közbiztonság érdekében a törvény adta lehetőségük olyan szociális, oktatási, művelődési, kommunális, településtervezési döntéseket hozni, amelyek kedvezően alakítják a helyi közbiztonságot, a bűnözés feltételeit és okait. Mivel az országos bűnmegelőzési program a megelőzés elsődleges eszközeit, vagyis a szociálpolitika, oktatáspolitikai, településtervezés, foglalkoztatáspolitikai eszközeit preferálja, így ezek helyi felelőseire, az önkormányzatokra nagy felelősség hárul. Mindemellett alkotmányos lehetőség adta joga is van az önkormányzatoknak, hogy ott, ahol országos szintű jogi szabályozás nem

⁸⁰A rendőrség bűnmegelőzési osztályának feladatairól beszélget Kacziba Antallal Szabó Endre. In: *Interjú a bűnmegelőzésről*. Belügyi Szemle 1990/2. pp. 32-41.

létezik bizonyos helyi körülmények szabályozására, s azok esetlegesen lehetővé teszik a bűncselekmények elkövetését, azokra az esetekre saját hatáskörükben helyi érvényű rendeleteket bocsássanak ki. A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv) bizonyos része rendelkezik a rendőrség és az önkormányzatok kapcsolatáról, és a törvény lehetőséget ad együttes munkájukban bűnmegelőzési és közbiztonsági bizottságok létrehozására (Rtv. 10. §). (Ez utóbbi azonban nem minden helyen történt meg, sőt fogalmazhatunk úgy, hogy elenyésző a számuk). A törvény erről úgy rendelkezik, hogy a rendőrkapitány, vagy főkapitány és az illetékes területen működő önkormányzatok a közbiztonsággal összefüggő feladatok ellátásának társadalmi segítésére és ellenőrzésére, bűnmegelőzési és közbiztonsági bizottságot hozhatnak létre, a közbiztonság fenntartásában érdekelt állami és társadalmi szervek bevonásával. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy az önkormányzatok és a rendőrség kapcsolatának szűkebb vagy tágabb lehetőséget alapvetően rendőrségi és önkormányzati forráshiányok határozzák meg. Az 1990-es évek fordulójától úgynevezett civil bűnmegelőzésről is beszélhetünk, amelynek legváltozatosabb formái alakultak ki. Közöttük a legkiepültebb és létszámában is a legnagyobb a helyi települések polgárőr-szervezetei, amelynek 1991 óta már önkéntes országos érdekvédelmi szövetsége is van, az Országos Polgárőr Szövetség (OPSZ). A szervezet súlyát mutatja és egyben tevékenységük elismerését, hogy mintegy személyük és feladatuk megerősítéseként nemrég önálló törvényt „kaptak” működésükhöz⁸¹, illetve, hogy a költségvetésből állandó jelleggel részesülnek, továbbá fokozott büntetőjogi védelemben részesülnek (Btk. 137.§). Jóval kisebb mértékű az OPSZ keretein belül működő Szomszédok Egymásért Mozgalom (SZEM), amely még mindig elszórta működik. Ez a mozgalom a kisközösségi és szomszédági kapcsolatok erősítésében és együttműködésben látja a bűnmegelőzés feladatait ellátni, munkájuk elsősorban a lakókörnyezet rendjére és biztonságának fenntartására irányul.

Szintén a '90-es évek elején jelentek meg a különböző személy- és vagyonvédelmi szervezetek. A vagyonvédelmi tevékenységről és a magánnyomozás tilalmáról szóló korábbi, 24/1987. (VII. 22.) MT rendelet rendkívül szűkre szabta a magánszemély, illetve a magántulajdonos védekezési lehetőségeit. Ezt enyhítette az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény, amely lehetőséget ad

⁸¹2006. LII. törvény - A polgárőrségről. Magyar Közlöny 2006/23. pp. 2132-2134. Bár újszerűség kevésbé tapintható ki benne, inkább a korábbi több helyen előforduló szabályozásoknak összegzése olvasható, de például elsőként definiált a polgárőrség fogalma benne, aminek elvi jelentősége van. „A polgárőrség e törvény alkalmazásában az ország közrendje és közbiztonsága fenntartásának segítésében, a határőrizetben, a környezet- és természetvédelemben, a veszélyhelyzetek megelőzésében és kezelésében, a társadalmi bűnmegelőzésben való lakossági részvételben, illetve az önkormányzatok és a lakosság közötti bizalom erősítésében, továbbá a helyi közbiztonság közösségi védelmében a lakosok közösségei által meghatározott feladatok ellátásában közreműködő, az egyesülési jog alapján létrejött társadalmi szervezet, illetve ilyen szervezetek közössége.” (p. 2133.)

arra, hogy a közbiztonság védelme érdekében, vagy biztonságuk és vagyonuk megvédése érdekében a polgárok egyes csoportjai társadalmi szervezeteket alapítsanak. Végül e körben kell megemlíteni az 1998. évi IV. törvényt, amely a személy- és vagyon védelemmel foglalkozó szervek tevékenységét szabályozza. E törvény fogalmazza meg azt a célt, hogy „- a közrend, a közbiztonság javítása és ezek részeként a személy- és vagyonvédelem, a bűnmegelőzés hatékonyságának fokozása érdekében – erősítse a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói szolgáltatás törvényességét, és további garanciát nyújtson a társadalom számára az e szolgáltatásokat igénybe vevők, illetve az e szolgáltatások gyakorlása során érintettek személyhez fűződő jogai, vagyoni érdekei sérthetlenségére irányuló igényeinek érvényesítéséhez”.⁸² Ezeknek a társaságoknak a hatósági ellenőrzését 1995 óta a rendőrség igazgatásrendészeti, bűnügyi és közrendvédelmi szolgálatai végzik. A civil szerveződések köréből még egy nagyobb csoportot emelnénk ki, amelyek rendkívül változatos formát nyújtanak, de van bennük egy közös vonás, ez pedig a kiszolgáltatott helyzetben lévő, áldozattá váló személyek megsegítésének profilja. Olyanokról van szó, mint például a Fehérgyűrű Közhasznú Egyesület, Bűnelkövetővé és Bűncselekmény Áldozatává Válast Megelőző Társadalomvédelmi Egyesület, Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen (NaNE).

A kormányzati bűnmegelőzési tevékenység rendszerváltást követő időszakából ki kell emelnünk az Országos Bűnmegelőzési Tanács létrejöttét. Az OBmT-t 1995-ben hozta létre a kormány, mint „érdekegyeztető, döntés-előkészítő és javaslattevő” szervet, amelynek feladata, hogy állásfoglalásaival és javaslataival segítse a kormány bűnözés visszaszorítására irányuló törekvéseit.⁸³ Az alapító a kormány, míg a működési feltételeket a BM irányítja. Olyan feladatok kerültek hatáskörébe, mint elemzi és értékeli a társadalmi-gazdasági folyamatok bűnözésre gyakorolt hatását, vagyis okkutatást végez. Kezdeményezi prevenciós intézkedések bevezetését; gondoskodik arról, hogy a hazai és nemzetközi tudományos és gyakorlati tapasztalatokat az abban érintettek hasznosítsák, s egyáltalán megismerjék. Biztosítja, hogy a bűnmegelőzés különböző szereplői programjai egymás számára is ismertek, nyitottak és harmonizáltak legyenek; hozzájárul a közvélemény hiteles tájékoztatásához; a médiákkal tartja a kapcsolatot; hozzájárul, hogy a bűnmegelőzés érvényesítése érdekében fontos ismeretek iskolai és szakképzés részévé válhassanak; valamint elősegíti a bűnözésre vonatkozó adatgyűjtést. Az

⁸²1998. évi IV. törvény a vállalkozás keretében végzett személy és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól, a Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamaráról. Magyar Közlöny 1998/13. pp. 940-948. (p. 940.)

⁸³1040/1995. (V. 17.) Az Országos Bűnmegelőzési Tanács létrehozásáról szóló kormányrendelet. Magyar Közlöny 1995/38. pp. 1825-1826.

OBmT szerepet vállalt az Országos Bűnmegelőzési Program (OBP)⁸⁴ létrejöttében, illetve az abból származó feladatok végrehajtását is az ő hatáskörébe utalta a kormány. Az OBP határozta meg először azt, hogy olyan átfogó bűnmegelőzési programra van szükség, amely komplex társadalmi fellépést tud megvalósítani, vagyis állami, társadalmi szervek, polgárok összehangolt és támogatott tevékenységében valósulhat meg csak hatékony bűnmegelőzés. Ez a program olyan feladatokat adott ki például a belügyminiszternek, hogy nézze meg, hogy a bűnmegelőzés érdekében nincs-e szükség a rendőrségi és az önkormányzati törvény módosítására, nincs-e szükség a kriminálstatisztikai adatgyűjtés rendszerének megváltoztatására. Továbbá a program kihangsúlyozta, hogy a társadalompolitika terén a különböző társadalomfejlesztési programoknak egymásra kell épülnie, illetve a bűnmegelőzés szereplői között szoros együttműködésnek kell kialakulnia. A program arra is kitér, hogy kik a fő felelősei a bűnmegelőzési programnak. Egyfelől a kormány, az országos érvényű feladatok végrehajtásáért, másfelől az önkormányzatok, mint a helyi, regionális feladatok ellátására hivatott intézmény. További szereplőként hangsúlyozza ki a program a rendőrség kiemelt szerepét a bűnüldözés és bűnmegelőzés terén, illetve a lakossági támogatások olyan kézzel fogható jeleit, mint a különféle önkormányzati, társadalmi, vallási, polgári önszerveződések. A meghatározottakból csak kevés valósult meg idáig, s főleg azok, amelyek együtt jártak a büntetőjogi reakciók szigorításával. Ugyanakkor nem volt hiába való az OBmT és az OBP életre hozni, hiszen működésükkel összegződtek a létrehozandó bűnmegelőzési stratégia, az arra épülő bűnmegelőzési szervezet alap- és működési elvei. A hazai bűnmegelőzés történetében egy újabb pozitív eredmény, hogy 1998-ban létrejött az Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítvány (OKBK), majd 2001-es megszűnésével jogutódként a Biztonságos Magyarországért Közalapítvány (BMK). Az állami megalakítású alapítványok mellett számos az önkormányzatok, vállalkozások, szakmai szövetségek, és az áldozatkész állampolgárok által felállított alapítvány dolgozik a bűnmegelőzés érdekében. Többek között a Magyar Polgárőr Szövetség, a Társadalmi Összefogással a Bűnözés Ellen Alapítvány, a Magyar Bűnmegelőzők Szövetsége, vagy akár a Magyar Kriminológiai Társaság. Az OKBK azért alakult meg, hogy összefüggésben az OBP-mal, a rendelkezésre álló pénzeszközökkel támogassák pályázati úton az önkormányzatokat, a civil szervezeteket és az állampolgári bűnmegelőzése irányuló kezdeményezéseket. Ez a forrás költségvetési hozzájárulásból, állampolgári, illetve vállalati felajánlásokból áll. 1999-től további feladattal bővült a Közalapítvány feladata, hatáskörébe

⁸⁴1136/1997. (XII. 22.) A Kormány átfogó bűnmegelőzési programjának előkészítésével és megvalósításával kapcsolatos feladatokról szóló kormány határozat. Magyar Közlöny 1997/118. pp. 9442-9443.

került a személy elleni súlyos erőszakos bűncselekmények áldozatainak kárenyhítése.⁸⁵ 2001-től már, mint BMK működik a Közalapítvány, illetve további feladatok sorakoznak fel a korábbi kárenyhítés, a prevenció programok támogatása mellé, úgy, mint a katasztrófavédelmi és áldozatvédelmi tennivalók. Ez utóbbi körben fontos eredmény, hogy 1998-ban a BM Társadalmi Kapcsolatok és Kommunikációs Irodáján belül létrejött az Áldozatvédelmi Iroda. 1999-ben egy újabb változás következett be azzal, hogy az OBmT tevékenységi köre megváltozott. A szervezet működése olyan feladatokkal bővült, mint a korrupció megelőzése, a sértettekkel kapcsolatos megelőzési feladatok koordinálása, valamint a kábítószer-fogyasztás megelőzése.⁸⁶ Az eddigi intézkedések is jól tükrözik, hogy a bűnmegelőzés önálló törvényi szabályozásának igénye ismét napirenden van, illetve a legutóbbi fejleményeket tekintve a küszöbén állunk. Soha ennyire kézzel fogható nem volt a bűnmegelőzés komplex rendszerét kialakító magas szintű jogszabály megszületése. A bűnmegelőzésre vonatkozó kormányprogram legfőbb célja, a „létbiztonság, jogbiztonság, közbiztonság” javítása, illetve megszilárdítása. A tervbe vett törvény ezt hivatott szolgálni. Ennek előkészítése és megvalósíthatósága szükségessé tette, hogy gondoskodjanak a jogszabály megszületéséig a szükséges feladatok és végrehajtási határidők számon kérhetősége felől. Ezt tükrözi az a kormány határozat, amely a társadalom szélesebb köreinek megelőzésbe való bevonására is tekintettel, átalakította az OBmT-ot.⁸⁷ Az OBmT elnöke a belügyminiszter, társelnöke az igazságügyi miniszter lett. Mindaddig, míg a komplex bűnmegelőzési rendszer és annak irányító testülete nem alakul ki, addig egy átmeneti szervezetre bízta a társadalmi bűnmegelőzés (formálódó) rendszerének igazgatását, beleértve a Tanács igazgatási és adminisztratív feladatainak ellátását is. Ez a szerv nem más, mint a BM hatáskörén belül létrehozott Országos Bűnmegelőzési Központ (OBK). A Központ segítségével gondolják megvalósítani a bűnmegelőzés ágazati irányításának folytonosságát, illetve ezzel igyekeznek biztosítani a belügyminisztérium rendvédelmi és önkormányzati területein jelentkező feladatainak harmonizálását. Mostanra állt fel a bűnmegelőzés egy újabb „bástyája”, a bűnözés alakulását nyomon követő és az EU követelményeknek megfelelő, a BM hatáskörén belül működő információs központ. A bűnmegelőzés legújabb kori történetének egyik utolsó szakasza 2003 őszére esett, amikor is hosszú előkészítői munka eredményeként, amelynek

⁸⁵1074/1999. (VII. 7.) A bűncselekmények áldozatai és hozzátartozóik védelme, káruk megtérülése, enyhítése érdekében teendő jogalkotási feladatokról és egyéb intézkedésekről szóló kormány határozat. Magyar Közlöny 1999/62. pp. 4070-4077.

⁸⁶1075/1999. (VII. 7.) Az Országos Bűnmegelőzési Tanácsról, valamint az 1097/1997 (IX. 23.) Kormány határozattal létrehozott Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítvány Alapító Okiratának módosításáról szóló kormány határozat. Magyar Közlöny 1999/62. pp. 4078-4079.

⁸⁷1002/2003. (I. 8.) A bűnmegelőzés hatékonyságának növelése érdekében szükséges egyes kormányzati feladatokról szóló kormány határozat. Magyar Közlöny 2003/2. pp. 107-109.

állomásait az előbbi intézmények és rendelkezések tükrözik, elfogadásra került az Országgyűlés részéről a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája. Most került először a legnagyobb politikai ülés elé a bűnmegelőzés ügye. (Továbbá a határozat fényében megújult az Országos Bűnmegelőzési Bizottság.) A határozat egyben kimondta, hogy a kormány 2003. december 31-ig készítse elő a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája végrehajtásának cselekvési programját, abban határozza meg annak jogszabályi, intézményi, személyi feltételeit, illetve a határidőket. Továbbá megfelelő előkészítés után a kormány minél előbb terjessze a parlament elé a bűnmegelőzésről és az áldozatvédelemről szóló törvények tervezeteit, és teremtsen meg ezek végrehajtásának anyagi feltételeit. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája beindítása óta 2 év eltelt. Időközben összeállt a nemzeti cselekvési program megvalósítására irányuló kormányprogram, külön feladat-, határidős-, és felelősök rendszerét kidolgozva a nemzeti stratégia minden egyes prioritási pontjára (a városok biztonságának fokozása; a családon belüli erőszak megelőzése; áldozattá válás megelőzése; bűnisméltés megelőzése és a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentése) kidolgozva.⁸⁸

Szűkebb témánk, a fiatalkori bűnözés prevenciója tekintetében a program - többek között - olyan irányokban fogalmazza meg a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentése és megelőzése célját, mint a hátrányos helyzetű térségekben élő, az iskolából kimaradt és a munkanélküli fiatalok számára képzési, átképzési, valamint szabadidő eltöltési programok megteremtésére irányuló kezdeményezés. A romák (roma fiatalok) társadalmi integrációját segítő eszközök, programok támogatása; ifjúsági pszichiátriai osztályok létrehozása; kortárs-segítő programok ösztönzése; félig nyitott büntetés-végrehajtási intézmények kialakítása; alkoholfüggő és kábítószer-fogyasztó fiatalok és fiatal felnőttek számára speciális részlegek kialakítása a büntetés-végrehajtási intézetekben és a javítóintézetekben; a felvilágosító programok folytatására és kibővítésére támogatás stb. Elkészült - az előbbi végrehajtási területek tükrében - az első éves kormány beszámoló is.⁸⁹ Az eredmények között említhetők a fiatalkori munkanélküliség elleni kezdeményezések; illetve a szabadidős programok tekintetében felmutatható előrelépések. A felvilágosító munkában a programok bővülése emelhető ki, illetve, hogy mind nagyobb figyelmet kap a felvilágosítás terén a segítő oldal: a pedagógusok, illetve a kortársak. Ugyanakkor, bár a kormányprogramban kiemelt feladatok végrehajtása legtöbbször

⁸⁸1009/2004. (II. 26.) kormány határozat a „Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája rövid-, közép- és hosszú távú céljainak végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról”. Magyar Közlöny 2004/20. pp. 1803-1816.

⁸⁹J/13633. számú „Jelentés a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja végrehajtásáról, 2003-2004.” A Magyar Köztársaság Kormánya nevében, Dr. Petrétei József igazságügy-miniszter beszámolója az Országgyűlés számára. 2004. december.
In: <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=47> (Letöltés ideje: 2005. február 5. 13:25.)

folyamatos, így is látszik némi lemaradás a teljesítésekben. Így többek között, kevés előrelépés történt az egyik legfontosabb területen, a deviáns, illetve gyermekotthonokban élő, speciális kezelést igénylő gyermekek számára működtetett programok megvalósításában; illetve nem egy helyen olvashatunk forráshiányos területekről, ami a tervezett programok végrehajtását teszik bizonytalaná. Mindemellett pozitív eredményként kell értékelnünk, hogy a nemzeti stratégia és cselekvési terve rugalmas abban az értelemben, hogy a bűnözés új jelenségeire adandó válaszként – a meglévők mellé - új intézkedések is bekerültek a 2005-2006-os programba. Ezek a bankkártyákkal, lakással, ingatlannal kapcsolatos visszaélések megelőzésére, továbbá a hajléktalansággal vagy a lakóhelyi szegregációval összefüggő bűncselekmények visszaszorítását célzó kezdeményezésekre irányulnak. Ezen feladatok ellátására is kidolgoztak egy határidős és felelősöket is megnevező cselekvési programot.⁹⁰ Lássunk – a teljesség igénye nélkül - némi ízelítőt a szakma által összeállított prevenciós feladatokból a kiválasztott célcsoportunk tekintetében. A gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzése és csökkentése tekintetében a program elsősorban az elsődleges megelőzés terén próbál erősíteni, többek között olyan területekre figyelemmel, mint az alap- és középfokú oktatási intézményeken belül a jogismeret, jogtudat művelése terén a bűnözéssel szembenálló értékrend kialakítása; az egyes devianciák (alkohol, drog, bűnözés, HIV/AIDS) körében történő felvilágosító programok szervezése; iskolaklubok, biztonságos szórakozóhelyek támogatása; a gyermekek elleni erőszakos viselkedések elleni lépések. Továbbá már a másodlagos megelőzés terére terjednek ki azok a programok, amelyek a potenciális bűnelkövető, normasértő státusz elkerülése érdekében a hátrányos helyzetű térségekben élők segítésére kiépített „Biztos kezdet” program folytatására, bővítésére irányulnak. Továbbá kortárs-segítő programok támogatása; a gyermekvédelmi gondoskodás alatt állók, a nehezen kezelhető, illetve a nevelőotthonokban élők számára nevelési, foglalkoztatási, készségfejlesztési programok megvalósítása. Mindezek mellett a szakemberek részére történő folyamatos szakképzés, továbbfejlesztés. A szignalizáció és az együttműködés erősebb kiépítése. A program összeállítás kitér a harmadlagos megelőzés terén a pártfogók munkájában a speciális magatartási szabályok fejlesztésére, illetve a csoportos esetkezeléshez szükséges ismeretek növelésére; a szenvedéllyel élő fiatalok büntetés-végrehajtási intézményekben történő elkülönített kezelési programjára.

⁹⁰1036/2005. (IV.21.) Kormány határozat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája céljainak végrehajtásából származó 2005-ben és 2006-ban megvalósítandó feladatokról. Magyar Közlöny 2005/52. pp. 2677-2690. (pp. 2678-2681.)

A programterv végrehajtása azóta befejeződött és elkészült a róla szóló jelentés.⁹¹ A végrehajtott feladatok mellett a jelentés egy ponton javasol előrelépést, a már megkezdődött programok folytatása mellett, s ez a terület, amit mi is problémásnak találunk a fiatalok érdekében tett prevenciós munkában. Eszerint a fiatalokkal kapcsolatba kerülő hatóságok, intézmények közötti jelzőrendszert intenzíven tovább kell fejleszteni. Bár előrelépés történt a gyermekekkel foglalkozó szervek egymás felé történő szignalizációjában, ugyanakkor kevésbé megoldott a jelzést fogadók visszajelzése a megtett intézkedésről. Ezért a hatékonyság nehezen mérhető.

A '80-as évek elején fogalmazódott meg elsőként a bűnmegelőzés törvényi szinten való deklarálásának és szabályozásnak igénye, sorra készültek a jogszabálytervezetek, amikből aztán – a bűnmegelőzés történetében korábban említettek miatt – nem történt semmi. A várt törvény a bűnmegelőzés többszintű szervezeti rendszerének '90-es évekbeli kiépülésével, majd 2003-ban a bűnmegelőzés nemzeti stratégiája elfogadásával ismét közelivé vált. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló Országgyűlési határozat kimondja azt az igényét a kormány felé, hogy megfelelő előkészítés után megtörténjen a bűnmegelőzésről és az áldozatok védelméről szóló törvénytervezet előterjesztése, a megfelelő anyagi feltételek biztosításával. A feladatok részben teljesültek. Előrelépés az áldozatok védelme terén, hogy megszületett és 2006. január 1-jén hatályba lépett a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló törvény.⁹² Ugyanakkor a két és fél év alatt, amióta a nemzeti stratégiai életbe lépett, még mindig nem született meg a bűnmegelőzés önálló törvénye. Magára a bűnmegelőzési törvény koncepciójának kidolgozására és benyújtására a kormány 2006. március 1.-i határidőt szabott meg.⁹³ Továbbá az OBmB Titkárságának 2006 októberére kell előkészítenie a soron következő cselekvési programot.

A hazai bűnmegelőzés jelenlegi történetének legfrissebb állomása és az eddigi munkák sikereként kell elkönyvelnünk, hogy 2006. január 1-jétől az Igazságügyi Minisztérium a Nemzetközi Bűnmegelőzési Központ (International Centre for the Prevention of Crime) teljes jogú tagja lett. A siker annál is nagyobb, mivel régióinkban, Közép-Európa országai közül, a magyar szervezetet érte elsőként ez a megtiszteltetés. A magyar Igazságügyi Minisztériumot az ICPC tagságában elsőként a bűnmegelőzés neves szakembere, Gönczöl Katalin képviseli.

⁹¹*Jelentés a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja 2005. évi végrehajtásáról.* Budapest. 2006. április. In: www.bunmegelozes.hu/?pid=194 (Levétel ideje: 2006. július 03. 15:30.)

⁹²*2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről.* Magyar Közlöny 2005/156. pp. 9199-9212.

⁹³*1036/2005. (IV.21.) Kormány határozat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája céljainak végrehajtásából származó 2005-ben és 2006-ban megvalósítandó feladatokról.* Magyar Közlöny 2005/52. pp. 2677-2690. (p. 2688.)

II.2.3 Külföldi megoldások

Az előzőekben végig vettük a bűnmegelőzés hazai rendszerének főbb történelmi állomásait, illetve szó volt azokról a meghatározó nemzetközi dokumentumokról, amelyek figyelembe vétele a tervezett bűnmegelőzési törvény kialakításakor elengedhetetlen. A hazai rendszer, illetve a nemzetközi dokumentumok mellett van még egy olyan területet, amit szintén érdemes figyelembe vennünk jogalkotásunk és a konkrét eszközrendszer kialakítása során, ez pedig a nemzetközi gyakorlat. Jelen fejezetben azokat a külföldi – terjedelmi korlátok miatt kimondottan európai, s mindenekelőtt a jelenlegi európai uniós tagállamokra jellemző – megoldásokat tekintjük át, amelynek egy része már hazánkban is bevezetésre került, míg más része a magyar rendszer számára példaértékűek, és ahol még messze vagyunk a kívánatos helyzettől. (Nincs lehetőségünk arra, hogy valamennyi európai országot végig tekintsük, így a válogatás szükségszerűen hagy maga után kívánnivalót.) Ahol mód van rá, külön kitérünk az ifjúsággal kapcsolatos kezdeményezésekre. Ott, ahol úgy érezzük, hogy különösen ajánlott a módszer átvétele, illetve megerősítésre szorul a már kialakult hazai rendszere, azt mindenféle kommentár nélkül *- gal jelöltük. Jelen fejezet megírásában nagy segítségünkre volt az OBmT által szorgalmazott kiadvány, a „Bűnmegelőzés Európában” címet viselő kötet.⁹⁴

FRANCIAORSZÁG

1980-as években kezdett formálódni a francia bűnmegelőzési rendszer, az 1983-as törvényi dekrétummal. A koncepció egy több szinten bűnmegelőzési rendszer kialakításáról szólt. Így jött létre az Országos Bűnmegelőzési Tanács, illetve a Megyei Bűnmegelőzési Tanácsok, amelyek a megelőzés regionális, helyi feladatait hivatottak elvégezni. Ezek a szervek még kibővíthetnek igény szerint a községi bűnmegelőzési tanácsokkal. A francia OBT hasonló feladatokat lát el, mint a magyarországi. Vagyis fontos, hogy tájékoztassa és mozgósítsa a társadalmat a bűnözés elleni fellépésre, javaslatokat tegyen a bűnözés hatékony leküzdésére (nem bocsáthat ki kötelező érvényű rendelkezéseket), konzultáló fél a bűnmegelőzéssel kapcsolatos törvényalkotási folyamatokban, továbbá a regionális és helyi bűnmegelőzési testületek számára útmutatást ad, illetve igyekszik ezeknek tevékenységét összeegyeztetni, meghatározza a helyileg megoldható feladatokat, továbbá kontroll funkciót is betölt azzal, hogy az alkalmazott módszerek megvalósítását ellenőrzi. Az OBT szereplőit illetően egy heterogén szervezet, mindenki képviseltetve van benne, aki a bűnmegelőzés terén illetékes, így tagjai a különböző miniszterek, parlamenti képviselők, önkormányzati képviselők, szakszervezeti és más nonprofit szervek

⁹⁴Katona Géza (1998): *Bűnmegelőzés Európában*. BM Kiadó, Budapest.

képviselői. Az elnöki tisztség a miniszterelnöké. Országos szinten a bűnmegelőzés másik jelentős intézményrendszere a BM hatáskörén belül működő Bűnmegelőzési és Társadalomvédelmi Aligazgatóság, amely részt vesz az OBT munkájában is. A Tanács munkájának egy eddig nem említett fontos része, hogy a rendelkezésére álló tőkéből támogatja a különböző bűnmegelőzési programokat. E körben kiemelendő a „szerződéseken alapuló bűnmegelőzési tevékenység”, amelyet egy részről az önkormányzatok, másfelől a központ támogatja. A szociálpolitika és a bűnmegelőzés lehetséges szerepét felismerve, 1991-ben egy újabb dekrétum hozásával utasították a városok minisztereit, hogy a városok szociális igazgatásának javítása érdekében teremtsék meg a bűnmegelőzés és biztonság megjavításának feltételeit.

A francia regionális szintű bűnmegelőzési tevékenységet a Megyei Bűnmegelőzési Tanácsok irányítják, élén a prefektussal. Legfontosabb feladatai a bűnmegelőzést szolgáló javaslatok kidolgozása, a bűnmegelőzésre és az áldozatok segítésére irányuló kezdeményezések támogatása, valamint az országos szinttel való kapcsolattartás. Összetételében képviseltetik magukat a helyi törvényhatóságok képviselői, a polgármesterek, a különböző állami és helyhatósági hatóságok képviselői.

A bűnmegelőzés alulról felfelé való építkezésének a fontosságát tükrözi, hogy a helyi (községi) bűnmegelőzési tanácsok állnak a megelőzés élvonalában. Ez utóbbi elv fogalmazódik meg a hazai nemzeti stratégiában is. Franciaországban a helyi tanácsokat a helyi törvényhatóságok szervezik meg, élén a polgármesterrel. Tagjai az állami és a községi hatóságok által delegált megbízottakból állnak. A helyi tanácsok fő feladata a bűnmegelőzésre és a lakosság félelemérzetének csökkentésére tett javaslatok kidolgozása és az intézkedések végrehajtása. Olyan részletfeladatokat próbálnak betölteni, mint a nélkülöző családok társadalmi integrációja, az írástudatlanság felszámolása, segítségnyújtás a munkahelykereséshez, illetve ezek megteremtése. Kis- és közép vállalkozások kezdeményezése, támogatása, társadalmi esélyegyenlőség megteremtése, a fiatalok erkölcsi és kulturális integrációja – hasznos szabadidő eltöltés biztosítása, vagyis mint látható az elsődleges megelőzés eszközeivel élnek többnyire.* A helyi szinten történő megelőzés másik vonala, az 1993-tól működő a „városok tárcaközi” rendszerében működő a „Városok megújítása” programba való bekapcsolódás, amely olyan bűnmegelőzési programokat kezdeményezett, mint a szülői felelősségvállalás fokozása, a visszaesés megakadályozása, a kábítószerrel történő visszaélések megelőzése, az áldozat támogatás, a szomszédságok biztonságának fokozása.

A francia bűnmegelőzés sarkalatos pontja a hazai rendszerhez hasonlóan a rendőrség. A különbség azonban az, hogy a rendőrség, vagyis a rendért felelős hatósági rendszer több szintű Franciaországban, részei a Nemzeti Rendőrség, a Nemzeti Csendőrség és a községi rendőrségek, illetve e kör része a városi területfelelős rendőrök és a kiegészítő rendőrség. A rendőrségen belül a bűnmegelőzési tevékenység legfőbb öre a Francia Nemzeti Rendőrség Főigazgatóságán, a Városi Rendőrség Központi Igazgatóságán 1989-ben létrehozott Megelőzési Feladatok Aligazgatósága. Ennek a szervnek a fontosabb feladatai közé tartozik a bűnmegelőzés gyakorlati és elméleti problémáinak kidolgozása, a rendőrség különböző tevékenységi körein belül a prevenció intézkedések támogatása, információ nyújtás a prevenció kapcsán a lakosságnak, illetve az állomány felé, a helyi rendőri szervekkel való kapcsolattartás és bűnmegelőzési tevékenységül motiválása, kapcsolattartás a városok szociálpolitikájának fejlesztésében résztvevő szervekkel. A Franciaországban is egyre nagyobb tér hódító „közösségi rendőrség” elve fényében a rendőrség kötelékén belül hozták létre a „Megelőzési Akciók és Várospolitikai Irodáját”, illetve „Az általános bűnmegelőzési tanulmányok irodáját”. Ez utóbbi foglalkozik a városi területfelelős rendőrök és a kiegészítő rendőrség erősítésével, illetve gyors reagálásra törekszik a kiemelt, biztonságot érintő eseményekre. Az előbbi iroda több tevékenységi körrel foglalkozik, közöttük például a fiatalokkal és más veszélyeztetett személyekkel kapcsolatos védelemmel, az állampolgárok fogadásával és a társadalmi kapcsolatok erősítésével, a veszélyes foglalkozásokkal kapcsolatos biztonság kérdésével.

OLASZORSZÁG

Olaszország azon uniós országok közé tartozik, ahol nem alakult ki országos, átfogó bűnmegelőzési rendszer. A bűnmegelőzési feladatokat hagyományosan a rendőrség látja el, a bűnözés és a közrendvédelmi feladatok ellátásának megszokott módjával. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének társadalmi kezdeményezések a bűnözés visszaszorítására. Olaszország egyes régióiban, tartományaiban, illetve településein találkozhatunk sajátos, helyi bűnmegelőzési kezdeményezésekkel. Mi ezek közül a Torino városbeli módszereket ismertetnénk, elsősorban azért, mert témánk szempontjából ifjúságvédelmi programjuk megismerésre méltó. Az 1970-ben helyi kezdeményezésre elindult program kezdetben a prostitúció, az alkoholizmus, valamint a kábítószer problémák leküzdésére irányultak, a későbbiekben azonban más területeket is bevontak, többek között fokozott figyelemmel lettek az ifjúságvédelemre, az iskolai erőszak visszaszorítására és a bevándorlás problémájára. Az ifjúságvédelmi program a következő alapelvekkel irányítja működését. A fiatalokkal

kapcsolatban elsődlegessége van a társadalmi rehabilitációnak és reintegrációnak, ezért nem kerülhető el a szankció központú büntetőjog megreformálása. A szociális rehabilitáció folyamatában a helyi hivatalos szervezeteknek döntő szerepe van, a fiatalokat csak olyan programokba lehet bevonni, amelyhez kedvük van és igazodik igényeikhez. A programok céljainak és a tettek végrehajtásában nélkülözhetetlen a lakosság támogatása, vagyis idősök, fiatalok együttes bevonása szükséges, a programok tervezésénél oda kell figyelni a terület etnikai, nembeli eloszlására. Koordinált és interdiszciplináris programok lehetnek csak eredményesek, fontos az egyensúlyteremtésre való odafigyelés a tettes-áldozat-társadalom viszonyában, a programok végrehajtásáról és eredményeiről visszajelzést kell kapnia a társadalomnak. A megelőzés nemcsak a szabad levegőn, hanem a börtön falain belül is folyhat. Szociális munkásokból és nevelőkből álló csapat állítja össze a fiatalok személyére, családi helyzetére és az elkövetett tette figyelemmel az egy éves programot, amelynek célja, hogy megfelelő nevelési befolyással erősítsék a fiatal normakövető belső tartását és biztosítsák számára a társadalmi beilleszkedést. A torinói ifjúságvédelmi programok köréből kiemelendő a Fantázia-vásárprogram. E program keretében a város egyik parkjában biztosítanak szabad területet, ahol a (veszélyeztetett) fiatalok saját készítésű tárgyaikat eladhatják, lássák munkájuk gyümölcsét, illetve növelhetik a szolidaritás érzését több irányban is. Szolidáris érzéseket válthatnak ki egyfelől a fiatal részéről, aki a fizetség egy részét akár más rászoruló fiatalnak, vagy különböző programokra is felajánlhatja, de a társadalom, a lakosság részéről is jelentkezhethet ez az érzés, azzal, hogy megismerhetik ezeknek a gyerekeknek az arcát.* Magyarországon ezzel a megoldással sajátosan az intézeti falakon belül találkozhatunk, elsősorban a nevelő- és javítóintézetek falain belül, amikor is kihelyezett tudományos ülések vagy konferenciák kávé szünetében az ott tartózkodó szakembereknek lehetősége nyílik a lakók munkáival megismerkedni, s néha munkájuk megvételére is, amiből származó pénzüsszeget aztán saját magukra vagy intézeti célokra használhatják fel. Ez azonban igen korlátozott lehetősége a szocializáció e formájának, ami annál is inkább sajnálatos, mivel e megoldási módban nagyon sok lehetőség rejlik a fiatalok társadalmi beillesztéséhez, mindenképp a munkához s annak kézzel fogható eredményéhez való viszonyban, vagy a külvilággal való kapcsolatok kiépítésében.

DÁNIA

Dániában a bűnmegelőzés ügyét két szerv, a rendőrség és a Bűnmegelőzési Tanács végzi el. Illetve a helyi kormányzók szintén felelősek a helyi megelőzésért, azonban munkájukban többnyire támaszkodnak más szervekre, mint például a szociális és egészségügyi szolgálatokra, az oktatási intézményekre és a rendőrségre. Hosszú időn keresztül, mindaddig, míg a Tanács meg nem született a rendőrség volt az egyedüli felelőse a megelőzésnek. A rendőrség Dániában, a Farö-szigeteken és Grönlandon egyetlen országos, közvetlenül a kormány alá rendelt szervként működik. Ami megkülönbözteti a dániai rendőrséget a legtöbb uniós országtól az az, hogy nincs átfogó rendőrtörvénye, ami többek között leírná, hogy mi a teljesítő feladatai. Az igazságszolgáltatásról szóló törvény az, amely alapján a rendőrségnek egyéb más feladatai mellett el kell végeznie a bűnmegelőzés érdekében a szükséges intézkedéseket. A törvény kihangsúlyozza a rendőrség bűnmegelőzési jellegét. A rendőrség országos irányítási szervezetében a technikai részleg részeként alakították ki a bűnmegelőzési osztályt. A bűnmegelőzési osztály feladatai sor irányúak, többek között közvetlen segítséget nyújt a lakosságnak a biztonság technikai kérdések ügyében, a Bűnmegelőzési Tanáccsal együttműködik, információkat gyűjt be a bűncselekmények elkövetési módozatairól és technikáiról. A Tanács és a rendőrség kapcsolatában szót kell ejtenünk a helyi szintű összesen 54 rendőrségi kerületben felállított összekötő csoportokról. A csoportban legalább egy jogásznak, az egyenruhás rendőrség egy képviselőjének és egy bűnügyi nyomozónak kell részt vennie. Az összekötő csoportok feladatai között szerepel, hogy segítsék a helyi kormányzók bűnmegelőzési kezdeményezéseit, elősegítsék az oktatáson belül a tájékoztató előadásokat, képviseljék a rendőrséget a bűnügyi problémákat érintő helyi együttműködésben.

A dániai Bűnmegelőzési Tanácsot 1971-ben hozták létre, azzal a céllal, hogy a rendőrség munkája mellett kihangsúlyozzák, hogy a bűnmegelőzés a társadalom egészének ügye. A Tanács feladata, hogy a bűncselekmények elkövetését, a biztonságot elősegítő intézkedések végrehajtásával visszaszorítsa, olyan eszközök bevetésével, mint a tájékoztatás, tanácsadás, többek között az állampolgárok részére az áldozattá válás elkerülésére, illetve a biztonság technikai intézkedésekre tekintettel. Oktatás és tanfolyamok megszervezése, mindenekelőtt az iskolai oktatásban résztvevő fiatalok és a szülők szövetségeire tekintettel. Információk összegyűjtése; a helyi várostervezésben való közreműködés a bűnmegelőzésre tekintettel. Részt vesz a rendőrség, a szociális és egészségügyi szolgálatok és az iskolák közös programjának megszervezésében és végrehajtásában; a bűnözéssel összefüggő kutatásokat rendel meg, illetve sokszor maga végez el; szoros kapcsolatban van a médiával, felhasználva azt, hogy

működésével kapcsolatban tájékoztassa a lakosságot, illetve biztonságra nevelő célzattal reklámokat készít; füzeteket, jegyzeteket állítanak össze a fontosabb bűnmegelőzési ismeretek minél szélesebb körben történő elterjesztésére.

SVÉDORSZÁG

Svédországban az előző országokhoz hasonlóan az Országos Bűnmegelőzési Tanács a legfőbb szerve a bűnmegelőzésnek. Ezt a Tanácsot 1973-ban állították fel, mint az igazságügyi minisztérium alá tartozó, független országos hatóságot. Működése megalakításakor, elsősorban a büntetőpolitika kialakítása irányában súlyozódott, úgy tekintettek rá, mint a büntetőpolitika terén koordináló központi szerve. A későbbiek során azonban feladatainak prioritása megváltozott, napjainkban a Tanács elsődleges feladata a bűnmegelőzés elősegítése fejlesztési és értékelő munkájával, a bűnözés okaira és a megelőzésre vonatkozó interdiszciplináris alap kutatások folytatása és támogatása, illetve vizsgálatok elvégzése, tájékoztató tevékenység kifejtése és közreműködés a jogszabályi alkotás során, a büntetőpolitika terén, bűnügyi statisztika készítése és az adatok nyilvánosságra hozatala, továbbá információk gyűjtésével bűnözési prognóziskészítés. A Tanács munkájában ki kell emelnünk azt az eredményt, hogy a '90-es évek elején a Tanács együttműködve az Országos Rendőri Bizottsággal, a svéd rendőrség legfelsőbb irányító szervével, helyi bűnmegelőzési testületek felállítását kezdeményezte. Ez a tendencia felerősödött és egyfajta együttműködés alakult ki a helyi hatóságok, a rendőrség, a helyi szociális igazgatás, az iskolák és a Tanács között. 1996-ban a svéd kormány országos programot fogadott el a helyi bűnmegelőzés erősítésére, amelynek végrehajtására külön megelőző bizottság állt fel. Kiemelendő az országos Tanács munkájában, hogy mind felügyeleti munkájában, mind tudományos kutatásai körében a gyermek- és fiatalkori bűnözés és bűnmegelőzésük kiemelt terület.

FINNORSZÁG

Finnország 1989 óta rendelkezik Bűnmegelőzési Tanáccsal. Alapvetően az előbbiekhöz hasonlóan ez is csak tanácsadó testület, nincs hatósági jogköre. Fő feladata így nem az, hogy törvényeket hozzon létre, vagy azok végrehajtását előmozdítsa, nem a bűnözés csökkentésének büntető jellegű megoldásaival kapcsolatos tevékenységi köre, mint inkább az, hogy a bűncselekmények elkövetési lehetőségeit korlátozza a maga eszközeivel. Ezért végez mindenekelőtt kutatási és tanácsadási tevékenységet. A finnországi bűnmegelőzési Tanács azon ritka tanácsok közé tartozik, amelyhez nem kapcsolódik átfogó bűnmegelőzési program, s

inkább a az illetékes kormányzati és önkormányzati szervek önállóságára bízzák a bűnmegelőzés ügyét, beleértve önkéntes együttműködésüket. Nincsenek állandó bizottságai, mint például Dániában, inkább eseti megbízással lépnek fel. E körben emeljük ki az „Ifjúsági Nevelés Bizottságot”, akik a fiatal korosztálynál jelentkező antiszociális magatartások visszaszorítására dolgozott ki országos programokat.

A Tanács mellett itt is a rendőrségre hárul a bűnmegelőzés hagyományos feladatainak ellátása, amely kiépült mind országos, mind területi, mind helyi szinten. A rendőrségi bűnmegelőző munkán belül ki kell emelnünk a fiatalkori bűnözés megelőzésére tett erőfeszítéseket. Ebben speciális szerv az „Ifjúságvédelmi Rendőrség” vesz részt. A rendőrség e sajátos egysége speciálisan kiképzett, s a feladatra alkalmas rendőrökkel végzi munkáját. Többek között szoros kapcsolatot és együttműködést tartanak fent az iskolákkal, támogatják a fiatalok számára klubok és más szabadidő eltöltési lehetőségek megszervezését és fenntartását, végül támogatják és elősegítik, hogy az ifjúságvédelem helyi problémáinak megoldása érdekében érintett hatóságok és intézmények bevonásával helyi munkacsoportokat létesítsenek.*

NÉMETORSZÁG

Németország tipikus példája azoknak az országoknak, ahol a rendőrségi bűnmegelőzés mellett kiforrálódott a közösségi bűnmegelőzés is. A rendőrségi megelőzési tevékenység a bűnüldözés ösztársadalmi feladatainak részét képezi, ugyanakkor a rendőrségi megelőzés decentralizáltan folyik, ennek fő oka abban van, hogy a rendőrségi szervek többsége nem egységes szervezetként, hanem tartományi kormány irányítása alatt működik. Számos helyi rendőrkapitányságon állítottak fel megelőzési irodákat, továbbá 1994-ben a Szövetségi Nyomozó Hivatalban (BKA) Bűnmegelőzési Osztályt szerveztek. Ezzel egy bizonyos központiságot is végrehajtottak, hiszen '95-től kezdve a bűnmegelőzéssel kapcsolatos információk begyűjtésére, feldolgozására és elemzésére mind nemzeti, mind nemzetközi szinten tevékenykedő dokumentációs központot szerveztek, „Infopool” elnevezéssel. Ez a szerv egyben kutatási programokat is végrehajt a bűnmegelőzés témájában. A bűnmegelőzés nemzetivé tételének állomása az 1964-ben megindított s ma is tartó bűnmegelőzési program. Ezeket évente felülvizsgálják, s mindig adott egy súlyponti téma. Ezt a tartományi rendőrségek, és a Szövetségi Bűnügyi Hivatal együtt dolgozza ki. A súlyponti téma mellett a rendőrség a program érdekében, s igény szerint szövetségi szintű súlyponti akciókat is végrehajt, általában 3-4 hónapos terminusra tervezik. Ezekhez a helyi rendőri szervek decentralizált akcióit is hozzákapcsolják. Magukról a témákról és az akciókról, valamint a lakosság felé megfogalmazott

tanácsokról tájékoztatják a lakosságot a legkülönbözőbb formában (plakátok, rölapok, információs füzetek, „Biztonságban élni” bűnmegelőzési újság, sajtókonferenciák, Rendőrségi Tanácsadó Irodák és a médiák közreműködésével). A szövetségi szintű bűnmegelőzési program célja, hogy a lakosságot tájékoztassák a bűnözés megjelenési formáiról, s azok megelőzési lehetőségeiről, figyelmeztet, hogy az áldozattá válás elkerüléséhez mit célszerű tenni, igyekszik a bűnelkövetési alkalmak csökkentését elérni, s ahol lehet a potenciális elkövetők motivációit befolyásolni. Továbbá újabb célcsoportként a rendőrségre is irányul a program, azt a célt szolgálva, hogy a rendőrök fokozottabban értékeljék a megelőzés jelentőségét, illetve mint több szakismereteket szerezzenek a bűnmegelőzés terén. Ennek érdekében rendelkezésükre áll egy folyamatosan aktualizált, több kötetes zsebkönyv, illetve egyéb szakkönyv a bűnmegelőzés problémái és megoldásai témájában.* A rendőrség bűnmegelőző tevékenységének egy sajátos színtéje a „bűnügyi rendőrségi tanácsadó”. Ezek az irodák a rendőrségi bűnmegelőzési programokról adnak tájékoztatást, illetve ingyenes biztonságtechnikai berendezésekről ad mintát és tanácsadást.* Ezek mellett Németországban igen magas a száma az országos kezdeményezésű, és állami támogatottságú, a bűnmegelőzés fejlesztésére irányuló kezdeményezéseknek, elsősorban alapítványok, munkacsoportok formájában.

A rendőrségi bűnmegelőzés mellett egyre erősödik és a szövetségi bűnmegelőzési programokban is egyre jobban támogatják a bűnmegelőzés közösségi kezdeményezéseit. A különböző tartományokban és városokban kialakított szerveződések igen változatos formát mutatnak (tartományi szintű bűnmegelőzési tanács, városi és körzeti tanácsok, tartományi szintű bűnmegelőzési szakértői bizottság).

AUSZTRIA

Ausztriában Magyarországhoz hasonlóan újkeletű az országos szintű bűnmegelőzés. Az előbbi országok többségétől eltérően csak a '90-es évek közepétől működik Országos Bűnmegelőzési Tanács. A szerv 1996 óta működik a Szövetségi Belügyminisztérium felelősségi körében, fő feladata a bűnmegelőzés és áldozatvédelem előmozdítására létrejött szervezetek, egyesületek patronálása, illetve a szövetségi belügyminisztériumnak történő tanácsadás. A bűnmegelőzésért továbbra is a rendőrség a legfőbb felelős. A bűnmegelőzés céljait szolgálja a Bűnügyi Rendőrség tájékoztatási hivatalai, amelyek országos, regionális és helyi szinten is működnek. A bűnmegelőzést az 1993-ban életbe lépett „biztonsági rendőrségi törvény” szabályozza. A bűnmegelőzés rendőrségi feladatait ellátó tájékoztató hivatalok elsősorban tanácsadó testületek, fő feladatuk, hogy bővítsék a lakosság és a rendőrség közötti bizalmat, a lakosság

biztonságérzetének kedvező irányba történő elmozdulását elősegítsék, illetve szakszerű tanácsadással segítség elő a bűnmegelőzést. E körben fogalmazza meg a bűnmegelőzési törvény azt, hogy a biztonsági hatóságoknak mindenekelőtt erőfeszítéseket kell tenniük arra nézve, hogy megelőzzék az élet- és testi épség, a vagyon elleni támadásokat, fő tevékenységükként a bűncselekmények károsultjaival különösen odafigyeljenek és segítsék az egyént az érdekeiket sértő bűncselekmények felismerésében és elhárításában. A vagyon elleni bűncselekmények elhárítása érdekében végzi a rendőrség azt a munkáját, amikor is az épület- és várostervezéshez nyújt segítséget, ami sokszor összekapcsolódik a tanácsadáshoz fűzhető helyszíni szemlékkel. A rendőrség mellett a bűnmegelőzés szolgálatában állnak a különböző tervezési irodákban és kereskedelmi cégeknél működő „biztonsági magánszakértők”, szerepük azonban a rendőrségi tanácsadások mellett másodlagos.

Ahogy a korábbiakból is kitűnik a rendőrségi munka fő területe a potenciális áldozatok felé irányul. E körben különösen jelentősek azok az intézkedések, amelyeket a gyermek- és fiatalkorúak érdekében tesznek. A BM-ben működő Bűnügyi Rendőrségi Tanácsadó Szolgálat 1995-ben megelőző intézkedési akciókat szervezett a gyermekekkel való szexuális visszaélések megakadályozására. Céljük, hogy a potenciális áldozatokat felkészítsék arra, hogy tudjanak nemet mondani a gyerek számára kellemetlen testi érintéseknek, illetve, hogy felvilágítsák őket arra, hogy még a rokonok, ismerősökkel szemben sem helyénvaló minden esetben a feltétlen bizalom. A program idővel igen széles körű lett, bevontak több neves osztrák művészt, akik CD-t adtak ki, melynek bevételét olyan gyermekekre fordították, akikkel szemben már megtörtént a szexuális visszaélés. A program keretében elkészült egy videóklip, illetve egy tájékoztató füzet egyfelől a gyerekek, másfelől a szülők számára. A kampány összekapcsolódott különböző vándor rendezvényekkel, ahol a gyerekek számára elfogadható módon, fantázia alakok (GRIPS, City Cops) segítségével nyújtanak tanácsadást.* A Tanácsadó Szolgálat a szociális munkásokkal, a fiatalkorúak hivatalaival folyamatosan tartanak közös akciókat a visszaélések megakadályozására előadások, vitafórumok, vándorkiállítások, műhelyfoglalkozások eszközeinek bevonásával. Szintén a gyermekeket megcélzó intézkedésként a tanácsadó hivatal 1997-ben, Salzburg tartományban megszervezett, több iskola közreműködésével, egy ifjúsági bűnmegelőzési programot. Ezek az iskolai órák keretében történő foglalkozásokat jelentettek rendőrökkel, szociális munkásokkal. 1997 óta működik a Bűnügyi Rendőrségi Tanácsadó Szolgálat az Interneten a „GRIBS” web-oldallal, a Gyermekpornográfiai Jelentőszolgálat Web-lapjával.*

EGYESÜLT KIRÁLYSÁG

Kiemelkedik a sorból Anglia és Wales bűnmegelőzési politikája, annak szervezettségével és céltudatosságával. Ezeken a területeken a bűncselekmények megelőzésének a kormány által kialakított büntetőpolitikában döntő szerep jut. A bűnmegelőzés országos szerve az 1996-ban a BM körében megalakult „Büntetőpolitikai Igazgatóság”, illetve ennek szervei a „Bűnmegelőzési Ügynökség”, a „Bűnmegelőzési Egység”, és a „Bűnmegelőzési Központ/Kollégium”. Ez utóbbi különösen fontos, ugyanis itt folyik a rendőrök szakosított képzése, illetve cél, hogy más a bűnmegelőzésben részvevő szakember továbbképzése is itt történjen.* Emellett a központ, mint tájékoztató és tanácsadó testület is működik. További célja, hogy a rendőrségi állományon belül a bűnmegelőzés fontosságát kiemeljék, szorgalmazzák a rendőröknek a helyi irányítási vezetőségekbe való integrációját, a megelőzés és operatív tevékenységek fokozottabb koordinációját, az adatok összevonását és elemzését. A már felsorolt intézmények mellett más szervezetek munkáján keresztül is folyik a rendőrségi bűnmegelőzési munka, mint a „Bűnmegelőzési Országos Bizottság”; vagy bizonyos témában speciális egységek, mint a „Központi Kábítószer Megelőzési Egység”; vagy a „Bűnmegelőzési Miniszteri Csoport”. Ez utóbbi csoport a bűnmegelőzésben érdekelt ágazatok összehangolását végzi, továbbá áttekinti a kormány stratégiáját, segíti biztosítani annak megvalósulását, hogy a minisztérium saját politikájuk végrehajtása során előmozdítsák a bűnmegelőzési célokat is. A rendőrségi bűnmegelőzés mellett, hogy működteti a fenti szervezeteket, egyszersmind különböző bűnmegelőzési programokat kezdeményez. Például az iskolai szünetekben olyan tevékenységet szervez a fiatalok számára, amelyek csökkentik az alkalmat és a lehetőséget az elkövetésre. Ilyen, mikor a gépjárművek iránti fokozott érdeklődésnek eleget téve autószerelői és vezetői tanfolyamokon elégítik ki. Nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy nyomon kövessék az iskolakerülést, kidolgozva egy rendszert, amelyben többed magával részt vesz, hogy elejét vegyék, illetve megszakítsák a mulasztásokat. Kiemelkedik még a „Biztonságosabb városok” program (ez hazánkban is működik), illetve támogatja az új bűnmegelőzési kezdeményezéseket, azokat is, amelyek helyi szintről indítottak. Így a BM támogatja például a „Törődünk a bűnözéssel” (Crime Concern) független szervezetet, amely módszertani és anyagi támogatást nyújt azoknak, akik bűnmegelőzési projektet kívánnak létrehozni. Támogatja és elősegíti olyan kiadványok megjelentetését, amely útmutatást adnak helyi szakembereknek abban, hogy megismerkedjenek a bevált helyi kezdeményezésekkel, tanácsot adnak a tervek kidolgozásához, a hatékonyság értékeléséhez, egyes bűncselekmények megelőzéséhez. A „kormány egyedi regenerációs kerete” segítségével a helyi hatóságok és más szervezetek bevonásával lehetőséget

adnak arra, hogy lerobbant városrészeket, városokat felújítsanak a bűnmegelőzés szempontjára is figyelemmel, nem egyszer ottani társadalmi problémák (munkaalkalmak, játszóházak-, terek, szórakozó helyek) megoldását is kezdeményezve.*

1993 óta működik az Egyesült Királyságban Országos Bűnmegelőzési Tanács, élén a belügyminiszterrel. A tanács legfőbb szerepe a kezdeményező szerep, összehozza a helyi hatóságokat, a rendőrséget, az üzleti élet képviselőit, az önkéntes szektort egymással, hogy új bűnmegelőzési elképzeléseket fejlesszenek ki, továbbá lehetővé tegyék a szakértők széles rétegeinek mozgósítását.

A helyi hatóságoknak szintén szerep jut a megelőzésben. Többek között a lakásügyi osztályok a lakótelepek fizikai környezetének fejlesztésével, ingatlanőrök és házmesterek bevonásával igyekeznek előmozdítani a környék biztonságát; a Szociális Szolgálaton belül ifjúsági igazságügyi osztályok a törvénnyel összeütközésbe kerülő fiataloknak és családjuknak ad segítséget.* A helyi bűnmegelőzés gyöngyszeme az „intenzív helyi igazgatási modell” (Swansea), amelyet 1985-ben indítottak. Egy úgynevezett, „Szomszédsági Irodában” végzik munkájukat a legkülönbözőbb bűnmegelőzést szolgálni hivatott egységek, úgy mind a szociális munkások, ingatlankezelők, egyenruhás ingatlanőrök, egészségügyi szakemberek, tömb-managerek. Munkájukban segítik őket a fejlett technikai berendezések, mobiltelefonok, „zárt televíziós rendszerek”, autók.* (Megjegyezendő, hogy Magyarországon a zárt televíziós hálózat még mindig az üzleti szférában és a nagyobb jelentőségű objektumok esetén kiépített.)

HOLLANDIA

Az utolsó általunk említett ország Hollandia. Hollandia bár a kisebb uniós országok közé tartozik, kimunkált és kiterjedt bűnmegelőzési rendszere azonban példaértékű. Példaértékű abban az értelemben, hogy az átfogó bűnmegelőzés alapjait kimunkálták, másfelől azért is, mivel a megelőzés terén a fő hangsúlyt a problémák szociális irányból történő megoldására helyezték, mindenekelőtt a helyi szociálpolitika működésére. Hollandiában korán a '70-'80-as években megkezdődött a bűnmegelőzés átfogó rendszerének kialakítása. Ebben úttörő szerepet vállalt a rendőrség. 1979-ben létrehozta az Országos Bűnmegelőzési Irodát, megkezdődtek az átfogó rendszer és a bűnmegelőzési programok kidolgozása. A különböző szakértő bizottsági, illetve kormánybizottsági munkák nyomán 1989-ben felállt az IM alatt működő Bűnmegelőzési Osztály, majd később Igazgatóság. Megkezdődtek a különböző minisztériumok és hatóságok munkájával együtt végzett bűnmegelőzési programok, mint például szociálpolitikai programok a fiatalok munkanélkülisége ellen, a hiányos képzettség, nem megfelelő lakáskörülmények ellen,

vagy a vandalizmus, az alkoholizmus és a kábítószerrel való visszaélések ellen tett intézkedések. 1991-ben az előző programok befejezése után BM és IM közös programtervezetet nyújtott be a parlamentnek „Bűnmegelőzési Hálózat kiépítése” címmel. Ezt egyfajta bűnmegelőzési politikának is felfoghatjuk, s olyan célokat fogalmazott meg, mint a társadalom életének minden szintjén a biztonság fokozását; biztonságtechnikai szabványok kidolgozását és európai egyeztetését; a rendőrség bűnmegelőző tevékenységének átszervezését; illetve a szomszédságokra alapított bűnmegelőzési programok kidolgozását, kapcsolódva a helyi önkormányzatok „társadalmi megújulási politikájához”. Az IM Bűnmegelőzési Igazgatósága, mint a megelőzés egyik fő felelőse rendkívül szerteágazó tevékenységet végez. Szakmai irányítást és ellenőrzést gyakorol a törvényhatóságoknál folyó bűnmegelőzési tevékenység felett; átfogó bűnmegelőzési politika kidolgozására javaslattétellel él. Önkormányzatoknál és a rendőrségnél folyó megelőzési programok végrehajtását támogatja, illetve megelőzési programokat szervez; megszervezi a bűnmegelőzés terén a belföldi és külföldi információcserét; szerepet vállal a bűnügyi elemzések és kutatások végzésében; dokumentációs és információs tevékenységet végez; tematikus mutatókat ad ki a bűnmegelőzéssel foglalkozó hazai publikációkról, illetve a témában megjelent angol nyelvű összefoglalókat összeszedi és megküldi a bel- és külföldi szakembereknek. Az IM mellett a BM is jelentős lépéseket tett a prevenció érdekében, többek között a BM alatt „Integrált közbiztonsági és biztonságpolitikai egységet” hoztak létre azzal a céllal, hogy gondoskodjon a bűnmegelőzési koncepcióban megfogalmazott bűnmegelőzési elvek rendőrségi tevékenységen belüli érvényesítéséről. Megfogalmazták a közösségi rendőrség szükségességét, amely megköveteli az önkormányzatokkal való kapcsolattartást. A Community Policing értelmében Hollandiában is alkalmazzák a rendőrség területén a nagyobb igazgatási egységek „szomszédságra” bontását, illetve a szervezeti csoportokon belül az állandó teamek létrehozását. Esetenként, főleg ünnepi rendezvényekkor egyenruhás önkéntes tartalékos rendőröket is bevonnak a közös munkába. A rendőrség kisebb egységei mindenképp a közterületek, a nyilvános helyiségek és rendezvények rendjének fenntartásával, valamint felvilágosító munkával, elsősorban az iskolákban, kapcsolódnak be a bűnmegelőzésbe. Jelentős eredmény a holland prevenció munkában az az együttműködés, amely Hollandia, Belgium és Anglia között alakult ki. Ez egy bűnmegelőzési pályázat, amelyben az úgynevezett Hein Roethof-pályadíj odaítélését dönti el a három ország, a mindenkor leghatásosabb bűnmegelőzési program részére. Távolatként a jelenlegi pályázatot egy európai szintű pályázattá kívánják fejleszteni. Az előbb felsorolt közreműködők mellé csatlakoznak a rendőrségi alapítványok. Az Amszterdam, Rotterdam,

Hága városokban működő Transpol Alapítvány feladata, hogy tanfolyamokat, bel- és külföldi tapasztalatcsere-utazásokat szervezzenek, illetve kapcsolatokat létesítsenek és tartsanak fent a külföldi rendőrséggel és világcégekkel, magára vállalja az üzleti életben jelentkező bűnügyi problémák metodikájának kidolgozását és átadását, rendszeresen tájékoztató jellegű folyóiratot ad ki angol nyelven, külföldi szakemberek bevonását is megcélozva.

A hatósági szervek mellet a holland bűnmegelőzési rendszer fontos tagjai a társadalmi megelőzés intézményei, élükön a polgármester (sajátosan az államfő, illetve a királynő nevezi ki), aki a rendőrség munkáját háromszög elv alapján működteti, a városi rendőrség működésével kapcsolatos valamennyi kérdést a polgármester, a városi ügyésszel és a rendőrfőnökkel folyamatosan egyeztetve oldja meg. A polgármester segítségére van még a „bűnmegelőzési koordinátor”.* Ő olyan városi alkalmazott, aki felelős a bűnmegelőzési szervezet működtetésében, a programok megszervezésében és működtetésében, a városi igazgatási szervezet egyes osztályainak a bűnmegelőzéssel kapcsolatos intézkedéseinek koordinálásáért. A társadalmi bűnmegelőzés intézményei körében kiemelkedik a „szomszédsági management” rendszere. Ennek lényege, hogy egy nagyobb igazgatási egységet felbontanak kisebb egységekre, amelyek alapvetően társadalmi jellegű szervezetek, kisebb lakói nagyságot és területet átfogva (kb.3-5 polgár). Ezeknek a társadalmi jellegű szerveződéseknek a célja, hogy az ott élő lakók életminőségét javítsák, többek között érintik a városrendezési és építési tevékenységet, ellenőrzik a közszolgáltatások minőségét, gyorsan reagál a lakosság közműellátásában keletkezett zavarokra, kapcsolatot tart fent az ingatlanokat kezelő közületi és magánvállalkozásokkal, illetve a rendőrséggel. A munkát egy koordinátor irányítja főállásban, illetve segítségére vannak önkéntesek. A munkában részt vesznek az ott lakók képviselői is, odafigyelve a lakosság etnikai összetételére.* A társadalmi bűnmegelőzés szerveződéseiből még egyet emelnénk ki, a világ több nagyvárosában működő „Biztonságosabb nagyvárosokért programot”. Amszterdamban, Rotterdamban, Hágában és Utrechtben átfogó, valamennyi érintett hatóságot, lakossági szervezetet, vállalkozást és lakossági kezdeményezéseket is magában foglaló programmal igyekeznek a bűnmegelőzés szolgálatában állni.*

Hollandiában messze példaértékű hálózata alakult ki mind az áldozattal, mind az elkövetővel való foglalkozásnak. Már a '70-es évekből találunk példát önkéntesekre, akik a bűncselekmények sértettjeivel kezdtek el foglalkozni. 1976-ban a kormány létrehozta a „Bűncselekménnyel okozott károk kompenzációs alapját”, majd megalakult az „Országos Sértett-segítő Egyesület”, illetve a törvényhatóságok is megkezdtek a sértettet segítő intézmények létrehozását. Az elkövetők gondozásával a társadalmi önkéntes szervezetek és az

egyházak kezdtek el foglalkozni. Ezzel párhuzamosan ma már az önkormányzatok, azok szociális intézményei, illetve az állami szervek is rész vesznek ebben a munkában. Sőt az egyházi és a társadalmi szervezetek országos egyesületet hoztak létre, majd az állami és önkormányzati szervekkel egyetlen rendszerré álltak össze, továbbra is fenntartva sajátos arculatukat. * Közülük külön kiemelendő a téma szempontjából az IM által gondozott „Ifjúságvédelmi és Elkövető Gondozási Főigazgatóság”. Egy sajátos intézmény bemutatása maradt hátra, amelynek megismerésétől nem lehet eltekinteni. Ezek az úgynevezett HALT-irodák, amelyeket alapítványok működtetnek, anyagi alapjait pedig állami, önkormányzati és magán hozzájárulások adják.* Ezek az irodák a fiatalok elkövetőkkel való foglalkozással, mindenekelőtt az elterelés módszerének fiatalok számára történő alkalmazásával, abban való részvétellel, – mint a sértettel és elkövetővel való foglalkozás, közöttük a mediációs kapcsolat létrehozása - illetve több városban kifejezett bűnmegelőzési programok szervezésével szolgálják a bűnmegelőzést.

PORTUGÁLIA

Bár azt mondtuk, hogy Hollandia lesz az utolsó bemutatásra szánt ország a bűnmegelőzési struktúrák külföldi gyakorlatának megismertetése során, két államot azonban nem hagyhatunk ki a sorból, mindenekelőtt azért nem, mert szűkebb témánk, a fiatalok kriminalitás megelőzése szempontjából szerteágazó megoldási kísérletei vannak. A fejezet lezárásaként, most ezeket érintenénk. Portugáliában a bűnmegelőzési politika különös gondot fordít a fiatalok elkövetőire. Ennek bizonyítéka az a számtalan állami és társadalmi kezdeményezés, amelyeket a fiatalok megóvása érdekében hoztak. A fiatalok megelőzési programok legkézenfekvőbb területe az oktatás. Jól tudják ezt a portugál szakemberek, amit bizonyít az oktatás területén bevezetett megelőzési projektjei. Így többek között a „Személyi és szociális (társadalmi) nevelés iskolai területe” című programot hozták létre, amely programban az alkotmány értékeire igyekeznek fel hívni a figyelmet, megtanítani a fiatalokat és általában az embereket arra, hogy figyelemmel legyenek az emberi méltóságra, a toleranciára, az igazságra és békére, a szabadságra, a szolidaritásra és a kölcsönös megértésre. Az ebben való polgári részvétel járulhat csak hozzá a nemzeti és nemzetközi rend kialakításához. A másik fontos kezdeményezés az oktatás területén a „Biztonságos iskola” program, a BM és az Oktatásügyi Minisztérium közös támogatásában. A program az elsődleges megelőzés és az aktív biztonság koncepcióján alapul, szoros együttműködést megvalósítva a biztonsági erők, a helyi közösségek és az állampolgárok között. A program akció körébe tartozik a rendőrségi járőrözések,

önvédelmi oktatás szervezése fiataloknak, szüleiknek és tanároknak, a rendőrök látogatása az iskolákba, illetve viszontlátogatások a rendőrségre az iskola részéről, valamint minden olyan tevékenység, amelyben felhívják a tanulók figyelmét a biztonság kérdésére. A bűnmegelőzési politika célul fogalmazza meg az elhanyagoltság, a kizsákmányolás, a kegyetlen vagy rossz bánásmód gyermekáldozatainak megsegítését, illetve ezen áldozatok megsegítését. E körben fontos szerepet szánunk az egészségügyi intézményeknek, mint akik különösen alkalmasak arra, hogy felismerjék a veszélyeztetettségi helyzeteket, képesek azonnal gondoskodni a gyerekekről, karöltve az e célból létrehozott több szakmából érkezett team segítségével. Felelősségi körükben ők tesznek jelentést az illetékes hatóságoknak, az igazgatási vagy bírósági szerveknek. Szintén e körben emelendő ki, hogy a szociális biztonsági szolgálatok és az IM a gyermekáldozatok számára pszichikai és fizikai felépülést célzó hivatalos intézkedést tesznek. A másik fontos intézmény a gyermek áldozatok védelmére egy magánszervezet formájában, az „SOS a gyermekekért” bizalmas telefonszolgálat, amelyet a Gyermekeket Támogató Szervezet állított fel. Segítséget, tájékoztatást, iránymutatást ad a válsághelyzetben lévő gyermekeknek és családoknak.* Az intézet utcai projekteket is végez az utcán élő veszélyeztetett vagy marginális helyzetben élő gyermekek érdekében.* A fiatalkorúak jogainak és érdekeinek védelmére, kirekesztettségük és bűnözésük megelőzésére szolgál a Szociális és Rehabilitációs Intézet.* Az intézetnek igen széles tevékenységi köre van. Tevékenységük kiterjed a bíróságoknak adandó technikai szakértő tanácsadásra a családjog területén, az érintett fiataloknak és szüleiknek pszichológiai, szociális támogatást nyújt, technikai és pénzügyi támogatást nyújtanak magánintézményeknek és önkéntes csoportoknak. Tevékenységei kiterjednek a szociális rehabilitációra és a bűnmegelőzésre: a foglalkoztatásra és szakmai képzésre, a kábítószerfüggők kezelésére, a lakásgazdálkodásra, a sportra, kultúrára, a szociális biztonságra irányuló kezdeményezésekre, illetve tájékoztató-oktató kezdeményezéseire. A munkát a börtön falain belül is folytatják, pszichológiai-szociális támogatást nyújtva az elítélteknek és családjaiknak, létrehozza a börtönlakó és környezete közötti kapcsolattartást, szerepet játszik oktatásukban, védelmükben és képzésükben. Munkájukat együtt végzik a Fiatalkorúak Védelmi Bizottságával, a hivatalos és nem hivatalos bírósági intézményekkel.

ÍRORSZÁG

Portugáliához hasonlóan Írország is azok közé az országok közé tartozik, amely a fiatalok bűnözéstől való visszatartására tudatosan törekszik, újabb és újabb módszereket kitalálva. Már nagyon korán a '60-as évek elején létrehozták a rendőrségen belül az Ifjúságvédelmi

Szervezetet, ez szerte az országban elterjedt. Aztán a '90-es évek elején felállították az Országos Ifjúságvédelmi Hivatalt, hogy országos szinten ellenőrizze és irányítsa a rendőrség ifjúságvédelmi szervezeteit. Már ezek az intézmények is tükrözik, hogy az ír rendőrség sokat tesz az ifjúságvédelem ügyében. Tudatosan járják az iskolákat, igyekezve felhívni a gyerekek figyelmét a rendőrök munkájára, illetve megszerezni bizalmukat. Konkrét eseteket hoztak, hogy bemutassák a rendőrség napi munkáját, az egyes speciális feladatot ellátó rendőrök tevékenységét, a közösség rendőrség lényegével ismertetik meg őket, illetve a bíróság munkájával is. Emellett sport és más rendezvényeket szerveznek, együtt kirándulnak és meglátogatják a rendőrörsöt is. A gyerekek részéről jövő fogadtatást aztán kérdőívekkel, interjúkkal mérik le, amelyek kedvező jelekre utalnak. Kiemelendő a már régóta működő, az elterelés rendőrségi útjának lehetősége. Meghatározott feltételek fennállta esetén a rendőrnek joga van arra, hogy javasolja, hogy adott fiatakorúval szemben kell-e, vagy nem vádat emelni. Javaslatát elküldi az Országos Ifjúságvédelmi Hivatalba, ahol aztán tovább küldik a helyi illetékes ifjúságvédelmi felelőshöz. Ő hozza meg a döntést gondos mérlegelés után. A figyelmeztetés a helyi ifjúságvédelmis rendőr otthon, súlyosabb esetekben egy magas rangú tiszt a rendőrörsön végzi el. Az ifjúságvédelmis rendőrnek emellett feladata elvégezni a figyelmeztetésben részesített gyerek további felügyeletét, iskolalátogatásokat tesz, rendszeresen találkozik és együttműködik szülőkkel, tanárokkal, bírókkal, pártfogókkal, szociális munkásokkal és még egyéb állami és önkéntes segítőkkel. Egy másik program a fiatalkori prevencióra, a börtönlátogatás. 1994-től van lehetőség rendőrségi segítséggel arra, hogy a bűnözéssel valamilyen formában már kapcsolatba került fiatal az erre kijelölt büntetés-végrehajtási helyre elvigyenek, ahol megismertetik őket a börtön élettel. Ott körülnézhetnek, beszélgetést folytatnak a börtönszeméllyzettel, a pártfogó felügyelővel, a börtön lelkészével és egy kiválasztott rabbal. A programba való részvételre a javaslatot a rendőrség ifjúságvédelmise, a pártfogó vagy más a veszélyeztetett gyerekekkel kapcsolatba kerülő szervek teszik, a részvétel a fiatal részéről önkéntes, de kötelező szülői (gyám) beleegyezés, s bármikor ki lehet lépni belőle. Mivel a cél rádöbbeneni a fiatal a börtön nyers realitására, annak kedvezőtlen következményeire, ami a családi és személyes kapcsolatait illeti, illetve a jövőbeni élet minőségére tett hatására, ezért az elrettentés miatt gyakran a valóságosnál rosszabb képet festenek a börtönről. A gyermekekről szóló törvény egyik sajátos intézménye, ami szintén prevenció hatású, az úgynevezett családi konferenciák. A konferenciák célja, hogy összehozzák a felügyelet alatt álló fiatalkorút családjával, rokonaival, áldozatával, illetve a helyi közösséggel megvitassák a gyermek kapcsolatát. Ez is önkéntes alapon, és a szülők beleegyezésével

történhet. A konferenciákon igyekeznek megérteni és megértetni, hogy miért került adott helyzetbe a fiatalok, illetve mit lehet csinálni a helyzettel, hogyan lehet segíteni a fiatalnak, és hogyan lehetne megelőzni az esetleges újbóli elkövetést.

II.3. A fiatalok bűnelkövetés megelőzése

II.3.1. A fiatalok bűnmegelőzés sajátos szempontjai

A korábbiakban a bűnmegelőzés problematikájába, annak bizonyos kérdéseinek érintésével, már betekintést kaphattunk. Jelen fejezet keretében, egy a témánk lezárásaként is szereplő olyan területet szeretnénk érinteni, amely a bűnmegelőzés egyik célcsoportjának vizsgálatát jelenti egyben. Az áldozatok védelme, vagy a bűnalkalmak csökkentése, egyes konkrét bűncselekmények prevenciója, és lehetne tovább sorolni a bűnmegelőzés szempontjából potenciális kutatási és gyakorlati megvalósítás után kiáltó területeket - amelyek közül jó párat megismerhettünk a bűnmegelőzési tipológiákat tárgyaló fejezetben, - fontos kérdései a prevenció politikáknak. Nem vonjuk kétségbe ezeknek a területeknek a fontosságát, ugyanakkor azt gondoljuk, hogy a bűnmegelőzés általános témakörén belül a fiatalok bűnmegelőzése egy olyan terület, aminek fontossága a legelső pillanattól kezdve nyilvánvaló. Élő dolog, amióta a bűnmegelőzés kérdésköre előtérbe került (ez megnyilvánul például abban, ahogy a bűnözés kezelésének legfőbb céljaként fogalmazzák meg a bűnmegelőzést, szervezett intézményi reakciókat dolgoznak ki rá, nemzetközi összefogást sürgetnek) érezhető, s a több évtized alatt sem csökkent prioritása, így napjainkban is kiemelt megelőzési célterület. Hogy ez utóbbi kijelentésünknek nyomatékot adjunk, nálunk elismertebb szakemberek véleményéből támaszkodunk. Balogh Jenő, aki az első jelentősebb monográfiát írta meg a fiatalok bűnözés témájában, s olyan gyakorlati eredmény kapcsolódik reform gondolataihoz, mint az I. Bn. megalkotása, ezt írta. „... az állam és a társadalom megelőző munkásságának legjelentősebb ága: a még züllésnek nem indult, illetőleg bűncselekményt el nem követett gyermekek és fiatalok praeventív nevelése és támogatása.”... Az államnak és társadalomnak másik jelentős feladata: az erkölcsi romlás veszélyének kitett, illetőleg a züllésnek gyermekek és fiatalok megmentésének és felnevelésének munkája. Ezeknek átalakító nevelése szintén a bűncselekmények megelőzésének körébe tartozik. Ez a kettős munkakör leghathatósabb eszköze a kriminalitás elleni küzdelemnek, ...”⁹⁵ Víg József közel hatvan év múlva szintén a fiatalok bűnmegelőzés elsődlegességét hirdeti, amikor így fogalmaz: „a bűnözés megelőzésének és az ellene folytatott harcnak tehát egyidejűleg három fő irányban kell folytania anélkül, hogy a

⁹⁵Balogh J., 1909. pp. 185-186. (Kiemelés tőlem: R.A.)

bűnözés elleni harc egyéb területeit lebecsülnénk: 1. a bűnözést előidéző körülmények ellen; 2. a kisebb súlyú társadalomellenes magatartások ellen és 3. a fiatalkori bűnözés ellen".⁹⁶ Ha nemzetközi kitekintést teszünk, szintén találkozhatunk a fiatalkori bűnmegelőzés területének kiemelt fontosságával, többek között a nemzetközi dokumentumokban fellelhető bűnmegelőzési prioritások formájában. Az ENSZ Közgyűlés 46/152 számú ajánlása a bűnmegelőzési prioritások között határozta meg 1991-ben a városi bűnmegelőzés és az erőszakos bűnözés megelőzése mellett a fiatalkori bűnözés prevencióját. Az Európai Tanács 2001. május 28-án határozatot fogadott el az Európai Bűnmegelőzési Hálózat felállításáról, illetve jövőbeni munkáját illetően megerősítésre került az a korábbi állásfoglalás, miszerint az Európai Unió bűnmegelőzési politikájának prioritásai mindenekelőtt a városi bűnözés megelőzése, a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények megelőzése, illetve a fiatalkori kriminalitás prevenciója.⁹⁷ Végül a nemzetközi dokumentumoknak megfelelően a nemzeti bűnmegelőzési stratégiában is a prioritások között találhatjuk a városok biztonságának fokozása, a családon belüli erőszak, az áldozattá válás és a bűnismétlés megelőzése mellett a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentését.⁹⁸

A fiatalkori bűnmegelőzés prioritását több szempont indokolja, hiszen egyfelől nagyon tág értelmezésben nem alaptalan elfogadnunk azt a mások által már megfogalmazott kijelentést, miszerint a fiatal korban tanúsított magatartás, jelen esetben a büntetőjogi normasértés jelzi a várható felnőttkori viselkedést, jelen esetben a bűnismétlést, de legalábbis azt, hogy adott személy felnőtt korában kevésbé fél megsérteni az előírt szabályokat. Féltve írjuk le ezeket a sorokat, hiszen előre látjuk, hogy az olvasók egy része most élesen felszisszen. Ezért kicsit elidőzve ennél a témánál, igazolni szeretnénk előbb tett kijelentésünket. Mielőtt azonban ezt megtennénk, egy mondat erejéig szólnunk kell a bűnözés prognózis készítéséről. Erre mi nem vállalkozunk, nincs is szakmai kompetenciánk ennek elvégzéséhez, de egyetértünk Molnár Józseffel abban, hogy „*az egymást követő korosztályok...bűnöző magatartásának tanulmányozása a részek ismeretéből összeálló igazi prognózist eredményezhet*”⁹⁹, a bűnözés társadalmi újratermelődése bizonyos körben előre jelezhető. Nem állítjuk és nem is állíthatjuk azt, hogy az a fiatalkorú, aki valamikor elkövetett egy törvénybe ütköző cselekedetet, az szükségszerűen újra el fog fogolyt követni, s életét felnőtt korában kisebb-nagyobb megszakításokkal a rácsok mögött tölti el. Ha ezt állítanánk, akkor e dolgozat megírásának sem lenne semmi értelme, hiszen a prevencióba vetett hitet támadnánk ezzel, azt hogy van

⁹⁶Vígh J., 1964. p. 237.

⁹⁷2001/427/JHA Council Decision of 28 May 2001 setting up a European crime prevention network.

⁹⁸A társadalmi bűnmegelőzés stratégiája. p. 9322.

⁹⁹Molnár József: *Életkor és bűnözés*. In: Gönczöl K. et al. 1996. p. 270. (Kiemelés tőlem: R.A.)

létjogosultsága a speciálprevenciónak, a büntetőjogi felelősségrevonásnak, és a bűnözés alakulása befolyásolható. Ebben mi is hiszünk és bízunk. Másfelől azt is tudjuk, hogy vannak bizonyos kriminológiai elméletek, amelyek pont arra igyekeznek választ adni, hogy hogyan fordulhat az elő, hogy valaki fiatalkorában bűncselekményt követett el, majd a későbbiekben törvénytisztelő állampolgár lett (például erre is választ igyekeznek adni a semlegesítés és sodródás elméletének követői¹). Az elméleteken túlmenően bizonyos kriminológiai kutatások is eredményeket mutatnak fel arra nézve, hogy „*a nem csupán jogi, hanem szociológiai értelemben vizsgált fiatalkori bűnözés általában nem alakul át felnőttkori bűnözéssé*”.¹⁰⁰ Ezek elismerése mellett azonban a fiatalkorban tett cselekedeteket, az ekkor tanúsított általános magatartást, ha nem is tekintjük egy az egyben a felnőttkori magatartás megelőlegezésének, vagy másképp fogalmazva a felnőttkori viselkedés nem a fiatalkori magatartás megismétlése, de mindenképpen folytatása, és ha nem is pontos előrejelzést, de mindenképpen támpontot nyújt a későbbiekre tekintettel.

A fiatalkori bűnmegelőzése nemcsak abból a szempontból kiemelt területe a prevenciók célkitűzéseknek, mert valamilyen formában a fiatalkori bűnözés utánpótlását jelentheti a felnőtt kriminalitásnak, így ezzel összefüggésben a fiatalkori bűnmegelőzés megfelelő hatékonysága kihat az általános bűnmegelőzés eredményességére is, hiszen csökkenti a potenciális majdani felnőttkorú elkövetőket, hanem azzal is, hogy esetükben életkori adottságuk szempontjából nagyobb lehetőség nyílik a kedvező eredményt adó beavatkozásokra a felnőttkorúakhoz képest. Ez a gondolat már átvezet bennünket a fiatalkori bűnmegelőzés speciális szempontjaira is. Mit is jelenthet ez a fogalom?

Amikor a fiatalkori bűnmegelőzés kapcsán a speciális szempontokat említjük, mindenekelőtt a fiatalkori bűnözés sajátosságaiból adódó specialitásokra gondolunk, amelyek ismeretében rájuk való tekintettel dolgozhatóak ki bűnmegelőzési programok. Itt két tényezőt tartunk meghatározónak, egyfelől, hogy a fiatalkori bűnözés valamilyen szinten életkori sajátosság, másfelől az okok tekintetében is megragadható az általánostól való eltérése. Az, hogy a fiatalkori bűnözés valamilyen szempontból életkori sajátosság (bár hozzá tesszük nem kizárólagosan az) több oldalról megközelíthető. Egyfelől abban a történelmi fejlődésben, aminek eredményeként a fiatalkorúakra már nem úgy tekintünk, mint „kicsi felnőttekre”, mindenképpen szerep jut annak a felismerésnek, hogy a fiatalkor átmeneti sajátos társadalmi helyzet a maga sajátos szociális, pszichés, kognitív és emocionális jellemzőivel. A fiatal folyamatos pszichikai, tudati és erkölcsi érése, - vagyis személyes tulajdonságai - a több oldalról érő szocializációs

¹⁰⁰op. cit., p. 260.

mechanizmusok melyek más-más elvárásokat közvetítenek számukra, más-más felelősséget ruháznak rá: ezek alkotják átmeneti társadalmi helyzetét. Az ilyen sajátos helyzetben lévő fiatalok könnyen sebezhetőek. A mögött, hogy a fiatalok, mint önálló és sajátos szociális, társadalmi problémákkal küzdő csoport kerül meghatározásra mindenképpen ott munkált az új társadalomtudományok XIX. századi formálódása (mindenekelőtt a szociológia, pszichológia, pedagógia és a kriminológia diszciplínái), illetve kutatásaik ez irányba történő elmozdulása. Az így kialakult tudományos állásfoglalás vezetett ahhoz a közgondolkodáshoz, aminek következtében általánossá vált az a társadalomfelfogás, miszerint a fiatalok bűnözését nem üldözni és megtorolni, hanem megelőzni kell, a fiatalok elkövetőket pedig nem megbüntetni, hanem megmenteni. Miről is van szó? A kiskorúság pszichológiai értelemben olyan sajátos életkori szakaszként jellemezhető, amely magában hordoz olyan speciális sajátosságokat, amelyek megkönnyítik az esetleges bűnelkövetéseket. A kiemelt pszichológiai kriminogén tényezők között szokás említeni a következőket: *„az emberi kötődések irrealitása, felszínessége vagy hiánya; negatív személyiségjegyek, illetve pubertáskori tulajdonságok előtérbe állítása, befolyásolhatóság, túlzott kalandéhség; konstruktív jegyek hiánya; hiányzó kritikai készség; idősebb társaktól, autoritásoktól való túlzott függés; irreális és hiányzó élettervek¹⁰¹”*. Ehhez a sorhoz tennénk mi hozzá, a probléma feloldási és megoldási készség és képesség hiányát, a korokból fakadó fokozott sérülékenységet. Nem állítjuk, hogy a lista teljes volna, azonban úgy tartjuk, hogy ezeknek a jelenléte, esetlegesen egymással kiegészülve és hatásokat felerősítve elvezethetnek, elvezetnek a deviancia különböző megnyilvánulásai felé, és ha nem kellő időben és módon történik korrigálása, a folyamat szükségszerűen torkollik el a bűnözés legkülönbözőbb formáiba. Azok az előbbi okok, amelyeket, mint pszichológiai kriminogén tényezőként ismerhettünk, már jelzik számunkra, hogy a fiatalok elkövetés kapcsán jobban dominál az érzelem befolyásoltság, mint az értelem általi irányítás. Erre utal többek között az a túlsúlyos szakmai vélemény, hogy a fiatalok bűnözését kevésbé jellemzi az előre eltervezettség és a reá készülés a felnőttkori esetekhez képest. Az érzelmi befolyás dominancia elismerésének azonban következményei kell hogy legyenek, a bűnmegeelőzési tervek kidolgozásakor, hiszen nyilvánvaló, hogy emocionális irányítottság mellett a fiatalok büntetőjogi szabályai alkalmazásának, mindenekelőtt a végrehajtandó szabadságvesztések kilátásba helyezésének kevésbé meggyőző hatása van.

A fiatalok sajátosságai nemcsak pszichológiai értelemben meghatározóak, hanem szociális, társadalmi vonatkozásai is fellelhetőek, ami részben átvezet bennünket a fiatalok kriminalitás

¹⁰¹Váradi E., 2001. p. 77. Eredeti forrás: Kósa Ferenc - Szilárd János: Értelmi fogyatékosok és a fiatalok kriminalitása. Belügyi Szemle 1989/5. pp. 44-48. (p. 46.)

mögöttes okainak sajátosságai felé. Ahogy a fiatalkori bűnözés etiológiája fejezetben korábban kifejtettük a fiatalkori bűnözéshez vezető utat nem lehet homogén útként kezelni, vagyis nem lehet egyetlen okra visszavezetni. Ennek megfelelően a különböző oktatások fényében bizonyos csoportok különböztethetőek meg a fiatalkori bűnözők között, és e csoportok egyben más elbánás, más bűnmegelőzési stratégiát igényelnek, illetve a technikák és taktikák körében hol egyiknek, hol másiknak a dominanciája szükségeltetik. Mindezek elismerése egyben meghatározza a fiatalkorúakkal szembeni bűnmegelőzés sajátos szempontjait. Ezek szerint a fiatalkori bűnelkövetők között akad egy olyan markáns csoport, akik esetében előre, nagy bizonyossággal prognosztizálható a fiatal bűnelkövetővé válása. Ők azok, akikkel kapcsolatban Gönczöl Katalin szavai is helytállóak, miszerint létezik a bűnözés „társadalmi újratermelése”,¹⁰² sőt ehhez hozzá tehetjük átadását. A bűnözés társadalmi újratermelődése nem egy tisztázott fogalom olyan értelemben, hogy több mindent érthetünk alatta. Egyfelől felfoghatjuk úgy a jelenséget, hogy a normasértést egyszer már elkövető személyek ismét szembekerültek a törvénnyel, vagyis ez esetben a kérdés a visszaesők fogalmával azonosított. Ugyanakkor a társadalmi újratermelődés felfogható úgy is (s mi főleg erre gondolunk vele kapcsolatban), amikor egy adott, jól körülírható körből következik be az első büntetőjogi normákkal való szembekerülés (amit aztán követhet több is). A lényeg itt az adott társadalmi kör kifejezésen van, vagyis olyan esetekben, amikor a családok, azok tagjai több generációra visszamenőleg bűnözői karrierrel rendelkeznek és a gyerekek esetében e mintának átadására kerül sor csak, és/vagy amikor szociológiailag, illetve pszichológiailag többszörösen deprivált és veszélyeztetett fiatalokról van szó, akkor nagyobb valószínűséggel állíthatjuk a bűnelkövetés és bűnözővé válás bekövetkeztét. Ez a fiatalkori bűnözés viszonylag kisebb nagyságrendjét tölti ki, ami bizonyos helyzetben szerencsés dolog, mivel e körrel szembeni bűnmegelőzés, talán a legnehezebb feladat elé állítja a társadalmat. E körben szinte hatástalan a büntetőjogi eszközök bűnmegelőzési szándékkal történő alkalmazása, és arra is kevés remény adódik, hogy a gondokat akár a szociális háló eszközeivel, a különböző szakpolitikai intézkedésekkel megoldjuk, akár pedagógiai módszerekkel sikert érjünk el. Az ilyen esetek megoldására nemegyszer radikális eszközök bevetésére van szükség, például a fiatal családjából való kiemelésére.

A fiatalkori bűnözők nagyobb csoportját adják azok az elkövetők, akik esetében olyan okok játszanak közre, amik nagyobb valószínűséggel orvosolhatóak és megfelelő módszerekkel megelőzhetőek. Ide tartozhatnak olyan esetek, amikor a bűnelkövetés okait a fiatalkorú baráti és egyéb nem családi kapcsolataiban kell keresnünk, tudva, hogy a fiatalkorúak életében speciális

¹⁰²Gönczöl Katalin: *A bűnözés társadalmi reprodukciója*. In: Gönczöl K. et al., 1996. pp. 108-118.
Gönczöl Katalin (1991): *Bűnös szegények*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

tulajdonságaikból adódóan a baráti környezetnek kiemelkedő szerepe van. Így következhet be a bűnelkövetés okaként a „*kortárskapcsolatok túlértékelt helyzete; (s a családi egyéb viszonylatok gyengesége folytán) mások hatására követték el a bűncselekményt; esetleg erős érzelmi motiváltság, kíváncsiság hatására*”.¹⁰³ Ide sorolandóak azok az okok, amikor a fiatalkorban jellemzően jelentkező problémákat (családi konfliktusok, iskolai problémák, barátok, párkapcsolatok szintjén jelentkező súrlódások) nem tudják megoldani sem egyedül, sem szűkebb környezet segítségével, s ezek fel nem oldása a társadalmi normákkal való szembekerülést eredményezték. Az előbbiekkal összefüggésben, de egy másik szintjét és okcsoportját jelentik a fiatalkori bűnözésnek azok a helyzetek, amikor a „*felnőtté válás folyamatával szükségszerűen együtt járó élményeket (kiszakadás a családból, párkapcsolatok, új szintű és jelentőségű problémák: tanulmányok befejezése, továbbtanulás lehetősége, munkahelykeresés, munkába állás vagy munkanélküliség ...) nem tudták egyedül feldolgozni vagy ezek súlyos törést jelentettek életükben*”.¹⁰⁴ Mindkét előbbi esetben ugyanarról van szó, miszerint fiataljaink bizonyos része nem rendelkezik olyan tudással és képességgel, aminek segítségével életük gondjait megoldani képesek, hiányoznak a konfliktus megoldási módok ismereteikből. Végül a nagyobb bűnelkövetői kört bővítik azok a fiatalkorú elkövetők, akiknek elkövetése mögött valamilyen szocializációs hiba mutatható ki. Talán itt van a legnagyobb tábor, hiszen a szocializációs hiba lehetőségek sora végelelátatlan. Az, hogy egyes fiatalok nem tanulták meg, nem interiorizálták a közmegegyezésen alapuló társadalmi szokásokat, normákat, törvényeket, visszavezethető akár a fiatalkorú sajátos pszichikális és biológiai adottságaira. Esetleg a családi élet bármely rendezetlenségére (szülők közötti konfliktusok, válások, nem megfelelő szociális ellátottság) vagy a szülők, pedagógusok szocializációs hibáira (kevés idő, türelem, szakmai inkompetencia, megfelelő fogásokban való hiányosság, az elkötelezettség hiánya), s lehetne tovább folytatni a példák sorát. Mindazok az okok, amiket az előbbiek során felsoroltunk hathatós segítséggel megoldhatók, de mindenképpen alkalmasak arra, hogy időben érkező segítséggel megakadályozzuk, hogy a bűnelkövetőből bűnöző legyen. A bűnmegelőzésnek erre kell tekintettel lenni akkor, amikor ez esetekre kidolgozza megelőző eszközeit. Ennek megfelelően egy jól kiépített és működőképes szignalizáció, az óvodáskortól az iskolák befejezéséig. Tudatos iskolai és azon kívüli programok a szabadidő eltöltésére; konfliktus megoldási módok és társadalmilag helyeselt, reális és teljesíthető életcélok kijelölése, megtanítása és kipróbálásának, a kreativitásnak bizonyos szintű szabadsága. A családi konfliktusok feloldására hivatott pár- és családterápiák; a család szociálisan hátrányos

¹⁰³Váradi E., 2001 p. 65.

¹⁰⁴ibid.

helyzetének javítása; a fiatalkorú szabadidejének kontrollálása; az általuk kedvelt szórakozó-előfordulási helyek állandó ellenőrzése eszközei lehetnek a fiatalkori bűnmegelőzésnek.

Egyes kriminológiai kutatások szerint körvonalazható egy olyan fiatalkorú bűnelkövetői csoport, ahol az okok szintjén nem lehet kimutatni semmi különösebb jellemző okot, vagyis függetlenül olyan mikrostrukturális adottságoztól, mint adott fiatalkorú szocializációja, neveltetése, családi, szociális, társadalmi helyzete, vagy olyan makrokörnyezeti jellemzőktől, mint adott ország gazdasági, kulturális viszonyai, mindenütt előforduló jelenség. E függetlenség tipikus példája nyilvánul meg a fiatalkorúak által elkövetett csekély súlyú, bagatell bűncselekmények, főleg vagyon és tulajdon elleni eseteinél, illetve az epizódyszerű elkövetésnél, valamint, hogy a gyanúsítottak jelentős része, csak egyszer került a hatóságok elé. Sokan fogalmazzák úgy, hogy „*a gyermekkorúak és fiatalkorúak bűnözése nagyobb volumenű és arányú, mint ahogy a bűnügyi statisztika mutatja, (vagyis majdnem minden gyermekkorú vagy fiatalkorú elkövetett egy üzleti vagy otthoni lopást vagy dologrongálást)*”.¹⁰⁵ Ezzel azonban az is megkérdőjelezhetővé vált, hogy kell-e alkalmaznunk állami beavatkozást, valamilyen megelőzési javaslatot és végrehajtását.

Mindezidáig az életkor és a sajátos bűnelkövetési okok tekintetében határoztuk meg a fiatalkori bűnmegelőzés speciális szempontjait. Ezekon kívül is felsorakoztathatók olyan szempontok, amik a prevenciók politika szempontjából speciálisnak nevezhetők, és kifejezetten a fiatalkorúakkal szemben kell érvényesülniük. Természetesen a feléjük kidolgozott bűnmegelőzési stratégiáknak is figyelemmel kell lenni olyan általános szempontokra, mint például a bűnmegelőzés alkotmányos követelményei: az emberi jogok tiszteletben tartása, az arányosság elvének betartása, a kiszolgáltatottság, kirekesztődés elkerülése, garanciális jellegű elvek betartása. Mindezek túl azonban vannak olyan szempontok, amik bár általánosnak tekinthetők, de a fiatalkorúak esetében fokozottabb odafigyelést igényelnek, vagy az általánosságon túl kifejezetten, mint speciális elvek fogalmazódnak meg náluk. Az elsőre kiemelt példa a stigmatizáció elkerülésének követelménye. A kriminológiai kutatások, különösen a követéses vizsgálatok általános tapasztalata, hogy ha idő előtt és nem a megfelelő módszerrel történik a fiatalkorú elkövető életébe való beavatkozás, akkor nemegyszer ellentétes eredményt érünk el, miszerint nemhogy nem segítjük elő a fiatalkorú szocializációját, reszocializációját, hanem egyenesen hátráltatjuk, megakadályozzuk annak egészséges folyamatát, nemegyszer úgy, hogy egy negatív befolyásolást idézünk elő. Gondolunk itt elsősorban arra, amikor intézményi fogvatatás után a fiatalkorú, mint képzett bűnelkövető

¹⁰⁵op. cit., p. 62.

„szakember” lép ki a végrehajtási intézmény falai közül, ráadásul nehezen vagy egyáltalán nem tudva megszabadulni a börtöntjárt stigmájától. Vagy szintén ártalmat, a stigmatizáció eredményét szülheti a nemkívánatos nyilvánosság, ha nem megfelelő és körültekintő iskolai vagy akár rendőrségi lépéssel, a fiatalok normasértése tágabb környezete számára is kitudódik, nyilvánosságot kap, nehezítve a társadalmi befogadást, megbocsátást, elősegítve a megbélyegzéssel a bűnöző mentalitás erősödését, esetlegesen a bűnöző karrier megindulását. A fiatalok bűnmegelőzése érdekében az általános alapelveken belül további kiemelt szempont, hogy amellet, hogy az ügyért elkötelezett emberekre van szükség össztársadalmi szinten, nem lehet eltekinteni a hatósági és a nagyobb volumenű közösségi megmozdulások és programok kidolgozása és végrehajtása során, a speciális felkészítésű szakemberektől. Az általános alapelvekhez társulva a fiatalokkal szembeni bűnmegelőzés speciális, csak velük szemben támasztott alapelvét jelenti a nevelési szempontok figyelembevétele. Bár ennek rögzítésére idáig sehol sem került sor, mi azonban elengedhetetlennek találjuk ennek elvi megfogalmazását, gyakorlati megvalósítással. Bár hozzá tesszük, hogy hisszük, hogy látenszen a jól kigondolt és végrehajtott bűnmegelőzési programok, egyben kellő irányú befolyással is bírnak. Legyen szó a bűnmegelőzés bármely eszközéről, azokat úgy kell alkalmazni, hogy segítségével előmozdítsuk a fiatalok helyes irányú fejlődését. Különösen fontos szempont ez a bűnmegelőzés azon formái alkalmazásakor, amikor jogi beavatkozásról van már szó, illetve amikor a prevenció céljából kifolyólag közvetlen, a fiatalok által is tapasztalt kapcsolat jön létre közte és a segítséget nyújtó(k) között, gondolunk itt például a közös családterápiákra, családi konferenciákra, nevelési tanácsadásra, szabadidő eltöltését célul kitűző közösségi klubokra, eseményekre. A nevelési eszme szem előtt tartása a fiatalok jogában már jogszabályilag megfogalmazott, de ugyanígy a bűnmegelőzésükre tett erőfeszítéseknél sem lehet elhanyagolható szempont. A mi felfogásunkban a fiatalok bűnmegelőzésének önmagán túli célja is van, vagyis amellet, hogy célunk bűnözésük visszaszorítása, illetve a potenciális és az újbóli elkövetés megelőzése, fontos szempont a beavatkozással személyiségük helyes irányba történő fejlesztése, szocializációs hiányosságok pótlása. Ha nem lenne ez cél, nem is lenne értelme a megelőzésnek, hisz alkalomadtán a korábbi nevelési hiányosságok, különösen megfelelő alkalommal párosulva ismét megerősíthetnek adott fiatalokban antiszociális tendenciákat.

II.3.2. A fiatalkori kriminalitás megelőzésében szerepet játszó fontosabb nemzetközi dokumentumok

A fiatalkori bűnözés prevenciók kérdéséhez kapcsolódó dokumentumokat nem tárgyalhatjuk külön azokról a dokumentumokról, amik kimondottan nem a bűnmegelőzésről szólnak, mint inkább a fiatalkori bűnözéssel, a bűncselekményt elkövetett fiatalkorúval kapcsolatosak, s az igazságszolgáltatáson belüli prevenciók lehetőségeket fogalmazznak meg. Ráadásul ezek között a dokumentumok között vannak olyanok, amik kimondottan magyarországi jogszabályok, előírások, illetve ezeken túl nagykörben vannak nemzetközi jellegűek is. Ez utóbbi körben további differenciát tehetünk aszerint, hogy vannak olyan dokumentumok, amelyek a ratifikálás eredményeként a magyar jog részévé váltak, vagy vannak olyanok, amelyek törvényi szinten nem lettek a magyar jog részei, de a nemzeti jogalkotást befolyásoló hatásuk vitathatatlan, végül vannak olyanok, amiknek nincs ilyen erős és közvetlen hatása a jogalkotásunkra, ugyanakkor ajánlás szintjén ezek is élnek. Mindezen túl több olyan dokumentum is létezik, ami nem kimondottan a fiatalkori kriminalitáshoz kapcsolható, hanem általában véve az igazságszolgáltatás rendszeréhez, vagy egy-egy speciális jogterülethez, amelyek azonban bizonyos rendelkezéseikkel, szellemiségében és kihatásaiban érintik adott elkövetői kört. Csupán az előbbi kategóriák tartalommal való megtöltése, a példák felsorolása több oldalt tenne ki, nem beszélve arról, ha ezeket részleteiben szeretnénk tárgyalni. Mivel erre most itt nincs lehetőség, ezért azokra a dokumentumokra koncentrálunk csak, amelyek kimondottan a fiatalkori bűnözéshez és bűnmegelőzéshez tartoznak (ezeket egymástól elkülönítve tárgyaljuk), valamint hatásuk a magyar jogalkotásra kitapintható. Mindezek után a fiatalkori bűnözéssel, a bűncselekményt elkövető fiatalkorúakról szóló nemzetközi dokumentumok sorában hárommal foglalkozunk kimondottan.

A fiatalokra vonatkozó jogi szabályozás tekintetében a nemzetközi dokumentumok közül kiemelendő az ENSZ Közgyűlése által 1985-ben elfogadott a „Fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának minimumszabályai, az ún. „Pekingi Szabályok” (továbbiakban Pekingi Szabályok), a „Gyermekek jogairól szóló 1989. évi ENSZ Egyezmény (továbbiakban Egyezmény, illetve az 1997. évi Leuveni Deklaráció (továbbiakban Deklaráció).

1984-ben, Pekingben - egy nemzetközi előkészítő tanácskozáson - került megszövegezésre azaz 1985 november 29-én elfogadott ENSZ határozat, amely a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó ENSZ minimum követelményt foglalja magába. Bár a Pekingi Szabályokat úgy vezettük fel, mint (a mi csoportosításunkban) olyan dokumentumot, ami a fiatalkorúak büntetőjogához kapcsolódik szorosabban, ugyanakkor bizonyos értelemben

beletartozhat a bűnmegelőzési dokumentumokba is. Ennek két igazolását is adhatjuk. Az első szerint a Pekingi Szabályok (s majd ilyen lesz a Leuveni Deklaráció is) a fiatalok büntetőjogi felelőssérevonásának reformját tűzi ki célul. Mivel korábban külön kihangsúlyoztuk a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerét, mint speciális bűnmegelőzési eszközt, így az arra tett megújítási törekvéseket is úgy értelmezzük, mint olyan kezdeményezéseket, amik célja a fiatalok bűnmegelőzés kezelésének, visszaszorításának, megelőzésének hatékonyabbá tétele. Másfelől a Pekingi Szabályok megszületése kimondottan egy olyan több évtizedet magába ölelő folyamat záró akkordja, s valami újnak az elindítása, amelyben összefoglalásra kerültek az ENSZ Bűnmegelőzési és Ellenőrzési Bizottsága által ötévenként szervezett Bűnmegelőzési Kongresszusoknak, illetve az ott kidolgozott ajánlásoknak az eredményei. Lényegében az ENSZ-nek a büntető igazságszolgáltatással és a bűnmegelőzéssel kapcsolatos általános törekvései fogalmazódnak meg a Pekingi Szabályokban. Az ajánlással olyan kriminálpolitikai döntéseket vár el az ENSZ tagállamaitól, amelyek a fiatalok büntető igazságszolgáltatási rendszerének humanizálását, a megelőzést és a közbiztonságot szolgálják. Az előbbi kongresszusok köréből az 1980-ban, Caracasban tartott összejevetelt emelnék ki, ahol konkrétan megfogalmazódott azaz igény, hogy a bűnözés megelőzésével és leküzdésével foglalkozó bizottság dolgozzon ki egy, a fiatalok igazságszolgáltatására, az elkövetők gondozására irányuló minimális szabályokat és ezek megalkotására irányuló akciótervet. A koncepció értelmében „... a büntető igazságszolgáltatási rendszernek nemcsak az ellenőrzés, elrettentés és büntetés eszközeként kell szolgálnia, hanem a méltányosabb társadalmi fejlődés és belső béke eszközeként is, a bűnözés megelőzése, a méltánytalanságok megszüntetése és az alapvető emberi jogok oltalmazása útján”.¹⁰⁶ A Pekingi Szabályok a magyar jogrendszert illetően azok közé a dokumentumok közé tartozik, amely nem vált törvényi szinten egy az egyben a magyar jog részévé. Ajánlás, aminek bizonyos elemeit bele vették a jogalkotók a törvényhozásba, formálva a fiatalokra vonatkozó hazai törvénykezést. Nem megyünk bele a dokumentum részleteinek megismertetésébe¹⁰⁷, csak azokat a részleteket ismertetnénk, ami szűkebb témánkat, a bűnmegelőzést érinti. A Pekingi Szabályok rögzítik a fiatalokkal

¹⁰⁶ „Nemzeti fejlődés és a bűnözés megelőzése”. Idézi: Lévai Miklós: *A Pekingi Szabályok*. Gyermek- és ifjúságvédelem 1990/2. pp. 26-36. (p. 29.) Eredeti forrás: Szűk László (ed.): *Az ENSZ VII. Bűnmegelőzési Kongresszusa*, Milánó, 1985. Igazságügyminisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály Kiadványai 18. kötet. Budapest, 1986. p. 159.

¹⁰⁷ A hazai szakirodalomban ezt már megtették előttünk olyan jelentős munkák, mint: Lévai Miklós: *A Pekingi Szabályok*. Gyermek- és ifjúságvédelem 1990/2. pp. 26-36.

Lévai Miklós: *Pekingi Szabályok – hazai gyakorlat*. Gyermek- és ifjúságvédelem 1990/3. pp. 31-34.

Illetve a Pekingi Szabályok megismertetése és a hozzá vezető útról olvashatunk – Szűk László (ed.): „*Az ENSZ VII. Bűnmegelőzési Kongresszusa, Milánó, 1985*” - Igazságügyminisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály Kiadványai 18. kötet. Budapest, 1986. - című munkában.

felelősségrevonásával kapcsolatos általános alapelveket, a büntetőeljárás optimális szabályait, a bírói döntésekkel és intézkedésekkel kapcsolatos szabályokat, a fiatalok részesítésében szerepet vállalható intézmények, közösségek lehetőségeit, külön kitér a legsúlyosabb büntetési formára, az intézeti bánásmódra, végül szól a fiatalok bűnözésével kapcsolatos kutatások, illetve rájuk vonatkozó kriminálpolitika kialakításának szükségességéről. Ezeknek a rész részeknek vannak a bűnmegelőzésre vonatkozó konzekvenciái is. Ide kívánkozik például az, hogy a Szabályok első részében, amik az általános elvekről szólnak, felsorolják azokat a feladatokat, amelyek megvalósítása az elsődleges prevenciót szolgálja. Így többek között a fiatalok bűnözés csökkentése érdekében ajánlják az elsődleges és másodlagos szocializációs műhelyek működéséhez szükséges feltételek biztosítását. Ennek szükségessége fogalmazódik meg a következő pontban is:

„Elegendő figyelmet kell szentelni azoknak a pozitív intézkedéseknek, amelyek minden lehetséges forrás, közte a család, önkéntesek és más közösségi csoportok, valamint iskolák és más közösségi intézmények teljes mozgósítását vonják maguk után abból a célból, hogy elősegítsék a fiatalok jólétét és közben csökkentsék a jogi beavatkozás szükségességét, és hogy elősegítsék azt, hogy eredményesen, tisztességesen és humánusan bánjanak a törvénnyel összeütközésbe került fiatalokkal”. (1.3. pont)¹⁰⁸ A Szabályok, adódóan a téma milyenségéből, azzal, hogy a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerére tett reform javaslatokat, szükségszerűen a harmadlagos megelőzés színterének szánt nagyobb figyelmet. E körben a speciálprevenció mellett foglalt állás a Szabályok azzal, amikor megerősítette a más elbánás elvének fontosságát, amivel egyben a fiatalok meghatározásának is adott egy keretet, nem adva meg pontosan az életkori kereteket. Ezek szerint fiatal az „... olyan gyermek vagy fiatal személy, aki a rá vonatkozó jogi rendszerben, ha bűncselekményt követ el, más elbánásban részesülhet mint a felnőtt ... (2.2. sz.)”.¹⁰⁹ A speciálprevenció céljait szolgálja a Pekingi Szabályokban összefoglalt differenciált szankciórendszer és az egyénesítésre lehetőséget adó szabályok, intézkedések választéka is. Ez utóbbiban kiemelt fontosságot tulajdonítanak a közösségeknek, a közösségre alapozott büntetéseknél, mint hagyományos intézkedések. (Lásd az intézkedések sorát s arra vonatkozó megállapításokat a Pekingi Szabályok 18. szabályában.)

A másik e körben jelentős dokumentum, amelyre kitérünk, A gyermekek jogairól szóló ENSZ Egyezmény, amelyet az ENSZ Közgyűlése 1989. november 20-án fogadta el.¹¹⁰ Ezt az

¹⁰⁸Idézi: Lévai Miklós: *A fiatalok bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntetőszankciók reformja*. In: Gönczöl K. (ed.), (1994): *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés*. ELTE – Szociálpolitikai Tanszék. pp. 30-47. (p. 31.)

¹⁰⁹Idézi: Lévai Miklós: *A Pekingi Szabályok*. Gyermek- és ifjúságvédelem 1990/2. pp. 26-36. (p. 30.)

¹¹⁰1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről. Magyar Közlöny 1991/129. pp. 2584-2605.

egyezményt hazánk az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdette ki, ezzel ez a dokumentum a magyar jog részévé vált. Ez a gyermekeket érintő dokumentum sem kifejezetten a bűnmegelőzésükre vonatkozó normalitásra vonatkozik, ugyanakkor szellemiségében és konkrét rendelkezései folytán a bűnelkövető fiatalok speciálprevenencióját igyekszik előmozdítani. A Pekingi Szabályok jelentősége itt is megragadható, hiszen a későbbben született Egyezmény gondolatai és rendelkezései szintjén erőteljesen támaszkodott a Szabályokra. Az egyezmény értelmében minden tizenhét év alatti személy „gyermek”. Az Egyezmény Bevezetőjében már megfogalmazza a törvény célját, mely szerint *„a gyermeknek, figyelemmel fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre van szüksége, nevezetesen megfelelő jogi védelemre születése előtt és születése után”*. A fiatalokkal való bánásmód tekintetében középpontba az emberi jogokat, az emberi méltóságot, a humanizmust, a jogállamiságot állítja az egyezmény. Témánk szempontjából természetesen azoknak a fiatalok védelmét szolgáló rendelkezéseknek van jelentősége, amelyek igazságszolgáltatásukat, így a bűncselekményt elkövető fiatalok körét illeti. Az egész törvény értelmét és vezérelvét megragadja az Egyezmény 3. cikkének 1. pontja, miszerint *„a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszi figyelembe elsősorban”*. Vagyis a fiatalokkal kapcsolatos mindennemű döntés meghozatalakor, illetve konkrét kezelés és beavatkozás során – a köztük a bűnmegelőzés minden bevetett eszközének alkalmazásakor – a gyermek mindenek felett álló érdeke kell, hogy elsőbbséget kapjon. Ez fogalmazódik meg a büntető igazságszolgáltatásra vonatkozóan, az Egyezmény 40. cikkének 3. pontjában, amely kimondja: *„az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy előmozdítsák különleges törvények és eljárások elfogadását, hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára....* Továbbá rendelkezik arról, hogy *„...tegyenek intézkedéseket e gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes biztosítékokat teljes mértékben be kell tartani.”* A 40. cikk. 4. pontja kimondja, hogy a gyermekek ügyeit, saját magukat is úgy kell kezelni, hogy *„... jólétüknek megfelelő, valamint helyzetükhöz és az elkövetett bűncselekményhez mért”* elbánásban kell részesíteni őket. Így írja elő szintén itt az Egyezmény, hogy a gondozással, irányítással és felügyelettel, tanácsadással, a próbára bocsátással, a családi elhelyezéssel, szakmai oktatási programokkal kapcsolatban rendelkezéseket kell hozni ahhoz, hogy minél inkább az adott gyermekhez igazodó elbánást lehessen biztosítani. Az Egyezmény 37. cikke fogalmazza meg, hogy a fiatalokkal szemben

sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek nincs helye, illetve bűncselekményeikért nem lehet sem halálbüntetést, sem szabadlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztést kiszabni. Továbbá a kiszabható szankciók körében a szabadságvesztés csak végső eszköz lehet, a még szükséges legkisebb időtartammal lehet kiszabni, illetve annak végrehajtása során az életkorból adódóan a fiatalkorú szükségleteire figyelemmel kell lenni.

Az előbbi két normacsomag alapvető dokumentumai a fiatalkori kriminalitás szabályozásában. Alapvetők abban az értelemben, hogy az elsők között foglaltak keretbe olyan reformgondolatokat (a témában folyó hosszú évtizedes munka gyümölcseként), amelyek a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségi rendszerére vonatkozóan azt megelőzően nem volt példa, alapvető abban az értelemben is, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi intézmény gyakorlati megújulását eredményezték a világ nagy részében, többek között hatással bírtak a magyar kodifikációra is. Végül abban is megragadható alapvetőségük, hogy a további kezdeményezések számára példaértékű, eltekinthetetlen és továbbfejlesztő normákat fogalmaztak meg. A bevezetőben említettük, hogy három jelentős dokumentumot érintünk a bűncselekményt elkövető fiatalkorúak kapcsán. Ez a harmadik dokumentum a Leuveni Deklaráció.¹¹¹ Említhetünk volna többet is¹¹², illetve kiemelhetünk volna mást is a sorból. Annak, hogy mi a Deklarációt tartjuk bemutatásra érdemesnek, meg van a maga oka. A legfőbb ok abban áll, hogy a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerein belül egy új alternatívát hozott a Leuveni találkozó, ahol sor került az első nemzetközi konferenciára a „fiatalkorúak kárhelyreállító igazságszolgáltatása” témájában, keresve az utat a fiatalkorúak büntetőjogának megújulására. Ennek az új alternatívának alapvető dokumentuma a Leuveni

¹¹¹ „Declaration of Leuven on the advisability of promoting the restorative approach to juvenile crime.” Made on the occasion of the first International Conference on „Restorative Justice for Juveniles. Potentialities, Risks and Problems for Research”. Leuven, may 12-14, 1997.

¹¹² A fiatalkorú elkövetők igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó további dokumentumok (ezek közül vannak olyanok, amelyek kimondottan a fiatalkorúakra vonatkoznak, illetve akadnak olyanok is, amelyeknek egyes rendelkezései érintik adott elkövetői kört, illetve amelyek valamennyi bűncselekményt elkövetőre alkalmazandóak) például:

„A szabadságelvonás alatt álló fiatalkorúak védelmére vonatkozó ENSZ szabályok”. 1990-ben fogadta el az ENSZ 68. plenáris ülése.

Az Európa Tanács „Fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó társadalmi reakciók” című 1987-es ajánlás. „Social Reactions to Juvenile Delinquency”. Recommendation No. R. (87) 20. of the Committee of Ministers to member states on „social reactions to juvenile delinquency”. Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers’ Deputies.

Az Európa Tanács 1992-es ajánlása a „Büntetés-kiszabás” címmel. A Miniszteri Bizottság ajánlása a tagállamokhoz a büntetés-kiszabás egyöntetűségére. Recommendation No. R. (92) 17. In: BH 1993/10 pp. 790-792.

Az Európa Tanács 1999-es ajánlása a „Mediáció a büntető ügyekben” címmel. A Miniszteri Bizottság ajánlása a tagállamokhoz a mediáció alkalmazására, a hagyományos büntetőeljárásban kiegészítő vagy alternatív szerepet játszó intézményként. „Mediation in Penal Matters”. Recommendation No. R. (99) 19. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 15 September 1999 and the explanatory memorandum.

Deklaráció, amely „*ha a maga teljességében működni fog, akkor egyaránt különbözik majd a kezelésre koncentráló jóléti és a büntetést előtérbe helyező igazságügyi rendszertől*”.¹¹³ A mások ok, amiért kiemelésre került a dokumentum, hazai vonatkozású, ugyanis a hazai kriminológiai szakemberek közül többen ajánlják ennek a szankcióformának a hazai jogba történő beemelését, mint a szabadságelvonással nem járó nevelő-intézkedések egy sajátos megoldását.¹¹⁴ A Deklaráció tartalmát tekintve, a restoratív igazságszolgáltatás¹¹⁵ fiatalkorúak kapcsán elképzelhető megoldását, és az erre tett javaslatait foglalja magába. A kiindulási pont, hogy a bűncselekményekre adott társadalmi reakciók legfontosabb feladata nem a büntetés, hanem olyan feltételek megteremtése, amelyek biztosítják a büntett által okozott kár, az anyagi, fizikai, lelki vagy egyéb sérelem helyreállítását. Ugyanakkor az új alternatíva hívei nemcsak az áldozatnak okozott legkülönbözőbb sérelmeket tartják ez úton helyreállíthatónak, hanem mindenfajta kárt, beleértve a társadalmi rend stabilitásának csökkentéséhez, a társadalom biztonságához, a közösség békéjéhez való hozzájárulást is. (22. pont) Hogy a javaslat készítői a kárhelyreállítás igazságszolgáltatási rendszerében ennyi megoldási pontot látnak, annak az az oka, hogy magára a bűncselekmény megközelítésére is már szempontot javasolnak. Ezek szerint a büntetetre nem úgy kell tekinteni, mint amellyel egy absztrakt jogi-erkölcsi szabályt hágtunk át, mint inkább egy olyan cselekedetként kell felfognunk, amellyel az áldozatnak okozunk kárt, a közösség rendjét, békéjét és biztonságát veszélyeztetjük. (1. (11) pont)

A Deklaráció megfogalmazói a következő főbb javaslatokat tették:

A bűncselekményre reagáló hatóságok feladatai között említik, a kárhelyreállító igazságszolgáltatás feltételeinek megteremtését; a törvény adta eljárási garanciák és az egyéni jogok biztosítását; illetve ott ahol az önkéntes restoratív eljárások sikertelenek, ahol a tisztán informális alapon működő szabályok elégtelenek, ott lehetőség nyíljon a szükséges formális igazságszolgáltatási eljárások, a büntető jellegű reakciók alkalmazására. (3. pont)

Különösen fontosnak vélik a fiatalkorúak esetében a kárhelyreállító igazságszolgáltatás alkalmazását, mivel a büntető jellegű szankcionálás esetében egyben fenn áll negatív hatásaik érvényesülése is. Mindezek miatt a hatóságoknak e elkövetői körnél fokozottabb erőfeszítéseket kell tenni a restoratív megoldások felé, e körben lépéseket kell tenni a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerének megújítása felé az új megoldási módok bővítése érdekében;

¹¹³Csemáné Várad Erika – Lévay Miklós: *A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból*. Büntetőjogi Kodifikáció 2002/1. pp. 12-27. (p. 14.)

¹¹⁴Ennek javaslata történik meg többek között a Várad – Lévay szerzőpáros munkájában. (op. cit., p. 26.)

¹¹⁵A restoratív igazságszolgáltatás rendszeréről, mint új paradigmáról olvashatunk az alábbi munkában: Görgényi Ilona: *Régi és új paradigma: a restoratív igazságszolgáltatás*. In: Gellér Balázs (ed.), (2000): *Békés Imre Ünnepe* Kötet. ELTE-Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.

biztosítani kell azon társadalmi szervezetek létrehozásának és működtetésének feltételeit, akik alkalmasak az eljárások lefolytatására; végül nem szabad elfeledkezni a megfelelő módszerek állandó fejlesztéséről, támogatásáról, illetve az eljárásokban közreműködő szakemberek megfelelő oktatásáról, képzéséről sem. (8. pont)

A restoratív eljárások során különös figyelmet kell szentelni annak, hogy az elkövető csak abban az esetben vonható be, ha elismeri a bűncselekmény által okozott kár tekintetében a felelősséget (4. (42) ponthoz) és hajlandó együttműködni. A sértettnek is meg van a joga arra, hogy eldöntse részt kíván-e venni egy ilyen eljárásban vagy sem, illetve az áldozat számára közérthető módon fel kell ajánlani ennek lehetőségét. Ha a sértett nem kíván ilyenben részt venni, továbbra is adott a lehetőség (az elkövetőre vonatkozó előbbi kitételekre figyelemmel) a bírói eljárás keretében történő elégtételre, sőt a Deklaráció szerint célszerű bevonni az elkövetőt valamilyen restoratív eljárásba. Ilyenkor nyílik lehetőség például az áldozatkártalanítási alapba való befizetésre. Közösség érdekében végzendő munkák teljesítésére is kötelezhető, amennyiben a közösségnek okozott sérelem szimbolikus vagy valóságos helyreállításaként funkcionál. (4. (44) pont)

Az előbbieken, néhány kiemelt nemzetközi dokumentum érintésével azokat a fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozó jogforrásokat néztük át, amelyeknek a bűnmegelőzésükkel kapcsolatban is vannak relevanciái. Ezek mellett számos kimondottan a bűnmegelőzés témakörében megfogalmazott nemzetközi dokumentumot ismerünk. Most csak azokra térünk ki, amelyek kimondottan a fiatalkori bűnmegelőzést érintik. Terjedelmi korlátok lévén szükségszerűen ezek is csak példaszzerűek, de igyekszünk mindhárom szubnacionális szervezettől – az ENSZ, az Európa Tanács, illetve az Európai Unió – származó ajánlásokat bemutatni, köztük elsősorban azokat, amelyek időben a legújabbak. Közülük az ENSZ az első között foglalkozott a bűnmegelőzés kérdésével. E körben szinte minden ENSZ bűnmegelőzési kongresszuson szó volt valamilyen formában a fiatalkori bűnözésről és annak megelőzéséről.¹¹⁶ Az ENSZ javaslatok közül kettőre térnék ki, a Riyadhi Irányelvekre, amely témájában a fiatalkori bűnözés megelőzésére vonatkozó irányelvek, amelyet az ENSZ 1990. december 14.-i plenáris ülése fogadta el. A másik dokumentum, a bűnözésre és igazságszolgáltatásra vonatkozó bécsi deklaráció végrehajtására vonatkozó átdolgozott akciótervet foglalja magába, a stratégiában elsődleges célcsoportként fogalmazva meg a fiatalkorúakat. Ez utóbbit az ENSZ 2002. január 31.-én tartott 93. plenáris ülése fogadta el.

¹¹⁶A konferenciákon történtek összefoglalása olvasható az alábbi munkában:

Polt Péter: *ENSZ kongresszusok a bűnözés megelőzéséről*. In: Szük László (ed.), (1986): *Az ENSZ VII. Bűnmegelőzési Kongresszusa*, Milánó, 1985. IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztály Kiadványai, 18. kötet. Budapest. pp. 486-517.

A Riyadhi Irányelvekben¹¹⁷ az ENSZ a büntető igazságszolgáltatáson kívüli területen keresi a fiatalkori bűnmegelőzés további lehetőségeit. A dokumentum I.1. pontja leszögezi, hogy a kriminálpolitika egyik legfontosabb célja a fiatalkori bűnözés megelőzése. E megelőzés eredményessége érdekében az alapelvek között szerepel, hogy biztosítani kell a fiatalkorú harmonikus fejlődésének feltételeit (I.2.), a fiatalkorút már kora gyermekkorától egy általános megelőzési program középpontjába kell állítani (I.4.), megvalósításukra a bűnmegelőzés újabb stratégiáit kell kidolgozni (I.5.b/). Az Alapelvek fejezetét követi az irányelvek alkalmazási körének meghatározása (II), majd a generálprevencióra (III.), a szocializációs folyamatra (IV.) – érintve a családot, a nevelést és képzést, a közösségek és a tömegtájékoztatás területeit – és a szociálpolitikára (V.) vonatkozó rendelkezések. A szocializáció folyamatának a rendelkezés nagy fontosságot tulajdonít, ez mutatkozik meg abban, hogy szorgalmazza olyan szocializációs intézmények, vagy szocializációs szolgálat létrehozását, amelyek célja a bűnelkövetéshez vezető motívumok, alkalmak, valamint az objektív feltételek csökkentése (I. 5. b/). A VI. fejezet foglalkozik a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásával, leszögezve, hogy a bűnmegelőzés érdekében, annak megakadályozására, hogy a fiatalkorú ne vegyen részt büntetendő cselekmény elkövetésében, külön törvényeket kell alkotni és azokat a gyakorlatba átültetni (VI.53.). Ez a rész mondja ki, hogy egyetlen gyermekkel vagy fiatalkorúval szemben sem lehet kemény vagy szükségtelen nevelési vagy büntető intézkedéseket alkalmazni sem otthon, sem az iskolában vagy más intézményben (VI. 54.). A dokumentum kitér arra, hogy a fiatalkorúak ügyével csak jól felkészült szakembernek lehet foglalkoznia, hiszen az eljárás velük szemben egy meghatározó élmény, így a szakembereknek fel kell ismerni és figyelembe venni szükségleteiket, s a legmegfelelőbb eljárást alkalmazni velük szemben, külön figyelemmel a diverzióra (VI. 58.) Talán a rendelkezések sorából a legelőre tekintőbb az, amikor ombudsman vagy hasonló független szervezet hivatalának létrehozását támogatják azért, hogy benne biztosítsák a fiatalkorú jogainak és érdekeinek védelmét. Illetve egy kontroll intézménynek is szánják, amely egyfelől a korábbi rendelkezések, ajánlások betartása és az eredmények felől készítene aktuális beszámolókat, illetve a probléma gondozása érdekében további megállapításokat tenne (VI. 57.).

Az ENSZ Közgyűlés 2002. január utolsó napjára eső 56/261 számú ajánlása¹¹⁸ azért olyan fontos számunkra, mert bizonyos tekintetben a szervezet több évtizedes bűnmegelőzési tevékenységének eredményeit és tovább lépését foglalja egybe, illetve a bűnmegelőzés kiemelt

¹¹⁷United Nations Guidelines for „the Prevention of Juvenile Delinquency”. The Riyadh Guidelines, adopted by the General Assembly Resolution 45/112 1990.

¹¹⁸„Plans of action for the implementation of the Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century.” Resolution adopted by General Assembly – 56/261 of January 2002.

prioritásaiban megfogalmazza a követendő elveket és akciókat. Az ebben megfogalmazott stratégiában a fiatalok elsődleges célcsoportot képeznek. Tudjuk, hogy az ENSZ esetén a fiatal korosztály bűnmegelőzésének prioritása mindig is adott volt, így volt ez 1955-ben Svájcban megtartott első bűnmegelőzési konferenciáján. Így volt ez 2002 áprilisában a bűnmegelőzéssel és bűnelkövetők kezelésével foglalkozó 11. ENSZ Kongresszuson is. A 2002-es 56/261-es számú ajánlás érintette a fiatalkori kriminalitás kérdését is (XII. 37-39.). E körben a következő meghatározásokra került sor: az ENSZ javaslat a tagállamok nemzeti akcióira vonatkozólag meghatározta, hogy időbeni segítséget kell nyújtani a nehéz körülmények között élő fiatalok számára, hogy megelőzzék bűnözővé válás folyamatát. (38.a.) Támogatni kell a bűnmegelőzési gyakorlatok fejlesztését, mindenekelőtt azokat a megoldásokat, amelyek azok felé a fiatalok felé irányul, akiknél nagy a kockázat a bűnelkövetővé válásban, illetve könnyebben bevonhatók abba. Ugyanakkor a gyakorlatok alkalmazásakor nem szabad szem előtt veszíteni a fiatalok jogait (38.b.). A határozat javasolja a tagállamoknak az igazságszolgáltatási rendszer megerősítését (38.c.), illetve, hogy a fiatalkori bűnözés megelőzésére és a fiatalok büntetőjogára vonatkozólag integrált stratégiát kövessenek a nemzeti stratégiák kialakításakor (38.d.). Elő kell segíteni a fiatalok elkövetők reszocializációját és rehabilitációját (38.e.), továbbá bátorítani kell és támogatni a civil kezdeményezéseket a fiatalkori bűnözés megelőzése érdekében végzett feladatok kezdeményezésében és végrehajtásában (38.d.). A fiatalokra vonatkozó nemzetközi rendelkezések körébe tartozik, hogy a nemzetközi szervezet igény esetén fejleszti és támogatja a szakmai együttműködési projekteket az ifjúkori bűnözés megelőzésére, a fiatalok igazságszolgáltatásának megerősítésében, a fiatalok elkövetők rehabilitálására és kezelésére, segíti az államokat ezen programok végrehajtásában (39.a.). A fiatalok kapcsán az ajánlás utolsó elvi megállapítása, hogy biztosítja az együttműködést az ENSZ fontos személyei és egyéb érdekelt szervezetek között (39.b.). Az ENSZ ajánlásban is találunk harmonizáló pontot a hazai bűnmegelőzési koncepcióval. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája a gyermek és fiatalkori bűnözés megelőzésében külön hangsúlyt ad a szociálpolitika területének¹¹⁹, mint amely a szociális és társadalmi depriváció, szegregáció kriminogén faktorait ellensúlyozhatja. Továbbá preferálja a civil kezdeményezések bevonását a prevenció feladatokba.¹²⁰ Ugyanakkor hiányossága a hazai elképzeléseknek és egy tovább lépésként tudnak elképzelni az ENSZ ajánlás 38.d. pontjának követését. A társadalmi bűnmegelőzés stratégiája - az első nemzeti szintű prevenció elképzelések és feladatok - megfogalmazásakor nem érvényesült a bűnözés

¹¹⁹A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról: p. 9326.

¹²⁰A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról: p. 9327.

megelőzésére és a fiatalkorúak büntetőjogára vonatkozó integrált szemlélet és integrált stratégia. Jelen sorok írója is támogatja a kettő együttes, párhuzamos szemléletét, nem értve egyet azokkal, akik a kettőt külön választják, hiszen a büntetőjogi megoldások is a prevenció szolgálatát kell, hogy képviseljék, mind amellet, hogy elsősorban a közösségi normák megsértése utáni társadalmi felelősségrevonást képviselik. A fiatalkori bűnözés megelőzése ugyanis egyszerre kell, hogy jelentse – az igazságszolgáltatás, illetve az első- és másodlagos megelőzési eszközökön át – a potenciális elkövetők, a jelenlegi fiatalkorú elítéltek, illetve a büntetésüket már letöltött bűnismétlők, illetve visszaesők újbóli visszaesésének, vagy akár az első büntényes esetleges megismételt kriminogén magatartásának a prevencióját. A társadalmi beavatkozásról és kezeléstről, illetve a súlyosabb esetekben alkalmazott (kiegészítő) büntetőjog reformról együtt kell gondolkodni. Egymással harmonizálva kell szempontjaikat és eszközeiket kialakítani.

Az Európa Tanács, a bűnmegelőzéssel összefüggő kérdésekkel általában az ajánlás szintjén foglalkozik. A szervezet kiemelt figyelmet fordít a fiatalkori bűnözés megelőzésére, illetve a gyermekek védelmére.¹²¹ Ezekben az ajánlásokban jellemző az Európa Tanács kiskorúakkal kapcsolatos állásfoglalása tekintetében, hogy kihangsúlyozza a család és a társadalom szerepét magatartásuk determinációját, s így felelősségét a gyermekek jólétének és jogainak érvényesülésében. *„Az Európa Tanács a fiatalkori bűnözés megelőzésének alapelvei között tartja számon, hogy valamennyi beavatkozó intézkedésnek nevelő jellegűnek kell lennie, figyelembe kell vennie a fiatalkorú személyiségét, körülményeit, és lehetőleg a fiatalkorú környezetében, helyi szinten kell megvalósulnia. Konkrét intézkedésként a fiatalkorúak integrációs esélyeinek javítása érdekében javasolja a szociálpolitikai eszközök igénybevételét, különleges oktatási vagy sportprogramok beindítását, illetve a fiatalkori bűnelkövetést lehetővé tevő alkalmak csökkentését csakúgy, mint például a szülők széleskörű tájékoztatását a fiatalkori kriminalitás tüneteiről és okairól, a pedagógusok felkészítését arra, hogy kezelni tudják a*

¹²¹ Többek között a Recommendation No. R (79) 17 concerning the protection of children against ill-treatment; Recommendation No. R (81) 3 concerning the care and education of children from birth to the age of eight; Recommendation No. R (84) 4 on parental responsibilities; Recommendation No. R (85) 4 on violence in the family; Recommendation No. R (88) 6 on social reactions to juvenile delinquency among young people coming from migrant families; Recommendation No. R (90) 2 on social measures concerning violence within the family; Recommendation No. R (92) 2 on making family benefits generally available; Recommendation No. R (92) 11 on social and vocational integration of young people; Recommendation No. R (93) 2 on the medico-social aspects of child abuse; Recommendation No. R (94) 14 on coherent and integrated family policies; Recommendation No. R (95) 16 on young people and sport.

problémás magatartásformákat, valamint az ilyen viselkedést tanúsító fiatalok kiterjedtebb képzését és foglalkoztatását.”¹²²

A különböző ajánlások közül a fiatalkorúak vonatkozásában kiemelendő az 1987. évi 20. számú ajánlás a „Fiatalkorúakra vonatkozó társadalmi reakciók” címmel¹²³, illetve 2000. évi 20. számú ajánlás „A korai pszichoszociális intervenció szerepéről a bűnözővé válás megelőzésében” címmel.¹²⁴ Az előbbi ajánlás lényegét tekintve az ENSZ Pekingi Szabályaiban megfogalmazott, Európára vonatkozó dokumentuma, így bemutatásától eltekintünk.

Kiemelkedő jelentőségű azonban az említett másik Európa Tanács-i ajánlás, amely új szintre helyezte a bűnmegelőzés politikát. Ezek fényében a Miniszteri Bizottság a tagállamok kormányai számára ajánlja a korai pszichoszociális intervenciók nemzeti stratégiák bevezetését, illetve ahol már léteznek, azok fejlesztését. Ennek érdekében a dokumentum egyfelől meghatározza a szóban forgó beavatkozás során alkalmazandó elveket, másfelől példákat hoz a bűnözővé válás megelőzését szolgáló korai pszichoszociális programokra (mindkettő a dokumentum függelékében található). Maga a függelék tartalmazza továbbá a témában fontos definíciókat, külön kitér a veszélyeztetett gyermekekre, a megvalósítás lehetőségeire, illetve a további kutatási prioritásokra. Ezeken túl a dokumentum részét képezi a magyarázó memorandum, illetve John Graham-nek az *Összefoglaló jelentés a bűnözővé válás megelőzését szolgáló intervenciók hatékonyságáról* című munkája. A szöveg értelmezésénél fontos kiindulópont, hogy a dokumentum különbséget tesz a bűnözővé válás megelőzése és a bűncselekmény megelőzése jelenségei között (függelék I. rész). Míg az előbbi (prevention of criminality) olyan intézkedéseket, tevékenységeket, foglalkozásokat jelent, amelyek kifejezetten a jövőbeni, ismétlődő bűnözői magatartás megkezdése valószínűségének csökkentésére irányulnak. Addig az utóbbi (prevention of crime) olyan tevékenység, amely felöleli a bűncselekmények számának és súlyosságának csökkentését. E kettős feladatot szem előtt tartva, korai pszichoszociális intervenció (early psychosocial intervention) alatt a szerzők minden olyan intézkedést, tevékenységet, vagy foglalkozást értenek, amelyeknek célja a veszélyeztetett gyermekek felismerése és jövőbeni, ismétlődő bűnözői magatartás megkezdése valószínűségének csökkentése. (függelék I. rész) Az intervenciók programokat úgy kell

¹²²Borbíró Andrea: *Bűnmegelőzés, társadalmi bűnmegelőzési stratégia és az erre vonatkozó nemzetközi követelmények*. In: <http://bunmegelozes.easyhosting.hu/hatteranyagok/borbiro.pdf> pp.4-16. (p. 9.) (Letöltés ideje: 2006. 05. 10. 11:05.)

¹²³Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member states on „social reactions to juvenile delinquency”. Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers’ Deputies.

¹²⁴Recommendation Rec (2000) 20 of the Committee of Ministers to member states on „the role of early psychosocial intervention in the prevention of criminality”. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 5 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers’ Deputies and the explanatory memorandum.

végrehajtani, hogy azzal bizonyos feltételeknek eleget teszünk (a függelék IV., a megvalósítás része, a dokumentum 11-17. pontjai szólnak erről). Ezek szerint eleget kell tenni a hatékonyság elvének: a beavatkozások elérik a kívánt célt, a megfelelő pillanatban megtörténnek, a források szintje megfelel a beavatkozás célját jelentő kockázatok súlyosságának. Oda kell figyelni a minimális intervenció elvére, amely szerint a beavatkozások a helyzethez, esethez illőek és a lehető legkevésbé tolaakodóak. Az arányosság elvében az intervenciók igazodnak a kockázat mértékéhez. Fontos alapelv, hogy az intervencióknak el kell kerülni a stigmatizáció veszélyét, vagyis a beavatkozásokkal nem járhat együtt az egyén, családja, a közösség megszégyenítése. Végül fontos alapelv a diszkrimináció mentesség, vagyis az intervenciók nem tesznek különbséget szexuális, faji, bőrszín, nyelv, politikai és egyéb véleménynyilvánítás alapján, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születési vagy egyéb státusz alapján. (13. pont) A megvalósítás során további szempont, hogy egy minisztériumokat átfogó csoportot, vagy egyéb interdiszciplináris hivatalt kell megbízni azzal, hogy ösztönözze és átlássa a korai intervenciók stratégiák fejlődését. E csoport, szervezet vagy hatóság résztvevői körének differenciáltnak kell lennie, amennyiben képviseltetni kell benne magát a vállalkozói és a privát szféra reprezentatív személyeinek, az érdekelt minisztériumoknak és a helyi partnerkapcsolatoknak. Fő feladatuk az alapelvek, szabályok felállítása, valamint a bevált módszerek meghatározása és elterjesztése. (12. pont) A partnerkapcsolatoknak és a benne résztvevőknek kell ellátniuk megfelelő struktúrákkal és folyamatokkal az abban érdekelteket, hogy biztosítsák a hatásos döntési folyamatokat, forrás elosztást, a prioritások felállítását és a programok végrehajtását. (15. pont) Ezeket a programokat meg kell tervezni, összhangba hozni és megfelelően gondoskodni kell azok elterjesztéséről úgy, hogy közben tiszta képet kell adni, ki a feladat felelőse. Az ajánlás meghatározza azok felelősségét, akik a társadalmi jóléért, az egészségért és a gyermekek neveltetéséért felelősek. Illetve ha szükséges, közelebbi munkakapcsolatot kell létesíteni az ifjúságvédelemmel, a rendőrséggel a vállalkozói és civil szektorral is. (14. pont) További fontos szempont, hogy a programban résztvevő, annak koordinálásáért, elterjesztéséért és értékeléséért felelősöknek szakmai tréningeket kell biztosítani. (16. pont) A megvalósítás során nem szabad szem előtt téveszteni, hogy a programokban való részvétel vagy önkéntes, vagy szerződésen alapuló. A szülői felelősség viselője oldaláról történő kötelező részvétel csak akkor kívánatos, ha azok nem hajlandóak kötelességeiket teljesíteni, továbbá legális keretek között történik meg, és nincs szükség az eset kapcsán a büntetőjog bevonására. (17. pont) A bűnözővé válás megelőzését szolgáló korai pszichoszociális programok a dokumentum függelékének II. részébe,

a dokumentum 1-6 pontjai között kerülnek megismertetésre. Ezek szerint a programok kidolgozásakor figyelembe vehető szempontok a gyermekek, a családok és a társadalom érdeke, összhangban a létező jogi normákkal; a gyermekek és családjaik magánéletének, integritásának tiszteletben tartása; az arányosság, a stigmatizáció elkerülése és a diszkrimináció mentesség. (1. pont) A dokumentum 2. pontja szerint az intervenciós programoknak lényegében két célja van, egyfelől csökkenteni a kockázati tényezőket, veszélyeket úgy, hogy ezek érintsék a gyermek életének legfontosabb színtereit: a családot, az iskolát, az azt megelőző gondozó intézményeket, a kortárs csoportot és a helyi lakóközösséget. (Kockázati tényezők alatt a dokumentum egyéni sajátosságokat vagy társadalmi-gazdasági, kulturális, demográfiai és más körülményeket ért, amelyek növelik a jövőbeni, ismétlődő bűnözői magatartás megkezdésének valószínűségét (lásd a dokumentum „definitions”, „meghatározások” részénél). A másik cél fejleszteni a támogató tényezőket, melyek magukba foglalják a családok támogatását és erősítését, az iskolához való kötődés előmozdítását, felelős, társadalmi követelményeknek megfelelő magatartásra ösztönzést, valamint a biztonságosabb és összetartóbb lakóhelyi közösségek kialakítását szolgáló intézkedéseket. (Támogató tényezők olyan egyéni sajátosságok, illetve társadalmi-gazdasági, kulturális, demográfiai és más tényezők, amelyek segítenek megóvni a gyermeket a jövőbeni, ismétlődő bűnözői magatartás megkezdésétől.) A programok kialakításánál különös figyelmet érdemes fordítani a következő jelenségekre. Tanulási nehézségek és hiperaktivitás/impulzivitás; gyermek sanyargatása, elhanyagolása, szülői összeomlás és a gyermek intézeti elhelyezése; a másik gyermek, iskolatárs megfélemlítése, sanyargatása, ismétlődő iskolakerülés, kirekesztés, tanulmányi kudarc és szegényes iskolai környezet; faji megkülönböztetés, szülői munkanélküliség, hosszan tartó nélkülözés; deviáns csoportokkal vagy szektákkal való kapcsolat; kóros szenvedélykeltésre alkalmas anyagokkal való visszaélés (beleértve a szülői visszaélést is), gyermek prostitúció és csavargás. (3. pont) A támogató tényezők közül a dokumentum a következők fejlesztését támogatja. Társadalomismeret, gondolkodási készség, társadalmi értékek iránti elkötelezettség és a helytállás képessége; szülőkhöz és testvérekhez való erős kötődés, világos, következetes és nem tekintélyelvű otthoni szabályok és szankciók; befogadó és gondoskodó iskolai környezet, amely valamennyi gyermek számára lehetőséget teremt a sikerre; erős kötődés a társadalmi értékek iránt elkötelezett kortárs csoportokhoz és a háztartáson kívül élő felnőttekhez; kötődés a helyi közösséghez. (4. pont) Az előbbi fontos pontok mellett további fontos részleteket fűz a dokumentum készítője a programok alkalmazásához. Egyfelől leszögezi, hogy amennyire lehetséges valamennyi intervenciónak olyan intézkedésekre kell alapozódnia, amelyeknek tudományos hatásai már megnyilvánultak,

hozzátéve, hogy bizonyos újtási területeknek meg kell maradnia. (5. pont) Továbbá a programok végrehajtására, a korai intervenciós bűnmegelőzési politikára megfelelő forrásokat kell biztosítani. (6. pont) Összefoglalva az ET ajánlását, a tagállamoknak a pszicho-szociális stratégiák kidolgozásakor a minimális intervenció és az arányosság elvét kell követniük, és az eljárások során biztosítani kell a stigmatizáció és a diszkrimináció mentességét. Továbbá olyan intézkedésekre ösztönöz, amelyek kifejezetten a jövőbeni, ismétlődő bűnözői magatartás kialakulásának bekövetkeztét csökkenti.

A szóban forgó dokumentumnak két bizonyos magyarországi vonatkozását emelnék ki. Egyfelől, az ajánlás kidolgozásakor jeles magyar szakemberünk, Lévay Miklós Professor is közreműködött az Európa Tanács szakértői bizottságában.¹²⁵ Másfelől, a 2003-as Országgyűlési Határozat *A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról* magáévá tette az ajánlás bizonyos elemeit azzal, hogy a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentésének, mint a hazai bűnmegelőzés egyik prioritási területén kihangsúlyozza a bűnmegelőzésben vállalható felelősségét a családnak, az iskolának, a helyi közösségnek, a szignalizáció és a kontroll tekintetében. Továbbá kihangsúlyozza a gyermekvédő és egyéb a bűnözéssel kapcsolatos hatósági szervek közötti együttműködés kialakításának fontosságát, tekintettel a devianciák kockázati tényezőinek jelzésére és a korai pszicho-szociális beavatkozásra.¹²⁶

A 2004. május elsejei uniós csatlakozásunkkal kikerülhetetlenné válik az uniós bűnmegelőzési politika megismerése, megismertetése¹²⁷, aminek feltételeként az európai szintű büntetőjogi közeledésre is mind inkább számítanunk kell. A másik két nagy nemzetközi szervezethez hasonlóan az Európai Unió keretén belül is beszélhetünk bűnmegelőzési stratégiáról, ezt megvalósító programokról, s azok dokumentumairól. Itt azonban nem találkozhatunk olyan elkülönítve a fiatalkori kriminalitásra és bűnmegelőzésükre vonatkozó dokumentumokkal, mint ahogy azt az előbbieken láttuk. Ennek döntő oka abban van, hogy az Európai Unió, illetve annak elődei (az EGK, majd az EK) alapvetően gazdasági integrációt hivatottak biztosítani, s csak a későbbiekben mélyült el az integráció olyan szinten, hogy kibővíthetett többek között a bel és igazságügyi együttműködéssel, amelyet aztán az 1997-es módosító szerződés óta

¹²⁵Lévay Miklós, a Miskolci Egyetem, illetve az ELTE Állam és Jogtudományi Karának egyetemi tanára, évtizedek óta elkötelezetten vesz részt a fiatalkorú bűnelkövetőkre irányuló büntetőjogi reakciók, illetve a velük kapcsolatos prevenciók politika minél humánusabb és egyben hatékonyabb hazai megoldásai kidolgozásában

¹²⁶A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája, p. 9326.

¹²⁷Az itteni együttműködésünk természetesen nem a csatlakozással veszi/vette kezdetét, hiszen a jogharmonizációs tennivalók, illetve a közösségi politikák és a közös tevékenységek működésébe való bekapcsolódásunk már 1994-től, a tárgyalások megkezdésével megkezdődtek, amik aztán 1998-tól váltak egyre intenzívebbé. Hozzá kell azonban tenni, hogy a bűnügyi együttműködés még ma sem „közösségiesített” terület, bár az Amszterdami Szerződés ebben hozott némi változást. A bűnügyi és igazságügyi együttműködés területe, a III. pillér részeként ma is kormányközi együttműködés keretein belül működik, így kikényszeríthetősége, kötelező érvénye korlátozottabb, mint ahogy ezt az I. pillér területébe sorolt kérdések esetében látjuk.

rendőrségi és bűnügyi együttműködésnek neveznek. Szintén az Amszterdami Szerződés értelmében vált a rendőrségi és igazságügyi együttműködés részévé a bűnmegelőzés. Kimondottan a fiatalkori bűnmegelőzésre vonatkozóan azonban nincs még jogforrás az EU (EK) joganyagában. Ez azonban nem jelenti, hogy az Unióban ne szánnának fontosságot a témában.¹²⁸ Hogy csak egy bizonyítékot hozzunk erre, a tagállamok közötti bűnmegelőzési célú együttműködést erősítendő Bűnmegelőzési Hálózat (2001/427/JHA)¹²⁹ felállításáról szóló dokumentumban a fiatalkori bűnözés, a városi és a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények prevenciója mellett, prioritási pontként határozódik meg. A Tanács 2001. május 28.-ai határozata, az „Európai bűnmegelőzési hálózat létrehozásáról” című dokumentuma erről így szól: „Az 1999. október 15-16-i Tamperei Európai Tanács arra a következtetésre jutott, hogy a bűnmegelőzési intézkedések fejlesztésére, a leghatékonyabb gyakorlati eljárások kölcsönös átvételére, és a bűnmegelőzés terén hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóságok hálózatának erősítésére, valamint erre szakosodott nemzeti szervezetek közötti együttműködésre van szükség, meghatározva, hogy ennek az együttműködésnek a legfőbb prioritása a fiatalkorú, a városi és a kábítószerrel kapcsolatos bűnözés”.¹³⁰ (4. pont) A hálózat elhatározott prioritásaiban a fiatalkorúakkal szemben a fiatalkori bűnözés rizikótényezői, többek között az alkohol, a drog, a szociális depriváció, illetve annak kezelésében a magatartásváltoztató programok és a helyreállító igazságszolgáltatás eszközei kerültek előtérbe. A fiatalkori bűnözésnek ezek a kriminogén faktorai, továbbá a kezelésükre irányuló eszközök tekintetében úgy tűnik EU kompatibilisek vagyunk. Ahogy ez a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájából kitűnik a hazai jogalkotóink magukévá tették az uniós ajánlásokat azzal, hogy a fiatalkori bűnözés előbb felsorolt kockázati tényezőire tekintettel, szervezeti egységekre lebontott magatartás változtató feladatokat, programokat határozták meg.¹³¹ A kérdés most már a megvalósításon, megvalósíthatóságon van.

¹²⁸Az Európai Tanács az 1999. októberi tamperei ülésén kihangsúlyozta azt, hogy a bűnmegelőzési szempontokat integrálni kell a bűnözés elleni küzdelemben. A döntés értelmében szorgalmazza a nemzeti bűnmegelőzési programok továbbfejlesztését, támogatja a programok cseréjét, a prevencióért felelős illetékes nemzeti hatóságok hálózatának kialakítását, a tagállami bűnmegelőzési szervek együttműködésének intenzívvé tételét, valamint az e célokat szolgáló közösségi finanszírozás lehetőségének feltárását.

¹²⁹2001/427/JHA Council Decision of 28 May 2001 setting up a European crime prevention network.

¹³⁰Az Európai Közösségek Hivatalos Lapja. L 153. szám. 2001. 06. 08. pp. 1-2.

¹³¹A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról: pp. 9323-9328. A célkitűzések pozitívumai mellett egy megjegyzés azonban ide kívánczok. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának Kormány részére történő előterjesztésében (IM/BŰNBIZT/2003/BMEGELŐZ/117. pp. 42-43.) még szerepel egy olyan rész, amely „Törvényalkotási feladat” címen szerepel. Ebben többek között megfogalmazódik a kárhelyreállító igazságszolgáltatás elemeinek beépítése a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerébe igénye. Az Országgyűlés által elfogadott változatban ez a rész azonban már hiányzik, és csak a „Várható eredmények” részben utalnak egy mondat erejéig arra, hogy mi várható a restoratív igazságszolgáltatási eszközök alkalmazásának bevezetésétől. Bevezetésének konkrét igénye deklaráltan azonban már nem jelenik meg a határozatban.

II.3.3. A fiatalkori kriminalitás hazai megelőzésének gyenge és erős pontjai

II.3.3.1. A fiatalkori bűnözés jellemzői és a hozzájuk fűzött prevenciók kérdései

Nem célunk a fiatalkori kriminalitás megelőzési eszközeit, illetve lehetőségeit valamelyik általunk is értelmezett bűnmegelőzési tipológia rendszerében tárgyalni. Ezt már előttünk mások megtették.¹³² Ehelyett a fiatalkori kriminalitás bűnmegelőzésének területeit, az elvégzendő, illetve már megvalósult tennivalókat, vagyis a jelenlegi rendszert - rendhagyó módon - a SWOT-elemzés segítségével mutatjuk be. Ezt megelőzően azonban célszerű újfent összefoglalnunk a magyarországi fiatalkori bűnözés jellemzőit, hogy aztán erre tekintettel vegyük SWOT analízis alá a hazai bűnmegelőzés rendszerét, benne a fiatalkori kriminalitás prevenciójának itthoni jellemzőivel. Nem szeretnénk megismételni a statisztikai résznél megfogalmazottakat, így a fiatalkori bűnözésre leginkább jellemzőket emeljük csak ki, amelyek kapcsán egy-egy nagyon leegyszerűsített gondolat/kérdés erejéig kitérünk a megelőzés lehetőségeire is, hogy aztán majd a SWOT elemzés fényt derítsen arra, hogy a tényleges magyarországi helyzetben ezek a prevenciók potenciálok odafigyelést kapnak-e vagy sem.¹³³ Előzetesen is el kell fogadnunk azt az olvasóban esetlegesen keletkezett kritikát, hogy a fiatalkori bűnözés alábbiakban kiemelt elemei, a dolgozatíró önkényes válogatását tükrözik. Ez így is van, s ezt tesszük annak ellenére, hogy tudjuk, az ilyen leegyszerűsített és szűkített adat közlések és az azokkal összefüggő esetleges társadalmi folyamatok „felvillantása”, elkerülhetetlenül eredményezik az okok és feltételek, valamint a rájuk épülő bűnmegelőzési javaslatok leegyszerűsített eredményét, és a jelenség egyszerűsítő értelmezését. Tudjuk, hogy ez nem egyszer hamis következtetésekre vezetett. Ráadásul mi sem tudunk alapján mit kezdeni azzal (másokhoz hasonlóan), hogy a társadalmi törvényszerűségek nem tekinthetők mindentől függetlenül létező automatizmusoknak. Vagyis a feltárt összefüggések nem adnak magyarázatot arra, - sőt helyesebb, ha úgy fogalmazzunk, hogy ellentmondanak annak, - hogy vannak olyan

¹³² Lásd például:

Vígh József összeállítását, amely munkában a fiatalkori bűnmegelőzés jogi, illetve társadalmi eszközeit csoportosította. In: Lévai Miklós (ed.): *A bűnözés megelőzésének társadalmi és jogi eszközei*.

Kriminológiai Közlemények 1. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. 1984. pp. 1-31, 34-112.

Kerezsi Klára munkáját, *A gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzési lehetőségei* címmel, amelyben a szerző az elsődleges, másodlagos, harmadlagos prevenciók koncepcióban helyezte el a fiatalkori bűnmegelőzés lehetőségeit. In: *Család, gyermek, ifjúság* 2000/2. pp. 4-13.

Vagy a szerzőnő egy másik munkáját: *Egy biztonságosabb Magyarorszáért: a bűnmegelőzés stratégiája* címmel. Ebben a munkában a megelőzés összetevőinek széles körű feldolgozását találhatjuk, benne a bűnmegelőzés olyan integrált modelljének összeállítását, amelyben az elsődleges-másodlagos-harmadlagos szintek, a központi, regionális, helyi eszközök, illetve az elkövető, sértett, áldozatok elemei egy logikus rendbe állnak össze. In: Irk Ferenc (ed.), (1997): *Kriminológiai Tanulmányok*. XXXIV. Közzéteszi: Országos Kriminológiai Intézet, Budapest. pp. 11-40.

¹³³ A SWOT elemzés eredményeinek kiértékelésére a „Következtetések” (IV. fejezet) című részben kerül sor.

fiatalkorúak, akiknél szintén fennállnak a fiatalkori bűnözés okaiként felsorolt negatív körülmények, ugyanakkor ezek esetükben nem idéznek elő normasértést. Felvállalva ezt a kockázatot, mi mégis megkíséreljük a bűnmegelőzés szempontjából jelentősnek ítélt fiatalkori bűnözés jellemzőit, valamint a kérdések formájában sugallt összefüggéseket feltárni. „Bátorságunk” alátámasztására szolgáljon az, hogy egyfelől az I.1. fejezetben a fiatalkori bűnözés statisztikai jellemzőit tényszerűen már részletesen összefoglaltuk (a megfelelő forrásokra hivatkozva), másfelől az is tény, hogy a fiatalkorúak terén sincs „új a nap alatt”, hiszen azokat az (jelen dolgozatban kérdés formájában megfogalmazott) összefüggéseket, amikre mi is hivatkozunk, előttünk már jó néhányan eseti kutatásokkal is alátámasztották¹³⁴, az alább említett bűnözést elősegítő körülmények hosszú évek óta nagy súllyal és gyakorisággal jelentkeznek.

A fiatalkori bűnözés hazai tendenciáit figyelembe véve a következő általános jellegű megállapítások vonhatók le: a korosztály bűnözését elsősorban a vagyon elleni bűnözés és a kisebb volumenű erőszakos, garázda jellegű bűncselekmények jellemzik. Annak ellenére, hogy a fiatalkori bűnözés elsősorban erőszakos és garázda jellegű bűnözésként jelenik meg a lakosság tudatában (nemegyszer a média hathatós segítségével), azt kell mondanunk, hogy a hivatalos statisztikák nem támasztják alá ezt a félelmet. A fiatalkorúak többsége vagyon elleni deliktumokat követnek el, s ezen belül is túlsúlyban vannak a kisebb károkozások. Emellett a kriminálstatisztika ellentmond a fiatalkori bűnözés súlyosbodására vonatkozó téziseknek is. A '90-es évek eleji kiugróan magas bűnözési aktivitás az azóta eltelt időben nem ismétlődött meg, bár továbbra is igaz, hogy bűnözési intenzitásuk nem, vagy alig észrevehetően változik. A fiatalkori bűnözés évtizedek óta tartó kedvezőtlen tendenciájából, s alig mérhető javulásából mi is részesülünk, tagja vagyunk annak a nemzetközi folyamatnak, amely úgy tűnik, hogy mindenféle gazdasági-társadalmi strukturális jellemzőtől függetlenül működik.

¹³⁴Gönczöl Katalin munkájában a hátrányos társadalmi helyzet, a szegénység, a családok kedvezőtlen szociális helyzete és a bűnözés közötti összefüggésekre hozt példát. Lásd: Gönczöl Katalin (1991): *Bűnös szegények*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. Vagy utalunk itt például arra a kutatásra, amit a '90-es évek közepén végeztek a kiskorúak körében, s amely többek között azt bizonyította, hogy a fiatalok érték- és normavilágán belül nagyfokú bizonytalansággal találkozhatunk, amelyet például a bűnökről és büntetésekről szóló vélekedéseik is alátámasztanak. Lásd: Mankó Mária: *10-18 évesek "A bűnökről és a büntetésekről"*. In: Lévai Miklós (ed.), (1995): *Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében*. Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szolnok, 1994. szeptember 29.–október 1. Kriminológiai Közlemények Különkiadás. A Magyar Kriminológiai Társaság Kiadványa. Budapest – Szolnok. pp. 315-330. Vagy említhetjük a szerzőnő egy másik kutatását, amelyben példát találhatunk az iskolai végzettség, valamint a foglalkoztatottság és a bűnözés összefüggéseire. Lásd: Mankó Mária: *Bűnös élettörténetek*. In: Sántha Ferenc (ed.), (1999): *Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban*. A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Miskolc, 1998. szeptember 25–26. Kriminológiai Közlemények Különkiadás. A Magyar Kriminológiai Társaság Kiadványa. Budapest. pp. 125-161.

A fiatalkori bűnözés értelmezésében arra a megállapításra jutottunk, hogy a fiatalkori bűnözés alakulása azokat a negatív jelenségeket tükrözi vissza, amelyek a magyar társadalmat a rendszerváltozás időszakában jellemezte, s amelynek következményei ma is éreztetik hatásukat, a fiatalkorúak esetében mindenekelőtt a család helyzetén keresztül. Mindezen túl a fiatalkori bűnözés alapvető sajátossága közé tartozik, hogy közvetlen kapcsolat van a fiatalkorúak esetében elkövetett szocializációs hibákkal. E körben különösen a nevelési hibákra és az abban rejlő megelőzési lehetőségekre kell odafigyelnünk.

Az általánosságokon túl immár rátérve a fiatalkori bűnözés általunk kiemelt elemeire, a korábbi fejezetben elemzett statisztikai adatokra utalva,¹³⁵ a magyarországi fiatalkori kriminalitásról elmondható (ahogy az előbb már utaltunk erre), hogy nagyjából vagyon elleni bűncselekményeket követnek el, közel 70-80%-ukra jellemző ez. Jóval kisebb arányt képviselnek azok, akik a többi elkövetési formában képviseltetik magukat, 4%-uk testi sértést, 6-10%-uk garázdaságot, a fiatalkorú elkövetők 2-3%-a pedig közlekedési bűncselekményt követ el. A fiatalkori bűnözés struktúrája kapcsán nem lehet elmenni amellett a tény mellett, hogy az elkövetők döntő többsége materiális javak megszerzése érdekében kerül szembe a büntetőjogi normákkal, amely bizonyos tekintetben e fiatal korosztály (hibás) értékpreferenciájára is utal. Adódik a kérdés: ha a felnőttek szocializációs, pedagógiai tevékenysége jobban működik a társadalmi értékrendszer, a társadalmi normák befogadtatása tekintetében, valamint a társadalmilag elfogadott életcélok és konfliktus-megoldási képességek átadása során (ez maga is egy összetett kérdés, hiszen az előbbinek természetesen feltétele a szocializáló felnőtt társadalom egészséges szocializáltsága, a megfelelő türelem és idő tényező, illetve hogy a családok és a pedagógusok részére rendelkezésre álljanak megfelelő nevelési ismeretek és trükkök), továbbá, ha a családok hátrányos helyzetén, gazdasági adottságain a szociális hálón keresztül segítünk, akkor csökkenthető a fiatalkori bűnözés?

Elkövetésük másik tipikus jegye, hogy a bűncselekményekben résztvevőknél a csoportos (többes) elkövetés jellemző, a társas elkövetésekben legtöbbször az azonos korúakkal összefüggő csoportosulások dominálnak. Esetükben mindez egy sajátos pszichológiai szükségletből is fakad, visszavezethető a fiatal társulás iránti igényére, a kortárs csoportok erős befolyásoló hatására. Adódik a kérdés, ha a többi elsődleges szocializáló közegek (családok, iskola) funkciójukban megerősítünk, illetve a kortárs kapcsolatokat, a közös tevékenységüket jobban kontrolláljuk, valamint a fiatalok számára is érdekes és egyben társadalmilag támogatott

¹³⁵Lásd a fiatalkori bűnözés statisztikai összegzését tárgyaló fejezetet. (I.1.2.)

és elfogadott szabadidős tevékenységeket közvetítünk számukra, akkor csökkenthető a fiatalkori bűnözés?

A fiatalkorú bűnelkövetők több mint felét mindkét szülő együtt neveli. Adódik a kérdés, ha a társadalom kitüntetett figyelmet szentel alapegysége, a család iránt, különös tekintettel a hátrányos helyzetű családokra, illetve a családon belüli erőszakra, továbbá ha a családi anomáliákat kiszűrni hivatott pedagógiai egységek (óvoda, iskola) képesek a megfelelő szervek felé jelzést adni, akkor várható a fiatalkorú bűnelkövetők számának csökkenése?

A fiatalkorú elkövetők foglalkozás szerinti megoszlását tekintve az első helyre kerültek fel a foglalkozás nélküliek. További évtizedes trend, hogy közülük jelentős tömeget képvisel az általános iskolai, illetve a szakmunkás és szakiskolás tanulmányait végzők köre. Adódik a kérdés, ha elérjük körükben a magasabb iskolázottsági szintet, illetve hatékony erőfeszítéseket teszünk az iskolából kimaradt, vagy azt befejező fiatalok foglalkoztatása és megfelelő képzettsége megszerzése felé, akkor várhatjuk társadalmi integrációjuk megerősödését és kriminalitásuk visszaszorulását?

Az elmúlt évek gyámügyi adatai arra utalnak, hogy egy 10-15 éves időtávlatból nézve a nyilvántartott kiskorúak száma évről-évre jelentősen emelkedik. Mint ahogy nő a rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülők aránya is. Adódik a kérdés, ha a veszélyeztetettség okait hatékonyabban kezeljük, akkor csökken a 14 és 18 év közötti korosztály büntetőjogi normasértése?

A fiatalkorú személyek bűnelkövetésében közrejátszó oksági tényezők közül a gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények előmozdító okaiként ki kell emelni (ahogy az előbbiek részben már utaltak rá) a rossz baráti környezet; a kalandvágyat; az anyagi haszonszerzést, karöltve az átmeneti pénzzavarral és az alacsony jövedelemmel, vagyis általában a pénzhiányt; és az agresszivitást. Ide sorolandóak továbbá a családi problémák; a közömbös szülői magatartás; a család deprivált helyzete; valamint a tipikusan bűnöző családi környezet, a bűnöző életmódra berendezkedett családok. Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi kettő családi környezetből származó fiatalkorúak esetében a megelőzés lehetősége igen szűk korlátok között mozog, sőt a fiatalkorú bűnelkövetők e kisebb csoportjánál nagy bizonyossággal előre jelezhető a bűnelkövetés, a bűnözés generációs átörökítése. Ugyanakkor a fiatalkorú bűnelkövetők nagyobb köreiből jelentkező bűnelkövetési okokon - pénzhiány, rossz baráti környezet, kalandvágy – még segíteni lehet megfelelő pedagógiai és szociálpolitikai eszközökkel.

II.3.3.2. A fiatalkori kriminalitás megelőzésének SWOT-elemzése¹³⁶

A bűnmegelőzés és elemeiben a fiatalkori bűnözés preventív rendszerének vizsgálatát a belső környezet vizsgálatával kezdjük. A belső meghatározók körébe tartozó erősségek és gyengeségek körében, vizsgálatunk alapvetően négy területre terjed ki, a jelenlegi rendszer szerkezetére; a források meglétére; a bűnmegelőzés területéhez kapcsolódó tudásanyag milyenségére, valamint szereplőinek felkészültségére; illetve a prevenció eddigi eredményeire és eredménytelenségeire. Kutatásunk azért esett ezeknek az adottságoknak a bemutatására, mivel a bűnmegelőzés és annak hatékonysága - hasonlóan más tevékenységekhez - azzal jellemezhető leginkább, hogy milyen személyi, dologi, intézményi, anyagi forrás áll rendelkezésre. Ennek megfelelően a következő megállapításokat tehetjük.

ERŐSSÉGEK (a rendszer belső pozitív meghatározói).

A (fiatalkorúakra vonatkozó) bűnmegelőzés jelenlegi rendszerének pozitívumai:

1) Jellemző a bűnmegelőzési hálózat minden szinten történő kiépítettsége, illetve ezek kezdeményezései:

-A BM kialakította megyei szintű rendőri bűnmegelőzési hálózatot. (1990-es évek első fele a rendőrség specializált bűnmegelőzési szervezeteinek létrehozása.)

-A Kormány létrehozta az Országos Bűnmegelőzési Tanácsot (OBmT). (1995)

-Országos Bűnmegelőzési Programot alakítottak ki (OBP). (1997)

-Létrejött az Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítvány (OKBK) (1998), majd 2001-es megszűnésével jogutódként a Biztonságos Magyarországért Közalapítvány (BMK).

¹³⁶A SWOT-elemzés az angol Strengths – erős pontok, Weaknesses – gyenge pontok, Opportunities – lehetőségek, Threats – veszélyek szavak alapján összeállított elemzési módszer. A módszer az üzleti menedzsment világában keletkezett, ahol az elemzés arra törekedett, hogy egyrészt feltárja azon külső lehetőségeket és veszélyeket, amelyek befolyásolhatják a vállalat jövőjét, és ebből kiindulva adott körülmények között használható lépéseket javasoljon. Másrészt a vállalat erősségeinek és gyengeségeinek vizsgálata azt a célt szolgálta, hogy kihangsúlyozzák a cég számára hasznosnak tűnő stratégiákat. Mi se szeretnénk eltérni ettől a klasszikus felbontástól, így a fiatalkori kriminalitás prevenciójának vizsgálatában a belső meghatározók (erősségek, gyengeségek) és a külső környezet (lehetőségek, veszélyek) közötti különbséget úgy értékeljük, mint a felelősök részéről szükséges potenciális beavatkozási lehetőségeket, vagyis építeni kell az erősségeket, felszámolni a gyengeségeket, kihasználni a lehetőségeket és mérsékelni a veszélyek hatását. Az elemzés kapcsán négy dolgot jegyeznénk meg. Elsőként, mivel a fiatalkorúakra irányuló prevenciót, annak rendszerét nem lehet markánsan elkülöníteni a bűnmegelőzés átfogó rendszerétől, így az elemzés bizonyos tekintetben az általános bűnmegelőzés SWOT-elemzése is. Másodsor az elemzés során a másodlagos kutatás eszközével élünk, vagyis már meglévő adatok összegyűjtését, elemzését és további feldolgozását foglalja magába a kapott eredmény. Harmadszor az elemzés során nem törekedhettünk teljes lista készítésére, a táblázatban szereplő adatok jelzés értékűek. Végül, bár az egyes elemzési szempontokat elkülönítve tárgyaljuk, ez azonban nem jelenti azt, hogy a megelőzés külön álló elemei. Hisz például a bűnmegelőzés erősségei egyben a lehetőségei is, amennyiben a tovább gondolásokat s az erre irányuló további feladatokat is kitűzik. Míg a gyengeségek egyben a megelőzés útjában álló veszélyeket is jelzik.

-Létrehozták az Áldozatvédelmi Irodát. (1998)
-Létrejött a BM Bűnmegelőzési Központja. (2002)
-A hatósági intézkedések mellett, a '90-es évek első felében civil kezdeményezések is felismerték a bűnmegelőzés fontosságát (például a polgárőrség - 1990, faluvédő egyesületek, vagyonvédelmi kamarák, személy- és vagyonvédelmi vállalkozások, biztonságvédelmi egyesületek, biztonságvédelmi vállalkozások, Fehérgyűrű Közhasznú Egyesület - 1990, Szomszédok Egymásért Mozgalom (SZEM), Bűnelkövetővé és Bűncselekmény Áldozatává Választ Megelőző Társadalomvédelmi Egyesület - 1990, Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen (NaNE) - 1994).
-Elfogadták a <i>helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvényt</i> , amely szerint az önkormányzatok feladatai közé tartozik a közbiztonság helyi feladatairól való gondoskodás (8. §). A <i>rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény</i> (Rtv) rendelkezik a rendőrség és az önkormányzatok kapcsolatáról, és a törvény lehetőséget ad együttes munkájukban bűnmegelőzési és közbiztonsági bizottságok létrehozására (Rtv. 10. §).
-1999-ben alakult meg a Bűnmegelőzők Országos Szakmai Szövetsége, amely a tagok, a különböző területeken működő társszervezetek számára elvi, elméleti iránymutatást és tájékoztatást nyújt.
- 2001-től működik a „telefon-tanú” szolgálat.
A kifejezetten a gyermek- és fiatalkori bűnözés prevenciójára épülő eredményeink a következők: -Számos a gyermekek érdekeit és jogait védő jogforrási anyaggal rendelkezünk, amelyek a megelőzési (nemcsak bűnmegelőzési) intézmények szervezeti kiépülésében is irányadóak, s többségük a nemzetközi dokumentumokkal harmonizál. Közülük a legfontosabbak: <i>1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság Alkotmánya</i> ; az <i>1952. évi IV. törvény, a Családjogi törvény</i> ; az <i>1997-es XXXI. törvény, a Gyermekvédelemi törvény</i> . Illetve az általános szabályokhoz képest a gyermekek tekintetében egyes speciális szabályozások, (témánk szempontjából) például: az <i>1978. évi IV. törvény, a Büntető Törvénykönyv VII. fejezete</i> a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezésekkel; vagy az <i>1998. évi XIX. törvény, A büntető eljárásról XX. fejezete</i> , a fiatalkorúakra vonatkozó büntető eljárásról; az <i>1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és intézkedések végrehajtásáról IV. fejezet VII. cím</i> , a fiatalkorúakra vonatkozó szabadságvesztés-büntetések végrehajtásának speciális rendelkezéseivel, illetve a <i>bv. kódex VIII. fejezet VII. cím</i> a pártfogó felügyelet végrehajtásáról és ugyanezen fejezet VIII. cím a javítóintézeti nevelés végrehajtására vonatkozóan.

-A rendőrség falain belül működnek a bűnmegelőzési osztályok, fő területeként meghatározva a család-, gyermek-, ifjúság védelmét. A rendőrségi belső szabályrendszerből a gyermekvédelmi munkát részletesen fogja át a 12/1986. *BM utasítás a rendőrség család-, gyermek-, ifjúságvédelmi feladatairól*, valamint a 16/1991. számú *ORFK Intézkedés a rendőri szervek bűnmegelőzési feladatairól* (NYUT).

-1992 óta működik a rendőrség biztonságra nevelő iskolai programja, a D.A.D.A. (12/1995.számú *ORFK Utasítás a Rendőrség Biztonságra Nevelő Iskolai Program (D.A.D.A.) feladatainak egységes végrehajtására.*)

-1997. november 1-én lépett hatályba a gyermekvédelem napjaink legjelentősebb eredménye, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény. A törvény a gyermekvédelem rendszerének, a gyámügyi igazgatásnak, és a pártfogó rendszer működtetésének reformját tűzte ki célul. Témánk szempontjából különösen ennek van jelentősége, hiszen az egységes pártfogó rendszer kiépülése egységesebbé teszi a büntetés-végrehajtás működését, kedvezően hat az igazságszolgáltatásra, hatékonyabbá teszi a pártfogók reszocializációs munkáját. 2003. július 1-től a pártfogó hálózat, mint az IM Pártfogó Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala és azok megyei (fővárosi) hivatalaiként működnek.

Az 1997-es törvény a pártfogó szolgálat megújítása mellett még egy az ifjúságvédelem és a megelőzés témakörébe tartozó intézmény létrehozásáról döntött, ez pedig a kötelezően felállítandó gyermekjóléti szolgálat a maga gyermekjóléti és gyermekvédelmi feladataival, amely a korábbról már létező családsegítő szolgálattal egy egységes intézményi hálóként, mint Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat működik.

-Nevelési Tanácsadók állnak rendelkezésre – a beilleszkedési, teljesítménybeli és neurotikus tünetekben megnyilvánuló – problémás gyerekek számára, az egészséges alkalmazkodás elősegítésére. (14/1994. *MKM rendelet a pedagógiai szakszolgálatokról.*)

-2003. július elsejével a megyei gyámhivatalok kötelékén belül a megelőzés szolgálatába állított gyermek és ifjúsági koordinátorok működnek.

-A gyermekvédelem állami rendszerén túl számos, az ifjúságvédelem területén a legkülönbözőbb témákban működő és segítséget nyújtani akaró civil kezdeményezésekkel találkozhatunk. Közülük például:

Eszter Ambulancia: az alapítvány 1994 óta működik, fő tevékenységi területe, hogy az erőszakos szexuális támadást és szexuális visszaélést elszenvedett nők és gyermekek, valamint az áldozatul esettek hozzátartozóinak átmeneti, ingyeneses ellátást és rehabilitációt biztosítson. Lelki segélyhelyet és pszichológiai ambulanciát működtet.

Kék Vonal: 1993 óta működő a gyermekek számára létrehozott segélyvonal.

Sex Edukációs Alapítvány: 1991-ben kezdte meg tevékenységét, elsősorban az elsődleges és másodlagos megelőzés területén. Eredetileg a fiatalok tájékoztatását tűzte ki célul, később beindították az utcai szociális munka programokat.

Női és Gyermekjogi Jogvédő Program Iroda: az 1997 óta működő iroda célja, hogy segítse a nők és a gyerekek jogainak érvényesülését. A családon belüli erőszak, szexuális bántalmazás, prostitúcióra kényszerítés kérdéseit vizsgálja, az áldozatoknak ingyenes jogi képviseletet és tanácsadást biztosít.

Női és Gyermekjogi Kutató és Oktató Központ: eredetileg a családon belüli erőszak elől menekülő nők segítségére szerveződtek, majd behatóbban kezdtek el vizsgálni a szexuális kizsákmányolás területén.

Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület: az 1993 óta működő egyesület számos gyermekvédelmi programot kezel, közülük az egyik az országra kiterjedő Chicoca fája program, amelynek célja a megelőzés, illetve a megtörtént szexuális visszaélések felfedése. A programmal segítséget szeretnének nyújtani gyerekeknek, szülőknek, pedagógusoknak, hogy beszélni tudjanak egymással a bántalmazás jelenségéről, és képesek legyenek megtenni a szükséges lépéseket. Munkájuknak még egy fontos területét kell érintenünk, ami szorosan kapcsolódik témánkhoz is. Az Egyesület 2000-ben kezdte meg a „konferencia-modell” hazai adaptálását, amely a kárhelyreállító igazságszolgáltatás egyik módszerét jelenti. Mind ezek mellett az Egyesület rendszeresen meghirdetett képzési programokat indít, hogy a veszélyeztetett vagy veszélyhelyzetben lévő fiatalok megsegítésére képzett szakemberek álljanak rendelkezésre.

Alternatívák az Erőszakkal Szemben Projekt (AVP) Hungary Közhasznú Egyesület: 1993 óta működő Egyesület egy nemzetközi projekt részeként szervezi meg Magyarországon az AVP tréningeket. Az AVP egy önkéntesekből álló nemzetközi szervezet, amely olyan gyakorlati tréningeket szervez, ahol a résztvevőket hozzásegíti ahhoz, hogy megtalálják mindennapjaik erőszakmentes viselkedésformáit, a konfliktusmegoldási módokat. Ez egyben egy akkreditált szakmai, pedagógiai továbbképzés. Ilyen tréningek folynak például a debreceni javítóintézetben.

Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma: 1989 óta működik, a gyermekek jogi helyzetével, életminőségével kapcsolatban tudományos kutatásokat folytat, illetve gyermek- és ifjúságvédelmi felvilágosító munkát végez.

„Kiút Veled” Egyesület: 1996 óta működik, az emberkereskedelem ellen küzd, kiemelten a nők, gyermekek és fiatalok emberkereskedelmének megelőzése érdekében, valamint

prostituációjuknak megelőzéséért, a prostituáltak kizsákmányolása ellen, s a prostituált étellel felhagyni szándékozók rehabilitációja érdekében tevékenykedik. A problémával veszélyeztetett gyermek- és fiatalok számára tanácsadó és segítségnyújtó szolgálatot tartanak fel.

-A megelőzés szervezeti rendszerében sokszínű programok állnak rendelkezésre a fiatalok megelőzése érdekében, köztük: a javítóintézetekben nevelkedő fiatalok részére szervezett „Bűnmegelőzési parti” rendezvénysorozat; antidrog-diszkók; egy-egy korosztályhoz íródott bűnmegelőzési jellegű kiadványok, szóróanyagok, vagy a speciális bűncselekmény-fajták megelőzési lehetőségeit taglaló írások, s azoknak a szakemberekkel történő megbeszélései, vagy a „Rendőrok a fiatalokért” elnevezésű ifjúságvédelmi és bűnmegelőzési ORFK program.

2) Bizonyos pénzeszegek bevonása megtörtént a bűnmegelőzés rendszerébe:

-Az állami pénzek felől az OBmT csak bűnmegelőzési programokat finanszíroz. Bűnmegelőzési célú programok, illetve katasztrófavédelmi és áldozatvédelmi programok támogatására anyagi források állnak rendelkezésre a BMK részére.

-A szituációs bűnmegelőzés, a polgárőrség, a SZEM, a különböző közhasznú szervezetek lakossági forrásokat vont be a rendszerbe.

-Az üzleti szféra a különböző biztonsági és vagyon ügynökségek, vállalkozások felhasználásával, szituatív bűnmegelőzési módszerekkel elkezdte védeni magát, abba pénzt investált.

3) A bűnmegelőzés terén a jelenlegi szereplők szakmai felkészültsége és tudása gyarapszik:

-A regisztrált bűnözéssel kapcsolatban elméleti és statisztikai tudás áll rendelkezésünkre. A bűnözés, különösen a fiatalok bűnelkövetés mind inkább interdiszciplináris területté válik.

-Mind több figyelmet fordítanak a gyermekvédelem és a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerében szereplők szakmai kompetenciájának meglétére. Ezt támogatják a különböző pedagógiai és egyéb önkéntes, illetve kötelező szakmai képzések és továbbképzések, illetve a törvényi szabályozás szintjén a szakmai felkészültség meglétének követelménye a gyermekvédelemben és az igazságszolgáltatásban dolgozók esetén.

4) A bűnmegelőzés, a fiatalok kriminalitás megelőzése területén felmutatható értékek:

-Erősödött a bűnalkalmak csökkentését célzó rendőri, önkormányzati aktivitás. Ennek jelei között találhatjuk a rendőrség fokozott jelenlétét az utcákon, az iskolák környékén, valamint a fiatalok ismert szórakozási helyein, a fokozott odafigyelést az elcsavargott, elszökött fiatalok ügyei kapcsán. További eredmények: a közterület-felügyelő rendszer kiépítése, illetve a célzott területeken a közvilágítás biztosítása. Parkolók őrzése és parkolóházak építése.

-A családon belüli erőszak kezelésével és a kiskorúak védelmével kapcsolatos rendőrségi feladatok végrehajtására hozott országos rendőr-főkapitányi intézkedés. (13/2003. (III. 27.) ORFK.) Valamint szintén e területen a civil kezdeményezések (előbb említett) sora. A Családon belüli erőszak kezelését szem előtt tartva, az Igazságügyi Minisztériumban elkészült a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról törvényjavaslat szakmai tervezete, benne meghatározva a távoltartás új jogintézményének, mint kényszerintézkedésnek a büntetőeljárás normáit.

-Két jelentősebb törvény megalkotása: 1997-es (Gyermekvédelmi törvény), és az 1995-ös XLI. törvény, amely a büntető jogszabályok módosításáról rendelkezői.

-Az 1997-es törvénnyel a gyermekvédelem kiépített új rendszere a bűnmegelőzés elsődleges és másodlagos eszközeit eredményezték. Az előbbi körben a gyermekvédelem rendszere, a család szociális egyensúlyának megteremtéséhez és helyreállításához járul hozzá, valamint szignalizáló közvetítő a rendőrség és a gyámhatóság között. A gyermekvédelem rendszere a másodlagos megelőzés eszközeként már a veszélyhelyzet elhárításában tevékenykedik, e körben igyekszik elvégezni a családból kiemelt gyerek tartós és megfelelő környezetének megteremtését.

-A gyermekvédelmi és gyermekjóléti szolgálat rendszere országosan kiépült.

-Helyi szinten kiépült Nevelési Tanácsadási Hálózat áll rendelkezésre.

-A minimálbér adómentessé tétele, az egészségügyi hozzájárulás mérséklése, valamint a foglalkoztatás és szociálpolitikai intézkedések visszaszorítják a megélhetési bűnözést.

-A közoktatásban az egyes iskolák szintjén kötelezően foglalkoztatott gyermek és ifjúságvédelmi felelősök (1993. évi 79. törvény, a Közoktatási törvény), valamint (eseti lehetőséggel) az iskola pszichológusok és szociálpedagógusok munkája.

-2003. július 1-től, a megyei gyámhivatalokban felállított gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátor intézménye.

-A bűncselekmények áldozatait segítő hatósági és civil kezdeményezések munkái. Elfogadásra került és 2006. január 1-től hatályba lépett a 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről.

GYENGESÉGEK (a rendszer belső negatív meghatározói).

A (fiatalkorúakra vonatkozó) bűnmegelőzés jelenlegi rendszerének negatívumai:

1) A bűnmegelőzési rendszer szerkezetére vonatkozólag a következő megállapításokat tehetjük:

-A kormányközi szereplők hatáskörének tisztázatlansága, egymást átfedő feladatok, tiszta együttműködési formák meghatározásának hiánya, elmarad a különböző hatóságok közötti folyamatos egyeztetés és együttműködés.
-Az önkormányzatok kellő forrás, illetve motiváció hiányában nem érznek kellő felelősséget a helyi közbiztonságért. Nem mindenhol hozták létre a bűnmegelőzési és közbiztonsági bizottságokat.
-Nem épültek ki helyi szinten a hatósági és civil kezdeményezések közötti hatékony és támogató kapcsolatok.
-A bűnmegelőzés kimondott célja tekintetében nem alakult ki együttműködés a szociális, egészségügyi, oktatási intézményekkel való kapcsolat.
-A fiatalok veszélyhelyzetével kapcsolatos szignalizáció nem működik zavartalanul. Több esetben nem történnek meg a megfelelő hatóságok felé történő jelzések, vagy a veszélyhelyzet elismerése sem történik meg.
-A fiatalok büntető igazságszolgáltatási rendszerében (a nemzetközi ajánlások és megoldások tükrében) az igazi áttörés még várat magára.
-A büntetés végrehajtásban nem érvényesül megfelelően a bűnisméltés megelőzési szempontjainak érvényesülése.
-A rendőrség bűnmegelőzési tevékenysége, ifjúságvédelmi feladatai háttérbe szorulnak a napi munkák elvégzésével szemben.
-Nincs minden településen, minden iskolában, minden érdekelt osztályban D.A.D.A. program. Így hiányosak a sértetté válási kockázatok általános megismertetése és a személyes biztonság, mint ismeretrendszer beépítése az oktatási rendszerbe.
-Hiányzik a rendőrségi szervezetben hivatalosan elismert és szabályozott gyermekvédelmi szakvonal.
-Az áldozatok kártalanítása (mindenekelőtt a vagyon elleni bűncselekményeknél) messze elmarad a kívánatostól, illetve hiányoznak speciális szolgáltatások számukra.
-Korlátozott a közösségi szerepvállalás az igazságszolgáltatási feladatok támogatásában.
-Túl sok pártfogolt jut egy pártfogóra, továbbá nem állnak megfelelő eszközök a pártfogó rendelkezésére, hogy a fiatalok társadalomba visszailleszkedését elősegítse, például azzal, hogy munka lehetőséget és lakhatást biztosít számára.
-Több iskolára, gyakran egy nagyobb településre csak egy iskolapszichológus jut. Több helyütt az iskolai gyermek- és ifjúságvédelmi felelős munkája csak kirakat.

2) Forrás bevonások:

A források tekintetében szinte minden szinten pénzhiánnyal számolunk, ami rányomja a bélyegét a szükséges személyi és dologi állomány fedezésére. Különösen gyenge a közösségi kezdeményezések, illetve nulla a magánemberi erőfeszítések támogatása. A szükséges források nemcsak hiányoznak, hanem elosztásuk sem a szükségletekhez igazodik.

3) A bűnmegelőzés terén jelentkező ismereteinket, illetve az ott dolgozók szakmai felkészültségét illetően elmondható:

-Alacsony az ismertté vált bűncselekmények felderítési hatékonysága.

-Nincs tapasztalatunk a büntetés hatékonyságának mérésében, valamint szinte teljesen hiányoznak az egyes bűnmegelőzési programok hatékonyság vizsgálati.

-Nincsenek átfogó ismereteink a látens bűnözésről és az áldozattá válás gyakoriságáról.

-A kriminálstatisztikai adatok hiányos mutatókkal dolgoznak, különösen szűkös a fiatalok társadalmi helyzetére, szociológiai paramétereire vonatkozó információk.

-A fiatalok kapcsán előírt eddigi környezettanulmányok több szempontból is kivetni valót hagynak maguk után. Egyrészt tartalmában hiányoznak fontos ismeretek a fiatalok környezetére, iskolai szerepére, barátaira vonatkozólag. Másrészt hiányzik az adatoknak a tudományos célra történő összegyűjtése, dokumentálása és elemzése.

-A fiatalok bűnmegelőzésében résztvevők közül nem egynek még mindig hiányos a képzettsége, szakmai felkészültsége. Különösen hiányoznak azok a szakemberek, akik az új alternatív igazságszolgáltatási eszközök alkalmazására képesek.

-A bűnmegelőzés szakmai feladatainak ellátására nincs képzés és továbbképzés.

-A bűnmegelőzés terén jelentkező új megoldások, technikák helyi szintekre történő átadása nem jellemző.

4) A bűnmegelőzés kapcsán jelentkező eredménytelenségek a következők:

-Nem jut kiemelt figyelem a bűnözés potenciális utánpótlását jelentő gyermek- és fiatalok bűnözés megelőzésére. Nincsenek kidolgozva sajátos szempontjai, speciális eszközei, megelőzésük sajátos kívánalmi.

-Hiányoznak az oktatási rendszerbe beépített elsődleges megelőzés eszközei, köztük a konfliktus kezelő programok, az erőszakmentes problémamegoldó technikák tanítása.

-A helyi biztonság érdekében tett közösségi erőfeszítések gyengék.

-A társadalmi bűnmegelőzés jelenlegi szintjén inkább a szituatív bűnmegelőzésre, elsősorban a bűnalkalmak csökkentésére irányul.

-Alacsony hatékonyságú a bűnözés felderítése a tradicionális jellegű bűneseteknél.
-Jelentős a fiatalok visszaesők száma.
-Szűk körű a fiatalok bűnözőkkel kapcsolatban alkalmazható úgynevezett alternatív szankciók köre (mediáció, jóvátétel).
-Lassú a fiatalok gyanúsítottak büntető eljárási ügye, jellemző a perek több évre visszamenő elhúzódása.

A bűnmegelőzés, s kiemelten a fiatalok bűnmegelőzés kialakult rendszerének belső határozóit követően rátérnénk a külső környezet elemzésére, vagyis arra, hogy milyen lehetőségek és veszélyek állnak a bűnmegelőzési politika előtt. E körben a külső környezet olyan területeire terjed ki vizsgálatunk, mint a jelenlegi bűnmegelőzési rendszer politikai, gazdasági, társadalmi-közösségi, technikai tényezőinek, a megjelölt területek környezeti adottságainak sajátosságai.

LEHETŐSÉGEK (a rendszer külső pozitív meghatározói).
1) A politikai környezet és az egyes ágazati politikákat tekintve a következőket mondhatjuk:
-A Kormány bűnmegelőzés iránti elkötelezettsége biztosítékot jelent a megvalósíthatóságra. Ennek bizonyítéka a <i>bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának kormány határozata. (115/2003. (X.28.) OGY)</i>
-A minimálbér adómentessé tétele, az egészségügyi hozzájárulás mérséklése, valamint a foglalkoztatási, oktatási és szociálpolitikai kezdeményezésekkel megkezdődött a megélhetési bűnözés visszaszorítása, s általában véve a bűnözés okai háttérben álló problémák kezelése.
-Családgondozás intézményrendszerének elérhetősége a legtöbb helyen helyben megoldott.
-Egységesített pártfogói hálózat áll rendelkezésre.
-A gyermekvédelmi és a gyermekjóléti szolgálat rendszere országosan kiépült.
-Bekapcsolódunk a különböző nemzetközi bűnmegelőzési programokba, köztük kiemelendő az Európai Bűnmegelőzési Hálózatban való közreműködésünk.
-Folyik a büntetőpolitika új elemeit is tartalmazó kodifikáció, egyre több szakmai fórumon hirdetik a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerének 1995. évi törvény szellemében történő további reformját.
-Nemzeti drogstratégiánk van.
-Készül a jogsegélyszolgálat országos hálózatának rendszere.
-Készül az antidiszkriminációs törvény.

-Előkészítési szakaszban van a bűnmegelőzésről szóló törvénytervezetek. 2006. január 1-től hatályba lépett a 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről. Nemzeti Parlamentünk lépést tett a családon belüli erőszak kezelésére: 45/2003. (IV.16.) OGY határozat a családon belüli erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére irányuló nemzeti stratégia kialakításáról.

2) A gazdasági környezeti tényezők tekintetében:

-Az EU csatlakozással jelentős gazdasági források vonhatóak be a bűnmegelőzési programok finanszírozásába.

-Mind inkább motiválhatóbbak az üzleti szféra szereplői a prevenciók feladatok pénzügyi támogatásába.

-Egyre többet költenek magánszemélyek saját és közvetlen környezetük biztonságára.

-Bizonyos leszakadó társadalmi körök felzárkóztatása bizonyos célzott szakpolitikákkal megindult.

3) A bűnmegelőzés társadalmi-közösségi hozzáállás tekintetében lehetőségként tárul fel:

-A közvélemény alakítása a bűnmegelőzéssel kapcsolatban, aktivizálása a bűnmegelőzési stratégia céljai érdekében. A bűnözéssel kapcsolatos valós információk híradása a tömegkommunikáción keresztül a bűnözéstől való általános félelem csökkentésére.

-Külön oda kell figyelni a gyermek- és fiatalkori bűnözés nem jogi eszközök útján történő megelőzésének társadalmi támogatottságára. Meg kell ismertetni a közvéleménnyel bűnözésük valós helyzetét, illetve a számok mögötti emberi sorsokat. Meg kell teremteni a társadalmi szolidaritást és együttműködést prevenciók programjukban.

-Az előbbieken a médiáknak nagy szerep kell, hogy jusson. A médiákban társat kell találni a bűnmegelőzés jelentőségét hangsúlyozó kampányban. Eszközeivel hozzáférhetővé kell tenni a prevenciók programok megismerését, céljai elsajátítását, az eredmények bemutatását, illetve közérdekű „reklámjai” révén biztonságra nevelő programot is képes közvetíteni. Fontos szempont, hogy a nyilvánosság országos és helyi fórumai folyamatosan vegyenek részt a közösség mozgósításában.

-Meg kell ismertetni, meg kell értetni, és el kell fogadtatni a közvéleménnyel a témában élő nemzetközi standardokat, kötelezettségeket, különösen az igazságszolgáltatás terén.

4) A jelenlegi rendszer környezetét meghatározó *technikai tényezők* tekintetében fontos a megfelelő szabványok kialakítása a közösség biztonságérzetének fokozása érdekében.

Veszélyek (a rendszer külső negatív meghatározói).
1) Politikai környezet, ágazati együttműködés terén:
-A bűnmegelőzés iránti elkötelezettség hiányának bizonyos szervek részéről történő megnyilvánulása, illetve ennek káros hatásai.
-Eltérések adódnak a bűnmegelőzési prioritások meghatározásában, így a forrás elosztás igazságosságát is megkérdőjelezzik.
-A bűnmegelőzési feladatok kiosztása, a felelősség megosztása konfliktusokat okozhat a rendszer szereplői között.
-Adott ágazati működési logikákat és érdekeket nem tudja felülírni a bűnmegelőzés szempontjai.
-Hiányzik az együttműködési rendszer intézményesülése.
-A célkitűzésektől eltér a gyakorlati megvalósítás.
2) A prevenció környezetét jellemző gazdasági tényezők:
-A szükséges források továbbra is hiányoznak, az elosztás egyenlőtlen.
-Nő a régiók közötti egyenlőtlenségek.
-Magas a gyermekek szegénység kockázata. Jelentős a relatív depriváltsággal sújtott családok száma. A veszélyeztetett gyermekek körében továbbra is túlsúlyban vannak az anyagi okokból veszélyeztetettek.
-A fiatalok és a fiatal felnőttek számára a foglalkoztatási lehetőségeknek a jelenlegi gazdasági helyzet szab korlátot.
3) A bűnmegelőzés közösségi-társadalmi kérdéseinek veszélyei között kell megemlíteni:
-A bűnözés, s mindenekelőtt a fiatalkori bűnözés súlyának nem megfelelő értékelését. Nem esik egybe a bűnözéstől való félelem a sértetté válás tényével.
-Továbbra is jellemző a marginális csoportokból kikerülő fiatalkori bűnelkövetők magas száma.
-Jellemző a médiáknak a bűnözést illető szenzációéhes tálalása, a valós helyzet eltorzítása.
-Erőteljesebbé váltak az egészséges szocializációt akadályozó tényezők (például a fiatalok is megízlelik a munkanélküliség „örömét”; a felnőtt családtagok rohanó életvitelére mind kevésbé fér bele a kontroll, illetve a családi együttlét; az iskolai leterhelések növekedésével a pedagógus nevelési szerepe mind inkább lekorlátozódik a fegyelmezésre).
-A társadalmi integráció felelőse körüli eltérő értelmezések. A jóléti állam magát erősen tartó koncepciója, a szociális ellátások bővülő köre, a közösségi és egyéni jogok szélesedése, vele párhuzamban az érdekérvényesítési lehetőségek javulása egyre több problémát hoz a felszínre. Egyre erőteljesebben kerülnek szembe az elvárások a megoldatlansággal, a kielégítetlen

igényekkel. Annak veszélye, hogy nem tisztázott, a problémákat az állam, a közösség vagy az egyén milyen szinten tudja kezelhetőnek, megoldhatónak tekinteni, oda vezethet, hogy a kommunikációs zavarok miatt a szükségesnél is nagyobb konfliktusok keletkezhetnek.

4) A *technikai környezet* tekintetében a veszélyek sorában említendő, hogy az önkormányzatok feladatvállalása nem terjeszkedik túl a szituációs eszközök támogatásán.

II.4. Összegzés

A bűnmegelőzés nagyobb fejezetét lezárva elmondható, hogy „A bűnmegelőzés nemzeti stratégiájá”-nak elfogadásával Magyarország a bűnmegelőzés terén egy új korszakot nyitott. Azok a vitatott kérdések, amelyek a '80-as évek végén, '90-es évek elején megfogalmazódtak, többé már nem kérdések. Hogy csak párat említsünk közülük, választ kapott az a kérdés, miszerint a bűnmegelőzés állami vagy társadalmi feladat. Az államnak kötelessége a jogszabályalkotás és igazgatási tevékenység eszközeit kézben tartva, hogy megtegyék a bűnözés megelőzése érdekében a szükséges lépéseket, míg ezzel párhuzamosan a társadalom, a közösség állampolgárai joggal várhatják el az államtól, hogy megvédje személyes és javainak biztonságát. Az állam azonban több okból kifolyólag nem tudja ezt maradéktalanul betölteni. Egyfelől nyilvánvaló, hogy a bűnözés jelenlegi szintjén lévő mennyiségével s a hozzá kapcsolódó elkövetői körrel már fizikailag is képtelen megbirkózni, másfelől a bűnözés területileg eltérő kihívásaira sem tud differenciáltan reagálni. Végül ideológiai szempontból sem indokolt, hogy a bűnmegelőzés valamennyi problémája az állam és annak illetékes hatóságai körébe szakadjon, hiszen a társadalom nagyobb terű bevonásával fokozni lehet a társadalmi integrációt, a társadalmi szolidaritást és a közös felelősségvállalást. Mindezek felismerése oda vezetett, hogy mára már létjogosultságot szereztek azok a társadalmat ösztönző programok, illetve technikák, módszerek intézményesítése, amelyek az érintettek, - vagyis az állami szerepvállalással, a kis- és nagy közösségek, vállalatok, állampolgári tevékenységek - részvételével fokozzák az önvédelmi képességet és a bűnözéssel szembeni védettséget. Egyszóval mára már kézzel fogható dologgá vált a társadalmi bűnmegelőzés koncepciója. A fogalom, amivel a '90-es évek elején csak ismerkedtünk, mára már gyakorlati megvalósítása előtt áll. Gyakori kérdés, hogy milyen politikákat kell bevonni a bűnmegelőzés eredményessége érdekében. Ha egyetlen szóval szeretnénk válaszolni rá, azt mondanánk, a társadalompolitika eszközével. Nem férhet kétség ahhoz, hogy hatékony bűnmegelőzés alapvetően társadalompolitikai intézkedésekkel valósítható meg, pontosabban csak olyan megelőzési stratégia lehet hatékony, amely a társadalmi egyenlőtlenségeket és esélyegyenlőtlenségeket kezelni képes társadalompolitika részeként

fogalmazódik meg. A társadalompolitikát olyan átfogó, komplex rendszerként képzeljük el, amelynek részei a szociálpolitika, a foglalkoztatáspolitikai, az oktatás- és neveléspolitikai, a kultúrpolitika, a kisebbségi-politika, a gazdaságpolitika, de része a kriminálpolitika, a jogpolitika, benne a büntetőpolitika. Vagyis a bűnmegelőzés jellege és tartalma alapján a társadalompolitika valamennyi ágazatához kapcsolódik. A nemzeti stratégia is a társadalompolitika integrált részeként megvalósuló társadalmi bűnmegelőzés új megelőzési stratégiáját fogalmazza meg. Itt egy pillanatra meg kell, hogy álljunk. Korábban láthattuk, hogy a bűnmegelőzési tipológiák sorában az egyik lehetséges felosztási mód a társadalmi bűnmegelőzés és a büntetőpolitika dichotómiája, vagyis a társadalmi megelőzés közé tartoznak mindazok a büntetőjogon kívül eső intézkedések, amelyek a bűnözés visszaszorítására alkalmaznak. Mi a társadalompolitika részeként gondoljuk el a büntetőpolitikát, így a társadalmi bűnmegelőzés eszközrendszerébe a büntető igazságszolgáltatás bűnmegelőzés jellegű feladatait is oda tartozónak tekintjük. A kérdések sorában a nemzeti stratégia tükrében megválaszolásra kerültek azok a kérdések is, hogy kik, mely központi és helyi intézmények vegyenek részt a feladatok megvalósításában, hogyan történjen a beavatkozás (milyen kört érintsen a beavatkozás, mennyire és hol kell tekintettel lenni a kényszerre és önkéntességre), kik végzik a koordinációs tevékenységét, továbbá melyek a célcsoportok, és milyen intézkedéseket kell fogantatni a cél érdekében. Összefoglalóan elmondható, hogy Magyarországon a bűnmegelőzés orientációt szolgáló politikai rendszere kialakult, gyakorlati rendszerének formálódása folytatódik, illetve az új elvek alapján elkezdődött. Az előbbinek ad keretet a Parlament által elfogadott bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló határozat és a hozzá fűzött dokumentáció, amelyben rögzítették a hazai bűnmegelőzés stratégiai fontos elveit, és amellyel a Parlament megtette az első lépést a bűnmegelőzési rendszer törvényi szintű szabályozásához. A gyakorlati feladatok megvalósítása, a végrehajtás érdemi és szervezeti feltételeiről a kormánynak kell gondoskodnia. Hogy mennyire fog sikerülni a kormánynak a már kiépült rendszerhez hozzáigazítani a határozat új elvárásait, hogy mennyire sikerül adaptálni a nemzeti bűnmegelőzési stratégia végrehajtási cselekvési programját a már működő bűnmegelőzési koncepcióba, az a jövő ígérete. Eljött az idő, amikor a kormánynak bizonyítania kell: a bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programjának végrehajtása mennyire váltotta be a hozzá fűzött reményeket, illetve mennyire alkalmas annak az úttörő jelentőségű eseménynek az előmozdítására, hogy először Magyarországon, számtalan meddő kísérlet után, megszülessen az első bűnmegelőzési törvény.

Amióta létezik bűn, együtt jár a bűnüldözéssel, a büntetéssel, a büntetés végrehajtásával és a bűnmegelőzéssel.¹

III. A fiatalkori kriminalitásra történő jogi reakciók alakulása

III.1. Fiatalkorúak a büntető igazságszolgáltatásban

Hosszú időn keresztül a bűnmegelőzés a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás működésén alapult, mindaddig, amíg fel nem ismerték az utóbbi területeken túli társadalmi védelmi mechanizmusok szükségességét és prevenciós potenciáljait, ahogy ezt az előbbi fejezet történeti összefoglalója is bizonyítja. Ma már nyilvánvaló, és a „Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája” is amellel foglal állás, hogy „a jó közbiztonság nem valósítható meg kizárólag a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás hagyományos garanciákban gazdag rendszerében”.² Mindemellett sem nélkülözhető a bűnözés csökkentése és a bűnmegelőzés tekintetében az előbbi intézmények működése, mintegy speciális feladatokat ellátó kiegészítői a társadalmi bűnmegelőzésnek. Feladatukat - a bűncselekményeket elkövetők felkutatásában, és a társadalmi felelősségrevonásukban – semmi és senki sem pótolhatja, így munkájuk hatékonysága, illetve az ahhoz kapcsolódó eszközök, lehetőségek különös odafigyelést érdemelnek. Jelen fejezet a bűnmegelőzés e speciális vetületére, a büntetőjogra - témánknak megfelelően mindenekelőtt a fiatalkorúak büntetőjogi kezelésére - irányul.

Az ifjúság a jövő letéteményese. Nincs az a kor, az a kultúra és társadalom, amely naivitással, vagy ami még talán ennél is rosszabb cinizmussal vádolhatna a fenti kijelentésért. Mondjuk ezt egy olyan társadalomban, ahol a társadalmi érték- és normarend hirtelen bekövetkezett mély és gyökeres változása, a hagyományos értékek megingása, a társadalom szerkezetének mind tagoltabbá válásával járó érték differenciálódás nyomán kevésbé világosak, ellentmondásokkal terhesebbek lettek az - élet irányításában szerepet kapó, - áthagyományozandó értékek, normák, magatartásszabályok. Ahol, - az előbbieket egy lehetséges következményeként - a rendszerváltást követő több mint egy évtizedben megsokszorozódott a gyermek- és fiatalkorú elkövetők száma, és ahol a krízishelyzetben lévő, veszélyeztetett fiatalok száma hosszú ideje dinamikus növekedést, illetve magas értékű stagnálást mutat. Fiatalnak lenni minden korban nehéz. Különösen nehéz olyan fiatalnak lenni, aki a bűn útjára lépett. Ezeknek a gyerekeknek a megmentésük, meggyógyításuk, reszocializációjuk, a társadalomba való beilleszkedésük elősegítése minden társadalom elsőrendű feladata kell, hogy legyen. Paradoxonnak tűnhet, de a

¹Első gondolatok: R.A.

²TBNS, p. 9296.

büntetőjogi igazságszolgáltatás ennek egyik lehetséges eszköze. A fiatalkorú elkövetőért eredményes harcot vívni csak az a büntetőjogi igazságszolgáltatás tud, amely a szükségszerű büntetés kiszabása során nem veszíti szem elől a fiatalt: a fiatalkorú elkövető személyiségét, szociális környezetét, fizikai - lelki - pszichés szempontból átmenetinek tekinthető állapotát. Napjainkra evidensnek tűnhetnek ezek az igények. Azonban nem mindig volt ez így, ahogy a büntetőjogi igazságszolgáltatás történetéből kiderül. Ismert tény, hogy a hazai, hatályos Büntető Törvénykönyv szerint fiatalkorúnak az tekinthető, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 14. életévét betöltötte, de a 18. még nem [1978. évi IV. tv. 107.§ (1)]. A legtöbb ország büntetőjogi rendszerét jellemzi a bizonyos életkorok szerinti differenciált elbírálás. A magyar büntetőjog ugyan nem tartalmaz külön kódexet a fiatalkorú elkövetőkre vonatkozólag, ellenben számos olyan speciális jogszabályt alkalmaz rájuk, amelynek forrása az a belátás, hogy a fiatalkorú kritikai, erkölcsi, értelmi fejlődése ebben az életszakaszban van kialakulóban, több szempontból nem kiforrott egyéniség, ez okból kifolyólag bizonyos, a felnőttektől eltérő felelősségrevonási rendszer alkalmazandó rá.

Az alábbi fejezet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjog hazai történeti fejlődése áttekintésével arra keresi a választ, hogy milyen társadalmi és történelmi szituáció hívta életre a fiatalkorú elkövetők speciális büntetőjogi szabályozását, az idő haladtával ez hogyan alakult, változott. A hazai történeti áttekintés során a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének elsősorban anyagi jogi kérdéseivel foglalkozunk, tekintettel azonban az anyagi jogi, eljárás- és végrehajtásjogi kérdések bizonyos összefüggéseire, kitérünk, ha nem is teljes körűen a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának egyes eljárásjogi és végrehajtási intézményeire is. A bemutatás során törekedtünk arra, hogy a történelmi-társadalmi változásokba beágyazva érintsünk a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendszernek a fejlődését, kiindulva abból az evidenciából, hogy a büntetőjogi változásokat mindig valós társadalmi viszonyok és változásaik hívják életre. Igyekszünk rávilágítani, hogy a fiatalkorúak büntetőjoga milyen értelemben lehet eszköze a bűnmegelőzésnek. A fiatalkorúak büntetőjogi szabályozása terén egy rövid nemzetközi kitekintést is teszünk. A fejezet - mindezek figyelembevételével - be kívánja mutatni, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó múltbeli és hatályos hazai rendelkezések - az európai gyakorlatot tekintve - milyen modellt valósítanak meg, illetve a már kimutatható büntetőjogi változások mellett, milyen további lépéseket lehet, kell megtenni.

III.1.1. Előzmények

Az a történelmi és társadalmi szituáció, amely a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségrevonási rendszerének reformját adta Európában, a XX. század eleji változások következményeként köszöntött be. Egyfelől a megváltozott gazdasági és társadalmi állapotok szülte növekvő bűnözés, mindenképp a fiatalkorú elkövetők emelkedő száma megoldásért kiáltott. Másfelől az előzővel párhuzamosan egy szemléletváltás is beköszöntött. „A szemléletváltás lényege: a *parens patriae* doktrína jegyében az elhanyagolt, csavargó és bűnelkövető gyermekekkel és fiatalokkal való törődés nem kizárólag a családok, hanem a közösségek és az állam kötelessége is, továbbá a bűnelkövető fiatalok esetében nem megbüntetésük, hanem megmentésük, vagyis az újabb bűnelkövetés megelőzése a cél.”³ A korabeli bűnözés növekedése és az ismertett szemléletváltás mellett, ki kell emelnünk még egy fontos tényezőt, amely a fiatalkorúak büntetőjogi rendszerben elfoglalt helyének kedvezőbb változását elősegítette. Ez pedig az emberrel foglalkozó korabeli tudományok fejlődése. E körben kell megemlítenünk a pozitívizmus eszmerendszerének, illetve a pszichológia, s mindenképp a szociológia tudományának a hatását. A kriminálszociológiai irányzat, majd annak egy tovább vitt gondolata, a közvetítő büntetőjogi iskola azzal, hogy szembehelyezkedett a „született bűnöző” teóriájával, a bűnözés örökletességére vonatkozó nézetekkel, és hogy a XIX. század végére egységbe foglalta a bűnözés exogén (egyéneken kívüli) és endogén (egyénben rejlő) tényezőit uralkodó büntetőjogtudományi irányzattá vált, a XX. század elejére.

Ez az irányzat készítette elő a századfordulón mind erőteljesebbé váló büntetőjogi reformtörekvéseket, amelyek képviselői a klasszikus jogi szemléleten⁴ alapuló büntető törvénykönyvek helyett, új törvénykönyvet akartak megfogalmazni és életbe léptetni. Az új nézetek alapján - amelyet a klasszikus iskolát felváltó, illetve az mellett megjelenő reform iskolák⁵ alapoztak meg -, a tőkés államok büntetőjogrendszere századunk első harmadában jelentősen átalakult anélkül, hogy teljesen szakított volna a klasszikus büntetőjogi intézménnyel.

³Várad Erika - Lévay Miklós: *A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból*. Büntetőjogi Kodifikáció 2002/1. pp. 12-27. (p.12.)

⁴A **klasszikus büntető-jogtudomány irányzatának** jellemzői: cselekmény-központú szemlélet; garanciális elvek („nullum crimen”, „nulla poena” elvei); a büntetőjogi felelősség alapja a szabad akarat (indeterminista szemlélet); a büntetés az elkövetett bűncselekmény igazságos megtorlása; a büntetésnek a bűncselekmény súlyával és az elkövető bűnösségével kell arányban állnia (proporcionalis büntetés tana); a büntető felelősség individuáletikai felfogása (a tettes erkölcsi bűnössége); objektivistá szemlélet (büntetőjogi felelősséget csak külső tevékenység alapozhat meg, a tett értékelésénél a cselekmény tárgyi sajátosságainak jut döntő szerep).

⁵A **reform büntető-jogtudomány irányzatának** jellemzői: tettes-központú szemlélet; determinista felelősség álláspontja; büntetés tan szubjektívizmusa; a büntetés már nem öncélú, nem csak a megbomlott jogrend helyreállítása, hanem a tágabb értelemben vett társadalom védelme; a szabad akarat tagadása; az egyén erkölcsi felelősségének tagadása (szociáletikai felelősség); szubjektivistá szemlélet (az elkövető és tette szubjektív sajátosságainak figyelembevétele); az individualizáció nézőpontja (figyelembe vétele a tett és elkövető szubjektív

A századfordulón dolgozó jogtanárok munkássága újabb lendületet adott a reformista kriminálszociológiai irányzatnak.⁶ Tanításaik lényegében új irányzatot töltöttek meg tartalommal. Ez lett a büntetőjog–tudomány harmadik irányzata, az úgynevezett közvetítő iskola. Olyan büntetőjogi irányzat alakult ki, amely alapelveiben és rendszerében érintetlenül hagyta ugyan a polgári társadalom hajnalán született büntetőtörvényeket, de amely e kereten belül igyekezett felhasználni a bűnözés növekedésének magyarázatára vonatkozó új elméleteket. A különböző büntetőjog-tudományi iskolák tiszta formában, teljes céljukban nem valósultak, nem valósulhattak meg. Különösen igaz ez a reformista-pozitivisták iskolára, amely a következetes gyakorlat megvalósítását akadályozta, hogy gyökeresen szakítani kellett volna a büntetőjog addig elért garanciális jellegével. Ez nem valósult, valósulhatott meg, ahogy a következetesen keresztül vitt prevenció sem. A reform gondolatok könnyebb gyakorlati megvalósításának irányába visz el bennünket a harmadik iskola, ahogy neve is mutatja, közvetítőként funkcionálva. A klasszikus és a tettes-büntetőjogi irányzatok összeegyeztetésére törekedett, a cselekményt és az elkövetőt együtt szemlélte, a tettes tettét kívánták büntetni. Esetükben a bűncselekmény törvényi tilalomba ütköző társadalomellenes cselekmény, antiszociális magatartás. Ez az irányzat nem adta fel a „nullum crimen” és az arányos büntetés elvét, de ez utóbbit az elmebetegekkel, csavargókkal, s hasonló megítélésű személyekkel szemben a biztonsági intézkedésekkel egészíti ki. A szociáletikai felelősséget követi, mégpedig úgy, hogy a jogrend a tettesnek azt rója fel, hogy magatartása elhatározásánál nem szerepeltette a társadalmi szempontokat. A bűncselekmény oka az indítóok helytelen mérlegelése, a motivációs hiba. A bűnös magatartást két tényező együttesen határozza meg, ezek az egyéni kívüli, illetve az egyénben rejlő tényezők. Attól függően kerülnek osztályozásra a bűnözést kiváltó tényezők, hogy azok milyen mélységben részei az elkövető személyiségének. A bűnelkövetést előidéző okok hatásának intenzitása alapján különböztetnek meg akut és krónikus kriminalitást, a bűnelkövetők szempontjából pedig, alkalmi és állapot büntetteseket. Az alkalmi büntettesek általában erősen domináló külső körülmények hatására követik el a bűntetteket, ezek azonban spontán módon, véletlenszerűen következnek be, és amelyek idegenek korábbi életvezetésüktől. Ezzel ellentétben az állapot büntettes cselekménye tartósan antiszociális

sajátosságainak, illetve a proporcionális büntetés helyett individualizált célbüntetés); a prevenció gondolatának megjelenése (társadalom védelme, a várható elkövetés megelőzése, a tettes személyére és tetteire figyelemmel megállapított speciális prevenció, a visszaesés meggátolása); garanciális szempontok kevésbé érvényesülése (várható elkövetés megelőzése, veszélyes állapothoz igazodó biztonsági intézkedések rendszere).

⁶E körben kell kiemelni Franz von Liszt nevét, akinek munkája alapvető változásokat eredményezett a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerének reformjában. A másik oka, amiért érdemesnek találjuk nevet kiemelni az az, hogy a magyar kriminológiai kutatás, és a klasszikus büntetőjogi rendszer megreformálására irányuló törekvések csak Liszt és követői által képviselt közvetítő irányzat hatására indultak meg Magyarországon.

életvezetésének következménye. Ennek megfelelően más-más büntetés kiszabását javasolták: a tett-arányos büntetést az alkalmi bűnözőkkel szembeni megelőzésre, az elkövetők megjavíthatósága lehetőségének gondolatából adódóan, illetve a speciális prevenció intézményét, alárendelve a társadalom fokozott védelmének igénye alá. Esetükben a bűnismétlés megelőzésének célja a büntetés közvetlen kilátásba helyezésével, illetve pénzbüntetéssel elérhető, ha a személyi veszélyességtől függetlenül a bűncselekmény súlyossága szigorúbb büntetést nem indokol. Ugyanakkor a bűnismétlés megelőzését az állapot büntettesek esetében a javítható bűnöző megjavításával, illetve a javíthatatlan, konok bűnöző ártalmatlanná tételével vélték elérhetőnek. Hogy ki a javítható, ki nem, s ezt milyen kritériumok mentén lehet meghatározni, arra nem volt konkrét válasz. Ezért az irányzat egy új büntetési formát ajánlott: a közvetítő irányzat azzal, hogy nem bízta a bíróságokra a javíthatóság kérdésének eldöntését, megnyitotta a határozatlan tartamú szabadságvesztés széles körű alkalmazásának lehetőségét. Mindemellett az irányzat képviselői úgy tartották, hogy az akut büntettes tartósan veszélyt jelent a társadalom számára, így a közveszélyes emberekkel szemben hatásos védelmet kell nyújtania a társadalomnak. Így következhetett be azaz állapot, hogy a közveszélyes emberekkel szemben (mint amilyenek például a csavargók, koldusok, munkakerülők, munkanélküliek, alkoholisták, hivatásos bűnözők) a bíróság a bűncselekmény elkövetése hiányában is eljárhatott.

A reform iskolák legnagyobb érdeme, hogy a klasszikus büntetőjog helyett kialakítja a reformista-pozitivistá büntetőjogi elméletet és büntetőjogi rendszert, amely aztán elméletileg a megelőzés gondolatát, gyakorlatilag pedig, a prevenció büntetőjogi rendszert vezeti be. Ennek legtisztább megnyilvánulási formája a fiatalkori bűnözésre reagáló büntetőjog területén érhető tetten. A reformista irányzat a fiatalkorúak büntetőjogában valósítja meg mindazt, amit elképzelt, ennek lehetőségét az adja, hogy a fiatalkorúak esetében egyrészt még kiforratlan személyiség jegyekről van szó, vagyis a beavatkozás esélye nagyobb. Másfelől esetükben a beavatkozást inkább tekintik közös társadalmi kötelezettségnek, a felnőttekhez képest, így a személyes szabadságjogok garanciáinak figyelembevétele esetükben rugalmasabban alakul. Lényegében a reform gondolatokra építve a közvetítő iskola személyi társadalomra veszélyességről alkotott felfogásának köszönhető, hogy a büntetőjog történetében először felmerült a fiatalkorú bűnelkövetők felelősségre vonásának szabályozása. Az irányzat hívei a fiatalkorú elkövetők csoportját életkori sajátosságaiknál fogva javíthatónak tartották. Ennek értelmében a fiatalkorúakkal szemben a büntetés helyett olyan nevelő intézkedéseket láttak célszerűnek, mint a határozatlan ideig tartó javítóintézeti nevelés, vagy a patronázs melletti próbára bocsátás. Megfogalmazódott a fiatalkorú elkövetőkkel szemben a speciális prevenciót

előtérbe helyező kriminálpolitika, amelyben a büntetőjogi beavatkozás célja - a fiatalok helyzetét szem előtt tartva, – a fiatalok elkövetők problémáinak megoldása. Ennek megfelelően korlátozzák a megtorló büntetések alkalmazási körét és bevezetik a pedagógiai büntetések rendszerét. Többé-kevésbé a szociológiai irányzat, és még inkább a közvetítő iskola nézeteinek hatása alatt, az európai államok többségének büntetőjoga dualista vonásokat öltött. Az európai törvényhozás széles körben nyúlt vissza a tettes büntetőjogi iskolák javasolta biztonsági intézkedésekhez. Az európai büntetőjogok dualista rendszerét az a kettősség jellemezte, hogy a törvénykönyvek elveit és büntetési rendszerét a klasszikus felfogás jellemzi, külön törvények viszont megnyitják a lehetőséget a fiatalokkal, illetve a visszaeső, szokásszerű bűnözőkkel, csavargókkal szemben – az érettségükre, illetve a személyi veszélyességükre tekintettel - a nevelési, illetve biztonsági intézkedések alkalmazása előtt.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a múlt századi büntetőjogi reformirányzatok teremtették meg a fiatalok elkövetők igazságszolgáltatási rendszerében, a felnőttektől eltérő anyagi, eljárási és végrehajtási szabályok intézményesülését. Ennek hátterében az a felismerés áll, hogy a felnőtté válás egy folyamat, amelyben egyszerre zajlanak biológiai, érzelmi, erkölcsi és kognitív változások. Átmeneti helyzetben lévő sajátos életkori sajátosságokkal bíró emberekről van szó. Ennek elfogadása vezetett oda, hogy a gyermek- és fiatalok által elkövetett bűntett, az átmenetiség állapotában lévő korosztály szociológiai és pszichés problémájaként kezelték. Továbbá ezt az állapotot – az előbbiekből kifolyólag – sokkal inkább nevelő jellegű intézkedésekkel, mint büntetőjogi büntetéssel kívánták befolyásolni. A büntetőjogi irányzatok - köztük kiemelkedően a közvetítő iskola - legnagyobb eredményeinek egyikeként tarthatjuk számon a fiatalok elkövetők büntetőjogi szabályozásában bekövetkezett változásokat: mindenekelőtt a büntetőjog humanizálását, differenciálását, illetve a szankciórendszer gazdagodását, melyek a legtöbb állam büntetőjogi rendszerére napjainkra is érvényesek. A XX. század első felére a legtöbb európai országban létrehozták a fiatalok különleges büntetőjogi elbírálásának új szabályait, s a legtöbb helyen felállították a fiatalok bíróságát. Általában véve elmondható, hogy az új büntetőjogi elvek három fő kérdés köré csoportosulnak. Ez, a fiatalok kormeghatározásának kérdése a felelősségrevonással és a büntetés kiszabással kapcsolatban; a belátási képesség kritériumának meghatározása; illetve a büntetési rendszer általános irányelveinek és szabályainak kijelölése. Ennek fényében a fiatalokra vonatkozó eltérő szabályozás legfontosabb jellemzői a következők: meghatározott életkori határok között és/vagy az erkölcsi-értelmi fejlettség szintjétől függően a felnőttektől enyhébb büntetőjogi, eljárás- és végrehajtási szabályok alkalmazhatóak. A büntetőjogi felelősségre vonás elsődleges

célja a nevelés, ezért a szankciórendszerben központi helyet foglalnak el a nevelőintézkedések. A fiatalkorúak ügyében eljáró igazságügyi szervek a büntetőjogi felelősség érvényesítése mellett a megelőzésben és a reszocializációban is közreműködnek. A megelőzés érdekében lehetőség van állami beavatkozásra akkor is, ha még nem történt bűncselekmény, és csupán veszélyeztetett fiatalkorúval áll szemben a hatóság. Ennek kétféle módja ismert: az egyik az igazságügyi gyermekvédelem rendszere, amelyben a fiatalkorúak bíróságának központi szerepe van, a másik rendszerben az államigazgatási szervezetrendszerbe tartozó gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények jutnak szerephez a veszélyeztetett fiatalkorúakkal szemben. A büntetés-végrehajtásban a fiatalkorúak számára külön intézetek létrehozása szolgálja a nevelést és reszocializációt. Végül a fiatalkorúak ügyeinek elbírálása a felnőttekre vonatkozó büntetőjogi rendszeren belül viszonylagos önállósággal bír, vagy attól teljesen különálló, teljes önállósággal rendelkező intézmények feladata.

III.1.2. Csemegi – kódex

A magyarországi büntetőjogi fejlődés, a reformtörekvések és a beköszönő változások időben kicsit megkésve, de lényegében tartalmilag követték az előbb ismertett európai trendet. A magyar büntetőjog XIX. századi történetének legjelentősebb dokumentuma az **1878. évi Csemegi-kódex**, az első magyar büntető törvénykönyv. Az 1878. évi V. tc. a büntettekről és vétségekről (Btk.), valamint az 1879. évi XL. tc. a kihágásokról (Kbt.) alkotják az első magyar teljes büntetőkódexet.

A kódex megalkotása idején meghatározóak a klasszikus iskola tanai voltak, így érthető, hogy Csemegi Károlyra - a kódex megalkotójára - is ezen iskola tanításai voltak a legnagyobb hatással. A Csemegi-kódex a klasszikus büntetőjogi iskola felfogása szerint a hangsúlyt a büntetőjogi fogalmak és intézmények szabatos definiálására helyezte, és kevesebb figyelmet fordított a tettes sajátosságaira.

Már a század eleji tudományos kritika kimutatta, hogy a kódex a klasszikus büntetőjogi irányzat kiválóan megfogalmazott, de elkésett terméke, amely képtelen megbirkózni a 20. század bűnözési és jogalkalmazói problémáival. A klasszikus iskola egy speciális kor, a polgári átalakulás terméke volt, sajátos feladattal felruházva: az abszolút berendezkedésekkel szemben kialakuló fiatal polgári rend eszközeként fogalmazódott meg. Így jött létre a büntetőjog garanciális rendszere, melynek fókuszában az ember elidegeníthetetlen jogai: a személyes biztonság és a jogegyenlőség, a törvény előtti egyenlőség, a humanizmus, az egységesen szabályozott büntetőjog, az arányos és igazságos büntetés, a „nulla poena sine lege”, a „nulla

poena sine crimen”, a „nullum crimen sine lege” elvei állottak. Ugyanakkor a Csemegi-kódex legfőbb hibájaként azt tartják, hogy nem állapít meg megfelelő szabályokat a fiatalkorúakra és a visszaesőkre. Azzal, hogy a Csemegi-kódex a klasszikus iskola terméke nem meglepő, hogy benne nem szabályozták a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségét. A Csemegi-kódex a fiatalkorút „kicsi felnőtt”-nek tekintette, így a „tett” alapon nyugvó kódex létrehozása során nem véletlenül tekintettek el a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének speciális szabályozásától. Itt említenénk meg Szabó Andrásnak azt a véleményét, amely szerint bár igaz, hogy a Csemegi-kódex nem tartalmazott a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezést, de Szabó ezt nem is tartja szükségesnek, hiszen *„a büntetőjogi rendezés elvei mindenkor meghatározott kriminálpolitikai szükségleteket tükröznek, illetve elégítenek ki. A fiatalkorúak bűnözése pedig a kódex megalkotásának idején nem volt jelentős társadalmi probléma, az igazságszolgáltatás nem állt szemben a fiatalkorúak bűnözésével, mint tömeges jelenséggel.”*⁷

A felnőttektől enyhébb elbírálásra lehetőséget adó szabályokat a kódex így is tartalmazott, a fiatalkort büntetés enyhítési oknak tekintette. A fiatalkorúakra továbbá a következő rendelkezések vonatkoztak: a) fiatalkorú az, aki a tett elkövetésekor a 12. életévét már meghaladta és nem volt még 16 éves; b) a fiatalkorú akkor büntethető, ha megvan a cselekmény bűnösségének felismeréséhez szükséges belátási képessége, ha ilyenekkel nem rendelkezik adott fiatalkorú, akkor javítóintézetbe lehet utalni.; c) ha viszont ezzel rendelkezik, akkor büntethető ugyanolyan fajtájú büntetésekkel, mint a felnőtt, de enyhébben: fegyház helyett börtön, börtön helyett fogház, fogház helyett elzárás. A szabadságelvonással járó büntetések végrehajtása viszont ugyanabban az intézetben történt, mint a felnőtteké, azonban azoktól elkülönítve.

Magyarországon a XIX. század végén, a XX. század elején már nyilvánvalóvá vált a bűnözés átstrukturálódása. A kibontakozó kapitalizmus, a vele járó iparosítás és urbanizáció, a társadalom átrétegződése, az életmód gyökeres átalakulása új bűncselekmény kategóriákkal (bizonyos gazdasági bűncselekmények, városi prostitúció), új bűnözési szokásokkal (szervezett bűnözés) gyarapította az amúgy is mennyiségi növekedést mutató bűnözést. Magyarországnak is szembe kellett néznie az európai országok többségében már végbement változásokkal. A kereskedelem és ipar hatalmas fejlődése, a gépesítés, a közlekedési eszközök fejlődése, a gyors tőkekoncentráció egyfelől eredményezte az egyéni vagyonok felhalmozódását, másfelől létrehozta a vállalatok versenyharcából következően a gazdasági függésben és létbizonytalanságban élő széles néprétegeket. A változásokból adódó közvetett, illetve közvetlen hatások eredményeként jelentős emelkedés volt kimutatható a fiatalkorúak, a bűnismétlők, a

⁷Szabó András (1961): *A fiatalkorúak és a büntetőjog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. (p. 14.)

szokásszerű bűnözők és a visszaesők számát tekintve. Az új szerkezetű és intenzíven bővülő bűnözésre új módszerekkel kellett választ adni. Európa szerte ekkortájt indultak útjára az ún. reformiskoláknak nevezett büntetőjogi irányzatok, a tettes-büntetőjogi iskolák. Hazánk büntetőjogi gondolkodására a pozitivista iskolák közül jelentős hatása a szociológiai büntetőjogi irányzatnak volt. Ennek okát Szabó András abban látja, hogy *„a szociológiai büntetőjogi iskola nézeteiben tükröződik legközvetlenebbül a burzsuá társadalomtudományi gondolkodás irányváltozása a monopolkapitalizmusra való átmenet idején. Itt arra gondolunk, hogy a burzsuá társadalomtudományi gondolkodásban a szociológia jelentette azt a tudományos diszciplínát, amelyik a monopolkapitalizmus ellentmondásait és válságjelenségeit a reformok útján kívánta feloldani, illetőleg megoldani (tudományos társadalomszervezés, jóléti állam stb.). A szociológiának ez a közvetlen kapcsolata a burzsuá reformizmussal és állami szociálpolitikával (a „rend és haladás” összebékítése a tudományos társadalomszervezés síkján) büntetőjogi vetületét legteljesebben és legközvetlenebbül a szociológiai büntetőjogi iskolában találta meg.”*⁸ A szociológiai büntetőjogi iskola a bűnözési folyamat alakulásának elemzéséből vonja le következtetéseit a büntetési rendszer megváltoztatásának irányába. Ennek a büntetési elméletnek a példáján látszik leginkább, hogy a bűncselekmény mibenlétéről és kialakulásuk körülményeiről vallottak meghatározzák az ellenük való küzdelem eszközeit és módszereit. A kriminálszociológiai iskola befogadása nem közvetlenül a kezdeti irányzat tanainak elfogadását jelentette, mint inkább ezen iskola későbbi, már továbbfejlesztett változatának az elismerését. A leköszönő klasszikus irányzat hívei már közvetlenül a korai reformisták monista szemléletét oldani, konkuráló téziseit szintetizálni, a klasszikus és a reformiskolák alapkoncepcióját egy keretbe egyesíteni, a bűnözés többfajta okát számba venni akaró közvetítő iskola hazai képviselőinek adták át a stafétabotot büntetőjogunk változtatására. Ez az új nemzedék - Balogh Jenő, Finkey Ferenc, Vámbéry Rusztem - nagy szerepet játszottak a magyar büntető törvényhozás fejlődésében.

III.1.3. I. BÜNTETŐNOVELLA

A Csemegi-kódexet a közvetítő iskola szellemében az elfogadott **I. Büntetőnovella [1908. évi 36. tc.]** módosította. A törvény két olyan fontos intézményről - a büntetés feltételes felfüggesztéséről és a fiatalok büntetőjogi helyzetének kezeléséről - rendelkezik, amelyek a Csemegi-kódex hiányzó pontjai voltak, s amelyek megvalósításával a megtorlás egyoldalúsága helyett a megelőzésnek, a bűnözés elleni tervszerű védekezésnek a gondolatát ültették be

⁸op. cit., p. 17.

jogrendszerünkbe. Az I. Büntetőnovella a magyar büntetőjog fejlődésében mérföldkönek számít, amennyiben igyekezett a század eleji reformeszmékre támaszkodva meghaladni a klasszikus iskola tanait. A büntetőjogi reformeszmék és mozgalmak reális társadalmi alapból táplálkoztak: a századforduló időszakában kialakuló imperializmus új elveken nyugvó büntetőpolitikát követelt. Az I. Bn. megalkotása Balogh Jenő nevéhez fűződik. A törvény jól tükrözi szerzője elkötelezettségét a védtelen és segítségre szoruló fiatalok iránt. Balogh azon kevesek közé tartozik a hazai szakirodalomban, akiknek elméleti gondolatai, meglátásai megragadhatóak a gyakorlati megvalósításokban. Mielőtt magának az I. Bn.-nak szentelnénk figyelmünket, pár gondolatot szenteljünk Balogh egy elméleti munkájának, melyben részletesen kibontotta azokat az elveket és megoldási módokat, melyek a Novellában, mint paragrafusok fogalmazódtak meg.⁹ A munka, amelyről szó van, 1909-ben, egy évvel ez I. Bn. után jelent meg, nem véletlen, hogy mind szellemiségében, mind a megfogalmazott tézisek tekintetében tükrözi a törvényt. Nincs lehetőségünk a nagy formátumú munka részleteibe belemennünk, bár úgy gondoljuk, hogy majd 100 év távlatából az ott megfogalmazott gondolatok nem veszítették el aktualitásukat, sőt a fiatalok napjainkra jellemző büntetőjogi szabályozásában, illetve a bűnmegelőzésük terén visszacsengenek, Balogh ekkor tett gondolatai. Úgy gondoljuk, hogy legyen az illető bármilyen tudományág képviselője is, egyetlen, a fiatalok elkövetőkkel foglalkozó szakember sem nélkülözhetné a könyvben foglaltak megismerését. Ennek most mi nem tudunk eleget tenni, ehelyett a könyv azon részleteire hívnánk fel a figyelmet, melyek a novella megszületését is inspirálták, s mely reformeszmék a mai büntetőjognak ismét elismert alapelveivé váltak. A reformeszmék között tárgyalja Balogh az individualizáció elvét. Ezek szerint „*a hatóságok elé került züllött vagy büntetett gyermekek és fiatalok nem egyformák, hanem eltérő csoportokba sorolandók s a megfelelő osztályozás alapján egyéniesítő elbánásban kell részesíteni*”.¹⁰ Az osztályozásban mindenekelőtt az érdekelt gyermek és fiatalok egyéniségét, köztük lelki tulajdonságait, szervezetét, hajlandóságát, testi és lélektani, valamint erkölcsi sajátosságait kell figyelembe venni. E osztályozást kell, hogy kövesse egy másik, amikor az eset különbözőségeit kell vizsgálat alá venni, aszerint, hogy elhagyatott, nélkülöző gyerekről van szó, aki a szűkölködés hatása alatt követte el a büntetett, vagy mélyre süllyedt züllött fiatalról, esetleg súlyos büntetett elkövetőről, vagy visszaesőről. Ezek figyelembevételével lehetőséget és módot kell adni a hatóságoknak, a bírónak és a patronage egyesületeknek, hogy az adott esetre legcélszerűbb eszközökből válogassanak. Vagyis az osztályozásnak egy harmadik módja is szemünk elé kerül, mégpedig az eszközök közti választás. A reformeszmék gondolata

⁹Balogh Jenő (1909): *Fiatalok és büntetőjog*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

¹⁰op. cit., p. 160.

fogalmazódik meg a megelőzés gondolatában, pontosabban abban, hogy *„jobb, okosabb és olcsóbb a büntetendő cselekményt megelőzni, mint büntetni”*.¹¹ Ez egyben azt jelenti, hogy a bűncselekményeket nem megtorolni kell, hanem a züllés és a bűncselekmények okait kell elhárítani. A megelőzés nemcsak humanitárius kötelesség, hanem javára van annak, aki a bűncselekményt elkövette volna, a kiszemelt sértettnek, a kincstárnak és a nemzet egész erejének. A fiatalok büntetőjogának hazai joganyagába csak az 1995-ös módosítással került be a szabadságvesztés-büntetés végső eszköz jellege, a reform gondolat azonban már Balogh korában megfogalmazódott. Vagyis *„a kezdő fiatalok büntetést a törvényhozások megkímélni óhajtják a fogházak megbélyegző hatásától és káros következményeitől, ennél fogva a szabadságvesztésbüntetést pótló rendszabályokat alkalmaznak rájuk”*.¹² Abban az esetben, amikor a fiatalok a bíróság szabadon hagyhatja, akkor - a reform eszmék értelmében - sem szabad a fiatalok magára hagyni, el kell érni, és figyelmeztetni kell a fiatalok arra, hogy *„az előírt próbaidő alatt munkálkodjék és tisztességesen viselkedjék s egyúttal hathatós felügyelet vagy pártfogó rendelése útján gondoskodik is arról, hogy az ingadozó jellemű és gyenge akaraterejű fiatalok megmaradjon a becsületes munka útján”*.¹³ Azokkal szemben pedig, akikkel szemben nem megfelelő a szabadságon hagyás, *„a bíróság nem rövid tartamú fogházra ítéli, hanem hosszabb, határozatlan tartamban való javító neveléssel, illetőleg szabadságuk hosszabb elvonásával szorítja munkára”*.¹⁴ Ezeknek a szabadságelvonásoknak sem a büntetés a célja, hanem a fiatalok átalakítása. A javító átalakító nevelés során mindenképp a lelki élet átalakítására van szükség, az akarat nevelése és a munka által. Most lássuk az előbbi reformeszmék, hogyan ültetődtek át a gyakorlatba.

Az I. Büntetőnovella fiatalokra vonatkozó rendelkezései, amelyeket a Bn. II. fejezete tartalmaz, 1910 októberében léptek hatályba. Az I. Büntetőnovella fiatalokra vonatkozó rendelkezéseinek indoklása szerint a bűnöző fiatalokkal szemben nem a megtorlás, hanem a megmentés és a nevelés szempontjait kell érvényre juttatni. A bűnözés és a gyermekvédelem helyzete közötti kapcsolatot felismerve az I. Büntetőnovella egyik legfontosabb eleme az volt, hogy törekedett a büntetőjogi intézményrendszer és a szociálpolitikai, gyermekvédelmi intézményrendszer összekapcsolására. Az I. Büntetőnovella fiatalokra vonatkozó főbb intézkedései a következők voltak: a fiatalok határát 12 és 18 év között határozta meg. Vagyis a korábbihoz képest két évvel megemelte a fiatalok felső határát, amely napjainkra is jellemzi hatályos kódexünket. Ha a fiatal nem érte el a 12. évét, vagy még nem követett el

¹¹op. cit., p. 181.

¹²op. cit., p. 161.

¹³ibid.

¹⁴ibid.

bűncselekményt, akkor is intézkedhet a bíróság vagy a közigazgatási hatóság az úgynevezett házi fegyelem gyakorlása felől, ha úgy látta, hogy adott fiatal erkölcsi romlásnak van kitéve. Ezt a feladatot a házi fegyelem gyakorlására feljogosított egyén vagy az iskolai hatóság láthatja el. [Bn. 15. §] Témánk szempontjából ez egy alapvető jelentőségű újítás, mivel ebben az esetben a megelőzés gondolata, illetve a büntetőjogi beavatkozás már nem kapcsolódik a tett elkövetéséhez, helyette a predeliktív állapothoz, a szociális és erkölcsi veszélyeztetettség állapotához. A fiatalok büntetőjogi felelőssége feltételhez kötött, ez pedig az értelmi és erkölcsi fejlettség, amelynek tartalmát nem határozta meg a törvény, a bíró döntésébe tartozott ennek megítélése [Bn. 16. §]. A Bn. első lényeges változása - a büntetőjogi felelősség kérdésén belül, - hogy a beszámíthatóságot általános felelősségi feltételként nem tekinti irányadónak. A Novella a fiatalok büntetőjogi felelősségre vonásának előfeltételül a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettséget állapította meg. Az I. Bn. tehát elejti a Csemegi kódexben használt „belátási képesség” fogalmát, s e helyett bevezeti az „értelmi-erkölcsi fejlettség” kategóriáját, ennek tartalmát azonban a törvény nem határozza meg. Hogy mégis mit foglalhat magában ez utóbbi fogalompáros értelme, arra a képviselőház igazságügyi bizottságának az állásfoglalása mutathat némi támpontot: „...ez a kifejezés már önmagában utalja a bírót, hogy a vádlottban a büntethetőséghez megkívánt büntetőjogi felelősség alapjául vehető erkölcsi szabadságot keresse, melyet a belső ösztönöknek és hajlamoknak s a külső behatásoknak ellentállani képes értelmi és erkölcsi erő tud csak biztosítani...”.¹⁵ Vagyis a „fiataloknak annyira kellett fejlődni, hogy különbséget tehessen jó és rossz, megengedett és büntetendő, erkölcsös és erkölcstelen között...”.¹⁶ Szabó András szerint „az értelmi és erkölcsi fejlettség mint a beszámíthatóság egyik szubjektív tényezője, a Bn. rendszerében nemcsak annyiban jelent elszakadást a beszámíthatóság általános intézményétől, hogy annak csak „lélektani szurrogátuma” és mint ilyen, ehhez képest különös büntethetőségi feltétel, hanem abban is, hogy nem követeli meg az adott cselekmény vonatkozásában a magatartás-irányítási képességet”.¹⁷ Nem a magatartás irányítására való általános képesség vizsgálata a döntő, és nem ez az alapja az adott bűncselekményért való felelősségnek. A felelősség kérdését fel sem veti a Novella, csak azt követeli meg, hogy a büntethetőséghez szükséges erkölcsi és értelmi fejlettség fenn áll-e, vagyis ez utóbbi állapot nyújt-e a jövőbeli magatartás determinálására. A büntethetőséghez szükséges érettség nem a felelősséggel kapcsolatban fontos, hanem az alkalmazásra kerülő szankciók várható speciál-preventív hatása szempontjából. A másik

¹⁵Idézi: Balogh J. op. cit., p. 135. (Kiemelés tőlem: R.A.)

¹⁶Idézi: Balogh J., ibid. (Kiemelés tőlem: R.A.)

¹⁷Szabó A., 1961. p. 49.

lényeges változás az, hogy a Bn. a cselekmény büntetendő jellegének jelentőségét elmosta és büntetőjogi kényszereszközök alkalmazását tette lehetővé bűncselekmény hiányában is. Vagyis az eljárásnak nem feltétele a büntetendő cselekmény elkövetése. Az erkölcsi züllés és a környezeti veszélyeztettség eseteinek büntetőjog jogkörébe utalása jelzi a cselekmény jelentőségének háttérbe szorulását. Ez a büntetőjog általános szubjektívállódásának kezdeti lépései, amely - ahogy a későbbiekben látni fogjuk - tovább folytatódik a büntetési rendszer változásaiban.

A Novella szerint azt a fiatalkorút, aki a bűncselekmény elkövetésekor nem rendelkezett - a bíró döntése szerint - megfelelő értelmi-erkölcsi fejlettséggel nem lehet büntetőjogi felelősségre vonni. *„Ha a bíróság ilyen esetben szükségesnek látja, elrendelheti, hogy a fiatalkorú törvényes képviselője, hozzátartozója vagy más alkalmas egyén házi felügyelet alatt tartsa, vagy intézkedhetik az iránt, hogy a fiatalkorú házi vagy iskolai fenyítést kapjon.”* [I. Bn. 16.§]. Szintén ugyanez a paragrafus rendelkezik arról, hogy ha a fiatal erkölcsi romlásnak van kitéve, vagy züllésnek indult a bíróság javító nevelését rendelheti el. A fentiekből kitűnik, hogy a fiatalkorúak bírósága nemcsak igazságszolgáltatási, hanem szociálpolitikai feladatokat is ellátott.

A századfordulón bekövetkezett - fiatalokkal kapcsolatos - új kriminálpolitika érintette az eljárásjogot és a gyermekvédelem intézményrendszerét. Ennek sorában a fiatalkorúak bíróságait az I. Bn.-át módosító **1913. évi VII. törvénycikk (Fb.)**, és a hatálybalépése és végrehajtása tárgyában az **56.000/1913. I.M. sz. rendelet (Fbr)** állítja fel és szabályozza működésüket. A fiatalkorúak bíróságáról szóló törvény szerint *„minden kir. törvényszéknél, amelyeknek büntető hatásköre van, fiatalkorúak bíróságát kell alakítani. Az igazságügyminiszter ily bíróságokat alakíthat a kir. törvényszék székhelyén kívül egyes kir. járásbíróságoknál is, amelyeknél arra a fiatalkorú terheltek nagyobb száma miatt vagy más okból szükség van”* [1913. évi VII. tc. 1.§]. Ez a külön bíróság hatáskörét tekintve rendkívül differenciált volt. Már korábban említettük, hogy ezidőtájt a fiatalkorúak bírósága nem pusztán igazságszolgáltatási feladatot látott el, hanem közigazgatási-szociálpolitikai intézkedések és intézmények irányítójává vált. Ennek keretén belül a fiatalkorúak bírái teszik meg rendszerint az olyan gyerekek érdekében szükséges intézkedéseket is, akik még 12. életévük betöltése előtt bűncselekményt követtek el, illetve sürgős esetekben védő- és óvóintézkedéseket tehettek egyéb kiskorúak esetében, ha úgy ítélték meg, hogy adott gyermek erkölcsi züllésnek van kitéve. Kötelezhette a bűnesetet elkövetett gyermek vagy veszélyeztetett fiatalkorú szüleit bizonyos magatartásra a gyerekekkel szemben (például a megfenyítés eszközének használatára), illetve intézeti nevelésbe, vagy patronázs

egyesületbe utalhatta, pártfogó felügyelet alá helyezhette őket. Mindenesetre a miniszteri indoklásból kitűnik, hogy a fentebb említett intézkedések preventív és nem represszív jellegűek, s mint ilyenek inkább a gyámhatóság körébe tartoznak, mégis „...*tekintettel arra, hogy a bíróság a lefolytatott eljárás adatai alapján már abban a helyzetben van, hogy azok felől minden újabb eljárás nélkül határozhat...*”, célszerű a büntetőeljárás körébe vonni.¹⁸

A későbbiek során, az 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet, az Ftvr. hatályon kívülre helyezte az I. Bn.-t, s ezzel mintegy törvényi megerősítést adott annak - a ma is uralkodó álláspontnak, - hogy a bíróságnak csak igazságszolgáltatási funkciója van, az igazságszolgáltató szervek feladata az utólagos beavatkozás, míg a szociálpolitikai feladatok állami-közigazgatási hatáskörbe tartoznak, melynek keretén belül a gyermek- és ifjúságvédelmi szervek feladata a megelőzés. Fontosnak tartjuk megemlíteni egy lényeges különbséget az I. Bn. és a hatályos büntetőjogi szabályozás tekintetében. Az 1961. évi V. törvény, az úgynevezett első magyar szocialista büntető-kódex megszüntette a fiatalok büntetőjogának viszonylagos önállóságát. Az addig külön jogszabályban meglévő rendelkezések jelentős módosulásokkal kerültek be a kódex fiatalok fejezetébe. Ez napjainkban is irányadó. A hatályos Btk. tekintetében, a kodifikációban résztvevők, azt az álláspontot képviselték, hogy a fiatalok büntetőjoga is csak büntetőjog, éppen ezért a fiatalokra vonatkozó jogszabályok továbbra is a Btk. Általános Részében szerepelnek. Ugyanakkor a Büntető Törvénykönyv Általános Részében történő szabályozás nem szünteti meg a fiatalok különleges büntetőjogi kezelését, erre utal, hogy a fiatalok büntetőjogi szabályozása a Btk. Általános Részének külön fejezetében foglal helyet. A fiatalokra vonatkozó külön szabályok értelme és feladata, nem a felnőttkorúakra vonatkozó anyagi büntetőjogtól való elszakadás, hanem az általános büntetőjogi szabályok érvényesítése azoknak a körülményeknek a figyelembevételével, amelyek a fiatalok sajátos társadalmi helyzetét, értelmi - pszichikai sajátosságait jellemzik. Bizonyos tekintetben a hatályos Btk. nem jelentett előrelépést a Novellához képest. A fiatalok eltérő szabályozása ugyan megvalósult, de ez az eltérés nem volt olyan jelentős, mint az I. Bn. esetében.

Az I. Büntető Novella szerint a büntetőjogi felelősségre vonható fiatalokkal szemben a következő intézkedéseket teheték: dorgálás, próbára bocsátás, javító nevelés, fogházbüntetés, államfogházbüntetés [I. Bn. 7.§]. A Csemegi-kódex főbüntetése közül a fiatalokkal szemben nem lehetett alkalmazni halálbüntetést, fegyházbüntetést és pénzfőbüntetést, valamint - az I. Bn. alapján - börtönbüntetést. A mellékbüntetések közül nem lehetett kiszabni hivatalvesztést, politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését, és pénz-mellékbüntetést. Az intézkedéseken belül

¹⁸Lévai Miklós: *A fiatalok büntetőjogi felelősségének szabályozása Magyarországon.* Gyermek és Ifjúságvédelem 1986. pp. 3-15. (p. 5.)

- megfogalmazódik a reformeszmék egyik vezérgondolata, az individualizáció elve [18.§]. Vagyis az intézkedéseknél figyelembe kell venni a fiatalok egyéniségét, erkölcsét és értelmi fejlettségének fokát, életviszonyait és az eset összes többi körülményeit. Ez alapján választja ki a bíróság a szankciók közül azt, amelyik a legcélravezetőbb a fiatalok magaviseletének és erkölcsi fejlődésének kedvező irányú megváltoztatásához. A Bn. egy azonosítási kísérletet tett azzal, hogy az intézkedések közé sorolta a fogház- és államfogház büntetéseket [I. Bn. 17.§], és az alkalmazás általános elveit is egységben szabályozta a [I. Bn. 18.§]. Ahogy Szabó András rámutatott ez a kísérlet eleve kudarcra volt ítélve. „*a határozott tartamú szabadságvesztésnél a felelősség mértéke lehet egyedül irányadó az arányos tartam megválasztásánál és nem a nevelőintézkedések individualizálási követelményei. Az utóbbiaknál a felelősség mértéke semmi szerepet nem játszik a nem és tartam megválasztásában, mert feladatuk a jövőbeni magatartás determinációja és ez a determinációra való irányozottság nem függ a felelősség mértékétől. A kétfajta büntetés, illetve kétfajta büntetőjogi kényszereszköz objektív különbsége utat tör magának minden törvényi azonosítás ellenére.*”¹⁹ Ahogy ez meg is történt azzal, hogy a fogház- és államfogház büntetés kiszabásánál a bűnösség mértékét jelöli meg a Novella a büntetés tartamát meghatározó szempontnak.

A különböző intézkedésekben a dorgálásban a szabályozás azon célja nyilvánul meg, - hogy figyelmeztetve a fiatalok egy újabb büntetés elkövetésekor ellene alkalmazható szigorú büntetés lehetőségére, - visszatartsa a bűnisméltéstől [I. Bn. 19.§]. A próbára bocsátás, mint intézkedés lényege, hogy a bíróság a fiatalok ítélet hozatala nélkül, megfelelő figyelmeztetés után egy évi próbaidőre szigorú szabályokhoz kötött felügyelet mellett feltételeken szabadlábon hagyja. A próbára bocsátásnak alapgondolata, hogy a fiatalok nem olyan bűnösök, hogy ellene okvetlenül megtorlást kellene alkalmazni, magára hagyva viszont a züllés veszélyének lenne kitéve [I. Bn. 21.§]. A javító nevelés már szabadságelvonással járó intézkedés, melyet a bíróság határozatlan időtartamra rendelhetett el, de maximum a fiatalok elkövető 21. életévének betöltéséig terjedhetett [I. Bn. 24.§]. Ez a határozatlan időtartamra elrendelt büntetési forma egy új intézménye volt büntető-jogszabályozásunknak, amely mögött a tettes egyéniségére orientálódott reformeszmék gondolata húzódott meg. A javító nevelés céljában a fiatalok munkára nevelésének, jelleme átalakulásának, a társadalom számára hasznossá válásának gondolata fogalmazódott meg. Javító nevelést rendelhetek el az olyan fiatalok ellen, akit úgy ítéltek meg, hogy a romlás veszélyének van kitéve, züllésnek indult vagy értelmi és erkölcsi fejlődésének érdekében ez szükséges. Abban az esetben, ha szigorúbb intézkedésre van szükség

¹⁹Szabó A., 1961. pp. 55-56.

a fiatalokkal szemben, a bíróság kiszabhatott fogház- és államfogházbüntetést [I. Bn. 26.§]. A fogházbüntetés legrövidebb tartama 15 nap, leghosszabb tartama - ha a fiatal elkövető a tett elkövetésekor már betöltötte a 15. életévét, és cselekményére a törvény halált vagy fegyházbüntetést szabott ki - 10 év, egyéb esetekben 5 év. Az államfogházbüntetés legrövidebb tartama 1 nap, leghosszabb tartama 2 év. A fogházbüntetést a fiatalok részére felállított külön fogházban kellett végrehajtani. A Novella miniszteri indoklása szerint a fogház nem más, mint átalakító nevelés, szigorúbb fegyelemmel.

A fiatalok különleges büntetőjogi elbírálásának bevezetését, a klasszikus büntetőjogi elvek fellazítását a szociológiai iskola reformkövetelményei alapozták meg, és ebben a gondolkörben a reformok, a szociálpolitika és a szociális jog gondolata mélyreható volt. Az I. Bn. tehát kifejezetten és egyértelműen a büntetőjogi reformmozgalmak eszméire alapozta intézkedéseit. Az I. Bn. alapvető rendelkezéseiben a szociológiai iskola követelményeinek enged teret. Intézményeinek alapjául szolgáló eszmevilág azonos a szociológiai iskola eszmevilágával. A miniszteri indoklás jól tükrözi a törvény előkészítésének alapjául szolgáló vezéreszmét: *„helyesnek kell elismerni az utolsó évtizedek tudományos kutatásainak azt a megállapítását, hogy nemcsak a bűncselekmények jogi fogalmát kell tekintetbe venni, nemcsak a büntettek és vétségek tényálladási ismérveinek szabatos jogászai meghatározására kell törekedni, hanem mind a büntető törvényhozás, mind a büntetés végrehajtása körül különösen súlyt kell helyezni a büntetések egyénesítésére, és arra is, hogy a büntetendő cselekmények elkövetése és számuknak növekedése a megelőzés, a büntetésvégrehajtás eszközeivel gátoltassék”*.²⁰

III.1.4. 1951. évi 34. tvr.

Az 1940-es évek végi politikai fordulat, a megváltozott hatalmi viszonyok, a társadalmi-gazdasági változások következtében sor került az akkor már több mint 70 esztendőes Csemegi-kódex felváltására. Ezt a folyamatot a büntetőjog jelentős részének átpolitizálása, szovjet mintájú átalakítása kísérte. Így került sor az **1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről** megalkotására, amely **Btá.** elnevezéssel vált ismertté, s amely a Csemegi-kódex első részének hatályban levő rendelkezéseit és az általános részt kiegészítő jogszabályokat váltotta fel, illetve az előbb vázolt folyamat termékeként került sor az **1950. évi 39. tvr. a törvény életbeléptetéséről (Ér)** megalkotására. A Btá. teljesen új elveket honosított meg a magyar büntetőjogban. A törvény a büntetőjog intézményeit a szocialista ideológiának megfelelően alakította át és társadalmi védelmének elvéből kiindulva alapjaiban átformálta a

²⁰Idézi: Szabó A., op. cit., p. 41.

büntetőjog felelősségi és büntetési rendszerét. Az új megközelítés szerint a büntetőtörvények feladata, hogy védelmet biztosítsanak a társadalomra veszélyes cselekményekkel szemben, vagyis amelyek a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, illetőleg az állampolgárok személyét vagy jogait sértik, vagy veszélyeztetik. A büntetés célja a dolgozó nép és a társadalmi tulajdon védelme. Elvetette a bűncselekmény formális meghatározását, a materiális bűncselekmény-fogalom alapjává a büntetendő cselekmény társadalomra veszélyességét tette. A társadalmi veszélyesség fogalmának keretjellegetű meghatározása a bírói mérlegelést tette lehetővé. A Btá. a fiatalokúakra vonatkozóan nem tartalmaz rendelkezéseket, mindössze annyit fogalmaz meg, hogy nem büntethető az, aki nem érte el a 12. életévét, az ilyen életkorú gyermek nem elég érett ahhoz, hogy vele szemben büntetőjogi felelősségrevonást lenne célszerű alkalmazni, vele szemben nevelő- és óvintézkedéseket lehet tenni [Btá. 9. §]. Az 1950. évi 39. tvr. 3. §-a szerint hatályban maradnak a fiatalokúakra vonatkozó rendelkezések, amennyiben jelen törvényrendelet a fiatalokúakra vonatkozóan nem tartalmaz eltérő szabályokat. Hatályban maradtak az I. Bn. fiatalokúakkal szemben alkalmazható nevelő- és óvintézkedései, és az 1913. évi VII. tc. anyagi jogi és bűnvádi eljárásjogi rendelkezései.

1952. január elsejétől az **1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet (Ftvr.)** és a **11/1954 (IX. 22.) I.M. sz. rendelet (Frd.)** tartalmazza a fiatalokúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezéseket. Ez a Btá.-t volt hivatva kiegészíteni és hatályon kívül helyezte mind a Bn. még hatályos rendelkezéseit, mind a Fb-t. Az **Ftvr.** alkalmazásában fiatalokú volt az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét már meghaladta, a tizennyolcadikat évét még nem. Az Ftvr. szerint a büntetőjogi felelősség egyetlen kritériuma az életkor volt, a törvény nem rendelkezett külön az „értelmi és erkölcsi fejlettség”-ről. Az Ftvr. alapelve, hogy bár a fiatalokúak büntetőjogának központjában a nevelés gondolata áll, de ez is csak büntetőjog. A büntetőjog általános szabályai és elvei a fiatalokúakra is érvényesek. A fiatalokúak sajátos szociális helyzetét és pszichés jellemzőit figyelembe vették, a középpontban a nevelő intézkedések álltak, a fiatalokúval szemben a nyomozás megtagadásának, megszüntetésének, felmentő ítélet hozatalának helye van akkor, ha a cselekmény társadalomra veszélyes voltát kellőképpen nem ismerhette fel.

1954. évi 23. számú törvényerejű rendelet módosította az Ftvr-t. E szerint a fiatalokúak két csoportját különböztették meg: 12-14, illetve a 14-18 éveseket. Különböző volt a büntetőjogi elbírálásuk, így a 12-14 évesekkel szemben a következő nevelő intézkedéseket lehetett tenni: bírói megrovás, próbára bocsátás, javító-nevelés, gyógypedagógiai nevelés. A 14-18 éveseknél főszabályként büntetést kellett kiszabni és csak kiegészítő jelleggel dönthettek a nevelő intézkedés

mellett. Esetükben a kiszabható büntetés enyhébb fokú volt, mint a felnőtteknél. A fiatalokkal szemben alkalmazható büntetés (börtön) leghosszabb tartama tizenöt év akkor, ha a törvényben megállapított büntetés halál vagy életfogytig tartó börtön, tíz év, ha a törvény egyébként tíz évnél hosszabb tartamú börtönbüntetést rendel, feltéve, ha mindezeknél a fiatalok tetteinek elkövetésekor betöltötte a tizenötödik életévét. Ezekben az esetekben kívül a börtönbüntetés tartama a fiatalokra is ugyanaz, mint amelyet a törvény a cselekmény elkövetőjére egyébként megállapít, de ez legfeljebb öt év. A bíróságnak csak igazságszolgáltatási jogköre volt, szociálpolitikai feladatokat a helyi államigazgatási szervek végeztek. Az a korábbi, az I. Bn. által felállított, és az Fb. által követett rendszer, amelyben a 12 év alatti bűncselekményt elkövetett személy, illetve büntettet el nem követett, de az erkölcsi züllésnek kitett gyermek ügyeinek megoldását egy komplexen felépített gyermekvédelmi jellegű büntetőjogi törvénykezéssel kezelték, megszűnt. Helyette az ilyen intézkedéseket az illetékes tanács hatáskörébe utalták. Szintén ez a végrehajtó bizottság látta el, pártfogó intézmény hiányában, a próbára bocsátott, a javítóintézetből ideglenesen elbocsátott, a feltételes szabadságra bocsátott fiatalok ellenőrzését az előírt időtartam alatt.

Az Ftvr. mind büntető anyagi jogi, mind pedig büntetőeljárás jogi szabályokat tartalmazott, egyetlen jogszabályban magába foglalta a fiatalok büntetőjogi felelősségére vonatkozó teljes anyagot. Az Ftvr.-ben a fiatalok büntetőjoga, mint önálló joganyag különvált a Btá.-tól és a Büntető perrendtartásról. Ez azonban csak látszólagos önállóság volt. Az Ftvr. 2. §-a kimondja, hogy a fiatalok büntetőjogi és büntető-eljárásjogi szabályait az Ftvr. rendelkezéseiben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni, azaz az eljárás alapját az akkor hatályos büntetőperrendtartási törvényünk, az 1951. évi III. törvény (II. Bp.) szabályai adták, az Ftvr. az eltéréseket rögzítette csak, igaz önálló jogszabályban.

III.1.5. 1961. évi Btk.

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény és az azt hatályba léptető 1962. évi 10. törvényerejű rendelet 1962. július elsején lépett hatályba. Az Általános Részben külön fejezetben szabályozta a fiatalok és a katonák büntetőjogi felelősséget szabályozó általános rendelkezéseket. Ez azt is jelentette, hogy ez az úgynevezett első magyar szocialista büntető-kódex megszüntette a fiatalok büntetőjogának önállóságát, és helyébe a viszonylagos önállósággal rendelkező fiatalok büntetőjogát helyezte. Az erkölcsi-értelmi fejlettség meglétét a törvény nem követelte meg, mint speciális felelősségi feltételt. A fiatalok különleges kezelése azonban nem szűnt meg. A különleges kezelés a

nevelő intézkedések alkalmazását jelentette, sőt a törvény előírta, hogy ezek alkalmazására már nemcsak a főbüntetések mellett kiegészítő jelleggel történhet, hanem arról rendelkezett, hogy rendszerint ezeket kell alkalmazni a fiatalkorúakkal szemben. Miről szólt a törvény?

Az Ftvr.-hez képest az 1961. évi Btk-ban a fiatalkorúak korhatára 14-18 év között volt. Két évvel emelkedett a büntetőjogi felelősségrevonás alsó korhatára, megalapozva a ma is élő törvényi szabályzást. A nevelő intézkedések elsőbbségét hirdette (bírói megrovás, próbára bocsátás, javítóintézeti-nevelés). Ugyanitt rendelkezik a törvény a gyógyító nevelés alkalmazásáról a fogyatékos gyerekekkel szemben, mint új intézkedési formáról. A joggyakorlat úgy alakult, hogy a törvényben kifejezetten felsorolt intézkedések mellett a fiatalkorúakkal szemben (megrovás, próbára bocsátás, javítóintézeti nevelés, gyógyító nevelés) alkalmazta a felnőttkorúakra megállapított intézkedéseket: figyelmeztetést, kényszergyógykezelést, kényszerelvonó-kezelést és az elkobzást. Főbüntetések közül alkalmazhatták a szabadságvesztést, javító-nevelő munkát, pénzbüntetést, mellékbüntetésként pedig a közügyektől és foglalkozástól való eltiltást, kitiltást, kiutasítást.

A fiatalkorúakkal szemben kiszabható szabadságvesztés leghosszabb tartama tizenöt év akkor, ha a törvényben megállapított büntetés halál vagy életfogytig tartó börtön, illetve tíz év, ha a törvény egyébként tíz évnél hosszabb tartamú börtönbüntetést rendel, feltéve, ha mindezeknél a fiatalkorú tettének elkövetésekor betöltötte a tizenhatodik életévét. Abban az esetben, ha még nem töltötte be a tizenhatodik életévét, a halállal is büntethető bűncselekmény elkövetése esetén a fiatalkorúra alkalmazható leghosszabb tartamú szabadságvesztés tíz év. Ezeken az eseteken kívül a börtönbüntetés tartama a fiatalkorúra is ugyanaz, mint amelyet a törvény a cselekmény elkövetőjére egyébként megállapít, de ez legfeljebb öt év. Ahogy a törvényből kitűnik az új jogszabályokkal még egyértelműbbé kívánták tenni, hogy a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása „valódi” igazságszolgáltatás.

Az 1961-es törvény mellett még egy törvényt kell kiemelnünk ez időből, ez az **1962. évi 8. tvr. (I. Be.)**. Az első büntetőeljárás kódexünkben szabályozták a fiatalkorúakra vonatkozó eljárásjogot, követve az anyagi jognál látott megoldást, itt sem önálló eljárásjogi törvényben történt ez meg, hanem a fiatalkorúak elleni eljárás szabályait beemelték a kódex egységes eljárási rendszerébe mint különeljárást. Vagyis a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás alapelvei azonosak azokkal, amelyeket az I. Be. az általános rendelkezések tekintetében meghatározott, ezen túlmenően a differenciálás elve érvényesül. Az I. Be.-ben a fiatalkorúakkal szemben megfogalmazódott fontosabb eljárásjogi rendelkezések a következők voltak: továbbra is fenntartották, miszerint a bűncselekményt elkövető gyermekkorúval szemben a bíróság nem

jogosult eljárni, míg a fiatalkorúak ügyeiben elsősorban a fiatalkorúak bíróságaként a járásbíróságok járhatnak el. Az új szabályozáshoz tartozik, hogy fokozottabb szakértelmet és hozzáértést követelnek meg a fiatalkorúak ügyésztől, illetve a büntető-eljárásban a nyomozás befejezésétől kötelező a védő részvétele, valamint a törvény lehetővé tette, hogy a nyomozati szakaszban a kihallgatás során pedagógus jelen legyen. A fiatalkorúakra vonatkozóan még két, nem büntetőbíróági előtti eljárást is ismert a törvény, amelyek bizonyos esetekre (például enyhébb szabálysértést elkövető iskolaköteles és/vagy oktatásban részesülő fiatalkorú ellen, iskolai fegyelmi felelősségrevonás) speciális szabályokat tartalmaznak. Ezek a társadalmi bíróságok, az 1962. évi 24. tvr. 10.§-a szerint, és az iskolai fegyelmi hatóságok előtti eljárás, a 32/1995. (VI. 8.) MT. sz. rendelete alapján. A korból még egy a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezés említendő, ez a 6/1962. (VI. 21.) IM. sz. rendelete „a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott intézkedések végrehajtásáról és egyes eljárási intézkedésekről” címmel.

III.1.6. 1978. évi Btk.

Az **1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről**, az időközben módosított jogszabályaival a ma is hatályos büntető-kódex. A hatályos Btk. VII. fejezetében található meg a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezéseket. Egyébként pedig, a felnőttekre irányadó Btk. szabályozását a fiatalkorúakra is alkalmazni kell, a 107.§ (2) bekezdésében jelzett eltérések figyelembevételével.

Általában véve a felnőttek és a fiatalkorúak büntetőjogilag felelnek a Büntető Törvénykönyvben meghatározott bűncselekmények elkövetéséért. Csak annak róható fel a büntett elkövetése, aki rendelkezik a beszámítási képességgel, azzal, hogy az egyén felismeri magatartásának társadalomra veszélyes jellegét, s ennek megfelelően cselekszik. Hatályos büntetőjogunk előírja, hogy a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonása során szükséges a beszámítási képesség megléte. Jelenlegi büntetőjogunk emellett nem kívánja meg a beszámítástól eltérő külön feltételt, mint például az I. Bn.-ből ismert erkölcsi-értelmi fejlettség meglétét. Vagyis a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének nincsenek speciális feltételei, az általános szabályok az irányadóak. Annak, hogy hatályos büntetőjogunk nem ír elő speciális, a beszámíthatóságra vonatkozó szabályokat az alapja az, hogy „*a fiatalkorúak társadalmi helyzetének és életkorának sajátosságai a cselekvés alapvető vonásait, alapvető lélektani folyamatait nem változtatják meg, a pszichés folyamatokban megmutatók sajátosságok nem érintik a cselekvés pszichés oldalának alapvető azonosságait a fiatal- és felnőttkorban. Az értelmi fejlettséget azonban meg kell követelni a beszámítási képesség megállapíthatóságához, mert ha nincs meg a társadalmi*

követelmények felismerése vagy annak lehetősége, a büntetőjogi kényszernevelés elveszti értelmét, az ítélőképesség birtokában a követelménynek megfelelő cselekvés tanúsítására való késztetést..."²¹ Jelenlegi büntetőjogunk a büntetőjogi felelősségre vonhatóság feltételét korhatárban határozza meg, ez az életkor a 14. életév. A törvény megállapításában fiatalok az, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem [Btk. 107.§ (1)]. A Btk. a tizennégy év alatti személyeket nevezi gyermekkorúnak, akiknél a büntető-igazságszolgáltatás alkalmazása ki van zárva. A 14. életév alatti elkövetés a beszámítási képesség hiánya miatt büntetőjogilag nem értékelhető (megdönthetetlen vélelem). A fiatalok alsó határát a Btk. a tizennegyedik életévben határozta meg, szem előtt tartva, hogy hazai oktatási rendszerünkben általában tizennegyedik életévükben fejezik be a gyerekek általános iskolai tanulmányukat s szerzik meg a társadalmi együttéléshez szükséges alapismereteket és értékelési képességet. Ettől a kortól kezdődően feltételezhető a testi és a szellemi fejlettségnek olyan foka, amely a büntetőjogi felelősségrevonást megengedhetővé teszi. A fiatalok felső határát a jog tizennyolcadik életév be nem töltésében határozza meg.

Miben is nyilvánul meg a fiatalok speciális szabályozása hazai büntetőjogunkban? Mindenek előtt a jogkövetkezmények területén érvényesül a speciális, eltérő szabályozás mind a szankciónemek, mind a tételkeretek, a jogkövetkezmények alkalmazhatóságának sorrendje, de egyéb jogkövetkezmények (mentesítés, halmazati büntetés) tekintetében is. Mindegyik esetben ugyan arról van szó, vagyis a nevelés törvényi szintű kihangsúlyozásából adódóan, a fiatalok helyes irányú fejlődésének bekövetkeztét és a speciálprevenció megvalósulásának lehetőségét igyekeznek megteremteni a speciális szabályozással. A fiatalokra vonatkozó hazai büntetőjogi igazságszolgáltatásban - a felnőttkorúakéhoz hasonlóan - dualista szankciórendszer érvényesül (büntetések és intézkedések rendszere), azzal a kiegészítő rendelkezéssel, hogy büntetést csak akkor lehet kiszabni, ha az intézkedés nem célravezető [Btk. 108. § (2)]. Emellett nemzetközileg elfogadott és alapvető követelmény a szabadságelvonással járó jogkövetkezmények kivételes, végső alkalmazása és ezzel párhuzamban az alternatív szankciók, a diverziós megoldások előtérbe állítása. Vagyis a törvény maga is utal az egyes jogkövetkezmények prioritására. Nézzük meg, mit mond erre a hazai jogszabály. „*Szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni vagy büntetést kiszabni csak akkor lehet, ha az intézkedés vagy büntetés célja más módon nem érhető el*” [Btk. 108.§ (3)]. A törvény külön hangsúlyozza, hogy a fiatalokkal szemben alkalmazott szankciók célja elsősorban az, hogy a

²¹Szabó András – Sebes Ágnes: *Fiatalok büntetőjoga*.

In: Szabó Imre (ed.), (1980): *Állam és Jogtudományi Enciklopédia*. A-J kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 689-696. (p. 693.), (Kiemelés tőlem: R.A.)

fiatalkorú helyes irányban fejlődjék, és a társadalom hasznos tagjává váljék [Btk. 108.§ (1)]. Eszerint a társadalom védelmének igénye és az általános megelőzés gondolata itt háttérbe szorul az elkövető erkölcsi szempontú megjavításának igényével szemben. Az 1978. évi IV. tv. egységesítette az intézkedéseket. A fiatalkorúakkal szemben ugyanazokat az intézkedéseket lehet alkalmazni, mint a felnőttkorúakkal szemben. Kivételként tekintjük a javítóintézeti nevelést, amely csak a fiatalkorúak esetében róható ki. Mindezek tekintetében a fiatalkorúakra kiszabható intézkedések a következők: megrovás, próbára bocsátás, kényszergyógykezelés, kényszergyógyítás, elkobzás, vagyoneklobzás, pártfogó felügyelet, javítóintézeti nevelés.

A megrovás - amely az I. Bn. „dorgálás” intézkedésével mutat párhuzamot - abban áll, hogy a hatóság (bíróóság, ügyészség) kifejezi rosszallását a cselekménnyel kapcsolatban, illetve felhívja az elkövető figyelmét arra, hogy a jövőben tartózkodjék a bűncselekmények elkövetésétől. A próbára bocsátás intézményében a fiatalkorú bűnösségét a bíróság megállapítja, de a büntetés kiszabását elhalasztja egy évtől két évig terjedően, és erre az időre magatartási szabályokat, követelményeket állít fel. A próbára bocsátott fiatalkorú pártfogó felügyelet alatt áll. Próbára bocsátásnak bármely bűncselekmény esetén helye van [Btk. 117.§]. Hasonlóan az I. Bn.-hoz, ha a fiatalkorú a próba ideje alatt megfelelő magatartást tanúsít, akkor intézkedés, illetve büntetés mellőzésével a büntetőeljárást megszüntetik adott fiatalkorú esetében. Ha ellenben újabb büntetést követ el, illetve nem megfelelő magatartást tanúsít a próbára bocsátás ideje alatt, akkor a bíróság a fiatalkorúval szemben javítóintézeti nevelést rendelhet el, vagy büntetést szabhat ki. A javítóintézeti nevelést - az I. Bn. „javító nevelés” intézkedésével hasonlóan - akkor rendel el a bíróság, ha a fiatalkorú eredményes nevelése - tekintettel az ártalmas környezeti hatásokra - csak így valósulhat meg [Btk. 118.§]. A javítóintézeti nevelés határozott tartamú (1-3 évig terjedhet), de az elkövető 19. évén túl nem terjedhet. Bár a törvény nem mondja ki, de bármilyen bűncselekménnyel szemben kiszabható, feltéve, ha a vádlott nevelése érdekében intézeti elhelyezésre van szükség.

A pártfogó felügyelet elrendelése a fiatalkorúak bizonyos eseteiben kötelező. A Btk. szerint „*a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt, a próbára bocsátott, a feltételes szabadságra bocsátott, a javítóintézetből ideglenesen elbocsátott és az a fiatalkorú, akivel szemben a vádemelést elhalasztották, pártfogó felügyelet alatt áll.*” [Btk. 119.§]. Vádemelés elhalasztásakor az ügyész állapítja meg, hogy a fiatalkorú pártfogó felügyelet álljon-e. Valójában ebben nyilvánul meg az I. Bn.-t létrehozó alkotók azon szándéka, miszerint a gyermek megmentése és a társadalom számára hasznos tagként való nevelése nem érhető el pusztán azáltal, hogy a büntetőeljárást végrehajtják, megszüntetik, aztán magára hagyják, a fiatalkorú pedig visszatér korábbi bűnös,

vagy más módon elégtelen környezetébe. A fiatalok sorsának figyelemmel kísérése nem ér véget a bírósági ítélet elhangzásával, ezt követi az utógondozás, a pártfogó felügyelet, mint a társadalmi beilleszkedést elősegítő, illetve az elrendelt magatartási szabályok betartását ellenőrző eszköz. Ennek megfelelően akkor is sor kerülhet a pártfogó felügyelet elrendelésére, ha azt a törvény, kötelezően nem írja elő, de miután kitöltötte a szabadságvesztés-büntetését és az újabb bűncselekmények megelőzése és a társadalomba való beilleszkedés érdeke így kívánja meg, elrendelhető a pártfogás jogintézménye.²² A pártfogó feladata igen széles körű: a „*pártfogó felügyelő a pártfogoltról pártfogó felügyelői véleményt, környezettanulmányt készít, szervezi és ellenőrzi a közérdekű munka végrehajtását, az egyéni pártfogó felügyelői terv szerint végrehajtja a pártfogó felügyeletet, pártfogói tevékenységet lát el a büntetés-végrehajtási intézetben, végzi az utógondozást, valamint ellátja a jogszabályban meghatározott más feladatait*”.²³

Ahogy korábban említettük a fiatalok büntetőjogában - a felnőttkorúakhoz hasonlóan - dualista szankciórendszer érvényesül, azzal a kiegészítő megjegyzéssel, hogy büntetés kiszabásának akkor van helye, ha az intézkedés nem célravezető [Btk. 108.§ (2)]. Hatályos büntető kódexünk a fiatalok esetében is fő- és mellékbüntetésekről rendelkezik. Így a fiatalokkal szemben a következő főbüntetések alkalmazhatók: határozott ideig tartó szabadságvesztés, közérdekű munka, pénzbüntetés. Az előbb felsorolt valamennyi - a fiatalokkal szemben alkalmazható - főbüntetésre találunk a Btk. VII. fejezetében speciális, csak a fiatalok korosztályra vonatkozó rendelkezéseket.

Hatályos jogszabályozásunkban a fiatalokra kiszabható leg súlyosabb büntetés a határozott ideig tartó szabadságvesztés. A fiatalok esetében mértékének kiszabása függ az életkortól és a cselekmény súlyától. A fiatalokra kiszabható szabadságvesztés leghosszabb tartama rövidebb, mint a felnőttkorúakra kiszabható szabadságvesztésé. A hatályos Btk. szerint: „a

²²A pártfogókra vonatkozó szabályozást lásd például: a Kormány 1183/2002. (X. 31.) rendelete a *Pártfogó Felügyelői Szolgálat felállításáról*. Magyar Közlöny 2002/134. pp. 7217-7218. A 2003. évi II. törvény a *büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról* 39.§ (az Országgyűlés elfogadta 2002. dec. 23.-ai ülésén). Magyar Közlöny 2003/4. pp. 250-268. A 2003. évi XIV. törvény a *pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról* (az Országgyűlés elfogadta 2002. márc. 10.-ei ülésén). Magyar Közlöny 2003/27. pp. 2035-2040. A Kormány 72/2003. (V. 28.) rendelete az *Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői szolgálat Országos Hivatala létrehozásáról, valamint az ehhez kapcsolódóan egyes kormányrendeletek módosításáról*. Magyar Közlöny 2003/58. pp. 4836-4838. 17/2003. (VI. 24.) IM rendelet a *Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről, valamint ehhez kapcsolódóan egyes igazságügyi rendeletek módosításáról*. Magyar Közlöny 2003/72 pp. 5566-5575. 19/2003. (VI.24.) IM rendelete az *Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői Szolgálatánál foglalkoztatottak képesítési követelményeiről, munkaköri elnevezéseiről és ügyviteli vizsgáiról*. Magyar Közlöny 2003/72. pp. 5595-5599.

²³Az *igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról* szóló 1997. évi LXVIII. törvény 4/A. §-a. Magyar Közlöny 1997/66. pp. 4849-4872. A pártfogók munkájának részletezését lásd később a dolgozat IV.3. alfejezetében.

fiatalkorúakra kiszabható szabadságvesztés legrövidebb tartama bármely bűncselekmény esetén 1 hónap” [Btk. 110.§]. A szabadságvesztés maximum meghatározásánál is redukált a generális felsőhatár. Vagyis a 16 éven aluli fiatalkorúval szemben alkalmazható szabadságvesztés lehetséges maximuma az életfogytig tartó szabadságvesztéssel is sújtható bűncselekményeknél tíz év, az elkövetéskor a 16. életévet betöltött fiatalkorúnál hasonló esetben ez tizenöt év, a tíz évet meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény esetén, pedig legfeljebb tíz évi szabadságvesztés szabható ki. Egyébként a fiatalkorúval szemben kiszabható szabadságvesztés leghosszabb tartama öt év, feltéve, hogy a törvény a büntettet ötévi szabadságvesztésnél súlyosabban fenyegeti. A hatályos Btk.-ban jog adta lehetőség van a szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátásra [Btk. 112.§]. Abban az esetben, ha a fiatalkorú a fogházban végrehajtandó büntetésének legalább kétharmad részét letöltötte és jó magaviseletet tanúsított, feltételesen szabadságra bocsátható. Hasonlóan feltételes szabadságra bocsátásra van lehetőség a hatályos Btk.-ban, ha a fiatalkorú a börtönben végrehajtandó büntetésének legalább háromnegyed részét letöltötte és megfelelő viselkedést tanúsított. Itt jegyezzük meg, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának módozataiban, az I. Bn. a hatályos Btk.-val szemben nem tette lehetővé a börtönbüntetés kiszabását a fiatalkorúak esetében.

A fiatalkorúnak a jogerősen kiszabott szabadságvesztést a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében kell letöltenie. Ez fogház vagy börtön lehet, tehát hazai szabadságvesztés büntetésvégrehajtási intézmény rendszerünk legsúlyosbbik fokozatát, a fegyházat nem lehet alkalmazni fiatalkorú elkövetőre. A hazai joganyag a bűncselekmény súlya, a büntetés mértéke és a fiatalkorú előélete, előzetes büntettsége alapján tesz különbséget a fiatalkorúak börtöne és fogháza között. [111.§ (2-3)] A büntetés-végrehajtási kódex [Bv. Kódex 48.§ (2) bek.] rögzíti a felnőttekétől eltérő feltételként azt, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során különös figyelmet kell fordítani a fiatalkorú oktatására, nevelésére, testi fejlődésére és személyiségének fejlesztésére. A feltételes szabadságra bocsátás feltétele és időpontja a fiatalkorúak esetében is a Btk. 47. § (1) bekezdése szerint alakul, a fogház és a börtön általános szabályaihoz igazodik.

Az I. Bn.-ban artikulálódott először a századvégi büntetőjogi reformgondolatok közül az egyik legfontosabbik, amely szerint a bűncselekményt elkövetett fiatalkorúval, - aki sokszor inkább szerencsétlen, mint bűnös - meg kell ismertetni a becsületes, munkás életet. Ennek gondolata realizálódott a „javító nevelés” szankciójában: a megfelelő munkáltatás mellett és kellő oktatással végzett nevelés eszközében. Most 100 évvel később ennek gondolatát vélhetjük felfedezni a szabadságvesztés büntetésében. A szabadságvesztés-büntetés pedagógiai tartalma annak a nevelési folyamatnak a tartalmától függ, amelynek a fiatalkorú elítélt a büntetés-

végrehajtási intézményekben alá van vetve. (ide értjük a javítóintézetben folyó speciális munkát is, mint az egyetlen szabadságelvonással járó intézkedést.) Ennek célja, hogy a szabadon bocsátott fiatalok beilleszkedhessen a társadalomba. A beilleszkedés feltételeit egy felelősségteljes társadalomnak meg kell teremtenie, főként azzal, hogy a munka társadalmi szerepét meg kell értetni a fiatalokkal. Ennek keretében a fiatalok elítélt a büntetés-végrehajtási intézményekben munkát végez és kap érte javadalmazást.

A hatályos Btk. lehetővé teszi a pénzbüntetés kiszabását a fiatalokkal szemben fő- és mellékbüntetés gyanánt is, figyelembe véve azt, hogy rendelkezik-e önálló keresettel, jövedelemmel, vagy van-e megfelelő vagyona [Btk. 114.§ (1) bek.]. A vagylagos feltételek meghatározásával a törvény alkotó szándéka az, hogy a pénzbüntetés szankció alkalmazása a fiatalok elkövetőt büntesse, és ne másoknak, például a hozzátartozóknak okozzon valamilyen joghátrányt. Speciális szabály a fiatalok kapcsán, hogy a pénzfő- és mellékbüntetés a behajthatatlansága esetén kell csak szabadságvesztésre változtatni. A közérdekű munka főbüntetést az 1997. évi LXXIII. tv. 8.§-a iktatta a Btk.-ba, kimondva, hogy „*Fiatalokkal szemben közérdekű munkát csak akkor lehet kiszabni, ha az ítélet meghozatalakor tizennyolcadik életévét betöltötte*” [Btk. 113.§]. A közérdekű munka végrehajtására, munkahely kijelölésére, végrehajthatósága megszűnésének megállapítására, szabadságvesztésre való átváltoztatására vonatkozó szabályokat az 1979. évi 11. tvr. 10-11/A. és a 60-67. §-ai tartalmazzák. A fenti főbüntetések alkalmazásának feltételei jelentősen csökkentik azoknak a körét, akikre a szabadságvesztés főbüntetésen kívül alkalmazható lenne. Látható, hogy igen szűk keretet szab a jog a közérdekű munka alkalmazására a fiatal korosztály körében. Ez annál is inkább sajnálatos, mivel a nyugat-európai országok viszonylag gyakran alkalmazzák, mint ambuláns intézkedést és a nemzetközi ajánlások is szorgalmazzák a szabadságvesztések helyébe az alternatív szankciókat. A közérdekű munka esetében lehetne egy további lépés a nyugati jogalkalmazások mintájára, egy szélesebb körű alkalmazási kör feltételeinek kidolgozása. Ha a bíróság a vizsgálat során arra a következtetésre jut, hogy nincsenek meg a feltételei a pénzbüntetésnek vagy a közérdekű munka kiszabásának, akkor kerülhet sor a fiatalokra egyedül alkalmazható intézkedés, a szabadságvesztéssel járó javítóintézeti nevelés elrendelése, illetve ha ez nem lehetséges (a vádlott elbírálásakor betöltötte már a 19. életévét), akkor a fiatalok fogháza, illetve a fiatalok börtöne büntetés kiszabására. Ez utóbbi esetében is mérlegelni kell a bíróságnak, hogy a büntetési célok elérhetőek-e a szabadságvesztés végrehajtásának próbaidőre való felfüggesztésével, s ha nem, csak akkor kerülhet sor a végrehajtandó szabadságelvonás, mint a fiatalokkal szemben alkalmazható leg súlyosabb joghátrány alkalmazására. A kör

bezárult, s a fejtegetés elején kifejtett tény, hogy mennyire kevésbé alkalmazandóak a szabadságvesztés büntetések, különösen a végrehajtandó szabadságvesztés főbüntetés, némi magyarázatot kap a fenti, fiatalokúakkal szembeni eljárás „fokozatok” ismeretében.

Korábban az 1908. évi Novella alapján a mellékbüntetések közül a hivatalvesztést, a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését nem lehetett alkalmazni. Napjainkban a fiatalokúak esetében is lehetőség van - az előbb felsorolt két tényező együttesét adó - közügyektől való eltiltásra, azzal a kitételrel, hogy mellette egy évet meghaladó végrehajtandó szabadságvesztést szabott ki a bíróság. A fentebb említett mellékbüntetések mellett - csak felsorolásszerűen - további mellékbüntetések alkalmazhatóak a fiatalokú elítélttel szemben: foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás (feltétele, hogy megfelelő családi környezetben élő fiatalokú nem tiltható ki abból a helységből, ahol családja él), kiutasítás.

Ahogy az anyagi jog tekintetében nincs önálló fiatalokúak törvénye, úgy a büntetőeljárás tekintetében is „osztózik” a felnőttek jogával, bizonyos specialitásokkal együtt. Az **1998. évi XIX. törvény A büntetőeljárásról**, a jelenleg hatályos büntető-eljárásjogi törvény, amely 2003. VII. 1-n lépett hatályba. A Be. XX. Fejezetében, a külön eljárások közt szabályozzák a fiatalokúakkal szembeni büntetőeljárást.²⁴ Jelenlegi szabályozásunkban a fiatalokúak bírósága nem különül el a bíróság egységes rendszerétől, de a fiatalokúak ügyeiben a bíróság állandó testülete, mint a fiatalokúak bírósága jár el. A fiatalokúak büntetőjogi felelősségre vonása során bizonyos eltérésekkel ugyanazok az eljárási szabályok érvényesülnek, mint a felnőttokúak vonatkozásában. Az eltérések közé tartoznak a garanciális jellegű normák (például védő, ügyész részvétele kötelező [Be. 449. 450.§-ok]; a fiatalokú vádlott távollétében a tárgyalás nem tartható meg [Be. 463.§]; törvényes képviselőnek széleskörű jogai vannak – jelenléti, észrevételezési, betekintési, felvilágosítás-kérelmi, indítványtételi, jogorvoslati jogai vannak, benne a védő jogai az irányadóak [Be. 451.§]. Az eltérések közé tartoznak egyes, a fiatalokú nevelését és védelmét szolgáló intézkedések meghozatala: gyámhatósági intézkedéseket lehet elrendelni szükség esetén az eljárás során, illetve a fiatalokú nevelését, gondozását vagy felügyeletét nem megfelelő módon tévő, vagy azt elmulasztó személlyel szemben intézkedéseket kezdeményezhetnek [Be. 447.§. (2)]; mélyebben kell feltárni a fiatalokú életkörülményeit és egyéniségét [Be. 453.§]. Továbbá az eltérések közé tartozik az eljáró hatóságokra és lehetőségeikre vonatkozó rendelkezések - fiatalokúak bíróságának alkalmazása; poligráf alkalmazásának kizárása; az előzetes letartóztatásra, a kényszerintézkedések elrendelésére és a tárgyalásra vonatkozó speciális szabályok. A bíróság csak akkor jár el, ha a fiatalokú

²⁴A büntetőeljárást módosító 2006. évi LI. törvénnyel, 2006. július 1-től, a fiatalokúak elleni büntetőeljárás nem a XX. hanem a XXI. Fejezetben kap helyett.

bűncselekményt követett el, szervezetileg a fiatalkorúak bírósága beépül az igazságszolgáltatás rendszerébe. Emellett - ettől elkülönülve, de szoros kapcsolatban egymással - létezik a gyermek- és ifjúságvédelem rendszere. Ennek fókuszában a védő- és óvóintézkedéseket foganatosító gyámhatóságok állnak. Lényegében ezek látják el azokat a közigazgatási-szociális feladatokat, amelyeket az I. Bn. korában a fiatalkorúak bírósága látott el. A gyámhatóság, mint a gyermek- és ifjúságvédelem legfontosabb hatósági szerve egy sor olyan intézkedést tehet - az 1997. november elsején hatályba lépett gyermekvédelmi törvény keretén belül²⁵ -, amivel befolyásolni képes a gyermek élethelyzetét, nevelése feltételeit és jogi helyzetét. A gyámhatóságnak jogában áll ezeket az intézkedéseket saját kezdeményezésére elindítani, vagy ez iránt más arra jogosult szervek felkérhetik.

A fiatalkorúakkal kapcsolatos végrehajtási rendelkezések a szankció alkalmazás céljaként - nem volt ez másként a századforduló során sem - a reszocializációt szolgálják. Azzal, hogy külön gondot fordítanak - a végrehajtás során - a fiatalkorúak nevelésére, oktatására, személyiségük fejlesztésére, valamint testi fejlődésükre, lényegében a később bekövetkező társadalomba való beilleszkedésüket próbálják elősegíteni. Ezt igyekeznek támogatni a pártfogó felügyelet, amely ugyan szankció, de jelentős szociális és szocializációs funkciót is betölt. Végül, de nem utolsósorban a végrehajtás specialitását jelzi és egyben a nevelési elv érvényre jutása érdekében a fiatalkorúak szabadságvesztését külön végrehajtási intézményben hajtják végre, ahogy megalapozta ezt az I. Bn. reformtörekvései.

III.1.7. 1995. évi XLI. törvény

Nem a véletlen műve, hogy az **1995. évi XLI.**²⁶ számú törvénynek külön alfejezetet szántunk, külön bontva a hatályos Btk.-tól, melynek egyben természetesen része is. A fiatalkorúakkal foglalkozó hazai szakemberek szinte egy emberként vallják, hogy a '95-ös tartalmi változások a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségrevonási rendszerének reformját eredményezték. Sőt egyesek, – köztük Lévay Miklós és Váradi Erika – a fiatalkorúak büntetőjogának modellváltásáról beszélnek, okaként említve a fiatalkorú elkövetőkkel szembeni „más elbánás” markánsabb érvényesülését.²⁷ A változások a korábbihoz képest humánusabb, differenciáltabb ítélezést tesz lehetővé, illetve nagyobb lehetőséget nyújt a speciális prevencióra, általában véve a

²⁵A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény. Magyar Közlöny 1997/39. pp. 2645-2682. (Az Országgyűlés által elfogadva: 1997. április 22.) A gyámhatóságokra vonatkozó másik fontos szabályozás a 149/1997. (IX. 10.) kormányrendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és a gyámügyi eljárásról. Magyar Közlöny 1997/78. pp. 5530-5604.

²⁶1995. évi XLI. törvény a büntető jogszabályok módosításáról. Magyar Közlöny 1995/41. pp. 1907-1910.

²⁷Lévay M. – Váradi E., 2002. p. 24.

bűnmegelőzésre, a fiatalok társadalmi integrációjára. A törvénymódosítás további jelentőségét adja, hogy az I. Büntetőnovella óta, talán most először történik meg ismét az európai trendhez való adaptáció, tekintettel a nemzetközi egyezményekben foglaltakhoz való igazodás szükségességére. Az 1995. évi XLI. törvény módosításokat eredményezett a fiatalok büntető igazságszolgáltatási rendszerében, a Büntető Törvénykönyv, a Büntetőeljárás Törvény és a büntetés – végrehajtási jogszabályok vonatkozó részeiben.

Mindenekelőtt törvényi előírássá vált, hogy a fiatalokkal szemben a szabadságelvonnással járó intézkedés vagy büntetés csak „végső eszköz” lehet [1995. évi XLI. 1.§; Btk. 108.§ (3)]. Ezzel eleget tettünk a Gyermekjogi Konvenció 37. cikkének b) pontjában megfogalmazott kritériumnak, mely szerint a szabadságvesztést, mint legsúlyosabb büntetést, csak végső eszközként lehessen a fiatal elkövetővel szemben bevetni.

Az 1995. évi törvény egyik lényeges változása érintette a javítóintézetes nevelés intézkedését, mint az egyetlen, csak fiatalok vádlottakra kiróható szankciót. Eszerint „*javítóintézetes nevelést a bíróság csak akkor rendel el, ha a fiatal eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezése szükséges*” [Btk. 118.§ (1)]. A javítóintézetes nevelés végrehajtásáról törvényi szabályozás első ízben az 1979. évi 11. sz. tvr. 1993. évi módosításával²⁸ valósult meg. Az 1993-as korszerűsítés annak a garanciális elvárásnak tesz eleget, amely szerint a javítóintézetbe beutalt fiatalok jogaira és kötelezettségére vonatkozó alapvető rendelkezéseket törvényben kell megállapítani [Bv. Kódex. 109.§].

Az 1995-ös módosítás számos változást vezetett be, többek között, az előző szabályozástól eltérően a korábbi határozatlan idejű javítóintézetes nevelést határozott idejű intézkedéssé alakította át, tartama egy évtől három évig terjedhet [1995. évi XLI. törvény 3.§; Btk. 118.§(2)]. A módosítás az előzetes letartóztatás elrendelésének külön feltételeit is szigorította, külön kiemelve, hogy e kényszerintézkedésnek csak akkor van helye, - az általános okok esetében is – ha ez a bűncselekmény különös tárgyi súlya folytán szükséges.[1995. évi XLI. törvény 13.§; Be. 302.§ (1)]. Az 1995-ös törvénymódosítás egyik legfontosabb intézkedése az volt, hogy lehetővé tette, hogy fiatalok esetében az előzetes letartóztatást a rendőrségi fogda, illetve a büntetés-végrehajtási intézetek mellett javítóintézetben is lehet foganatosítani, erről a bíróság dönt, figyelembe véve a fiatal személyiségét, illetve a terhére rótt bűncselekmény jellegét [1995. évi XLI. törvény 13.§; Be. 302.§ (2)]. A javítóintézetekben történő előzetes fogvatartással tényleg megvalósul a fiatalok felnőttoktól való elkülönítése, nem csupán más zárka, hanem más intézményrendszer által. Emellett az előzetes letartóztatás a javítóintézetes nevelésbe is be kell

²⁸1993. évi XXXII. törvény a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosításáról. Magyar Közlöny 1993/42. pp. 2418-2426.

számítani [Btk. 120/B.§ (1)]. Az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtására vonatkozó szabályokat az 1979. évi 11. tvr. 121/A.§-a tartalmazza [1995. évi XLI. 28.§]. Hazánkban a javítóintézetek a gyermekvédelmi rendszer részeként az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium (ICSSZEM) fennhatósága alá tartoznak, hozzátevé, hogy egyszersmind a bíróság által elrendelt intézkedést hajtanak végre, így a javítóintézetekre vonatkozó végrehajtási részletkérdéseket a népjóléti és az igazságügyi miniszter közösen dolgozza ki. [Bv. Kódex 105.§ (2)]. Az ICSSZEM négy javítóintézetéből már háromban – nevezetesen a budapesti Szőlő utcában, Rákospalotán, illetve Debrecenben - van lehetőség előzetes letartóztatások végrehajtására. A fiatalok javítóintézetben történő előzetes fogvatartását, mint lehetőséget, szintén kibontakozó személyiségük indokolja. Amellett, hogy a felnőttkorúakhoz hasonlóan ez a kényszerintézkedés biztosítja a büntetőeljárás lefolytatásához fűződő érdekek garantálását, egy másik célként lehetővé teszi a törvényben is előírt pedagógiai-nevelési folyamat megindulását, s nagyobb mértékben biztosítja a nem kívánatos, káros hatásoktól való mentesülésüket, amelyek esetlegesen a rendőrségi fogdában vagy büntetés - végrehajtási intézetekben érhetnék őket. E jogintézményre 1996. május 1. óta van lehetőség a javítóintézeti nevelést, mint a legsúlyosabb szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazzák a bíróságok. Hazánkban hagyományos javítóintézeti nevelést két intézmény folytat. Rákospalotára a jogerős ítélet alapján beutalt lányok kerülnek (ez az intézmény egyben az előzetes letartóztatásba helyezett lányokat is fogadja), míg Aszódra a jogerősen elítélt fiúk kerülnek.

Az 1995-ös módosítások körébe tartozik az a jelentős változás, ami szintén a fiatalokkal szemben lefolytatott büntetőeljárások eszköztárának bővüléséhez vezetett, s amely a fiatalok személyiségére tekintettel, bizonyos humanizálódással járt együtt. Az említett jogszabály ugyanis lehetővé teszi a fiatalok elkövetők esetében a bírósági eljárás mellőzését, az ún. elterelést. A bírói eljárást szintén mellőző, már korábban is létező jogintézmény, a nyomozás megszüntetésével párhuzamosan alkalmazott megrovás [Btk. 71.§] intézkedése tehát kibővült a vádemelés elhalasztása intézményével [Be. 303/A. §]. Az új szabálmódosítás szerint az ügyész a vádemelés feltételeinek fennállása esetén az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre elhalaszthatja, és egyben elrendeli a pártfogó felügyeletet [1995. XLI. tv. 17.§; Be. 303/A.§ (1)]. Ez csupán lehetőség az ügyész számára, maga döntése, hogy megfelelő feltételek megléte esetén él-e vele vagy sem. Ha a vádemelés elhalasztásának tartama eredményes, akkor az ügyész a nyomozást megszünteti. Ugyanakkor, ha a fiatalok a vádelhalasztás ideje alatt újabb bűncselekményt követ el, amiért elítélik, illetve javítóintézeti nevelést vagy próbára bocsátást

alkalmaznak vele szemben, vagy a pártfogó felügyelet magatartási szabályait sérti meg, akkor az ügyész vádat emel. Ezzel a módosítással ismét tanúi lehetünk, hogy jogalkotóink igyekeznek mind több, a fiatalok helyes irányú fejlődése érdekében tett intézkedést meghozni, különös tekintettel arra, hogy a Gyermekjogi Egyezmény 40. Cikkének 3/b pontja külön kiemeli, hogy minden lehetséges és kívánatos esetben intézkedést kell tenni a gyermekek ügyeinek bírói eljárás mellőzésével való kezelésére. Emellett azzal, hogy a megrovás intézkedése csak bizonyos feltételek meglétével (a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély foka, csekélyllyé válása, illetve megszűnése esetén) alkalmazható, szükségessé vált a bírói eljárás mellőzését jelentő újabb jogintézmény bevezetésére. Jelen esetben ez annyit tesz, hogy a jog a fiatalok jogkövető magatartásának biztosítását nem szankció alkalmazásával, hanem a vádemelés elhalasztásával, azaz csupán a szankcióalkalmazás „fenyegetésével” kívánja elérni.

III.2. A fiatalok kriminalitás büntetőjogi szabályozásának nemzetközi kitekintése

A fiatalok hazai büntetőjogának irányait vizsgálva a hazai, nemzeti joganyag és a nemzetközi egyezmények áttekintése után az egyes országok vonatkozó joganyagát, azaz a nemzetközi tendenciákat tárgyaljuk.

A hazai szakirodalomban e témával a legrészletesebben Váradi Erika foglalkozik, így most mi is az ő munkája alapján tekintjük át a fiatalok kriminalitására tett külföldi, elsősorban európai büntetőjogi válaszokat,²⁹ különös tekintettel a reszocializációt, speciális prevenciót szolgáló intézményekre.

A jelenlegi, fiatalokra vonatkozó európai büntetőjogi rendszereket tekintve elmondható, hogy mind az alapul vett filozófiák, mind a gyakorlati megoldásokat tekintve egységes, de legalábbis hasonló képpel találkozhatunk. Lényegében az egyes országok nemzeti büntetőjogpolitikájukat tekintve közeledtek egymáshoz³⁰, ami az elmúlt két évtizedben a legtöbb európai országokban bekövetkezett intenzív törvényalkotó tevékenység következménye. Ide kívánkozik Ausztria 1988-as büntetőjogi reformja, Olaszország 1981, '88-as reformja, Hollandia 1995-ös, Franciaország 1989-90-es, Németország 1990-es, Anglia 1998-as reformja, vagy e körben említhető a magyarországi 1995-ös módosító intézkedések sora. A hasonlóság háttérben mindenekelőtt ott munkál a különböző nemzetközi ajánlásokhoz, egyezményekhez való

²⁹A számtalan cikk mellett e témában íródott Váradi Erika Ph.D. értekezése is:

Váradi Erika: *Nemzetközi és hazai tendenciák a fiatalok büntető igazságszolgáltatásában*. Ph.D. értekezés. Beadva: Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék. Készült: Miskolc, 2000.

³⁰Lásd függelék II.: *A fiatalok elkövetőkre vonatkozó büntetőjog összehasonlító vizsgálata a 2004. május előtti Unió országok és a hazai szabályozás tükrében*.

igazodás követelménye. A legtöbb európai, s különösen a nyugat-európai országok fiatalkorúakra vonatkozó büntetőfelelősségre vonási rendszerére igaz az a törekvés, ami a fiatalkorúak büntetőjogának különállását, a más elbánás elvét, illetve a nevelési szempontokat előtérbe helyező, a speciálprevenციót szolgáló intézmények megerősítését hirdeti, mind amellet, hogy a nagyobb differenciálásra lehetőséget adó kezelési formák elterjedését szorgalmazza. Általánosságban igaz az európai joggyakorlatra, hogy a fiatalkorúakkal szemben a különböző országok büntető politikája nem a büntetések és ítélezési gyakorlat szigorítását tűzi ki célul, sőt a büntetőjogon kívüli eszközök igénybevételeit preferálják. A hasonlóságok között található a büntetőjogi reakciók enyhítése, elsősorban a kisebb súlyú, bagatell cselekmények tekintetében. Az enyhülés megmutatkozik elsősorban az intézkedések túlsúlyában, illetve ennek következménye a diverzió és az új ambuláns intézkedések kifejlesztése, a restoratív igazságszolgáltatás jegyében bevezetésre kerülő új jogintézmények. A másik felismerhető azonosság (amely szintén az enyhülés jeleit mutatja) a szabadságelvonó szankciók ultima ratio jellege, kiszabásának elkerülhetetlensége esetén, pedig tartamának minimumra szorítása. Tendenciaszerűen érvényesül továbbá a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának fiatal felnőttekre vonatkozó kiterjesztése, valamint a jogállami eljárásjogi garanciák megerősítésére irányuló törekvése.

Nincs módunkban jelen dolgozat keretében az egyes országok tekintetében a részletszabályzásokba belemennünk. Most itt csak arra vállalkozunk, hogy bizonyos jogintézményeket - az előbbi közös szempontokra tekintettel – bemutatjuk, s e körből nemzetközi példákat hozunk, illetve különösen Németországra és Ausztriára (összefonódó történelmünk miatt bekövetkező több ponton hasonló kultúra és jogrend okán) részletesebben kitérünk. Ez utóbbiak joganyagának megismerése azért is szerencsés, mert betekintést nyújtanak olyan megoldások felé, amik a fiatalkorúak önálló igazságszolgáltatási rendszeréről szólnak, és amelyek új elemként hatnak a magyar szabályozáshoz képest, illetve nem mellékes szempont, hogy ezen országok büntetőpolitikájának vezérlő elvei megfelelnek a nemzetközi dokumentumok ajánlásainak is.

Az európai tendenciák közös jegyeként említettük a szabadságelvonás szankció alkalmazásának végső jellegét, illetve lehető legrövidebb tartamra való csökkentését. A szabadságvesztés-büntetés szabályozását tekintve két módszerrel találkozhatunk, egyfelől létezik csak a fiatalkorúakra vonatkozó szabadságvesztés büntetés, mint önálló szankcióforma a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási, büntetőjogi vagy más külön törvényen belül. A másik megoldás, amikor az általános büntetőtörvényen vagy a Btk-n belül külön rendelkezések vonatkoznak a

fiatalkorúakra kiszabható szabadságvesztés-büntetések enyhítésére. Ez utóbbi megoldási mód is többféle lehet, aszerint, hogy csak a büntetés meghatározott alapelvek szerinti enyhítésére van lehetőség, illetve aszerint, hogy a büntetés kiszabásának már anyagi jogi feltételei is mások, mint a felnőttek esetében. Olyan országok, ahol a fiatalkorúakkal szemben önálló szabadságvesztéssel járó büntetések léteznek a többek között a következők: Anglia és Wales, Skócia, Írország, Jugoszlávia (Szerbia, Montenegro), Hollandia, Horvátország, Portugália, Szlovénia, Németország és Svájc.

Németországban a fiatalkorú elkövetőkre irányuló speciális anyagi jogi, eljárásjogi és büntetés-végrehajtási jogi szabályokat összefoglaló törvény, a Jugendgerichtsgesetz (JGG) szerint, „*a bíró szabadságvesztés büntetést szab ki, ha a fiatalkorú káros hajlamai miatt – melyek a cselekményekben megnyilvánultak – a javító-nevelő vagy fegyelmező intézkedések neveléséhez nem elegendők, vagy ha bűnösségének súlyossága miatt büntetés kiszabása szükséges*” [JGG 17.§. (2)]. A német szabályozásban a fiatalkorúak büntetése kategória kimerül egyetlen szankcióformában, ez pedig az előbbi szabadságvesztés-büntetés, amelyet az előbbi feltételek esetében hat hónaptól öt évig terjedően, súlyosabb bűncselekményeknél a maximum idő tíz év, vehetnek ki. Szabadságelvonással járó szankciónemek közé tartozik még a fegyelmező intézkedések közt szereplő fiatalkorúak elzárása. Ez egy rövid tartamú hétvégeként, vagy maximum négy hétre vonatkozó szabadságelvonás. Mindkét büntetési nemet erős kritika kíséri, egyfelől, mert a káros hajlam szem előtt tartása nem egy esetben a felnőttekétől szigorúbb büntetést szab ki a fiatalkorúakra, másfelől a rövid tartamú szabadságelvonással szemben, az érintett esetekben egy sor ambuláns intézkedési forma áll rendelkezésre. A JGG kimondja, hogy a szabadságvesztés-büntetés mellett csak gyámság elrendelésére, illetve bizonyos magatartási szabályok kötelezésére kerülhet sor [JGG 8.§]. A szankció alkalmazására a fiatal korosztály számára felállított büntetés-végrehajtási intézményekben kerül sor, ahol olyan a magyar jogszabályozás szerint is követendő célokat kell szem előtt tartani, mint a felelősségteljes és törvénytisztelő magatartásra nevelés. Ami a német megoldás hazaihoz képesti újszerűségét adja azok a különleges megoldások. Közéjük tartoznak az intézmény falain kívüli intenzívebb kapcsolattartás lehetőségei (rendezvényeken való részvétel, a munka, az oktatás intézetben kívüli megoldásai), az intézet hosszabb időre történő elhagyása (három hét szabadság). E könnyítéseket a büntetés utolsó szakaszában meg kell valósítani.

A szabadságvesztések kiszabásának elterjedtebb formája az előbbi, csak a fiatalkorúakra vonatkozó önálló szankcióforma alkalmazásával szemben az, amikor az általános Btk.-n belül a büntetés-kiszabás enyhítésére van lehetőség. Ezen országok körébe tartoznak például

Franciaország, Olaszország, Ausztria, Görögország, a skandináv államok. Franciaországban például a 13-16 évesek esetében kötelezően, 16-18 évesek esetén feltételesen enyhítendők a büntetések. A skandinávoknál a 15-21 évesekre külön rendelkezések vonatkoznak mind a büntetés enyhítésére, mind a szabadságvesztések elrendelésének korlátozott lehetőségére. Sőt az itteni bíróságok nincsenek kötve a felnőttekre érvényes büntetési tételkeret alsó határához, illetve a törvény által az adott bűncselekményre meghatározott büntetési nemhez sem, illetve néhol lehetőség nyílik speciális intézetekben foganatosítani a szabadságvesztés-büntetéseket. Olaszországban bevezetésre kerültek a félszabadság és az ellenőrzött szabadság intézményei, amelyek a hat, illetve a három hónapig terjedő szabadságvesztés-büntetések helyettesítésére szolgálnak. Az előbbi az intézetből való szabad ki- és bejárás olyan formája, amikor az elítéltnak csak tíz órát kell tartózkodnia az intézetben, míg az utóbbi olyan „szabadságot” jelent, amelyet a rendőri felügyeletet jelentő jelentkezési kötelezettséggel kötnek össze, illetve továbbra is adott az egytől három évig terjedő próbaidőre való felfüggesztés.

A szabadságvesztés büntetésre, illetve annak letöltésére vonatkozó enyhébbnek minősíthető megoldások Ausztriában a következők. Egyfelől a többi ország megoldásaihoz képest az 1988. évi reformmal egy új büntetlenségi okot vezettek be, mégpedig a feltételes büntethetőséget kizáró okot. Ennek megfelelően a 16 év alatti fiatalok, ha vétséget követ el, bűnösségének foka csekély súlyú, és a fiatalokúakra vonatkozó büntetőjogi szabályok alkalmazása sem szükséges ahhoz, hogy őt a jövőben újabb büntettektől visszatartsák, ez esetben számukra biztosítják a büntetlenséget. Ezzel a lehetőséggel a 14-15 évesek számára a büntetőjogi felelősségrevonást szűk határok közé szorítják a kevésbé súlyos bűneseteknél. Ausztriában is van lehetőség speciális intézményekben letölteni a szabadságvesztés büntetéseket. Ausztriában fiatalokkal szemben szabadságvesztés büntetés kiszabására csak akkor kerülhet sor, ha az eljárás céljának eléréséhez, vagyis, hogy az elkövetőt visszatartsák újabb büntettek elkövetésétől, az intézkedések elrendelése nem elegendő. A főbüntetés kiszabása lehet szabadságvesztés-büntetés és pénzbüntetés. Ausztriában lehetőség van a bűnösség megállapítása mellett büntetés kiszabása nélküli eljárásbefejezésre. A bíróság eltekint a büntetés kiszabásától, ha csak csekély súlyú büntetést kellene kiszabnia, és a bűnösség kimondását alkalmasnak találja arra, hogy az elkövetőt további elkövetésektől megóvja [öJGG 12.§]. A bűnösség megállapítása másfelől történhet úgy is, hogy a büntetés fenntartják, egytől három évig terjedő próbaidő előírásával [öJGG 13.§], vagyis itt is lehetőség nyílik a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának felfüggesztésére, sőt lehetővé teszik a szabadságvesztés-büntetés megkezdésének elhalasztását is, ha az elítélt későbbi boldogulását elősegíti, például azzal, hogy lehetővé teszi a már

folyamatban lévő képzése befejezését [öJGG 52.§]. Amennyiben az eljárást próbaidőre felfüggesztették, vagy a fiatalkorút próbára bocsátották, vagy a szabadságvesztés-büntetés megkezdését elhalasztották három hónapon túlra, akkor a bíróság különleges magatartási szabályokat is megállapít, és pártfogó felügyeletet rendel el [öJGG 22.§].

A fiatalkorúakra vonatkozó európai jogfejlődés további bizonyos szintű egységesülését jelenti a szankciórendszerben az intézkedések túlsúlya és széles palettája. Egyre jobban tért hódít az ambuláns intézkedések alkalmazása. E körben különösen kiemelendő a büntetőjogi útról való elterelés eljárásjogi megoldása, a diverzió intézménye. A diverzió a büntetéstől, illetve a büntetőeljárástól való eltekintést teszi lehetővé elsősorban kisebb súlyú bűncselekményeknél, illetve ahol adott jogrend engedi a „státusz bűncselekmények” esetében.³¹ A diverzió mellett egyéb ambuláns intézkedések váltak elterjedté, mint a közérdekű munka, a tettes-sértett egyezség, a szabadidő-elvonó szankciók, illetve a mediációs eljárások. A fiatalkorúak tekintetében ezeknek az intézkedéseknek nagy jelentőségük van, mert igyekeznek velük azokat a káros hatásokat elkerülni, amit a fiatalkorúakkal szembeni jogalkalmazás legfőbb kritikájaként szokás emlegetni, vagyis a negatív stigmatizáció hatását, illetve a büntetés-végrehajtás falain belül a bűnözési technikák, taktikák és kognitív és érzelmi ráhangoltság elsajátítását. A legtöbb európai ország joggyakorlatában már bevezetésre kerültek az úgynevezett alternatív „szankciók”, illetve a diverziós eljárások. Az e téren mutatkozó hasonlóság azonban nem jelenti azt, hogy a konkrét szabályozás tekintetében ne mutatkoznának eltérések. Angliában például mód van arra, hogy a rendőrség is alkalmazzon bizonyos figyelmeztető intézkedéseket, mint kvázi diverziós intézményt, máshol, például Németországban elvetik ennek gondolatát. Ezzel szemben Hollandiában a tettes és sértett közötti jóvátétel és konfliktusszabályozással az eljárás minden szintjén lehet számolni, mind a rendőrségi, mind az ügyészségi, mind a bírói szinten. Hollandiában és Dániában a fiatalkorúak úgynevezett „társadalmi szerződés” keretében a szabadidejük alatt közhasznú munkával vagy meghatározott intézkedésekkel sújthatóak. Ezt a szerződést a szociális munkásokkal kötik, rendőrségi vagy bírósági hozzájárulással, s amennyiben nem teljesíti kötelezettségét, vagy megsérti a szerződést a fiatalkorú, akkor bírói eljárás elé kerül. A nemzetközi ajánlások a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott diverziós eljárások alkalmazását külön kihangsúlyozzák. Magyarország e téren még gyerek cipőben jár,

³¹A státusz bűncselekmények olyan magatartásokra vonatkoznak, „amelyet a fiatalkorúak esetében tágabb körben tekintenek bűncselekménynek. Ilyenek például az iskolakerülés, az iskolai és családi engedtlenség, a nyilvános helyen való részegség stb.” Idézi Váradi Erika, Ph.D. értekezés, p. 90. Eredeti forrás: Pusztai László: Elterelés a büntető útról. In: Gödöny József (ed.), (1991): Kriminológiai és Kriminlisztikai Tanulmányok XXVIII. Budapest. pp. 7-40. (p. 30.)

bár ahogy korábban láthattuk, az 1995-ös módosító törvény már e tekintetben hozott kedvező változásokat.

A további előrelépés érdekében célszerűnek tartjuk áttekinteni, hogy Németország és Ausztria esetében milyen Magyarországon még nem létező eljárási formák kerültek bevezetésre a fiatalkorúak büntető felelősségrevonási rendszerében. Ahogy már említettük a fiatalkorúakkal szemben kiszabott szankciók legfőbb formái az európai jogalkalmazásban, az intézkedések körébe tartoznak. Ez igaz a német megoldásra is, ahol a szabadságbüntetés mellett még két fő jogkövetkezményt szabályoz a fiatalkorúak önálló törvénye, ez pedig a javító-nevelő intézkedések, illetve a fegyelmező intézkedések. Míg az előbbi olyan jogkövetkezményeket takar, mint a magatartási szabályok, az életvitelre vonatkozó utasítások, illetve a neveléshez nyújtott segítség igénybevételére kötelezés, addig az utóbbiba tartoznak a bírói megrovás, a kötelezések (ide olyan intézkedések sorolhatóak, mint a tettes-sértett egyezség, jóvátétel), továbbá a rövid ideig tartó szabadságelvonást jelentő elzárás, ahol szintén van lehetőség próbaidőre való felfüggesztésnek. Mindezeket túl a hatályos német jog a diverziós lehetőségek széles körét teszi lehetővé, köztük a JGG 45. és 47. §-ai alapján a fiatalkorú, illetve a fiatal felnőtt bűnelkövetőkkel szembeni eljárásban az ügyészség vagy a bíróság által alkalmazott diverziót. A törvény a bagatell bűncselekmények esetében a diverziós lehetőségeket és az eljárás megszüntetését akkor is előtérbe helyezi, ha a fiatalkorú elkövetővel szemben már sor került nevelő jellegű intézkedések elrendelésére vagy érvényesítésére. Mindkét diverziós forma ugyanazt a célt szolgálja, vagyis, hogy a bűncselekmény jellegétől függetlenül, nevelési okból indokolva a formai büntető-eljárást kikerüljék, mivel „*a terhelt nyomozati eljárással (illetve az idézéssel és a tárgyalással) való „találkozása” a társadalmi környezetre történő kihatással együtt negatív, szankcionáló „élményt” jelent*”.³²

Bár közvetlenül nem a fiatalkorúak témáját érinti, de érintettsége folytán meg kell említenünk a német törvényhozás igen haladó szemléletét a fiatal felnőttek eseteire.³³ Megismerését az is indokolja, hogy nemegyhazai kriminológus, valamint törvényhozó gondolkodik a büntetőszabályok reformja terén, a fiatal felnőtt korosztályra vonatkozó speciális szabályok megalkotásában, illetve ezek kibővítésében. A fiatal felnőttek (18-21, életév) Németországban is, mint a legtöbb országban, alapvetően a felnőttek büntetőjoga alá tartoznak. Ez azt is jelenti, hogy a fiatal felnőtt büntethetősége nem feltételes, mint a fiatalkorúaknál láthatjuk – vagyis, ahol minden egyes eljárásban vizsgálandó, hogy a terhelt elérte-e a megfelelő szellemi-erkölcsi

³²Várad E., Ph.D. p. 117. (Beszűrás tőlem: R.A.)

³³Filő Mihály: *Gyermekkorúak, fiatalkorúak, fiatal felnőttek a német büntetőjogban*. Magyar Jog 2005/4. pp. 239-242.

érettséget, amely a büntetőjogi felelősség megállapításához szükséges. A fiatal felnőtteknél a megfelelő szellemi-erkölcsi fejlődés hiánya nem képez büntethetőségi akadályt, de megalapozhatja a JGG használatát. A JGG 1.§ értelmében minden egyes esetben ki kell deríteni, hogy a vádlott elérte-e a felnőttkorra jellemző pszichikai-morális minőséget³⁴, vagy olyan bűncselekményt követett-e el, amely tipikusan a fiatalokéakra jellemző³⁵. Ez esetben a JGG szabályai az alkalmazandóak. Amennyiben ezek a feltételek nem adóttak, a fiatal felnőttekre is az általános szabályok a mérvadóak, bizonyos megkötésekkel (egyes szigorú büntetési és intézkedési nemek nem alkalmazhatóak, minden egyes ügyben a fiatalokéakra bíróját ítélezhet, amennyiben nincs lehetőség az enyhébb szabályok alkalmazására, azt az ítéletben meg kell indokolni).³⁶

Az öJGG, vagyis a fiatalokéakra büntetőjogát, büntető-eljárásjogát, büntetés-végrehajtás jogát szabályozó osztrák törvény több megoldást kínál a fiatalokéakra büntetőeljárásának mellőzésére. Ezek is hasonló céllal születtek, mint Németországban, vagyis, hogy mentesítsék a fiatalokékat a formális eljárás negatív élményétől és következményétől, illetve, hogy nevelési szempontból az elkövetés és a felelősségrevonás időpontját közelítsék egymáshoz. Egyfelől lehetőség nyílik az ügyészségnek a felelősségrevonástól való eltekintésre, a büntetőjogi üldözésről való ügyészségi lemondásra [öJGG 6.§]. E jogintézmény bizonyos tekintetben korlátozott, amennyiben alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha olyan bűncselekményről van szó, amelynek nem volt halálos áldozata. Amelyet csak pénzbüntetéssel, illetve öt évig terjedő szabadságvesztés-büntetéssel szankcionálnak, amennyiben feltételezhető, hogy a bíróság az eljárást felfüggesztené, illetve nem szabna ki büntetést. Illetve további intézkedést sem tartanak szükségesnek ahhoz, hogy visszatartsák az elkövetőt az ismételt bűnelkövetéstől, vagyis a bűnösség foka sem volt kiemelkedő. A törvény arról is gondoskodik, hogy szükség esetén megértesse a felelősségrevonástól való eltekintés lényegét, amikor is a gyámügyi bíróságnak kioktatási kötelezettsége van a fiataloké felé. Lehetőség van a tárgyaláson kívüli jóvátételre is [öJGG 7.§]. Az ügyészség a felőle érkező diverziót a szerint teheti függővé, hogy a gyanúsított készséget mutat-e arra nézve, hogy vállalja tettét, annak minden következményét, s hajlandó, illetve alkalmas arra, hogy az általa okozott károkat kompenzálja, illetve erejéhez mérten jóvátégye. E körben az ügyészségnek lehetősége van felkérni olyan e téren jártas személyeket,

³⁴Az alanyi oldal vizsgálatánál a tettes átfogó személyiség vizsgálatára kerül sor, vagyis, hogy a tett elkövetésekor a tettes szellemi és erkölcsi érettsége a fiatalokéakra jellemző fejlődési fokán állt-e.

³⁵Olyan esetekről van szó, amelyek statisztikai bizonyítékok és az általános élettapasztalat alapján a fiatalokéakra dominánsabbak, ilyenkor a törvényalkotó nem kívánja meg a bírótól a tettes személyiségének átfogó vizsgálatát és megítélését, hanem objektív módon a tett jellege, elkövetési módja, valamint a motívumai alapján rendeli alkalmazni a privilegizáló szabályokat.

³⁶op. cit. p. 239.

intézményeket, mindenekelőtt pártfogókat, akiktől kérheti, hogy a fiatalokot oktassák ki a bírósági úton kívüli tett-kompenzáció lehetőségéről, s ha hajlandónak mutatkozik a közreműködésben, onnantól kezdve irányítsák és támogassák törekvésében. Az ügyészségi diverzió lehetősége esetén a bíróságnak hivatalból felül kell vizsgálnia az ügyészségnek azt az esetleges döntését, amely kizárja mind az ügyészségi diverzió, mind a kárjótétel jogintézmények alkalmazását. A bírósági alkalmazás feltétele az, hogy az elkövetett tett csekély súlyú legyen, és speciálpreventív szempontok alapján ne legyen „ellenjavalt” a bíróságon kívüli konfliktusrendezés. Ha a bíróság az ügyészségtől eltérő véleményre jut az előbbieken terén, akkor úgy a büntett következményeinek bíróságon kívüli jótételét kell kezdeményeznie és az eljárást annak bekövetkeztével meg kell szüntetni [öJGG 8.§]. Ha a jótétel valamilyen oknál fogva kizárt, további egyéb lehetőségek is adóznak a bíróság számára: amennyiben a bűnösség csekély fokú és büntetés kiszabása sem szükséges a visszatartás érdekében, akkor lehetőség van az eljárás felfüggesztésére egytől két évig terjedő meghatározott időszakokra egy vagy több kötelezés elrendelésével, a terhelt egyetértésével, vagy próbaidőre, ez utóbbi mellett különleges magatartási szabályok vagy pártfogó felügyelet is elrendelhető, ha a terhelt ezzel egyetért [öJGG 9.§]. A kötelezések körébe tartozhat pénzösszeg befizetése közérdekű célra, közérdekű munka vagy szabadidőben meghatározott képzésekben való részvétel, illetve a büntett következményeként beálló károk jótétele, vagy a kompenzáció érdekében más hozzájárulás [öJGG 19.§]. Amennyiben a kötelezések teljesítésére sor került, illetve a próbaidő sikeresen letelt, ha az eljárás nem folytatódik, akkor megszűnik végleg az eljárás. Az ártatlanság vélelme elvére figyelemmel a fiatalokotnak mindenkor jogában áll kérni a formális eljárás lefolytatását.

A fiatalokotak büntetőjogának európai hasonlóságai között említettük még a jogállami eljárásjogi garanciák megerősítését. A jogi garanciák körébe tartozik, hogy a fiatalokot már úgy áll a büntetőjogi felelősségrevonás előtt, mint önálló, felelősségteljes személyiség: vagyis vannak jogai és kötelezettségei. Többek között jogai között szerepel az is, hogy tetteiért a felelősséget ő vállalja szabad döntésként, abban a formában, ahogy ő gondolja. Erre utal az a tény is, hogy bizonyos alternatív szankciók alkalmazására csak a fiatalokot beleegyezésével kerülhet sor. A fiatalokotakkal szembeni jogi garanciákat erősíti annak figyelembevétele, miszerint nem lehet a nevelés elvét mindenek felettivé tenni, még annak árán is, hogy kedvezőtlenebb helyzetbe hozzuk a jogkövetkezménnyel, mint egy hasonló tettet elkövető felnőttet. Végül szintén garanciális elvként érvényesül, hogy a fiatalok ügyeivel minden szinten speciálisan képzett szakemberek. Fontos garanciális szempont továbbá, hogy az eljárásnak egy ügyész, vagy egy bíró folyamatos ellenőrzése mellett kell folytatódnia. A fiatalokotakra

vonatkozó eljárásjogi garanciák érvényesítésekor nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezeknek a garanciáknak több irányban kell érvényesülniük. A fiatalok vonatkozásában, akinek az életében a felelősségrevonás minden formája változást hoz, ráadásul az alternatív szankciók körében vannak olyanok, amelyek alkalmazására akkor kerül sor, amikor még nem is mondták ki bűnösségét, valamint az áldozat vonatkozásában, akinek jogaira és az őt ért anyagi-testi-érzelmi károkra tekintettel kell lenni, végül a szülők vonatkozásában, akik felelősek gyerekeikért.

Nem tekinthetünk el a nemzetközi tendenciák megismertetése során az észak-amerikai megoldásoktól. Ennek két nyomos oka is van, egyfelől a fiatalok büntetőjogának fejlesztési irányai közül, az észak-amerikai formák az előbb említett európai „modellhez” képest homlokegyenest más megoldást mutatnak. Másfelől nem szabad szem előtt téveszteni, hogy a fiatalok önálló jogalkalmazásának története, az első fiatalok bíróságának felállítása ebből a régióból származik. Az Amerikai Egyesült Államokra jellemző büntetőjogi modell „megkérdőjelezi a fiatalok büntetőjogi felelősségére vonatkozó eddigi elveket és a fiatalok bíróságának szükségességét”.³⁷ Az általános büntetőpolitikát erős szigorodás és a nulla tolerancia elve jellemzi. Az USA-ra jellemző büntetőpolitika megújulását az európai országokhoz hasonlóan szintén a fiatalok bűnözés kedvezőtlen alakulása generálta, csupán a megoldási módban térnek el teljesen egymástól. Visszatérve a nulla tolerancia elvére, alatta értik általában azt, hogy a *„helytelen magatartás oszthatatlan. Vagyis ahol az emberek számára a csekély súlyú bűncselekmények elkövetése szankció nélkül marad, ott ez azt közvetíti feljűk, hogy az ilyen magatartás eltűrt. Ez pedig egyértelműen vezet a súlyosabb bűncselekmények felé. Tehát a következtetés az, hogy még az igen csekély súlyú antiszociális magatartást is a lehető legkorábban kell megcélozni.”*³⁸ Az ilyen felfogás semmiképpen nem kedvez a fiatalokkal szembeni más elbánás elvének alkalmazására, sőt egy markáns határvonal húzódik meg a veszélyeztetett, elhanyagolt, de nem bűnelkövető fiatalok, illetve a bármilyen bűncselekményt már elkövető fiatalokkal között. Az előbbieket esetében a protektív elv, az utóbbiakkal szembeni bánásmódra a büntet és alkalmazása a megtorló jelleg jellemző. Vagyis elmondható, hogy a legkisebb bűncselekményt elkövetővel szemben is a cselekménnyel arányos büntetés alkalmazásának a dominanciája érvényesül, nem pedig a megjavítás igénye. Ez látható abban, ahogy a '90-es évek elején, közepén (1992-95 között) lezajló jogszabály változtatásokban a fiatalok büntetőjoga mind inkább közelít a felnőttek büntető igazságszolgáltatásához, illetve a fiatalok vonatkozásában mind szélesebb körben igyekeznek az általános büntető bíróság

³⁷Váradi E. – Lévay M., 2002. p. 13.

³⁸Váradi E., Ph.D. p. 129.

kompetenciáját kiterjeszteni, amelynek keretében egyre több fiatalok, aki súlyosabb bűncselekményt követett el, vagy visszaeső ügyét a felnőttkorú elkövetők büntetőbírósága körébe utalják. „Az alkalmazott szankció célja, jellege és mérték szempontjából ennek következményei: a) a felnőtt korú bűnelkövetők büntetőbírósága által alkalmazott szankció célja nem a rehabilitáció, hanem a megtorlás; b) a szankció büntetés, nem kezelés; c) a kiszabott büntetés pedig nem a fiatalok személyi körülményeihez, a speciális prevenció követelményeihez, hanem a cselekmény súlyához igazodik.”³⁹ A fiatalok büntetőjogi felelősségrevonásának nagyobb súlyát bizonyítja továbbá, hogy kiemelten foglalkoznak a fiatalok áldozataival. USA-hoz hasonlóan Kanadában is a fiatalok bűnözés növekedése és egyre súlyosabbá válása vitte el a jogalkotást abba az irányba, ami aztán az 1999-es törvény elfogadásáig vezetett. Ebben a törvényben, amelynek kimondott célja a fiatalok bűnözés leküzdése, egyre nagyobb figyelmet fordítanak a büntetési tételek súlyának növekedésére, a törvények szigorítására, illetve annak a lehetőségnek a megteremtésére, hogy a fiatalok ügyét felnőttkorúak bírósága láthassa el. A szigorodás irányába mutat a bünteteskiszabás elveinek meghatározása is, amennyiben a törvény kimondja, hogy a büntetésnek arányban kell állnia a cselekmény súlyával és a fiatalok beszámíthatóságának fokával. Némi enyhítésre teremt lehetőséget, hogy a bíróságoknak olyan szankciókat kell kiszabniuk az arányossági követelmények teljesítésével a fiatalokra, amely a legenyhébb, de így is alkalmas a büntetés céljának elérésére. A törvény kimondott célja, hogy különbséget tegyen az erőszakos és nem erőszakos bűncselekményeket elkövetőkkel szemben a szankciók tekintetében, mégpedig úgy, hogy az erőszakos elkövetőket az általános hatókörű bíróságokhoz utalják, míg a másik tábor elkövetőivel szemben a szabadságvesztés-büntetésekkel szemben megfelelő alternatívákat kívánnak nyújtani a rehabilitáció érdekében. A fiatalok bűnözés visszaszorítása és nem különben a bíróságok munkaterhének csökkentése érdekében a másik kiemelt területe a törvénynek a nem bírói intézkedések köre, benne a különböző bírói intézkedések, illetve a bírói szakaszt megelőző rendőrség által koordinált diverziós megoldások. Az 1999-es törvény, hasonlóan az európai tendenciákhoz, igyekszik a különböző eljárásjogi garanciákat megerősíteni, mindenekelőtt az alkotmányos jogokat, benne különös tekintettel a védelemhez való jog érvényesülésére.

³⁹Váradi E. – Lévay M., 2002. p. 13.

III.3. Összegzés

A bevezetőben arra tettünk ígéretet, hogy egyfelől a nemzetközi tendenciák fényében értékeljük a fiatalok hazai joganyagát, másfelől megpróbáljuk bemutatni, miszerint a fiatalok bűnözés büntetőjogi eszközei a megelőzés egyik, de nem kizárólagos eszközei. Ez utóbbival kezdve a sort, a bizonyítékát, miszerint a büntetőjog is lehet a megelőzés eszköze, abban látjuk, hogy a büntetőjog által szankcionált, társadalomra veszélyes bűncselekményekért való büntetőjogi felelősségrevonás során alkalmazott büntetésekre és intézkedésekre úgy tekinthetünk, mint amelyek, a bűnözés megelőzésére irányuló állami intézkedések sajátos csoportját képezik. Szeretnénk már most kihangsúlyozni, hogy a büntetőjog eszköze nem kizárólagos, s ami még fontosabb, nem is elégséges eszköze annak, hogy vele a büntetés célja, vagyis a társadalom védelme, karöltve a neveléssel és megelőzéssel, megvalósuljon. Láthattuk, hogy a büntetőjogi eszközök utóbbi szempontú alkalmazása már az I. Büntető Novella óta (hol erősebben, hol halványabban) gyakorlat. A hatályos Btk.-ban ez kifejezésre jut abban a paragrafusban, amely előírja, hogy a fiatalokkal szemben alkalmazott szankciók célja elsősorban az, hogy a fiatalok helyes irányban fejlődjenek, és a társadalom hasznos tagjává váljanak [Btk. 108.§ (1)]. Emellett megvalósul a szabadságelvonással járó jogkövetkezmények kivételes, végső alkalmazása azzal, hogy a törvény kimondja, miszerint szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni vagy büntetést kiszabni csak akkor lehet, ha az intézkedés vagy büntetés célja más módon nem érhető el [Btk. 108.§ (3)]. Az előbbi kitételekre is tekintettel a Btk. az egyéni megelőzést hangsúlyozza az általánossal szemben akkor, amikor a fiatalokra kiszabható szabadságvesztés tartamára, végrehajtási helyére és körülményeire, illetve az egyes eljárásjogi szabályzással a felnőtt korúaktól eltérő szabályokat határoz meg. Eszerint a társadalom védelmének igénye és az általános megelőzés gondolata itt háttérbe szorul, az elkövető erkölcsi szempontú megjavításának igényével szemben. Ez azt jelzi számunkra, hogy a fiatalokkal szemben alkalmazott joghátrányokban a nevelő, megelőző jelleg előtérbe kerül a megtorlással szemben, vagyis az egyéni megelőzés (speciális prevenció) elsődlegességének elve a fiatalokkal szemben, hatályos joganyagunk része. Megjegyezendő, hogy a fiatalokkal szemben alkalmazott intézkedések és büntetések speciális preventív jellege nem új keletű jelensége büntetőjogunknak. Az I. Bn. messze mutató kezdeményezései mellett, a szocialista büntetőjog is valamilyen szinten tovább vitte e gondolatot azzal, hogy a nevelő intézkedések középpontba kerülése az 1951. évi 34. számú törvényerejű rendeletnek, az 1954. évi 23. számú

törvényerejű rendelettel módosított egységes joganyagában is megtalálható⁴⁰ Ez az 1961. évi V. törvényben tovább erősödött [1961. évi V. törvény 86.§]. Hatályos joganyagunkban pedig kizárólagosságot szerzett [Btk. 108.§]. Azt, hogy a fiatalokkal szemben alkalmazott büntetések és intézkedések mennyire képesek betölteni a speciális prevenció célját, illetve, hogy általában véve a büntetés és nevelő intézkedés általános megelőző jellege mennyiben érvényesül, rendkívül nehéz mérni. A közvetlen kapcsolat feltárása szinte lehetetlen, hiszen a fiatalok személyében történt esetleges módosulásokért, a pszichés és szociális körülményeiben beálló változások, valamint a fiatalokra kirótt büntetések és intézkedések, illetve ezek végrehajtása együttesen munkálkodnak, közösen felelősek. Hogy e közben melyik oldal erősebb az esetleges változások generálásáért, azt lehetetlenség kiszűrni, mivel a gyakorlatban az említett körülmények szétválasztására nincs mód. (Valószínű, hogy az elméleti, mesterséges szétválasztás modelljének megteremtése is korlátokba ütközne.) Egyszóval a fiatalokkal szemben megfogalmazott elvek realizálását (a társadalom hasznos tagjává válásának elérése, helyes irányba történő nevelése), s egyben a büntetés hatékonyságát csak áttételesen tudjuk mérni. Következtetésekre ad lehetőséget a bűnözés általános tendenciájának alakulása, vagy az ismételt elkövetők arányának módosulása. (Ezt az előzőekben megvizsgáltuk.) E körben érdekes lenne vizsgálat alá venni azt is, hogy a fiatalokkal szemben kiszabott egyes büntetések és intézkedések önmagukban mennyire alkalmasak a büntetőjog speciális prevenciójának biztosítására, a fiatalok elkövető nevelésére, a további bűncselekmény elkövetésétől való tartózkodásra. Ennek mérése szintén nem tartozik az egyszerű esetek körébe, ugyanakkor józan ésszel, mégis csak találunk két, szintén nem egzakt eredményt produkáló, lehetséges eszközt. Az egyik, hogy bízva bíránk helyes tapasztalatában, az általuk kirótt büntetések és intézkedések mennyiségi változásában, valamint minőségi alakulásában feltételezhető, hogy azok megelőző hatékonysága milyen fokú. Ez esetben a fiatalok elkövetőkre vonatkozó büntetés kiszabási gyakorlat a hivatalos statisztikákból derül ki. Ennél pontosabb eredményt adhatna, ha azt vizsgálnánk meg, hogy a bűnismétlő és visszaeső elkövetők körében hány százalékot képviselnek azok, akik előzőleg ilyen vagy olyan ítéletet kaptak, ezzel valamilyen szinten mérni tudnánk adott szankcióforma hatékonyságát. Ezzel, a ma rendelkezésre álló hivatalos statisztika még adós. Visszatérve az első megoldáshoz, csak érintve a rendelkezésre álló statisztikát, a fiatalok büntetékiszabási gyakorlata a következőket mutatja az elmúlt pár év

⁴⁰ „A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása” (BHÖ). Közzéteszi az IM. Lezárattott 1952. augusztus 31.-én. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest. 1952. pp. 45-52.

viszonylatában.⁴¹ (5. táblázatok) Tendenciájában tekintve a fiatalkorúakkal szemben kiszabott büntetések megoszlását, azt kell megállapítanunk, hogy minőségileg nincs változás a büntetések alakulásában.⁴² Az elmúlt öt-hét évet tekintve továbbra is jellemző, hogy a kiszabott büntetések közül a leginkább alkalmazott büntetési forma az önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés (60-65%), melynek több mint 85%-át a próbára bocsátások teszik ki. Ennél jóval kisebb a szabadságvesztések kiszabási gyakorisága, 25-29% között mozog. Külön kiemelandő, hogy ezen belül a felfüggesztett szabadságvesztések száma meghaladja a 70%-75%-ot. [2004-ban a jogerősen elítélt 6.935 fiatalkorúnak 65%-a kapott valamilyen önállóan alkalmazott mellékbüntetést, illetve intézkedést; ebből 88%-ukat próbára bocsátották; szabadságvesztés büntetésében 25%-uk részesedett, ennek végrehajtása alól 78%-ukat felfüggesztették.] 1995-től kezdve a szabadságvesztés büntetések kiszabásának száma, valamint a letöltendő szabadságvesztések száma hol nő-hol csökken. 1996-os, a 2000-es, a 2002-es, valamint a 2003 és 2004-es évfolyamokban csökkent a szabadságvesztések kiszabása. Némi módosítással kell azonban élnünk, ugyanis a 2000-es csökkenés az abszolút számok tükrében nem jelent enyhébb ítélezési gyakorlatot, mivel ha arányában nézzük adott szankcióforma alakulását más, akár „enyhébb” évekhez képest, akkor %-os formában, 1995-től számítva a második legmagasabb értékét kapjuk (29,1%) a szabadságvesztések tekintetében. [Ez ugyanígy igaz a 2003-as évre is. Bár itt is csökkent a szabadságvesztések kiszabása az abszolút számok tekintetében, arányában azonban nem történt meg a csökkenés, ellenkezőleg, nőtt az előbbi évhez képest.] A 2004-es év az elmúlt 10 év legalacsonyabb értéken mért adata. A viszonylag alacsony szabadságvesztés büntetések, s ezen belül is a magas felfüggesztett szabadságvesztések kiszabása visszavezethető a magyar jog fiatalkorúaknak a felnőttekétől eltérő büntetőjogi megítélésére, amely mögött életkori sajátosságok húzódnak meg. A kialakulófélben lévő fiatal személyiség a társadalmi alkalmazkodás e meghatározó szakaszában, szükségessé teszi a jog világában a büntetés nevelő jellegének erősítését a represszív elemekkel szemben. Ezzel hozható összefüggésbe a büntető jogszabályok módosításáról szóló, korábban ismertetett 1995. évi XLI. törvény. A büntetéskiszabás adatai arról tanúskodnak, hogy a pénzfőbüntetés igen csekély mértékű, 6-8% körül mozog. [2004-ben a pénzfőbüntetés 6,3% volt.] Még alacsonyabb a közérdekű munka alkalmazása, alig éri el a 3%-ot. Mindezek visszavezethetők a már ismertetett, bizonyos törvényileg előírt feltételek létre, illetve hiányára. Tendenciáját tekintve már szó volt arról,

⁴¹Az adatok vizsgálatát 1995-től kezdjük, mivel ebben az évben volt a már sokat emlegetett utolsó jelentősebb büntetőjogi reform a fiatalkorúak büntetőjogában. „Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest, 1995, 1998-2005-ös kiadások.

hogy a fiatalokkal szemben kiszabott szankciók közül a leggyakoribb, az önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés, ennek aránya az elmúlt öt év átlagában 60-65% között mozog. Ezen belül, a leggyakoribb szankciók alakulását tekintve, a próbára bocsátások száma 80% fölött mozog, a javítóintézeti nevelések száma 4-6%, míg a megrovásoké 7-8% körüli. [2004-ban a próbára bocsátások száma 88%, a javítóintézeti neveléseké 5% közeli, a megrovásé 7% körüli.]⁴³ A főbüntetés mellett alkalmazott mellékbüntetés kategóriáján belül 1% közeli a járművezetéstől eltiltás, s nem éri el az 1%-ot a pénzmellékbüntetés sem. A közügyektől eltiltás 4-6% körül mozog. [2004-ben a járművezetéstől eltiltás 0,5, a pénzmellékbüntetés 0,1, míg a közügyektől eltiltás 3,5% volt.] A bűnözés kedvezőtlen tendenciáját a fiatalok elítéltek adatai bizonyos tekintetben bizonyítják, gondolunk itt elsősorban – a már sokat hangoztatott – fiatalok által elkövetett vagyon elleni és erőszakos bűncselekmények elszaporodására, illetve elkövetésük egyre agresszívabb válására. Mindezek ellenére az előzetes letartóztatások száma az új jogszabályi kitételek, s így a megfontoltabb elrendelések miatt (1997-es és a '99-es évek kisebb ingadozását leszámítva) 2000-ig, évről-évre csökkent. Míg 1995-ben 638 személyt érintett e körből az előzetes letartóztatás, addig ez az érték 1999-ben 477, 2000-ben pedig 418 fő. 2000 és 2002 viszonylatában, az abszolút számokat tekintve, az előzetes letartóztatás adatai nőttek a kényszerintézkedésekben, ugyanakkor a fiatalok elkövetőkhöz való viszonyában még mindig 4% alatti ez az érték. 2002-ben 470 fiatal került előzetes letartóztatásba, de ez még sem közelíti az eddigi legnagyobb, 1995-ös értéket, ekkor ez a kényszerintézkedés 638 főt érintett. 2002 óta folyamatos és jelentékeny csökkenés tapasztalható e téren. [2004-ben 333 fiatallal szemben tanúsítottak előzetes letartóztatást.]

Az 1995-ös törvénymódosítás egyik legfontosabb intézkedése az volt, hogy lehetővé tette, hogy fiatalok esetében az előzetes letartóztatást a rendőrségi fogda, illetve a büntetés-végrehajtási intézetek mellett javítóintézetben is lehet foganatosítani, erről a bíróság dönt, figyelembe véve a fiatalok személyiségét, illetve a terhére rótt bűncselekmény jellegét [1995. évi XLI. törvény 13.§, Be. 454.§ (2)]. E jogintézményre 1996. május 1. óta van lehetőség. Teljes tárgyévvel vonatkozó adatok 1997-től állnak rendelkezésünkre.⁴⁴ Az 1997. december 31.-i összesített adat szerint, a tárgyévben befogadott előzetes letartóztatásban levő, javítóintézetben elhelyezett fiatalok

⁴³ Meg kell jegyeznünk, hogy a kirótt büntetések és intézkedések terén történt a legtöbb statisztikai változtatás. 2003-tól megszűnt az önállóan alkalmazott mellékbüntetések, intézkedések körében a járművezetéstől való eltiltás jelölése, helyette a megrovás kategóriáját nevesítik. Továbbá a főbüntetések mellett alkalmazott mellékbüntetések, intézkedések kategóriája helyett főbüntetések mellett alkalmazott mellékbüntetések szerepel, és benne nincs már feltüntetve a pártfogói felügyelet. A 2004-es statisztikai módosítás alapja pedig, hogy bekerült a jegyzett büntetések közé a közéledékű munka is.

⁴⁴ „Tájékoztató a Család, Gyermek és Ifjúságvédelemről.” Kiadja: Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest. 1998, 1999, 2000, 2004.

létszáma 155 fő, a tárgyévi összes forgalom 157 személyt regisztrált. Ez az érték 1998-ban már 237 fő, mindkét esetre. 1999-ben, a tárgyévben befogadottak száma csökkent, 162 fő volt ekkor érintve, és az év végi összesített adatokban is csökkenés volt tapasztalható, 205 fő töltötte előzetes letartóztatását javítóintézetben '99-ben. 2000-ben a tárgyévi összes forgalom adatai alapján, 184 az összlétszáma a javítóintézetes előzetesben lévő fiataloknak, 2003-ban pedig 193. Mindegyik évre jellemző, hogy legtöbben (90% felett vagy a körül) vagyon elleni bűncselekmény alapos gyanúja miatt kerültek javítóintézeti előzetesbe. Az adatok arról tanúskodnak, hogy a bíróságok a kezdeti lelkesedésük után, kevésbé szívesen alkalmazzák a kényszerintézkedések ezen letöltendő módját, bár az utóbbi évek egy lassú emelkedést mutatnak.

A büntetéskiszabási adatok mellett az eljárás egyes fázisaira vonatkozó adatok is valamilyen formában tükrözik a fiatalok elkövetőkkel szembeni büntető igazságszolgáltatás hatékonyságát.⁴⁵ A fiatalok gyanúsítottak ügyeiben az elintézésre váró vádemelési javaslatok közül valamivel több, mint fele esetben került sor vádemelésre. Ebből a bíróság elé állítás nem éri el az 5%-ot. Az 1995. XLI. törvény alapján nyílik lehetőség a fiatalokkal szemben bírósági eljárás mellőzésével való elbírálásra. Mielőtt közelebről megismerkednénk az új jogintézménnyel, érdemes egy pillantást vetnünk a bírói eljárást és a tárgyalást szintén mellőző, már korábban is létező jogintézményre, a nyomozás megszüntetésével párhuzamosan alkalmazott megrovásra. [Btk. 71.§] Egy folyamatos, mérsékelt növekedésnek lehetünk tanúi, öt év átlagában elmondható, hogy a fiatalokkal szemben alkalmazott nyomozásmegszüntetések leggyakoribb esetei ezen a jogcímen történtek. Sőt, az összes nyomozásbefejezések közül is igen gyakori megoldási mód, a megrovással történő nyomozásmegszüntetés, 13-16% közötti alkalmazása. A már új szabályok tekintetében a tárgyalás mellőzésére [1996. évi LII. törvény 34.§] és annak alapján intézkedés vagy büntetés kiszabására tett ügyészégi indítványok száma, a kezdeti 1995-ös meginduló növekedés mellett, napjainkra csökkenés, és egy némileg kisebb szinten történő stagnálás figyelhető meg a századfordulótól. Az összes nyomozásbefejezés 7-8%-át adják a tárgyalás mellőzésével történő nyomozásbefejezések, ez napjainkra inkább 5% körüli. Az új szabálymódosítások körébe tartozik, hogy az ügyész a vádemelés feltételeinek fennállása esetén az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre elhalaszthatja, és egyben elrendeli a pártfogó felügyeletet [1995. XLI. tv. 17.§, Be. 459.§ (1)]. A büntető ügyvitel vádemelésre vonatkozó adatai

⁴⁵ „Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest, 1995, 1998-2005-ös kiadások.

arról tanúskodnak, hogy még viszonylag alacsony eme jogintézmény alkalmazási gyakorisága, de folyamatosan nő. 1995-ben 250, '96-ban 882, '98-ban 952, '99-ben 1135 esetet érintett. 2001-ben az ügyészek már 1.442 esetben éltek a vádemelés elhalasztásával, 2002-ben ez 1.425, 2003-ban azonban csak 904 esetet érintett. A Legfőbb Ügyészségnek is feltűnt ennek a jogi lehetőségnek alacsony mértékben történő használata, így megvizsgálta a vádelhalasztások alkalmazásának tapasztalatait. *„Az eredmények szerint az új intézmény nem problémamentes, ugyanis a gyermek- és ifjúsági szakág strukturális átalakítása, illetve a vádelhalasztás alkalmazásának új szabályai miatt – be kell szerezni a pártfogó felügyelő véleményét – a fiatalkorúak ügyészei 2003 második félévében a korábbinál ritkábban éltek ezzel a lehetőséggel. 2004 második negyedében azonban kedvező változás tapasztalható, a vádelhalasztások száma ismét emelkedő tendenciát mutat.”*⁴⁶ A vártak be is igazolódtak, 2004-ben egy nagy ugrásnak lehettünk tanúi, 1930 esetben történt az ügyészség részéről vádelhalasztás.

A fiatalkorúakra vonatkozó ítélkezési és eljárási gyakorlat adatait összegezve elmondható: bíróságaink igyekeznek ítélezésekkel a fiatalkorú elkövető érdekeire tekintettel lenni, amin azt értjük, hogy ahol a büntett és elkövetése súlya megengedi, igyekeznek viszonylag enyhébb elbírálás alá venni tetteiket, és inkább azokat a szankciókat alkalmazni, amelyekről úgy gondolják, hogy nagyobb lehetőséget nyújtanak a nevelés céljainak megvalósulására. (Az egy másik kardinális kérdés, hogy erre nagyon korlátozott lehetőségeik vannak, figyelemmel az ilyenfajta büntetőjogi eszközök szűkös voltára. Továbbá azt is látnunk kell, hogy bizonyos, a fiatalkorúak érdekében bevezetett jogi lehetőséggel a kezdeti sűrűbb alkalmazást követően kevésbé élnek bíráink.) Ahhoz, hogy megerősítsük bíráinkat az alternatív eszközök és diverziós lehetőségek alkalmazásában – nemcsak elméletben, hanem a gyakorlat szintjén is – szükség lenne, olyan egyedi nyomon-követő kutatásokra, illetve statisztikai felvételekre, amelyek az egyes diverziós és alternatív szankciókkal sújtott fiatalkorúak jövőbeni cselekedeteit követné, illetve összegeznék ezek eredményeit.

Az előzőket is lezárva, a következő megállapításokat tesszük: általában a büntető igazságszolgáltatáson kívülinek tekintett bűnmegelőzés és a büntetőjogi szankcióalkalmazás összefüggését három területen látjuk megvalósulni. Egyfelől, a büntetőjog általános társadalmi funkciója, hogy megerősítse azokat a magatartási normákat, amelyeket a társadalom fontosnak ítél. Ezt teszi a büntetőjogi fenyegetéssel, ami a normák érvényességét tartja fent, s mivel a lakosság többsége követi is azokat, preventív hatású. A szankcióalkalmazás szintén preventív hatású, hiszen azt jelzi a lakosság felé, hogy a büntett elkerülhetetlen következménye a

⁴⁶J/13633. számú „Jelentés a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja végrehajtásáról, 2003-2004”. p. 36.

felelősségrevonás. Mindezek, a büntetőjog általános preventív hatását tükrözik. Az egész lakosság, így a fiatalok felé is megnyilvánul. Ezen túlmenően a fiatalok büntetőjogi kezelése – amely megnyilvánul a csak rájuk vonatkozó, illetve enyhébb elbírálást megvalósító, viszonylag differenciált és humanizált, a nevelést és a társadalmi beilleszkedést elősegítő jogszabályokban – önmagában megvalósítja a speciális prevenciót is, vagyis a bűnismétlés, a visszaesés, a bűnözés reprodukciójának megelőző hatását. Másfelől az olyan büntetőjogi megoldások, mint a diverzió, vagy az eljárás időleges felfüggesztése csak akkor válik valódi megoldássá, csak akkor tölti be a nevelés, a reszocializáció céljait, ha az előző folyamattal párhuzamosan megteremtjük a bűnmegelőzés eszközrendszerébe illeszkedő programokban való részvétel lehetőségét. Olyan megoldásokról van szó, amikor a fiatal részt vesz nevelésük, reszocializációjuk, helyes irányú fejlődésük, társadalmi integrációjuk szolgáló foglalkoztatási, képzési programokban. Olyan programok, amelyek elvileg csökkentik a bűnismétlés veszélyét, s egyben megteremtik a büntetőjog és a bűnmegelőzés újabb átfedését. Ahogy a Váradi–Lévay szerzőpáros frappánsan megfogalmazza: a programok révén „nem csupán „a valahonnan”, hanem a „valahová” való elterelés valósul meg”.⁴⁷ Végül (az előzőkre is tekintettel) a két terület közti kapcsolatra utal, hogy „a szociálpolitikai eszközrendszer elégtelenségének, vagy hiányosságainak következményei megjelennek/megjelenhetnek a büntetőjog területén”.⁴⁸ Az antiszociális, deviáns fiatalok szocializációs hiányosságait, valamint a szocializáló intézmények működési hiányosságait (ezek egészséges működését potenciális preventív lehetőségekként értelmezve) próbáljuk meg pótolni a büntetőjogi reakcióformálás intenzitásával (köztük erre utalnak a büntetőjog szigorítását, a vétőképes korhatár csökkentését pártoló), és/vagy a fiatalokra vonatkozó kontroll és alternatív szankciók kiszélesedésével (elsősorban a humanizáltabb és differenciáltabb büntetőjog pártján állók).

Visszatérve a fiatalok büntetőjogának történeti elemzésére, illetve a nemzetközi kitekintésre, a másik cél, amely a fejezet megírására ösztönzőleg hatott, annak bemutatása, hogy a konkrét joganyag milyen nemzetközi modellbe illeszthető, illetve milyen változtatásokat kell még alkalmazni ahhoz, hogy a speciális prevenció célja még inkább megvalósulni látszon. Ennek kimutatása érdekében az előző oldalakon igyekeztünk végig vezetni a fiatalok hazai büntetőjogi fejlődését, az I. Büntető Novellától az 1995. évi XLI. törvény módosító rendelkezéséig bezárólag. Az európai törvénykezési gyakorlatot tekintve a hazai megoldások 3-

⁴⁷Váradi E. – Lévay M., 2002. p. 27.

⁴⁸Kerezi Klára: *A gyermek- és fiatalok bűnözése és a gyermekkorú sértettek Magyarországon.* In: Pusztai László (ed.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Évkönyv XXXII.* BM Kiadó, Budapest. 1995. pp. 114-140. (p. 130.)

4 modellbe sorolhatóak.⁴⁹ Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk, ismertebb nevén az I. Büntetőnovella, kiegészülve az 1913. évi VII. törvénycikkkel a fiatalok büntetőjogának jóléti modelljét valósította meg, céljaként megfogalmazva a deviáns gyerekek szükséges kezelésének biztosítását. Az 1951. évi 34. törvényerejű rendelet (Ftvr) és az 1954. évi 23. törvényerejű rendelet a bűnözés visszaszorításának modellje, elsődleges célja a társadalom védelme, az elrettentés és a megtorlás. Az 1961. évi V. törvény és az 1978. évi IV. törvény eredeti változata az igazságügyi modellt valósítja meg, ahol a beavatkozás célja a bűnelkövető magatartás szankcionálása. A hatályos Btk. az 1995-ös XLI. számú módosítással a büntető igazságszolgáltatási–igazságügyi modell módosított formája, ahol a cél a magatartás szankcionálása, a kezelés biztosítása.

A fentiekben röviden bemutatott fiatalok jogi szabályozása, pontosabban a fiatalokra és felnőttkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendelkezések, illetve a fiatalokra meghatározott külön paragrafusok alkalmasnak tűnnek arra, hogy az egyes országok szabályozása és a nemzetközi dokumentumok tükrében igazságszolgáltatási rendszerünket minősítsék. A fiatalok hazai igazságszolgáltatási rendszere alapvetően megfelel a „Pekingi Szabályok”-ban kifejezett minimum követelményeknek és a Gyermek Jogairól szóló ENSZ egyezménynek.⁵⁰ Hatályos törvényeink - bár a felnőttkorúak büntető-igazságszolgáltatásán belül - biztosítják a fiataloknak a felnőttektől eltérő kezelését az anyagi, az eljárási és büntetés-végrehajtási jog területén. A fiatalokra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések továbbra is az Általános Részen találhatók, ami arra utal, hogy a fiatalok büntetőjogát a szó szoros értelmében büntetőjognak tekintik. Nincsen külön önálló törvénykönyv a fiatalokra vonatkozólag, ahogy azt láthattuk Németország vagy Ausztria esetében. A fiatalok elkövetők esetében büntetőjogi beavatkozásra a nevelési elv szem előtt tartásával és csak bűncselekmény elkövetésekor van lehetőség. A büntetőeljárási törvény biztosítja az alapvető eljárási garanciákat: a fiatalok ügyeivel az egységes igazságszolgáltatási szervezeteken belül külön apparátus foglalkozik. Külön fiatalok bírósága, illetve fiatalok büntetés-végrehajtási

⁴⁹A szakirodalomban számos megoldás létezik a fiatalok büntetőjogának modellezésére. A korábbi hagyományos két típusos modell rendszert (a jóléti és igazságügyi modellek kettőse) napjainkra új modellek egészítik ki. A hazai szakirodalomban ezek bemutatására kerül sor többek között a következő tanulmányokban: Kerecsi Klára: *A gyermek és fiatalok bűnözése és a gyermekkorú sértettek Magyarországon*. In: Pusztai László (ed.), (1995): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv*. Közzéteszi: Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, Budapest. pp. 114-140.

Csemáné Váradi Erika – Lévy Miklós: *A fiatalok büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból*. Büntetőjogi Kodifikáció 2002/1. pp. 12-27.

Jelen munka ez utóbbi szerzők nyomán igyekszik tovább gondolkodni.

⁵⁰A '90-es évek elejétől indult meg az a jogharmonizációs folyamat, amelyben sor került bizonyos nemzetközi dokumentumoknak a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerébe való beillesztésére. Ezek közül különösen fontos az 1985-ös Pekingi Szabályok, illetve az 1989-es a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény.

intézménye áll rendelkezésre. Jogszabályaink a reszocializáció érdekében állami, társadalmi szervek és állampolgárok segítő közreműködését is lehetővé teszik, nem pusztán büntetőjogi eszközöket. A fiatalkori bűnözés megelőzésében a gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények is részt vesznek. Ezek és a már említett rendelkezések mindenképpen pozitívnak értékelhetőek. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy elvi síkon a hasonlóság mellett, a gyakorlati megvalósíthatóság feltételei már korántsem ilyen kedvezőek. Egyfelől a fiatalkorúakra vonatkozó szankciórendszerünk nem olyan gazdag, mint ahogy a külföldi joganyagok elemzésénél láthattuk, így korlátozottabb a hazai igazságszolgáltatást nyújtók lehetősége arra, hogy a fiatalkorúak „mindenek felett álló érdekét” szem előtt tartsák. Másfelől a személyi és tárgyi feltételek sem adódtak olyan mértékben, hogy a „más elbánás” minden szinten igényelt követelményét teljesítsék. A továbblépés lehetőségét mindenekelőtt e két irányban kell elkezdeni.⁵¹

⁵¹Az általunk javasolt előre lépési lehetőségeket a későbbiekben, a Következtetések részben bővebben kifejtjük.

*Legyen akár elkövető, akár áldozat,
fiataljaink megóvása a jövő
biztosítéka.¹*

IV. Következtetések

Disszertációnk a fiatalkori bűnözés társadalmi problémájának kriminológiai és szociológiai vetületeit igyekezett felvázolni. Szűkebb témánk, a fiatalkori bűnözés megelőzése kérdésében bemutatásra került a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hazai és nemzetközi rendszere, áttekintettük prevenciójuk hazai és külföldi gyakorlatát, érintettük a témához kapcsolódó leglényegesebb nemzetközi egyezményeket, ajánlásokat. Jelen fejezetben arra vállalkozunk, hogy a fiatalkori bűnözéssel és bűnmegelőzésükkel kapcsolatban eddig leírtakat összefoglaljuk, a kapott eredmények fényében bizonyos következtetéseket vonjunk le, továbbá megfogalmazzunk bizonyos továbblépési javaslatokat a bűnmegelőzés, illetve a jogalkotás terén, csokorba szedjük az általunk fontosnak vélt gyakorlati tennivalókat. Összegzésünkben érintjük a hazai bűnmegelőzési rendszer jelen állapotát, különösen a fiatalkorú elkövetők irányában tett intézkedések tekintetében. Itt térünk ki a korábban elvégzett SWOT-analízis eredményeire és továbbgondolási lehetőségeire. Külön kitérünk a fiatalkori kriminalitásra adott hazai és nemzetközi büntetőjogi válaszok azonosságaira és különbségeire, az ezekből levonható következtetésekre.

IV.1. A hazai bűnmegelőzés rendszere

IV.1.1. A jelenlegi helyzet

A bűnmegelőzés eddigi hazai rendszerét áttekintve, összehasonlítva a nemzetközi megoldásokkal, elmondható, hogy a magyar fejlődés iránya követi az európai bűnmegelőzési intézményrendszerek kialakult rendjét. A bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának kidolgozásakor a törvényalkotók szem előtt tartották az Európai Unió tagállamaira vonatkozó követelményeket, az ENSZ, valamint az Európa Tanács ajánlásait. Az ajánlások fényében a nemzeti stratégia a komplex és differenciált bűnmegelőzés jelentőségét hirdeti, intézkedéseit ennek értelmében dolgozta ki. Ezeknek eredményessége még nem igazán mérhető. A magyarországi bűnmegelőzés a '90-es évek elején lépett olyan szintre, amikor következetesen megkezdődött a bűnmegelőzés problémájának állami, kormány szintű kezelése, és az ezirányú utak keresése. Ennek egyik következménye, hogy a nemzetközi szervek ajánlásait mind inkább beépítik a hazai rendszerbe. Így állt elő az a helyzet, hogy némi késéssel, de irányelvül szolgált az Európa

¹Első gondolatok: R.A.

Tanács 1987-es határozata, amely a bűnmegelőzés szervezése tárgyában nyújtott átfogó ajánlást.² Megkezdődött Európához való felzárkózásunk, a bűnözés elleni harcot szolgáló kormányprogramokban a bűnmegelőzésnek állandó szereplővé tétele. E cél érdekében elkezdődött a bűnözéskontroll feladatainak megvalósítását szolgáló szervezetek felállítása; a bűnözésre és annak tendenciájára vonatkozó hiteles adatok gyűjtése; kutatások kezdeményezése és finanszírozása; egyes bűncselekménytípusok tudományos megismerése és bűnmegelőzési módszerek kidolgozása; prevenciós programok megtervezése és megvalósításának elkezdése. Megjelentek a törekvések a koordináció megteremtésére a rendőrség és más bűnmegelőzésre hivatott szervek, intézmények között; a társadalom tagjainak mobilizálása a megelőzés érdekében; a hiteles tájékoztatás érdekében együttműködés kialakítása a médiákkal; kooperáció létrehozása a megelőzéssel harmonizáló hatékony és racionális büntetőpolitika kialakítása érdekében. Az intézményesített bűnmegelőzés jelenlegi arculatának 1995 óta létező, többször módosított hazai rendszere elvei tekintetében már a '90-es évek közepétől követte a nemzetközi trendet, sőt, a kialakulóban lévő szervezeti rendszer átvette a külföldön már bevált intézményi struktúra egy jelentős részét. Így állították fel hazánkban is, más európai országok mintájára a bűnmegelőzés koordinációs feladatait elvégző Országos Bűnmegelőzési Tanácsot, majd legújabb fejleményként az Országos Bűnmegelőzési Központot. Felálltak, szintén az európai minták hatására, azok a közalapítványok, amelyek pályázati úton támogatják a prevenciós programokat. Az országos koordináló szerv mellett megvalósul a decentralizáció elve, amennyiben a tervezés és koordináció helyi szinten is folyik.

A bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának elfogadásával Magyarország a bűnmegelőzés terén egy új korszakot nyitott. Azok a vitatott kérdések, amelyek a '80-as évek végén, '90-es évek elején megfogalmazódtak, többé már nem kérdések. Hogy csak párat említsünk közülük, választ kapott az a kérdés, miszerint a bűnmegelőzés állami vagy társadalmi feladat. Az államnak kötelessége a jogszabályalkotás és igazgatási tevékenység eszközeit kézben tartva, hogy megtegyék a bűnözés megelőzése érdekében a szükséges lépéseket, míg ezzel párhuzamosan a társadalom, a közösség állampolgárai joggal várhatják el az államtól, hogy megvédje személyes és javainak biztonságát. Az állam azonban több okból kifolyólag nem tudja ezt maradéktalanul betölteni. Egyfelől nyilvánvaló, hogy a bűnözés jelenlegi szintjén lévő mennyiségével s a hozzá kapcsolódó elkövetői körrel már fizikailag is képtelen megbirkózni, másfelől a bűnözés területileg eltérő kihívásaira sem tud differenciáltan reagálni. Végül ideológiai szempontból sem indokolt, hogy a bűnmegelőzés valamennyi problémája az állam és annak illetékes hatóságai körébe szakadjon,

²Recommendation No. R. (87) 19. - Az Európa Tanács ajánlása a bűnözés megelőzés megszervezéséről. Elfogadta 1987. szeptember 17-én a Miniszterek Bizottsága, a Miniszterek 410. küldöttértekezletén.

hiszen a társadalom nagyobb terű bevonásával fokozni lehet a társadalmi integrációt, a társadalmi szolidaritást és a közös felelősségvállalást. Mindezek felismerése oda vezetett, hogy mára már létjogosultságot szereztek azok a társadalmat ösztönző programok, illetve technikák, módszerek intézményesítése, amelyek az érintettek, - vagyis az állami szerepvállalással, a kis- és nagy közösségek, vállalatok, állampolgári tevékenységek - részvételével fokozzák az önvédelmi képességet és a bűnözéssel szembeni védettséget. Egyszóval mára már kézzel fogható dologgá vált a társadalmi bűnmegelőzés koncepciója. A fogalom, amivel a '90-es évek elején csak ismerkedtünk, mára már gyakorlati megvalósítása előtt áll. Gyakori kérdés, hogy milyen politikákat kell bevonni a bűnmegelőzés eredményessége érdekében. Ha egyetlen szóval szeretnénk válaszolni rá, azt mondanánk, a társadalompolitika eszközével. Nem férhet kétség ahhoz, hogy hatékony bűnmegelőzés alapvetően társadalompolitikai intézkedésekkel valósítható meg, pontosabban csak olyan megelőzési stratégia lehet hatékony, amely a társadalmi egyenlőtlenségeket és esélyegyenlőtlenségeket kezelni képes társadalompolitika részeként fogalmazódik meg. A társadalompolitikát olyan átfogó, komplex rendszerként képzeljük el, amelynek részei a szociálpolitika, a foglalkoztatáspolitikai, az oktatás- és neveléspolitikai, a kultúrpolitika, a kisebbségi-politika, a gazdaságpolitika, de része a kriminálpolitika, a jogpolitika, benne a büntetőpolitika. Vagyis a bűnmegelőzés jellege és tartalma alapján a társadalompolitika valamennyi ágazatához kapcsolódik. A nemzeti stratégia is a társadalompolitika integrált részeként megvalósuló társadalmi bűnmegelőzés új megelőzési stratégiáját fogalmazza meg. Itt egy pillanatra meg kell, hogy álljunk. Korábban láthattuk, hogy a bűnmegelőzési tipológiák sorában az egyik lehetséges felosztási mód a társadalmi bűnmegelőzés és a büntetőpolitika dichotómiája, vagyis a társadalmi megelőzés közé tartoznak mindazok a büntetőjogon kívül eső intézkedések, amelyek a bűnözés visszaszorítására alkalmaznak. Mi a társadalompolitika részeként gondoljuk el a büntetőpolitikát, így a társadalmi bűnmegelőzés eszközrendszerébe a büntető igazságszolgáltatás bűnmegelőzés jellegű feladatait is oda tartozónak tekintjük. A kérdések sorában a nemzeti stratégia tükrében megválaszolásra kerültek azok a kérdések is, hogy kik, mely központi és helyi intézmények vegyenek részt a feladatok megvalósításában, hogyan történjen a beavatkozás (milyen kört érintsen a beavatkozás, mennyire és hol kell tekintettel lenni a kényszerre és önkéntességre), kik végzik a koordinációs tevékenységét, továbbá melyek a célcsoportok, és milyen intézkedéseket kell fogantatni a cél érdekében.

Összefoglalóan elmondható, hogy Magyarországon a bűnmegelőzés orientációt szolgáló politikai rendszere kialakult, gyakorlati rendszerének formálódása folytatódik, illetve az új elvek

alapján elkezdődött. Az előbbinek ad keretet a Parlament által elfogadott bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló határozat és a hozzá fűzött dokumentáció, amelyben rögzítették a hazai bűnmegelőzés stratégiailag fontos elveit, és amellyel a Parlament megtette az első lépést a bűnmegelőzési rendszer törvényi szintű szabályozásához. A gyakorlati feladatok megvalósítása, a végrehajtás érdemi és szervezeti feltételeiről a kormánynak kell gondoskodnia. Hogy mennyire fog sikerülni a kormánynak a már kiépült rendszerhez hozzáigazítani a határozat új elvárásait, hogy mennyire sikerül adaptálni a nemzeti bűnmegelőzési stratégia végrehajtási cselekvési programját a már működő bűnmegelőzési koncepcióba, az a jövő ígérete. Eljött az idő, amikor a kormánynak bizonyítania kell: a bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programjának végrehajtása mennyire váltotta be a hozzá fűzött reményeket, illetve mennyire alkalmas annak az úttörő jelentőségű eseménynek az előmozdítására, hogy először Magyarországon, számtalan meddő kísérlet után, megszülessen az első bűnmegelőzési törvény.

IV.1.2. Tovább lépési lehetőségek

Van egy eukonform bűnmegelőzési nemzeti stratégiánk, aminek megvalósítási programjának második időszakába lépve, végrehajtása jelenleg is folyik. Az 1995 óta működő modellről elég tapasztalat áll rendelkezésünkre, amely lehetővé teszi a rendszer értékelését is. Be kell látnunk, hogy az előbbi kedvező kép mellett nem minden „rózsaszínű”. A hazai bűnmegelőzés rendszerében talán az alsó szinten találhatjuk a legtöbb hiányosságot. Az 1990. évi LXV. számú önkormányzati törvény a bűnmegelőzés helyi megoldásait teszi lehetővé, többek között a rendőrség közreműködésével közösen felállítható bűnmegelőzési és közbiztonsági bizottságok formájában. A valóság ellenben az, hogy a magyar önkormányzatok a bűnmegelőzés céljára a hatályos jogszabályok útján biztosított lehetőségeket nem használják ki, pontosabban kis mértékben élnek vele. Helyi, községi, városi szinten alig érzékelhetőek az önkormányzat bűnmegelőzési kezdeményezései. Ez igaz a bűnmegelőzést közvetetten szolgáló módszerek kihasználására – gondolunk itt a városi-, községi-, falusi- utcák rendjének és az épületek tisztaságának fenntartására, az oktatási és tájékoztatási anyagok bűnmegelőzést szolgáló programjainak kezdeményezésére és támogatására - mind a direkt beavatkozásokra -, a bűnözéssel potenciálisan veszélyeztetett elkövetők és áldozatok segítésére, felügyeletére, integrációjára. A magyar önkormányzatok esetében szinte elvétve találkozunk direkt a bűnmegelőzést szolgáló helyi munkabizottságokkal, munkacsoportokkal. Az önkormányzati szerepvállalás hazai rendszerének szükségessége azért is sajnálatos, mivel helyi szinten az önkormányzatoknak van a legnagyobb lehetősége, hogy a civil kezdeményezéseket összefogja.

Az önkormányzati törvény bár az önkormányzatok kötelességének írja elő a közbiztonság helyi feladatairól való gondoskodást, ugyanakkor nem teszi kötelezővé. Teoretikus oldalról közelítve az önkormányzatoknak rendelkezniük kell saját, a helyi igényekre és lehetőségekre koncentrált közbiztonsági koncepcióval, illetve gondoskodni kell annak megvalósításáról is. Ez azonban igen sok esetben csak deklarált cél marad. Egyfelől az önkormányzatok jelentős része forrás hiányra panaszkodik, másfelől azonban vitatott az a kérdés, hogy ha az önkormányzat, aki az alkotmány alapján, illetve az önkormányzati törvény, továbbá a nemzeti stratégia által is felhatalmazott a közbiztonság helyi feladatainak ellátására, lehetősége van-e (megfelelő anyagi forrás birtokában) feladatai ellátására direkt önkormányzati szervezet létrehozni. Az előbbi jogszabályhelyek erről úgy rendelkeznek, hogy az önkormányzat közbiztonsági feladatainak végzésére önállóan alakíthatja ki e feladat ellátásához szervezetét. Ennek mond azonban - bizonyos olvasatban - ellent a rendőrségi törvény azon része, amely a rendőrség feladataként határozza meg a közbiztonság és a belső rend védelmét (bizonyos önkormányzati lehetőségek biztosítása mellett). Alkotmányunk is hasonló módon rendelkezik. Ha ehhez még hozzá tesszük a rendőrség bizonyos szereplőinek vonakodását egy esetleges önkormányzati rendőrség felállítása kapcsán (ez máig vitatott kérdés még az elméleti szakemberek körében is), s a feladatok leosztásának megkérdőjelezését, nyilvánvaló, hogy bizonyos konkurenciát sejtethetünk a bűnmegelőzés két kiemelt szereplője körében. Ugyanakkor az előző jogszabályi rendelkezéseknek van egy másik olvasata, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy mivel mindkét szerv felhatalmazást kap a bűnmegelőzésben, a közbiztonság fenntartásában játszott tevékenységéhez, így csak akkor tudja mindkettő maradéktalanul megvalósítani feladatát, ha egyenrangú partnerként együttműködnek. Bár az együttműködés bizonyos vetületei működnek a két fél egymáshoz fűződő kapcsolatában (annál is inkább, mert kötelezően előírt), ugyanakkor az egyenrangú partnerség nem mindenhol megoldott.

Mivel a nemzeti stratégia a bűnmegelőzés alulról történő építkezésére alapoz, ezért a jövőbeni feladat, hogy az önkormányzatok nagyobb motivációs szintjét elérjék, mindenekelőtt célirányosan a bűnmegelőzés kimondott helyi céljára történő központi támogatás növelésével, továbbá az önkormányzatokon belül speciális bűnmegelőzési szakismeretekkel rendelkező személyek foglalkoztatásának kezdeményezésével, az ehhez való hozzájárulással. A helyi bűnmegelőzés koordináló tevékenységét ki kell venni a rendőrség kezéből, abban a helyi önkormányzatok előbb említett képviselőjének kellene eljárnia. Az ő munkája részévé kell tenni az alulról építkező bűnmegelőzés legfontosabb szereplői (polgárőrök, közterület-felügyelők, védőnők, házi- és szakorvosok, családsegítők, szociális munkások, gyermekvédelem

szakemberei, a szociális- és egészségügyi rendszerben dolgozók, alkohol- és drogmegelőzésében résztvevők, a helyi rendőrség, kisebbségi önkormányzatok) munkájának összehangolását és együtt munkálkodásának folyamatos biztosítását. Ugyancsak nem eléggé kiterjedt és differenciált nemzetközi összehasonlításban a civil kezdeményezések sora, ráadásul, amelyek működnek, azok közül többségének nincsen helyi tagozata. Talán a polgárőrség és az őrző-védő vállalkozások tekinthetők kivételnek. Elenyésző a Szomszédok Egymásért Mozgalom, amelynek elterjedtségéért mind többet kell tenni. Hiányoznak azok a helyi kiadványok, amelyek felhívják a figyelmet a lakossági önszerveződések, vagy egyszerűen az állampolgár jelentőségére és lehetőségeire a bűnmegelőzés terén. Ugyanígy széles körben hiányoznak a helyi tájékoztatási lehetőségekben a biztonságtechnikai megoldások és beszerzési lehetőségeinek információi. Nem megoldott helyi szinten az elméletileg megalapozott, gyakorlati megoldási módokat tartalmazó, a követelményekhez folyamatosan igazodó alap és speciális szakmai ismeretek képzése. Hozzá kell tennünk, hogy ez fővárosi és országos szinten sem igazán tisztázott területe a bűnmegelőzésnek.

Nem elég hatékony a gazdasági, üzleti tevékenység részvétele sem a bűnmegelőzésben, nem elsősorban saját vagyoni biztosítása terén, sem a vagyon- és személyvédelmi vállalkozások elterjedtsége tekintetében van probléma. A gazdasági vállalkozások inkább abban a tekintetben nem motiváltak eléggé, hogy a prevenció szemléletet tükröző közérdekű munka lehetőségét nyújtsák a pártfogás alatt állóknak, az erre a jogkövetkezményre ítélt elkövetőknek, továbbá a megelőzés céljába helyezhető non-profit vállalkozások száma is csak töredéke a kívánatosnak.

A nemzetközi tendenciák fényében hiányosságnak kell értékelnünk a rendőrség bűnmegelőzés terén kiépített rendszerét. Vannak ugyan a rendőrségen belül speciális alegységek, kimondottan a bűnmegelőzés szolgálatába állítva, és többé-kevésbé kialakult (jogszabályi szinten mindenképpen) a rendőrség kooperációja más bűnmegelőzésre hivatott szervekkel, sőt, a rendőrség a helyi lakosság valamennyi pozitív irányultságú önvédelmi kezdeményezését támogatja, illetve ki veszi részét a bűnmegelőzési propaganda és tájékoztató tevékenységből. Ezek mindenképpen pozitív eredményként értékelendők. Ugyanakkor nem árt átgondolni a rendőrség prevenció hatékonyságának előmozdítása érdekében az eddig bevált rendszeren túli esetleges megoldásokat. Mindenekelőtt javasoljuk a rendőrség dichotóm rendszerré történő kialakítását, a közösségi rendőrség felé való elmozdulást. Lényegében ezt úgy is felfoghatnánk, mint amely a hazai körzeti megbízotti rendszer továbbfejlesztését kívánja meg. A külföldi tapasztalatok alapján az önkormányzatok alárendeltségében szervezett, nagy helyismerettel rendelkező, a település közösségét ismerő, annak szükségleteit figyelemmel

kísérő közösségi rendőrségek érezhető módon javítják az emberek szubjektív biztonságérzetét, sőt, a kisebb és közepes súlyú bűncselekmények visszaszorításában mérhető eredményeket produkálnak. Nem mellékes, hogy a lakosság állandó kontrollja és értékelése alatt működnek, nincsenek megterhelve számtalan rendészeti feladattal, tevékenységének középpontjában a prevenció áll. A rendőrség munkájának megújulásához vezethetne továbbá a helyi adottságoknak megfelelő helyen és témában megelőzési tanácsadó irodák felállítása. (Ez néhol már adott.) Ezek a tanácsadó irodák ingyenesen tájékoztatnák adott állampolgárt a személy- és vagyonbiztonság helyi lehetőségeiről (elkerülve azokat, akik sem a szakmai, sem a jogszabályi előírásoknak nem felelnek meg), mintákat nyújtanának belőlük, illetve beszerzési helyüket is megadnák. A rendőrség bűnmegelőzési programjairól is általános tájékoztatást nyújtanának; sőt arra képzett szakember segítségével a bűnözéstől való szorongás enyhítésében is közreműködhetnek. Továbbá szerepet vállalhatnak a rendőrségi állomány témában történő továbbképzésében, egyfelől abban, hogy a rendőrök fokozottabban értékeljék a prevenció fontosságát, másfelől abban, hogy növelje az állomány bűnmegelőzési ismereteit.

Az igazságszolgáltatás felől érkező megelőzés terén tovább kell járni azon a már megkezdett úton, amely az alternatív, illetve diverziós eszközökkel gazdagítja a hazai igazságszolgáltatás rendszerét.

A nemzetközi szervek által kibocsátott különböző dokumentumok hasonló elképzelései többé-kevésbé a magyar jogrendbe és a nemzeti stratégiába is beépültek. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának kidolgozása a nemzetközi dokumentumok sarkalatos pontjaival összhangban történt (oda figyelve a több szereplős rendszerre, a területiség és partnerség elvére, az alapvető emberi jogok tiszteletben tartására a bűnözés kezelése kapcsán is). Másfelől a hazai bűnmegelőzésre vonatkozó tevékenységek normatív alapja több jogforrásból olvasható ki. Törvények, rendeletek, határozatok, jogszabálynak nem minősülő egyéb irányítási eszközök adják a bűnmegelőzési tevékenység jogi alapját. Ez a kavalkád – véleményünk szerint – több szempontból rendezésre szorul. Egyfelől, mivel a társadalmi bűnmegelőzés egy több szereplős rendszerre épül, melyben némely szereplő tevékenységének van önálló jogszabályi rendelkezése³, míg másoknak nem, így korántsem biztos, hogy minden szereplő tisztában van (saját szabályozásában foglalt igazgatásán túl) az egymáshoz fűződő viszonyait és lehetőségeit rendező jogszabályi előírások tartalmával. Másfelől azt is látnunk kell, hogy a társadalmi bűnmegelőzés közösségi színterének szabályozása a mai napig kivetnivalót hagy maga után,

³Többek között: *A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv.*; *A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. tv.*; *A közterület-felügyeletről szóló 1999. évi LXIII. tv.*; *A vállalkozás keretében végzett személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól, a Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamaráról szóló 1998. évi IV. tv.*; *A polgárőrségről szóló 2006. LII. tv.*

amennyiben az önkormányzatoknak, a civil szervezeteknek és a lakosságnak a bűnmegelőzésben történő közreműködése nem rendezett, illetve a hatályos jogszabályozás nem elégséges, vagy az önkormányzatok és a rendőrség kapcsolatánál nem egyértelmű. Ezen problémák is felhívják a figyelmet a bűnmegelőzési törvény minél hamarabb történő megszületésének szükségességére, arra, hogy nem lehet ki kerülni a bűnmegelőzés komplex rendszerének átfogó, részletezett, mélységében kidolgozott törvényi szintű szabályozását. Jövőbeni legsürgetőbb feladatként ezt látjuk.

A társadalmi bűnmegelőzés továbbfejlesztése érdekében a kormány a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003. országgyűlési határozatban határozta meg a fontosabb jogalkotási feladatokat. Ezen túl a mindenkori helyzethez igazodva és az új kihívásoknak megfelelően a további jogalkotási feladatokat a nemzeti stratégia végrehajtását célzó kormányhatározatokban olvashatjuk. Ezen dinamikusan működő rendszer ellenére továbbra is fenntartjuk azt a kijelentésünket, hogy a legfontosabb jogalkotási feladatnak a bűnmegelőzésről szóló törvény tervezetének, és megfelelő szakmai vita után annak elfogadását tartjuk.

IV.2. A fiatalkori kriminalitás prevenciója

IV.2.1. A jelenlegi helyzet

Az általunk készített swot-analízis abba az irányba mutat, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó bűnmegelőzési rendszer struktúrája kiépült. Különbőféle állami és társadalmi szervezetek kimondottan a fiatalkorúak megóvása és prevenciója céljából szerveződtek, és végzik napi munkájukat. A probléma nem a szervezetrendszer kiépületlenségében vagy hiányában van, mint inkább a minőség és hatékonyság problémájával állunk szemben. A többszintű intézményháló működése nem kompakt, ami önmagában nem is gond, hiszen ez az a terület, ahol a bizonyos fokú decentralizáltságra, kreativitásra az egyedi problémák sokszínűsége miatt szükség van. A probléma ott jelentkezik, hogy ezeknek a különböző szervezeteknek, intézményeknek a működése nem összehangolt, kapcsolatuk laza, tevékenységük, egymáshoz való viszonyuk nem tisztázott. Természetesen, különösen az állami hatóságok esetén, felelősségi körük, működésük, hatáskörük, egymáshoz való kapcsolatuk az elvi, törvényi szabályozás szintjén lefektetett, ugyanakkor a gyakorlati viszonyok terén ebben számos hiányosság mutatkozik. Az egyes ügyekben eljáró hatóságok és egyéb szerveződések átfedik egymást, „a több bába közt elveszik a gyerek” szindróma nem egy esetben olyan eredménnyel jár, hogy a fiatal maga esik ki a rendszerből, ügyében nem történik eljárás. A hazai gyermekvédelem rendszerében nagy

mérföldkőnek számító 1997-es gyermekvédelmi törvény⁴ igyekezett nem csupán deklarálni, hanem egyértelműen előírni az állam szervei, sőt az emberi közösségek és az egyes polgár számára is, hogy mit kell tenni a gyerek érdekében és védelmében. A törvény a hatáskörök és az együttműködés szabályozására is kiterjed, érthetővé teszi az érintett résztvevők jogait és kötelességeit. Elvi szinten azt mondhatjuk, hogy van egy jól kimunkált, a múlt hibáit kiküszöbölni igyekvő, és a kor szellemiségének megfelelő gyermekvédelmi törvényünk, a maga több lábbon álló szervezetrendszerével. Emellett a gyermekvédelem intézményrendszerén túlmutató bűnüldöző (rendőrségi) szervek munkájában és az igazságszolgáltatás struktúrájába tartozó pártfogói szolgálatban is deklaráltak - jogaikra tekintettel - a gyermekek védelme. Adódik a kérdés: akkor minden jól működik? Nem. Nem teljesen. A kinyilvánított célok, a jog adta lehetőségek és kötelességek teljesítése nem minden esetben van szinkronban a valósággal, ahogy az alábbi intézményi összefoglalóból ki fog tűnni.

IV.2.2. Tovább lépési lehetőségek

Nem könnyű választ adni arra a kérdésre, hogy milyen további utakat kell találnunk, és mit kell tenni annak érdekében, hogy csökkenjen a fiatalok kriminalitása, illetve a már elkövetővé vált fiatalok ne kövessen el több törvénybe ütköző cselekedetet, és megfelelő segítséget kapjon ahhoz, hogy az életét tiszta lappal folytathassa. A swot-analízis segítségével láthattuk, hogy a fiatalok bűnmegelőzés terén milyen eredmények valósultak meg és mik a hiányosságok. Ezekre tekintettel szeretnénk a jövő irányait rögzíteni, pontosabban a szűkre szabott keretek között mi csak az általunk legfontosabbnak tekintett módosításokat határozzuk meg. Ezek elsősorban a problémával közvetlenül foglalkozó intézményrendszerekre vonatkoznak. A fiatalok bűnözés etiológiájának vizsgálatakor láthattuk, hogy e korosztály kriminalitásának okait nem lehet egyszerűen az egyik vagy a másik ok kijelölésével meghatározni. Léteznek makrostrukturális ellentmondások, amelyek a család helyzetén keresztül éreztetik hatásukat, vagy mikrostrukturális környezeti hatások, amelyek közvetlenül hatással vannak a fiatalok magatartásának alakulására. Természetesen minden olyan intézkedés, amely ezeket az okokat megszünteti, de legalábbis megszüntetésüket szolgálja, a bűnmegelőzés kérdésébe tartozik, s jelen fejezet része is lehetne. Megfogalmazhatjuk például azt, hogy a nők munkavállalásában lehetőséget kell adni a négy vagy hatórás munkaidőnek; vagy hogy a deprivált családokat nagyobb mértékben kell támogatni; vagy egyenlő esélyt kell nyújtani a társadalmilag hátrányos helyzetben lévő családok tagjainak a kulturális felemelkedésre. Javasolhatjuk az erőszakmentes

⁴1997. évi XXXI. törvény, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.

konfliktuskezelő technikák integrálását az oktatói, nevelési programokba. Mondhatjuk, hogy több és sokszínűbb szabadidő eltöltését, közösségteremtést szolgáló iskolai és egyéb helyi programokat kell szervezni. Ezek mind, a nem említett végeláthatatlan kezdeményezésekkel együtt, a fiatalok bűnmegelőzést szolgálják. Ezek fejlesztésében is tehetnénk javaslatokat, ellenben ezeknek a megoldása ütközik a legnagyobb korlátokba, ráadásul hatásuk is csak távolabbi időperiódusban értékelhető, illetve közvetlen hatásuk mérése sem egyszerű. Nincs lehetőségünk arra, hogy a bűnmegelőzési stratégia kialakításának minden kérdésére kitérjünk, ezek fontossága mellett a bűnmegelőzés szervezete és tevékenységi köre köréből most csak azokat a szegmenseket nézzük meg, amelyek terén a beavatkozás egyszerűbb, rövidebb időt vesz igénybe, továbbá közvetlen hatásuk jobban átláthatóbb.

A probléma, mint mindig itt is a megvalósításban, illetve annak hiányában mutatkozik.

- A legfőbb gondot abban látjuk, hogy a gyermekvédelem terén mutatkozó feladatok megkívánta szakmai koordináció egyediséggel működik. Vagyis hol igen, hol nem, illetve mindenekfelett a feladatot elvégző személy(ek) kreativitásán múlik, van-e összefogás a különböző érintett területek között. Ez gyakran olyan szinten sem működik, hogy maga a törvény adta kötelesség sem funkcionál, sokszor hatósági szinten sem, miszerint bizonyos érintett intézményeknek és személyeknek törvénybeli kötelessége, hogy amennyiben a gyermek veszélyeztetettsége a tudomásukra jut, kötelesek azt jelezni a megfelelő hatóságoknak, ahol aztán, ha szükségét érzik, kezdeményezik az ilyenkor szükséges eljárást. Ezt a kötelességet, vagyis a szignalizációt tekinthetjük a gyermekek védelme első és legfontosabb állomásának, hiszen a korai felismerés, a korai beavatkozás, a megelőzés, és az időbeni sikeres korrekció előfeltételeit adja. Mivel ezt a szignalizációt a törvényalkotó elvárja bármely állampolgártól, bármely a gyermekek érdekeit képviselő szervezettől, illetve kötelességének tekinti az állami hatóságoknak, szervezeteknek, ezzel gyakorlatilag az egész társadalom felelősségévé tette az időbeni jelzést. Gyakorlatilag ez nálunk nem, vagy minimálisan működik, illetve a jelzések legtöbbször már akkor futnak be, amikor a problémát már nem lehet kikerülni, és a tünetek már kezelésre, és nem potenciális elhárításra szorulnak. Különösen sajnálatos, hogy leginkább az első intézményi körből hiányoznak a jelzések, gondolunk itt az oktatási- és egészségügyi intézményekre, az állampolgári bejelentési hajlandóságról nem is beszélve. Mindaddig, amíg a lakosság tudatában nem rögzített, hogy a gyermekek védelme társadalmi ügy, addig magas látenciával kell számolnunk. El tudunk képzelni olyan országos felhívásokat, közérdekű információkat, esettanulmányokat, amelyek a gyerekek érdekeire és veszélyeire felhívva a figyelmet, fokozza a bejelentési hajlandóságot a lakosság körében. (Hozzátevé, hogy ezeket megfelelő körüljárással

kell kezelni, elkerülvén a hamis jelzéseket, s mindenekelőtt a törvénnyel harmonizálva a gyerek érdekeit és a család támogatását kell szem előtt tartani.)

- A struktúrájában jól kiépített rendszer másik jelentős hibáját abban látjuk, hogy amikor már a rendszerbe kerül a fiatal, az egyes és párhuzamosan intézkedő hatóságok nem egy esetben nem működnek együtt. Így fordulhat elő az is, hogy az egyik gyermekvédelem feladatával ellátott intézmény nem jár el a másik intézmény által javasolt ügyben, s ez odáig fajul el, hogy egymást feljelentik, és fellebbeznek egymás döntései ellen. A prevenció tekintetében tehát nem elhanyagolható szempont a fiatalok ügyében a folyamatos cirkuláris továbbjelzés. Ennek kiküszöbölésére látjuk jó megoldásnak, ha az érintett hatóságok közti munkakapcsolat nem csak a telefonra korlátozódna, hanem **bekövetkezne az intézményközi esetmegbeszélések rendszerének kialakítása** olyan szereplőkkel, mint a gyámhivatal; a jegyzői hatáskörrel rendelkező személy; a gyerekjóléti és családsegítő szolgálat képviselője; a rendőrség kijelölt személye; a védőnő; az ifjúságvédelmi felelős; a szakellátás munkatársa; a bűnmegelőzési tanács munkatársa, vagy a pártfogó. Magyarországon a törvény adta kötelesség ellenére, az eseti megbeszélések rendszere nem természetes része a gyermekvédelem napi munkájának, ha megtörténik is, jobbra csak azok között, akik egy intézmény falain belül dolgoznak, és/vagy ismerik egymást. A gyermekjóléti szolgálatnál a rendszer előírja az eseti megbeszéléseket, amiket egyik helyen megtartanak, míg máshol nem. A rendszeres megbeszélések ellen a legfőbb érv, hogy nincs idő erre, ami igaz is, hiszen az egyes hatósági szakemberek saját munkájukban nem érik utol magukat, mégis meg kell teremteni a lehetőséget erre. Ennek megvalósulását látjuk a most kiépülő, 2003. július 1-től, a megyei gyámhivatalokban felállított gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátor intézményében, annál is inkább, mivel ez az intézmény kimondottan a koordinációra épített, legelső feladata a prevenció munkák és azokat végzők összefogása. A gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzésének egyik legjelentősebb bázisa (különösen az elmúlt évek törvényi változásai nyomán) a gyámhatóság, amely munkájának szabályozását az 1997. évi XXXI. számú Gyermekvédelmi törvény (Gyvt.), illetve a Kormány 149/1997. (IX.10.) számú, a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló rendelete (Gyer.) végzi el, amelyeknek időszakos módosításaira is sor kerül(t). Ennek legutóbbi példája a 2003-as év, amikor is bekövetkezett a témánk szempontjából legfontosabb módosítás. A jogalkotók kibővítették a gyámhatóság feladatait, aminek keretében, bűnmegelőzési célú rendelkezésekkel egészítették ki a Gyermekvédelmi törvényt.⁵ Ennek megfelelően a megyei (fővárosi) gyámhivatalok elősegítik és koordinálják a bűnelkövetés, illetve bűnisméltés megelőzését

⁵Gyvt. 2.§ (1), illetve a 122.§. (1)-(3). Beiktatta a 2003. évi XIV. törvény 25-26.§-ok.

szolgáló programok indítását az érintett gyermekek számára. E feladatokat a megyei gyámhivatalokon belül működő – előbb említett - gyermek és ifjúságvédelmi koordinátorok látják el.⁶ A jogalkotó a koordinátor feladatai közé sorolta a szakmai koordinációs értekezletek összehívását, illetve a bűnmegelőzés érdekében elvégzendő feladatok megvitatása céljából megyei egyeztető tanácskozás tartását a bűnmegelőzésben érintettek részvételével. Ebben a rendszerben nagyobb lehetőséget látunk – a fentebb hiányolt - egyedi ügyekben az eseti megbeszélésekre a rendszeres találkozásokon túlmenően. Ezeket a koordinációs összehívásokat alkalmasnak találjuk arra, hogy eseti megbeszélésre fordítsák őket, s a gyerek - aki több hivatal adminisztrációs rendjében megjelenik – ügyének több szempontú átvilágítása megtörténjen, és az ügyben eljárni hivatott szerv a lehető legjobb megoldást adja a fiatal problémájára. Még nem tudjuk, hogyan válik be az új rendszer a gyermekvédelem terén, az mindenesetre már most látszik, hogy valamilyen „origónak” tekintik a gyermek- és fiatalkori bűnmegelőzés terén. Egy olyan valakinek, (idézve a gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátor feladataiból), aki *„elősegíti és koordinálja a bűnelkövetés, illetve bűnisméltés megelőzését célzó programok indítását, a veszélyeztetett gyermekek, továbbá a bűncselekményt elkövetett, de nem büntethető, valamint a büntetőeljárás alá vont gyermekek számára. Tájékoztatást kér a helyi önkormányzatoktól, civil szervezetektől, illetve az általuk fenntartott intézményektől a bűnmegelőzési programok indításáról Összehangolja a településen és a megyén belül a gyermekek számára indított bűnmegelőzési programokat. Együttműködik a helyi önkormányzatokkal, civil szervezetekkel, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatást ellátó személyekkel és intézményekkel, közoktatási intézményekkel, a pártfogó felügyelői szolgálattal, a rendőrséggel, az ügyészséggel, a bírósággal, a drogmegelőzést, illetve drogrehabilitációt végző intézményekkel. ... Kapcsolatot tart az áldozatvédelemben szerepet vállaló civil szerveződésekkel, illetve a rendőrség áldozatvédelmi referensével. Közvetíti a más megyében működő vagy országos szervezetek által kezdeményezett programokat, képzéseket és segítséget nyújt ezek igénybevételéhez. Évente jelentésben elemzi a megyében a gyermekkori, illetve fiatalkori bűnelkövetés helyzetét, és értékeli a bűnmegelőzési tevékenységet. ... Felkérésre részt vesz jogszabály-tervezetek véleményezésében javaslatokat készít az osztály szakfeladatainak magasabb szintű ellátása érdekében. ...”⁷* Ezekon túlmenően prevenciós programokat szervez, előadókat keres fel, és az érintettek számára továbbképzési előadásokat rendez, a médiák felé információ felhívásokat rendel meg. Pályázatfigyelő tevékenységet végez a gyermekek védelmét szolgáló

⁶Gyvt. 122.§. (1).

⁷A feladatkör leírását, a Zala Megyei Közigazgatási Hivatal Gyámhivatal Titkársági és Koordinációs Irodája Zalaegerszeg, bocsátotta rendelkezésünkre. (Kiemelés tőlem: R.A.)

bűnmegelőzési projektek terén, illetve a munka eredményeként pályázatokat ajánl ki más szakellátás felé, segítséget nyújt a pályázatok benyújtásához, illetve azok célszerű felhasználásában, továbbá koordinációs értekezleteket tart a megye legkülönbözőbb pontjain. Azért tartottuk fontosnak kicsit részletesebben megismertetni a munkájukat, mivel az intézmény felállítását rendkívül fontosnak találjuk. A gyermek- és fiatalkori bűnelkövetőkkel - közvetlen megfogalmazott prevenciós és megóvási célokkal - eddig is foglalkoztak más intézmények, többek között a gyermekjóléti szolgálatok, a pártfogó hálózat. A probléma ezekkel az, hogy míg az előbbi munkájában a veszélyeztetett és/vagy problémás gyerekek körében a bűnelkövető fiatal csak, mint egy típus jelenik meg, addig az utóbbinál az a gond, hogy tevékenységük csak az elkövetés, és elfogatás után lép be a rendszerbe. Úgy tűnik, a hazai gyermekvédelem rendszerében ez lesz az első olyan intézmény, amely kimondottan a valós- és potenciális gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők érdekében végez prevenciós tevékenységet. Új a rendszerben az is, hogy a szó valódi értelmében vett megelőző munkát folytat, mindenekelőtt az elsődleges megelőzési eszközökkel élve. Azzal, hogy a jogalkotó a feladatai között határozta meg a gyermek- és fiatalkori bűnözés helyzetének, és a bűnmegelőzési tevékenység értékelését, egy eddig hiányzó láncszemet pótol. Az eddigi tapasztalatok szerint ugyanis nemcsak a rendszeres intézményközi megbeszélések rendszere hiányzik a hazai gyermekvédelem rendszeréből, hanem a gyermekek védelme érdekében végzett tevékenységek folyamatos és szakszerű kiértékelése, valamint a szolgáltatások és eredményeik kontrollingja (ahogy ezt a későbbiek során különösen hiányolni fogjuk a D.A.D.A. program, és a pártfogók munkája esetében). Elengedhetetlenül fontos a bűnmegelőzési tevékenység, a már működő prevenciós programok hatékonyságának vizsgálata (amelyet úgy néz ki, hogy a koordinációs felelősök a maguk területén megoldanak, illetve bizonyos rendőrségi értesítők is vannak saját gyermekvédelmi tevékenységükről). Ugyanígy fontos lenne az is, hogy az egyéb érintett szervek, mint például a gyermekjóléti szolgáltatók, a pártfogók, sőt a civil szerveződések, egyházi szervezetek is, vizsgálják felül éves szinten gyermekvédelmi tevékenységük eredményeit és hathatóságukat, illetve ezek dokumentálását bocsássák egymás rendelkezésére, valamint hozzák őket nyilvánosságra. Az egy másik kérdés, és egy másik probléma, hogy milyen feltételei adottak ennek a munkának, hiszen egyfelől az azonos cél érdekében működő különböző eszközökkel élő szervek munkájának mérésére egy egységes és kiépített értékelési rendszer megalkotása tűnik célszerűnek, másfelől arra alkalmas szakember is szükséges az adatok összegyűjtésére, feldolgozására és kiértékelésére. Ezeknek a problémáknak és megoldásuknak ugyanolyan prioritást kell élveznie jelen körülmények közt,

mint magának a prevenciós programok kidolgozásának. Jelenleg úgy tűnik, hogy a gyermek- és fiatalkori bűnözés prevenciójában a megyei (fővárosi) gyámhivatalok, illetve azok ifjúságvédelmi koordinátorai bűnmegelőzési tevékenységük során nemcsak irányító, hanem ellenőrző és értékelő szerepet is betöltenek (legalábbis törvény adta lehetőségük és kötelességük, hogy hogyan fognak élni vele, az a jövő válasza).⁸ Visszatérve és lezárva a gyermek- és fiatalkori bűnmegelőzés koordinációs felelősei új intézményrendszeréről szóló kérdést, az előzőkre tekintettel mindenképpen támogatjuk ennek a rendszernek a fennállását, országos szintű kiépülését. Fiatal még az intézmény ahhoz, hogy értékeljük munkáját, a rendszer némi megismerése azonban arra késztet bennünket, hogy pár gondolatot megjegyezzünk. A koordinációs irodák felállítása jó gondolat, hiánypótló szerepet tölt be. Ugyanakkor úgy gondoljuk, hogy a törvényalkotó magára hagyta a munkát befogadó és elvállaló intézményt és felelőst, már ami a feladatok végrehajtásának konkrét leírását és végrehajtását illeti. A fentebb idézet munkaköri leírások túl általánosak, sok minden belefér, ebből következőleg sok minden ki is hagyható belőle. A munkát végző ügyességén múlik, mit tud belevinni munkájába, mit nem, és azt hogyan oldja meg. Másfelől azzal, hogy megyei szintre utalták a kérdést, szinte időt se hagynak az érintett szakembernek a munka elvégzésére. Megyei szinten a koordinációs felelős által összehívott havi értekezletek, aminek alapját általában a rendőrkapitányságok, illetve rendőrőrsök jelentik, havonta egy öt-tíz-tizenöt helyet és alkalmat jelentenek a koordinációs felelősnek. Ezeknek a megtartása, az arra való felkészülés, és a további napi munkák elvégzése jelentős energiát és időt rabol el az adott felelőstől. Nem beszélve a munkájuk lényegét jelentő prevenciós programok megszervezéséről, és abban való közreműködésről. E mellett pályázati anyagok figyelésére és helyzetértékelésre szinte nem is marad idő. Ráadásul a kiépülő országos rendszerben van olyan intézmény, ahol egy személy alkotja a koordinációs titkárságot.(?) Mindezek fényében úgy gondoljuk, hogy nem ártana átgondolni feladatkörük végrehajtásának lehetőségeit. Nem azt javasoljuk, hogy feladatkörüket szűkítsék, hiszen ez egy olyan intézmény, amely a bűnmegelőzés valamennyi területét átfogja, beleértve az áldozat védelmet és a kábítószer prevenciót is. Szintén nem szabad elvenni azokat a területeket innen, amit először vállalt fel valaki, mint a kiskorúak bűnözésének helyzetértékelése (a rendőrség, ügyészség, IM mellett), illetve a megelőzési programok értékelése. Az előbbinél különösen lényeges, hogy lehetőség van arra, hogy ne az előbbi szervek jogszemponitú, a tette koncentráló összegzései ismétlődjenek meg, hanem a tettesekre és környezetükre fokozottabban odafigyelő elemzések készüljenek el. Egyszóval nem feladat megvonásában látjuk az eredményesebb

⁸149/1997. (IX. 10.) 5/A.§ (5)-(7).

munka meglétét, hanem több személy alkalmazásával, illetve mind több arra képzett személy felvételével. Ez utóbbi esetben elgondolkodtató ugyanis, hogy egy vagy két személy hogyan tudja elvégezni a többféle szakmai ismereteket igénylő szerteágazó feladatokat. Hisz jelen feltételek mellett egy koordinátornak egyszerre kell rendelkeznie jogi látásmóddal és jogszabályalkotó kezdeményező képességgel. Egyszerre kell lennie statisztikusnak, elemző és empiriát gyakorló szociológusnak, s nem utolsósorban eredményes pályázatfigyelőnek- és írónak. Csak ezen tudások megszerzése, más esetekben, több évet vesz igénybe.

A másik megoldási javaslatunk, hogy bizonyos feladatok esetében átgondolandó a helyi szintre történő átadásuk. Vagyis, hogy ne csak megyei szinten legyenek meg a koordinációs felelősök, hanem városi és kistérségi, vagy ahol szükséges, akár település szintjén is. Dolgozatunkban nemegyszer hangoztattuk, hogy a fiatalkori bűnözés kezelésének problémájában döntő szerep jut a velük foglalkozó intézményháló milyenségének, beleértve a legkülönbébb diszciplínák alkalmazhatóságát és alkalmazandóságát. Itt az idő, hogy felhasználjuk a kriminálstatisztika eredményeit, és segítségével felmérjük, hogy melyek azok a területek az országban, ahol fokozottabban elkelnének bűnmegelőzési intézmények, köztük a prevenciós koordinátorok. Megyei szinten koordinálni és elvégezni a szakmai értekezleteket, illetve felhasználni ezeket eseti megbeszélésekre szinte lehetetlenség. Az eddigi tapasztalat mindenesetre ezt mutatja. Szervezésében és hatékonyságában is eredményesebb lenne városi, helyi szinten tartott intézményközi eseti megbeszéléseket tartani, és más, a helységekhez jobban kötődő feladatokat megosztani. A megjegyzések sorába kívánczik az az elvárás is, hogy az ilyen prevenciós munkák elvégzését csak jól felkészült, és több területhez értő személy tölthesse be. Nem elég, hogy van egy felsőfokú végzettsége, az csak alap a továbbképzésre. Tudni kell a jogász nyelvén érteni, a pszichológus szintjén beszélni, a szociológus szintjén elemezni, a szociális munkás szintjén empatikus készséget mutatni, és lehetne tovább sorolni azokat a tulajdonságokat, amelyeket a feladat betöltésére szükségesnek találunk. Itt is reális követelmény, ami a gyermekvédelemmel foglalkozó valamennyi szakágra is igaz, hogy ezeknek az embereknek folyamatos és minél differenciáltabb továbbképzésben kell részt venniük.

Eddig is látható volt, hogy jelen dolgozat írója fantáziát lát a koordinációs felelősök intézményének felállításában. Úgy gondoljuk, ha az idő megmutatja, hogy nemcsak a jogalkotó szándéka volt helyes, hanem a rendszer működése is hatékony, akkor mindenképpen ajánlott az intézmény befolyásolási körének kiterjesztése. Jelenleg a megyei gyámhivatalok körében működik, azoknak, mint egy alárendelt szelete. Mi azonban úgy gondoljuk, hogy ha betölti mindazt a feladatot, amit a törvény rá ruházott, akkor a gyermekvédelem rendszerének

központjává is válhatna, egyfajta orientáló és irányító szervvé a gyermek- és fiatalkori bűnözés prevenciók rendszerében.

- Tekintettel arra, hogy a fiatalkori kriminalitás megelőzésének igazi tere a gyermekvédelem rendszerében adódik, ezért javasoljuk a bűnözéssel kapcsolatba kerülő kiskorúak rendszerben elfoglalt helyének és kezelésének újragondolását. Mindenekelőtt a megelőzés legfontosabb rendszerének, a gyermekjóléti szolgálat megerősítését tartjuk elkerülhetetlennek. A kiskorú problémája a család problémája is, illetve nemegyszer a kiskorú problémája maga a családja. Ennek szem előtt tartása bizonyítja, hogy a gyermekjóléti szolgáltatások voltaképpen a megelőzés eszközei. A szolgáltatások, a gyermeki jogokról és a támogatásokról való tájékoztatás, ezekhez való hozzájutás elősegítése, családtervezési-, nevelési-, egészségügyi-tanácsadás, észlelő- és jelzőrendszer működtetése, a jelzőrendszer elemei között az együttműködés megteremtése, a konkrét szakellátás és alapellátás, valamint gyermek-gondozási terv eszközeivel szolgálják a problémás gyerek és családja segítségét. Ebbe a rendszerbe valamennyi ismertté vált veszélyeztetett, valamilyen oknál fogva problémás gyerek bekerül, köztük a bűnt elkövető kiskorú is. A szolgálat által elkészített, a kiskorú helyzetét felmérő tanulmány eredményeként dől el, hogy fenn áll-e olyan veszélyeztetettségi körülmény, ami indokolja az alapellátás, súlyosabb esetben a szakellátás igénybevételét. Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, mérlegelési lehetőséget nyújt a település önkormányzatának, hogy javasolja-e a fiatal családból való kiemelését, illetve azt is eldöntheti, hogy a rendszeres és rendkívüli támogatást milyen formában nyújtja, természetbeni ellátás vagy pénzbeli formában, illetve elrendel-e családgondozót. A bűnelkövető fiatalok nem időzik sokat a rendszerben, pontosabban az ügyével való foglalkozást jellemző módon nem önállóan végzik, hanem vagy közösen, más intézményekkel történik a bűnelkövetőkkel kapcsolatos szociális munkájuk (az önkormányzatokkal, pártfogókkal, rendőrséggel), vagy csak közvetítő szerepet játszanak benne. Ez a megosztottság természetesen nem rossz akkor, ha megfelelő jelzés és visszajelzés van a különböző folyamatokért, szakaszokért felelősök között. Ennek megléte is megköveteli azonban azt, hogy a fiatalokkal és családjukkal való kapcsolattartás, és a szükséges bánásmód akkor se szakadjon meg, ha súlyosabb esetekben a fiatalok a pártfogók, illetve a rendőrség, a bíróság kezébe kerül, a család támogatásában, a család és a fiatalok kapcsolatának rendezésében és fenntartásában ekkor is szerepet kell vállalniuk. A helytelen, a hibás, a nem elegendő, vagy egyenesen veszélyeztető családi szocializáció folyamatába való beavatkozásnak még nem találtuk meg a legjobb módszerét. Az iskola, az

önkormányzat, a rendőrség, vagy akár a bíróság nem alkalmas és nem hatékony szereplő ennek a feladatnak a megoldására (nincs tisztelete, vagy nincs ereje, vagy az egyéni szabadságjogok miatt korlátozott cselekvőképessége), míg az egyház vagy bizonyos közösségi mozgalmak csak igen szűk köre tehetik meg ezt. Talán egyetlen igazán szóba jöhető intézmény erre a család- és gyermekjóléti szolgálatok, akik a veszélyeztetett fiatalok családjával bár hatósági kapcsolatban vannak, de semmiképpen nem erőszak vagy igazságszolgáltatási szerepkörben. Nem annyira hivatalnokként, mint inkább hatósági eszközökkel és jogosítvánnyal élő, nem szankció jellegű segítőként tűnnek fel. E vonatkozásban kellene az eddigieknél sokkal jobban kihasználni az egyes családokkal való kapcsolatukat, olyan önálló szerepkörben és olyan segítő erőforrások kihasználásával, amelyben a szocializációs folyamatok kiegyensúlyozottságának biztosítását végzik. A gyermekjóléti szolgáltatás, vagy a családsegítő szolgáltatások azért jelentősek a bűnmegelőzés terén, s azért kell itt tenni egyfajta megerősítést, vagy az intézmény szerepének eddiginél sokkal nagyobb jelentőségét növelni, mert ezek a szervek a korai megelőzés igazi zálogai. A predelikvens állapot, a marginalizálódott, peremhelyzetre szorult, a perifériás létre sodródó állapot korai korrekcióját csak ezek az intézmények tudják elvégezni.

- Itt térnénk ki a fiatakorúak bűnmegelőzésében résztvevő másik jelentős intézményrendszerre, a pártfogókra. Ők már utólag lépnek be a megelőzési programba, de ugyanolyan fontos szerepük van, mint az előzőeknek. Prevenációs potenciáljukat több pontban bizonyítottan találjuk. Egyfelől a pártfogás intézményét arra találták ki, hogy a már rossz útra került elkövetőt a felelősségrevonás részeként, és egyszersmind következményeként ellenőrizze, segítse és támogassa a társadalmi reintegrációban, s egyben elősegítse az általános bűnmegelőzést, pontosabban a bűnismétlést. Ennek fontos része lehet, ha az elkövető maga is felismeri tette súlyát és következményét, az azzal okozott kár mértékét, s mindenekelőtt, hogy megsértette vele áldozata és az egész társadalom biztonságát, amelyért vállalnia kell a felelősséget, és korrigálnia az elkövetett tettet. Ennek a folyamatnak az elindításában és asszisztálásában ott érhető tetten a pártfogó személye. Vagyis a pártfogás intézménye – különösen a legutóbbi reformját illetően – képes arra – legalábbis elvi szinten deklarált -, hogy aktívan résztvegyen abban a lehetőségben, hogy a pártfogás végrehajtása során a pártfogó *„párbeszédet kezdjen önmagával (a cselekményéért érzett felelősségének kialakulásáért), kapcsolatba lépjen a sértettel (az okozott anyagi és morális károk jóvátétele érdekében), valamint a reintegrációt segítő párbeszédet kezdeményezzen a társadalommal, a helyi közösséggel”*.⁹ Másfelől a bűnmegelőzés terén – az előbbieken túl - szerepük már csak azért is kiemelt, mert a pártfogók találkoznak azokkal a

⁹Hatvani Erzsébet: *Beköszöntő*. Háló, A Szociális Szakmai Szövetség hírlevele. 2004/10. p. 2.

fiatalkorúakkal is (azok egy körével), akik bizonyos tekintetben a fiatalkorú elkövetők „keményebb magját” alkotják, amennyiben ezek a fiatalok rövidebb-hosszabb időt már eltöltöttek büntetés-végrehajtási intézetben, és a szabaduló, illetve a már szabadult utógondozottnak nyújt segítséget. Végül az intézményről elmondható, hogy hosszú ideig ez volt az egyetlen olyan szerv hazánkban, amely hivatalból és ellenőrizhető módon látta, s mai is látja el a fiatalkorú bűnözőkkel kapcsolatosan előírt hatósági teendőket, illetve bevallottan a megelőzést, a visszaesés elkerülését szolgálja. Magyarországon a vádemelés elhalasztása esetén az ügyész, a próbára bocsátás, felfüggesztett szabadságvesztés kiszabásakor a bíróság, a feltételes szabadságra bocsátás és javítóintézetből történő ideglenes elbocsátás esetén a büntetés-végrehajtási bíró határozata alapján pártfogó felügyelet rendelt elő a fiatalkorúak esetében, vagyis a fiatalkorúak többsége kapcsolatba kerül a pártfogó intézménnyel. A pártfogó felügyelet végrehajtásától azt várja el a jogalkotó, hogy segítséget nyújtson pártfogoltja részére a társadalomba való beilleszkedéshez, a bűnisméltés elkerüléséhez, az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez, valamint az elkövető ellenőrzésével, rendszeres figyelemmel kísérésével felügyelnie kell, hogy a rá bízott fiatalkorú betartja-e a neki előírt magatartás szabályokat, illetve milyen magatartást tanúsít munkahelyén, iskolájában, lakóhelyén. Látható, hogy a törvény az előbbieket rögzítésével egyben a pártfogók kimondott bűnmegelőzési szerepét deklarálta. A feladat nagyságához képest ez idáig jóval kevesebb jogosítványt kaptak a pártfogók, mint amennyire a hathatós munka érdekében szükség lett volna. Nem volt beleszólásuk a pártfogolt ügyeibe, a magatartási szabályok elrendelésénél a bírók jelentős része nem tartotta szükségesnek véleményük, tanácsuk meghallgatását, annak esetleges figyelembevételét, továbbá a megfelelő szociális eszközök sem álltak rendelkezésükre a fiatal reintegrációja céljából. Az elmúlt öt év a pártfogók esetében is jelentős változásokat hozott, felgyorsultak az intézménnyel kapcsolatos törvényi rendelkezések, amelyek a '90-es évek elején-közepén a rendszer kapcsán megfogalmazott kritikákból okulva azt a célt szolgálják, hogy a pártfogók munkáját segítsék és sikeresebbé tegyék, így közvetve a bűnmegelőzést is hatékonyabbá tegyék.¹⁰ A törvényt módosítások mögött a kormány következő, kimondott koncepciója húzódik meg: „... a bűnüldözés és büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának növelése mellett a jövőben nagyobb hangsúlyt helyez a bűnmegelőzésre, az igazságszolgáltatás tehermentesítésére, a büntetés-végrehajtási költségek csökkentésére, a bűncselekmények sértettjeinek kártalanítására és a megsértett közösség kiengesztelésére”.¹¹ Az egyik

¹⁰ A pártfogókra vonatkozó legújabb szabályozást lásd III.1.6. fejezet.

¹¹ Gönczöl Katalin: *Kormányzati koncepció a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről*. Esély 2004/1. pp. 80-94. (p. 80.) (Kiemelés tőlem: R.A.)

legjelentősebb módosulás, hogy a rendszerben eddig elfoglalt helyük megváltozott. Korábban a megyei gyámhivatal apparátusához tartoztak, az új törvényi szabályozással átkerültek az Igazságügyi Minisztérium fennhatósága alá. A kormány azt követően, hogy 2002-ben döntött a Pártfogó Felügyelői Szolgálat felállításáról, ismét jelentős szervezeti változást eszközölt: 2003. július 1-jével egy országos illetékességű központi hivatalt hozott létre a pártfogó felügyelői feladatok ellátására. Ez az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala, illetve területi szerveiként megyei hivatalokat állítottak fel.¹² Még nem tudni, hogy mennyire lesz más a pártfogók munkája a szervezeti változástól, bár valószínűsíthető, hogy ez a jogállás magasabb társadalmi presztízst és fokozottabb védelmet, nagyobb hatósági figyelmet ad számukra. Ugyanakkor azzal, hogy a pártfogókat az igazságszolgáltatás rendszeréhez fűzték, nemcsak magával a beavatkozási forma jellegével, hanem már a végrehajtó szerv jogállása révén is valószínűsíthető, hogy fokozódik ennek a kezelési formának a szankció (megtorló) jellege, erősödhet a szabályellenőrzés jellege, szemben a segítő funkciójával. A pártfogók a gyermekvédelmi-szociális területéről átkerültek az igazságügyhöz, az új szervezet integrálja a felnőtt és fiatalkorú elkövetőkkel foglalkozó pártfogókat, továbbá a büntetés-végrehajtás rendszerében egymás mellett működik a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és a Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala. Ezzel a strukturális átrendeződéssel egyszersmind az is eldöntésre került (legalábbis a józanész ezt a következtetést vonja le különböző kommentárok híján), hogy minek tekinthető a fiatalkorú elkövető: bűnözőnek. Nem tudhatjuk előre, hogy az előbbi változás kedvezőbb lesz-e a pártfogók prevenciós munkájában, vagy a gyermekvédelem szakmai hálózatától való szervezeti eltávolodás a szellemiségtől való eltávolodást is jelenti majd egyben, ezt majd az idő dönti el. A másik, általunk igen fontosnak talált változás, a pártfogó felügyelői vélemény és a környezettanulmány elkészítésének pártfogó részéről történő kötelezettsége¹³. Ez a vélemény, javaslat fontos intézménnyé válhat, hiszen amennyiben sor kerül elkészítésére, az megalapozhatja az elterelést és az alternatív büntetés kiszabását. Korábban a fiatalkorúakról a kötelező környezettanulmány elkészítése a rendőrség munkakörébe tartozott, a pártfogó, ha úgy gondolta, készített egy hasonló jellegűt. Ez változott most meg

¹²A Kormány 72/2003. (V. 28.) Kormány rendelete az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői szolgálat Országos Hivatala létrehozásáról, valamint az ehhez kapcsolódóan egyes kormányrendeletek módosításáról - [1., 4.§-ok].

¹³Eredetileg a 2003. évi II. törvény a büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról 39. §-a rendelkezett arról (s egyben A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosítását is elvégezte: a Be. kiegészült a 114/A. §-sal), hogy az ügyész, illetve a bíró a szankció kiszabása, illetve a vádemelés elhalasztása vagy a közvetítői eljárásra utalás előtt pártfogó felügyelői vélemény beszerzését rendelheti el a pártfogótól. E pártfogó felügyelői vélemény (és környezettanulmány) elkészítésének általános szabályait foglalja össze még részletesebben a 17/2003. (VI. 24.) IM rendelet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről, valamint ehhez kapcsolódóan egyes igazságügyi rendeletek módosításáról címet viselő rendelet II. fejezete.

azzal, hogy az ügyész vagy a bíróság pártfogói vélemény beszerzését rendeli el, annak elkészítését a terhelt lakóhelye szerint illetékes hivatal rendeli ki, s azt a megyei hivatal igazgatója által kijelölt pártfogó felügyelő készíti el. A másik változás ez ügyben, hogy szigorúan és részletes szempontok szerint előírt pártfogói véleményt kell közölnie adott pártfogónak védencéről. Ez mindenképpen üdvözlendő, hiszen a korábbi környezettanulmányok nem sokra voltak jók, hiányoztak belőlük azok a szociológiai-környezeti mutatók, a fiatal személyiségeivel kapcsolatos megjegyzések, amelyek segítségével a bíró a meglévő szegényes eszközökön belül a fiatalokúra differenciált szankciót szabhatott ki. Arról nem is beszélve, hogy ezek a környezettanulmányok szinte hasznavehetetlenek voltak a további tudományos igényű felmérésekben. Az új változással egy olyan embert bízunk meg a fiatalok személyéről és környezetéről szóló anyag elkészítésére, aki napi kapcsolatban van vele, akivel együttműködik, aki ismeri napi életritmusát, az embereket, akik körül veszik, s akinek legfontosabb feladata annak a személynek a segítése, akiről a véleményt megírja. Jelenleg tehát a pártfogó készíti el a környezettanulmányt, ugyanakkor ebben a rendőrség közreműködését is igénybe veheti.¹⁴ Egy formájában jobb és részletesebb tanulmány elkészítése várható, bár hozzá kell tennünk, hogy az általunk tapasztaltak szerint – abban a kicsiny pártfogói körben¹⁵, ahol ismerkedést folytattunk, többségében – nem örültek annyira az új feladatnak a további leterheltségük miatt, mint mi (bár az is igaz, hogy a rendőrök sem szívesen végezték ezt a munkát). Itt kell megjegyeznünk egy másik aggályunkat. Azzal, hogy a pártfogó személyére utalták ki az elítéltekkel kapcsolatos felügyelői vélemény és környezettanulmány elkészítését, s ezzel bizonyos tekintetben „szakértő”-i véleményt ad (sőt ez új jogintézmény alkalmazhatóságát - a törvényben előírt bizonyos korlátozások figyelembevételével - a szakértői véleménnyel azonossá teszik a jogalkotók), biztosítani kell a szakértelmét is. Vagyis eleget kell tenni a - gyakorlatban néhol még hiányos - képesítési követelményeknek. Úgy tűnik, ez törvényi szinten már szabályozott, hiszen meghatározott azon felsőfokú végzettséggel rendelkezők köre, akik tanult ismereteik alapján pártfogók lehetnek, illetve egyéb speciális igazságszolgáltatási ismeretekről is tanúbizonyságot kell adniuk.¹⁶ Mindenesetre a pártfogók által készített környezettanulmány és pártfogó felügyelői vélemény, az, hogy utóbbi kifejezésében is a pártfogó véleményének bekéréséről van szó, azt tükrözi, hogy a pártfogók szerepét erősíteni

¹⁴ 1998. évi XIX. törvény 453.§ (2).

¹⁵ Az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői Szolgálat Országos Hivatalának Zala Megyei területi szerve, Zalaegerszeg.

¹⁶ A pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi XIV. törvény 8. §-a. Beépítve Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény 13.§ (2), (5), (7)-ba. Illetve a 19/2003. (VI.24.) IM rendelete az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői Szolgálatánál foglalkoztatottak képesítési követelményeiről, munkaköri elnevezéseiről és ügyviteli vizsgáiról.

kívánják, véleményükre nagyobb súlyt fektetnek. A rendszerben játszott szerepük növekedése ragadható meg abban a lehetőségben is, hogy amennyiben a pártfogás feladatának ellátásához szükséges, a pártfogó a nyomozhatóságoktól, az ügyésztől vagy a bíróságtól is kérhet adatokat, iratokat, felvilágosítást.¹⁷ Szintén személye megerősítését látjuk abban, hogy a korábbiakkal ellentétben a törvény széles körű javaslattételi lehetőséggel látja el. Többek között javaslatot tehet a terhelttel szemben egyedi magatartási szabály, vagy kötelezettség elrendelésére (amennyiben ezt tőle kéri a bíróság vagy az ügyész), olyanokra, amelyek végrehajtását megvalósíthatónak találja.¹⁸ Javaslatot tehet a terhelt bizonyos egészségügyi ellátásokon vagy szolgáltatásokon, életvezetési és felvilágosító programokon való részvételére. Előzetesen tájékozódhat, majd tájékoztat arról, hogy a terhelt, illetve a sértett hajlandó-e részt venni egy esetleges mediációs kezelésben, ezzel egyfajta mediációs előzetes szerephez is jut, gyermekvédelmi intézkedést kezdeményezhet. Továbbá lehetőség van a közérdekű munkával kapcsolatos pártfogói vélemény elkészítésére is. Ezek szerint, ha felmerül az ügyész részéről a közérdekű munka alkalmazásának indítványa, vagy a bíróság részéről ilyen büntetés alkalmazása, vagy már a helyszín kijelölésén a sor, akkor a pártfogó felügyelői vélemény elrendelése következhet be. Ekkor a pártfogó a terhelt adottságainak (egészségi állapot, szaktudás) megfelelő munkalehetőségeket, illetve a munkáltatást vállaló intézményeket, szerveket mutatja be, továbbá javaslatot tesz a megfelelő munkaalkalomra a fiatalok részéről. Hatóköre közé tartozik, hogy kezdeményezheti a gyámhatóságnak vagy a gyermekjóléti szolgálatnak, hogy javaslatokat tegyenek a helyi önkormányzatoknak olyan új ellátások bevezetésére, amelyek speciális képzésekkel, foglalkoztatási lehetőségekkel, hasznos szabadidő programokkal segítik a fiatalok iskolai hiányosságának leküzdését, szakképzettség megszerzését, foglalkoztatást, szabadidejük hasznos eltöltését, vagyis olyanokat, amelyek prevenciók célokat töltenek be. Nemcsak buzdíthat ilyen ellátásokra tett javaslatok előterjesztésére más szerveket, hanem a törvény lehetőséget ad, hogy maga is szakmai javaslatot készíthet ezekről.¹⁹ Végül, de nem utolsó sorban a pártfogók megerősödött, és a kriminalitás

¹⁷Ezt a lehetőséget eredetileg a 2003. évi XIV. törvény 28.§-a tette lehetővé. Beiktatva az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 5/A.§ (1)-(2)-ba.

¹⁸A pártfogók szerepe itt különösen fontosnak látszik, hiszen a különböző egyedi magatartásszabályok előírásakor nem elhanyagolható szempont, hogy azok érvényesíthető szabályok legyenek, továbbá igazodjanak a cselekvő tettehez, személyéhez, nem lehetnek sem szociálisan, sem kulturálisan semleges szabályok. Nem célszerű, ha ezek a szabályok általános magatartási szabályokként működnek, továbbá ha az elítélt nem érti meg, vagy nem tudja konkrét élethelyzethez kötni a felé tárt követelményeket, továbbá, ha nincsenek kellőképpen indokolva, pszichológiai szempontból megerősítve. Ezek követelménye azonban feltételezi, hogy az elsődleges szempontnak a fiatalok pillanatnyi élethelyzetét és mentális állapotát kell tekinteni. Ezeknek leginkább ismerője pedig a pártfogó.

¹⁹A fiatalokkal kapcsolatos környezettanulmány és pártfogó felügyelői vélemény, a közérdekű munkával kapcsolatos pártfogó felügyelői vélemény, valamint a fiatalok terhelttel szembeni javaslattevés, továbbá

prevenációjában nekik szánt kiemelt szerepük mutatkozik meg abban, hogy az 1998. évi XIX. büntetőeljárás törvényt módosító tervezetben a törvényalkotó a bevezetésre szánt közvetítő eljárás lefolytatását, a pártfogó felügyeletre bízta. Az IM személyükben látja megvalósítani egyfelől a megfelelő szakmai felkészültséget a közvetítői feladatra, másfelől az ő alkalmazásukkal jobban biztosítva lenne az egységes díjszabás alkalmazása, indokolt esetben pedig a díjmentesség is.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy az új jogszabályokkal a pártfogók személye megerősítést nyert, de továbbra is fennállnak problémák, elsősorban a munkavégzésük gyakorlati oldaláról. A pártfogó felügyelő idáig jobbra csak a magatartási szabályok betartása felől segíthette a fiatalok viselkedésének helyes irányú betartását. Az egy másik kérdés, hogy ezek a magatartási szabályok formálisak, jobbra valamennyi elkövetői körre alkalmazandók, s alig találhatunk benne kimondottan a fiatalok személyét és környezeti helyzetét figyelembe vevő különös magatartási szabályokat. Azok az előírások, amelyek a fiatalok társadalomba való visszavezetését szorgalmazzák, megfelelő eszközök híján szinte kivitelezhetetlenek. Különösen nehézkes a munkavégzési kötelezettség teljesítésének betartása. Átgondolandónak találjuk a jelenlegi magyar viszonyok között, vagy a pártfogolt felé megfogalmazott munkakötelezettség intézményének felmondását, vagy a nevelési-oktatási lehetőségek, a foglalkoztatást elősegítő képzések (esetleg a segélyezések) kiszélesítését, és mind több hasonló helyzetben lévő gyerek bevonását a rendszerbe. De nemcsak a munkahelyi lehetőségek bevonása nehézkes a pártfogók részéről, ugyanígy megoldatlan kérdés azoknak a fiataloknak a lakhatási lehetőségeinek biztosítása, akiknek valamilyen oknál fogva nincs családja, vagy egyéb biztos kötődésű szálai. A rendszer még ezt sem oldotta meg, bár a próbálkozás jelei már láthatók. A reform részeként szakmai, technikai előkészületei, kísérletei folynak az előbbi gondokat enyhítő önálló háttérintézmények – pártfogói szállások és pártfogói foglalkoztatók - rendszerbe állításának.

Mindezek után úgy gondoljuk, hogy az egyik legnagyobb akadály a pártfogói munka során az, ha nem funkcionál az intézményi együttműködés. Azzal, hogy a pártfogó felügyeletnek nincsenek saját intézményei, rászorul arra, hogy más rendszerek ellátási hatásait vegye igénybe. A pártfogó felügyelet végrehajtásában leginkább a rendőrség, a helyi önkormányzatok, a munkáltatók és karitatív szervezetek működnek közre. Vagyis ezek harmonikus együttműködése alapját jelenti a pártfogás sikerességének, de ez túl sok mindentől függ. Végül még egy elgondolkodtató tény, aminek problémás lényege esetlegesen átgondolandó. Jelenleg a büntetés-végrehajtás intézetben büntetésüket töltő elítéltek látogatása,

prevenációs célzatú új ellátási formákra való kezdeményezés lehetőségeire vonatkozó pártfogói szabályozást lásd a 17/2003. (VI. 24.) IM rendeletben.

illetve a javítóintézeti nevelés alatt állókkal való találkozás az intézet székhelye szerint illetékes megyei hivatal kijelölt pártfogó felügyelőjének feladata, míg szabadulása után a lakóhelye (tartózkodási hely) szerint illetékes megyei (fővárosi) hivatal végzi az utógondozást.²⁰ Természetesen e kettőségek meg vannak a maga racionális (gazdasági, technikai) okai. Ugyanakkor az általános prevenció és bűnisméltés megelőzése tekintetében szükségszerű, hogy a fiatal egy hosszabb távon ismert és elfogadott személy segítségével próbáljon vissza állni a helyes útra, hiszen az ilyen kapcsolat intenzitása, emocionális foka, visszatérő jellege, mindenképpen erősítheti a két fél közti bizalmat és elfogadást, s mindenekelőtt a hitelességet és az őszinteséget, amely alapja mindenféle folyamatos munkának. Úgy gondoljuk, hogy az illetékesség tekintetében megosztott pártfogói szerep ezt a folyamatos munkát töri meg, de legalábbis egy új szintre helyezi, megtörve a szabadulás előtti és a szabadulás utáni pártfogói tevékenységet. Ráadásul azt sem szabad elfelejteni, hogy bár a pártfogás intézményében kimondottan ott van a segítő funkció, de annyiban eltér a hagyományos segítő kapcsolatoktól, hogy itt a segítségre szoruló fél szerepe nem aktív, kezdeményező, nem mellérendelt, és nem mondható fel bármikor. Ehelyett a pártfogó felügyeletben a pártfogó nincs kezdeményező helyzetben, az együttműködés az előre meghatározott időszakokra teljes mértékben kikényszeríthető, és nagyfokú alárendeltség jellemzi. Ez a kényszer jelleg bár egyfelől segítheti – legalábbis technikailag - a kapcsolatfelvételt, más oldalról azonban szintén e kényszer és alárendelt helyzet miatt fontos lenne egy hosszabb távon alakított és bizalmas kapcsolat, annál inkább mivel a fiatalok sokkal inkább motiválhatóak és változtathatóak, különösen, ha megfelelő személy áll mellette.

- Még egy jelentős intézményt emelnénk ki a gyermekvédelem rendszeréből. Ők a rendőrség testületei, akik konkrétan a fiatalok bűnelkövetőkkel és a veszélyeztetett kiskorúakkal kerülnek kapcsolatba. A gyermekvédelem rendszerének mai jellemző formájának kiépülése előtt a rendőrség volt az egyetlen, amely komoly gyermekvédelmi tevékenységet folytatott. Több, a gyermekvédelemre vonatkozó rendőrségi jogforrás határozza meg a rendőrség gyermekvédő tevékenységét. Ezek közül vannak olyanok, amelyek nem közvetlenül a rendőrségre vonatkoznak, de végrehajtásukban szerepe van a rendőrségnek, és vannak olyanok, amelyek kimondottan a rendőrség család-, gyermek- és ifjúságvédelmi feladataira, illetve a bűnmegelőző tevékenységére vonatkoznak. Bár a gyermekvédelem és a fiatalok bűnözés megelőzése, mint prioritási pont mindig jelen volt a rendőrség feladatainak elvi meghatározásában, a gyakorlat

²⁰17/2003. (VI. 24.) IM rendelet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről, valamint ehhez kapcsolódóan egyes igazságügyi rendeletek módosításáról. 39.§ (1).

azonban nem mindig mutatta ezt. Jelen esetben is inkább a gyermekvédelem látszatáról, mint annak megvalósulásáról lehet beszélni. A korábbi ifjúságvédelmi osztályok megszűntek, helyettük bűnmegelőzési osztályok lettek, az ifjúságvédelem mellett egyéb feladatokkal terhelve, megszűntek az ifjúságvédelmi rendőrségek, s elvértve találunk önálló munkakörrel ifjúságvédelmi előadót vagy egyéb, a szakvonalat képviselő személyt. A rendőrség ifjúságvédelmi tevékenysége jobbára kimerül a propaganda tevékenységben, vagyis kiadványkészítésben, nyári táborok, vetélkedők rendezésében, szabadidős programok tervezésében, és a D.A.D.A. program előadásában. A gyermekvédelmi törvény előírja a szereplők - köztük a rendőrségre vonatkozólag - egymás közti kapcsolattartási és szignalizációs kötelezettségeit. Ez azonban nem mindenhol működik problémamentesen, hisz nem egyszer az a jellemző, hogy amikor a rendőrség hatókörébe kerül egy bűnt elkövető kiskorú, akkor csak a helyi önkormányzati (közigazgatási) szervhez történik a jelzés, a gyermekjóléti szolgálathoz már nem, azoknak a polgármesteri hivatal jelez. A civil gyermekvédő szervezetek felé sincs meg az összhang, de, talán ami a legmegdöbbentőbb, hogy a rendőrkapitányságokon vagy az őrökön belül sincs tiszta kép arról, hogy a rendőrségnek milyen törvényben előírt gyermekvédő tevékenységet kellene végeznie, arról nem is beszélve, hogy a gyermeki jogok figyelembe vétele sem mindenhol követett a nyomozati szakaszban. Nem azt mondjuk, hogy olyan rendőrségre van szükség, ami szociális feladatokat végez el. Ahogy nem tartjuk helyén valónak ezt az igazságszolgáltatás területén, úgy a rendőrségnek sem karitatív tevékenységet kell végeznie. A rend, a közbiztonság feladatát kell megoldania úgy, hogy közben ügyel arra, mindezt úgy tegye, hogy tevékenységének bűnmegelőző hatása is legyen. Egyszóval azt kell megvalósítani, hogy a már meglévő rendőri munka bekapcsolódjon és harmonizáljon az egyéb prevenciós tevékenységekhez. A megoldandó problémák körében alapvető szemléletváltásra lenne szükség a rendőrség részéről, hogy ne csak néhány elkötelezett rendőr-szakember érezze fontosnak a gyermekvédelem ügyét a rendőrségen belül, hanem minden rendőr. Mindaddig, amíg a rendőrök többsége munkája lényegének a bűnüldözést, a bűncselekmények felderítését, igazgatási és rendészeti feladatokat, s nem a bűnözés megelőzését teszi, addig nem várható el, hogy a törvényekben megfogalmazott gyermekvédő tevékenységének eleget tegyen. Addig háttérbe fog szorulni a kiskorúak testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését veszélyeztető tényezők és körülmények feltárására irányuló törekvés, mint ahogy passzív marad a veszélyeztetettség tüneteinek észlelése után is, és csak akkor lép közbe, ha a következmények már bekövetkeztek, súlyosak a tünetek, a represszió elkerülhetetlen. E problémák elkerülését eredményező szemléletváltásra lenne szükség, amit nagyban elősegítene, ha a rendőrség ifjúságvédelmi

politikáját és annak eredményeit, eredménytelenségeit átgondolnánk. A mi koncepciónkban a gyermekvédelmi törvény által felállított rendszer részévé kell tenni a rendőrség ifjúságvédelmi munkáját, természetesen nem szervezetileg, hanem egyrészt szellemiségében, másrészt normatív szabályozásában, harmadrészt intézkedéseiben is illeszkednie kell ebbe a rendszerbe, mindenekelőtt támogatni a többi szereplő munkáját, ez egyben azt is eredményezné, hogy a segítő intézményi partnerek ne egymás mellett fejlődjenek, hanem egymást segítve alakuljanak. Átgondolásra javasoljuk a rendőrség belső szervezeti egységének átalakítását, amennyiben fontosnak találjuk olyan önálló gyermek- és ifjúságvédő egység felállítását megfelelő képesítéssel, körülírt hatás- és munkakörrel, esetleg önálló szabályozással, amely egyfelől képes a veszélyeztetettség jeleinek felismerésére, illetve a veszélyeztetett helyzetben lévő gyermekek esetében képes intézkedéseket tenni, vagy más intézményeknél ilyeneket kezdeményezni, alkalmas a többi szereplővel való folyamatos együttműködésre. Másfelől képes a fiatalkori bűnözés okainak feltárására, adatainak rendezésére és értékelésére, eredményeinek felhasználására, továbbá ez irányú kutatásokban részt venni. Javasoljuk továbbá az egységen belül különálló operatív csoport munkáját, amely alkalmas speciális utcai szolgálat elvégzésére, mint a rendszeres járőrözésre ifjúsági szórakozó helyeken, illetve az iskolák és a jellemző ifjúsági találkozó helyeken, külön odafigyelve a kábítószeranyagokkal való visszaélésekre. Továbbá az iskolai hiányzásoknak utána tud nézni, képes az antiszociális kortárs csoportok kezelésére, a csavargó, eltűnt fiatalok azonnali felkutatására. Van még egy prevenció hatása a rendőrségi tevékenységnek akkor, ha az elkövetett bűn tetteinek felderítése rövid időn belül bekövetkezik, vagyis a rendőri gyors reakció megtörténik. Ugyanis minél hamarabb követi a bűnt a büntetés, annál jobb hatás érhető el általában véve a közösség, a társadalom felől, de (valószínűleg) az elkövető részéről is. Ha ugyanis a rendszer nem jelez vissza, hogy rosszat tettél, akkor nem is gondolkodik el tette milyenségéről és következményeiről, sőt esetlegesen nem is tudja milyen kárt okozott. Nem beszélve arról, hogy a sorozatcselekmények esetén még arra sincs remény – feltételezve az alternatív szankciók törvény adta lehetőségét, és az elkövető hajlandóságát -, hogy visszafizesse az okozott kárt, hogy lépéseket tegyen a sértett jóvátételére.

Jelen részben a rendőrség bűnmegelőzésben vállalt és vállalható szerepét taglaltuk, amire joggal jöhet az olvasó részéről az a kritika, hogy a rendőri szervezet nem bűnmegelőzési szervezet, nem kifejezetten prevenció feladatokat kell ellátnia. Ennek ad nyomatékot talán az is, hogy a rendőrség egy fegyveres testület, amely a rend és a közbiztonság fenntartására hivatott. E megjegyzés igazságtartalmát szem előtt tartva, még is ide kívánczik, hogy maga a rendőrség

illetékes szervei hivatkoznak bűnmegelőzési tevékenységükre – többek között olyan szakvonalakon, mint a család- gyermek- és ifjúságvédelem, az eltűnés miatt körözött kiskorúak anyagainak revíziója, a drogfogyasztás- és kábítószer-bűnözés megelőzése, az áldozatvédelem - és a rendőri prevenció eredményeire, sőt sokszor hallhatjuk, illetve olvashatjuk, hogy kimondottan a feladatuknak tekintik a bűnmegelőzést.²¹ (Az esetleges kétkedőkre figyelemmel az egy másik kérdés, hogy a deklarált célok és a valóság mit mutatnak, és csupán ideológiáról beszélhetünk-e a rendőri prevenció kapcsán.) Mivel az itt felsorolt területek szorosan kapcsolódnak a fiatalkorúakat veszélyeztető helyzetekhez, ezek elleni rendőrségi fellépés mindenképpen a megelőzésüket szolgálja.

- A fiatalkori bűnözés hazai megelőzési intézményrendszerében pozitívumként szokták emlegetni a magyar rendőrség bűnmegelőzési programját, az 1992-ben beindult D.A.D.A. programot. Ahogy a SWOT-analízisben már utaltunk rá, a program él, de nem minden településen, minden iskolában, minden érdekelt osztályban. Ez önmagában is gyenge pontja a programnak, hiszen ebben a formában a fiatalok jelentős részénél hiányozni fognak a sértetté válás kockázatának felismerése, és a személyes biztonság ismeretrendszerének beépülése. Nem ez azonban az egyetlen gond a D.A.D.A.-val. A tizenkét éve működő megelőzési program eredményességéről szinte semmit sem tudunk. Ilyenformában természetesen a program esetleges negatívumainak a korrekciójára sem számíthatunk. Bár a D.A.D.A. az eltelt több mint egy évtized alatt némileg módosult, ez jobbra tartalmi módosulást jelentett: a kor igényének megfelelően újabb, a kiskorúakra veszélyt jelentő területek megismertetésére került a programba. Vagyis továbbra is fenn áll a kérdés: hatékony bűnmegelőzési program-e a D.A.D.A.? A válasz: nem tudjuk. Vagy ha finomabban fogalmazunk: nem lehetünk biztosak eredményességében. Magyarországon hiányzik, vagy nagyon szűk körű a D.A.D.A. programot értékelő vizsgálatok száma. Egyáltalán: a hazai bűnmegelőzés egyik legnagyobb gyengesége, hogy nincsenek az egyes programokat rendszeresen értékelő hatékonyság vizsgálatok. Üdítő kivételként említhető Szűcs Anikó kutatása²², aki 2001-ben 304 tanuló részvételével próbált valós információkat szerezni a D.A.D.A. hatékonyságáról és eredményességéről. A szerzőnő kutatásának megismerése azért is fontos lehet számunkra, mert eredményei ellentmondanak egy USA-beli kutatás²³-nak. Míg a hazai kutatás a D.A.D.A. program eredményességét tárta fel

²¹A közeli példák sorában említhető többek között: Szabó Zsolt: *A rendőri bűnmegelőzés helye, szerepe a társadalmi bűnmegelőzés stratégiájának megvalósításában a megváltozott feltételrendszer tükrében*. Elhangzott: „Társadalmi Bűnmegelőzés Kistérségi Kontextusai” című konferencián. 2004. április 20, Győr.

²²A kutatásról bővebben lásd: Szűcs Anikó: *Miért a DADA?* Belügyi Szemle 2002/1. pp. 33-51.

²³Denise Gottfredson: *School- Based Crime Prevention*. In: *Preventing Crime: What works, what doesn't, what promising* (chapter 5). [Az Egyesült Államok Kongresszusának szánt jelentés, a Bűnmegelőzési programok

(adott vizsgálati körben), addig az amerikai felmérés azt mutatta ki, hogy a D.A.D.A. (D.A.R.E.) lényegét tekintve semmit sem ér. A drogoktól való tartózkodás kérdésében folytatott vizsgálat szerint, ugyanannyi volt a drogos a D.A.R.E.-ban „részesült” gyermekcsoportban, mint a programban nem részesült kontrollcsoportban. A magyarországi vizsgálat eredményei szerint „... a D.A.D.A. alapján tanulók tájékozottabbak az őket körülvevő ártalmas szerekről ismereteik pontosabbak, magasabb szintűek elhárítási mechanizmusaik határozottabbak a konfliktusokat érdemben célszerűbben kezelik. E gyerekek magabiztosabbak, kevésbé sérülékenyek, mivel határozottabban tudnak és mernek nemet mondani, ha szükséges. a nem dadásoknál nagy a bizonytalanság a szerfogyasztással, annak hatásaival kapcsolatban”.²⁴ A tanulmány még azt is hozzáteszi, hogy a program sikerét az határozza meg döntően, hogy az „előadók hitelesek, mentesek a pániktaktikáktól, s a „tananyagot” mindig az adott korosztályhoz igazítják. A veszélyhelyzetek bemutatása, annak kezelhetősége hitelesebben hat az egyenruhás rendőr szájából”.²⁵ Felmerül a kérdés: hogyan értelmezzük a két kutatás egymásnak ellentmondó eredményeit? Talán a program őshazájában a rendőrök kevésbé hitelesek, vagy kevésbé értik a dolgukat, esetleg kevesebb hitelük van a fiatalkorúak előtt, mint magyar kollégáinknak a hazai fiatalság előtt, vagy arról van szó, hogy az amerikai gyerekek butábbak, mint a mi gyermekeink? Nem hisszük, hogy ez lenne az oka. Abban mindkét vizsgálat közös, hogy a D.A.D.A.-D.A.R.E. rendőrségi program hatékonyságát és eredményességét vizsgálták. Legalábbis a kutatások bevallott célja ez volt a magyar és az amerikai vizsgálatnál is. A probléma abból adódik, hogy mást ért a program hatékonyságán a hazai, és mást a tengerentúli kutatás. Egyszerűen a program két különböző területének eredményességét vizsgálták, két különböző dolgot értékelt és mért a két kutatás. Amíg a Szűcs Anikó vizsgálat abban találta pozitívnak a programot, hogy a „dadások” jobban tájékozottabbak a szenvedélykeltő szerek felől, az egyes deviáns viselkedésekkel szemben (azok felismerését és hatásukat tekintve), illetve elméletileg határozottabban és kifinomultabban tudnak „nemet” mondani. Addig az amerikai kutatás a D.A.R.E. gyakorlati oldalát ragadta meg, vagyis hogy a gyerekek mindennapi életében mennyire visszatartó erő a programban való részvétel. A programmal megszerzett ismeretek mennyire óvják meg őket attól a kísértéstől, hogy kipróbálják a szert, illetve, hogy rendszeres fogyasztójuk legyenek. Míg a hazai kutatás a „tudod-e, hogy szabad vagy nem szabad” körben vizsgálódott, addig az amerikai felmérés a „csinálod vagy nem csinálod” kérdést tette fel. Egyik megközelítési mód sem elhanyagolható, bár azért az szerencsés lett volna, ha a hazai kutatás a

értékelése témájában végzett 1998-as kutatási anyag alapján.] In: www.ncjrs.org/works/wholedoc.htm (Levéve 2004. augusztus 27. 19:15.)

²⁴Szűcs A., op. cit., p. 50. (Kiemelés tőlem: R.A.)

²⁵ibid.

vizsgálat céljának meghatározásában, „*egy felmérés adatai alapján valós információt szerezni a program hatékonyságáról, eredményességéről*”,²⁶ az előbbinél konkrétan megfogalmazza mit ért a vizsgálat a D.A.D.A. program hatékonysága alatt, s jelen esetben miért a D.A.D.A.-ról való elméleti ismeretek a program sikerességének mérője. Nem célunk a hazai kutatást bármilyen szempontból megkérdőjelezni, annál is inkább, mivel ennek is meg van a maga létjogosultsága, sőt fontossága. Nyilvánvaló, hogy tudni kell, hogy a „dadás” oktatási anyag eljut-e címzettjéhez, az ott szerzett ismeretek beépülnek-e a személy kognitív tárházába. Annál is inkább, mivel feltételezhető egy olyan összefüggés, hogy amit a gyerekek az elméletben tudnak – jelen esetben például azt, hogy ismerik a szenvedélykeltő szerek hatását, vagy képesek felismerni a veszélyes helyzeteket, – azt vélhetően a gyakorlatban is hasznosítani fogják, s a kellő pillanatban nemet fognak mondani. Ez utóbbi hipotézis. A D.A.D.A. felé megnyilvánuló elvárások beigazolódása miatt lenne szükség a gondolat elején hiányolt hatékonyság vizsgálatokra, mindenekelőtt azokra, amelyek a program valós életre gyakorolt – nemcsak kognitív, hanem emocionális hatását vizsgálnák. Itt tennénk hozzá azt is, hogy a D.A.D.A.-hoz hasonlóan a pártfogás intézménye esetén sem lenne elhanyagolható a hatékonyságvizsgálat. Többek között annak kiderítése, hogy mennyire alkalmazhatóak a speciális magatartásszabályok, illetve mennyire hasznosak a bűnisméltés szempontjából; továbbá a pártfogással rendelkező fiatalokú elkövetők esetén kimutatható-e nagyobb sikeresség a társadalmi reintegráció terén, mint azoknál, akik nem részesültek pártfogásban; vagy különbség tehető-e pártfogás és pártfogás között, s ha igen, milyen mutatók mentén. Helyette ami van – amire természetesen szükség is van –, az jobbra annak vizsgálata, hogy hány fiatalokú jut egy pártfogóra, vagy hogy mennyi munka terheli őket. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a bűnmegelőzés terén, különösen a kiskorúak esetében, meg kell növelni és erősíteni a kimondottan rájuk irányuló prevenciós programok hatékonyság vizsgálatait.

- Jelentős gondnak találjuk a gyermekvédelem területén mutatkozó társadalmi önszerveződések alacsony arányát, szinte kizárólagosnak tekinthető az önkormányzati ellátás. (Ez jelzés értékű arra vonatkozólag, hogy a bűnmegelőzés terén még mindig nem igazán érezhető ki a társadalmi közügyé válás.) Ez utóbbiak is elsősorban a különféle intézményekből érkező jelzésekre reagálnak, nem jellemző az önkormányzati, utcai szociális munka, az elkallódó, valamilyen oknál fogva az utcára kerülő, egyedül vagy csoportosan csavargó fiatalok megkeresése, segítése, rendszerbe emelése. Ráadásul a meglévő társadalmi szerveződések sem kimondottan a bűnelkövetéssel kapcsolatba kerülő fiatalok problémájára szerveződtek (maximum az

²⁶op. cit., p. 33.

áldozatvédelem területén tudunk ilyeneket felmutatni nagyobb arányban), mint inkább olyan problémás gyerekekre, akik valamilyen fogyatékossgal rendelkeznek, vagy szegényes körülmények között élnek. Nemcsak a civil non profit szféra nem jellemző a gyermekvédelem terén, hanem egyáltalán nem találkozunk profit érdekeltségű vállalkozásokkal. Természetesen ez utóbbi elgondolása megkérdőjelezhető, de a történelem hozott számtalan olyan példát, amikor valamilyen korábbi humán és karitatív tevékenység megfelelő vállalkozási tehetséggel megélt a fogyasztó piacon. A társadalmi bűnmegelőzés koncepciója arra épít, hogy a bűnmegelőzés alapvetően állami feladat, már ami szervezését, fenntartását és irányítását illeti, de jellegéből adódóan nem éri el a célját a civil lakosság közreműködése nélkül. Igaz ez a fiatalkori bűnözés prevenciójára, s abban a gyermekvédelem tevékenységére is. A gyermekvédelmi törvény nem zárkózik el az elől, hogy gyermekvédelmi szolgáltatások, a gyermekek védelmét biztosító tevékenységek állami szerveken kívül is folyhassanak, sőt a piacgazdaság szellemében, akár vállalkozás formájában is, tekintettel a törvényben és szakmai követelményekben megfogalmazott elvárásokra. Érdekelté és motiválttá tenni a társadalmi kezdeményezéseket, civil köröket, vállalkozói szférát a gyermek- és fiatalkori bűnmegelőzésben, ez egy előttünk álló megoldandó feladat, amelyet a jövő egyik lehetséges irányának tartunk.

IV.3. A fiatalokúak „büntetőjoga”

IV.3.1. A jelenlegi helyzet

A fiatalokri kriminalitás megelőzésének hagyományos és speciális eszköze a büntetőjogi felelősségrevonás. A fiatalokúak büntetőjogának fejlődésében, ahogy láthattuk, egy trend kezd kirajzolódni a legtöbb európai országban, beleértve hazánkat is. E jog-közelítések mögött ott munkálkodnak a különböző, a fiatalokúak büntetőjogával kapcsolatban hozott nemzetközi egyezmények és ajánlások, illetve az ezekhez történő csatlakozások. Mindezek után a fiatalokúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatás terén a következő jellemzők nemzetközi harmonizálása következett be:

- tettes szempontú büntetőjog;
- a speciálprevenció elsőbbsége a generálprevencióval szemben;
- a fiatalokúak büntetőjogi igazságszolgáltatási rendszerében a nevelési szempontok súlyozottsága;
- a felnőttektől eltérő büntetőjogi szabályozás az anyagi, az eljárásjogi és végrehajtásjogi területeken;

- a fiatalkorú személyére, családi környezetére, az elkövetés körülményeire tekintettel lévő büntetékiszabási gyakorlat;
- differenciált és a fokozatosság elvére épített szankciórendszer, benne a szabadságelvonással járó szankciók ultima ratio jellege, és az alternatív jellegű intézkedések preferálása;
- az elterelés intézményének fokozottabb alkalmazása;
- a speciális felelősségrevonás során az életkoron túlmenő egyéb feltételek megkövetelése;
- a garanciális jellegű követelmények és az emberi jogok erőteljesebb érvényesülése (a határozatlan tartamú szankciók kizárása, a beavatkozás alapja csak az elkövetett tett lehet);
- a kényszerintézkedések alkalmazásának szűkebbé tétele;
- a fiatalkorúak ügyében minden szinten eljáró hatóságok, és az őket képviselő személyek esetén a megfelelő szakértelem megkövetelése;
- a felnőttektől különálló, független igazságszolgáltatási szervezet kialakulása.

A hazai joganyagot elhelyezve az előbb említett nemzetközi trendbe, elmondható, hogy a magyar szabályozás alapjaiban megfelel a nemzetközi elvárásoknak, a nemzetközi ajánlásoknak, és többé-kevésbé az egyes nemzeti jogoknak. A fiatalkorúakra vonatkozó hatályos joganyag vizsgálatánál láttuk, hogy megvalósul a fiatalok felnőttektől eltérő kezelése, a nevelési szempontok és a speciálprevenció elsődlegessége, a szabadságelvonás végső jellege, és érvényesülnek bizonyos garanciális jellegű normák is. Ám még így is akadnak fogyatékoságok. Hazai jogszabályozásunkról elmondható, hogy a legtöbb nyugat-európai szabályozási modellhez képest kevésbé rugalmas megoldásokat tartalmaz, ami a fiatalkorúak büntetőjogát illeti. A nemzetközi megoldásokhoz képest szerényebb a szankciórendszerünk, és kisebb a felnőttekre irányadó szabályokhoz képest az eltérés. Hasonlóan szűk az ambuláns intézkedések köre. Ügyészségi diverziós eljárás létezik hazai joganyagunkban is, ugyanakkor nem szabályozza a hatályos jog a bírói diverzió speciális alkalmazását, és nincs lehetőség a rendőrség körében sem erre. A hatályos szabályozás legnagyobb érdeme, hogy a tradícióknak, az I. Bn.-nak megfelelően a felnőttektől eltérő, a speciális prevenciót, a nevelést és a társadalmi beilleszkedés elősegítését szolgáló rendelkezéseket, jogi iránymutatásokat, megoldásokat tartalmaz a fiatalkorú elkövetőkre vonatkozóan. Bármilyen kedvező is több szempontból a fiatalkorú bűnözők büntetőjogi kezelése, napjaink bűnözésének minőségi és mennyiségi változása, különösen a fiatalkorú bűnözés növekedése és erőszakossága

változásokat, reformokat sürget büntetőjogunkban. S e változásokban kiemelten szem előtt kell tartani a fiatalkorúak sajátos helyzetét, adott elkövető személyi körülményeit. Azok a lépések, melyeket – az 1995. XLI. törvény jelentős változásainak elismerése mellett - továbbra is igényelünk, nem elsősorban a büntetések szigorítását, vagy a büntetőjogi vétőképes korhatár változtatását célozzák meg. Ha modellekben gondolkodunk, mindenképpen a különböző modellek keveredését, pontosabban az egyes megfogalmazott célok összehangolt teljesítését tartjuk helyénvalónak.²⁷ Semmiképpen nem találjuk helyénvalónak, ha a speciális prevenció, vagy a fiatalkorú reszocializációja csak úgy teljesíthető, ha a társadalom védelmét csorbítjuk. Ugyanakkor az sem jó, ha a társadalom védelme, vagy az elkövetett bűncselekmény utáni felelősségrevonás kívánalma, a jogbiztonság úgy valósul meg, hogy szem elől tévesztjük a bűncselekményektől való visszatartás kívánalmát, vagy az egyéni kezelés szükségességét, tekintettel a fiatalkorú személyére és személyes körülményeire. Egy olyan büntetőjogi rendszerre van szükség, amely képes egyszerre biztosítani a jogbiztonság követelményét, a társadalom védelmét, valamint képes ellátni a fiatalkorúak társadalmi integrációját, a reszocializációt szolgáló bizonyos nevelési és szociális funkciókat. Véleményünk szerint a felsorolt (nemegyszer egymással szemben álló) szempontoknak legtökéletesebben a fiatalkorúak egy olyan büntetőjoga tud megfelelni, amely nem csupán viszonylag önálló, hanem teljes mértékben önálló, megteremtve a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényét. A fiatalkorúakra vonatkozó önálló törvény a legszélesebb értelemben tudja megvalósítani a „más elbánás” elvét. Mindezek mellett indokoltnak tartjuk egy önálló törvény megalkotását, amely amellet, hogy csak a fiatalkorúakra vonatkozó szabályokat tartalmazná, megfelel mindazon garanciális jogoknak - a büntetőjogi eszközöket, intézményeket csak a bűncselekményeket elkövetettekkel szemben lehet alkalmazni, a veszélyeztetettség önmagában nem jogosít fel büntetőjog beavatkozásra, s csak azokat az eljárási cselekményeket, illetve szankciókat lehet alkalmazni velük szemben, amit a törvény előír – amelyek ma is részei a hatályos büntető kódexnek. Másfelől szem előtt kell tartani, hogy a fiatalkorú bűnelkövetők bármennyire speciális kezelése valósul is meg, a társadalom védelmének érvényesülnie kell. A korábbi jogösszehasonlítás viszont jelezte, hogy milyen szűk nagyságrendű a csak fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó hazai hatályos speciális

²⁷Mi itt és most elvi síkon próbáljuk meg összeállítani azokat a kívánalmakat, amelyeket a fiatalkorú bűnelkövetők hatékonyabb kezelése érdekében szükségesnek vélünk. A modellekben való gondolkodás ezt a célt szolgálja, hiszen az, hogy mennyire különálló büntetőjoga van a fiatalkorú elkövetőknek, mennyire jellemző az önállósága, hogy milyenek adott korosztály büntethetőségi feltételei elsősorban attól függenek, hogy adott országban milyen büntető igazságszolgáltatási modell érvényesül.

büntetőjogi rendelkezések száma. Ez pedig a fiatalkorúakkal szembeni kriminálpolitika újragondolását igényli.

IV.3.2. Tovább lépési lehetőségek

Jelen fejezet részben - a hatályos hazai joganyag, a jogalkalmazás és a büntetés-végrehajtás alapján - néhány kritikai megjegyzést szeretnénk tenni, amelyet egyben továbbgondolásnak is szánunk egy további lehetséges reform felé. Mindenekelőtt szem előtt kell tartanunk, hogy a különböző reakcióformálás és a hozzá tartozó készlet közötti választás problémáját, a mindenkorai fiatalkori bűnözés jellegzetességeinek kell eldöntenie. Erre figyelemmel választhatunk a különböző továbbfejlesztési, potenciális utak közül. A tovább lépési lehetőségek körében elsősorban azokra tértünk ki, amelyeket már előttünk mások is megfogalmaztak (mi ezekhez saját gondolatunkat tesszük hozzá), így leginkább alapjai a szakértői vitáknak (ezekre, ahol lehet, fel is hívjuk a figyelmet).

Az egyik igen sokat emlegetett továbbfejlesztési lehetőséget a büntetőjoggal foglalkozók a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének feltételrendszerében látják. Ennek egyik eleme a büntetőjogi felelősség alsó korhatára. Ez az időről-időre előkerülő kérdés megosztja a bűnözéssel foglalkozó szakembereket azokra, akik a változtatást igénylik – akár az életkor felemelésében, akár annak csökkentésében -, illetve azokra, akik a változatlan ságot hirdetik. A kérdésben pro- és kontra érvek egyaránt elhangzanak. Többek között a korhatár csökkentését támogatók gyakori érve, hogy napjainkban a fiatalok jóval hamarabb érik el a szellemi és testi fejlődés különböző fokozatait, több ismereteik vannak a világról. Más megközelítésben gyakran hivatkoznak arra, hogy az alacsonyabb korhatár bevezetésével még különösen fogékony körben találkozhatnánk a fiatalok a büntetőjog nevelő hatásával. Az ellentétes állásponton lévők, s így a korhatár csökkentése ellen agitálók, pont ez utóbbit kérdőjelezzik meg, vagyis tekintettel a kutatások által igazolt rendőrségi, bírósági, büntetés-végrehajtási intézmények reakcióit követő stigmatizációs, nemegyszer a deviáns életvitelre „nevelő” következményeivel, megkérdőjelezzik a büntetőjog nevelő hatásának eredményességét. Büntetőjogi szempontból mindenekelőtt azt kell megválaszolni, hogy vajon melyik életkortól tud megfelelni a gyermek a büntetőjogi felelősség erkölcsi és pszichikai összetevőinek, másképpen fogalmazva, a kérdés az, hogy melyik életkortól kezdve tehető felelőssé a gyermek tetteiért, illetve, hogy a büntetőjogi beavatkozás célja milyen életkortól érhető el.²⁸

²⁸Az egyes nemzetek szintjén meglehetősen eltérések adódnak a büntető felelősségrevonás kor határában, azonban a különböző életkorok kiválasztása mögött azonos logika ismerhető fel, mégpedig az érettség, mint legfőbb

(Természetesen, miután már tisztázódott, hogy milyen kriminálpolitikai elvek és elképzelések alapján történik a fiatakorúak szabályozása.) A kor meghatározása mögött mindig valamilyen érvnek, indoknak kell lennie, mégpedig több szakterület együttes eredményeként kidolgozva. Így jön számításba mindenekelőtt a bűnözéssel közvetlenül foglalkozó tudományok, mint a büntetőjog és a kriminológia. Az itt tisztázandó kérdések sorában tartoznak olyanok, mint hogy milyen a bűnügyi helyzet a gyermek- és fiatakorúakra vonatkozó statisztikai adatok alapján; mit gondolunk a büntetőjog funkciójáról; illetve, hogy más országokban milyen a helyzet, az ott tapasztaltaknak milyen tanulságai lehetnek. Bár a kor kérdés elsősorban büntetőjogi kérdés, megválaszolásában azonban figyelembe kell venni más tudományágak (mint például a gyermekpszichológia, pedagógia, fejlődéslélektan, szociológia) kutatási eredményeit is. E tudományágak felől a vétőképes korhatár megválasztásában olyan szempontokra kell tekintettel lenni, mint a motiválhatóság; az erkölcsi érettség szintjeinek korosztályi meghatározása; egyáltalán, annak a kérdésnek az eldöntése, hogy mit várhatunk el tőlük; mikortól és miért vonhatók felelősségre; illetve, hogy a korhatár bármiféle megváltoztatása hogyan járul hozzá, hogy a nevelési szempontok jobban érvényesüljenek. Emellett a vétőképeskor esetleges megváltoztatásának mérlegelése során tekintettel kell lenni arra, hogy milyen a gyermek- és ifjúságvédelmet szolgáló eszköz- és intézményhálózat fejlettségi szintje; hogy a gyermekek érdeke, illetve a társadalom védelme, a társadalmi szükségesség indokolja-e; illetve valamilyen szinten igazodni kell a nemzetközi egyezményekhez, ajánlásokhoz is. A kor meghatározás kérdése – az előbbi felsorolásból is látható – nem egyszerű kérdés. Sőt, a kor kérdés eldöntése – az előbbi szakmai érveken túl – nem pusztán egy (vagy több) szakma ügye, hanem politikai kérdés is azzal, hogy a büntető törvényhozás a parlament kezében van. Végül az előbbi szempontokon túlmenően – amelyek tisztázása önmagában sem könnyű feladat – tudatában kell lenni annak is, hogy a büntetőjogi vétőképes korhatár megváltoztatása, jelen esetben csökkentése, egy gyakorlatban jelentkező problémát szül, vagyis párhuzamban nő a fiatalkori bűnözők száma, hisz automatikusan nő a kategóriába kerültek száma, s ezzel a fiatakorúak büntetőjogi rendszerére hárul többlet feladat. Túlsúlyosság a kijelölt végrehajtási intézményekben, még kevesebb szakember jut egy esetre, tovább húzódó büntető ügyek, hogy csak a legközvetlenebb esetleges következményeket említsük. Ha pedig növelnénk a vétőképes korhatárt, akkor meg a gyermekkorú elkövetők száma nőne automatikusan, ami pedig a gyermekvédelem rendszerére róna súlyos terheket, megkívánva a kiépült (s máig problémás) rendszer módosítását. Itt

szempont. Magyarországon ez a 14. életév betöltése, amely az általános iskolai képzés lezárásával feltételezi az érettséget.

szeretnék azonban kihangsúlyozni, hogy a vétőképes korhatár megváltoztatását nem támogató érvek közül, nem az intézményi leterheltséget tartjuk a legfontosabbnak. Valamennyi fentebb felsorolt szempont esetében egyetlen döntő érvnek kell szem előtt lennie, mégpedig annak, hogy a változtatással jobban jár-e a nagy ügy, a gyermekek védelme. Magyarországon a kor-kérdés, a vétőképes korhatár csökkentése, avagy változatlansága között folyik. Alternatívák akadnak bőven. Egy megoldás lehet, hogy minden marad változatlan: az életkor és az intézményi háttér, kritériumrendszer is. Ez esetben a fiatalkori bűnözés válságjelenségeinek megoldásaként, a gyermekvédelemben kell valamit tennünk. Alternatíva lehet az is, hogy marad az életkor+valamilyen további kritérium és/vagy eszközrendszer alapját is meghatározzuk (például az erkölcsi-értelmi fejlettséget). Ennél figyelemmel kell lenni a jogbiztonságra, a törvény előtti egyenlőségre, valamint arra, hogy a jogalkalmazás ténylegesen alkalmazható legyen, vagyis hogy konkrét és követhető kritériumrendszerre épüljön. Választhatjuk azt, hogy az életkort leszállítjuk, az intézményrendszerhez viszont nem nyúlunk, a meglévő eszközökből élünk. Végül megoldás lehet az is, hogy az életkort leszállítjuk+kibővítjük, differenciáljuk, specializáljuk a meglévő eszközhálót. E megoldásként utalhatunk azokra a nemzetközi gyakorlatokra, ahol az alacsonyabb a vétőképes korhatárnál sem feltétlenül „eresztik rá” a gyerekekre a büntetőjogi rendszert, hanem magasabb fokú a differencia, nem teljesen „büntetőjogosított” a szankciórendszer. Mindezek után - az alternatívák sorából - mi nem javasoljuk a büntetőjogi fiatalkor leszállítását (sem annak felemelését), de támogatjuk azt, hogy a kor mellett bevezetésre kerüljenek egyéb súlyozott kritériumok is. Mindamellet, nem tartjuk rossznak, ha megalapozott és interdiszciplináris kutatás folya a fiatalkorúak általános értelmi és felfogóképességének, a szabályok megértésének és betarthatóságának képességei körében, figyelemmel arra, hogy az évtizedek óta bekövetkezett változások²⁹, a felgyorsult világ, a felénk támasztott igények megváltozása, mennyire tudta befolyásolni, vagy sem, előbbi tulajdonságaikat.

Az előbbieket folytatásaként, a büntetőjogi felelősség feltételrendszerének egy másik fontos eleme a **beszámíthatóság**, ami bizonyos tekintetben összefügg a kor-kérdéssel is. A fiatalkorúak jogi felelősségrevonásának időnként felvillanó reformja kapcsán, ez sem egy új kérdés. A fiatalkorúak büntetőjoga változtatását támogatók körében újból és újból megfogalmazott igény, hogy ismét bevezetésre kerüljön valami olyan speciális követelmény a felelősségrevonás tekintetében e korosztálynál, amely még az életkornál is jobban tudná követni adott elkövető érettségét. Ennek esetleges realizálását támasztja/támasztaná alá, hogy

²⁹A büntetőjogi értelemben vett fiatalkor 14 és 18 évek közötti deklarálása, a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvényről kezdődően történt meg.

ezek a fiatalok sem egységes családi-közösségi háttérből jöttek, ennek fényében esetlegesen más a szocializációjuk tartalma, intenzitása, hatékonysága. Bevezetésével ráadásul a felelősségnek az életkor és a beszámítási képesség mellett egy újabb, és csak e korosztályban érvényesülő kritériuma válna lehetővé, alátámasztva a pedagógia, pszichológia és szociológia tudományai által igazolt általában meglévő különbségeket a felnőtt és fiatalos korosztályok között. Mi van ma? A felnőttek és a fiatalosok büntetőjogilag felelnek a bűncselekmények elkövetéséért. (14 év alatti személyek esetén önmagában a kor, vagyis a büntetőjogi értelemben vett gyermekkor, beszámíthatóságot kizáró ok, így egyben büntethetőséget kizáró ok is.) Csak annak róható fel a büntetett elkövetése, aki rendelkezik a beszámítási képességgel, azzal, hogy az egyén előre látja cselekménye lehetséges következményeit, felismeri magatartásának társadalomra veszélyes jellegét, vagyis képes cselekedetét megfelelő társadalmi-erkölcsi értékelésben részesíteni, és ennek megfelelően cselekszik. Hatályos büntetőjogunk előírja, hogy a fiatalosok büntetőjogi felelősségre vonása során szükséges a beszámítási képesség megléte. Jelenlegi büntetőjogunk emellett nem kívánja meg a beszámítástól eltérő külön feltételt, mint például az „erkölcsi-értelmi fejlettség” meglétét, ahogy ezt az I. Büntető Novella megkövetelte (igaz a gyakorlatban a bírúk nem igazán tudták mihez kössék a kitétel). Bevezetésének esetleges lehetőségéről annál is inkább érdemes beszélni, mivel a Pekingi Szabályokban követelmény, illetve más országokban is gyakorlat, hogy a fiatalos bűncselekményének elbírálása során figyelemmel vannak a tettes erkölcsi, értelmi, szellemi fejlettségére, ahogy ezt láttuk például a németeknél. Érdemes ehelyütt a német Szövetség Legfelsőbb Bíróságának (BGH) 1952-es határozatát idézni a bűnösség alapjairól: *„A büntetés bűnösséget feltételez. A bűnösség elvetendőseget jelent. A bűnösség megállapításával azt jelentjük ki, hogy a tettes a jogtalant választotta, holott dönthetett volna a jogos mellett is (...) Az ember, szabad, felelős és erkölcsös önrendelkezéseként csak akkor dönthet a jogszerű mellett, ha azt megtudja különböztetni a jogtalanságtól. Erre pedig az képes, aki erkölcsi ítélőképességénél fogva felismeri a tett jogtalanságát, nem jogtechnikai értelemben, hanem a saját gondolatvilágának megfelelő értékrendszerben”.³⁰* Vagyis nemcsak az a lényeg, hogy a fiatal tudjon különbséget tenni a „jó” és a „rossz” között, hanem, hogy olyan szellemi-erkölcsi érettség fokán legyen, hogy a „rossz” csábításának is ellent tudjon állni.

Összehasonlítva a „beszámítási képesség” és az „erkölcsi-értelmi fejlettség” fogalmát azt állapíthatjuk meg, hogy *„amíg a „beszámítási képesség” elsősorban az elmeműködés*

³⁰Idézi Filó M. p. 240. Eredeti forrás: BGHSt 2, 194 (200)=NJW 1952, 59.

állapotával összefüggő fogalom és értékelése döntően orvostudományi kategóriák alapján történik, addig az „erkölcsi-értelmi fejlettség”, mint felelősségi felvétel az elkövető társadalmi érettségének, a szocializáció minőségének az értékelésére szolgáló fogalom”.³¹ A fiatalok cselekményének elbírálásakor, ebben az eljárásban felelősségi kritériumként - az I. Bn.-hoz hasonlóan - újból bevezetni az „erkölcsi-értelmi fejlettség” feltételét azzal jár, hogy tágabb lehetőségek nyílnak a bíróság számára. Vagyis az „erkölcsi-értelmi fejlettség” léte vagy nemléte, annak vizsgálata révén dönthető el, hogy a különböző magatartási szabályokban megnyilvánuló társadalmi követelményeket, illetve a társadalom domináns érték- és normarendszerét ismeri, illetve felismeri-e a fiataikorú tettes. Természetesen a különböző fiatalok eltérő társadalmi-szociális környezetből jönnek, így más-más eredményű szocializációs mechanizmuson esnek keresztül. A fentieket figyelembe véve az „erkölcsi-értelmi fejlettség” felelősségi feltételként való szerepeltetése differenciáltabb elbírálásra ad lehetőséget, alkalmat teremt arra, hogy a más-más társadalmi környezetből érkező fiatal interiorizált érték- és normahalmaza minősítésre kerülhessen. Egyszersmind nagyobb lehetőség nyílik a differenciált elbírálásra, az egyénesítésre is. A fenti sorokból is nyilvánvaló, hogy jelen sorok írója támogatja azokat a szakembereket, akik már régóta szorgalmazzák a felelősségrevonás differenciálása kapcsán az erkölcsi-értelmi fejlettség (vagy valami hasonló) feltételének bevezetését. Támogatásunk nemcsak annak szól, hogy elméletileg, az előbb leírtak szerint, milyen új lehetőségek állnának rendelkezésre az elbírálásban, hanem úgy gondoljuk, számokkal is alátámasztható szükségessége. A 2004-es ERÜBS³² adatok szerint az ismerté vált 12.325 fiatalkorú bűnelkövető között, a bűncselekmény elkövetésének szubjektív okaként olyan elemek kerültek többek között összeírásra, mint a „bűncselekménnyel kapcsolatban téves, helytelen nézet” (728 személynél), a „bűncselekmény társadalom ellenességének fel nem ismerése³³” (635 fiatalkorúnál). Úgy gondoljuk ezen okok mindenképp azok közé tartoznak, amelyeknél a cselekmény következményeinek felismerése és annak megfelelő viselkedés nem a kóros elmeállapoton múlik, hanem a nem megfelelő erkölcsi fejlettségi

³¹Lévai Miklós: *A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntetőszankciók reformja.*

In: Gönczöl Katalin (ed.), (1994): *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés.* ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke, Budapest. pp. 30-47. (p. 38.)

³²„Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”. Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest, 2005-ös kiadás.

³³Ennek kapcsán utalnunk kell a Btk. 27§ (2) pontjára, amely a társadalomra veszélyességben való tévedés esetét fogalmazza meg. E jogszabály szerint az elkövető tisztában van a tényállási elemek ténybeli oldalával, ennek ellenére tévedette materiális veszélyességében, jogellenességében, társadalmilag elítélendő voltában. Ennek megállapítása eredményezheti például egy fiatalkorú esetében - aki nem képes felfogni tette társadalmi jelentőségét - a társadalomra veszélyességben való tévedés címén, a felelősség alóli mentesülést. E jogszabályi lehetőség sem mond ellent annak, hogy a társadalomra veszélyesség fel nem ismerése, nem következhet be nem megfelelő erkölcsi és értelmi fejlődés, illetve megerősítés okán.

szinten. A fentiek fényében célszerűnek látszik a korábbi erkölcsi-értelmi fejlettség vagy ahhoz tartalmilag hasonló kritérium bevezetése, azonban az esetleges alkalmazás előtt mindenképpen szükségesnek látjuk három tényező figyelembe vételét. Először is konkrétan meg kell határozni az „erkölcsi-értelmi” fejlettség tartalmát, hogy minden bíró esetében egyértelmű legyen alkalmazása. Másfelől rendelkezni kell arról, hogy hiánya, milyen büntethetőségi akadályt jelent. Végül, de nem utolsó sorban rendelkezni kell arról, hogy hiányában milyen esetleges jogkövetkezmények alkalmazhatóak. Még egy technikai megjegyzés ide kívánczik az erkölcsi-értelmi fejlettség bevezetése kapcsán. A ma hatályos jogszabály, a beszámítási képességet kizáró okokként, a kóros elmeállapotot, a kényszert és a fenyegetést jelöli meg (itt szabályozva az önhibából eredő ittas vagy bódult állapotban elkövetett bűncselekményt) [Btk. 24-26.§]. A fenyegetés és a kényszeren kívül ezek vizsgálata elsősorban orvosi (pszichiátriai) kérdés. A beszámíthatóság erkölcsi-értelmi alapjai megállapítása azonban más tudományág képviselőinek szakértelmét (is) megkívánja.

A fiatalkorúak büntetőjoga megújításának további útja a büntetőjogi szankciók területén jelentkezhetsz. Ennek megfogalmazására is sor került előttünk, illetve több igény azóta meg is valósult, mi ezek tovább vitelét látjuk szükségesnek. A reform egyik lehetséges fejlesztési iránya lehet a szabadságelvonással járó szankcióknak további visszaszorítása, és még inkább az alternatív szankciók rendszerének kiépítése, illetve további fokozása az elterelés különböző formáinak.³⁴ Annál is inkább, mivel a fiatalkorú bűnelkövetők cselekményeik és személyiségjellemzőik alapján nem alkotnak homogén kategóriát, így szükség van a differenciált elbírálásra, büntetéskiszabásra. A bűnözés alakulása mindig is befolyással volt a kriminálpolitika alakulására. A bűnözés kedvezőtlen alakulása azonban nem kell, hogy szükségszerűen jelentse a szigor fokozódását, s a már létező intézményi rendszerhez való ragaszkodást. Elég, ha csak az I. Bn.-ra gondolunk, amely megalkotásának egyik oka a bűnözés emelkedése volt, és ennek ellenére irányelvül a fiatalkorú erkölcsi megmentését tekintette. Az állami megtorló visszahatást csak annyiban tartotta szükségesnek, amennyiben azt az előbbi szempont kívánatossá teszi. Mindezek mellett a feladat inkább az lehetne, hogy a szabadságvesztés tartamát, illetve kiszabását csökkentjük. Mindezekből természetesen nem a

³⁴Nem mindenki ért egyet a fiatalkori kriminalitásnak ilyen irányú kezelésével. Többek között a témával foglalkozó jeles szakember, Vavró István is azt a véleményt osztja, miszerint a fiatalkorúak bűnözésének szerkezete, dinamikája és iránya, miközben egyre aggasztóbb jeleket mutat, ezzel párhuzamosan nem megfelelő az aránytalanul enyhe ítélkezési gyakorlat. Vavró szerint ez a helyzet nem alkalmas az egyre jobban nyugtalankodó társadalom feszültségeinek oldására. (Hozzá téve saját véleményünket is, miszerint a különböző végrehajtási formák alkalmazásakor fontos figyelembe venni, illetve megerősíteni a társadalom együttműködőképességét és tűrőképességét.) Ennek ad hangot a szakember például a Pogonyi Lajossal folytatott interjújában. In: Pogonyi Lajos: *Együtt kell-e élni a bűnözéssel?* Kritika 2000/június. pp. 8-10.

szabadságvesztés szankció eltörlésének kell következnie. A társadalom védelme érdekében szabadságvesztésre a fiatalkorúval szemben is szükség lehet. A fiatalkorú elkövetőkre kiszabott szabadságvesztés tartamának törvényi meghatározása során a jogalkotónak bele kell gondolnia a szabadságvesztés végrehajtásának ismert hátrányos hatásaiba, amelyek a teljesen még ki nem forrott, érzékeny, magas mozgásigénnyel élő fiatalok esetében még károsabbak lehetnek. Továbbá ismert az is, hogy az elzárással járó büntetőszankciók, az intézményi fogvatartás sok esetben a bűnözés iskoláját („rácsos akadémia”) adja, amikor is a büntetés-végrehajtási intézményekben el lehet sajátítani a bűnelkövetés kisebb-nagyobb fortélyait. Végül még egy szempont az alternatív szankciók mellett, illetve ami az eltereléssel elkerülhető. A stigmatizáció negatív hatásáról van szó, amely megnehezíti a fiatal újbóli beilleszkedését a társadalomba, illetve a személyiségét érő torzulás és terhelés lehetőségének is táptalaja lehet.³⁵ Hozzá téve, hogy a zárt intézményi fogvatartás alatt az elítéltek többsége a büntetés-végrehajtás intézményeihez is képes alkalmazkodni mindenfajta probléma nélkül. Ami azonban tény, hogy, ami a „benti” világban normális, az kint már nem az. Így a bent megszokott attitűdök, viselkedési sémák a szabadulás után is hatnak/hathatnak, nehezítve a visszailleszkedést. Az individualizáció, és ezzel párhuzamban a differenciálás elvének érvényesülése érdekében a büntetések és intézkedések kiszabásában széles döntési jogkört kellene biztosítani a fiatalkorúak bírāja számára. Ennek feltétele a többfokozatú jogkövetkezményi rendszer, illetve, hogy az egyes jogkövetkezmények megszabott feltételek között helyettesíthetőek legyenek egymással. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a büntetőjog célja a társadalom védelme, a prevenció, adott esetben elérhető lehet a fiatalkorúval szemben a nyomozás lefolytatásával, illetve a vád előterjesztésével, más esetben azonban csak az intézkedés vagy büntetés kiszabásával, illetve végrehajtásával történhet mindez. Ez is csak arra utal, hogy a jogkövetkezmények tekintetében szükség van a fiatalok körében a még fokozottabb differenciált elbírálásra és a még tágabb alternatív megoldásokra. A hazai

³⁵A büntető igazságszolgáltatás rendszerétől elterelő (diverziós), illetve a büntető igazságszolgáltatás rendszerén belül a szabadságvesztés felváltására alkalmas (alternatív) eszközök fokozottabb igénybevétele mellett számos érvet hoznak fel a fentiekén túl, az ezt támogató szakemberek. Úgy, mint a börtön népesség számának csökkentése, a fogvatartás költségeinek csökkentése, az eljárások időszerűségéhez és a garanciális biztosítékok érvényesüléséhez fűződő érdekek egyidejű biztosítása, a hozzájuk fűzött erősebb erkölcsi nevelés (hatékonyság növelés), valamint az arra történő motiválás, hogy az elítélt hajlandóságot mutasson önmaga, illetve családjára eltartására, és az ezirányú felelősség felvállalására, nem utolsósorban a nemzetközi ajánlások, normatívák. Ráadásul azokkal szemben, akik az alternatív szankciók igazi büntetési jellegét kérdőjelezzik meg felhozható, hogy az alternatív eszközök esetében is ott van a kényszerítő jelleg. Egyfelől ezek az eszközök „a közösségekben végrehajtott és különböző szintű szabadságkorlátozással kombinált felügyeletet jelentenek, amelyek a reintegrációhoz szükséges támogatás is nyújtják az elkövetőknek”. [Kerecsi Klára: *Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében*. In: Irk Ferenc (ed.), (2002): *Kriminológiai Tanulmányok XXXIX*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest. pp. 72-204. (p. 82.)] Másfelől az alternatív szankciók kiszabása mellett előírt feltételek nem teljesítésével, ott áll mögöttük a szabadságvesztés elvesztésének valódi lehetősége.

büntetőjogi-jogkövetkezmények tárházából már nem hiányoznak a nyugati országokban széles körűen alkalmazott tettes-áldozat kiegyezési-, a diverziós-, a jóvátételi megoldások. Az új Be. [az 1998. évi XIX. törvény - a büntetőeljárásról] lehetővé teszi, hogy a vádemelés elhalasztása esetén (ügyészi diverzió) az ügyész a gyanúsítottat magatartási szabályok megtartására, vagy más kötelezettségek teljesítésére kötelezze. Például a gyanúsított és a sértett előzetes beleegyezésével bekövetkezzen a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kár részben, vagy egészben történő megtérítése, vagy más módon történő jóvátétele [Be. 225.§ (2) a)-b)]. Továbbá lehetőségként adott (amennyiben nincs konkrét sértettje az elkövetett bűncselekménynek, vagy maga az áldozat nem kívánja meg a jóvátételt), hogy a gyanúsított meghatározott célra anyagi juttatást teljesítsen, vagy a köz számára munkát végezzen [Be. 225.§ (2) c)]. Ez utóbbi lehetőség kivételével a fiatalkorúak esetén is lehetőség van a sértett beleegyezésével a jóvátételre. Ezen elvi pozitívumok mellett ajánljuk azonban az utóbb említett paragrafus c) pontja második felének újra gondolását. Belátható, hogy a törvényalkotó miért zárta ki a fiatalkorúak esetén a meghatározott célra történő anyagi juttatás teljesítését, nem érthető azonban az a kizárás, ami a köz javára teljesített jóvátételt jelenthetné. Sőt jelen sorok írója itt látja az egyik legnagyobb lehetőséget a pedagógiai célzatú jóvátételben. Ha a fiatalkorú által elkövetett bűncselekmény olyan, ami beláthatóan a közösségi vagyon és rend ellen szól (példának okáért közterületek, középületek rongálása, itt történő lopások), nyilvánvaló, hogy a kár helyreállítás akkor következhetne be a legegyszerűbb, és a gyanúsított számára is legbeláthatóbb módon, ha ezen területek részére, a kárt szenvedett köz számára történne a jóvátétel. Másfelől, akkor sem célszerű elvetni a fiatalkorú jóvátételi felajánlását, vagy ebbe mutatózó készletét, ha a sértett ettől elzárkozik. Ugyanakkor a fiatal számára az is megbánás lehet, és a reszocializáció egyik lehetséges eszköze, ha nem közvetlenül áldozata számára nyújt elégtételt, hanem a társadalom felé. Ráadásul minél jobban megszervezett a köz javára hasznosítható munkavégzés (értsd alatta, hogy a munkavégzést saját tágabb környezetükben tehetik meg, célszerűen, akár a kortárs csoport nyilvánossága előtt), annál valószínűbb hatékonysága a tettes „megjavulása” felé. Nyilvánvaló, hogy nem lehet minden elkövetővel szemben megtenni ezt a gesztust, és nem is minden elkövető esetén feltételezhető, hogy egyáltalán jóvá akarná tenni tettét. Ráadásul a jóvátétel üzenete csak akkor jut el a közösség felé, ha az azt befogadja: alkalmat ad a bűnhődésre, kiengesztelésre és kártalanításra. E megjegyzések mellett is javasoljuk a diverziós és a jóvátételi megoldások mind szélesebb körre kiterjedő, és mind gyakoribb alkalmazását; az okozott kár helyreállítását szolgáló munkafelajánlást (amennyiben a sértett ilyenre nem tart igényt, de a gyanúsított vállalja) a köz javára is; a közösségi szolgálat

intézményét; valamint a pártfogó felügyelet önálló szankciónkénti alkalmazásának lehetőségét. Szükségét látjuk, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás elvei és technikai egyre formálisabb módon beépüljenek a büntető eljárás folyamatába, s mind szélesebb körre kiterjedően. A felsorolt szankciófajták meghagyják az elkövetőt szűkebb közösségében, és ezáltal a fiatalok szocializációjára nagyobb az esély. A „Pekingi Szabályok” szerint is a megelőzés során a szocializáció legfontosabb területére, a családra kell koncentrálni. Ez annak a törvényszerűségnek a felismeréséből fakad, hogy a családra irányuló szociálpolitika a leghatékonyabb bűnmegelőzési politika. Az 1995. XLI. törvény módosításai már közelebb vitték a hazai jogot a nyugat-európai országok joggyakorlatához, ugyanakkor tovább kellene szélesíteni és differenciálni a fiatalokra vonatkozó jogkövetkezményeket.

Összefoglalva az előzőket, mindenekelőtt a fiatalok bűnözés kezelésének középpontjába kell helyezni a büntető útról való elterelést, és/vagy a szabadságelvonással nem járó megoldásokat. Ez utóbbi, mint korábban láthattuk, törvényi előírás, vagyis a 1995-ös XLI. törvény kimondja a szabadságvesztéssel nem járó intézkedések és büntetések végső eszköz jellegét. Míg az előbbire vonatkozólag a Gyermek Jogairól Szóló ENSZ Egyezmény 40. cikke köt minket. A nemzetközi dokumentumokból származó megkötések is megerősítik azt az igényt, hogy a meglévő hagyományos büntetési nemek mellé újabb reakcióformák kerüljenek. A büntető útról való elterelés lehetősége már adott, a jogintézmény eszközeinek további bővülése azonban még várat magára. Vizsgálat alá kellene vetni, hogy milyen feltételekkel lehetne bevezetni a bírói diverziónak a nemzetközi megoldásoknál látott formáit, illetve annak kutatására is sort lehetne keríteni, hogy a rendőrségi diverziónak milyenek a nemzetközi tapasztalatai, illetve milyen garanciák mellett lehetne alkalmazni. (A nemzetközi tapasztalatok komoly aggodalmuknak adnak hangot azzal kapcsolatban, hogy az elterelés intézményének különböző fokozataiban egyre korábbra teszik a döntést, így például a rendőri diverzióban a rendőr potenciálisan dönt, ráadásul megfelelő szakmai feltételek hiányában.) Az elterelési lehetőségek bővülését eredményezné, ha csak a különösen súlyos bűncselekmények esetében lenne kizárt a vádemelés elhalasztása.

További megoldási lehetőség lehetne, ha az elterelési lehetőségek körét azzal szélesítenénk, hogy sort kerítünk a reparatív, kárhelyreállító igazságszolgáltatás bizonyos intézményeinek eddigénél szélesebb körre kiterjedő bevezetésére. Olyanokra gondolunk, mint a mediáció, a sértett-elkövető kibékítése, a restitúció vagy a sértetteknek nyújtott elégtétel szabályozása. Jelek már mutatkoznak ez irányban, hiszen az előbbiekkal kapcsolatban a szakmai diskurzus megkezdődött, a fentiek szerint az új Be.-ban is megmutatkoznak az elterelést támogató

eszközök, illetve némelyik törvényi előkészítése jelenleg is folyik, illetve elfogadása megtörtént. Erre példa az Igazságügyi Minisztériumnak az 1998. évi XIX. büntetőeljárásról szóló törvény módosítására irányuló elképzelése, melyben többek között a közvetítő eljárás szabályozására is sor kerül. Ezek szerint a Be. kiegészül a „közvetítő eljárás” alcímmel és a 221/A. §-al, amelyben a törvényhozó tisztázza a közvetítő eljárás lényegét. „A közvetítő eljárás a személy elleni (Btk. XII. fejezet I. és III. cím) a közlekedési (Btk. XIII. fejezet), illetőleg a vagyon elleni (Btk. XVIII. fejeze), öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt indult büntetőeljárás tartama alatt, a gyanúsított vagy a sértett indítványára, illetőleg önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható eljárás.” [Be. 221/A.§ (1)] „A közvetítő eljárás célja, hogy a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítse.”³⁶ .” [Be. 221/A.§ (2)] Amennyiben az elkövető az előbbi esetekben az általa okozott kárt közvetítő eljárás keretében megtérítette (vagy egyéb módon jóvátette), akkor büntetése korlátlanul enyhíthető. Ha az elkövető a három évi szabadságvesztéssel nem súlyosabban büntetendő bűncselekménnyel okozott kárt téríti meg a közvetítő eljárás keretében, akkor nem büntethető [Btk. 36. § (1) (2), Tevékeny megbánás intézménye]. A jogalkotó szem előtt tartva a fiatalkorúaknál előírt fokozottabb prevenció és nevelési szempontokat, náluk a büntetlenséget, az öt évi szabadságvesztéssel nem súlyosabban büntetendő bűncselekmények, közvetítő eljárás keretében történő kiváltására fogalmazza meg [Btk. 107/A. §, Tevékeny megbánás intézménye].

³⁶A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosítását elfogadták (2006. LI. törvény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról, Magyar Közlöny 2006/26. pp. 2088-2132.), ugyanakkor a közvetítő eljárás - bár megfogalmazódik benne - hatályba lépése 2007. január elsejével várható.

Itt jegyeznék meg, hogy a Be. ide vonatkozó elképzelései és a korábbi tervezet (2005. évi ... törvény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról. Tervezet 2005. április 21. www.im.hu/download/tervezet_2005_4_21_.pdf/tervezet_2005_04_21_.pdf Levétel ideje: 2005. június 25.) kapcsán némi eltérés tapasztalható. Ebből hármat emelnék ki. Egyrészt a korábbi javaslattal szemben bizonyos szigorítás található a törvényhozónál, amennyiben az elfogadott változatban az eljárást felfüggesztő és a közvetítő eljárást elrendelő határozattal szemben nincs lehetőség jogorvoslatra, ezt korábban a sértett számára a tervezet biztosította. Másfelől, amennyiben a gyanúsított a közvetítő eljárás eredményeként létrejött megállapodás teljesítését elkezdte, de büntethetősége nem szűnt meg, lehetőség van arra, hogy az ügyész a három évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő bűntettek miatt a vádemelést egytől két évig terjedő időszakra elhalasztja. Ez a lehetőség a korábbi tervezetben még öt évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő cselekményekre vonatkozott. (A fiatalkorú elkövetők esetében ez maradt az öt évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő cselekményekre vonatkozóan.) S végül hadd említsünk egy olyan részt, ami még a tervezetben leírt volt, a konkrét törvényi szövegben azonban már hiányzik. Hozzá kell azonban tennünk, hogy ez a hiányzás nem csorbítja a korábbi elképzelést, a jogalkalmazásra nincs befolyással, a tervezetben szereplő hiányzó szövegrészt az elfogadott törvény paragrafusai szellemiségükben tartalmazzák, sugallják, benne foglaltatik, csupán jelen sorok írójának van némi hiányérzete az ideológia oldaláról közelítve. A hiányzó szövegrész – aláhúzással jelezve jelen dolgozatot író által hiányzó kinyilatkoztatást – a következő: „221/A. (1) A közvetítő eljárás a büntetőeljáráson kívül alkalmazott olyan eljárás, amelynek célja a terhelt és a sértett között a bűncselekmény által kiváltott ellentét rendezése, és amelynek eredményét, a terhelt és a sértett kölcsönös megegyezésével létrejött megállapodást a büntetőeljárás további menetét érintően a bíróság, illetőleg az ügyész e törvény alapján figyelembe veszi.”

A közvetítő eljárás tervezetének elfogadása, illetőleg jövőre várható hatályba lépése óriási előrelépés több szinten is. Egyfelől bevezetésével hazánk eleget tenne az Európai Unió 2001. március 15-i, a sértettnek a büntetőeljárásban való jogállásáról szóló kerethatározatában³⁷ foglaltaknak, amely 2006. március 22-ig bezárólag, kötelező jelleggel írják elő a tagállamoknak olyan intézkedések meghozatalát, amelyben lehetővé teszik, és egyben ösztönzik az elkövetőket, a sértetteket megillető megfelelő kártérítés nyújtására. Másfelől bővülne az alternatív büntetések köre. Harmadszor előtérbe kerülne a helyreállító igazságszolgáltatás, amelynek olyan mellékes eredményeit is várhatjuk - a sértett bizonyos kártalanítása mellett -, mint a sértett kiengesztelése, az őt ért trauma enyhítése, a tettes felelősségérzetének felkeltése (nevelő hatás), tevékeny megbánása, sőt a társadalmi béke helyreállítása. Az elkövető részéről is mutatkoznak pozitívumok, minthogy az okozott kár megtérítésével a terhelt mentesülne részben vagy egészben a büntetőjogi felelősségrevonás következményei alól. Ahogy a Be. ide vonatkozó 221/A.§ (2) bekezdése mutatja, a törvényalkotó célja a közvetítő eljárás bevezetésével egyértelműen a bűnmegelőzés, vagyis növekednek azon szankciók köre, amelyeknek deklaráltnak prevenciós szándékot tulajdonítanak, remélhetőleg nemcsak az elmélet, hanem a gyakorlat oldaláról is igazoltan. Végül nem mellékes eredménye lehet a mediációs eljárásoknak (különösen a magyar börtön helyzet nemzetközi kritikái láttán), hogy ezek a terheltek nem növelnék a börtön népességet, a hatóságok ügyteher forgalma csökkenne, mint ahogy nőne az eljárások gyorsítása.³⁸

Amíg az „értelmi–erkölcsi” fejlettség megkövetelése elsősorban az elkövetők differenciáját teszi lehetővé, addig az elkövetők kezelésével kapcsolatos büntetőpolitika kialakítása során figyelembe kellene venni magát a bűncselekményt is, s a jogkövetkezményeket a tett súlyához igazítani. Alkalmazása hasonló eredményre vezet, mint az „erkölcsi–értelmi” kitétel megkövetelése, hiszen a tettek elkülönítésével már önmagában bekövetkezik a tettesek egymástól való megkülönböztetése. Ez meg is történik a hazai bírói ítéletek során, amely alapját jelenti a nálunk is honossá váló „kettős nyomtávú büntetőpolitikának”. Ez azt jelenti,

³⁷2001/220/IB 10. cikk.

³⁸A sok elvi pozitívum mellett meg kell azonban jegyezni, hogy számos ponton kérdéses a mediációs eljárás használata és használatának várható következményei. Nyilvánvaló, hogy nem kell illúzióba kergetni magunkat széles körű jövőbeli alkalmazását illetően, ami mögött számos ok húzódik meg. Azzal, hogy a pártfogók végzik majd a közvetítést, felmerül a kérdés, ez mennyire lesz megoldott. Egyfelől a mediátor szerep külön speciális ismereteket és képességet, sőt készséget is igényel, vagyis további felkészültségükről gondoskodni kell. Másfelől a pártfogók jelenlegi leterheltsége kérdésessé teszi munkájuk ezen részét. Problémaként merülhet fel a hazai „megszokásra”, illetve jogi kultúránkra tekintettel, hogy a sértett (sőt nemegyszer az elkövető) mennyire lesz hajlandó találkozni a másik féllel. Mert lehet, hogy a kártérítést elfogadná, de a találkozást inkább elkerülné. Ennek megoldásán is gondolkodni kell. Nyilvánvaló, hogy ezen megoldási mód sem alkalmazható minden terheltre a kívánt feltételek mellett is. Mert lehet, hogy cselekményét tekintve alkalmas erre az eljárásra, de nincs meg az anyagi háttér, ami a kártérítést fedezné. Végül nem ártana az érintett hatóságok felé sem egy olyan tájékoztatás és figyelemfelhívás, ami motiválttá tenné őket a közvetítő eljárás alkalmazására.

hogy a bűncselekmény súlyához igazítják a szankcionálás jellegét és mértékét: a komoly következményekkel járó bűncselekmények tetteseivel szemben többnyire súlyosabb büntetéseket alkalmaznak, míg a jelentéktelenebb bűncselekményekkel szemben elsősorban szabadságelvonással nem járó intézkedéseket és büntetéseket. Ugyanakkor ez utóbbi reakciók alkalmazási körét szélesíteni kell, és bővíteni eszközrendszerét, egyszóval a fiatalkorúak büntetőjogi szankciórendszerét tagoltabbá kell tenni. Másfelől a súlyosabb elkövetők körében is számításba lehetne venni a különbségeket, s itt is tágítani a szankciók jellegét, a ma érvényes, legtöbb esetben egyedüli alkalmazásra módott adó végrehajtandó szabadságvesztés mellett.

Számításba kell vennünk a fiatalkorúak büntetőjogi reformjának egyéb lehetséges területeként a büntetőeljárás- és végrehajtás területét is. A büntetőeljárás és büntető-végrehajtás területén szóba jöhető változások – csupán tételesen felsorolva - a következők. A hatályos büntetőeljárás fiatalkorúakra vonatkozó kitételei igyekeznek a fiatalkorú jogait és szükségleteit minden szinten figyelembe venni. Többek között előírás, hogy az eljárás minden fázisában biztosított legyen a fiatalok felnőttektől való elkülönítése, hogy az eljárás minél kevesebb stigmatizációs hatással járjon; adott, hogy következetesen alkalmazni kell az ügyvédi védelmet az eljárás minden szintjén. Maga az előírás azonban nem minden esetben jelenti, hogy az meg is valósul. E körben tehát megjegyzésünk arra a kíváncságra irányul, hogy a rögzített eljárási előírások a gyakorlatban teljes mértékben megvalósuljanak. Emellett javaslatként fogalmazzuk meg, hogy minél gyakrabban kerüljön alkalmazásra (bizonyos feltételek megléte esetén) az eljárások felfüggesztése; tovább kell növelni a hivatásos pártfogó szerepét, cselekvési lehetőségét; meg kell oldani a hiányos infrastruktúra gondját, különösen azt, hogy a fiatalkorúval speciális szakismerettel rendelkező szakemberek, megfelelő létszámmal foglalkozzanak, akár a nyomozás, akár a jogalkalmazás vagy a végrehajtás területéről legyen szó (ennek nemcsak elvi, hanem írásos nyomatékát is adni kell). Továbbá gyorsítani kell az ügyek befejezését. A hatékonyabb eredmények felé vihetne el, ha a fiatalkorúakra vonatkozó büntetés-végrehajtási intézmények körét szintén tagoltabbá tennénk. Ezen a területen olyan nyitott-, félszabad- és zárt intézetek hálózatából felépülő intézményrendszer kellene létrehozni, amely a heterogén elkövetők differenciált foglalkozási, kezelési lehetőségeit biztosítaná. Visszatérő megoldatlan probléma a zsúfoltság, az épületek állapota és a technikai ellátottság. Végül fontos, hogy a szabadságelvonással járó büntetések végrehajtása mellett megtörténjen a fiatalkorú felkészítése a társadalomba való beilleszkedésre. Ezt segítik elő a zárt intézmények

falain belül az iskolarendszerű, vagy azok kívüli képzések, oktatások, a munkáltatás és a szociális terápia. Ennek keretében fontos, hogy a gazdaság szükségleteinek megfelelő és mindenhol elismert képzési-, továbbképzési tanfolyamokon, illetve más, hasonló rendezvényeken vegyenek részt és szerezzenek bizonyítványt. Itt hívnánk fel a figyelmet egy általunk tapasztalt jelenségre. A tőköli büntetés-végrehajtási intézményben járva azt tapasztaltuk, hogy a fiatalok többsége szívesen jár iskolába, mivel ez bizonyos fokú mozgási szabadságot és valamilyen eltérést jelent a büntetés-végrehajtási intézmények megszokott ritmusában. Sokan közülük valamilyen szakmát is megtanulnak. A kérdés, amit az elítéltek is megfogalmaztak, hogy mennyire hasznosíthatóak ezek a szakmák a kinti világban, illetve mennyire fogadja el a többségi társadalom az aszódi, illetve tőköli bélyegzővel ellátott bizonyítványokat. Ez már nem a fiatalokon, hanem rajtunk, a börtön falait kívülről látók hozzáállásán múlik.

A fentiekben felsorolt irányokba való elmozdulással a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszere az eddigieknél eredményesebben segíthetné az elkövetők reintegrációját, és bizhatunk a speciális megelőzés hatékonyabbá válásában. A „megbotlott”, a bűn útjára lépett fiatal megmentése az egész társadalom feladata. Még a legpozitívabb irányban történő törvényhozással sem oldanánk meg ezeknek a gyerekeknek a problémáját. Annál is inkább, mivel a büntetőjog már csak reagálni tud a társadalom negatív tendenciáira, köztük a bűnözésre. Hozzátevé, hogy mi is inkább bízunk a harmonikus és egészséges szocializációban, mint a reszocializációban. Ennek egyik kitüntetett terepe – a család mellett – az iskola, s itt nemcsak a közoktatás szintjeinek feladataira gondolunk, hanem a felsőoktatásban folyó munkára is. Meg kell találnunk annak módját, hogy hogyan lehet (még hatékonyabban) átfordítani a megelőzést a tanárképzésre. A speciális prevenció érdekében tovább kell differenciálni és humanizálni a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségi-, igazságszolgáltatási rendszerét. Továbbá nem elsősorban a fiatalkorú elkövetőket kell a büntetőjog eszközével megragadni, hanem a fiatalkorúakra irányuló veszélyeket, (napjainkra már halmozott) ártalmakat kellene – akár a jog eszközével – célba venni. Másrészt pedig - bár ez túlmutat a büntetőjogon - az ifjúság speciális helyzetére, kapcsolatrendszerére érzékenyen reagáló társadalompolitikára, családra orientáló szociálpolitikára, a gyerekek értékviszályos világát felülmúló oktatáspolitikára lenne szükség ahhoz, hogy a fiatalkorúak bűnözése megelőzésének gondolata reális színezetet kapjon.

A bűnmegelőzésnek és a büntetőpolitikának a bűnözés jellemzői és okai tudományos vizsgálatára kell épülnie.¹

V. Kutatási beszámoló – avagy a fiatalkorú bűnismétlő elítéltek empirikus vizsgálata

Témánk, a fiatalkori bűnözés és bűnmegelőzés szempontjából nem elhanyagolható az a jelenség, miszerint a fiatalkorú elkövetők körében is találhatunk szép számmal olyanokat, akiket korábban, egy vagy több büntett miatt büntetőjogilag már felelősségre vontak. Ők jelentik a bűnismétlők, illetve súlyosabb esetben a visszaesők kategóriáját. A bűnismétlő kategóriájának létezése azért kiemelt fontosságú, mivel a visszailleszkedés indirekt mutatójaként szolgál. Létezésük jelzés értékű a büntetőjog-alkotóinak és alkalmazóinak, de a szélesebb társadalom számára is. Egyfelől a visszaesés ténye arra a következtetésre kell, hogy vezessen bennünket, hogy az előzőleg alkalmazott büntetőjogi eszköz nem érte el azt a hatást, amelyet általában véve elvárunk tőle. Vagyis nem javította meg az elkövetőt, nem tartotta vissza az újabb törvénybe ütköző cselekedetektől, és egyszersmind nem valósította meg a fiatal társadalmi beilleszkedésének, normakövető alkalmazkodásának és reintegrációjának kívánalmát. Másfelől a társadalom számára is kritika értékű, hiszen egy korábban bajba jutott fiatal esetében ismét elkövettük azt a hibát, hogy nem voltuk mellette akkor, amikor kellett volna. A fiatalkori kriminalitáson belül – a bűnmegelőzésre tekintettel - a bűnismétlők és a visszaesők speciális jellemzőjükön át kiemelt figyelmet igényelnek. Esetükben igaz az a kijelentés, hogy van különbség a bűnelkövető és a bűnöző elkövető között. A büntetőjogi felelősségre vonás és nevelés, valamint a társadalmi szolidaritás és segítségnyújtás keretében mind mennyiségileg, mind minőségileg többletfeladatot jelentenek ezek a fiatalok. Dolgozatunk keretében ezért fordítottuk figyelmünket rájuk, megcélozva azt a kutatási célt, hogy több oldalról bemutassuk őket. Mielőtt azonban részletesebben belemennénk a kutatásunk tárgyalásába, szükséges még az elején bizonyos fogalmi meghatározásokat eszközölnünk.

V.1. Definíciók

Kutatásunk a bűnismétlő fiatalkorú elítéltek vizsgálatára terjed ki. A szakirodalomban számtalan változata él az ismételt bűnelkövetésnek, attól függően természetesen, hogy a bűnismétlés ténye mellett mit tartanak fontosnak. Így a bűnelkövetők tipológiája tekintetében olvashatunk a kriminológiai szakirodalomban alkalmi, karrier vagy krónikus elkövetőkről, sőt ezeken belül meg szokták különböztetni a veszélyes bűnözőket, illetve a kisebb súlyú vétségeket elkövetőket,

¹Első gondolatok: R.A.

más tipológia szerint a szituatív és indulati alkalmi bűnözőket, vagy éppen a homogén és heterogén karrier elkövetőket.² Nem mennénk bele ezeknek a fogalmaknak értelmezésébe, annál is inkább, mert sokszor szerzőnként is más, amit a kutatók rajta értenek. Ehelyett egy kézzel foghatóbb fogalomrendszert hívunk segítségül, mégpedig a büntetőjog kategorizálását. Ez annál is célszerűbb az előbbi kriminológiai fogalmaknál, mivel azok a hivatalos statisztikai adatok, amelyek a kutatás során a rendelkezésünkre álltak, ezekkel a fogalmakkal dolgoztak. Másfelől egyszerűbbnek tűnik ezekhez képest megfogalmazni az általunk használt bűnismétlő fogalmát. A jelenleg hatályos büntető törvénykönyvünk a következők szerint határozza meg a visszaeső fogalmát: *„visszaeső a szándékos bűncselekmény elkövetője, ha korábban szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és a büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől az újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el”*. [1978. évi IV. törvény 137.§ 14.] A visszaeső sajátos esetének tekinthető a különös és a többszörös visszaeső. *„Különös visszaeső az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekményt követ el.”* [Btk. 137.§ 15.] *„Többszörös visszaeső az, akit a szándékos bűncselekmény elkövetését megelőzően visszaesőként végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és az utolsó büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatóságának megszűnésétől a szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekménye elkövetéséig három év még nem telt el.”* [Btk. 137.§ 16.] A visszaesés ténye lényegében a személy társadalomra veszélyességét jelzi, ennek felismerése pedig oda vezette a jogalkotókat, hogy a cselekmény elkövetőjének visszaesőként történő értékelése általában súlyosbító körülmény, s bizonyos (itt most nem részletezett) hátrányos jogkövetkezményekkel jár együtt. Kutatásunkban a visszaesőket úgy értelmeztük, mint akiknél megvalósul a bűnismétlés ténye, így mindenképpen a vizsgálat egyik célcsoportját jelentik. Ugyanakkor a társadalomra veszélyes fiatalkorú bűnelkövető csoportok egy nagyobb táborát is megcéloltuk, mégpedig a bűnismétlő fiatalkorúakat, akikre szintén igaz a bűn ismétlése. Kik ők? A Btk.-ban külön rendelkezést a visszaesőnek nem minősülő bűnismétlőkre vonatkozólag nem találunk, a büntetőjog konkrét törvényekben nem alkalmaz külön szabályokat erre az elkövetői típusra. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ismeretlen lenne a jelenség, hiszen mind a bírói gyakorlat (bírói mérlegelés), mind a büntetőjogi elmélet alkalmazza. Ezek szerint bűnismétlőnek tekinthető minden olyan fiatalkorú, aki vagy a jelenlegi vagy a korábbi bűncselekményét gondatlanságból követte el, és/vagy korábbi bűncselekményére nem végrehajtandó szabadságvesztést kapott, és/vagy végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték ugyan, de 30 napot nem meghaladó tartamban, és/vagy végrehajtandó

²A hazai szakirodalomban a bűnelkövetők tipológiai felosztására lásd többek között:

Gönczöl Katalin (1980): *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*. Közgazdaság és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

szabadságvesztésre ítélték 30 napot meghaladó tartamban, azonban a büntetés letöltésétől (vagy végrehajthatósága megszűnésétől) az újabb bűncselekmény elkövetéséig több mint három év eltelt.³ Mindezeket szem előtt tartva - a mi verzióinkban - bűnismétlő fiatalok elítéltek tekintettük azt, aki legutóbbi bűncselekménye⁴ elkövetése előtt valaha is elkövetett bármilyen (akár milyen bagatell) bűncselekményt, függetlenül attól, hogy azért milyen súlyú szankciót szabtak ki, illetve milyen időtartam előzte meg az újabb bűncselekmény elkövetését. Bűnismétlőnek tekintettük azt is, aki lehet, hogy mint fiatalok első büntényes, vagyis fiatalokként legelső büntetését töltötte (cselekedete súlyánál fogva éppen a legsúlyosabb büntetést, végrehajtandó szabadságvesztést) a kutatás során meglátogatott büntetés-végrehajtási intézetben, de gyermekkorában már volt törvénysértő tette, ügye rendőrség elé került, illetve amelynek következtében valamilyen államigazgatási eljárást és következményt a gyermekvédelem rendszerében foganatosítottak vele szemben. A bűnelkövetővé válás és a bűnismétlés esetei összefoglalhatóak egy rendszerbe, ahol a társadalomra veszélyesség fokozata szerint megkülönböztethetjük egymástól az első büntényest, a visszaesőnek nem minősülő bűnismétlőt, a visszaesőt, a különös visszaesőt, valamint a többszörös visszaesőt. Figyelemmel a fentebb tett definíciókra, kutatásunk ez utóbbi négy csoportot öleli fel, e csoportok megkülönböztetése nélkül.

V.2. Módszertani bevezető

1) A kutatás célja

- a) Bemutatni (a vizsgált populációra tekintettel), hogy kik a bűnismétlő fiatalok elítéltek, (elsősorban az elítéltek személyével kapcsolatos családi, szociális és társadalmi körülmények, valamint értékeik vizsgálata útján).
- b) Bemutatni a vizsgált esetekben a reszocializálás és a társadalmi utógondozás mikéntjét, mint a bűnismétlők és visszaesők esetében fontos eszközöket a társadalomba való visszavezetésre. Ennek kapcsán gyakorlati tennivalókat megfogalmazni.
- c) Bizonyítani vagy cáfolni a kutatást megelőzően felállított hipotéziseket.

2) A kutatás hipotézisei:

- a) A bűnismétlő fiatalok rendszerint gyermekkorú elkövetőként kezdik meg életútjukat.

³Földvári József (1998): *Magyar Büntetőjog. Általános Rész.* Osiris Kiadó. p. 296.

⁴Legutóbbi bűncselekmény alatt értjük azt a bűncselekményt, amelyik miatt a kutatás ideje alatt végrehajtandó szabadságvesztését töltötte az elítél, vagy előzetes letartóztatásban volt.

- b) A bűnismétlő fiatalok többségére jellemző a társadalmi munkamegosztásból való kimaradás. Ez jelenti – a bekerülés előtti időszakra jellemzően – mind az iskolai teljesítésben jelentkező lemaradást, a tanulmányok idő előtti, korai befejezését, mind a foglalkozásra való kiképzés hiányát, mind a munkanélküliséget.
- c) A visszaeső fiatalok esetén rendszerint kimutatható egyfajta hibás erkölcsi-értékrendbeli állapot, amely kimutatható a társadalmi magatartásszabályok és követelmények iránt fennálló érzelmi-értelmi érdektelenség megnyilvánulásában, illetve a társadalmi valóság hibás észlelésében.
- d) A visszaeső fiatalok bűnelkövetők társadalmi beilleszkedési zavarát, benne bűnelkövetői magatartását nagyban befolyásolja a kortárs csoportok elégtelensége, illetve a családi mintában kimutatható kriminális jelleg.

3) A vizsgálat helyszíne és ideje

A vizsgálatra 2004. május 4-7. között két helyszínen, Tökölön és Szirmabesenyőn, az ottani fiatalok büntetés-végrehajtási intézetében került sor. Fiatalok büntetés-végrehajtási intézeteként jelenleg négy helyszín említhető az országban: Kecskemét, Szirmabesenyő valamint Tököl a fiúknak, illetve a lányoknak Pálhalma. Illetve az idén indult be új regionális intézményként a pécsi fiatalok büntetés-végrehajtási intézménye. Mi ezek közül kettőben jártunk, Szirmabesenyőn, illetve Tökölön. A kettő kiválasztásában (és a másik kettő kizárásában) a következő szempontok vettek részt. Tököl sokáig a fiatalok egyetlen büntetés-végrehajtási intézeteként működött a maga tradícióival, jelenleg is országos illetékességű hely, ahol a legtöbb fiatal fogvatartott található. A Miskolc melletti Szirmabesenyő az ország legjelentősebb regionális büntetés-végrehajtási intézete. Fontosságának oka, hogy a fiatalok bűnözés túlsúlya és „krémje” az ország ezen részére esik. Kecskeméten ezekhez képest jóval kevesebb az elhelyezett, továbbá az itt fogvatartottak veszélyessége sem tipikus, illetve a Pálhalmán ítéletüket töltő lányok száma is kevés, amellett, hogy a visszaesés ténye sem jellemző a „gyengébbik” nemre.

4) A vizsgálat köre

Az előbbieken tisztáztuk a bűnismétlő fiatalok elítélt fogalmát, amely jelentette (a visszaeső fiatalokkal együtt) a vizsgálatba bevont sokaságot. Azt tehát már tudjuk kik ők, az azonban még nem tisztázott, hogy hogyan találtunk rájuk. A hivatalos statisztikai adatokból kiderül, hogy országosan, esetleg helyi szinten mennyi visszaeső fiatalokkal kell számolnunk. Az elítélt

fiatalkorúak aktáiból pedig kiderül, hogy ki a visszaeső, a különös, illetve többszörös visszaeső. A bűnismétlőkre vonatkozólag azonban már nem találunk semmiféle statisztikai adatot, ahogy a fiatalkorú aktáiból sem derül ki (amennyiben nem visszaeső), hogy korábban követett-e el bűncselekményt. (Mellesleg ez nemcsak a kutatásunk minta kiválasztását akadályozta meg, de tovább gondolva a problémát, az aktákban meglévő adatok elégtelenek ahhoz is, hogy az egyénesítés követelményeinek megfelelő differenciált büntetés-végrehajtási eszközök legyenek kialakíthatóak.) Ez volt az első probléma, ami a kutatás során jelentkezett: hogyan találjuk meg őket? Hivatalos adatok révén azt a legegyszerűbb és a szociológia módszertana által is alkalmazott eljárást alkalmaztuk, amit a szakirodalom önbevallásos módszernek hív. Vagyis a vizsgálati körbe vett fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézeteiben valamennyi fogvatartott elítélttől megkérdeztük, hogy a fentebb említett paraméterek szerint bűnismétlőnek tekinti-e magát vagy sem. Azokkal, akik ezek alapján bűnismétlőnek vallották magukat, felvettük a kapcsolatot, s megkértük őket, hogy töltsenek ki egy kérdőívet. Ezt senki nem tagadta meg. Emellett a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokát, vagy a kutatásunk segítségére kijelölt illetékest megkértünk arra, hogy az akták alapján keressék ki a visszaeső fiatalkorúakat annak érdekében, hogy ők is a kutatás részei legyenek.⁵ Ez meg is történt. Az illetékes személyek elmondása alapján kijelenthetjük, hogy a két büntetés-végrehajtási intézetben számon tartott visszaesők közül valamennyi résztvett a kutatásban, részükről teljes körűnek tekinthető a vizsgálat. Továbbá a bemondásos alapon működő bűnismétlő fiatalkorú elítéltek esetében is törekedtünk a teljes lekérdezésre. Mindezek után a vizsgálatba az ország két említett büntetés-végrehajtási intézetéből 84 fő került be. Szirmabesenyőről 35, Tökölről 49 fő. Valamennyi megkérdezett férfi.

A kérdőívbe bekerülő sokaság mennyiségi meghatározásában az alábbi számításokat végeztük el. Támaszkodva az önbevallásos módszerben a börtön parancsnokok által közölt adatokra a következőket mondhatjuk el: tököli tartózkodásunk idején a fiatalkorúak létszáma 237 fő volt. Ebből bűnismétlőnek vallotta magát 52 fő. Az 52 főből ottlétünkkor 37 elítélttel sikerült kapcsolatba kerülni, a többiek vagy munkán voltak, vagy kihallgatáson, illetve közülük egy fő aznap szabadult, vagyis 51 fővel számoltuk a teljes populációt. A hiányzó 14 fő számára ott hagytuk a kérdőívet, amelyek kérdezésében az ott dolgozókat kértük meg. A 14 kérdőívből 13 érkezett meg postai úton, amelyből 1 kérdőív a kértetett hozzáállása miatt használhatatlan

⁵Itt szeretném megköszönni - a kutatás ideje alatt - a Büntetés-Végrehajtás Országos Parancsnoka beosztását betöltő, Dr. Bökönyi István bv. vezérőrnagynak; a kapcsolattartónknak, Fliegaufer Gergely bv. őrnagynak; Illés László bv. ezredes parancsnok úrnak Tökölről; Joó László bv. alezredes parancsnok úrnak Szirmabesenyőről; valamint a börtönök többi dolgozóinak, hogy kutatásunk segítségére voltak. Továbbá külön köszönettel tartozom Dr. Lőrincz József úrnak, a börtön kutatásban vállalt közvetítő szerepéért. [R.A.]

volt. Így a tököli csoportból összesen 49 használható kérdőív állt rendelkezésünkre a válaszok kiértékelésekor (a teljes, 51 fős létszámból két fő hiányzott). A kapott adatok szerint a fiatalok száma 25 fő, akik valamennyien résztvettek a kérdőív lekérdezésben. A kérdőívek mellett 46 önéletrajz gyűlt össze.

Ott tartózkodásunkkor a szirmabesenyői büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak összlétszáma 158-163 fő között mozgott. A helyszínen 36 kérdőív lekérdezésére került sor.⁶ Ottlétünkön visszaesőként 14 főt regisztráltak, az információk szerint ők valamennyien bekerültek a vizsgálati körbe.

5) A vizsgálat módszere

A kutatás egyszerre élt kvalitatív és a kvantitatív módszerrel.

a) A vizsgálatba kerülő elítéltekkel *önéletrajzot* írtunk (rendhagyó módon irányított szempontokra felhívva az önéletrajzot kitöltő figyelmét). Ebben segítségét kértük adott büntetés-végrehajtási intézet dolgozóitól. A kiválasztott válaszadókkal a kérdőív kitöltése előtt (a megérkezésünk előtt), az egyes börtönökben szolgálatot teljesítő nevelőtisztek segítségével történt az önéletrajzok megírása.⁷ Az önéletrajz kitöltésének szempontjai a következők voltak:

- milyen otthon a családi (iskolai) milió, követelmény és jogrendszer;
- miért követett el bűncselekményt először és sokadszor;
- ha volt, a bűncselekmény eredményét mire használta fel;
- milyen börtöntapasztalatokat szerzett;
- amikor legutoljára kikerült, mi történt vele a kinti világban, ki állt melléje s ki nem;
- mit kezdett az életével;
- mik a jövőbeni tervei.

b) A kiválasztott elítéltekkel egy, a hipotézisekre tekintettel elkészített *kérdőívet* töltöttünk ki.⁸

A kérdőív kitöltése (kb. 60 percet vett igénybe) kérdezőbiztosok segítségével történt, a két helyen 10 fővel.⁹

Az egyéni vizsgálatokra kidolgozott kérdőívek a következő kérdéscsoportokat ölelték fel:

- a) Az elkövető személyével kapcsolatos körülmények: életkor, iskolai végzettség,

⁶A szirmabesenyői bűnismétlő fiatalok meghatározása nem ment akadálymentesen, számukat tekintve ellentmondásokat tapasztaltunk a hivatalos közegek felől.

⁷Az önéletrajzok felhasználása végül is csak jelzés értékű lett, mivel technikai okok miatt csak Tökölön készültek el az önéletrajzok, összesen 46 db.

⁸A kutatás során használt kérdőívet lásd a III. függelékben.

⁹Ezúton szeretném megköszönni a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szociológus szakos hallgatóinak, Ágó Annának, Bozay Bettinek, Horváth Zelmának és Pelle Zsuzsának; a Miskolci Egyetem jogász hallgatóinak, Kindrusz Viktóriának, Lamos Andreának, Szabó Nikolettának és Szentiványi-Csomós Szilviának; valamint miskolci kollégámnak, Dr. Bartkó Róbertnek a kérdőív lekérdezésében nyújtott segítségüket.

- foglalkozás–szakma, lakóhely, együtt élők, édesapa-édesanya adatai, jövedelmi viszonyok, az iskolára, barátokra, rokonságra vonatkozó kérdések.
- b) Az elkövető bűnelkövetési múltjára, a kiszabott büntetésekre, két bűncselekmény elkövetése közötti időszakra vonatkozó kérdések.
 - c) A bűnmegelőzés kapcsán a társadalom segítő és szolidáris gyakorlatával kapcsolatos kérdések.
 - d) Az elkövetőnek a realitáshoz fűződő viszonyára, valamint érték és normakövető jellemzőire vonatkozó kérdések.

Az adatok elemzése SPSS programcsomag segítségével statisztikai elemzési módszerekkel, valamint az önéletrajzok esetében szövegelemzés módszerével történt.

V.3. A kutatás során felmerülő korlátok

Ahogy korábban láthattuk, a vizsgálat során az első komolyabb nehézséget az okozta, hogy meghatározzuk azok körét, akikre igaznak találtatik a bűnismétlő kifejezés. Kiindulva a büntetőjog elméleti meghatározásából megalkottuk az általunk használt bűnismétlő fogalmát. A másik nehézség, amivel szembe kellett néznünk, s amivel valószínűleg minden kutató találkozott, aki valaha is folytatott vizsgálatot fiatalok között: ezen fiatalok értelmi képessége. Önmagában véve egy normál populációra vonatkoztatott kérdőív kérdéseit sem könnyű úgy megfogalmazni, hogy a válaszadó értse őket, illetve, hogy azt értse rajta, amire a kérdéseket összeállító gondolt. Mindez fokozottabban jelentkezik olyan személyeknél, akiknek iskolai karrierje, az ott megszerzett tudás és a magatartásbeli problémák miatt nem a hagyományos módon alakult. Sőt sokuknál a családi szocializáció sem segítette elő generációjuk normális szintjére jellemző értelmi képesség és készség kialakulását. Mindez azt eredményezte, hogy számukra a megszokottnál részletesebben magyarázott, a fogalmakat alaposan körülíró, s a kérdezőbiztosok számára is részletes útmutatást tartalmazó kérdőívet szerkesztettünk.¹⁰ Mindezen körülmények ellenére is, a kapott vizsgálati eredmények között nemegyszer tapasztalhattunk ellentmondást, ami azt jelzi, hogy a fiatalok vagy nem értették pontosan a kérdést, vagy nem válaszoltak őszintén.

Az igazi problémát azonban az jelentette, hogy hogyan számszerűsítsük az alapsokaságot. A kutatások többségére nem jellemző ez a probléma, hiszen az empirikus szociológiai vizsgálatok során a felmérő kérdése nem ezzel kezdődik, hanem, hogy az ismert alapsokaságból teljes körű információgyűjtést hajtsanak-e végre, tekintettel persze az alapsokaság nagyságára, illetve az

¹⁰Lásd függelék IV.

egyéb minősítő körülményre, vagy a reprezentativitásra is tekintettel beérje-e egy mintavételes felméréssel, vagy pedig a szigorú mintavételi módszereket sem alkalmazó részleges felmérést válassza. Esetünkben - az általunk használt bűnismétlő terminológiát szem előtt tartva - a teljes körű lekérdezés mellett döntöttünk, hiszen kutatásunk egy kisebb és zártabb alapsokaságra vonatkozott (az intézményes fogvatartás keretei között élő bűnismétlő fiatalok elítéltekre), akiknek teljes körűség elérése elvileg megoldott az intézetek falain belül, így nem okoz nehézséget minden érintett egyén bevonása. Ugyanakkor minden kedvező elméletileg fennálló feltétel ellenére sem mondhatjuk el biztosan azt, hogy megvalósult a teljes körű, az alapsokaság valamennyi egységére kiterjedő vizsgálat. Két, egymással összefüggő problémával kellett szembenéznünk. Bár elméletileg a felkeresés lehetősége adott, hiszen egy zárt körben „össze gyűjtve” megtalálhatóak, de ugyanez egyben negatív, vagyis korlátozó tényező is lehet. Ez utóbbi előterében az áll, hogy egy olyan csoportról szeretnénk volna képet kapni, amelynek ki kell emelni speciális, nehezen hozzáférhető jellegét, lásd a vizsgált kör intézeti fogvatartását, és e körülmény miatt a hivatalos eljárási szabályokat, az adatvédelem szempontjait, valamint a csoport (börtön) szubkulturális jellegét. Másfelől a kiinduló nehézség, vagyis, hogy nem tudhatjuk biztosra a fiatalok bűnismétlő elítéltek összlétszámát, továbbra is adott volt. A több mint egy évtizede realitássá váló adatvédelem - amely kiterjedt a fogvatartottak, köztük a fiatalok elítéltek jogaira is - megannyi elismerésre méltó hozadéka mellett a kriminológiai és kriminálszociológiai kutatások korlátját is magával hozta. Nem egy kriminológiai, szociológiai vizsgálatnak fő szereplőjévé válik a módszertan, az adatvédelmi szempont. Mindez azt jelenti, hogy a tudományos érdeklődésünk körében lényegében azt ismerhetjük meg, amit az adatvédelmi-jog megenged számunkra, s nem többet. Jelen esetben is ezzel a problémával kellett szembe néznünk, hiszen nemcsak mi kívülállók, hanem a börtönök parancsnokai, sőt az országos szervek sem tudják megmondani azt, hogy a nem visszaesőnek minősülő bűnismétlő fiatalok hányan vannak. Így fordulhatott az elő, hogy az elítéltek vallomására kellett hagyatkoznunk abban, hogy bűnismétlőnek tekinti-e magát – az elmondott kritériumok alapján - vagy sem. Ez természetesen felvetheti azt a kérdést, hogy az általunk teljes körűnek titulált visszaesők vizsgálata, illetve a teljes körűsége törekvésünk a bűnismétlők tekintetében, mennyire tekinthető teljes körűnek, illetve, hogy a vizsgálat viszonylag kis elemszáma mennyire problematikus. Nincs jogunk kételkedni a fiatalok fogvatartottak szavában, őszinteségében, de jeleznünk kell, hogy az általunk ilyen módon elért vizsgálati csoport nem feltétlenül esik teljesen egybe a bűnismétlők általunk korábban definiált elméleti körével. Esetünkben ez annyit jelent, hogy nem lehetünk biztosak abban, hogy nem akadt-e a

megkérdezettek közül olyan, aki letagadta, hogy bűnismétlő, illetve - ami még nagyobb veszélyforrás - hogy nem tudhatjuk, hogy ha voltak olyanok, akik nem kívántak részt venni a lekérdezésben, azok szignifikánsan különböznek-e a válaszolóktól, s így a kapott eredményeink is esetleg torzíthatnak. Ezeket szem előtt tartva a kutatás során kapott eredményeket szigorúan a módszertani sajátosságokra tekintettel lehet csak figyelembe venni.

Mindazonáltal a kutatás eredményeinek érvényességét javítja, hogy a kérdés zárt helyiségekben, hivatalos, az intézethez tartozó személy részvétele nélkül, névtelenül és kötetlen formában történt. Másfelől, ahogy megbizonyosodhattunk róla, jelenlétünk és a kérdőív kitöltése, nemegyszer hosszan tartó beszélgetésbe fajulva, inkább üdítően hatott a fiatalok körében, mintsem zavarónak, vagy valamilyen kényszerű köteleesség teljesítésének. Mindezek miatt a fent vázolt problémák mellett is valószínűsítjük, hogy az elítélteknek nem fűződött érdeke a válaszmegtagadáshoz, és az összeírásunk megcélozta a teljes körűséget.

Egy társadalomvizsgálat nemcsak akkor ér valamit, ha az bizonyítottan teljes körű összeíráson, vagy ha reprezentatív mintavételi módszereken alapul. Hiánypótló és/vagy kis elemszámú, de intenzív, mélységére tekintő vizsgálatok esetei szintén jelentős információkat nyújthatnak az adott terület elméleti és gyakorlati szakembereinek. Ez utóbbi megállapításban erősített meg bennünket az, hogy a hazai kriminológiai és kriminálszociológiai vizsgálatokban mindeztidáig nem volt jellemző a fiatalkorú bűnismétlők vizsgálata, s az ilyen tekintetben homogén csoport válaszai jelen kutatásban tájékoztató, és további vizsgálatokat és gyakorlati lépéseket ösztönző jellegűek.

Összegezve az előbb elmondottakat, mi a magát bűnismétlőnek vallott, és az akták alapján visszaesőnek minősülő fiatalokból összeállt alapsokaságra támaszkodtunk akkor, amikor kijelentettük, hogy a vizsgálat során a teljes körű lekérdezésre törekedtünk, és meggyőződésünk, hogy a fent leírtak figyelembe vételével együtt a vizsgálat megfelelt ennek a célkitűzésnek.

V.4. A kutatás eredményei¹¹

V.4.1. A válaszadók személyi körülményei

•A vizsgálatban 84 fő vett részt, akik valamennyien fiúk voltak, így kutatásunkban nem volt releváns kérdés a nemiség szerinti összehasonlítás. Természetesen ez nem a véletlen, vagy a részünkről jövő kényelem műve. Ahogy a fiatalok bűnözés statisztikai összefoglalójában láthattuk a fiatalok bűnözés, de általában a bűnözés is jellemzően a férfi nem devianciája (szemben például a mentális megbetegedésekkel), bár az is igaz, hogy a leány bűnelkövetők száma az utóbbi négy évben folyamatosan emelkedik. Ez mennyiségileg a mi korosztályunknál annyit jelent, hogy 2003-ben a fiatalok bűnözésben a fiúk aránya 86,8%, míg a lányoké 13,3%.¹² A lányok aránya 1998-at megelőző években rendre 10% alatti volt. Nem véletlen tehát (a mostani növekedés ellenére) létszámukból kifolyólag sem, hogy körükben nem tipikus a bűnismétlés, és különösen a visszaesés ténye. Úgy tetszik, hogy ez jellemzően fiú-privilegium.

•A korosztályi bontásban 6 életkori csoportot találtunk. Ezek szerint a vizsgálatba az 1983-ban, 84-ben, 85-ben, 86-ban, 87-ben, illetve 89-ben születettek kerültek be. Mint látható a fenti korosztályokban jócskán találhatunk olyanokat, akik a büntetőjogi értelemben vett fiatalkort (14-18) túllépték. Ez abból adódhat, hogy a Btk. a büntetés-végrehajtási fiatalkorúság felső határát a 21. életévben határozza meg, vagyis az elélt 21. életévének eléréseig az elkövetett bűncselekményéért kiszabott szabadságvesztését a fiatalkorúak intézetében töltheti le. [Btk. 111.§ (4)] Természetesen ennek a jog adta rugalmasságnak is nevelési célzata van, hiszen lehetővé teszi a fiatalok számára, hogy huzamosabb ideig tartó szabadságvesztése esetén elkezdett tanulmányait befejezhesse. A megkérdezettek körében 17 éven aluliak alig fordulnak elő (4 fő 17, 1 fő 15 éves, míg 14 és 16 évesekkel nem is találkoztunk). Jellemzőbb a 18 éven felüliek korosztályai: ez 18 és 21 év között összesen 79 főt (94%) jelentett. (Az életkor tekintetében olyasfajta túlsúly, homogenitás volt tapasztalható, hogy különösképpen a továbbiakban nem foglalkoztunk vele, s az életkor, mint független változó gyakorlatilag kiesik.) (1. ábra)

¹¹A bűnismétlő fiatalok elítéltekre irányuló empirikus kutatás eredményeinek részletes statisztikai összefoglalóját lásd függelék V.-ben. Míg a szövegrészben az abszolút számokat tüntettük fel többnyire, addig a táblázatos összefoglalóban a válaszok %-os megoszlását összegeztük. A szövegben kiemelten kezeltük az elítéltek véleményeit, amennyiben az önéletrajzok adott részeit, illetve a kérdőív nyitott kérdéseire adott válaszokat két betűszínnel jeleztük.

Ezúton szeretném megköszönni kollégáimnak, Fekete Attilának és Dr. Rosta Gergőnek, valamint Dr. Siménfalvi Zoltánnak a grafikonok elkészítésében nyújtott segítségüket.

¹²„Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről. 2003.

Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest. 2004.

•Koruknak megfelelően a fiatalok bűnismétlők nagyobb része családban nevelkedik. A szülői környezet 54 személynél (64%) volt kimutatható. Trendjében ez megfelel annak, amit országosan a fiatalok bűnelkövetők családi állapotánál találtunk, illetve a fiatalok elítéltekre vonatkozó országos adatbázis is hasonló arányokat tükröz. A 2003-ban elítélt fiatalok közül 60,7% élt mindkét szülő közös háztartásában, 23,97% csonka családban, 15,33% pedig szülői háztartáson kívül.¹³ A kutatásunk alanyait jelentő fiatalok döntő többségére nem jellemző, hogy a fiatalokat nevelőszülők vagy idegenek nevelnék. Nevelőszülőnél egy, míg állami gondozásban három személy nevelkedett. Az sem kimutatható, hogy ezek a fiatalok barátaikkal, vagy teljes önállóságban élnek. Mindössze két fiatal lakik barátaival, és hat személy egyedül. Viszont fiatal korukra tekintettel figyelemre méltó az a 31 fő, akik feleségükkel/élettársukkal/barátnőjükkel élnek. (2. ábra)

•A bűnismétlő fiatalok lakóhely szerinti megoszlása is az országos trendet tükrözi. Borsod-Abaúj-Zemplén és a főváros azok a helyek, ahonnan a legtöbb fiatalok bűnismétlő származik, bár itt is jelentős a differencia. Míg BAZ megye részesedése 44% (ez nyilvánvalóan összefügg azzal is, hogy kutatásunk egyik állomása ebben a megyében van), addig Budapesté 16%. A fiatalok lakóhelyei megnevezése alapján a 19 megye közül 10 megye érintett. Nevezetesen Borsod-Abaúj-Zemplén (37 fő, közülük 12-en Miskolcra), Csongrád (2 fő), Fejér (3 fő), Jász-Nagykun-Szolnok (3 fő), Komárom-Esztergom (6 fő), Nógrád (4 fő), Pest (4 fő), Somogy (6 fő), Szabolcs-Szatmár-Bereg (4 fő), Veszprém (1 fő) és a főváros (13 fő). (3. ábra) Az egyes megyék kategóriájába kerülő kis elemszám miatt nem igazán tudunk további következtetéseket levonni, de az mindenesetre meglepő, hogy az országos eredményekkel ellentétben Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Pest megye, amelyekre évek óta jellemző a fiatalok bűnelkövetők magas száma, a mi kutatásunkban nem nyújtanak különösen kiemelkedő bűnözési fertőzöttséget. Míg Somogy megye éppen ellentétes képet mutat, hiszen országos szinten azok közé a megyék közé tartozik, ahol alacsonyabb a fiatalok bűnelkövetők megoszlása. Ennek ellentmondva, a mi eredményeink szerint a fiatalok bűnismétlők viszonyában Somogy, - Komárom-Esztergom megyével együtt - a második leginkább fertőzött megye. Településszinten látható, hogy a bűnismétlő fiatalok nagyobb eloszlása, a magasabb lélekszámú földrajzi helységekre jellemzőbb, vagyis inkább városi, fővárosi településekről érkező fiatalok érintettek a bűnismétlésben. (4. ábra)

¹³„A bűnözés és jogkövetkezményei. 29. Jogerősen elítélt fiatalok. (2003)”.
Kiadja: Igazságügyi Minisztérium Kodifikációs Elemző és Statisztikai Főosztály. Budapest, 2004.

•Eredetileg nem szerepelt kérdésként a személyi jellemzők sorában az elítéltek etnikai hovatartozása. Lényegében ezzel követtük azt az 1989 óta élő kriminálstatisztikai gyakorlatot, amely nem veszi külön számba a cigányszármazású bűnelkövetőket. (1974 és 1989 között hazánkban rendszeresen regisztrálták e bűnözési forma adatait.) A börtönben dolgozókkal folytatott előzetes beszélgetés hatására azonban úgy döntöttünk, hogy figyelemmel leszünk erre a momentumra is. Továbbra sem kérdeztünk rá az elítélt etnikai származására, ellenben egy másik, a szociológia módszertanában elfogadott eszközzel éltünk. Nevezetesen megkértük a kérdezőbiztosokat arra, hogy a kérdőívben jelezzék, ha - úgy ítélik meg, hogy - a megkérdezett roma származású. Így jelen esetben azt tekintettük roma származásúnak, aki annak látszott. Természetesen ennek is van hibaforrása, például a kérdezőbiztos tévedhetősége, esetleges előítéletessége. Elismerve a hibalehetőségeket, úgy gondoltuk, hogy a módszer kevésbé kifinomult jellege ellenére is értékes információkhoz juthatunk. A kapott számadatok igazolták az intézet dolgozóinak előzetes kijelentését, miszerint a börtönlakók között felülprezentáltak a roma fiatalok. Ezt az eredményt támasztják alá az utolsó nagyobb, 80-as évek elején végzett kutatások, amelyek az összes elkövetőhöz viszonyítva többszörös (néhol háromszor magasabb) bűnözési gyakoriságot mutattak ki a roma fiataloknál.¹⁴ A mi kutatásunkban a 84 db. kérdőívből 71 eset használható, hisz amint azt korábban jeleztük, 13 db. kérdőív kitöltése utólag, a tököli börtön dolgozói segítségével történt, s esetükben elmaradt a fenti jelzés. Végül is a 71 főből 41 főt, több mint a felét (57%-ukat) tekinthetjük – a fenti paraméterek szerint - roma származásúnak. A büntetés-végrehajtási intézetek szintjén ez annyit jelent, hogy Tökölön a megkérdezett bűnismétlők 55%-a cigány származású, Szirmabesenyőn ez az arány 58%.

V.4.2. I. hipotézis

Kutatásunk egyik sarkalatos pontjaként fogalmaztuk meg első hipotézisünket, amelyben feltételeztük, hogy „*a bűnismétlő fiatalok rendszerint gyermekkorú elkövetőként kezdik meg életútjukat*”. Abból a feltételezésből indultunk ki, hogy maga a bűnismétlés és mindenekelőtt a visszaesés ténye a korai fiatal években, önmagában feltételez egy lassan formálódó bűnözői karrier kialakulását, amelynek kezdő állomása a gyermekkorban elkövetett normasértés. A gyermekkori bűnözés kérdéskörben az elítéltek bemondására voltunk utalva. A kérdésre, hogy „*került-e összeütközésbe a törvénnyel 14 éves kora előtt*”, valamennyi

¹⁴Lásd többek között:

Tauber István (1988): *Cigányság és bűnözés*. BM Könyvkiadó, Budapest.

Tájékoztató a cigánybűnözés egyes kérdéseiről. (1980, 1983, 1987). Legfőbb Ügyészség Titkársága, Budapest.

megkérdezett válaszolt. (A válaszok között egy „nem tudom” válasszal találkoztunk.) A kapott eredmény igen kiegyenlített a változók tekintetében. A vizsgálat alanyai közül 42 személy szolgáltatott adatot arra, hogy már gyermekkorában követett el bűncselekményt, illetve összeütközésbe került a törvénnyel, míg 41 fő a „nem” választ jelölte meg. (Tekintettel arra, hogy a felhozott adatok az elítéltek bemondásán alapszanak, esetlegesen magasabb is lehet azoknak a száma, akik már gyermekkorban büntettet követtek el.) Vagyis a fiatalkorú bűnismétlők felének volt már dolga a törvénnyel 14 éves kora előtt. (5. ábra) Noha a megkérdezett fiatalkorúak többségére nem igaz az állítás, ugyanakkor hipotézisünk alátámasztására szolgál, hogy minden második fiatalkorú bevallotta a gyermekkorban elkövetett normasértését. Kutatásunk nem alkalmas arra, hogy újabb hozadékát, pro- vagy kontra érvelését adja a kérdésnek, miszerint az életkornak releváns vagy irreleváns a bűnözésre gyakorolt hatása. Azt a következtetést sem vonhatjuk le, hogy minden olyan gyerek, aki 14 éves kora előtt elkövet valamilyen kisebb-nagyobb súlyú bűncselekményt, szükségszerűen folytatni fogja fiatalkorában is eme tevékenységét. Mint ahogy arra is esély van, hogy a gyermekkorban kezdődő bűnözés a fiatalkor végén befejeződjön, és a „kilépés” időszaka már a (fiatal) felnőtt évek előtt megtörténjen, megtörve azt a folyamatot, amelyben a fiatalkori bűnözés felnőttkori bűnözéssé alakuljon át. Azt majd az idő dönti el, hogy a mi eseteinkből hánynak adatik meg az előbbi kedvező esély, élete további alakulását illetően. Illetve hányuknál igazolódik be az a tapasztalat, amelyről Molnár József így ír: „... a fiatalkori antiszociális csoportok korösszetétele sejtetni engedi a fiatal felnőtt korcsoport bűnözői viselkedését, mivel a tapasztalat azt mutatja: ezek az antiszociális képződmények mint kis hajók szállítják át a bűnözést az egyik korcsoportból a másikba”.¹⁵ Mindenesetre azt a következtetést levonhatjuk, hogy az érintett 42 főnél már egy hosszabb életszakaszra (sőt jogi értelemben életszakaszokra) kimutatható bűnözői aktivitással szembesülünk, nyilvánvalóan megkérdőjelezvén és kétségessé téve a prevenció eredményességét esetükben. Ez az 50%-os részesedés arra utal, hogy a gyermekkorúak vonatkozásában, az államigazgatási eljárásokban, az alkalmazott társadalmi és családi gondozásban hiányosságok voltak, vagyis a hozott intézkedések nem voltak alkalmasak arra, hogy az illetőket rávezessék a közösségi normák betartására, illetve a szabályok elfogadására. Továbbá joggal lehet feltételezni, hogy populációnkban a bűnismétlő fiatalkorúak ama 50%-ának legtöbbször, akinek már gyermekkorában is volt valamilyen „ügye” a törvénnyel szemben, - tekintettel arra is, hogy az

¹⁵Molnár József: *Életkor és bűnözés*. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (eds.), (1996): *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll*. Corvina Kiadó. pp. 258-271. (p. 269.)

összes megkérdezett 94%-a már átlépte a fiatalkor felső határát – befolyással bír majd a felnőttkori bűnözés alakulására, hosszan tartó karrierbűnözést jelezve előre.

V.4.3. II. hipotézis

A pszichológusok, szociálpszichológusok a személyiség fejlődésében az iskolát, és az ott folyó nevelést, illetve a későbbiek során a munkahelyet, s az ott végzett munkát kiemelt, elsődleges szocializációs közegnek és helyzetnek tekintik. Az iskolai nevelés szerepét a személyiség fejlődésében nem kell bővebben hangsúlyozni. Nyilvánvaló, hogy az iskola az első olyan helyszín a gyermek életében, amikor szűkebb védett környezetéből, a családból kikerül, s szembetalálja magát az alkalmazkodás nagyon is komoly követelményével. Az iskolában folyó oktatói és nevelési munka alapvető jelentőségű a gyermek társadalmi életre való felkészítésében is, hiszen egyfelől új ismeretekkel látja el a gyermeket a világ dolgaiban, másrésztől továbbviszi, illetve szükség esetén korrigálja a szülői házból hozott nevelési folyamatot, a társadalmi beilleszkedést megkönnyítő értékek, normák, szabályok átadását, a társadalmi rend szükségességének felismerését és elfogadását. Ráadásul abban az esetben, amikor az iskolai teljesítés és beilleszkedés során a társadalomba való betagozódás sikertelenül indul, nyilvánvaló, hogy ez alapvetően meghatározza majd a későbbi fejlődési folyamatot. Az iskolai munkának adott időben normális követője a munkahelyi tevékenység, amely megfelelő körülmények között további adalékát, színezékét adja a személyiség fejlődésének. Ezekből az axiómákból kiindulva gondoljuk úgy, hogy az iskolai teljesítmény és végzettség sikeressége, illetve sikertelensége, az e téren tapasztalt negatív élmények és hiányosságok közrejátszhatnak olyan személyi tulajdonságok kialakulásában, amely korlátozzák, illetve adott esetben meggátolják a társadalmi életbe való helyes beilleszkedés alapját. Ez alapján fogalmaztuk meg II. hipotézisünket, amelyben feltételeztük, hogy *„a bűnismétlő fiatalkorú bűnözők többségére jellemző a társadalmi munkamegosztásból való kimaradás. Ez jelenti – a bekerülés előtti időszakra jellemzően – mind az iskolai teljesítésben jelentkező lemaradást, a tanulmányok idő előtti, korai befejezését, mind a foglalkozásra való kiképzés hiányát, mind a munkanélküliséget”*. A kapott eredmények fényében kijelenthetjük, hogy a vizsgált körben az iskolai végzettség, illetve az iskolai eredmények, nagyfokú eredménytelenséget mutatnak. Ez nem jelent újdonságot, hiszen országosan a fiatalkorú elítéltek iskolai végzettség szerinti megoszlásának, a népesség átlagánál rosszabb arányai közismertek. A 2003-as fiatalkorú elítéltekről szóló statisztikai összefoglalóban, az elítéltek 35,68%-a nem végezte el az általános

iskola 8 osztályát. Sőt 30 személy írástudatlan.¹⁶ A mi kutatásunkban egy olyan fiatalkorúval találkoztunk, akiről kiderült, hogy nem tud írni, helyette nevelője írta meg az önéletrajzát. Egy főnél, az olvasási képességben mutatkozott teljes hiány, amennyiben a kérdőív kártya választós részében a kérdezőbiztosnak kellett felolvasnia a lehetséges változókat. (Előfordulhat, hogy a két eset egy személyt takar.)

A törvényben előírt iskolai kötelezettséget szem előtt tartva, valamint azt, hogy az ezzel foglalkozók egy meghatározott időperiódusba helyezték az egyes oktatási szintek (alsó-közép-felsőoktatás) elvégzésének normális menetét, súlyos hiányosságokat állapíthatunk meg. A büntetőjogi értelemben vett fiatalkor a 14 és 18 éves kor közé esik. Normális esetben ez az időszak egy általános iskolai befejezést, illetve annak utolsó évét, valamint a középiskolai tanulmányok elkezdését, folytatását, ritkább esetben befejezését jelenti. A vizsgálandó körben 1 fő a 15., 4 fő a 17., 12 fő a 18., 30 fő a 19., 23 fő a 20. és 14 fő a 21. életévüket töltötték be. Ez a tanulmányi feladatok normálisnak tekinthető ütemezésében azt kell, hogy jelentse, hogy valamennyi általunk megkérdezett fiatalkorúnak be kellett fejeznie az általános iskolát, illetve többségének már a középiskolát is, illetve némelyek koruknál fogva akár a felsőfokú tanulmányaikat is elkezdhetnék volna. Ehhez képest a vizsgálatba bevont elítéltek közül 40 fiatal nem jutott el az általános iskola befejezéséig. Ráadásul ezeknél az adatoknál figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben külön tekintettel a fiatalkorúakra komoly iskoláztatás folyik. (Bár megjegyzésre ad okot, s ez a mi kutatási alanyainkat is érinti, hogy a Bv. kódex 1993-as novellája a hiányos általános iskolai végzettségű fiatalkorúaknál a képzés kötelező jellegét – összhangban az általánosan érvényesülő 16. életév betöltéséig terjedő tankötelezettséggel – szűkítette, e felett önkéntessé téve a további részvételt.) Rendkívül magas arány, ha azt vesszük, hogy 94%-uk a jogi értelemben vett felnőtt korhatár, a 18 év s a feletti korban van. Az általános iskola 8 osztálya és annál magasabb végzettséggel alig több mint felük (44 fő) rendelkezik, ebből 29 fő fiatal megrekedt a 8 osztálynál. Koruknál fogva legtöbbjüknek lehetősége lett volna idáig elvégezni valamilyen középfokú tanintézményt, ezzel ellentétben a potenciális 79 főből (ha a 18 éveseket is ide soroljuk) mindössze ketten mondhatják el magukról, hogy befejeztek valamilyen szakmunkásképzőt, s csak 15 elítélt jár, járt valamilyen középfokú oktatási intézménybe. (6. ábra) Szakmát szerzettek mindössze 6-an vannak, a következő szakmákban: szobafestő, számítógép-kezelő- és használó, gipszkartonos, szövő, bőrdíszműves és kőműves. Ez az

¹⁶ „A bűnözés és jogkövetkezményei. 29. Jogerősen elítélt fiatalkorúak. (2003)”.
Kiadja: Igazságügyi Minisztérium Kodifikációs Elemző és Statisztikai Főosztály. Budapest, 2004.

alacsony arány két dologra hívja fel figyelmünket. Egyfelől nem kell nagyon bizonygatni, hogy a szakképzettség (különösen, ha a mindenkori piaci igényekhez igazodik) milyen lehetőségeket nyújt a munkaerőpiacon való elhelyezkedéshez: biztosabb elhelyezkedést, magasabb jövedelmet és nagyobb munkakedvet biztosít. Másfelől ezeknek a fiataloknak, akik jelentős része többször is megjárta valamelyik hazai büntetés-végrehajtási intézetet (hozzátéve, hogy valamennyi a kutatás ideje alatt is börtönben volt/van) a szakma megszerzésére majdnem az egyetlen lehetősége, a büntetés-végrehajtás ideje alatt megszerzett képesítés. Ez egyszersmind aláhúzza azt a tényt, hogy mennyire fontos az intézeti keretek közti (megfelelő színvonalú) iskoláztatás, valamint olyan munkáltatás, amely egyidejűleg alkalmas valamely szakmára való felkészítéshez. Az iskolai végzettség hiányossága jelzi már az iskolába járási hajlandóság szintén kedvezőtlen alakulását. A bűnismétlő fiatalok több mint fele (46 fő) nem járt iskolába azelőtt, hogy a mostani bűncselekményéért felelősségre vonták volna. (7. ábra)

Ráadásul - összehasonlítva a legmagasabb iskolai végzettség és az iskolába járási hajlandóság változóit, látható, hogy - a legalacsonyabb iskolai végzettségűek nem jártak inkább iskolába. (1. tábla)

Azoknak az elítélteknek, akik nem jártak iskolába, nyitott kérdésként feltettük, hogy miért nem folytatták iskolai tanulmányikat. Az egyes személyek által adott válaszokból alkotott válaszadói típus közül, vagyis a kérdésre hasonló módon válaszoló csoportokból most hármat emelnénk ki. A válaszok közül külön figyelmet érdemel a fiatalkori munka, hisz manapság nem annyira jellemző, hogy a tizenévesek munkára kényszerülnek. A legtöbb válasz innen kaptuk. 10 fiatalok a munkát jelölte meg az iskolai hiányzás fő okaként. Ezt akár a fiataltól független, külső okként is számon tarthatjuk. Itt a példák sorába az édesapa elvesztése, a család anyagi gondjai, a család eltartásának problémája hozható. Nyilvánvaló, hogy a munkavégzés kényszere akadályát jelenti az iskolai nevelés normális menetének, mint ahogy a családi szocializációt is negatívan befolyásolja. Öt elítélt az iskolával kapcsolatos negatív élményeiket, érzelmeiket fogalmazták meg, többek között azzal magyarázva iskolai kimaradásukat, hogy korábbi iskolájukból kirúgták őket, s ahogy a válaszok tükrözik, nem kerestek másikat; illetve hárman az iskola értelmét kérdőjelezték meg. Egy jellemző válasz a többi közül: „Az iskolának egyáltalán nincs értelme, láttam már diplomás hajléktalant, az élethez szerencse kell, nem tanulás”. 7 elkövető nemes egyszerűséggel kijelentette, hogy nem szeretett iskolába járni, ezért nem is jártak. Ezek a változók a fiataltól függő, annak iskolai eredménytelenségével és érdektelenségével kapcsolatosak, ugyanakkor mindhárom eset kapcsán joggal merül fel a szülő felelőssége is, mindenekelőtt a motiváció átadásának hiánya, valamint a szülői érdektelenség címén. Egy harmadik nagyobb csoportját jelentik azok az indokok, amelyek egyértelműen a

fiatal életvitelével összefüggőek, vagyis a fiatal személyiségével kapcsolatosak. Köztük a bűnözői életformával kapcsolatos indokok, például, hogy már tudta, hogy be kell jönnie a börtönbe, vagy, mert már előtte is börtönben volt (4 fő); vagy a baráti társaság; illetve a kábítószer problémái (3-3 fő) említhetők. (8. ábra)

Az iskolai körülmények feltárását szolgáló kérdésekre adott eddigi válaszok előrevetítik az iskolai konfliktusok és kudarcok valószínűsíthetőségét, mint ahogy az erre irányuló kérdések ezt igazolták is. Megdöbbentő, de a megkérdezettek közül 65 személy számolt be valamilyen iskolai konfliktusról (9. ábra) jobbára a diákok, illetve a tanárok kapcsán. (10. ábra) Továbbá csak 4 fiatalkorú nem számolt be iskolai élményei közt osztályismétlésről, fegyelmiről, bukásról, iskola elbocsátásról. (11. ábra) Mindezek után némi kételkedéssel kell fogadnunk annak az 57 személynek a válaszát, akik arra a kérdésre, hogy „szeretett-e iskolába járni” igennel válaszolt, szemben azzal a 27 fiatalkorúval, akik bevallottan nem kedvelték az iskolába járást. (12. ábra) Sőt tovább bontva az ide fűzhető adatokat, az iskolai végzettség, a kellemetlen iskolai élmények, kudarcok, és az iskolába járási hajlandóság fent elemzett eredményei után némi iróniára ad okot a miértek megválaszolása. A „miért szeretett iskolába járni” nyílt kérdésre az érintett fiatalkorú elítéltek közül 31 fő az iskolával s annak funkciójával kapcsolatos magyarázatot választotta, közülük 23 személy önmagában a tanulás miatt kedvelte az iskolát, míg 8 fő a tanulás hasznosságára is felhívta a figyelmet. Vagyis azok, akik pozitív érzelmeiket hangoztatták az iskolával kapcsolatban, több mint fele magát az iskolát emelte ki. Természetesen nemükből és iskolai életkorukból kifolyólag jelentős azoknak a száma is, akik a kortárs csoportok, a barátok (21 fő), illetve a lányok (5 személy) miatt jártak szívesen iskolába, vagyis iskolán kívüli okokat jelölt meg összesen 26 fiatal. (13. ábra) Az adatok értelmezésénél szem előtt kell tartani, hogy több választási lehetőség volt adott. Összesen kilenc válaszadó hangsúlyozta egyszerre a tanulás és a barátok fontosságát, vagyis a fiatalok következetesen két táborba tömörültek válaszaikat illetően, szétválasztva az iskola adta két élményt, a tanulást és az érzelmi szükségleteiket: a barátokat, a „csajozást”. Azok, akik nem szerettek iskolába járni, hangsúlyosan fogalmazták meg az iskolával kapcsolatos rossz élményeiket (9 fő), illetve egyéb, az iskolához fűzhető negatívumot. Azt, hogy unalmasnak találták (6 fiatal), vagy hogy nem szerettek tanulni (7 személy). (14. ábra)

Abból kiindulva, hogy korukhoz képest milyen sokan idő előtt abbahagyták az iskolai tanulmányaikat, adódik kérdés, akkor mit csináltak, ha nem jártak iskolába? Talán dolgoztak? Erre is rákérdeztünk. A megkérdezettek közül 43 fő dolgozott a mostani elfogatása előtt, illetve 40-en nem. (15. ábra) A munkavégzők foglalkozási körülményeinek vizsgálata azt mutatja, hogy

többségük az építőiparban és a szolgáltatás területén helyezkedett el, igen alacsony a mezőgazdasági munkát végzettek száma. (16. ábra) A munkavégzés önmagában nem jelenti a legális foglalkoztatás egyidejű meglétét, amint ez be is bizonyosodott fiataljaink körében. A munka jellegét illetően messze túlhangsúlyozott az alkalmi, illetve a fekete munka, amelyek illegális úton megszerzett jövedelemlehetőséget jelentenek, továbbá a munka szocializáció terén is kedvezőtlenül hatnak, hiszen nem kívánnak meg szorosabb munkafegyelmet, kevesebb kontrollt és kötetlenebb munkavégzést biztosítanak. (17. ábra) A fiatalok iskolai és munkahelyi elkötelezettségének további adalékát adja az a keresztábra, amely a letartóztatás előtti időszakra jellemző tanulási és munkahelyi elfoglaltságot veti össze. A kapott adatok számszerűsítve a következők: a megkérdezett fiatalok 46%-a járt iskolába (38 fő), 54% pedig nem (45 fő). 52%-a (43 személy) mondta azt, hogy dolgozott, 48%-a (40 fő) ezt elutasította. Tovább bontva ezeket a számokat, az iskolába és dolgozni is járok aránya: 24% (20 fő); akik egyiket sem tették: 26% (22 fő); nem dolgozott, de iskolába járt: 22% (18 személy), míg dolgozott, de nem járt iskolába: 28% (23 személy). Azt mondhatjuk, hogy kisebb eltéréssel, de kiegyenlített a fiatalok eloszlása az egyes kategóriákban, mindegyikbe durván a fiatalok ¼-e tartozik. (2. tábla) A gyermekek jövője szempontjából fontos tudnivaló a szülők iskolai és munkahelyi teljesítménye, mindenekelőtt a minta, a motiváció és a segítőképesség tekintetében. Feltételezhető, hogy fiataljaink szülei jobbra középkorúak, illetve annak elején lévő személyek. E generáció számára, mint állami lehetőség adottnak tekinthető a középiskolai, vagy akár a felsőfokú tanulmányok elvégzése. Az édesapák vonalán ez ki is mutatható, hisz bár felsőfokú végzettségű apával alig talákoztunk (4 személynek volt főiskolai vagy egyetemi végzettségű apja), középiskolai tanulmányokat már az 28 apa folytatott, túlnyomó többségük szakmunkásképzőt vagy valamilyen szakiskolát végzett. Így is akadt azonban körükben olyan, aki nem végezte el a nyolc általánost (8 fő), sőt akadt olyan is, aki egyáltalán nem járt iskolába (2 fő). Nyolc általánossal közel ¼-ük (18 fő) rendelkezik. Magasnak tűnik annak a 15 személynek a száma, akik nem tudták édesapjuk iskolai végzettségét, ami valamilyen formában a szülő-gyermek kapcsolat milyenségét is tükrözi. Kicsivel jobb a helyzet az édesanyák esetén, már ami az alapfokú iskola befejezését illeti. Itt is találunk olyat, aki nem járt iskolába (2 fő), itt már 17 mama nem fejezte be a nyolc általánost, de némileg többen (24 fő) rendelkeznek nyolc általánossal. Kedvezőtlenebb a helyzet a közép és felsőfokú tanulmányok terén. Az édesanyák közül 21 fő fejezett be valamilyen középszintű iskolát, ez is főleg szakmunkásképzőt jelent, illetve 3 személy rendelkezik felsőfokú diplomával. Itt is magas azon fiatalok száma, akik nem tudták mamájuk iskolai végzettségét (11 személy). A szülők iskolai végzettsége mellett

figyelemmel voltunk munkavállalásukra is. Az apák többsége (52 édesapa) dolgozott, míg az anyák több mint fele (45 édesanya) nem. A dolgozó szülők többsége főállású munkavállaló. Apáknak 65%-a, míg a dolgozó anyák 82%-a dolgozott főállásban. A női munkavállalás viszonylag alacsony fokára némi magyarázatul szolgál talán az is, amit az egyik roma elítélt fogalmazott meg a kérdés kapcsán, ami az anyák iskolázottságának alacsony szintjére is nyújt némi támpontot (figyelemmel kutatásunk alanyi körét jelentő bűnismétlő fiatalok körében, a cigány nemzetiség magas arányára): „tudja nálunk cigányoknál az asszony dolga a család és a gyerek, nem szokás nálunk, hogy a nő dolgozik vagy iskolába jár”. Íme egy élő példa a családi minta generációs átörökítésére.

V.4.4. III. hipotézis

Az érték- és attitűd vizsgálatok mindig is színteljait jelentették a szociológiai kutatásoknak, illetve belátható, hogy mennyire fontos és hasznosítható a kriminálszociológiai gondolkodás és kutatás területén is. Ennek alapját az adja, hogy az emberi viselkedést szabályozó normák, s az arra épülő szabályok a különböző értékekből vezethetők le. „Az értékek ... különösképpen kívánatosnak, elérendőnek, fontosnak tartott dolgok, célok, ideálok, amelyek megvalósítására, megszerzésére, elérésére törekszünk, törekvéseinknek alárendelve egyéb viselkedésünket.”¹⁷ Az értékek legfőbb eredménye, hogy segítenek az embernek a tájékozódásban, célokat jelölnek meg cselekedetei számára, és egyben irányítják az embereket, hogy bizonyos módon cselekedjenek. Vezető szerepet töltenek be annak eldöntésében, hogy mit tegyünk vagy ne tegyünk, továbbá akkor is, amikor valamit kívánunk, fontosnak találunk, illetve amikor ítéletet alkotunk, állást foglalunk. Minden társadalom, közösség rendelkezik valamilyen értékrenddel (sőt meg lehet kockáztatni, hogy azonos kultúrkörhöz tartozó nemzetek esetében, jelentős lehet az értékek, normák összecsengése), amit a társadalom harmonikusabb együttműködése érdekében az egyes emberöltők munkáltak ki. A társadalom szintjén ezek az értékek azért is fontosak lehetnek, mivel a közösség értékrendjében bekövetkezett mélyreható változások hatással bírnak, akár mélyrehatóan átalakíthatják a közösség mindennapi életét. Persze ez a kapcsolat kétoldalú, hiszen az értékek változása hatással bír a társadalom alakulására, de a társadalmi változások is előrevetítik a hagyományos értékrend átalakulását, hogy aztán a korábbi kulcsfontosságú értékek, normák átadják helyüket az újaknak. Azonban nemcsak ilyen makroszinten válhat fontossá az értékek vizsgálata. Az érték és attitűd vizsgálatok egyben személyiségvizsgálatok, hiszen a mi esetünkben például az egyes elkövető szintjén

¹⁷Tomka Miklós: *Európa változó (?) értékrendje*. Mérleg 1995/3. pp. 333-343. (p. 335.)

kimutathatóak olyan elemek, amelyek a tettes erkölcsiségéről, normakészletéről tájékoztatnak. Megtudhatjuk adott populáció személyes véleményét, egyéni nézeteit az emberek, dolgok, jelenségek értékeléséről. Másfelől akár arra is lehetőség nyílik, hogy az egyes vélemények összegezéséből megpróbálkozzunk felállítani – a megkérdezettekre vonatkozóan – a fiatalok adott erkölcsi személyiségszerkezetének tipikus példáját.

Rátérve kutatásunk e részére, hipotézisünkben feltételeztük a fiatalok elítéltek „hibás erkölcsi és értékrendbeli állapot-át, amely kimutatható a társadalmi magatartásszabályok és követelmények iránt fennálló érzelmi és értelmi érdektelenség megnyilvánulásában, illetve a társadalmi valóság hibás észlelésében”.

Hipotézisünk vizsgálatára összeállítottunk egy 16 elemből álló értéksort, s azt kértük a válaszolótól, hogy emelje ki belőlük azt az ötöt, amelyet leginkább fontosnak vél, amelyet legtöbbször tart. További rangsorolást nem igényeltünk. Az értékek (emberi tulajdonságok) meghatározásánál két szempont vezetett bennünket. Egyfelől igyekeztünk olyanokat megfogalmazni, amelyek többé-kevésbé egyetemes értékek, elvek, elvárások¹⁸ (normává válva társadalmi követelmények), másfelől olyanokat, amelyről úgy gondoltuk, hogy adott korosztály számára kiemelten fontosak lehetnek. Emellett bizonyos állításokat tettünk (amelyek a szabályok betartására, a lehetőségek kiaknázására, a jogok és felelősségek felismerésére vonatkoznak), amelyekkel kapcsolatban a válaszadók egyetértését, vagy elutasítását kértük. Az eredmények elemzésénél le kell szögeznünk, hogy kutatásunk nem értékeli az értékeket (egyetértünk Tomka Miklós érték- és vallásszociológussal abban, hogy a társadalomtudomány, így a szociológiának nem feladata az értékrend és változásai, jónak vagy rossznak minősítése, illetve az ennek megfelelő gyakorlati következtetések levonása¹⁹), hanem egyszerűen adottságnak tekinti őket. Mindemellett a válaszokra úgy tekintettünk, mint amelyek alkalmasak arra, hogy 1) bemutassák jelen vizsgálati körben melyik érték preferáltabb a másikonál, 2) választ adjanak az értékek mögött meghúzódó olyan kérdésekre, mint hogy, mi a fontos, mit szabad, mit nem, miért fáradozzunk, minek szenteljük az életünket, 3) utaljanak az értékek mögött meghúzódó igényekre. Lássuk tehát az eredményeket, kezdve a legkevésbé preferált értékekkel. Úgy tűnik, hogy az életértékek közül a fiatalok a szerénységet tartották a legkevésbé fontosnak (mindössze 5 fiatal említette a lényeges értékek sorában). Vizsgálati

¹⁸A listában szereplő elemek közül néhányat egy magyarországi-olvasás vizsgálatra vonatkozó kutatásból merítettük, amelyet hasonló korú fiatalok körében végeztek el. Lásd: Nagy Attila [2003]: *Az értékek világa*. In: Nagy Attila: *Háttal a jövőnek. Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata*. Országos Széchenyi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Budapest. 2003. pp. 124-141. [Az értékek összeállításának eredeti koncepciója: Noellé-Neumann, E.: *Buchhandler und Buchkauffer* 1978. *Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel-Frankfurter Ausgabe* Nr. 90. vom 10. November 1978. St. W 708.]

¹⁹ibid.

csoportunk nem mutatott fogékonyságot sem a vallásos hit, sem a tolerancia irányába (16-16 fő). Fiúk lévén érthető, hogy a szépség, s mindenekelőtt önmaga szépsége sem került a fontossági sorrend elejére (18 személy). Az értékválasztások sorában nem kapott különösebb elsőbbséget sem a lelkiismeretes munka; sem az érvényesülés; sem a bátorság (21-21-20 fő). Az értékhierarchia középmezőnyében foglal helyet olyan materiális érték, mint a gazdagság, illetve olyan magasabbrendű érték, mint az őszinteség (23-22 fő). Az előbbi helyezése kissé ellentmond annak a ténynek, hogy a fiatalkori bűnözés okaként a statisztikai összefoglalók évek óta frekvenciánál helyen említik az anyagi haszonszerzést. Ebből úgy tűnik, hogy a fiatalabb nemzedékek nemcsak a pénzkereső munka, a foglalkozások és a szakmák iránt lettek közönyösebbek, hanem az anyagi gazdagság sem foglalkoztatja őket kiemelt helyen. A fentebb említett értékek alacsonyabb pozíciói arra utalnak, hogy fiataljaink nem becsülik nagyra az önmegvalósítással és önmegtapasztalással kapcsolatos értékeket. A preferált értékek sorába emeltetik az igazságosság; az embertársainknak nyújtott segítség; valamint e körben különösen érthető okokból a jó magaviselet fontossága (24-29-34 fő). A fiatalok tudatában pozitív értékmozzanatot kapott, sőt a pozitív vezéértékek között említhető a kitartás; a rendbe történő beilleszkedés, alkalmazkodás; az emberek iránti tisztelet; s mindenekelőtt az első helyen a bajtársi hűség (39-39-42-44 fiatalos választásában). (18. ábra)

Egy általános értékvizsgálatnál, a kapott eredmények fényében többnyire eldönthető a megkérdezettek értékrendje. Az, hogy milyen, az anyagi, erkölcsi, transzcendens/vallási stb. javaknak, az adott személyiségre vagy közösségre jellemző fontossági sorrendje. Nem ennyire egyszerű a helyzet azonban a mi esetünkben. A vizsgálat folyamatában merült fel az a kérdés, hogy el lehet-e, és el kell-e vonatkoztatni attól, hogy a kutatási alanyaink meglehetősen homogén csoportot alkotnak, mégpedig egy igen speciális szempontból. Valamennyien egy büntetés-végrehajtási intézet falain belül töltik ítéletüket, a kényszeralkalmazkodás szükségességével együtt. Így joggal merül fel a kérdés, miszerint mennyire befolyásolta értékválasztásaikat pillanatnyi, egészen sajátos helyzetük. Mennyire interiorizáltak ezek az értékek, illetve mennyire mutathatók ki válaszaikban az a körülmény, hogy zárt intézeti fogvatartás alatt állnak. Ennek eldöntésére nem alkalmas jelen vizsgálat, de az mindenesetre felvethető, hogy a kapott adatok kétféleképpen is értékelhetőek. A fiatalok által választott elemek összegzéséből kitűnik, hogy az első négy kiemelt érték között a hagyományos közösségi értékek presztízse, a közösséggel szembeni kötelezettségek megfogalmazása mutatható ki (úgy mint az emberek tisztelete, irántuk viseltetett szolidaritás, az emberi kapcsolatok fontossága, a konformizmus). Olyan értékekről van szó tehát, amelyek

önmagukban helyeselt és kívánatos elvek, vagy profánabban: a „jó fiúk” választásai. Ha azonban a kiválasztott értékeket az alanyok speciális helyzetének fényében vesszük szemügyre, akkor ezeket a választásokat úgy is értékelhetjük, mint a börtön viszonyokhoz való kényszeralkalmazkodásban megnyilvánuló pragmatikus-rationális szemlélet megnyilvánulását. Vagy, ha egy másik tudomány, a pszichológia irányából vesszük szemügyre a fiúk választásait, szembesülhetünk a jutalom és büntetés orientálta döntés- és magatartás irányítással.²⁰ A rendbe történő beilleszkedés, az alkalmazkodás; az emberek iránti tisztelet; sőt még a bajtársi hűség értékek választásait is értelmezhetjük úgy, mint a fiatalok olyan megfontolásait (akár tudatosan, akár tudattalanul, hiszen az értékeknek hordozóik számára egyáltalán nem kell tudatosoknak lenniük), amelyben ott rejlik a szabályok követése, a büntetés elkerülése miatt, illetve az alkalmazkodás, a jutalom és a jóindulat elnyerése érdekében. Ennek fényében, az itteni emberi kapcsolódások milyenségének eldöntésében, nevezetesen kapcsolatról van-e szó, amelynek alapja az érték, vagy kötésről, ami mögött jellemzőbben az érdek mutatható ki, inkább ez utóbbira voksolunk.

Itt nyílik lehetőség a kapott eredményeknek egy másik kutatás adataival való összevetésére. Az összehasonlítást csak jelzés értékűnek szánjuk, hisz a két kutatás nem teljes mértékben ugyanazon érték típusokkal, és nem ugyanazzal az esetszámmal dolgozott. A már említett olvasási és művelődésszociológiai vizsgálatban a vizsgált minta, hasonlóan a miénkhez, a fiatal korosztály, a 15-17 évesek értékvilága, 1102 esetszámmal. Az említett kutatás is 16 értékkel dolgozott, köztük hét olyannal, amiket mi is felhasználtunk, ezek képezik az összehasonlítás alapját. A korlátozottan összevethető adatok a következő eredményeket hozták: korosztályi együttmozgásként értékelhetjük, hogy mind két vizsgálati körben az értékek között sereghajtóként szerepelt a szerénység és a hit. Némi különbséget ad, hogy míg az elítéltek körében a szerénység lett az utolsó befutó, s előtte a vallási hit, addig a fiatalok körében a vallási kötődés ért utoljára célba, s valamivel többen minősítették fontosnak nála a szerénységet. Ezen nem számottevő különbség mellett nyilvánvaló, hogy például a vallási hit markánsan alulértékelt helyzetét a fogvatartott fiatalok körében nem tekinthetjük életviteli és értékrendbeli családi hozománynak. Inkább egy olyan jellemzőnek, ami összefügg a vallás általános társadalmi elfogadottságával, a vallás iránti általános korosztályi sajátossággal, valamint napjaink azon életviteli sajátosságával, melyben a pragmatikus problémák megoldása minden energiát leköt, így a spiritualitásnak, a magasabb szellemi erőkből való hitnek, a szeleesebb világértésre való törekvésnek már nem marad hely.

²⁰Laurence Kohlberg (1969): *Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization*. In D.A.Goslin (Ed.): *Handbook of Socialization Theory and Research*. Chicago: Rand Mc Nelly.

Rangsorainkban említésre méltó különbségre két helyen bukkantunk. A középiskolás, normál populációban a lelkiismeretes munkavégzés, valamint az érvényesülés kimagasló prioritást élvezett, mindkettő „dobogós” helyezést ért el. Ezzel ellentétben a mi fiataljaink esetében jóval kevésbé fontosak ezek az értékek, még a középmezőnybe sem jutottak be. Ez mindenesetre azt a következtetést engedi meg, hogy elítélteink körében valahol a munka hagyományos értékének, szükségességének és hasznosságának elismertetésében zavar támadt. Ugyanúgy, ahogy az új idők szelei sem köszöntöttek be hozzájuk, már ami az érvényesüléssel szemben inkább nemleges, esetleg semleges hozzáállásukat illeti. Ha a lemaradás okait keressük, szót kell ejtenünk magának a munka megbecsülésének, a munkaszeretnek a szocializációs vetületéről. A szocializáció folyamatában a munka fontosságának elismertetése és elfogadása az egyik legnehezebben átatható, megtanítható, elsajátítható tulajdonság. Az odaadó és hibátlan munkavégzés a különböző munkahelyeken alapvetően ellenkezik az ember ösztöneivel és igényeivel, feltételezi a magas fokú önfeladást és önfegyelmet, nemegyszer a személyes igények időleges megtagadását. Zavartalan családi körülmények között felnövő gyermekek számára is a szocializáció későbbi szakaszában válik elfogadottá a munka fontossága, szükségessége, amelynek megerősítésében az iskoláknak óriási a szerepe. „Fiaink” kevésbé eredményes iskolai eredményei e területen is megkérdőjelezzik az oktatási intézmények sikeres szereplését. Továbbá láthattuk, hogy a „mi gyermekeink” esetében a szülők egy jelentős része nem dolgozik, vagy dolgozik, de keveset keres, esetleg olyan munkát végez, amely elvégzése önmaga számára is nap, mint nap meggyőzést igényel. Persze ez utóbbi nem kirívó eset, hiszen kevésnek adatik meg, hogy munkája a hobbi, a szórakozása, kedvenc elfoglaltsága legyen.

A középiskolás fiatalok körében a dobogó második fokán álló jó magaviselet a mi csoportunknál is fontosnak ítélt magatartás, bár nagyságát illetően valamivel kevésbé. A hasonló értékek összevetésében a rendbe beilleszkedés, a konformitás is eltérést mutat, amennyiben bűnismétlő fiataljaink kiemelten fontosnak találták. A fiatalok „normál” csoportja ellenben nem fektetett ilyen jelentős hangsúlyt az alkalmazkodásra. Ezen tulajdonságok magas érdekeltsége valószínűleg az erősen szabályozott és szankcionált intézményi élet következménye, melyben ezen értékeken keresztül vezet az út az elismeréshez és jutalmazáshoz. Nyilvánvaló, hogy fiataljaink, akik bizonyos szembenállást a társadalmi normákkal és elvárásokkal szemben már mutattak, ismerik azok hátrányos következményeit is, vagyis a büntetések valamilyen formáját. A nem megfelelő viselkedésre érkező elkerülhetetlen társadalmi reakciók szükségszerűen megtanították őket arra, hogy legalább elvi síkon elismerjék a társadalmi alkalmazkodás fontosságát. Ellenben azok a fiatalok, akiknek soha nem

volt dolga hatósági rendszabályokkal, és életük során a legszigorúbb szabályokat a családi és iskolai köteléken belül érvényesítették velük szemben, kevésbé érzik szükségesnek a rendbe történő beilleszkedést. Ők azok, akiknél az alkalmazkodás problémája fel sem merül, hiszen az eltérés, a deviáns másság tapasztalata híján a konformitás, a normalitás, a homogenitás evidensnek és problémamentesen megoldhatónak tűnik.

Utolsó összehasonlítható értéként, a toleranciának, a másságnak, egyik vizsgálati kör sem szentelt kiemelt fontosságot. Némi eltérést azonban ad, hogy míg az országos vizsgálatban a tolerancia az értékhiarchia középmezőnyében kapott helyet, addig a deviáns csoportban csak sereghajtó lett. Mindenesetre a fiataloknak a mássággal kapcsolatos egyértelműen elutasító magatartása további kérdéseket vet fel, hiszen a legtöbb emberben a fiatalok, mint a leginkább toleráns generációként jelennek meg. Ráadásul a deviáns fiatalokban még az a párhuzam sem merült fel, hogy én, mint börtönviselt, mint stigmával rendelkező ember igénylem a társadalom toleranciáját, megbocsátását, egy új lehetőség adását, tehát ezt én is megadom más, szintén „másnak” minősített személynek.

A fiatalok értékválasztásai (Melyik értékeket tartja a legfontosabbnak?)²¹

ÉRTÉKEK	A BŰNISMÉTLŐ FIATALKORÚAK VÁLASZTÁSA (%)	AZ ÉRTÉKEK RANGSORA	A KÖZÉPISKOLÁS FIATALKORÚAK VÁLASZTÁSA (%)	AZ ÉRTÉKEK RANGSORA ADOTT KUTATÁSBAN
<i>hűséggel kitartani bajtársaim, barátaim mellett</i>	53	1.		
<i>tisztelettel lenni az emberek iránt</i>	50,6	2		
<i>kitartani céljainkban, tetteinkben</i>	47	3.		
<i>a rendbe beilleszkedni, alkalmazkodni</i>	47	3.	43,5	8.
jó magaviseletet mutatni – udvariasság és jó magaviselet	41	5.	74,7	2.
<i>segíteni embertársainkon</i>	34,9	6.		
<i>igazságosnak lenni minden körülmények közt</i>	28,9	7.		
<i>Gazdagnak lenni az életben</i>	27,7	8.		
<i>őszintének, igazmondónak lenni, minden körülmények</i>	26,5	9.		

²¹Ahol nem szó szerint egyezik az értékek megfogalmazása, ott az eltérést jeleztük: félkövér betűvel történik az olvasásszociológiai vizsgálatban, illetve dőlt betűtípussal az általunk végzett kutatásban használt értékek jelzése.

<i>között</i>				
<i>érvényesülni, ne hagyjuk magunkat legyőzni (akár az erőszak útján) – érvényesülni, ne hagyja magát könnyen legyőzni</i>	25,3	10.	74,1	3.
<i>lelkiismeretesen végezni munkánkat – munkáját rendesen és lelkiismeretesen végezni</i>	25,3	10.	76	1.
<i>bátornak mutatkozni minden esetben</i>	22,9	12.		
<i>szépnek lenni magamnak és másoknak</i>	21,7	13.		
<i>a másképpen gondolkodókat tisztelni, toleránsnak lenni</i>	19,3	14.	48,3	7.
<i>szilárdan hinni Istenben, vagy valami magasabb rendű megfoghatatlan lényben – szilárd hit, szilárd vallási kötődés</i>	19,3	14.	13,6	15.
<i>szerénynek és tartózkodónak lenni</i>	6	16.	14,6	13.

A szabályok betartására, a lehetőségek kiaknázására, a jogok és felelősségek felismerésére vonatkozó állítások kapcsán is jobbra olyan válaszok érkeztek, amelyekből feltételeznünk kell, hogy a vizsgálati alanyok többsége felelősségteljes, a szabályokat ismerő jó fiú. (19. ábra) (Természetesen a fiúk múltja ennek mond ellent, így okunk van a válaszok mögött inkább a meggyőződés nélküli megfelelni akarást [nekünk, a kutatásnak, a feljebbvalóknak, a felnőtteknek] feltételezni.) Példának okaként a szabályok felrúgására vonatkozó állítást (*a szabályok azért vannak, hogy felrúgjuk őket*) a megkérdezettek 70%-a kategorikusan elutasította, s további 17%-uk is inkább ellenzi a szabályok semmibe vételét. Nem ennyire egyértelmű a kép, de szintén pozitív eredményként könyvelhető el „*a törvények rosszak, mert az ember szabadságát korlátozzák*” állításra jövő válaszok. 39%-uk teljes mértékben elutasítja a kijelentést, további 18%-uk is inkább támogatja az előbbi válaszadókat. A saját vágyak korlátlanágát (*az ember bármit megtehet saját vágyai kielégítése érdekében*) fogadja el a megkérdezettek fele (teljes mértékben támogatva az állítást 32%-uk, míg inkább egyetért 18%), míg azt tagadja a másik fele (teljes mértékben támogató 30%-uk, kevésbé ért egyet 20%). A legnagyobb egyetértés a válaszadók között, érthető okokból abban a kérdésben mutatkozik,

miszerint „*minden ember megérdemel egy újabb lehetőséget arra, hogy újra kezdhesse életét*”. Elutasító válasszal ebben az esetben nem is találkoztunk, sőt a teljes egyetértést mutatta a megkérdezettek 98%-a. A válaszok ilyen magas aránya elgondolkodtató. Egyértelmű, hogy ez a kijelentés egy olyan általános állítás, amit ha felteszünk kérdésként bármilyen populációnak, feltehetően azonos válaszokat kapunk. A kérdés csak az, hogy határt szab-e a sorozatos hibák, „ballépések” hatására az érintettek lelkiismerete, amikor is elgondolkodnak azon, hogy talán nem érdemelnek több elnézést, megbocsátást, egy újabb újrakezdést. A kérdések adottak: hányszor kezdheti újra egy megtévedt ember az életét; a fiatalkor mindenre megbocsátás-e; van-e a megbocsátásnak mennyiségi gátja; s vannak-e olyan cselekedetek, amelyek után lehetetlen a környezet részéről érkező felejtés, az újabb lehetőségadás; s mindenekelőtt maga az eltévelyedett ember érezheti-e egyáltalán azt, hogy nem érdemel többet a közösség részéről? Ráadásul a minden ember megérdemel egy újabb lehetőséget állítást elfogadok magas aránya, valamint a korábbi értekrangsorban a tolerancia és a másság elfogadásának közel utolsó helyezése a fiatalok következtelenségét sugallja. Gondoljunk bele, a bűnözés másság, méghozzá intézményi, társadalmi szankciókkal büntetett deviáns másság. A deviáns viselkedések mögött meghúzódó egyéni okok ismerete, mérlegelése és elfogadása vagy megértést, toleranciát és segítő készséget vált ki a deviáns személy szűkebb vagy tágabb környezetéből (vagy akár a bírói ítéletekben), vagy pedig teljes elutasítást. Mennyire várhatja el egy ember maga felé a toleranciát, ha ő maga sem mutatja ezt a többi embertársa irányában? Az állítások között szerepelt a „*minden ember felelős a cselekedeteiért*” kijelentés, amely szintén nagyarányú egyetértést eredményezett a fiatalok körében. A megkérdezettek 79%-a teljes mértékben egyetértett az állítással, s további 11%-uk is inkább egyetértett. Ez a válaszadói arány némileg módosult akkor, amikor konkrétan arra kérdeztünk rá (a kérdőív egy másik helyén, korábban tettük fel ezt a kérdést), hogy a fiatalkorú felelősnek érzi-e magát annak a bűncselekménynek az elkövetésében, amelyért jelenleg a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében ül. A vizsgálati alanyok több mint a fele tartozik a cselekedetért felelősséget vállalók körében, míg ¼-e egyáltalán nem érzi magát felelősnek. A felelősségben részben osztozik a fiatalok 20%-a. (20. ábra) A kétféle módon feltett, de tartalmában lényegében azonos kérdésre kapott válaszok eltérő aránya megkérdőjelezi a fiatalok felelősségérzetének reális voltát.

A fiatalkorú bűnismétlő elítéltek hibás értékrendbeli eredményének sorába tartozónak véljük azokra a kérdésekre érkező válaszokat, amelyek mindennapi megélhetési igényeiket, az ehhez szükséges anyagi szükségletüket, továbbá ezeknek megszerezhetőségét tükrözik, összevetve

azzal, hogy ezek mennyire felelnek meg a társadalmi valóságnak. Így kérdeztünk rá arra, hogy mekkora az a nettó jövedelem, ami a fiatalok igényeit már kielégítené. A kapott válaszok elbírálása korántsem volt könnyű feladat, hiszen ha jól meggondoljuk a kérdés értelmezése sem szükségszerűen egyértelmű. A válaszadó felelete során kiindulhat abból a helyzetből, hogy mi az álma ezzel kapcsolatban, mit szeretne leginkább, messze elrugaskodva a valóság alapjaitól. Másfelől a válaszadás során mérlegelheti az eddigi körülményeit és lehetőségeit, majd még mindig a földön maradva fogalmazza meg a kért összeget. Már a kérdéssor összeállításánál számoltunk e két lehetőséggel, végül azonban mégis úgy döntöttünk, hogy nem pontosítjuk a kérdést. Úgy gondoljuk, hogy kutatásunkban, az adott hipotézist is szem előtt tartva pontosan az lehet a lényeges, hogy tőlünk függetlenül, magát a kérdést hogyan értelmezi a megkérdezett (önmagában már ez is jelzi a fiatalok személyiségének bizonyos jeleit), amely ki fog derülni a válaszok esetleges szélsőségességéből. Az eredeti vizsgált alanyi kör 7 fővel csökkent: 2 személy nem válaszolt, 5 fő pedig a „nem tudom” választ adta meg. A maradék 77 fő esetében a megadott jövedelemigény kategorizálását követően, a kapott összegek alapján elmondható, hogy egy viszonylag kiegyenlített eloszlás figyelhető meg az egyes kategóriákba eső válaszok között. (21. ábra) Ha abból a szempontból elemezzük a számadatokat, hogy mekkorák a kívánt összegek, igazából nem talákoztunk nagyon sok szélsőséges és irreleváns példával. Manapság nem lehetetlen 200-300.000 Ft-ot megkeresni törvényes munkával (sőt e felett is akad néhány szerencsés). Az más - de kimondottan ide tartozó - kérdés, hogy nem ez a jellemző az átlag hazai népességben, illetve, hogy ilyen pénzüsszegek megkeresése magas iskolai végzettséget és/vagy magas szintű, több évtizedes szakmai tapasztalatot igényel, és mint mindenhez ehhez is jó időben jó helyen kell lenni. Érdekesebb talán azt összehasonlítani, hogy a fiatalok valóságos lehetőségeiket felmérve mennyire látják reálisnak az említett összegek megszerzését a törvényt betartva, a társadalmilag elfogadott és helyeselt úton, vagyis a munka segítségével. (3. tábla) Részletezve a kapott eredményt, összesen hat személy volt, aki fél millió, s a feletti összegben határozta meg havi jövedelemigényét, s abból egy személy gondolta úgy, hogy képes lesz erre a nagy összegre legálisan szert tenni, ahogy megfogalmazta állattenyésztéssel. Egyértelmű, hogy ezeket a válaszokat adó fiatalok inkább álmaikról beszéltek, felmérve ennek korlátját is. Ellenben kevésbé tűnnek valóságosnak azoknak a válaszai, akik 300-és 500.000 Ft. között fogalmazták meg havi igényeiket - összesen hét személy -, akik között már három olyan is akadt, akik képesnek tartották magukat arra, hogy ezt a pénzüsszeget rendre megszerezzék a törvény adta keretek között. A 200 és 300.000 Ft-os intervallumba eső 17 személynek több mint fele tartja lehetségesnek az adott összeg havi

megszerzését. Esetükben is felvetődik a hibás valóságészlelés, hiszen korábban láthattuk, hogy az iskolai tanulmányok hossza és a végzettség terén ezek a fiatalok korukhoz képest mennyire alulteljesítenek, mindez kétségessé teszi a fenti összegek akár töredékének is megszerzését, legalábbis a törvényes kereteken belül. Mindezek ellenére a fiatalok 67%-a képesnek találja magát az igényei szerinti összeg megszerzésére (22. ábra), s ebben a legjobb utat a munkában látják. (23. ábra)

Korábban volt róla szó, hogy a vizsgálati alanyok kicsivel több, mint fele nyilatkozott úgy, hogy bekerülése előtt dolgozott, ebből egyszerre járt iskolába és dolgozott is közel ¼-uk. Ahogy látjuk, szabadulásuk után már többen gondolják úgy, hogy dolgozni fognak, ami önmagában öröndetes tény. Ugyanakkor ez valószínűleg azt is jelenti, hogy még kevesebben fognak visszaülni az iskolapadba, hiszen a pozitív választ adók közül, mindössze 3 személy tartotta fontosnak külön kiemelni (a munka mellett) az iskolai végzettség, illetve a szakmaszerzés elsődlegességét. A legális pénzszerzés sorában a rokonok segítségével is bízik további 3 fő. A három személy közül kettő a munka fontosságát is jelezte, csak egyetlen fiatalkorú támaszkodna egyedül az ismerősökre. A jövedelemigények legális megszerzésének abszolút győztese a munka. Az 52 személyből, aki képesnek találta magát a legális úton történő anyagi szükséglet kielégítésre, 43-an a munkával látták mindenekelőtt ezt kielégíteni. Itt ismét kérdőjelet kell tennünk, hisz gondoljunk csak vissza a kapott értéksorrendre, ahol a munkát alig valamivel tartották többre, mint a szépséget. A munkát válaszolók közül 17-en konkrétan a munka típusát is megjelölték, vagyis a munka választ adók közel 40% konkrétan tudja, hogy a munkaerőpiac melyik szegmensében szeretne elhelyezkedni, vagyis konkrét elképzelése van arról, hogy mit fog/mit akar tenni kiszabadulását követően. A fenti adatoknak az értelmezését nem választhatjuk külön azoknak a fiataloknak a válaszaitól, akik eleve kizárták jövedelemigényük legális úton történő megszerzését. (24. ábra) A válaszok alapján úgy tetszik némi fogalomzavar adódott a megkérdezettek körében, amennyiben az itteni válaszok töredékében ugyan, de találtunk olyanokat, amelyeket mi a legális úton megszerezhető jövedelmek sorába tartozónak vélünk, így az előző kategóriába írtuk volna őket, tovább növelve kissé a rokonok segítségével és a tanulást választotta személyek számát. 20 fő választotta azt, hogy nem tudja a szükséges havi anyagi igényét legális úton megszerezni, ebből 8-an egyértelműen kijelentették, hogy ha kikerülnek, újra bűnözni fognak, illetve e kis létszámhoz képest magas a bizonytalanok száma is (5 fő).

Milyen következtetést vonhatunk le fiataljaink érték- és attitűd vizsgálatából? Milyen a bűnismétlő fiatalkorúak tipikus személyisége? Az értékek kiválasztása, valamint az állításokra

adott válaszokból leszűrhetjük, hogy azoknak az értékeknek tulajdonítanak fontosságot, amelyek jelenlegi életükben, sőt talán azt is megkockáztathatjuk, hogy intézményi fogvatartásuk révén szükségszerűen kívánatosak. Így a betyárbecsület, a banda szellem, vagy ahogy mi neveztük: a bajtársi hűség; a rendbe beilleszkedés; a kitartás; a jó magaviselet; valamint az emberek iránti tisztelet (megjegyezve, hogy ez utóbbit inkább a zárt intézeti élet fegyelme, rendje és előírása során a személyzethez fűződő kapcsolatban tudjuk értelmezni). Nincs ez másképp a kinti emberekkel sem, hiszen értékrangsorunk állandó mozgásban van, vagy másképpen fogalmazva meglehetősen rugalmas: a társadalmi változásokkal kísérve, egyéni érdekeink, szükségleteink nyomán változik. A vélemények kapcsán az is megállapítható, hogy fiataljaink körében nem mutathatók ki szélsőséges, társadalomellenes megnyilvánulások. Sőt elmondható az is, hogy fiataljaink ismerik és felismerik a társadalmilag helyeselt értékeket, normákat, szabályokat és elvárásokat. Ennek ellentmondó bűnözői magatartásuk arra vetít fényt, hogy bár ismerik, de semmibe veszik. Ahogy hipotézisünkben fogalmaztunk, és úgy gondoljuk, hogy a kutatásunk ennek igazát megerősítette, a társadalmi értékeken és normákon alapuló magatartásszabályok és követelmények iránt bizonyos érzelmi és értelmi érdektelenség, semmibe vétel áll fent. Ez nyilvánvalóvá teszi, hogy hiányzik belőlük a fenti értékek és szabályok interiorizálása, a szocializáció eme szakasza hiányos, vagyis nem vált belső meggyőződéssé ezek helyessége és követendőse, ami hibás személyiségük és devianciájuk alapját képezi.

V.4.5. IV. hipotézis

Nyilvánvaló tény, hogy a baráti társaság milyen messzemenő befolyással bír az egyes ember életére. A csoportthatás a fiatal életének is fontos része. Nem kell külön fejtegetni azt sem, hogy a gyermekeink mindennapjaiban is, az életüket meghatározó személyek közül milyen prioritást élveznek a hasonló korú egyedek. Ráadásul a fiatalok többségénél az elsődleges szocializáló közegek közül a kortárs csoportok hatása a serdülő- illetve a kamaszkor közeledtével szinte maximális elsőbbséget és intenzitást élvez. Emögött azaz életkori sajátosság húzódik meg, hogy a gyerekek fontosak, hasznosak akarnak lenni, vagyis fokozott odafigyelést, és állandó megerősítést igényelnek. Továbbá korukból kifolyólag szabadabb mozgással és nagyfokú önállósággal bírnak ügyeiket illetően, többet vannak felügyelet nélkül, nagyobb a családi környezetől való távolságuk. Ha mindezen korosztályi sajátosságot úgy éli meg a fiatal, hogy mindeközben nem kap elég figyelmet családja részéről, ha szűkebb körükben nincs példamutató felnőtt referencia személy, ez valószínűbbé teszi, hogy megnő a szociális távolság

a fiatal és szülei között. Gondjaikat másokkal osztják meg, máshol keresik a megoldást. A gyerek rászorul a pótló jellegű kapcsolatokra, ilyen helyzetben a barátválasztás kiemelt jelentőségű. Annál is inkább, mivel a pótló jellegű kapcsolatok akkor is értékesek, hogy ha minőségükben azok negatívak is. Ahogy a szülői-rokoni háttér vonalában (a szocializáció milyenségét szem előtt tartva) is differenciálni lehet, és kell is a helyes/normális és a helytelen/deviáns családi környezet között, ugyan ilyen fontos és elkerülhetetlen a baráti környezet esetén is megtenni ezt a különbségtevést. Kutatásunk populációját képező fiatalok abban a korban vannak, amikor a kortárs csoportok hatása sokkal erősebben fejti ki hatását, mint ahogy azt a család, vagy az iskola megteheti. Különösen fontos tehát, hogy megnézzük fiataljaink baráti/haveri körét, különös tekintettel annak antiszociális jellegére. Mindezen előzmények ismeretében fogalmaztuk meg IV. hipotézisünket, amelyben feltételezzük, hogy a visszaeső fiatalok bűnelkövetők társadalmi beilleszkedési zavarát, benne bűnelkövetői magatartását nagyban befolyásolja a kortárs csoportok elégtelensége, illetve a családi mintában kimutatható kriminális jelleg. Mit mutatnak az adatok? A vizsgált körben mindössze négy személy volt az, akinél barátok, baráti társaság egyáltalán nem volt megállapítható. Ennek megfelelően a baráti társaságra vonatkozó kérdések esetén 80 személy válaszaival számoltunk, akik megjelöltek bizonyos baráti kapcsolatokat. Köztük 67 személy olyanokat, amelyeknek antiszociális, bűnöző jellege kimutatható, amennyiben ezen barátoknak volt már összeütközése a törvénnyel. (25. ábra) Mindössze 13 válaszadó vallotta úgy, hogy barátai között nem akad egyetlen olyan személy sem, aki elkövetett volna valamilyen bűntettet. Valamivel kevesebben, de így is jelentős azok száma (59 fő), akiknek bevallott baráti kapcsolatai összefüggést mutatnak az elkövetett bűntettekkel, vagyis együtt követtek el valamilyen törvénybe ütköző cselekedetet. (26. ábra) A fenti adatok bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a bűnismétlő fiatalok elkövetők esetén egyértelműen számolnunk kell a kriminális baráti kapcsolatok káros befolyásával. Az ilyen jellegű baráti kapcsolatok kialakulása visszavezethető egyfelől az életkori sajátosságokra, mint a kalandkeresés, a kockázatkereső viselkedés, a könnyebb befolyásoltság, tapasztalatlanság, az életcélok felszínessége, valamint a probléma megoldási képesség hiányossága. Másfelől vizsgálati körünkben, az okok között kereshető a korábban elemzett iskolai és munkahelyi kudarcok, a társadalmi munkamegosztásba való beilleszkedés sikertelensége. Mindemellet az is hozzá kell tennünk a fiatalok válaszai alapján, hogy a kiugróan magas kriminális barátok ellenére a fiatalok többsége úgy tartja, hogy barátaik között magasabb azok létszáma, akik nem követtek el semmilyen törvénybe ütköző cselekedetet. (27. ábra) Mindez arra enged következtetni, hogy a fiatalok baráti társaságában – a vallomások

alapján kisebb létszámban levő - antiszociális személyek negatív befolyása erőteljesebben érvényesül, mint a bűnözői múlttal nem rendelkező - nagyobb létszámmal képviseltető - barátok hatása. A baráti kapcsolatok fontossága ellenére, azoknak kevésbé maradandó és intenzív jellegére mutat rá egy másik kérdésünk, amelyből kiderül, hogy a fiatalok 73%-át barátaik nem keresik fel a börtönben, és csak 28%-uk örülhet a barátainak a látogatási időben. (28. ábra) A kortárs csoportok káros hatásának bizonyítékául szolgálnak azok a válaszok, amelyeket arra vonatkozólag tettünk fel, hogy mit kellett, vagy lehetett volna tennie a fiatalnak ahhoz, hogy elkerülje az újabb és újabb normasértést. A kérdésre adott válaszok lényegében a bűncselekmények mögöttes indokait is tükrözik, azt, ahogy fiataljaink normasértésük okát látják. Így nem a kutatást végzők, hanem maga az elítélt mutat rá magatartásának okaira és körülményeire. Ezekből a válaszokból aztán igyekszünk azokra a jelenségekre következtetni, amelyek közrejátszhattak abban, hogy a vizsgált fiatalok szembehelyezkedtek a társadalmi követelményekkel, valamint ismételt, illetve többszörös társadalomellenes viselkedést tanúsítottak. A fiatalok közül 63 személy mondta ki határozottan, hogy elkerülhető lett volna az ismételt bűncselekmények elkövetése (29. ábra), és ennek lehetőségét döntő többsége (18 fő) a rossz baráti társaságtól való tartózkodásban jelölte meg. (30. ábra) Mindez megerősíti azokat a véleményeket, – s egyben bizonyítja a fiatalkori bűnözésre jellemző csoportos elkövetés túlsúlyát - amelyek a 14-18 évesek bűnözésének mögöttes okaként a nem megfelelő baráti társaság káros befolyásoló hatását emelik ki, s amelyet, – ahogy a vallomásokból kiderül – fiataljaink jelentős része is felismert. Nemcsak a kérdőíves adatok, hanem az önéletrajzok is árulkodnak a baráti társaságok befolyásoló szerepéről, nemcsak a bűnisméltésnél, hanem már az első büntény elkövetésében is. „Belekeverték a barátok először a bűnözésbe, és akkor az volt a céltudat hogy megmutatom a szüleimnek hogy a saját lábamra tudok állni. De mikor rájöttem hogy így gyorsabban szerzek pénzt, akkor már nem akartam lejjebb adni az életnívóból.” „Azért követtem el bűncselekményeket mert olyan baráti Társaságom volt akik ehhez értetek és én is.” „Csak a barátok miatt volt az egész, besuranás, lopás, 14, 15 évesen csalásstb.” „14 éves voltam amikor az első bűncselekményt elkövettem a barátaimmal, azért követtem el mert a barátaim, az ismerőseim már régóta ezel foglalkoztak. A bűnözésből szerzett összeget a barátaimmal együtt elbuliztuk. Megtetszett az élyszakai élet, jól jött a pénz, vagyis ilyen hamar meg lehet keresni, ezért ettől kezdve folyamatosan csináltam.”²²

Nagyságában a válaszadók második csoportját alkotják azok (15 fiatalkorú), akik a különböző káros szenvedélyektől való tartózkodásban látták bűnisméltésük elkerülhetőségét. Az ide

²²Válogatás a bűnisméltő fiatalok elítéltek saját kezűleg írt – és szöveghűen közölt - önéletrajzaiból.

vonatkozó válaszokat bár külön kategóriaként csoportosítottuk, de nem szabad szem előtt téveszteni azt, hogy azoknál, akik a rossz társaságot hibáztatják bűnözői életvitelük miatt, további bontásként ott szerepel(het) a helytelen baráti kapcsolatokra visszavezethető mértéktelen szórakozás, italozás, drogfogyasztás. Az adatok értelmezésénél még egy megjegyzés ide kívánkozik: fiataljainknak a bűnismétlés kérdésblokkban két nyitott kérdést tettünk fel, szétválasztva azokat, akik lehetőséget láttak az elkerülésre, azoktól, akik szerint elkerülhetetlen volt az ismételt normasértés. Az eredmények elemzésénél – az azonos vagy hasonló válaszok láttán - utólag némi korrekciót kellett végrehajtanunk. A két kérdésre kapott azonos válaszokat (változókat) egyként kell értékelnünk, a különbség csak abban van, hogy miként értékeli fiataljaink a lehetőséget arra vonatkozólag, hogy a bűnismétlés mögött kimutatott (hasonló) okok elkerülhetőek lettek volna, vagy sem. Eszerint – visszatérve az előbbi statisztikai adatokra – ahhoz a 18 személyhez, akik a rossz baráti kapcsolatokban jelölték meg a kriminális viselkedésük okát, mind amellet, hogy lehetőséget láttak ennek elkerülhetőségére, hozzáadódik az a 4 fiatal, akik szintén a rossz baráti társaság hatásában látták bűnözésük okát, ugyanakkor tettük elkerülhetetlenségét hangoztatták. A káros szenvedélyektől való távolságtartás fontosságát kiemelő csoporthoz (15 fő) csatlakozik az a 2 elítélt, akik szerint e szenvedélyek megtagadására lett volna szükség a bűnismétlés elkerülésére, de az ettől való lemondást elképzelhetetlennek tartják. A szenvedélyekről, mint a bűnözést kiváltó okokról olvashatunk számos önéletrajzban is. „Először Nem tudtam ennek a dolognak a súlyát. Másodszor Kábítószer miatt csináltam ezeket a dolgokat. Harmadszor Nem érdekelt, hogy mi lesz utána.” „16-éves voltam mikor elsőnek bűnöztem, drogot árultam és már csak az végettis árultam hogy, többet és minél jobbakat vegyek, A többi a drog vitt rá, hogy, minél több legyen belőlle.” „Mindenedjk esetben be voltam kábítószerre ezért követtem el s bűncselekményeket!” „Először azért követtem el mert alkohol befojása alatt áltam és a másodikat is szintén.” „Először játékszenvedélyem volt, aztán kábítószerre kellett a pénz, mert gép, és kábítószerre függő voltam.”²³

A rossz baráti társaság és a káros szenvedélyek sorában még egy ok, amelyet a vizsgált körben az elítéltek visszatérően megemlítettek, mégpedig az anyagi nehézség, a pénz szűke, a nehéz családi körülmény. Ők alkotják a legnagyobb tábor, a 20 fiatalból, akik nem tartották valószínűsíthetőnek a bűnismétlés elkerülését, fele ezt a választ jelölte be. Ezekhez csatlakozik az a 9 fő, akik szinten úgy gondolták, hogy megfelelő anyagiakkal rendelkezve, elkerülhető lett volna a bűnözés. Az önéletrajzok erről így tanúskodnak: „Akkor kedvem el ment mindentől amikor Anyám meghalt. Elkezdtem alkoholt inni és csavarogni” „Egyrészt nem volt munkahelyem, másrészt a gyerekeim miatt, mert számomra az a legfontosabb, hogy a gyerekeim ne éhhezzenek!” „Az

²³Válogatás a bűnismétlő fiatalok elítéltek saját kezűleg írt – és szöveghűen közölt - önéletrajzaiból.

első balhémat 15 évesen követem el és azért követem el mert Apám börtönben volt és semink nem volt éhezünk és én nem bírtom végignézni és elmentem a pénzt édes Anyámnak odtam oda hogy vegyen érte enivalót és hogy Apámnak küldjön belőle valamit.”²⁴

Olyan fiatalokra is találunk példát, akik saját jellembeli hiányosságukra, akaratgyengeségükre, csavargásukra, vagy éppen fiatal korukra, az abból adódó tapasztalatlanságukra hivatkoznak. (31. ábra) „Meg gondolatlan voltam gyerekes voltam nagyon Nem tudtam felmérni hogy a jövőbe milyen büntetést szabhatnak ki Rám 2-3 szor ugyan eben a hibában estem.”²⁵

Hipotézisünkben megfogalmaztuk, hogy a visszaeső fiatalkorú bűnelkövetők társadalmi beilleszkedési zavarát, benne bűnelkövetői magatartását nagyban befolyásolja a rossz baráti társaság, vagyis a deviáns viselkedésekhez közeli kortárs csoportok erkölcsi hiányossága, értékorientációs zavara, illetve a családi mintában kimutatható kriminális jelleg. A kapott adatok igazolták hipotézisünknek kortárs csoportokra vonatkozó részét. Adósok vagyunk azonban a családi minta esetleges hasonló jellegének felmutatásával. Lényegében a családi viszonyok közé eső kérdés a családtagok kriminalitásának vizsgálata, amely a bűnözés generációs átörökítésének a kérdését is felveti. (Ez utóbbiba most nem mennék bele. Ennek bizonyosága rendkívül körültekintő vizsgálat elvégzését igényli, hisz maga a generációs átörökítés mögötti okok sem egyértelműek. Lehetséges, hogy a társadalmi, családi körülmények és nehézségek átadása váltja ki ugyanazon családban a szülők után a gyermekeik bűnözői életvitelét, mint esetleges megoldási módot ajánlva. Esetleg pusztán a szülői bűnelkövetői minta, a szocializáció ilyen zavara termeli ki a generációs bűnözői karriert, vagy akár egyszerre mindkét ok és feltétel megléte eredményezi ezt. Nem említve azokat a kriminológiai elméleteket, amelyek nem a társadalmi átörökítést hirdetik adott család generációs szintjén kimutatható kriminalitásában, hanem a biológiai, pszichológiai öröklést.) A kapott eredmények fényében elmondható, hogy a bűnismétlő fiatalkorúak kriminalitása mögötti baráti közösségek elégtelen szocializációját, a szülői háttér a legtöbb fiatal esetében megerősíti, és nem ellensúlyozza, illetve korrigálja. Különösen igaz ez az édesapák, és egyéb rokonok kapcsán. A szülők vonatkozásában az édesapák esetében jóval magasabb arányok mutatkoznak, amennyiben az elítéltek több mint felének (41 fő) édesapja volt már büntetve. (32. ábra) Az édesanyák esetén ez „csak” 12 személy érint. (33. ábra) Sőt, a szülőkön kívül a vizsgált elítéltek nagyobb felénél (58 személy) a rokonok között volt olyan, aki már el volt ítélve valamilyen büntetett elkövetése miatt. (34. ábra) A hozzátartozók tekintetében a leggyakoribb előfordulást a

²⁴Válogatás a bűnismétlő fiatalkorú elítéltek saját kezűleg írt – és szöveghűen közölt - önéletrajzaiból.

²⁵Válogatás a bűnismétlő fiatalkorú elítéltek saját kezűleg írt – és szöveghűen közölt - önéletrajzaiból.

testvér kapott (54%), őt követik a szülők testvérei, vagyis a nagybácsik- és nénik (28%), illetve az unokatestvérek (28%), valamint a nagyszülők (5%). (35. ábra) Az adatok arra engednek következtetni, hogy az említett körülmény negatív befolyása hatékonyabban érvényesül az édesapák (és egyéb rokonok), mint az édesanyák részéről, sőt ez alapján és a börtönben az elítéltekkel folytatott beszélgetésekből megkockáztatjuk annak kijelentését, hogy fiataljaink többségében, családja mindennapi életének meghatározásában is inkább férfi, mint női uralom, irányítás érvényesül.

V.4.6. Társadalmi bűnmegelőzés, reszocializáció, utógondozás

Nem véletlen a fenti címválasztás. A *társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája* címet viselő parlamenti határozat a magyarországi bűnmegelőzés legutóbbi és egyben jelenlegi irányvonalát megszabó dokumentuma. Ebben a bűnözés megelőzését és visszaszorítását, a közbiztonság javítását a társadalom közös érdekének és feladatának határozzák meg.²⁶ Ez azt jelenti, hogy a társadalom egésze (valamennyi mikro- és makroegysége) felelőssé tehető a bűnmegelőzésért, ösztársadalmi érdek- és feladatrendszer, amelyben mindenki érintett. Ez egyéni szinten nem csak azt a minimumot kell, hogy jelentse, hogy betartjuk az előírt jogszabályokat, vagy önmagában saját vagyoni- és személyi védelmünkre koncentrálnunk: bezárom a kertkaput, nem hagyom felügyeletlenül az értékeimet, riasztót szerelek fel a kocsimra, házamra, netalán még a közvetlen szomszéd értékeire is figyelmet fordítok. Ez ennél többet kell, hogy jelentsen, különösen a jövőt jelentő gyermekek kapcsán. Persze mindenki, aki saját gyermekei terén megtette a maga kötelességét, - óvta, vigyázta őket, megtanította és betartatta velük a társadalmi együttélés bizonyos szabályait – már sokat tett adott közösség biztonságosabb együttéléséért. Ez azonban még mindig a szó valódi értelmében vett megelőző tevékenység, amennyiben azokra a jelenségekre és személyekre irányulnak, amelyek potenciális lehetőségei és tettesei, vagy akár áldozatai lehetnek az esetleges bűnalkalmaknak. Mi van azonban azokkal, akik már elkövettek valami normasértést, azért megkapták a rájuk kiszabott büntetőjogi szankciót? Velük szemben van egyéb kötelessége a társadalomnak, az egyes egyének a további prevenció szempontjából? Jelen esetben, mit tehetünk mi - a társadalmi, civil szervezetek, az egyes ember - a bűnt már többször megjáró fiatalok érdekében? Ezt a kérdést járjuk körül jelen fejezetben, pontosabban azt vizsgáljuk meg, hogy a bűnismétlő fiatalok második, vagy többedik esélyével - két bűncselekmény elkövetése, illetve azokért kapott ítéletek között eltelt időszak alatt – miért nem tudott élni. Az első lehetséges választ rögtön

²⁶115/2003. (X.28.) Országgyűlési határozat – *A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról*. p. 9294.

megadja a két bűncselekmény között eltelt rövid időszak. A vizsgálatba bevont fiatalok 37%-a féléven belül elkövette újabb bűncselekményét, s további 21%-uk egy éven belül lépett újra a bűn útjára. Vagyis a fiatalokúaknak több mint fele (49 személy) egy éven belül újra a normasértést választotta. (36. ábra) Minél inkább haladunk előre az időben, annál kevesebb fiatalok tudta magát visszatartani az újabb bűnesetek elkövetésétől. Három és négy év között hárman, míg négy évnél régebbre vonatkozólag már csak egy személy jelezte, hogy ennyi idő telt el az újabb bűncselekmény elkövetéséig. Nyilvánvaló, hogy egy év, amíg úgymond törvénytisztelő magatartást tanúsítanak, igen rövid idő ahhoz, hogy ennek jelentősége, fontossága rögzüljön, s az esetlegesen segítséget nyújtó kezek maradéktalanul tehessék dolgukat. Nem könnyíti meg a társadalmi beilleszkedést az sem, hogy a fiatalok társas kapcsolatai meglazulnak, sőt megszűnnek a különböző ítéletek után, valamint végrehajtásuk során, különösen az intézményi fogvatartást követően. Ezt támasztja alá - ahogy a korábbiakban láthattuk -, hogy a fiatalokúaknak a kinti barátaikkal való kapcsolattartása teljesen szünetel a börtön hónapok alatt. (28. ábra) Illetve ezt erősíti meg az is, hogy az elítéltek több mint fele esetében lehet kimutatni valamilyen emberi kapcsolat megszűnését, (37. ábra) mindenekelőtt a barátok, és barátnők irányában. (38. ábra) Kikről van tehát szó? Azokról a kortárscsoportokról, amelyek befolyásoló ereje az ilyen korú fiataloknál különösen kimutatható, s amelynek szükségességét a pszichológia tudománya sem kérdőjelezi meg. A társas érintkezések típusain belül jóval kevésbé jellemző a szülőkkel, vagy egyéb rokonnal való kapcsolat megszűnése. Ezt nyilvánvalóvá teszi az is, hogy a fiatalokúak többségét látogatja rendszeresen családja, leginkább a szűkebb család: a szülők és a testvérek. (39. ábra) Vagyis a büntetés-végrehajtás intézetéből kikerült, vagy egyéb büntetéssel sújtott fiatalokúak úgymond szabad életében leginkább a szűkebb környezetére, mindenekelőtt családjára támaszkodhat. Ezt támassza alá az önéletrajzok többsége is: „Szabadulásom után a családhoz fordultam, ahol édesanyám, és a testvéreim mindenben mellém álltak.” A szüleim mindenben velem voltak, mindenben mellém álltak, ahogy akkor is mikor szabadultam.” „Mikor először szabadultam nagy öröm volt számomra mivel az a lány várt engemki akit nagyon szerettem és szeretett i nagyon! Szüleim melettem álltak mindig mindenbe amib csak kelet!” „A szabadulásom után a család és a barátok melettem álltak.” Élettársam segített a társadalom beilleszkedésébe.” „Minden családtagom melém ált de a kölvilágtól segítséget nem kaptam és újra bekeröltem.” „Amikor szabadultam, anyám más, hogy állt hozzám egy pár hétig. Vagyis 100-szor jobban törödot velem egy pár hétig, de sok volt a buli is amikor szabadultam, és még több haverom let akkor mint volt.”²⁷ Azonban akadnak olyan példák is, bár kis számmal, amikor a fiatalok arról számolnak be, hogy igazi segítségnyújtást sehonnan nem kaptak:

²⁷Válogatás a bűnisméltő fiatalokúak elítéltek saját kezűleg írt – és szöveghűen közölt - önéletrajzaiból.

„Kevesen alltak mellém.” „Mikor szabadultam úgy igazán senki nem segít csak saját magamra számíthatom.” „Mikor szabadultam legutob ugyanazok a spanok vártak mint előtte és folytatodott ugyanaz. A drog bűnözés csajozás bulizás.”²⁸ A család fontosságával úgy tűnik fiataljaink is tisztában vannak, hiszen arra a kérdésre, hogy döntéseikben kikre hallgatnak leginkább, a szülők szerepe egyértelműnek tűnik. 46 fiatalok, életének jelenlegi szakaszán a legfontosabb személynek a szülőket tartja, őket követik a barátnők, ezt 18 fiatal választotta, s jóval lemaradva a barátok, az ő szerepük 7 fiatalnál volt kimutatható. (40. ábra) Ez az alacsony létszám kissé meglepő, hisz korábról láthattuk, hogy a fiatalok jelentős része a bűncselekmény elkövetésében a baráti társaságot, és ezzel összefüggésben saját befolyásolhatóságukat emelték ki. Mindebből szükségszerű levonni azt a következtetést, hogy a reszocializáció és az utógondozás terén az esetlegesen kirendelt pártfogóknak messzemenőig együtt kell dolgozniuk a családdal. (Annál is inkább, mert a pártfogók fiatalok döntésére tett hatása alig kimutatható, mindössze egy személy gondolt rá, mint fontos személyre.) Sőt már a korai fogvatartás idejére is be kellene vonni őket a javító, nevelő munkába. Ennek érdekében azonban az arra illetékes hatóságoknak az eddigieknél jobb környezettanulmányra van szükségük, hisz már nemcsak arról van szó, hogy ki a fiatalok, mik a szokásai, mi jellemző életvezetésére, egészségi állapotára, mi vezetett a bűncselekmény elkövetéséhez, illetve hogy milyen a környezete, hanem kik a szülők, a testvérek, rokonok, és mindenekelőtt lehet-e támaszkodni rájuk a prevenció munkában, vagy éppen hátráltatják azt.

Érdemes megvizsgálni a reszocializáció, az utógondozás tekintetében, hogy a bűnelkövető fiatalok, - akik többszöri büntetőjogi normasértést és többféle büntetést tudhatnak a hátuk mögött - tágabb és szűkebb környezete részéről érkezik-e valamilyen negatív megkülönböztetés, esetleg stigma, amely megnehezíti, sőt esetleg lehetetlenné teszi társadalmi reintegrációjukat. Az adatok azt tükrözik, hogy a vizsgált alanyok több mint fele gondolja úgy, hogy bűnelkövetői múltja miatt „szabad életében” semmiféle hátrányos megkülönböztetés nem érte. A 84 megkérdezettből 46 bűnismétlő fiatal érzi, hogy tágabb környezete semmiféle negatív elutasítással nincs irányában, valamivel többen, összesen 50 fiatalok elítélt gondolja ugyanezt családjá és barátai részéről. Az összes fiatalok elítélteiből 35 személy sem a szűkebb, sem a tágabb környezete felől nem észlelt elutasító magatartást. Azok közül, akik jeleztek valamilyen hátrányos megkülönböztetést (32-en a rokoni, baráti, 34-en tágabb környezetük felől), jobbra annak enyhébb fokozatát jelölték meg, függetlenül az azt tanúsító személytől. Sőt minél hátrányosabb és elutasítóbb a fiatalokkal szemben támasztott magatartás, annál

²⁸Válogatás a bűnismétlő fiatalok elítélteinek saját kezűleg írt – és szöveghűen közölt - önéletrajzaiból.

kevesebb fiatalokót érint, környezetétől függetlenül. (41., 42. ábra) Egy megjegyzés azonban ide kívánkozik. A következetes és felelősségteljes nevelés egyszerre él a helyes viselkedés megerősítésével, vagyis a jutalmazással, illetve a helytelen magatartást követő figyelmeztetéssel, büntetéssel. A fiatalokkal szemben tanúsítható negatív attitűdök közül a neheztelés/rosszallás változóira érkező viszonylag alacsony válaszadási arány meglepett bennünket. Úgy gondoljuk, hogy eltekintve attól, hogy a fiatal a bűncselekmény elkövetése miatt megkapta a maga hatósági büntetését, ez még nem menti fel a fiatalokót környezetét attól, hogy a maga helytelenítését, megrovását - ezen a szinten maradva - kifejezze. Sőt ez a kívánatos, hiszen tudott dolog, hogy sokszor az informális jutalommal és büntetéssel nagyobb hatás érhető el, mint ugyanarra a cselekedetre kirótt formális szankciókkal. Mindez arra enged következtetni, hogy a fiatalok újbóli társadalmi beilleszkedését nem elsősorban a környezet részéről érkező negatív hatások gátolják, vagy másképpen fogalmazva a fiatal környezetében élők megadják az újabb esélyt az újakezdésre. Továbbra is fent marad tehát a kérdés: mi gátolta fiataljainkat abban, hogy ne folytassák korábbi bűnelkövetői viselkedésüket. Az, hogy a vizsgálati kört képező fiatalok többségének társadalmi beilleszkedését nem gátolja a rájuk sütött bűnözői stigma – legalábbis a megkérdezettek nem érezték ezt rokonaik, barátaik, szomszédaik, vagy az iskola részéről –, még nem jelenti azt, hogy minden akadály elhárult újakezdési esélyüket illetően. Az előbbi, általunk csak passzív segítségnek hívott tényezön kívül fontos lehet az is, hogy konkrét segítő szándékok és tettek is rendelkezésre állnak-e a büntetésének eleget tevő személy számára. Úgy tűnik ennek sem voltak híján vizsgálati alanyaink, hiszen 66 elítélt beszámolt olyan személyről, személyekről, akik konkrét segítséget nyújtottak számára, annak érdekében, hogy vissza tudjanak illeszkedni a normális életbe. (43. ábra) Kevésbé kedvező a helyzet, ha azt vizsgáljuk meg, hogy kiktől jött ez a segítő szándék. Lényegében a legfőbb kört a fiatal szűkebb környezete jelenti. (44. ábra) Azok, akikhez erős érzelmi szálak és intenzív kapcsolattartás fűzi össze a fiatalokót: a szülők (51 fiatalnál); egyéb rokonok (42 fiatalnál); és a barátok (33 személynél). Ez egyfelől érthető és kívánatos, hiszen a fiatal érzelmi biztonságának és mentális egyensúlyának alapját adja meg. Másfelől azonban tudomásul kell vennünk, hogy valami nem úgy működik, ahogy kellene. Láthattuk, hogy a vizsgálati alanyok többségének mind a családi, mind a baráti kör szintjén milyen antiszociális, kriminális mintával kell szembesülniük. Ugyanebbe a közegbe visszakerülve, bármilyen érzelmi és anyagi támogatáshoz is jut a fiatal (45. ábra), valószínűsíthetővé teszi az újbóli deviáns viselkedések tanúsítását. Ezek korrigálására a szűkebb környezet a maga deviáns mivolta, illetve esetleges hátrányos társadalmi-gazdasági helyzete miatt sem képes. Itt kellene

képbe jönnie a társadalmi bűnmegelőzés stratégiájában hirdetett ösztársadalmi feladatnak, mindenekelőtt az érintett szaktárcákkal, szakágakkal és ezek hivatali intézményeivel. Hol vannak ők a vizsgált populáció támogatásában? Az adatok fényében kijelenthetjük, hogy szinte sehol. A pártfogókon kívül nincs még egy olyan szerv, vagy civil közösség, amely munkájából, szakmájából adódóan segítségére lett volna ezeknek a fiataloknak, legalábbis az érintettek válasza ezt tükrözi. Elenyésző azoknak a száma, akik az önkormányzat (4 fő), az egyházi közösségek (5 fő), a gyermekjóléti szolgálat (5 fő), vagy a családsegítők felől (10 fő) érkező segítségről számoltak volna be. Úgy tűnik, hogy az iskola, a tanárok (14 fő) sem tudtak tenni ezekért a fiatalokért, bár elgondolkodtató, hogy nem kellene-e az ifjúságvédelmi referens munkáját erre is hasznosítani, persze ehhez arra is szükség van, hogy az iskola tudjon fiataljai esetleges ilyen problémáiról. Még kevésbé érezték a fiatalok a segítőkészséget és a konkrét segítséget a börtönök személyzete, az igazgató és a nevelőtisztek részéről. Nyolc fiatal korú számolt be innen érkező segítségről. Bár ez utóbbiak munkája adott fogvatartási intézményre szabott, de el lehet gondolkodni azon, hogy a különösen jól alakult személyes börtön kapcsolatot valamilyen formában felhasználni lehessen a szabadulást követően is. A potenciális hivatalos személyek közt egyedül a pártfogóknak sikerült némi pozitív elismerést kivívniuk 28 fiatal korútól (44. ábra) Ez messzemenőig üdvözlendő, hiszen az utógondozásban a legfőbb szerep nekik jut, amelyet úgy tetszik az elítéltek is elismernek. Érdeemes lenne tehát tovább gondolkodni segítőkészségük és lehetőségük anyagi-materiális eszközeinek bővítésén, valamint a fiatal korút és környezetét befolyásoló szerepük terén, jogosítványuk további kiterjesztésén. Az utógondozás és a reszocializációs munka tekintetében releváns kérdés lehet - amennyiben a fiatal korú személyiségéről és ráépíthetőségéről árul el valamit -, hogy a fiatal korú mennyire konok büntettes. Ezen nem azt értjük, hogy mennyire elkötelezett híve a bűnözői életvitelnek, mintsem azt, hogy mennyire hajlandó beismerni tettének felelősségét, elismerni a bírói ítéletek jogosságát, valamint azt, hogy tetteivel egy másik embertársának kárt és nemegyszer traumát okozott. A kapott összkép nem kedvező. Ahogy korábban láthattuk a fiatalok alig többsége ismeri el egyértelműen a bűncselekmény elkövetésében a felelősségét (20. ábra), még kevesebben fogadják el a bírói döntés alapján az ítélet igazságosságát, minden második fiatal egyértelműen elutasította, hogy jogos volna a kiszabott büntetés mennyisége (43 fiatal korú). Mindössze 29 fiatal korú ismerte el, s további 9 személy részben fogadta el, hogy cselekedete súlyával egyensúlyban van a kirótt büntetés. (46. ábra) Kicsivel többen gondolják úgy, hogy megérdemelték a kiszabott büntetést (34 elítélt), de még így is többen a vizsgált alanyok közül

megkérdőjelezték, vagy csak részben ismerték el (29 fő, illetve 18 személy) magát a kiszabott büntetési formát. (47. ábra)

A kérdőív során azt a kérdést is feltettük a fiataloknak, hogy érznek-e valamiféle szánalmat áldozatuk iránt, illetve találkozónak-e velük a dolgok rendezése végett. A fiatalok többsége semmi megbánást nem mutatott, amennyiben közülük 48 személy nem érez semmilyen sajnálatot áldozata irányában. (48. ábra) 32 személy teljesen elzárkózott az áldozatával való találkozástól. Az ide tartozók közül igen magas azok száma, akik nem tudták megmondani miért kerülnek szívesebben a találkozást, vagy egyszerűen nem válaszoltak. A találkozás kellemetlenségétől tart, vagyis konfliktus kerülő magatartást mutatott 4 fő. További közömbösnek mutatkozott a lehetőséggel kapcsolatban, illetve nem látta értelmét az ilyen találkozásoknak 5 fő. Az áldozattal való személyes találkozást ellenzők közül a legnagyobb táborat azok alkották, akik elutasító magatartásukat az esetleges bosszújukkal indokolták. (7 fő) (49. ábra) Néhány ide vágó idézet a kérdőívekből: „fölégetné a házát”, „kocsi után kötne”, „mégegyszer megverné”, „üljön bele a pumpába”, „elbeszélgetne vele erőteljesebben”. Azok közül, akiknek érdeklődését felkeltette ez a megoldás, szintén találunk olyanokat - bár kevesebben vannak -, akik bosszújuk beteljesedéséhez használnák fel a találkozást. A fiatalok közül 45 elítélt tartja jó ötletnek az áldozatával való találkozást. Vagyis többen vannak, mint az azt elutasítók, s ezt mindenképp kedvezőnek kell ítélnünk egy esetlegesen jóvátételben gondolkodó bírói ítélethez, bár jelenleg erre esetükben nincs még mód. Ugyanakkor bírói ítélet nélkül is gondolkodhatunk az ítéletek letöltését követően, az utógondozás során az ilyen találkozások esetleges sikerében, valamint a reszocializáció terén hasznosságukban azok között, akik azt komolyan gondolják, illetve pszichés, kognitív és emocionális alkata is alkalmassá teszi őket a feladatra. Lényegében a pártfogói tevékenység új elemeként jelenik meg az a munka, amelyben az ügyész vagy a bíró kérésére vizsgálni kell, hogy az elkövető hajlandó-e valamilyen formában jóvátételt nyújtani, és azt a sértett elfogadja-e. Azok, akik jó lehetőségnek tartják, illetve nem zárkóznának el a találkozástól, mindenekelőtt a jóvátételre használnák fel a személyes kontaktust. 17 fő bocsánatot kérne, (egy példa a válaszok sorából: „bocsásson meg nekem, ezzel könnyítve lelki nyugalmamon, hogy ne érezzem magam olyan rosszul”) sőt 4 fiatal megtérítené az okozott kárt, illetve 3 elítélt elbeszélgetne velük, megmagyarázva tette indokait. (50. ábra) Kevésbé kedvező, hogy az elítéltek között akad olyan, aki az áldozattal való találkozást nem elsősorban a jóvátételre használná fel, hanem a sértettel szembeni negatív érzése kifejezésére. Közülük hatan egészen a fizikai erőszakig elmennének, míg heten szóbeli feddést alkalmaznának, amiért: „hamisan vallott rá”, vagy hogy „miért nem ment el a

szembesítésre”, vagy mert „az ő hibája volt az egész”, illetve mert „neki köszönheti szabadsága megvonását”.

V.5. Összegzés – a vizsgálat általános tapasztalatai

Napjaink jelensége közé tartozik, hogy a médiák, köztük a nyilvánosság legszélesebb körét megragadó televízió, az egy-egy hírértékű, fiatalok által elkövetett bűncselekménynek kiemelt helyet biztosít tudósításai között. Ilyenkor gyakran megszólaltatnak bizonyos szakembereket, illetve az igazságszolgáltatásban dolgozókat. Ez utóbbiak részéről (bírósági, ügyészségi szóvivő) gyakran elhangzó kijelentés, miszerint ők mindent megtesznek azért - a törvény adta keretek között -, hogy a fiatalokat, akinek cselekedete nem minősíthető annyira súlyosnak, társadalomellenesnek, ne kelljen szabadságvesztéssel sújtaniuk, ne részesüljön az intézményi fogvatartás stigmatizáló hatásában, és valamilyen alternatív, elterelő vagy enyhébb büntetéssel figyelmeztessék cselekedete helytelenségére. Ugyanakkor a visszatérő bűnelkövetők kapcsán csak annyit tehetnek, hogy kiszabják a súlyos szabadságvesztéseket.²⁹ Tényleg csak ennyit tehetünk értük? Hol az a határ és ki az a személy, aki eldöntheti, el tudja dönteni, hogy adott ember olyan erősen kriminalizálódott, hogy már nem lehet segíteni rajta. Illetve, ugyanilyen fontos, hogy a másik oldalon, az elkövető részéről sem álljon fel az a helyzet, amelyben úgy gondolja büntetési következményei kapcsán, hogy mást nem veszíthet, csak a szabadságát.

Kutatásunk célja volt, hogy a hipotéziseket és a kutatás eredményeit a témakörre vonatkozó társadalomtudományi elméletek és empirikus kutatási eredmények kontextusába helyezzük. Továbbá, hogy a kutatás eredményeit a bűnmegelőzés szempontjából értelmezzük.

Mind hipotéziseink megfogalmazásakor, mind empirikus eredményeink kiértékelésekor támaszkodtunk azokra a korábbi fejezetekben ismertetett, a fiatalok bűnözését magyarázó elméletekre, és elemzésekre, amelyek a fiatalok bűnözéséről szóló bibliográfia igen széles irodalmi palettáját adják. E körben, kutatási eredményeink nemegyszer igazolják a bűnözést a szociális zavarokkal, a mikrokulturális hatásokkal magyarázó korábbi tapasztalatokat, a fiatalok kriminalitás ilyen irányú elméleti és gyakorlati hátterét, továbbá a fiatalok bűnözés szubkulturális sajátosságait. Ezen közös eredmények fényében már előttünk mások megfogalmazták a bűnmegelőzésre vonatkozó általános tennivalókat, ahogy a szakirodalmi összegzés bizonyos részeiben erről olvashatunk. Nem jellemző azonban a „nehezebb”

²⁹Ezzel valamelyest megvalósul a kettős nyomtávú büntetőpolitika, amely a fejlett európai országok többségére jellemző, s amelynek lényege, hogy eltérő eszközrendszerrel érvényesítsenek a társadalomra veszélyt jelentő súlyos, közepes, valamint a kisebb súlyú bűncselekményekben megjelenő bűnözéssel szemben.

fiatalkorú elkövetők prevenciós szempontú vizsgálata. Vizsgálatunk erre a kevésbé preferált tetteskörre irányult, bizonyos észrevételeket téve körükben.

A bűnismétlőkre, a visszaesőkre úgy szoktak gondolni, mint a társadalom közellenségére. Ez több szempontból jogos, ugyanakkor azt sem árt fejbe tartani, hogy a visszaesők között is vannak különbségek, hacsak arra utalunk, hogy a bűnismétlő elkövetőket is feloszthatjuk aszerint, hogy alkalmi, karrier vagy krónikus ismétlőkről van-e szó. A bűnismétlők, mint közellenség felfogás mutatkozik meg abban is, hogy a visszaesés értékelése a neoklasszikus felfogás irányába megy el. Esetükben a büntetés célja a tettel arányos mértékű megtorló és elrettentő hatás elérése. Senki sem tagadja, hogy a fiatalkorú bűnismétlők, és még inkább a visszaesők a fiatalkorú elkövetők olyan csoportjait alkotják, akikkel szemben az eddig alkalmazott büntetőjogi és egyéb társadalmi eszközök hatástalannak bizonyultak, vagyis ők a fiatalkori bűnözés keményebb magját alkotják. Ilyen tekintetben maga a büntetőjog is különbséget tesz köztük és a kisebb „fajsúlyú” fiatalkorú elkövetők közt. Ugyanakkor valljuk azt, hogy az előzők mellett körükben is érdemes differenciálni (mind az ítélethozatal, mind a büntetés-végrehajtás, mind az utógondozás során), hiszen nem mindegy, hogy ki milyen cselekményeket követett el; milyen cselekedete, cselekedeteinek veszélyessége; vagy hogyan alakult a korábbi elítélések száma; mennyire jellemző az elkövetés során az agresszív viselkedés; továbbá megfigyelhető-e az egymást követő cselekmények tárgyi súlyának növekedése. Sőt a bűnmegelőzés tekintetében külön ki kell(ene) térni arra, hogy a bűnismétlő tekintetében a korábban kiszabott büntetések, annak végrehajtása, az esetleges pártfogás, utógondozás mennyiben felelt meg annak a követelménynek, hogy az elkövetőt visszatartsa további bűncselekmények elkövetésétől. Továbbá különös figyelmet kell szentelni a fiatalkorú személyi körülményeire, sőt egész életútjára (családi, baráti, társadalmi kapcsolataira, iskolai, foglalkozási viszonyaira, lakhatási körülményeire, anyagi hátterére stb.) is. Szükség van tehát a differenciálásra közöttük, illetve az eddigi hatástalan prevenció láttán az individualizációra, a fokozottabb egyénesítésre a prevenciós lehetőségeket nyújtó társadalmi programok, kezelések terén. Az, hogy bűnismétlőkről van szó, jelzi, hogy esetükben, önmagában a büntetés generál preventív célja, vagyis a büntetéstől és annak társadalmi következményeitől való félelem, vagy tartózkodás nem szükségszerűen váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Pontosabban, a további büntetések általános megelőző hatása nehezebben érvényesíthető, az újabb elítéléstől, az újabb szabadságvesztéstől való félelem kevésbé motiváló tényező, hiszen tapasztalatuk már felkészítette őket, hogy hogyan lehet túlélni a börtönt, illetve valószínűleg jobban tudatosul bennük a lebukás kockázatának lehetősége. Ahogyan, a kutatásban résztvevő bűnismétlők

közül az egyik fiatalok megfogalmazta: „A börtönbe kerülésemkor jó is, és rossz tapasztalatot szereztem. A bűnözést mégjobban kitanúltam, és már nem félttem anyira a börtöntől másodjára, mint azelőtt”.³⁰ Lényegében ezt bizonyos fokig a mi kutatásunk is alátámasztotta, hiszen a többszörös elítélések után, s hogy a kutatás ideje alatt is szabadságvesztésüket töltötték a fiatalok, még mindig akadt közöttük olyan, aki nem mondana le a bűnözői karrieréről, s így a fennálló lebukás kockázatáról.

Mit lehet tenni ezekkel a fiatalokkal? Véleményünk szerint két dolgot tehetünk. Egyfelől a kudarcok ellenére sem szabad lemondani a generális prevencióról, meg kell találni annak a módját, ki kell dolgozni azokat az alternatív eszközöket, amelyek segítségével elérhető, hogy a kilátásba helyezett büntetés olyan tudatos hatást váltson ki a bűnismétlőből, amely az újabb elkövetések ellen motiválja őt. Másfelől nyilvánvaló, hogy esetükben nagyobb lehetőség van a speciális preventív hatásnak, hiszen itt kifejezetten az elkövető (sokszor súlyosan antiszociális) személyiségét kell átformálni. Természetesen ennek is meg vannak a maga büntetőjogi eszközei, hiszen tudott tény, hogy a visszaesőkkel szemben alkalmazott törvényi eszközök igazodnak az elkövető társadalomra veszélyes jellegéhez, ennek következtében a visszaeséshez kapcsolódó jogkövetkezmények az általánosnál súlyosabb joghátrányt jelentenek. Ez rendjén is van, hiszen a társadalom igényli ezt a védelmet, másfelől a büntetésnek valamilyen szinten igazodnia kell annak tárgyi súlyához, azzal együtt, hogy kifejezi a társadalmi rosszallást is. Ugyanakkor a mai jogrendszerünkre igaz – mindenekelőtt a fiatalokkal szemben -, hogy benne nem csak, és nem is elsődlegesen a szigor, a fegyelem, a megtorlás, a kényszer jelleg érvényesül, hanem prioritást élvez annak nevelő, reszocializáló jellege. Nyilvánvaló, hogy a bűnismétlőkkel szemben a bűnismétlés megakadályozására a speciális prevenció eszközeinél van lehetőség, ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a jelenlegi magyar szabályozás nagyon szűk volumenű a rájuk vonatkozó eszközeit illetően. Mert ugyan a veszélyesebb elkövetőkkel szemben mennyire más büntetőjogi eszközök alkalmazására van lehetőség? S itt nem elsősorban a keményebb kéz politikájára célzunk, mert az élő hagyomány. Gondolunk itt, például a magasabb büntetési tételekre, vagy a szabadságvesztésnek a magasabb fokozatban való végrehajtására, és egyéb joghátrányokra. A mi kérdésünk, hogy hol vannak azok a más jogi szankcióformák, amelyek csak velük (a visszatérő, visszaeső fiatalokkal) szemben alkalmazhatóak, amelyek célja nem elsősorban a represszió fokozása, hanem mindenekelőtt a reszocializáció, a társadalmi normák elfogadása, befogadása, a társadalmi alkalmazkodás elősegítése. Mindaz, ami a Btk. 108.§ (1) bekezdésében a fiatalok helyes irányba fejlődése,

³⁰Válogatás a bűnismétlő fiatalok elítéltek saját kezűleg írt – és szöveghűen közölt - önéletrajzaiból.

és a társadalom hasznos tagjává válása igényében megfogalmazódott, függetlenül attól, hogy első bűntényesről, vagy akár visszaesőről is van szó. Egyetértünk azzal, hogy különbség van, és különbséget kell tenni az első bűntényes vagy kisebb súlyú bűncselekményeket elkövetők, valamint a bűnismétlő, visszaesők között. Emellett is valljuk, hogy a bűnismétlő, sőt a nem erőszakos bűncselekményeket elkövető visszaesők esetében is meg kell vizsgálni minden olyan alternatív lehetőséget, amivel (ha nem is mindjárt a fogvatartás elkerülését, de) mássá tehetjük a különböző büntetés-végrehajtási intézetekbe való bent létüket, fizikai elkülönítésüket. Nem szabad elfeledni, hogy a börtönnel csak egy időre rekesztjük ki őket a társadalomból, miközben nemegyszer veszélyesebbé teszi őket az ott tanultak, mint mielőtt bekerültek, gondolunk itt a börtön-szocializáció következményeire, illetve olyan további, a társadalmi reintegrációjukat megnehezítő jelenségekre, mint az elszigeteltség, valamint a társadalom előítélete a volt fogvatartottakkal szemben. Illetve egy másik szempont lehet, hogy az sem mindegy, hogy mennyibe kerül a fogvatartás a társadalomnak. Visszatérve az előbbi gondolathoz, ahogy az első bűnténnyel, vagy a kisebb súlyú bűncselekményt elkövetővel szemben adva van bizonyos alternatív szankciók lehetősége, amelyeknek célja ugyanaz: figyelmeztetni a fiatalra arra, hogy ne kerüljön többé olyan helyzetbe, aminek büntető következménye lehet. Úgy itt is ki kell(ene) dolgozni hasonló céllal valamilyen egyedi, csak velük szemben alkalmazott bánásmódot, esetleg joghátrányt, akár ezek rendszerét, figyelemmel természetesen az elkövető és cselekedete társadalmi veszélyességére is.

Mielőtt azonban bármiről is döntenénk, szem előtt kell tartani azt, hogy a visszaeső magatartást három tényező határozza meg. A személyiség, vagyis az elkövető pszichikus sajátosságainak rendszere, a biológiai adottságok, valamint a környezeti tényezők. Nyilvánvaló, hogy a fenti elemek befolyásolására nincs egyenlő esély. A biológiai adottságok a legkevésbé befolyásolható elemek, nagyobb lehetőség rejlik a személyiség fejlesztésben, s véleményünk szerint még nagyobb a környezeti tényezők alakításában. Ugyanakkor ez utóbbi terén más korlátozó akadályok vannak, mint például a pénzhiány, amivel a visszaesőkre oly jellemző hátrányos helyzetet jelentő magas faktorokat tudnánk befolyásolni, illetve olyan alkotmányos aggályok, melyek lehetetlenné teszik például a visszaeső otthoni szociális közösségébe való beavatkozást, vagy csak magának a visszaesőnek a szabadulása utáni nyomon követését (az ún. bűnmegelőzési ellenőrzést), ami maga is alkotmányos kételyeket vet fel.

Mindezen korlátok fényében a bűnismétlők, visszaesők kapcsán lényegében két helyszínt gondolunk igénybe vehetőnek a védekezés, a prevenció érdekében. A büntetés-végrehajtás színpaljai mögötti munkát, valamint a pártfogást és utógondozást. A büntetőjogi törvények

időszakos nagyobb reformjára szükség van, hiszen a tudomány fejlődése, a társadalom változása, s az addigi eredmények és eredménytelenségek időről-időre ezt generálják, ugyanakkor ezek megváltoztatása a legnehezebb. Gondoljunk csak arra a munkára, amelyben az új törvényi gondolatokat, elképzeléseket egyeztetni kell a már meglévő Btk. szabályhalmazzal, a kapcsolódó egyéb hatósági előírásokkal, a nemzetközi normákkal. Figyelemmel kell lenni arra, hogy az új elképzelés ne ütközzön az alkotmánnyal, s nem utolsósorban megfelelő tudományos megalapozottságot is kell kapnia nemcsak a jogtudomány, hanem az érintett társadalomtudományok felől, sőt jobb esetben, ahol lehet, előzetes hatékonyság kutatásoknak is érdemes alátámasztani. A megoldást abban látjuk, hogy alátámasztott empirikus kutatások adataira is támaszkodva (amelyben a mi kutatásunk csak egy kezdő, könnyű szellő), elméletileg kidolgozott, továbbá gyakorlatilag kikísérletezett módon meghatározzuk azokat az eszközöket, amelyek a reszocializálást hatékonyabban biztosítják. S itt egy dologra különösen oda kell figyelnünk. Saját kutatásunkban alkalmazott érték és attitűd vizsgálatunk is alátámasztotta, hogy ezek a fiatalok ugyanúgy tisztában vannak azzal, hogy mi helyes és mi helytelen, mint azok a kortársak, akik soha nem kerültek szembe a törvénnyel. A kapott eredmények arra utalnak, hogy ezek a fiatalok ismerik a szabályokat, tisztában vannak a társadalmi követelményekkel, ez azonban nem akadályozza meg őket, hogy időről időre felrúgják, semmibe vegyék őket. Ez az, amit mi úgy aposztrofáltunk, mint a társadalmi magatartásszabályok és követelmények iránt fennálló érzelmi és értelmi érdektelenség. A normák interiorizálása hiányzik, amelynek magyarázatául szolgál a szülői és a rokoni vonalon kimutatható büntetett előéletűek magas száma; az iskolai kudarcok és konfliktusok jelentősége, amely jelzi az iskola diszfunkcionális működését, nemcsak az alacsony iskolai teljesítés színvonalában, hanem feltételezi az úgynevezett rejtett oktatás, a normák, szabályok, társadalmi értékek átadásának megghiúsulását is; valamint baráti társaságukként a nem megfelelő kortárs csoportok jelenlétét.

Mindezek fényében az említett eszközök kialakításakor két szempontot tartunk szükségesnek szem előtt tartani. Egyfelől a személyi körülmények vizsgálata rámutatott arra, hogy az egyes jelenségek nem külön-külön, hanem egymásra hatásukban és együtt hatnak. A megkérdezettek jelentős részénél tapasztalhattuk, hogy a különböző tényezők (olyan személyiség problémák, mint bizonyos készségek és képességek hiánya, vagy olyan marginális tényezők, mint az anyagi gondok, munkanélküliség, szenvedélybetegségek) együttesen vezetnek a büntetett elkövetéséhez. Így azoknál a fiataloknál, ahol halmozódott problémák állnak fel, az egyik gond kiküszöbölése még nem szünteti meg az egész problémát. A fiatalkorú személyiségét és

élethelyzetét kell megváltoztatni ahhoz, hogy egyáltalán bízni lehessen az antiszociális, illetve a kimondottan bűnelkövetői magatartás megváltoztatásában. Önmagában a feladatra az igazságszolgáltatás nem alkalmas. Ennek elismerése mellett is nyilvánvaló, hogy a már büntettet elkövető és elítélt bűnismétlő, visszaeső fiatalok személyiségének átalakítására a leginkább alkalmas közeg, de még pontosabb, ha úgy fogalmazzunk, hogy a korrekciót elvégző első lehetséges közeg (normális esetben a családi és az iskolai szocializáció felelős a felnövekvő generáció személyiség formálásáért) a büntetés-végrehajtás intézményei. Feltételezhető, hogy sokan nem értenek egyet a fenti kijelentéssel, mint ahogy a kutatás is inkább azt bizonyította, hogy a különböző büntetés-végrehajtási fokozatokban folyó munka nem érdemelt különös figyelmet és megbecsülést az elítéltektől (amely szubjektív mérője az intézeteknek), visszaesésük pedig az eredménytelenségét mutatják (mint objektív mércét). Ezt nemcsak az bizonyítja, - ahogy láthattuk a kérdőíves eredmények értékelésénél - hogy a fiataloknak adott segítségnyújtásra vonatkozó kutatási kérdésnél a börtönök, fogdák nevelőtisztjei, az egyéb alkalmazottakkal együtt alig kaptak említést, hanem ebben erősít meg az elítéltek önéletrajzai is. A börtönben tapasztaltak és élmények kapcsán egyetlen említés sem történt az ott folyó munkára és az végzőkre. Összesen három olyan válasz fogalmazódott meg elítélteink körében, amelyek bizonyos tekintetben pozitívnak értékelhetők a börtönben tanultak tekintetében (legalábbis némi vonatkozásai ennek felfedezhetőek). „Megtanultam hogy nem kéne bűnözni, megtanultam römizni.” „Itt bent a börtönben sok értelmeset nem tanultam mivel kevés az értelmileg fejlet rablól. Ezzel nem tartom őket butának csak ők nem gondolkodnak olyan emberileg reális dolgokon! Olykor tanulok valami sőt minden nap tanulok valamit itt pl.: önbizalmat; tiszteletet ja és egy esetben elő fordult hogy agressziót illetve, hogy lehet kezelni az ilyen helyzetet! „Rosszat soha nem tanul az ember azt a saját kíváncsisága halytja bele a rosszba. Mit tanultam; megtanultam a türelmet, a kitartást, és a megbocsájtást.”³¹ Ellenben a legtöbb vallomás arról tanúskodik, hogy a fiatalok mindent megtanultak, amit csak lehet ahhoz, hogy legközelebbi akcióik sikeresek legyenek. „Amikor be kerültem, a rab társaimtól azt tanultam hogyan kel jól betörni, és jó pénzt szerezni.” „Hogyan kel gyurni. hogyan kel. lövöldözni. és mindent amit tudni kel.” „Én a társaimtól azt tanultam meg hogy ne bízak senki be. És nagyon sok trükköt.” „Még rosszabb lettem, de sok eszet adott a börtön és át tudom gondolni a dolgokat akármilyen körülményekben.” „A rabtársakkal a bűnözést lehet tanulni meg a sok hüjeséget. Itt komojodni nem lehet.” „A börtönbe nincs barát, csak sorstársak vagyunk.... Amilyota bent vagyunk csak csunya dolgot láttam már. Szoval akigyenge aszt elnyomják

³¹Válogatás a bűnismétlő fiatalok elítéltek saját kezűleg írt – és szöveghűen közölt - önéletrajzaiból.

sokszor sanyargatják a tagokat vagy szexuálisan zaklatják egymást. Van aki bejön 1 évre, és 10 év múlva szabadul mert Nem birnak a fiatal koru vérükel és itis bünöznek.”³²

Jelenleg a veszélyesebb fiatalkorú elkövetőkkel szemben a végrehajtandó szabadságvesztés ítéletén kívül nincs más eszköz, amellyel a bíróság megcélozhatja azt az igényt, hogy a fiatalkorút visszafordítsa a társadalmilag elfogadott helyes útra. Ugyanakkor a mi kutatásunk is rávilágít arra, hogy a bűnismétlő, visszaeső bűnelkövetők vonatkozásában, az intézeti fogvatartásukban benne rejlik egyfelől a bűnözést támogató, igazoló nézetrendszer kialakulása, esetleg további megerősítése, másfelől a bűnözéshez szükséges technikák elsajátításának, továbbá precízzé tételének a lehetősége. Nyilvánvaló, hogy a börtön önmagában is a „rossz” fiúk gyűjtőhelye, az itt élők természetes viszonyaikat tekintve kiszorulnak a társadalom normális kapcsolataiból, s intézményesen egy negatív jellegű környezet hatása alá kerülnek, amelynek erkölcsisége szemben áll a társadalomban elfogadott és helyeselt etikai normákkal. Mindenesetre egy olyan helyzettel kell szembesülnünk, ahol egyfelől ott van a nevelési célt is megfogalmazó, helyes irányba mutató börtönben folyó napi munka, másfelől a többszörösen büntetett elítéltek nemkívánatos közössége, és e paradox börtönviszonyokhoz való kényszeralkalmazkodás.

A fiatalkorúak szabadságvesztése végrehajtásában a célok és a feladatok tekintetében nincs különösebb eltérés az általánostól, vagyis különösebb igényünk sem lehet, hogy a fiatalkorú elítéltek nevelése felvállalja a családi és iskolai nevelés minden funkcióját. Nyilvánvaló, hogy ennek nincs realitása sem a deklarált célok, sem a gyakorlat tekintetében sem. Annyi megjegyzés azonban tehető, hogy a törvényalkotó kihangsúlyozza a fiatalkorúakra vonatkozóan a büntetés végrehajtásának nevelő jellegét, amennyiben előírja, hogy „*a szabadságvesztés végrehajtása során különös gondot kell fordítani a fiatalkorúak nevelésére, oktatására, személyiségének fejlesztésére és testi fejlődésére*”. [bv. kódex 48.§ (2)] Más kérdés, hogy a falakon belül a konkrét iskolai és szakmai oktatáson kívül meg tud-e valósulni egyáltalán a szó igazi értelmében vett pedagógiai munka, mindenekelelt a személyiségfejlesztés?

A másik jelentős akadály a büntetés-végrehajtás tekintetében, hogy ha sikerül is az előbbieket tekintetében valamilyen eredményt felmutatni, e falakon belül is azonban legfeljebb az elítélttel kapcsolatos szubjektív tényezők befolyásolására nyílik lehetőség. Itt is elsősorban arra, hogy a rab „jó” rab legyen, vagyis a kívánalmak szerint viselkedjen, amíg a rácsok mögött tartozkódik. A börtön, a fogda, a javítóintézet nem képesek hatni azokra a tényezőkre, amelyek az elítélt

³²Válogatás a bűnismétlő fiatalkorú elítéltek saját kezűleg írt – és szöveghűen közölt - önéletrajzaiból.

környezeti faktoraiban kimutathatók negatívumok, nem beszélve a makrokörnyezet, a társadalom anomáliáira. Leszögezzük, nem is ez a dolga, még sem szabad szem előtt téveszteni, hogy a személyi körülmények jellegüknél fogva összefüggést mutatnak a társadalmi élet releváns általános viszonyaival, befolyásolással bírhatnak a fiatal környezetére, családjának helyzetére, amelyek pedig más tényezőkkel együtt az elítéltnél kimutatható szubjektív okokat, bűnelkövetői feltételeket kiválthatják.

Mindezeket szem előtt tartva a megelőzés vonalán egy háromszereplős rendszert tudunk elképzelni a bűnismétlők, visszaesők kapcsán. Az első szint, a maga korlátaival vett büntetés-végrehajtás berkeiben folyó felelősségrevonó, oktató és nevelő tevékenység, az eddiginél több, személyre vagy speciális csoportokra szabott alternatív eszközökkel, programokkal, megfelelő környezeti elhelyezés, élettér nyújtásával. Itt elképzelhetőnek tartjuk az elítéltekért felelősséggel tartozók, gondviselők, szűkebb hozzátartozók bevonását a munkába. Egy megjegyzés azonban ide kívánczok. Ahogy a fenti sorokból is kiderült, a veszélyesebb fiatakorú bűnelkövetők újbóli elkövetéseinek prevenciója kapcsán, a büntetés-végrehajtás intézményeinek jelentős szerepet szánunk. Számolva utóbbi kijelentésünkre érkező esetleges kritikai észrevételre - miszerint, ahogy a rendőrségnek nem feladata, vagy nem kimondottan feladata a bűnmegelőzés, úgy igaz ez a végrehajtás intézményeire is - a következő észrevételt tesszük. Elfogadjuk, hogy a rendőrség, valamint a büntetés-végrehajtás intézményei nem kifejezetten bűnmegelőzési szervezetek, nem tekintve a prevenciót elsődleges feladatuknak. Ugyanakkor a büntetés-végrehajtás működése minőségi oldaláról lehet ilyen is, meg olyan is. Huszár László szavaival élve, lehet proaktív, vagy reaktív a büntetés-végrehajtás szervezete. Ha proaktív, akkor működésével alkalmas bűnmegelőzési funkciókat is betölteni, ilyenkor „*a fogvatartottak kezelésének célja a társadalom egészének szintjén érvényesül*”³³ olyan célokkal, mint a visszaesés csökkentése, a közbiztonság fokozása. Ha reaktív, akkor arra képes, illetve az a cél, hogy a minimumot nyújtsa, amit ilyen intézménytől várni lehet, vagyis érje el, hogy a rabok jól viselkedjenek a zárkák falain belül, amellet, hogy biztonságosan, zavarmentesen működjön. Ebben az esetben „*a fogvatartottakkal való foglalkozásnak, nevelésnek, tevékenységnek a büntetés-végrehajtás üzemmenetének optimalizálása a célja*”³⁴. A hagyományos bűnmegelőzési modellben, az említett intézmények a harmadlagos

³³ Huszár László: *Az inga járása (néhány gondolat a fogvatartotti programokról)*. Börtönügyi Szemle 2000/3. pp. 32-36. (p. 34.)

³⁴ibid.

bűnmegelőzés szférájába tartoznak,³⁵ vagyis a kriminológia szakirodalma is bűnmegelőzési hatást tulajdonít nekik. Az már egy másik kérdés, hogy a szakemberek többsége egyetért abban, hogy azzal, hogy az előbbi szervek csak utólag lépnek a rendszerbe, számottevő hatást nem, vagy csak alig gyakorolnak a bűnözésre. Elfogadva az előbbi állítások igazságtartalmát, Lőrincz Józsefhez csatlakozva mi is hiszünk abban, hogy a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatás rendszere – a rendőrség, az ügyészség, a bíróság, a büntetés-végrehajtás a pártfogó intézményekkel együtt - működésükkel, pusztán létükkel ellátnak bűnmegelőzési tevékenységet, eszközeikben és működési minőségükben, valamint vezérelveikben benne rejlik a prevenció csírái. „... a rendőrség rendelkezhet jobb felderítési mutatóval, a bíróságok kevésbé mechanikus és gyorsabb büntetés-kiszabási gyakorlattal, a büntetés-végrehajtás és a pártfogó felügyelet a szabadultak társadalmi integrációja eredményesebb elősegítésének képességével.”³⁶ Azok tábort erősítjük, akik hisznek, és hinni szeretnének a végrehajtási intézményekben folyó munka preventív hatásában, nem tévesztve ezt össze a „...hurraoptimista átnevelési ideológia elméletileg és gyakorlatilag is tarthatatlan deklarációjával”.³⁷ A prevenció megvalósulását három oldalról látjuk körvonalazódnival. Egyfelől a nevelőtiszt (és a többi ott dolgozó) munkáján át lehetőséget nyújt a társadalmi tudatosság és felelősség kiépítésében és megerősítésében. Másfelől a végrehajtási-intézmények az ott folyó iskolai és szakmai képzésekkel, a készségteremtő munkavégzésére irányuló törekvésekkel a társadalmi betagozódás esélyét növelik. Harmadszor a büntetés-végrehajtás olyan szakmai értékei, mint a „a büntetés végrehajtásának törvényessége, humanitása, az elítéltek társadalmi beilleszkedésének elősegítésére irányuló célszerűsége, a végrehajtás differenciáltsága (az elítéltek klasszifikációja és individuális kezelése mentén”, ...” a normalizálás, a nyitottság, ... a felelősség elve”, ...„meghatározzák a magyar büntetés-végrehajtás szakmai minőségét, közvetve pedig a bűnmegelőzésben betöltött szerepének hatékonyságát”.³⁸ A hazai büntetés-végrehajtási rendszerben ezek az elemek, elvek ott olvashatóak a törvények preambulumban, ideológiai dokumentumokban, gyakorlati megvalósításukat azonban nem egy esetben akadályozzák a nem megfelelő mennyiségi és minőségi eszközök, módszerek.

Ezek az igények általában véve a büntetés-végrehajtás intézménye felé fogalmazódnak meg, így valamennyi fogvatartott alkalmazásában – a bűnismétlők, visszaesők irányában is -

³⁵Jan van Dijk által 1990-ben felállított elméleti séma. Megjelent: van Dijk, J.J.M.: Future Perspective Regarding Crime and Criminal Justice. Report for the Fourth Conference on Crime Policy organized by the Council of Europe, on 9-11 May, 1990 in Strasbourg.

³⁶Lőrincz József: *Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás a rendszerváltozáson innen és túl*. Börtönügyi Szemle 2003/1. pp. 27-39. (p. 27.) (Kiemelés tőlem: R.A.)

³⁷op. cit. p. 29. (Kiemelés tőlem: R.A.)

³⁸op. cit. p. 27. (Kiemelés tőlem: R.A.)

hasznosítandók. Ezen általános kezeléson belül azonban továbbra is létező dolog a fogvatartottak klasszifikációja, amely a speciális prevenció céljait hivatott elősegíteni. Ez mindenképpen üdvözüendő és támogatott a mi részünkről is, a problémát – kutatási témánkra tekintettel – azonban abban látjuk, hogy a rabok csoportosítása igazán arra szolgál, hogy megkülönbözteti a veszélyes és kevésbé veszélyes elítélteket, e szerint megkülönböztetve azokat a bizonyos jól kiválogatott fogvatartotti csoportokat, akiknél „*nagyon specializált tevékenység során el tudják érni azt, hogy a fogvatartott állapota javuljon*”.³⁹ Ebbe a körbe csak nagyon ritkán kerül be egy „nehezebb” bűnöző. Vagyis az ő esetükben a klasszifikáció és individualizáció nem érvényesül, vagyis csak abban a tekintetben, hogy a bírói ítélet során nincs lehetőség esetükben alternatív jogi eszközök alkalmazására, illetve abban a tekintetben, hogy a későbbiekben a büntetés-végrehajtás falain belül a többi rabtól elkülöníthetők, vagyis mindkét esetben hátrányosan érinti őket a klasszifikáció. Ugyanakkor nem érvényesül a csoportosítás abban az értelemben, hogy rájuk is sajátos, célirányzott fogvatartotti programokat kezdeményezzenek, hogy pozitív változást érjenek el nemcsak a viselkedés, hanem a gondolkodás szintjén is. Úgy tűnik, mintha esetükben nem érvényesülne az a kriminálszociológiai felfogás, hogy a bűnözés társadalmi probléma, társadalmi hiányosság eredménye, és kezelésében is, az államnak kell szerepet vállalni az egyes elkövető szintjén is. Mindezek ellenére, mintha az állam csak bizonyos elkövetők esetében hangsúlyozná a reszocializáció és a rehabilitáció fontosságát, továbbá nyújt megfelelő eszközöket, fogvatartotti programokat ezek elérésére, míg mások büntetés-végrehajtásánál inkább a büntető funkció dominál. Ezekre a hiányzó eszközökre hívnánk fel a figyelmet. Ezzel függ össze az is, hogy a nyugat-európai államok büntetés-végrehajtási jogalkotását és jogalkalmazását irányító börtönügyi alapelvek – mint a normalizálás, a nyitottság és a felelősség elvei – közül az utóbbival, meglehetősen defficités a hazai büntetés-végrehajtási rendszer. Ez általában jellemző, de különösen a „nehezebb” elítélteknél igaz. Esetükben az elv, amely „*a végrehajtás eredményességét az elítélt önbecsülésén, önrendelkezésén, egy rehabilitációs szakmai folyamatba való partneri bevonáson keresztül kívánja elősegíteni*”⁴⁰ megfelelő eszközök és hozzáállás híján a semmibe vész.

A második szint a pártfogók területe, a pártfogás és utógondozás tevékenységével. **Kutatásunk itt látja a legtöbb lehetőséget.** Bár jelenleg a pártfogás intézményét nem kimondottan a súlyosabb elkövetők kontrolljára és segítésére találták ki, mint inkább az enyhébb büntetések (vádemelés elhalasztása, felfüggesztett szabadságvesztés, próbára bocsátás), illetve az idő előtt

³⁹Huszár L., op. cit., p. 33.

⁴⁰Lőrincz J., op. cit. p. 37. (Kiemelés tőlem: R.A.)

szabadulás (a javítóintézetekből ideglenes elbocsátás, illetve felfüggesztett szabadságvesztés) kísérőjeként. Mi azonban a súlyosabb elkövetők, a bűnismétlők, illetve a visszaesők esetén - a büntetésük teljes letöltését követően – is elképzelhetőnek tartjuk a kötelező pártfogói felügyeletet (függetlenül attól, hogy ezt kérte, vagy nem az egykori elítélt), mintegy utánkövetéses utógondozásban, illetve a szabadulás előtt az előgondozásban. Esetükben, az újbóli társadalmi beillesztés megkísérlésében különösen fontos, hogy arra szakmailag megfelelően felkészített, és intézményi háttérrel támogatott személy jájon el, és ne hagyjuk magára szabadulásukat követően. Vagyis nem egyszerűen mint utógondozott kapnának egy általános segítséget arra vonatkozóan, hogyan milyen lehetőségeik vannak (ez általában egy csoportos tájékoztatás formájában valósul meg), hanem személyre szabottan történne minden többszörösen visszatérő, veszélyesnek minősített elkövető kapcsán a pártfogó munka utógondozási szakasza. (Persze ennek realitása mögött ott kell lennie a megfelelő törvényi felhatalmazásnak: meghatározott időre, leírt jogokra és kötelezettségekre vonatkozhat mindkét fél esetében. Másfelől az esetleges törvényi felhatalmazás mellett is ott van az az etikai felvetés, amit mi is tisztán látunk javaslatunk kapcsán, hogy hogyan tehető meg, hogy a szabadságvesztés ítéletének teljes letöltése után egy másik joghátránnyal sújtsuk az elkövetőt. Ahogy korábban jeleztük ez alkotmányos aggályokat vet fel.) Az utógondozás szerves kiegészítője a büntetés-végrehajtásnak, nyilvánvaló, hogy a legtökéletesebb büntetés-végrehajtási nevelés is köddé válhat, ha nem követi megfelelő utógondozás. Másfelől a helyes pártfogói tevékenység alkalmas lehet arra, hogy pótolja a büntetés-végrehajtás esetleges hiányosságait. Végül, - s talán ez adja a pártfogás kiemelkedő szerepét, szereplehetőségét leginkább a bűnismétlők kapcsán - egyfajta közvetítő szerepet lát el az elkövető, az elítélt valamint a társadalom között. Ahogy korábban láthattuk az utóbbi két évben jelentős előrehaladás figyelhető meg a hazai pártfogó rendszer működtetésének szabályozásában. Jó hír, hogy pont a pártfogók kapcsán indult meg az intézményes értékváltás a büntetőpolitikában. Tekintettel a dolgozat korábbi fejezeteiben részletesen tárgyalt változtatásokra (bár ezek megvalósulásának vizsgálatára még nem igazán került sor⁴¹), a következő javaslatokat tesszük. A bűnismétlő, illetve visszaeső fiatalok további bünelkövetésének prevenciójában a pártfogókat találjuk a legerősebb pontnak, mivel munkájukat két vonalon is elképzelhetőnek tartjuk. Egyfelől a fiatallal való közvetlen személyes és kötelező kapcsolat révén, valamint a kirendelt feladatok (például előírt magatartásszabályok betartatása, magatartásának

⁴¹Bár a pártfogói rendszer a változtatásokra tekintettel még tanulási szakaszban van, így az e körben folyó vizsgálatok csekély száma érthető. A kivételek közé tartozik Kerezsi Klára és Kó József kutató párosnak a pártfogó felügyelet speciális magatartásszabályaira kiterjedő vizsgálata. Elhangzott a Magyar Kriminológiai Társaság 2006. január 27-i ülésén (ELTE Jogi Kar).

figyelemmel követése, életviteléről való beszámoltatás, tanácsok adása, ügyeiben való eljárás) megoldásával és ellenőrzésével messzemenőig befolyással bír az elkövető életére. Ezt a kapcsolatot minél előbb fel kell vennie a pártfogónak, ideális esetben el tudjuk képzelni azt, hogy minden esetben rögtön az ítélet elhangzása után. Vagyis abban az esetben is kívánatos a mielőbbi kapcsolatfelvétel, amikor végrehajtandó szabadságvesztésre ítéli a fiatalkorú elkövetőt a bíróság (rendszerint a visszaeső fiataloknál, valamint a mi kutatásunk alanyai esetében éppen ez a helyzet). Így a pártfogó a fiatalkorú személyével a legkorábbi helyzetben meg tud ismerkedni. Követni tudja, hogy a zárt közösségi élet mit vált ki belőle; milyen a korábbi kinti világgal való kapcsolattartásának intenzitása (ebből következtethet arra, hogy a kinti élet során mire és mire számíthat a fiatal, valamint hogy maga a pártfogó kinek a segítségére támaszkodhat a szabadulás utáni szakmai munkájában). Láthatja, hogy mennyire kapcsolódik be a fiatal az ott folyó iskolai és szakmai képzésbe (amelyre aztán ráépíthet a lehetőségek felkutatásában a pártfogó); kapcsolatot tarthat fent a fiatal nevelőtisztjével (amely során megtudhatja pártfogoltja mindennapi zárka életét, magaviseletét, jellemző konfliktusait). Ennek a mai rendszerben nyilvánvalóan meg van a maga objektív akadálya. A pártfogónak - aki jelenleg is 40 feletti pártfogolt létszámmal dolgozik, akik nagy része a diverziós, illetve az alternatív szankciók utáni kötelező pártfogás alanyai, a maguk gondjaival - nincs ideje arra, hogy a börtönbüntetés letöltése pillanatától oda figyeljen az elítéltre, ez a mai rendszerben jobbra a szabadulás előtti közvetlen időszaktól történik meg.⁴² Mindezen hiányosságok felvetik annak szükségességét, hogy a pártfogókon belül kialakuljon, illetve a meglévő táborra épülve megerősödjön egy olyan mag, amely csak börtönpártfogással, utógondozással foglalkozna. Ennek megoldása viszont - úgy gondoljuk - kellő körültekintést igényel, hiszen ahogy ezer dologra sem lehet odafigyelni, úgy a sarkalatos szakosodás is lehet bizonyos tekintetben rossz. Ha csak egyfélét csinál az ember, semmiképpen sem jó, mindenekelőtt benne van a kiegészítés veszélye, vagy hogy korábbi jól működő mechanizmusok adott szakmában - például kinti intézményi kapcsolatok - megtörhetnek. A pártfogókra vonatkozó szakmai változások elsősorban a pártfogás büntetőeljárásban vállalt szerepét szélesítették, illetve a pártfogó felügyelet végrehajtása területére irányultak. Kevésbé érintették a veszélyesebb bűnelkövetők kapcsán felmerülő pártfogói tevékenységet, vagyis a büntetés-végrehajtási intézetekben végzett munkát és az utógondozást. E területek hangsúlyosabbá tétele még várat magára.

⁴²A törvény szerint célszerű, ha a büntetés-végrehajtási intézetből szabadlábra helyezés várható időpontja előtt legalább hat hónappal, a javítóintézetből ideiglenes elbocsátás várható időpontja előtt legalább két hónappal kezdődik el a börtönpártfogás. 17/2003. (VI.24.) IM rendelet – A Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről, valamint ehhez kapcsolódóan egyes igazságügyminiszteri rendeletek módosításáról. V.fejezet, 39.§ (2).

A másik út, amelyben a pártfogó szerepét látjuk, a fiatal közvetlen környezetének befolyásolása. (Ennek némi realitását adja, hogy a pártfogónak jelenlegi törvény adta lehetősége és kötelessége, hogy kapcsolatot tartson fent a gyermekjóléti szolgálattal, a rendőrséggel, a megyei gyámhivatal gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátorával, az önkormányzattal, azokkal az intézményekkel, akik a gyerek érdekében hatóságilag eljárhatnak.) Erre jelenleg nincsen jogosítványa, de nyilvánvaló, hogy a társadalomra különösen veszélyes visszaeső bűnözők reszocializációja elképzelhetetlen anélkül, ha nem teszünk meg mindent azért, hogy a régi környezetükben – ahova jobbra a szabadulás után visszakerülnek – képesek legyenek az újabb bűnelkövetést elkerülni. Nincsenek illúzióink arra nézve, hogy a nem megfelelő szociális környezetben és/vagy a szülői, rokoni, baráti kriminális minta láttán nem csábulnának el fiataljaink az újabb bűncselekmények elkövetése felé. Hatásosabb út lehet, ha a fiatal szűkebb környezetének alapos ismerete után lát munkához az utógondozást végző, esetlegesen még azt is megkockáztatva, hogy a meglévő szűkös eszközeivel magának a családi környezetnek a befolyásolását, segítségét is megkísérli a fiatal érdekében. Mindez a mostani rendszerben elképzelhetetlennek, naivitásnak, akár utópisztikusnak is tűnhet. Nyilvánvaló, hogy megfelelő hatósági jogosítványok, eszközök szükségesek ehhez, illetve minimális követelmény, hogy egy pártfogóra ne jusson a jelenlegi 40 feletti fiatalkorú. Ez utóbbi meglátásunk szerint továbbra is első helyen álló probléma, hisz, ha a pártfogó élni akar új jogosítványával, a pártfogoltra kiszabható speciális magatartásszabályok érvényesítésével, akkor jóval kevesebb esetszámmal kellene dolgoznia. Ezeknél a szabályoknál fontos, hogy ne csak előírtak legyenek, hanem kontrollálhatók, illetve a szabályok érvényesítésére konkrét visszacsatolás szolgáljon, aminek ellenőrzésére a pártfogónak ideje legyen. Talán a mostani sorokat olvasva, az olvasó a nagyot álmodás kritikájával illet bennünket. Tény, a jelenlegi rendszer nem kedvez ennek végrehajtásához, de örömmel nyugtáztuk, hogy elképzelésünkhöz⁴³ hasonlók már a magasabb szakmai körökben is megfogalmazódtak, hiszen a visszaeső pártfogolt és szűkebb környezete életébe történő beavatkozás igényét látjuk kifejeződni a bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2005/2006-os feladatainak végrehajtási leírásában. Többek között olyan előírásokban, miszerint „... *el kell érni, hogy ... a terhelt munkanélküli, de munkaképes korú és munkavégzésre alkalmas családtagjai a nyilvántartásban regisztráltassák magukat, ... elő kell segíteni, hogy a fogvatartottak regisztrált munkanélküli családtagjainak munkaerő-piaci esélyei javuljanak, ...*

⁴³A visszaeső fiatalkorúakra tett megállapításunkat - jelen disszertáció előtt - már részben megfogalmaztuk a Biztonságos Magyarország Közalapítvány által 2004-ben kiírt tudományos pályázati anyagunk kutatási eredményeiben. [4-6-16/22/2004.]

biztosítani kell azt, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben lévők és a pártfogó felügyelet alatt állók gyermekei is részt vegyenek a szervezett szabadidős programokban, nyári táborozásban, ... erősíteni kell a még meglévő családi kapcsolataikat ...".⁴⁴ Tisztában vagyunk vele, hogy a most leírtak, a mi elképzelésünkhöz hasonlóan, nélkülözik a megvalósításához fűződő jelenlegi realitást. A problémák több szinten jelentkeznek. Egyfelől a kormány, a fenti nemes feladatot ismét a pártfogók különben is terhelt munkavégzéséhez rendelte. Továbbá teljesen magára hagyta őket abban, hogy az előbb felsorolt igencsak nehéz feladatokat milyen módon, milyen eszközökkel és lehetőségekkel oldja meg, vagyis nem ártana valamilyen módszertani füzetet írni, vagy továbbképzéseket tenni, hogy hogyan kellene az előbbi feladatokat megoldani. Végül megjegyezendő, hogy a pozitív diszkrimináció elfogadásához a visszaeső bűnelkövetők, illetve családtagjaikkal szemben, a társadalom igen nagyfokú lojalitása és szolidaritása szükséges, vagyis a társadalom közvélekedése megváltoztatása is szükséges velük szemben.

A harmadik szintjét a bűnismétlő fiatalok megelőzésében, az általános megelőzésre irányuló politikai törekvésekben látjuk megvalósulni. Ezek a késztetések természetesen nem csak a bűnismétlőkre irányulnak, hanem a bűncselekményt még el nem követettek, az első bűntényesekre, sőt mindenféle deviancia, társadalmi anomália megelőzésére. Olyan tágan értelmezett megelőzésről van tehát szó, amelyben a legszélesebb spektrumból szerepelnek egyfelől a különböző szakpolitikák: szociálpolitika, családpolitika, egészségügy-politika, oktatáspolitikák, kisebbségpolitika, ifjúsáspolitikák, kriminálpolitika; másfelől a társadalom egyes egyedei; valamint a civil szféra; az egyházak.

Kutatásunk céljaként fogalmaztuk meg, hogy bemutadjuk a bűnismétlő fiatalok elítélteket, alátámasztjuk, vagy éppen cáfoljuk a kapott eredmények fényében a kutatás elején feltett hipotéziseinket, gyakorlati tennivalót fogalmazunk meg a bűnismétlő fiatalok megelőzése kapcsán. A vizsgálati eredmények tükrében, valamint tudásunk erejéig, ezeket a feladatokat a fentiekben megpróbáltuk megoldani.

A bűnismétlő fiatalok kutatása nyomán szerzett tapasztalatok azonban - a fentiekén túl - alkalmat szolgáltatottak a kriminológia tudományára és a kriminológiai kutatásokra vonatkozó megállapításokra, amelyek a következők:

1) A hazai kriminológiai kutatásokban korábban nem állnak rendelkezésre (fiatalok) bűnismétlőkkel kapcsolatos vizsgálatok, legfeljebb a visszaesőkre vonatkozólag találunk erre elszórt utalásokat. Mivel a bűnismétlők könnyen a visszaesők, vagyis a fiatalok bűnözés

⁴⁴1036/2005. (IV.21.) Kormány határozat - *A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája céljainak végrehajtásából származó 2005-ben és 2006-ban megvalósítandó feladatokról*. Magyar Közlöny 2005/52. pp. 2677-2690. (p. 2687.). [Kiemelés tőlem:R.A.].

kemény magját jelentő elkövetők csoportjában találhatják magukat, egyben szigorúbb joghátrányokkal sújtva, így a bűnmegelőzést szem előtt tartva nem nélkülözhetjük a bűnismétlők megismerését. Ezzel a megállapítással kifejezzük a kriminológiai kutatásokkal szemben azon igényünket, hogy szükség van e körben speciális vizsgálatok elvégzésére.

2) A kutatással kapcsolatos gondok tárgyalásánál már rámutattunk arra, hogy a kiterjedtebb adatgyűjtést mennyire korlátozza azaz objektív körülmény, hogy a fiatalok aktái, illetve a büntetés-végrehajtás intézményeiben fellelhető információk nem adnak felvilágosítást az elítéltek korábbi bűnözői életvitelére és jogkövetkezményeire (ez alól egyedül a visszaeső fiatalok a kivétel, az ő esetükben sem tudunk meg sokat azonban a személyes környezeti háttérről). Ez azt is jelenti, hogy az elítélt bementésére vagyunk ítélve, ha bővebb adatokat kívánunk. A bűnmegelőzésnek nagyon fontos előfeltétele a megfelelő szignalizáció. Ezért javasoljuk az egyes elítéltek vonatkozásában az eddignél szélesebb területekre kiterjedő adatlap alkalmazását, amelyben fellelhetőek az elítéltek korábbi elítélései, bűnözői karrierjének állomásai, bűncselekményeinek feltételezett okai, a büntetés-végrehajtás és az utógondozás előző adatai, az itt dolgozók fiatalra vonatkozó véleményei (börtönőr, nevelőtiszt, börtönpszichológus, az intézmény parancsnoka, börtönpártfogó, utógondozó), az elkövető mikrostrukturális háttere. Az olyan adatok, amelyek a bűncselekmények felderítésére jogosult szerveknél, vagy a büntetőeljárásban kapcsolatban, és ehhez fűződő szerveknél, illetve a büntetés-végrehajtás szervezeténél keletkeztek, továbbá azok, amelyek az érintettel kapcsolatba hozhatók, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény (Avtv.) szerint különleges adatok. Ez a titulus annyit jelent, hogy az ilyen adatok kezelését és továbbítását csak törvény rendelheti el. Mindezek fényében javaslatunk bizonyos tekintetben felvetheti a személyiségi, illetve az adatvédelmi jogok kérdését, vagy esetleg a stigmatizáció problémáját, hogy a fiatalok egész életében cipeli magával részletes aktájával előélete minden mozzanatát, esélyt sem adva a megbocsátásra, feledésre, de esélyt adva a bűnözői életmód állandó szem előtt tartására. E valós félelmek ellenére is kikerülhetetlennek tartjuk a jelenlegi adatbázis megújulását, amelynek esetleges létrehozását a legkörültekintőbben, az elítéltek különféle jogaira való tekintettel, a törvény adta határon belül gondoljuk megoldhatónak. A fiataloknál (és a gyermekkorúknál egyaránt) különösen fontos a bűnügyi személyes adatok jelzése. Jelzési kötelezettség – az ún. intézkedés a bűnözés megelőzésére – az illetékes hatóságok felé korábban is előírt volt.⁴⁵ Üdvözlendő, hogy az

⁴⁵A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 117.§ (Hatályát vesztes 2003. július 1.) A bűnmegelőzés csírái itt már megmutatkoznak, amennyiben a törvény szerint, az eljárás során fel kell deríteni azokat az okokat és körülményeket, amelyek a büntett elkövetését lehetővé tették, közvetlenül kiváltották. A hatóság kötelessége,

1998. évi XIX. számú büntetőeljárás törvény módosítása, szintén foglalkozik a büntető ügyekben a személyes adatot érintő jelzési kötelezettséggel. Ezek szerint a Be.-t egy új 63/A. §-sal egészül ki, amely a jelzési kötelezettség két esetéről rendelkezik. „...*egyrészt arról, hogy a büntetőeljárás lefolytatása során a felderített olyan okokról és körülményekről, amelyek a bűncselekmények elkövetését közvetlenül lehetővé tették, tájékoztatni kell a bűnözés megelőzésére illetékes állami vagy önkormányzati szervet, másrészt arról, hogy abban az esetben, ha a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság olyan tényt állapít meg vagy körülményt észlel, amely miatt más állami vagy önkormányzati szerv törvényben meghatározott feladata bírósági, közigazgatási vagy más eljárás kezdeményezése vagy lefolytatása, a terhelt és a tanú a büntetőeljárás során kezelt személyes adatait az eljárás lefolytatásához szükséges történeti tényállást tartalmazó tájékoztatással együtt az eljárás lefolytatása céljából e szervnek megküldi*”.⁴⁶ Ehhez mi csak annyit fűznénk hozzá, hogy a jelzési kötelezettség kimondásakor és előírásakor célszerű lenne, nemcsak a konkrét okok fényében, hanem az elkövetők személyes adatai, szociológiai és pszichológiai változói mentén egy olyan egységesített adatsorra felfűzni a kívánt és külön odafigyelésre kijelölt információkat, amelyek a későbbiekben alkalmasak statisztikai számszerűsíthetőségre, elemzésre, s amely bekért adatok összeállításánál interdiszciplináris szempont érvényesül, több a bűnözéssel foglalkozó szakember elképzelése találkozna benne. Vagyis a gondolat elején megfogalmazott, a fiatalok aktájában alkalmazott szélesebb körű adatlap (igénye) mellett, a jelzési kötelezettség köréből is meríthetünk bűnmegelőzési támpontokat (hiszen éppen erre találták ki), de kialakításakor oda kell figyelni arra, hogy ne ad-hoc jellegű, a beküldő különböző intézmények sokszínűségének lenyomatát tükröző információk legyenek, hanem összegezhető, elemezhető és több mindenre kiterjedő adathalmaz. Természetesen nemcsak a kriminológiai vizsgálatok számára lenne hasznos, ha pontos adatok állnának rendelkezésre az elítélt múltjára

hogy a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő okokról és feltételekről, a további bűncselekmények megelőzése végett az intézkedésre illetékes szervet értesítsék. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az előbbi kötelező előírásával a jogi értelemben vett szignalizáció intézménye megfogalmazódott törvényi szinten. A jelzési kötelezettség szabályait azonban miniszteri utasítások töltötték meg tartalommal. A módosított [2006. évi LI. tv.] új büntetőeljárásról azonban már törvényben foglaltan határozzák meg a részletes szabályokat, ezzel bizonyítva, hogy a büntetőeljárás alkotmányos garanciáit (az érintett személyek jogait) figyelembe vevő beavatkozás. Ennek fényében bünyügyi személyes adatokat érintő jelzési kötelezettség akkor írható elő alkotmányosan, meghatározott szervek részére, ha 1) törvény határozza meg az adatkezelést, annak célját, feltételeit, az adatok lehetséges körét, az adatkezelés időtartamát; illetve ha 2) a jelzési kötelezettség alá eső adatok megismerhetőségét és továbbítását törvény írja elő, továbbá 3) az adattovábbítás kizárólag állami vagy önkormányzati szerv törvényben meghatározott hivatalos feladatainak ellátásához szükségeseket. Ez utóbbi különösen korlátozza az adatok tudományos célú hasznosítását, egyáltalán felhasználását. Maga a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája is kihangsúlyozza a bűnmegelőzés fontosságát mellett az arányosság elvét, vagyis az egyéni autonómia és a közösségi kontroll egyensúlyát a beavatkozások kiválasztása és alkalmazása során [TBNS, p. 9316.].

⁴⁶2006. LI. törvény Országgyűlési határozat - a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról.

nézve. Hasznos volna (különösen a bűnismétlőknél, visszaesőknél) adott esetben a nyomozó hatóság munkájában, a bírói ítélezésnél, illetve a nevelőtisztek valamint az utógondozást végző pártfogók számára is, a megfelelő módszerek kiválasztásához. Összefoglalóan a törvény által előírt szignalizációs kötelezettség nagyon fontos szempont a bűnmegelőzés hatékonyabbá tételében, ugyanakkor jelenlegi formájában (erős kötöttségek) nem alkalmas kutatómunkához. Ami nem baj akkor, ha a szignalizációban továbbított információk nem vesznek el, nemcsak az esetleges konkrét, azonnali lépések megtételében „fulladnának” ki, hanem hosszabb távon összesítésükkel, feldolgozásukkal, elemzésükkel hasznosítható bűnmegelőzési modellek, taktikák kidolgozását is inspirálnák. Félő azonban, hogy erre egyetlen állami vagy önkormányzati célzott szerv kapacitása nem elegendő a napi operatív feladatok ellátása mellett.

3) Kutatásunk ráirányította a figyelmet arra a követelményre, miszerint a bűnözés elleni harc, a bűnmegelőzés, a bűnismétlés megakadályozása szempontjából szükség van a különböző megelőzési eszközök hatásosságának vizsgálatára is. Ez a bűnismétlő, visszaeső fiatalok esetén egyfelől a büntetési nemek, és mértékek hatásosságának vizsgálatát kell, hogy jelentse, másfelől a pártfogó felügyelet eredményességének mérését. Ez utóbbit leginkább utánkövetéses módszerrel lehet mérni, ami a mostani szervezeti keretek között, úgy tűnik kivitelezhetetlen. Akadálya egyfelől a létszámhiányból adódó kapacitáshiány, másfelől az adatvédelmi törvények sem támogatják ezeket a kutatási célokat.

4) A börtönben tett látogatásaink nyilvánvalóvá tették, hogy a bűnismétlő, visszaeső fiatalok elítéltek esetén kimagaslóan fontos a börtönviszonyok megismerése, nem pusztán az elítéltek véleményének meghallgatása útján, hanem a hétköznapi életükkel való megismerkedéssel.⁴⁷ Valljuk ugyanis, hogy a bűnmegelőzés és a bűnözés elleni harc szempontjából szükség van a büntetés kiszabás hatásosságának vizsgálatára, s ez mindenekelőtt a bűnismétlők és a visszaesők esetén tehető meg. A hatékonyság vizsgálat nem pusztán a büntetési nem, vagy a kimért mennyiség, a letöltendő hónapok, évek tanulmányozását jelenti. Emellett fontos megismerkedni az adott fogvatartási intézmény milyenségével, beleértve a zárkák, illetve a szabadidős helyiség tisztaságát, felszereltségét vagy éppen sivárságát, illetve a végrehajtás gyakorlatát, ezen értve például a börtönőrök, nevelőtisztek hozzáállását a pedagógiai munkához, az itt folyó oktatásnak és szakmaképzésnek a munkaerőpiacon való megfelelését, a

⁴⁷Példának okáért, meglepődve tapasztaltuk, hogy a korábról, az egyetlen fiatalok börtönének ismert tököli büntetés-végrehajtási intézmény ma már csak nevében az. A fiatalok mellett, bár azoktól elkülönítve, felnőttek fogvatartása is folyik az épületben. A két korosztály nem találkozik egymással rendszeresen, csak ünnepi alkalmakkor, bizonyos közös programokon, illetve látják egymást az udvaron a szabadidős játékok során. Ennek ellenére sem találjuk helyénvalónak a kettő együttesét, valahogy olyan érzésünk volt, mintha nem előre, hanem hátra mennénk a fiatalok minél hatékonyabb büntető-végrehajtása kapcsán.

szabadidős programok konditermen kívüli gyakorlatát, az elítéltek börtönön belüli és kívüli kapcsolatrendszerét. Sőt a börtönviszonyok között az előbbi tételek sakkozásával, a megfelelő személyi és tárgyi feltételek megléte mellett, akár megfelelő hatás kísérletek is végezhetőek a különböző rendelkezésre álló, vagy éppen bevezetésre szánt eszközök kipróbálásával. Ez azonban még nagyon a távoli jövőre mutat, de esetlegesen irányt adhat az újabb kriminológiai vizsgálatoknak, nemcsak magának a kísérleteknek a lebonyolítására, vagy az így kapott eredmények elemzésére, hanem akár annak vizsgálatára is, hogy ezek a hatékonyság kísérletek hogyan lennének alkalmazhatóak úgy, hogy az elítéltekre nézve ne járjon hátránnyal, valamint a bűnmegelőzést szolgálja.

Záró gondolatok

Dolgozatunkat bizonyítéknak szántuk annak igazolására, hogy a fiatalkori bűnözés megelőzésében, társadalmi kezelésében (legalábbis elvi síkon, s a megvalósítás is ez irányba mutat) leszámolhatunk a büntetőpolitika korábbi monopolhelyzetével. A fiatalkori bűnözés jogi, sőt a törvények szigorítása útján történő kezelése, ennek gyakorlata hosszú időn át nem követte azt az elvi megállapítást, miszerint a bűnmegelőzés nem oldható meg a büntetőpolitika keretein belül. Szabó András ezt írja erről: *„a bűnözés annyiban társadalmi probléma, amennyiben a társadalmi alapfolyamatok funkciózavarára, a társadalmi dezorganizációra, a társadalmi kontroll gyengülésére, kultúrkonfliktusokra vagy anómiára vezethető vissza. Képes-e a büntetőjog ezekkel a bűnözést termelő társadalmi folyamatokkal megbirkózni? A büntetőjog és a bűnüldöző igazságszolgáltató szervek nem a bűnözéssel, hanem a büntettekkel állnak szemben. Hogyan lehetne individuális szinten megbirkózni a társadalmi problémákkal? Mennél világosabb a felismerés, hogy a bűnözés társadalmi produktum, annál egyértelműbb, hogy a büntetőjog társadalmi funkciója nem a bűnözést termelő társadalmi folyamatok befolyásolása, illetve kiküszöbölése, hanem a hivatalos társadalmi értékek és normák védelme”*.¹ Egyetértünk Szabó Andrással abban, hogy a büntetőjog tényleg nem tud megküzdeni a bűnözés makrostrukturális okaival, ahogy kevés beleszólása van a mikrostrukturális okok rendezésére is. A büntető igazságszolgáltatás és a fiatalkorúak büntetőjogi intézményrendszere nem erre hivatott, nem megoldás a fiatalkori bűnözés és általában a kriminalitás problémáira. Ezeket a büntetőjogon kívüli területeken kell keresnünk, mindenekelőtt a társadalompolitika hagyományos eszköztárában, a különböző szakpolitikákban, vagy fogalmazhatunk úgy is, a primer prevenció körében. Mindennek nem mond ellent az, hogy a büntetőpolitikának is vannak bűnmegelőzési jellegzetességei, s a fiatalkori bűnözés kezelésében kimondottan ezekre a területekre kell koncentrálni, másfelől joggal várhatjuk el azt, hogy a fiatalkorúak büntető felelősségrevonása a maga eszközeivel hatékonyan működjön. Mindenekelőtt a bűnisméltés megakadályozását szolgáló intézkedésekkel, olyan jogi szabályokkal, amelyek minél kisebb traumának teszik ki a fiatalkorút; olyan eljárás és büntetés-kiszabás keretében, amelyek minél inkább elkerülik a stigmatizáció veszélyeit; olyan rendelkezésekkel, amelyek a bűnelkövetőnek minősített fiatalkorú társadalmi reintegrációját szolgálják (a büntetőeljárás után elrendelhető előgondozással, a büntetés-végrehajtási intézetekben fogatosított, nevelési szempontokat szem előtt tartó intézkedésekkel, az utógondozással). Mivel belátható időn belül nem várható a fiatalkori bűnözés társadalmi problémaként jelentkező megszűnése, az előttünk álló feladat

¹Szabó András: *Bűnmegelőzési stratégiák*. Belügyi Szemle 1985/6. pp. 3-16. (p. 13.)

világos: törekednünk kell a társadalompolitika eszközeinek fokozottabban és célirányosabb szolgálatba állítására a fiatalkori bűnözés megelőzése érdekében, illetve benne ki kell munkálni a büntetőpolitika és a bűnmegelőzési politika harmonikus, egymásra tekintettel lévő, és egymást kiegészítő kapcsolatát. Csak ez adja fiataljaink jövőjének zálogát.

S hogy, mit gondolnak a jövőről a mi fiataljaink?²

- „az eddigi életemet teljesen megváltoztatom, mert sajnos még csak most jöttem rá arra, hogy a bűncselekmény elkövetőinek az álmai szétfoszlanak, és csak a rabság vár rájuk”;
- „dolgozni fogok az itt szerzett szakmámban és családot alapítok”;
- „ha most szabadulok, sokat fogok dolgozni és még szeretnék a szabadulás után egy családot alapítani, mert akor tudni fogom pontosan hogy senki nem fog bele csalni semijen hujeségbe mert féltetni fogom a családomat”;
- „szabadulok többet folytatni szeretném a sportot, dolgozni sose fogok”;
- „a kölvilágtól segítséget nem kaptam és újra bekerültem. Szeretnék végre végre elhejeszkedni hogy talpon maradjak és a családomal boldog lehesek!!!”;
- „kimentem. és „Nem volt”, semmi”;
- „van egy kis fiam akit többször nem szeretnék anyósra hagyni”;
- „szeretnék megváltozni az élet sórán. Szeretnék Isten hívóleni!”;
- „hogy mit csinálók a jövőbe. Van egy csajom kimegyek meg hirdetem egy déli aproba Szegeden váltok egy albérletet és prostiként dolgoztatom de nem kényszerből hanem szükségből. Nagyon jól jövedelmez ez az üzlet. Soha nem fogok dolgozni Mert keveselném a fizetést és öreg koromra elmonthatnám magamrol hogy egy öreg remegős vénfasz vagyok és semit nem éltem. De az élet olyan mint a motor be kell rugni”;
- „semi!!!!!!”;
- „addig nem nyugszok, míg a gyerekeimnek meg adhatom azt mit én nem kaphattam meg gyerek koromba”;
- „a bünt amit elkövettem nem bántam meg mert 19 éves koromig nagyon jól éltem, és ha kimegyek tovább fogok bűnözni, és a gazdag faszokat lenyúlom”;
- „mostani szabadulásom után úgy tervezem a jövőmet, hogy töbet gondolkodom a tetteim előtt. Megszeretnék nősülni, családot alapítani, és dolgozni szeretnék tisztéségesen. Újra szeretném kezdeni az életem, és egy szép jövőt alakítani.”
- „az utolsó ítéletemet mikor megkaptam teljes lelki trauma ért. Hiszen az egész életem oda lett. Számomra teljesen felfoghatatlan, hogy egy nap alatt szerete foszlótak állmaim terveim stb. Egyenlőre semmi, amig nem tudom hogy mikor szabadulok. És a családomat segíteni, ahogy ők segítenek rajtam. tehát meg próbálok meg javúlni.
- „a jövőt soha nem tervezem mert”.

²Válogatás a bűnisméltó fiatalokú elítéltek saját kezűleg írt – és szöveghűen közölt - önéletrajzaiból.

Felhasznált irodalom

Freda **Adler** – Gerhard O. W. **Mueller** – William S. **Laufer** [eds.], [2000]: *Kriminológia*.
Osiris Kiadó, Budapest.
(Fordította: Bódig Mátyás és B. Varga Éva.)

Bakóczy Antal korreferátuma.

In: Lévai Miklós [ed.], [1984]: *A bűnözés megelőzésének társadalmi és jogi eszközei*. Kriminológiai Közlemények 1. Magyar Tudományos Akadémia. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. pp. 113-144.

Balogh Jenő [1909]: *A fiatalkorúak és büntetőjog*.

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest.

Barna Péter [1971]: *A bűnüldözés elvi kérdései*.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Békés Imre - **Földvári** József - **Gáspár** Gyula - **Tokaji** Géza [1980]: *Magyar Büntetőjog*,
Általános rész.

BM. Könyvkiadó, Budapest.

Bólyai János: *A közösségi rendőrség*.

In: Gönczöl Katalin [ed.], [1994]: *Büntetőpolitika, Bűnmegelőzés*.

ELTE Szociológiai Intézet, Szociálpolitikai Tanszéke, Budapest. pp. 105-127.

Bólyai János: *A rendőrség ifjúsági bűnmegelőző tevékenysége Írországban*.

Belügyi Szemle 1997/10. pp. 77-82.

Borbíró Andrea: *Bűnmegelőzés, társadalmi bűnmegelőzési stratégia és az erre vonatkozó nemzetközi követelmények*.

<http://bunmegelozes.easyhosting.hu/hatteranyagok/borbito.pdf>

Csányi Klára [ed.], [1999]: *Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára*.

BM Kiadó, Budapest.

Csisnier Ildikó: *A bűnüldöző szervek helye és szerepe a bűnözés megelőzésének rendszerében, különös tekintettel tevékenységük fő irányára*.

In: Gödöny József [ed.], [1985]: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXII*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 286-330.

Dénes Sándor – **Tauber** István – **Tóth** Lajos: *A fiatalkori bűnözés és a 80-as évek magyar társadalma*.

Belügyi Szemle 1987/3. pp. 7-17.

Dénes Sándor – **Tauber** István – **Tóth** Lajos: *A fiatalkori bűnözést meghatározó makrostrukturális ellentmondások*.

Belügyi Szemle 1987/6. pp. 19-26.

Emile **Durkheim**: *A bűnözés normális jelenség.*

In: Gönczöl Katalin- Kerezi Klára (szerk.), (1993): *A deviancia szociológiája.* ELTE-T-TWINS Kiadó, Budapest. pp. 9-13.

Farkas Ákos: *A kriminálpolitika és a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága.*

In: Gönczöl Katalin – Kerezi Klára [eds], [1998]: *Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára.* Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. pp. 80-98.

Ferge Zsuzsa: *Szegénység és bűnözés, azaz: van-e dezintegrációs és decivilizációs veszély?*

Belügyi Szemle 1999/2. pp. 3-27.

Filó Mihály: *Gyermekkorúak, fiatalok, fiatal felnőttek a német büntetőjogban.*

Magyar Jog 2005/4. pp. 239-242.

Finszter Géza: *Szakértői tanácskozás a bűnmegelőzésről Franciaországban.*

Belügyi Szemle 1992/12. pp. 39-67.

Földvári József [1998]: *Magyar büntetőjog. Általános rész.*

Osiris Kiadó, Budapest.

Gibicsár Gyula: *A gyermek- és fiatalkorúak devianciájának okai és főbb jellemzőik.*

Magyar Jog 1996/9. pp. 539-544.

Gibicsár Gyula: *Ügyészi láttelet a kiskorúak devianciájáról.*

Magyar Jog 1998/12. pp. 744-747.

Denise **Gottfredson**: *School- Based Crime Prevention.*

In: Preventing Crime: What works, what doesn't, what promising (chapter 5). [Az Egyesült Államok Kongresszusának szánt jelentés, a Bűnmegelőzési programok értékelése témájában végzett 1998-as kutatási anyag alapján.] [www. ncjrs.org/works/wholedoc.htm](http://www.ncjrs.org/works/wholedoc.htm)

Gosztonyi Géza – Kerezi Klára: *A családsegítő- és a pártfogó szolgálatok lehetséges szerepe a bűnmegelőzésben.*

In: Pusztai László [ed.], [1994]: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv XXXI.* IKVA, Budapest. pp. 5-28.

Gödöny József [1976]: *A társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnözés.*

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Gödöny József: *A bűnözés megelőzéséről.*

In: Gödöny József [ed.], [1979]: *Kriminálisztikai Tanulmányok XVII.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 5-39.

Gödöny József: *A bűnmegelőzés rendszere és feladatai.*

In: Szűk László [ed.], [1983]: *A bűnmegelőzésről I.* Tanulmánykötet 5. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványai. pp. 8-32.

- Gödöny József:** *A bűnüldöző és igazságügyi szervek a bűnözésmegelőzés rendszerében.*
In: Gödöny József [ed.], [1984]: *Kriminalisztikai Tanulmányok XXI.*
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 5-48.
- Sheldon Glueck – Eleanor Glueck:** *A fiatalok bűnözővé válása. A megelőzés útjai.*
(Eredeti cím: *Delinquents in the Making. Paths to Prevention.*
Harper and Row, New York. 1952. pp. 35-90.)
In: Münnich István – Szakács Ferenc [eds.], [1977]: *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból.*
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 97-138. (Fordította: Neményi Erika.)
- Gönczöl Katalin** [1980]: *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája.*
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Gönczöl Katalin:** *Összehangolt családgondozás a bűnözés megelőzése érdekében.*
In: Szűk László [ed.], [1984]: *A bűnmegelőzésről II. Tanulmánykötet 7.*
Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványai.
pp. 159-183.
- Gönczöl Katalin** [1987]: *Bűnözés és társadalompolitika.*
Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gönczöl Katalin** [1991]: *Bűnös szegények.*
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Gönczöl Katalin:** *A bűnözés és a bűnmegelőzés Magyarországon a rendszerváltás időszakában.*
Magyar Jog 1991/11. pp. 646-653.
- Gönczöl Katalin:** *Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia.*
Társadalmi Szemle 1994/5. pp. 40-54.
- Gönczöl Katalin** [ed.], [1994]: *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés Hollandiában.*
Kriminológiai Közlemények 50. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest.
- Gönczöl Katalin** [ed.], [1995]: *A modern büntetőpolitika problémái Nagy-Britanniában.*
Kriminológiai Közlemények 51. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest.
- Gönczöl Katalin:** *Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák.*
In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós [eds.], [1996]:
Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll.
Corvina Kiadó, Budapest. pp. 119-134.
- Gönczöl Katalin:** *A bűnözés társadalmi reprodukciója Magyarországon a kilencvenes években.*
In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós [eds.], [1996]:
Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll.
Corvina Kiadó, Budapest. pp. 108-118.
- Gönczöl Katalin:** *Kormányzati koncepció a Pártfogó Felügyelői Szolgálat Tevékenységéről.*
Esély 2004/1. pp. 80-94.

- John Graham:** *Summery report ont he effectiveness of early psychosocial interventions to prevent criminality.*
In: Explanatory Memorandum to the recommendation on the role of early psychosocial intervention in the prevention of criminality. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 5 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers' Deputies. pp. 25-41.
- John Graham:** *Recent trends in the development of early psycho-social intervention to prevent criminality in market societies.*
Paper presented at 65th international regional seminar.
11 March – 14 March 2003, Miskolc, Hungary. pp. 1-9.
- Hatvani Erzsébet:** *Beköszöntő.*
Háló, A Szociális Szakmai Szövetség hírlevele. 2004/10. p.2.
- Huszár László:** *Az inga járása (néhány gondolat a fogvatartotti programokról).*
Börtönügyi Szemle 2000/3. pp. 32-36.
- Huszár Tibor** [1964]: *Fiatalkorú bűnözők.*
Tankönyvkiadó, Budapest.
- Irk Ferenc:** *A bűnözés megelőzése jogi eszközeinek elméletéhez.*
In: Gödöny József [ed.], [1985]: *Kriminalisztikai Tanulmányok XXII.*
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 67-117.
- Irk Ferenc:** *Rendszerváltás Közép Európában, a bűnözésmegelőzés és a kriminálpolitika kérdőjelei.*
Belügyi Szemle 1992/10. pp. 26-35.
- Irk Ferenc:** *Érték- és normaválság Közép-Európában.*
Belügyi Szemle 1993/6. pp. 11-15.
- Irk Ferenc:** *A társadalmi–politikai változások és a bűnözés struktúrája, dinamikája.*
Belügyi Szemle 1994/6. pp. 3-10.
- Irk Ferenc:** *Rendszerváltozás és bűnözés – négy év után.*
In: Pusztai László [ed.], [1995]: *Kriminológiai és Kriminalisztikai Évkönyv XXXII.* IKVA, Budapest. pp. 58-81.
- Irk Ferenc:** *Büntetőjog és bűnmegelőzés.*
Magyar Jog 1997/10. pp. 628-629.
- Irk Ferenc:** *Országos Bűnmegelőzési Program*
In: Domokos Andrea [ed.], [1997]: *Kriminológiai Közlemények 55.* Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. pp. 95-134.
- Kacziba Antal:** *Európai válasz a bűnözés kihívására: a bűnmegelőzés.*
In: Kerezsi Klára [ed.], [1990]: *Kriminológiai Közlemények 34-35-36.* Magyar Tudományos Akadémia. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. pp. 88-156.

- Kacziba Antal:** *A bűnmegelőzés koncepciója.*
Belügyi Szemle 1990/9. pp. 3-13.
- Katona Géza:** *Ismét a bűnmegelőzésről.*
Belügyi Szemle 1989/7. pp. 4-11.
- Katona Géza:** *Az Európai Tanács bűnmegelőzési szemináriuma Budapesten.*
Belügyi Szemle 1991/11. pp. 21-32.
- Katona Géza:** *A társadalom részvétele a bűnmegelőzésben (community policing).*
Belügyi Szemle 1995/7-8. pp. 45-53.
- Katona Géza** [1998]: *Bűnmegelőzés Európában.*
BM Kiadó, Budapest.
- Kemény István** [1913]: *Biráskodás a fiatalok felett zsebkönyve.*
Demeter és Kiss Könyvnyomdája, Dés.
- Kerezi Klára:** *Bevezetés a gyermek- és fiatalok sérelmére elkövetett bűncselekmények viktimológiai értelmezésébe.*
In: Gödöny József [ed.], [1988]: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXV.* BM Kiadó, Budapest. pp. 175- 207.
- Kerezi Klára:** *A gyermekek jogait és érdekeit sértő bűncselekmények.*
In: Gödöny József [ed.], [1991]: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXVIII.* BM Kiadó, Budapest. pp. 197- 215.
- Kerezi Klára:** *A gyermek- és fiatalok bűnözése és a gyermekkorú sértettek Magyarországon.*
In: Pusztai László [ed.], [1995]: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv XXXII.* BM Kiadó, Budapest. pp. 114-140.
- Kerezi Klára** [1995]: *A védtelen gyermek.*
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Kerezi Klára:** *A fiatalok bűnözés kezelése és megelőzésének lehetőségei.*
Belügyi Szemle 1997/10. pp. 7-13.
- Kerezi Klára:** *Egy biztonságosabb Magyarorszáért: a bűnmegelőzés stratégiája.*
In: Irk Ferenc [ed.], [1997]: *Kriminálisztikai Tanulmányok. XXXIV.*
Közvetési: Országos Kriminológiai Intézet, Budapest. pp. 11-40.
- Kerezi Klára:** *A gyermek- és fiatalok bűnözés megelőzési lehetősége.*
Család, gyermek, ifjúság 2000/2. pp. 4-13.
- Kerezi Klára:** *Közösség és bűnmegelőzés: közösségi bűnmegelőzés.*
Magyar Tudomány 2001/8. pp. 929-946.

- Kerezi Klára:** *Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében.*
In: Irk Ferenc [ed.], [2002]: *Kriminológiai Tanulmányok XXXIX.*
Országos Kriminológiai Intézet, Budapest. pp. 72-104.
- Király Réka:** *A gyermekbűnözésről.*
Collega IV. évfolyam 5. szám. 2000/12. pp. 46-48.
- Kiss Anna:** *A tárgyalás mellőzésének elméleti és gyakorlati kérdései.*
In: Pusztai László [ed.], [1996]: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv XXXIII.* IKVA, Budapest. pp. 158-176.
- Janne Kivivuori** [1994]: *Understand and punish. The Culture of Juvenile Transgressions in the Context of a Welfare State.*
National Research Institute of Legal Policy Publication No. 125.
Hakapaino Oy, Helsinki.
- Kovács Zsuzsa:** *A fiatalkorúak pártfogó felügyelete.*
Belügyi Szemle 1997/10. pp. 108-110.
- Lénárd Ferenc:** *A közoktatás szerepe a fiatalkori bűnözés megelőzésében.*
In: Szűk László [ed.], [1983]: *A bűnmegelőzésről I.* Tanulmánykötet 5.
Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványai.
pp. 130-163.
- Lévai Miklós:** *Pekingi Szabályok.*
Gyermek- és ifjúságvédelem. 1990/2. pp. 26-36.
- Lévai Miklós:** *Pekingi Szabályok - hazai gyakorlat.*
Gyermek- és ifjúságvédelem. 1990/3. pp. 31-34.
- Lévai Miklós:** *A fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének szabályozása Magyarországon.*
Gyermek- és ifjúságvédelem. 1990/4. pp. 3-15.
- Lévai Miklós** [1992]: *A) A kriminológia egyes tudományelméleti kérdései.*
In: Lévai Miklós: *Kábítószeres bűnözés.* (Elméleti kérdések és a hazai helyzet.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 47-55.
- Lévai Miklós:** *A gyermekek jogai és szociális helyzetük Magyarországon.*
Gyermekvédelem – Nevelőközösségek 1993/1. pp. 13-23.
- Lévai Miklós:** *Társadalmi-politikai változások és a bűnözés; állami és társadalmi reagálás a növekvő bűnözésre.*
Belügyi Szemle 1994/7. pp. 3-19.
- Lévai Miklós:** *A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntetőszankciók reformja.*
In: Gönczöl Katalin [ed.], [1994]: *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés.* ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke, Budapest. pp. 30-47.

- Lévai Miklós** [1995]: *Nemzetközi tendenciák a fiatalok büntetés-végrehajtásában.*
In: A magyar büntetőpolitika perspektívái az európai integrációban. Összehasonlító vizsgálódás az emberi jogok érvényesüléséről a büntető igazságszolgáltatás rendszerében. Beszámoló az 1991. január 1. és 1994. december 31. között lefolytatott OTKA 2426 sz. kutatásról. (Témavezető: Dr. Horváth Tibor egyetemi tanár.) Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete, Miskolc. pp. 214-241.
- Lévai Miklós** [ed.], [1995]: *Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében.*
Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szolnok, 1994. szeptember 29. – október 1. Kriminológiai Közlemények Különkiadás. A Magyar Kriminológiai Társaság Kiadványa. Budapest – Szolnok.
- Lévay Miklós**: *From welfare to modified justice model – development of juvenile justice in Hungary.*
In: Geller Balázs [ed.], [2000]: Békés Imre Ünnepe Kötet. Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Állam és Jogtudományi Kar, Budapest. pp. 288-302.
- Lévay Miklós**: *A kriminológia jellemzői Magyarországon.*
In: Farkas Ákos [ed.], [2003]: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 5. Bíbor Kiadó, Miskolc. pp. 161-173.
- Lovas Zsuzsa – Herczog Mária** [1999]: *Mediáció, avagy fájdalommentes konfliktuskezelés.*
Múzsák Kiadó, Budapest.
- Lőrincz József**: *Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás a rendszerváltozáson innen és túl.*
Börtönügyi Szemle 2003/1. pp. 27-39.
- Meskó Éva**: *A gyermekkori kriminalitásról.*
In: Gödöny József [ed.], [1978]: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XV. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 252-279.
- Meskó Éva**: *A gyermekkori kriminalitásról vallott nézetek a polgári szakirodalomban.*
In: Gödöny József [ed.], [1980]: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XVII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 301-330.
- Molnár József** [1971]: *Galeribűnözés. Antiszociális fiatalok csoportok, a fiatalok csoportos bűnözés.*
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Molnár József**: *Az ifjúkori bűnözés helyzete, a megelőzés társadalmasításának formái és lehetőségei.*
In: Gödöny József [ed.], [1981]: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XVIII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 228-254.
- Molnár József**: *A büntető igazságszolgáltatás társadalmasításának problémái.*
In: Szűk László [ed.], [1984]: A bűnmegelőzésről II. Tanulmánykötet 7. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványai. pp. 184-215.

Molnár József: *Életkor, nem és bűnözés.*

In: Gödöny József [ed.], [1986]: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXIII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 74-123.*

Molnár József: *Életkor és bűnözés.*

In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós [eds.], [1996]: *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll. Corvina Kiadó, Budapest. pp. 258-271.*

Nagy Attila [2003]: *Az értékek világa*

In: Nagy Attila: *Háttal a jövőnek. Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata.*

Országos Széchenyi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Budapest. 2003. pp. 124-141.

Nagy Ferenc: *Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája.*

In: Lévai Miklós [ed.], [1993]: *Kriminológiai Közlemények 48.*

Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. pp. 4-36.

Nagy Ferenc: *A fiatalok büntetőjoga reformjának szükségességéről.*

Magyar Jog 1994/5. pp. 285-293.

Nagy Ferenc: *Új fejlődési irányok, avagy tradicionális jogállami büntetőjog eróziója.*

Magyar Jog 1997/6. pp. 333-337.

Nagy Ferenc: *Változási tendenciák és ellentmondások a büntetőjogban.*

In: Farkas Ákos – Görgényi Ilona – Lévai Miklós [eds.], [1997]:

Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor professzor 70. születésnapjára.

Bíbor Kiadó, Miskolc. pp. 76-90.

Nagy Ferenc: *Külön rendelkezések. A fiatalok büntetőjoga.*

In: Nagy Ferenc - Tokaji Géza [1998]: *A Magyar Büntetőjog Általános Része.*

Korona Kiadó, Budapest. pp. 421-440.

Shela Van Ness: *Juvenile Court.*

In: David Levinson [ed.], [2002]: *Encyclopedia of Crime and Punishment. Volume 3. A Sage Reference Publication. SAGE Publications. International Educational and Professional Publisher. Thousand Oaks, London, New Delhi. pp. 978-981.*

Shela Van Ness : *Juvenile Justice.*

In: David Levinson [ed.], [2002]: *Encyclopedia of Crime and Punishment. Volume 3. A Sage Reference Publication. SAGE Publications. International Educational and Professional Publisher. Thousand Oaks, London, New Delhi. pp. 984-986.*

Shela Van Ness: *Juvenile Offenders in Adult Courts.*

In: David Levinson [ed.], [2002]: *Encyclopedia of Crime and Punishment. Volume 3. A Sage Reference Publication. SAGE Publications. International Educational and Professional Publisher. Thousand Oaks, London, New Delhi. pp. 986-989.*

- Németh Zsolt:** *A gyermek- és ifjúságvédelem néhány aktuális kérdése rendőri szempöngböl.*
Család, gyermek, ifjúság 1999/1. pp. 27-31.
- Németh Zsolt:** *Rendörség és gyermekvédelem.*
In: Irk Ferenc [ed.], [2002]: *Kriminológiai Tanulmányok.*
Országos Kriminológiai Intézet, Budapest. pp. 132-161.
- Nyiri Sándor:** *A bűnözésről és a bűnmegelőzésről.*
Belügyi Szemle 1993/5. pp. 7-13.
- Orell Ferenc:** *A gyermekvédelem rendszerének, illetve a fiatalkorúak büntetőjogának gyakorlatából ügyészi szemmel.*
Magyar Jog 1994/8. pp. 491-494.
- Orell Ferenc:** *A gyermekkori bűnözés helyzetéről és megelőzéséről ügyészi szemmel.*
Belügyi Szemle 1995/7-8. pp. 24-36.
- Orell Ferenc:** *A fiatalkorúak büntetőjogi reformjáról ügyészi szemmel.*
Belügyi Szemle 1996/10. pp. 11-19.
- Orell Ferenc:** *A fiatalkorúak büntetőjogi változásának gyakorlatából.*
Család, gyermek, ifjúság 1998/3. pp. 8-11.
- Polt Péter** [ed.], [1984]: *A társadalmi beilleszkedési zavarok és a bűnmegelőzés.*
Kriminológiai Közlemények 2. Magyar Tudományos Akadémia.
Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest.
- Polt Péter:** *ENSZ kongresszusok a bűnözés megelőzéséről.*
In: Szük László [ed.], [1986]: *Az ENSZ VII. Bűnmegelőzési Kongresszusa,*
Milánó, 1985. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály
Kiadványai. 18. kötet. Budapest. pp. 486-517.
- Pusztai László:** *Elterelés a büntető útról.*
In: Gödöny József [ed.], [1991]: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok*
XXVIII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. pp. 7-40.
- Pusztai László:** *A bűnmegelőzés dilemmája.*
In: Pusztai László [ed.], [1995]: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv*
XXXII. IKVA Könyvkiadó, Budapest. pp. 5-57.
- Rác György:** *A közösségi és az egyéni bűnmegelőzés összevetése.*
Jogtudományi Közlöny 1989/12. pp. 670-671.
- Rózsa János:** *A szignalizáció szerepe a bűnözés megelőzésében.*
In: Szük László [ed.], [1983]: *A bűnmegelőzésről I. Tanulmánykötet 5.*
Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványai.
pp. 164-182.

Sajó András: *Miért büntetünk? Értelmelem, érzelem és ésszerűtlenség a társadalom szabályozásában.*

Elhangzott: Mindentudás Egyeteme 2003. október 13.

In: http://www.mindentudas.hu/do6sajo_nyomtathato.rtf pp. 1-12.

Hans Joachim **Schneider**: *Jóvátétel büntetés helyett. Beszélgetés a tettes, az áldozat és a társadalom között.*

In: Pusztai László [ed.], [1993]: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv XXX.* IKVA, Budapest. pp. 155-174.

Sebes Ágnes [1981]: *Vizsgálat a fiatalkorú bűnelkövetők társadalmi körülményeiről és személyi viszonyairól, az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyáról és e tényezők hatásáról a büntetésre.*

In: *Társadalom és Jog* 5. Magyar Tudományos Akadémia Állam és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest. (Felelős kiadó: Kovács István akadémikus, az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatója.)

Darrell **Steffensmeier** – Emilie **Allan**: *Gender, Age, and Crime.*

In: Joseph F. Sheley [ed.], [1991]: *Criminology. A Contemporary Handbook.* Wadsworth Publishing Company, Belmont, California. pp. 67-94.

Szabó András [1961]: *A fiatalkorúak és a büntetőjog.*

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Szabó András: *A fiatalkorúak bűnözésében szerepet játszó okok és körülmények.*

In: Csomor Béla – Hajda Károly [eds.], [1966]: *Fiatalkorúak bűnözéséről* cikkgyűjtemény. BM. Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökség. pp. 34-48.

Szabó András [1972]: *Társadalmi-gazdasági fejlődés és a fiatal korosztályok bűnözése.*

In: *Társadalom és Jog* 3. Magyar Tudományos Akadémia Állam és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest. (Felelős kiadó: Szabó Imre akadémikus, az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatója.)

Szabó András - **Sebes** Ágnes: *Fiatalkorúak büntetőjoga.*

In: Szabó Imre [ed.], [1980]: *Állam és Jogtudományi Enciklopédia. A-J kötet.* Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 689-696.

Szabó András: *Bűnmegelőzési stratégiák.*

Belügyi Szemle 1985/6. pp. 3-16.

Szabó András: *A kriminológiai gondolkodás fejlődése Magyarországon.*

Belügyi Szemle 2003/1. pp. 35-56.

Szűcs Anikó: *Miért a DADA?*

Belügyi Szemle 2002/1. pp. 33-51.

Tauber István: *A deviancia mint kisebbség, a kisebbségek devianciája.*

In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós [eds.], [1996]: *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll.* Corvina Kiadó, Budapest. pp. 296-308.

- Temesi** László: *A fiatalokorra vonatkozó új büntetőjogi szabályok hatályosulásának néhány kérdése.*
Belügyi Szemle 1998/6. pp. 98-108.
- Tomka** Miklós: *Európa változó (?) értékrendje.*
Mérleg 1995/3. pp. 333-343.
- Tóth** Tihamér: *Országos felmérés a bűnmegelőzés társadalmi intézményrendszeréről.*
Belügyi Szemle 1989/11. pp. 31-46.
- Tremmel** Flórián [2001]: *Magyar büntetőeljárás.*
Dialóg – Campus, Budapest – Pécs.
- Vabrik** László: *A veszélyeztetettség és a fiatalkori bűnözés összefüggései.*
In: Szűk László [ed.], [1983]: *A bűnmegelőzésről I. Tanulmánykötet 5.* Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványai. pp. 111-129.
- Vathy** Ákos: *Az alternatív büntetési formák és a pártfogó felügyelet.*
In: Gönczöl Katalin [ed.], [1992]: *Kriminológiai Közlemények 46.* Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. pp. 71-97.
- Vavró** István: *A gyermek- és fiatalokorra bűnözésének változása, kapcsolata gazdasági, társadalmi fejlődésükkel.*
In: Lévai Miklós [ed.], [1985]: *Kriminológiai Közlemények 5.* Magyar Tudományos Akadémia. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. pp. 5-68.
- Váradi** Erika: *A gyermekkorúak és a bűnözés.*
Sectio Juridica et Politica. Tomus XVII.
Miskolc University Press, Miskolc. 2000. pp. 311-332.
- Váradi** Erika: *Nemzetközi és hazai tendenciák a fiatalokorra bűntető igazságszolgáltatásában.*
Ph.D. értekezés. Beadva: Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék. Készült: Miskolc, 2000.
- Váradi** Erika: *A gyermek- és fiatalkori bűnözés – tendenciák, elméletek, okok.*
In: Domokos Andrea [ed.], [2001]: *Kriminológiai Közlemények 59.* Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. pp. 55-91.
- Csemáné **Váradi** Erika – **Lévay** Miklós: *A fiatalokorra bűntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból.*
Büntetőjogi Kodifikáció 2002/1. pp. 12-27.
- Vígh** József [1964]: *Fiatalkori bűnözés és a társadalom.*
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Vígh** József: *A fiatalkori bűnözéssel kapcsolatos kriminológiai kutatások főbb elméleti eredményei.*
In: Csomor Béla – Hajda Károly [eds.], [1966]: *Fiatalkorúak bűnözéséről* cikkgyűjtemény. BM. Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség. pp. 49-64.

- Vígh József:** *A bűnözés megelőzésének társadalmi és jogi eszközei.*
In: Lévai Miklós [ed.]: *Kriminológiai Közlemények 1.*
Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. 1984. pp. 1-31, 34-112.
- Vígh József:** *A fiatalkori bűnözés megelőzésének néhány kérdése.*
Belügyi Szemle 1987/2. pp. 43-50.
- Vígh József:** *A bűnmegelőzés modellje Magyarországon.*
Belügyi Szemle 1990/6. pp. 34-44.
- Vígh József:** *Vita az igazságszolgáltatás jövőjéről az Európa Tanácsban.*
Magyar Jog 1991/ 3. pp. 172-175.
- Vígh József** [1992]: *Kriminológiai alapismeretek.*
Tankönyvkiadó, Budapest.
- Vígh József:** *A bűnözés és bűnmegelőzés Magyarországon.*
Belügyi Szemle 1993/3. pp. 3-20.
- Vígh József:** *A kárhelyreállító (restoratív) igazságszolgáltatás.*
Magyar Jog 1998/6. pp. 328-334.
- Vígh József:** *A bűnmegelőzés elméleti és gyakorlati kérdései.*
Magyar Jog 1999/6. pp. 321-329.
- Vincze Tamás:** *A speciálpreventív célok érvényesítése a büntetésvégrehajtásban.*
In: Szűk László [ed.], [1983]: *A bűnmegelőzésről I. Tanulmánykötet 5.*
Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványai.
pp. 311-331.
- Vókó György** [1999]: *A magyar büntetés-végrehajtási jog.*
Dialog Campus, Budapest-Pécs.
- Janice E. Clifford **Wittekind:** *Juvenile Victimization and Offending.*
In: David Levinson [ed.], [2002]: *Encyclopedia of Crime and Punishment.*
Volume 3. A Sage Reference Publication. SAGE Publications. International
Educational and Professional Publisher. Thousand Oaks, London, New Delhi.
pp. 989-993.

Dokumentumok

„Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről”.
Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest. 1987, 1990, 1995, 1998-2005-ös kiadások.

„Tájékoztató a család, gyermek- és ifjúságvédelemről.”

Kiadja: Szociális és Családügyi Minisztérium. (Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium), Budapest. 1996, 1998-2000, 2004.

„A bűnözés és jogkövetkezményei I. A bűnözés és ítélkezés főbb adatai 1980-1999.”

Kiadja: Igazságügyi Minisztérium Kodifikációs Elemző és Statisztikai Főosztálya. Budapest, 2000.

„A bűnözés és jogkövetkezményei. 26. Fiatalok elítéltek. (2001-2002)”.

Kiadja: Igazságügyi Minisztérium Kodifikációs Elemző és Statisztikai Főosztály. Budapest, 2003.

„A bűnözés és jogkövetkezményei. 29. Jogerősen elítélt fiatalok. (2003)”.

Kiadja: Igazságügyi Minisztérium Kodifikációs Elemző és Statisztikai Főosztály. Budapest, 2004.

„Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatairól” az 1995-1999-es és az 1999-2003-as években.

Kiadja: Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya. Budapest, 2000.

1908. évi törvénycikkek.

Magyar Törvénytár 1908. Franklin Társulat. Budapest, 1909.
(szerkesztette: Dr. Márkus Dezső)

A fiatalok bíróságáról szóló 1913:VII. törvénycikk.

A bünvádi eljárási jog 6. Járásbírósági eljárás, Kártalanítás, Eljárás a fiatalok bírósága előtt és a melléktörvények. Athenaeum. (szerkesztette: Dr. Auer György)

„A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása” (BHÖ).

Közzéteszi az IM. Lezáratott 1952. augusztus 31.-én. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest. 1952.

1978. évi IV. törvény – A Büntető Törvénykönyvről.

1979. évi 11. törvényerejű rendelet – A büntetések és intézkedések végrehajtásáról.

1991. évi LXIV. törvény Országgyűlési határozat - A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20.-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

1993. évi XXXII. törvény Országgyűlési határozat - A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosításáról.

1040/1995. (V. 17.) Kormány határozat - Az Országos Bünmegelőzési Tanács létrehozásáról.

1995. évi XLI. törvény Országgyűlési határozat – A büntető jogszabályok módosításáról.

1997. évi XXXI. törvény Országgyűlési határozat - A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.

1997. évi LXVIII. törvény Országgyűlési határozat – Az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról.

149/1997. (IX. 10.) Kormány határozat – A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és a gyámügyi eljárásról.

1136/1997. (XII. 22.) Kormány határozat – A kormány átfogó bűnmegelőzési programjának előkészítésével és megvalósításával kapcsolatos feladatokról.

1998. évi IV. törvény - A vállalkozás keretében végzett személy és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól, a Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamaráról.

1998. évi XIX. törvény Országgyűlési határozat – A büntetőeljárásról.

1074/1999. (VII.7.) Kormány határozat – A bűncselekmények áldozatai és hozzátartozóik védelme, káruk megtérülése, enyhítése érdekében teendő jogalkotási feladatokról és egyéb intézkedésekről.

1075/1999. (VII. 7.) Kormány határozat – Az Országos Bűnmegelőzési Tanácsról, valamint az 1097/1997. (IX. 23.) Kormány határozattal létrehozott Országos Közbiztonsági és bűnmegelőzési Közalapítvány Alapító Okiratának módosításáról.

1183/2002. (X. 31.) Kormány határozat – A pártfogó Felügyelői szolgálat felállításáról.

2003. évi II. törvény Országgyűlési határozat - A büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról.

1002/2003. (I. 8.) Kormány határozat – A bűnmegelőzés hatékonyságának növelése érdekében szükséges egyes kormányzati feladatokról.

A 2003. évi XIV. törvény Országgyűlési határozat - A pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról.

72/2003. (V. 28.) Kormány határozat - Az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői szolgálat Országos Hivatala létrehozásáról, valamint az ehhez kapcsolódóan egyes kormányrendeletek módosításáról.

17/2003. (VI. 24.) IM rendelet - A Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről, valamint ehhez kapcsolódóan egyes igazságügyminiszteri rendeletek módosításáról.

19/2003. (VI.24.) IM rendelet – Az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői Szolgálatánál foglalkoztatottak képzési követelményeiről, munkaköri elnevezéseiről és ügyviteli vizsgáiról.

115/2003. (X.28.) Országgyűlési határozat – A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról.

1009/2004. (II. 26.) kormány határozat - A Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája rövid- közép- és hosszú távú céljainak végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokról.

J/13633. számú kormányjelentés - A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja végrehajtásáról.

2005. évi CXXXV. törvény - A bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről.

1036/2005. (IV.21.) Kormány határozat - A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája céljainak végrehajtásából származó 2005-ben és 2006-ban megvalósítandó feladatokról.

2006. LI. törvény Országgyűlési határozat - A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról.

2006. LII. törvény - A polgárőrségről.

United Nations Guidelines for „*the Prevention of Juvenile Delinquency*”. The Riyadh Guidelines, adopted by the General Assembly Resolution 45/112 1990.

Recommendation No. R. (87) 19. Az Európa Tanács R/87/19. számú ajánlása a bűnözés megelőzés megszervezéséről. Elfogadta 1987. szeptember 17-én a Miniszterek Bizottsága a Miniszterek 410. küldöttértekezletén.

Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member states on „social reactions to juvenile delinquency”. Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers’ Deputies.

„*Declaration of Leuven on the advisability of promoting the restorative approach to juvenile crime.*” Made on the occasion of the first International Conference on „Restorative Justice for Juveniles. Potentialities, Risks and Problems for Research”. Leuven, may 12-14, 1997.

Recommendation Rec (2000) 20 of the Committee of Ministers to member states on „the role of early psychosocial intervention in the prevention of criminality”. Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 5 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers’ Deputies and the explanatory memorandum.

2001/427/JHA Council Decision of 28 May 2001 *setting up a European crime prevention network.*

„*Plans of action for the implementation of the Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century.*” Resolution adopted by General Assembly – 56/261 of January 2002.

FÜGGELÉK

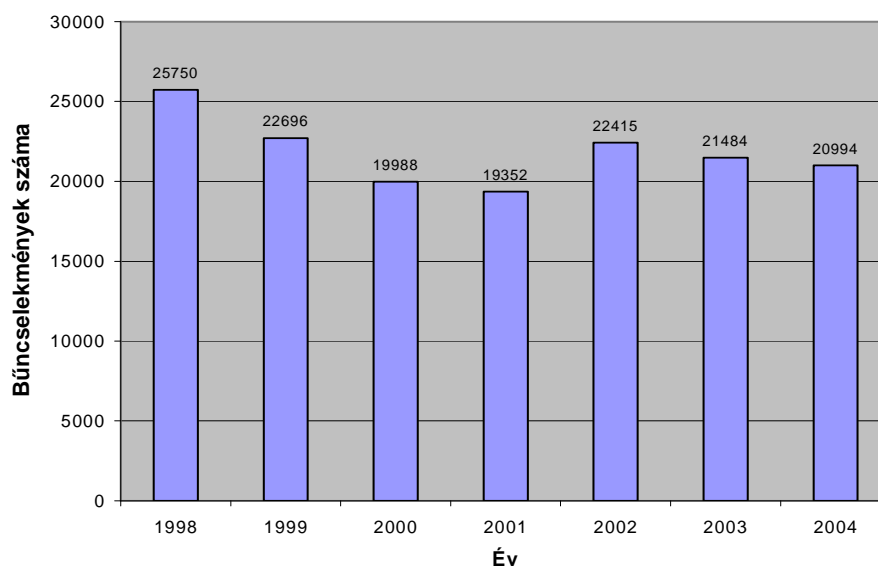
<i>Tartalomjegyzék</i>	oldalszám
Statisztikai adatok a hazai fiatalok elítéltek kriminalitásáról <i>(Függelék I.)</i>	342.
A fiatalok elkövetőkre vonatkozó büntetőjog összehasonlító vizsgálata a 2004. május előtti Unió országok és a hazai szabályozás tükrében <i>(Függelék II.)</i>	351.
A bűnismétlőkről szóló empirikus kutatás kérdőíve <i>(Függelék III.)</i>	353.
Kérdőbiztosi útmutató <i>(Függelék IV.)</i>	370.
A bűnismétlő fiatalok elítéltekre irányuló empirikus kutatás eredményeinek statisztikai összefoglalója <i>(Függelék V.)</i>	372.

*Statisztikai adatok a hazai fiatalkorú elítéltek
kriminalitásáról
(Függelék I.)*

A fiatalkorú bűnelkövetők számának alakulása - 1. táblázat

Év	Bűnelkövetők összesen	Fiatalkorú bűnelkövetők összesen	Ebből:	
			Ha 1985=100%	10.000 fiatal lakosra jut
1985	85766	9449	100	161
1986	93176	10574	111,9	179,5
1987	92643	9887	104,6	168
1988	82329	8667	91,7	146,4
1989	88932	9661	102,2	154,8
1990	112254	12848	136	191,6
1991	122835	13509	143	192,5
1992	132644	15476	163,8	214,5
1993	122621	15001	158,8	213,9
1994	119494	14479	153,2	217,4
1995	121121	14321	151,6	226,8
1996	122226	13544	143,3	226,3
1997	130966	13955	147,7	246,7
1998	140083	12866	136,2	240,9
1999	131658	11540	122,1	225,8
2000	122860	11081	117,3	222
2001	120583	11631	123,1	223,7
2002	121885	11689	123,7	226,8
2003	118145	10473	110,83	205
2004	130182	12325	130,43	246,52

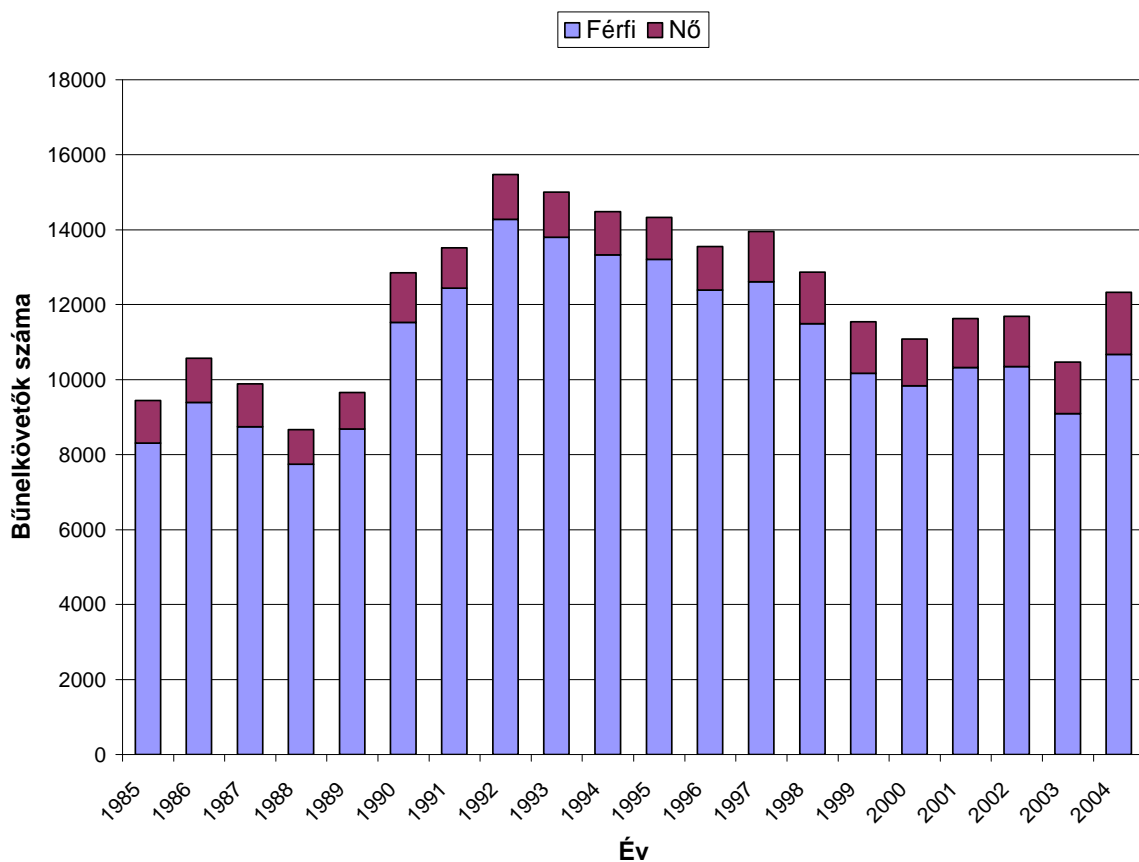
A fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények száma - 2. diagram

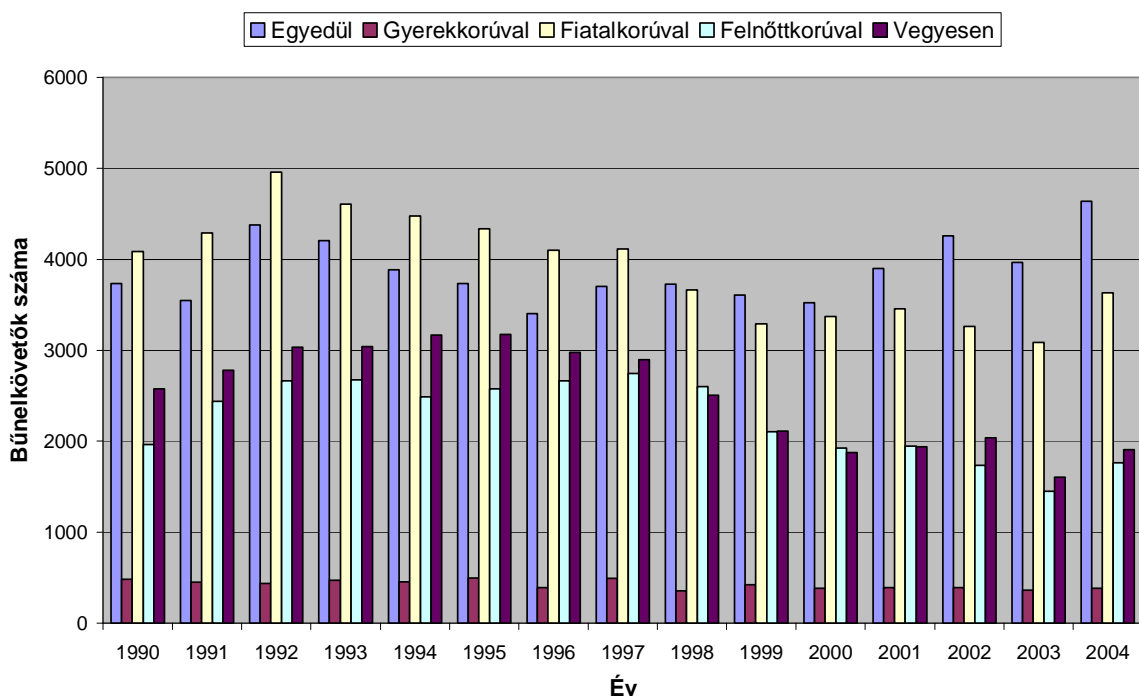
A fiatalok bűnelkövetők száma az ország megyéiben - 2. táblázat

Megyék, főváros	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Baranya	539	591	522	508	421	494	506	372	446	388	444	449	398	580
Bács-Kiskun	815	755	728	696	584	773	737	686	566	549	536	573	629	599
Békés	467	551	555	510	548	546	468	422	368	372	405	404	337	447
Borsod-A-Z	1 667	1 593	1 494	1 366	1 727	1 689	1 526	1 648	1 465	1 376	1 512	1 411	1 236	1 421
Csongrád	529	611	512	474	585	519	500	465	440	494	608	425	402	507
Fejér	570	755	720	582	597	488	489	481	466	337	385	433	413	482
Győr-M-Sopron	479	518	538	476	482	520	488	487	499	476	471	446	349	442
Hajdu-Bihar	922	1 080	818	788	783	787	891	782	717	703	782	815	579	751
Heves	443	646	622	528	560	538	452	444	371	373	457	398	368	403
Komárom-Esztergom	487	626	466	577	578	453	517	425	446	392	444	489	369	343
Nógrád	332	359	307	280	381	285	323	296	298	305	259	265	269	352
Pest	1 172	1 225	1 325	1 288	1 297	1 174	1 411	1 110	895	965	999	1 098	998	1 180
Somogy	447	585	444	436	426	435	476	456	323	346	324	388	291	321
Szabolcs-Sz-Bereg	955	1 094	922	808	950	888	989	956	755	941	845	810	855	934
Jász-N-Szolnok	532	645	572	750	672	529	826	646	544	521	546	596	611	661
Tolna	463	312	405	316	298	344	373	320	302	245	287	329	189	267
Vas	397	445	388	314	279	252	316	224	188	192	217	239	201	227
Veszprém	430	465	485	396	488	468	428	448	444	324	377	350	288	401
Zala	373	370	404	352	436	400	370	324	260	281	330	304	325	235
Megyék összesen	12 019	13 226	12 227	11 445	12 092	11 688	12 245	10 992	9 793	9 580	10 228	10 222	9 107	10 553
Főváros	2 160	2 115	2 625	2 860	2 054	1 856	1 710	1 624	1 533	1 326	1 224	1 344	1 277	1 684
Országos összesen	14 307	15 476	15 005	14 479	14 321	13 544	13 955	12 866	11 540	11 081	11 631	11 689	10 473	12 325

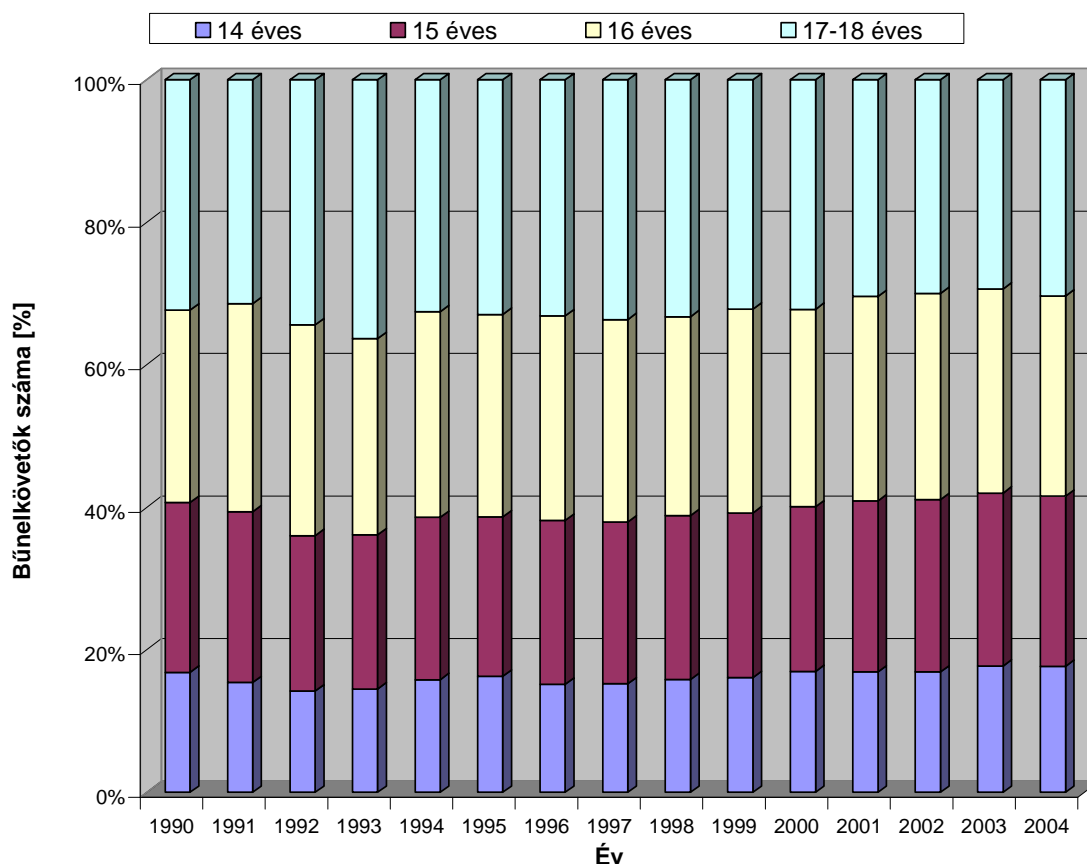
A fiatalok bűnelkövetők nemenkénti megoszlása - 4. diagram

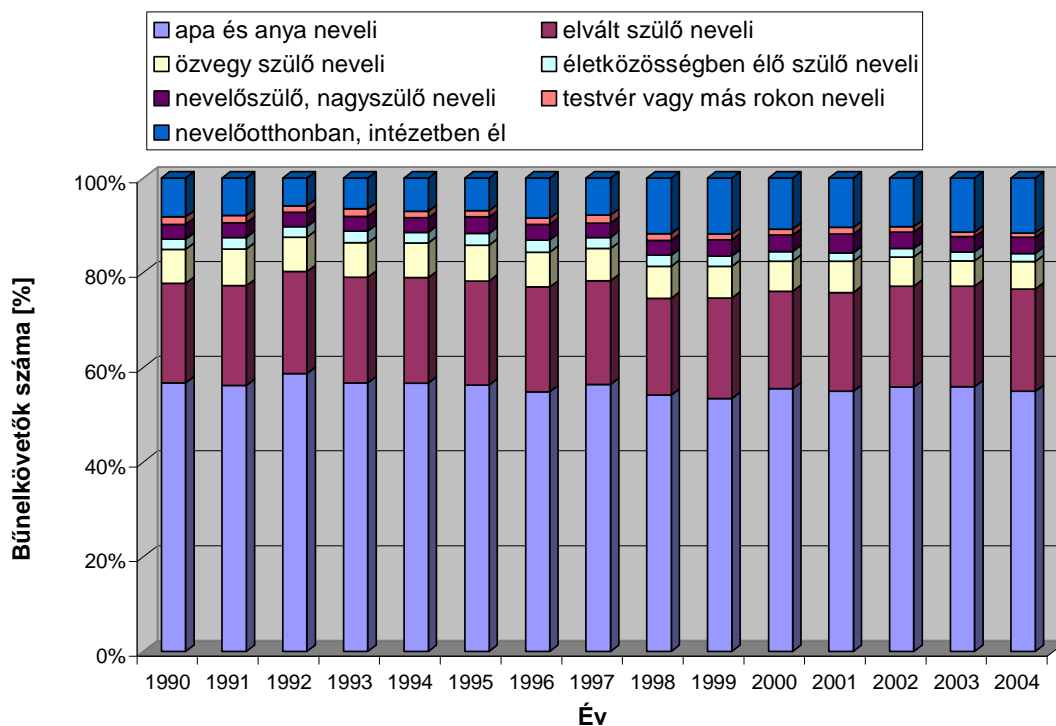
Fiatalkorú bűnelkövetők száma és megoszlása a bűncselekményben résztvevők szerint - 5. diagram

A fiatalok bűnelkövetők korcsoportos megoszlása - 6. diagram

A fiatalok elkövetők családi környezetére vonatkozó adatok - 7. diagram

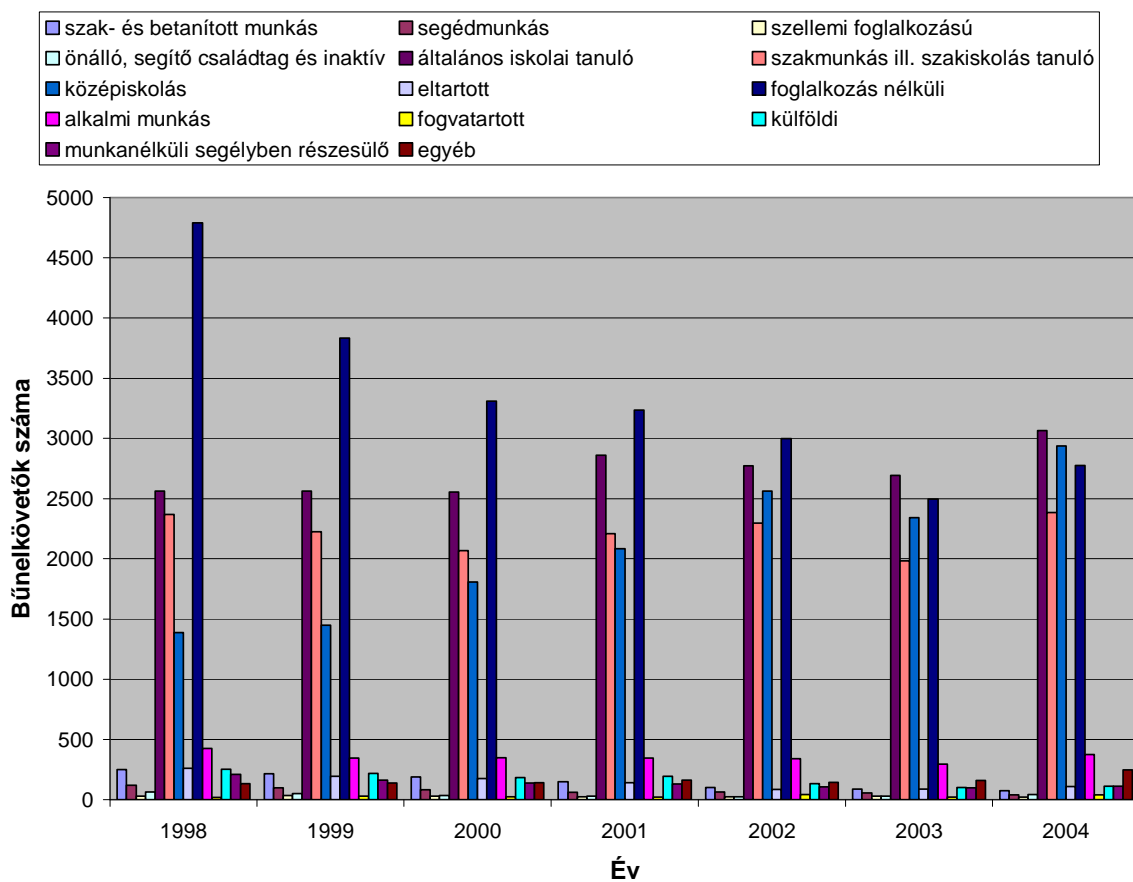

A fiatalok sértettek megoszlása a természetes személy ellen elkövetett kiemelt bűncselekményeknél - 3. táblázat

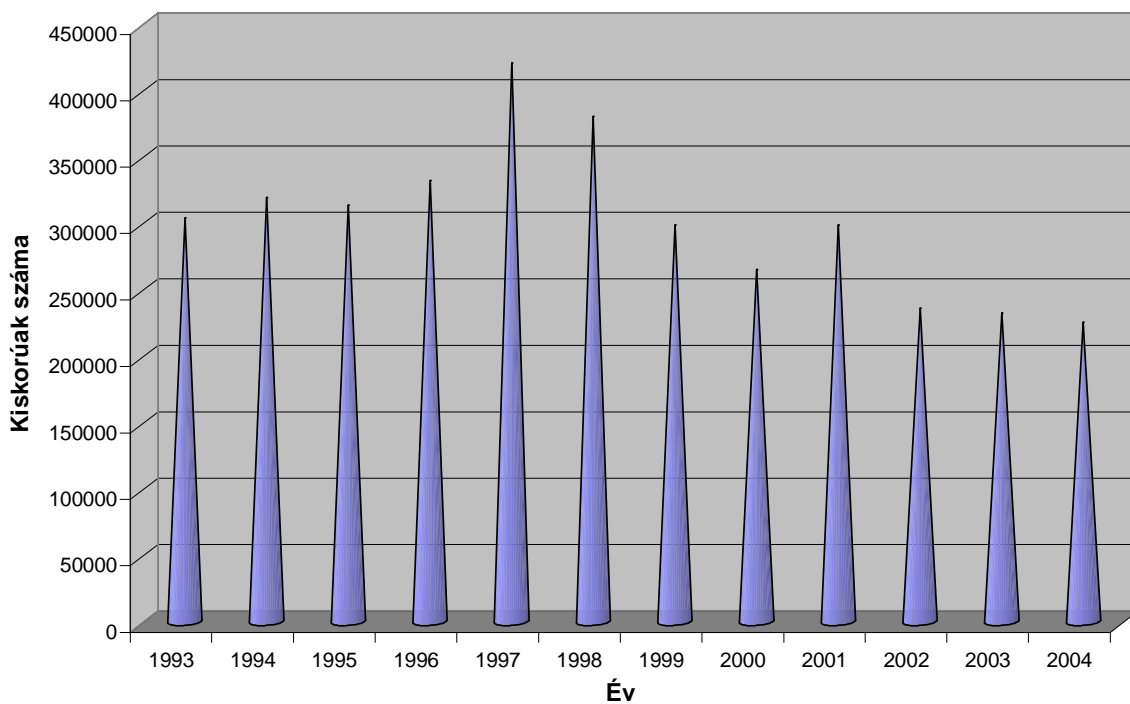
Bűncselekmények, bűncselekmény-csoportok	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004	
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Fiatalok sértettek összesen	5862	100	5836	100	6102	100	7300	100	8379	100	8083	100	9867	100
Ebből:														
Személy elleni bűncselekmények:	725	12,37	714	12,23	727	11,91	859	11,77	988	11,79	870	10,76	1157	11,73
Ebből:														
Szándékos emberölés	8	0,14	7	0,12	9	0,15	4	0,05	9	0,11	8	0,1	7	0,07
Súlyos testi sértés	352	6	331	5,67	297	4,87	341	4,67	382	4,56	363	4,49	456	4,62
Közlekedési bűncselekmények	274	4,67	208	3,56	201	3,29	181	2,48	198	2,36	195	2,41	229	2,32
Ebből:														
Közúti balesetek	213	3,63	164	2,81	162	2,65	146	2	155	1,85	148	1,83	182	1,84
Halálos közúti balesetek	20	0,34	15	0,26	8	0,13	15	0,21	8	0,1	8	0,1	11	0,11
A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	528	9,01	437	7,49	626	10,26	633	8,67	569	6,79	653	8,08	1492	15,12
Ebből:														
Nemi erkölcs elleni bűncselekmények*	70	1,19	64	1,1	212	3,47	191	2,62	140	1,67	180	2,23	145	1,47
Vagyon elleni bűncselekmények	4003	68,29	4037	69,17	4082	66,9	4985	68,29	5989	71,48	5746	71,14	6229	63,13
Ebből:														
Lopás és betöréses lopás	3230	55,1	2961	50,74	2848	46,67	3648	49,97	4536	54,14	4333	53,65	4861	49,27
Rablás	270	4,61	357	6,12	369	6,05	505	6,92	586	6,99	621	7,69	657	6,66
Kifosztás	14	0,24	13	0,22	12	0,2	21	0,29	31	0,37	20	0,25	29	0,29

*2000-ig csak erőszakos közöszlés, 2000-től más nemi erkölcs elleni bűncselekmények is ide számítandóak.

A fiatalok bűnelkövetők foglalkozása - 8. diagram

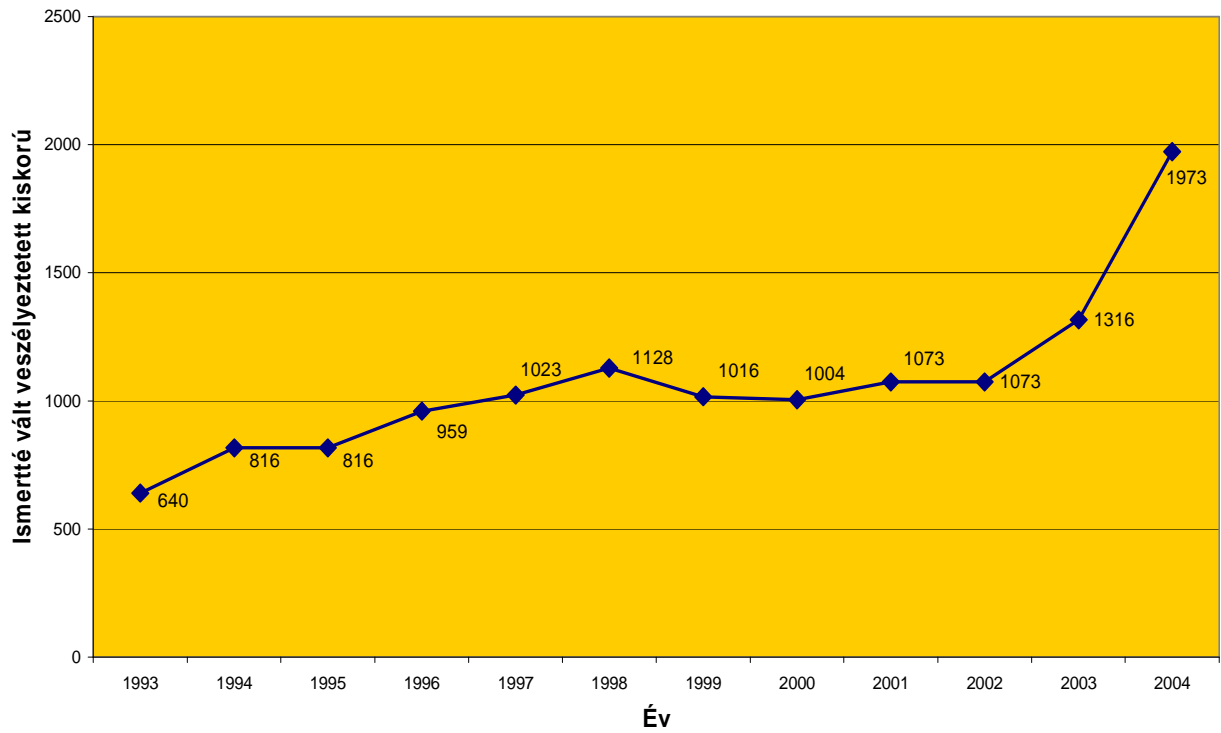
A gámhatóságnál nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak számának alakulása 1993 és 2004 között - 9. diagram

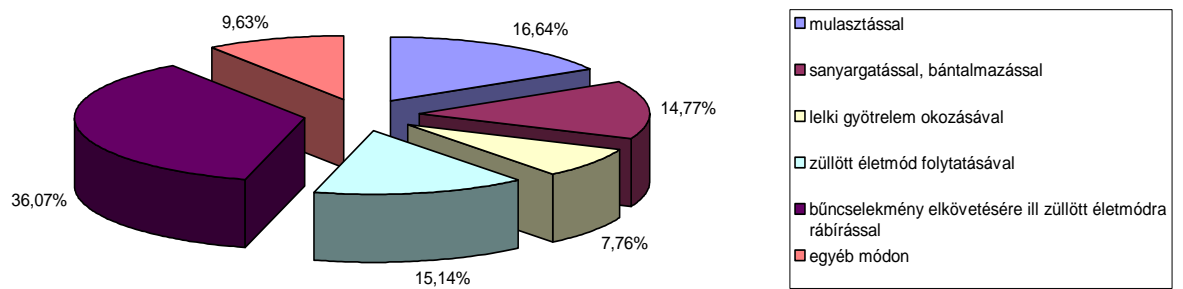
A bűnelkövetésben közrejátszó - a fiatalok személyével - kapcsolatos oki tényezők - 4. táblázat

Kiemelt oki tényezők	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004	
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Összesen	12866	100,0	11540	100,0	11081	100,0	11631	100,0	11689	100,0	10473	100,0	12325	100,0
alkohol hatása	725	5,64	692	6,00	696	6,28	653	5,61	659	5,64	592	5,65	762	6,18
kábítószer hatása	81	0,63	81	0,70	152	1,37	180	1,55	261	2,23	157	1,5	418	3,39
kábító hatású anyag hatása	40	0,31	59	0,51	70	0,63	74	0,64	62	0,53	44	0,42	69	0,55
több együtt	9	0,07	20	0,17	24	0,22	30	0,26	36	0,31	34	0,32	52	0,42
egyik sem	12011	93,35	10688	92,62	10139	91,50	10694	91,94	10671	91,29	9646	92,1	11024	89,44
Szubjektív okok														
hirtelen felindulás	360	2,80	371	3,21	341	3,08	370	3,18	491	4,20	457	4,36	555	4,5
bosszú, féltékenység	259	2,01	187	1,62	244	2,20	257	2,21	254	2,17	242	2,31	273	2,21
agresszivitás	740	5,75	672	5,82	670	6,05	712	6,12	702	6,01	783	7,48	919	7,45
a bűncselekménnyel kapcsolatos téves nézetek	463	3,60	521	4,51	489	4,41	601	5,17	568	4,86	481	4,59	728	5,91
a cselekmény társadalomra veszélyességének fel nem ismerése	448	3,48	511	4,43	540	4,87	488	4,20	508	4,35	511	4,88	635	5,15
bűnözői léletszemlélet	382	2,97	370	3,21	371	3,35	378	3,25	319	2,73	339	3,24	405	3,29
anyagi haszonszerzés	7289	56,65	6177	53,53	5714	51,57	5944	51,10	5720	48,93	4912	46,9	5598	45,41
szexuális vágy	67	0,52	69	0,60	59	0,53	50	0,43	62	0,53	76	0,73	45	0,36
kalandvágy	688	5,35	668	5,79	687	6,20	780	6,71	757	6,48	575	5,49	756	6,13
egyéb vágy, szenvedély	109	0,85	158	1,37	143	1,29	131	1,13	185	1,58	160	1,53	209	1,7
felbujtás	72	0,56	56	0,49	56	0,51	50	0,43	38	0,33	29	0,28	41	0,34
csábítás, befolyásoltság	321	2,49	248	2,15	227	2,05	262	2,25	235	2,01	193	1,84	265	2,15
figyelmetlenség	69	0,54	55	0,48	50	0,45	57	0,49	46	0,39	55	0,53	57	0,46
fegyelmeztetlenség	361	2,81	295	2,56	288	2,60	330	2,84	311	2,66	286	2,73	320	2,59
iszákos életmód	18	0,14	11	0,10	10	0,09	9	0,08	12	0,10	5	0,05	12	0,09
munkakerülő életmód	24	0,19	23	0,20	17	0,15	11	0,09	14	0,12	4	0,04	7	0,06
kábítószer függőség	22	0,17	21	0,18	30	0,27	26	0,22	47	0,40	30	0,29	35	0,28
egyéb	1174	9,12	1127	9,77	1145	10,33	1175	10,10	1420	12,15	1335	12,75	1465	11,89
Objektív okok														
családi probléma	645	5,01	515	4,46	437	3,94	427	3,67	391	3,35	428	4,09	473	3,83
lakóhelyi konfliktus	252	1,96	250	2,17	177	1,60	249	2,14	186	1,59	252	2,41	289	2,34
rossz baráti környezet	3909	30,38	3497	30,30	3330	30,05	3322	28,56	3282	28,08	2890	27,59	3637	29,5
iskolai, munkahelyi konfliktus	221	1,72	199	1,72	211	1,90	211	1,81	241	2,06	265	2,53	274	2,22
átmeneti pénzzavar	2884	22,42	2580	22,36	2270	20,49	2273	19,54	1995	17,07	1796	17,15	2127	17,25
alacsony jövedelem	892	6,93	719	6,23	776	7,00	776	6,67	836	7,15	744	7,1	785	6,37
rendezetlen családi élet	211	1,64	209	1,81	216	1,95	231	1,99	238	2,04	246	2,35	306	2,48
kimaradás az iskolából	37	0,29	69	0,60	57	0,51	66	0,57	61	0,52	50	0,48	57	0,46
rossz taneredmény, bukás	41	0,32	38	0,33	46	0,42	73	0,63	66	0,56	63	0,6	58	0,47
helytelen nevelés	319	2,48	287	2,49	327	2,95	482	4,14	516	4,41	424	4,05	488	3,96
alkoholista családi környezet	47	0,37	40	0,35	26	0,23	41	0,35	36	0,31	22	0,21	34	0,27
bűnöző családi környezet	371	2,88	315	2,73	334	3,01	411	3,53	363	3,11	307	2,93	324	2,62
egyéb	3037	23,60	2822	24,45	2874	25,94	3069	26,39	3478	29,75	2986	28,51	3473	28,18

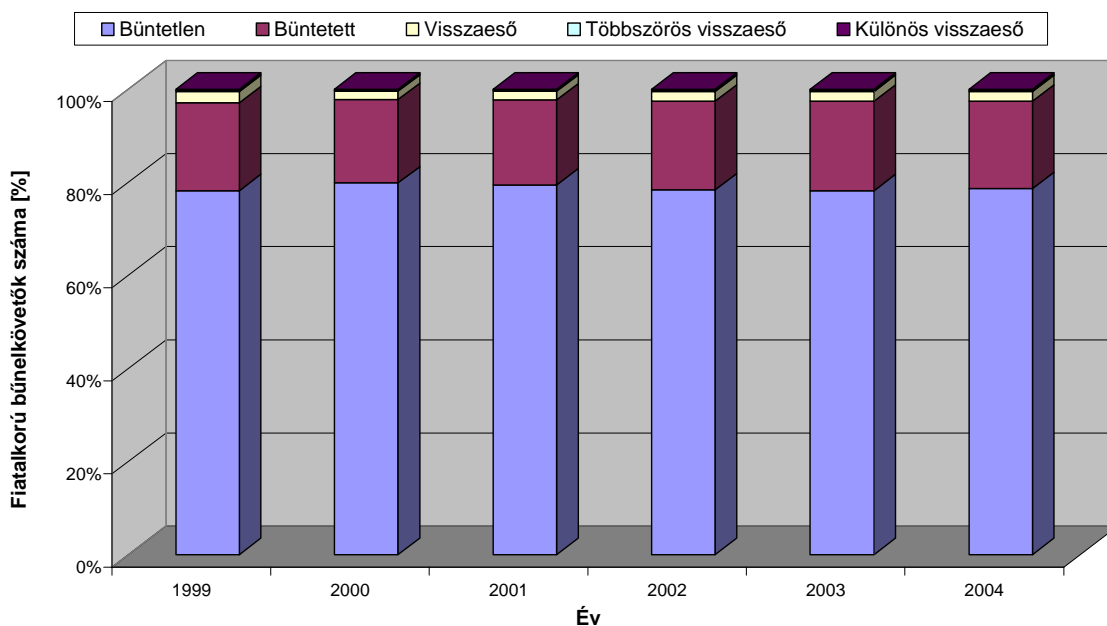
A kiskorú veszélyeztetés alakulása az 1993-2004. években - 10. diagram

A kiskorú veszélyeztetés módszereinek megoszlása 12 év átlagában (1993-2004.) - 11. diagram

A fiatalok elkövetőinek előéletére vonatkozó adatok - 12. diagram

A fiatalokkal szemben kiszabott büntetések megoszlása - 5. táblázat

Év	Jogerősen elítélt fiatalok száma	ebből									
		Szabadságvesztés		ebből Felfüggesztett		Közérdekű munka		Pénzfőbüntetés		Önállóan alkalmazott mellékbüntetés,	
		száma	%	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
2000	7822	2275	29,1	1721	75,6	164	2,1	659	8,4	4745	60,7
2001	8295	2392	28,8	1751	73,2	208	2,5	551	6,6	5143	62,0
2002	7974	2100	26,3	1547	73,7	250	3,1	576	7,2	5051	63,3
2003	7334	2038	27,8	1513	74,2	199	2,7	421	5,7	4676	63,8
2004	6935	1762	25,4	1379	78,3	208	3,0	434	6,3	4531	65,3

A fiatalokkal szemben, a főbüntetés mellett alkalmazott mellékbüntetések

Év	Jogerősen elítélt fiatalok száma	ebből					
		Közügyektől eltiltás		Járművezetéstől eltiltás		Pénzmellékbüntetés	
		száma	%	száma	%	száma	%
2000	7822	311	5,4	82	1,4	44	0,8
2001	8295	356	5,9	35	0,6	30	0,5
2002	7974	338	5,8	36	0,6	35	0,6
2003	7334	341	4,6	34	0,5	24	0,3

A fiatalokkal szemben önállóan alkalmazott intézkedések

Jogerősen elítélt fiatalok száma	Önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés		ebből					
			Próbára bocsátás		Javítóintézeti nevelés		Megrovás	
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
7822	5049	64,5	4215	83,5	218	4,3	361	7,1
8295	5205	62,7	4479	86,1	304	5,8	414	8,0
7974	5180	65,0	4450	85,9	291	5,6	406	7,8
7334	4612	62,9	3980	86,3	238	5,2	385	8,3
6935	4479	64,6	3947	88,1	201	4,5	325	7,3

A fiatalokorú elkövetőkre vonatkozó büntetőjog összehasonlító vizsgálata a 2004. május előtti Unió országok és a hazai szabályozás tükrében
(Függelék II.)

	<i>Unió közös jellemzők</i>	<i>Magyarországi szabályozás</i>
SZEMPONTOK		
Tettes szempontú büntetőjog.	Jellemző.	Jellemző.
Meghatározott életkori határok között a felnőttektől enyhébb anyagi-, eljárás- és végrehajtásjogi szabályok alkalmazás.	Jellemző.	Jellemző.
A büntetőjogi felelősségrevonás elsődleges célja a nevelés, a szankciónemek meghatározása és alkalmazása is e szempontból történik a fiatalokorúak ügyeiben.	Jellemző.	Jellemző.
A fiatalokorú személyére, családi környezetére, illetve az elkövetés körülményeire tekintettel lévő büntetés kiszabási gyakorlat.	Jellemző.	Jellemző.
A speciálprevenció elsőbbsége a generálprevencióval szemben.	Jellemző.	Jellemző.
Differenciált és többfokozatú büntetőjogi rendszer: <ul style="list-style-type: none"> - elsődlegességet élveznek a kisebb beavatkozást jelentő intézkedések, - a különféle szankciók egymással felcserélhetőek, helyettesíthetőek, egymás alternatíváját jelentik, - a beavatkozással nem járó jogkövetkezmények elsőbbsége, - a szabadságvesztés büntetések ultima ratio jellege, - az alternatív jellegű intézkedések preferálása, - a diverzió intézménye többformájának rendelkezésre állása és fokozottabb alkalmazása, - a kényszerintézkedések alkalmazásának szűkebbé tétele. 	Jellemző.	Jellemző a szemléletmód elfogadása, sőt az intézményi kialakításuk is a felsorolt jellemzőknek, ugyanakkor a gyakorlati megvalósíthatóság feltételei már korántsem ilyen kedvezőek. Általában elmondható szankciórendszerünk szűkebb volta a felsorolt jogalkalmazási lehetőségekben.
A garanciális jellegű követelmények és az emberi jogok fokozottabb érvényesülése a fiatalokorúak büntetőjogában.	Jellemző.	Jellemző.
A fiatalokorúak önálló büntetőjoga.	Szórás mutatkozik a különböző országok között, de túlsúlyosan jellemző.	Nem jellemző.

Az életkoron túlmenően egyéb feltételek megkövetelése a speciális felelősségrevonás során (pl. erkölcsi-értelmi fejlettség).	Szórás mutatkozik a különböző országok között, de túlsúlyosan jellemző.	Nem jellemző.
A fiatalkorúak ügyében eljárók és az őket képviselők speciális szakismeretének megkövetelése.	Jellemző.	Jellemző, ami elvi követelését és lefektetett jogszabályi előírását illeti, gyakorlatban nem mindenhol működik.
A fiatalkorúak ügyeivel a felnőttektől különálló apparátus foglalkozik.	Jellemző.	Jellemző, de nem önálló büntetőjogon és reá épülő intézményrendszeren belül.

A bűnismétlőről szóló empirikus kutatás kérdőíve
(Függelék III.)

A kérdőív sorszáma:

--	--	--

Bűnismétlők

Kérdőív

<i>Kérdező neve:</i>					
<i>Kérdezés időpontja: 2004.</i>			<i>hó</i>		<i>nap</i>
<i>Kérdezés kezdete:</i>		<i>óra</i>	<i>perc,</i>	<i>vége: óra perc</i>	
<i>Kérdezés helye (település neve):</i>					
<i>Kutatásvezető: Rosta Andrea</i>					
<i>Kapcsolattartási lehetőség: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szociológiai Intézet, 2087 Piliscsaba-Klotildliget, Egyetem út 1.</i>					

Tisztelt Válaszadó!

Az alábbi kérdőív egy vizsgálat része, amellyel meg szeretnénk ismerni a fiatalok bűnismétlő elítélteket, illetve azokat a körülményeket és hatásokat, amelyek két bűncselekmény elkövetése között érték őket. A felmérés szigorúan tudományos célokat szolgál, az adott válaszokat bizalmasan, név nélkül kezeljük. A válaszadás önkéntes. Kérjük Önt, hogy válaszaival járuljon hozzá a kutatás eredményéhez!

A kérdések után néhol a válaszlehetőségeket is fel fogom olvasni, ezek közül válassza ki, kérem azt, amelyiket a leginkább megfelelőnek tartja az Ön esetében.

Segítségét köszönjük!

(A KÉRDEZŐBIZTOS RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: AZ ALÁBBI KÉRDÉSEK FELTEVÉSE ELŐTT OLVASSA FEL A VÁLASZADÓNAK A KÖVETKEZŐKET:

„A KÉRDŐÍV ELEJÉN OLYAN KÉRDÉSEKET SZERETNÉK FELTENNI, AMELYEK ÖNRE, SZÜLEIRE, VALAMINT A CSALÁDI KÖRÜLMÉNYEIRE VONATKOZNAK”).

1. A kért neme [LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.] □ □

1 – férfi

2 – nő

99 – N.T. 0 – N.V.

2. Mikor született? (Évre pontosan.) [LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.] □ □

19.....

99 – N.T. 0 – N.V.

3. Mi a legmagasabb iskolai végzettsége? □ □

1 – Kevesebb, mint 8 általános

2 – 8 általános

3 – be nem fejezett szakmunkásképző

4 – befejezett szakmunkásképző

5 – be nem fejezett szakközépiskola

6 – befejezett szakközépiskola

7 – be nem fejezett gimnázium

8 – befejezett gimnázium

99 – N.T. 0 – N.V.

4. Mielőtt a mostani bűncselekményéért elkapták volna, közvetlenül előtte járt-e (rendszeresen) iskolába? □ □

1 – igen →

5-re

2 – nem →

4/A-ra

99 – N.T. 0 – N.V. →

5-re

□ □

4/A. Miért nem járt iskolába?

.....

99 – N.T. 0 – N.V.

5. Van-e valamilyen szakmája? □ □

1 – igen →

5/A-ra

2 – nem →

6-ra

99 – N.T. 0 – N.V. →

6-ra

5/A. Mi a szakmája? □ □

99 – N.T. 0 – N.V.

6. Függetlenül attól, hogy van-e szakmája, mielőtt a mostani bűncselekményéért elkapták volna, közvetlenül előtte végzett-e olyan legális (törvénybe nem ütköző) munkát, amiből rendszere jövedelme származott? □ □

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

1 – igen	→	6/A-ra, 6/B-re
2 – nem	→	7-re
99 – N.T. 0 – N.V.	→	7-re

6/A. Mit dolgozott? (Több válasz, maximum három lehetséges.) □ □

1.- nek megnevezett munka:.....

2.- nak megnevezett munka:.....

3.- nak megnevezett munka:.....

99 – N.T. 0 – N.V. → 7-re

6/B. Mi volt a „típusa” annak a munkának, munkáknak, amit végzett? □ □

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

(A KÉRDEZŐBIZTOS RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

	Főállás	Mellék- Állás	Alkalmi munka	Fekete munka	Nem tudom	Nincs válasz
1.- nek megnevezett munka	1	2	3	4	99	0
2.- nak megnevezett munka	1	2	3	4	99	0
3.- nak megnevezett munka	1	2	3	4	99	0

7. Nevezze meg kérem azt a települést, ahol mostani bűncselekménye elkövetésekor lakott/tartózkodott? (A helység neve.) □ □

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

99 – N.T. 0 – N.V.

8. Az elkövetés idején kivel élt? (Több válasz lehetséges.) □ □

	Igen	Nem	Nem tudom	Nincs válasz
8/a – egyedül	1	2	99	0
8/b – családban szülővel (szülőkkel)	1	2	99	0
8/c – egyéb rokonnal (rokonokkal)	1	2	99	0
8/d – nevelőszülővel (szülőkkel)	1	2	99	0
8/e – élettárssal/feleséggel (barátnővel/baráttal)	1	2	99	0
8/f – baráttal (barátokkal)	1	2	99	0
8/g – állami gondozásban, intézetben	1	2	99	0
8/h – hajléktalan voltam/hajléktalanszálláson	1	2	99	0

8/i – egyéb:.....

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: AMENNYIBEN A VÁLASZ A „8/G”, VAGY A „8/H”: LÉPJEN A 12-ES KÉRDÉSRE.)

9. Hány főből áll az a háztartás (család), akikkel a bekerülése előtt együtt élt? (Önnel együtt.)

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

.....fő.

99 – N.T. 0 – N.V.

10. Kérem, saccolja meg, hogy a háztartás, amelyiknek tagja volt bekerülése előtt, havi nettó szinten hány ezer forintból élt? (Összesen.)

.....E FT.

99 – N.T. 0 – N.V.

11. Ön hogyan érezte, a családja napi megélhetéséhez a háztartás bevétele (jövedelme) sok vagy kevés volt?

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

1 – **nagyon sok**

2 – **sok**

3 – **éppen elég**

4 – **nagyon kevés**

5 – kevés

99 – N.T. 0 – N.V.

12. Ismeri-e édesapját?

1 – igen

2 – nem

3 – korán, kiskoromban elhunyt

99 – N.T.

0 – N.V.

→	13-ra
→	16-ra
→	16-ra
→	16-ra

13. Mi édesapja legmagasabb iskolai végzettsége?

1 – Nem járt iskolába

2 – 8 általánosnál kevesebb

3 – 8 általános

4 – Szakmunkásképző, szakiskola

5 – Szakközépiskola, technikum

6 – Gimnázium

7 – Főiskola

8 – Egyetem

99 – N.T. 0 – N.V.

14. Mielőtt most bekerült, édesapja végzett-e olyan legális (törvénybe nem ütköző) munkát, amiből rendszeres jövedelme származott?

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

1 – igen

2 – nem

3 – nyugdíjas

99 – N.T. 0 – N.V.

→	14/A-ra, 14/B-re
→	15-re
→	15-re
→	15-re

14/A. Mit dolgozott az édesapja? (Több válasz, maximum három lehetséges.)

1.- nek megnevezett munka:.....

2.- nak megnevezett munka:.....

3.- nak megnevezett munka:.....

99 – N.T. 0 – N.V. → **15-re**

14/B. Mi volt a „típusa” annak a munkának, munkáknak, amit végzett?

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

	Főállás	Mellék- állás	Alkalmi munka	Fekete munka	Nem tudom	Nincs válasz
1.- nek megnevezett munka	1	2	3	4	99	0
2.- nak megnevezett munka	1	2	3	4	99	0
3.- nak megnevezett munka	1	2	3	4	99	0

15. Volt-e édesapja büntetve?

1 – igen

2 – nem

99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

16. Ismeri-e édesanyját?

1 – igen

2 – nem

3 - korán, kiskoromban elhunyt

99 – N.T.

0 – N.V.

→	17-re
→	20-ra
→	20-ra
→	20-ra

--	--

17. Mi édesanyja legmagasabb iskolai végzettsége?

1 – Nem járt iskolába

2 – 8 általánosnál kevesebb

3 – 8 általános

4 – Szakmunkásképző, szakiskola

5 – Szakközépiskola, technikum

6 – Gimnázium

7 – Főiskola

8 – Egyetem

99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

18. Mielőtt most bekerült, édesanyja végzett-e olyan legális (törvénybe nem ütköző) munkát, amiből rendszeres jövedelme származott?

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

1 – igen

2 – nem

3 – nyugdíjas

99 – N.T. 0 – N.V.

→	18/A-ra, 18/B-re
→	19-re
→	19-re
→	19-re

--	--

18/A. Mit dolgozott az édesanyja? (Több válasz, maximum három lehetőség.)

1.- nek megnevezett munka:.....

2.- nak megnevezett munka:.....

3.- nak megnevezett munka:.....

99 – N.T. 0 – N.V. —————> **19-re**

18/B. Mi volt a „típusa” annak a munkának, munkáknak, amit végzett?

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

	Főállás	Mellék- állás	Alkalmi munka	Fekete munka	Nem tudom	Nincs válasz
1.- nek megnevezett munka	1	2	3	4	99	0
2.- nak megnevezett munka	1	2	3	4	99	0
3.- nak megnevezett munka	1	2	3	4	99	0

19. Volt-e édesanyja büntetve?

1 – igen

2 – nem

99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

20. Van-e a családjában, rokonságban más, aki volt büntetve?

1 – van

2 – nincs

99 – N.T. 0 – N.V.

20/A-ra
21-re
21-re

--	--

20/A. Kik azok? (Több válasz lehetséges.)

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

.....

.....

.....

99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

21. A családjából, rokonságából látogatja-e valaki rendszeresen?

1 – igen

2 – nem

99 – N.T. 0 – N.V.

21/A-ra
22-re
22-re

--	--

21/A. Kik azok? (Több válasz lehetséges.)

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

.....

.....

.....

99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: AZ ALÁBBI KÉRDÉSEK FELTEVÉSE ELŐTT OLVASSA FEL A VÁLASZADÓNAK A KÖVETKEZŐKET:
 „A **KÉRDÉSEK, AMIKET MOST FELFOGOK TENNI A BARÁTAIRA VONATKOZNAK**”).

22. Van barátja?

1 – van	→	22/A-ra
<u>2 – nincs</u>	→	27-re
99 – N.T. 0 – N.V.	→	27-re

--	--

22/A. Hányan vannak körülbelül? [LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

.....fő.
 99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

23. Van-e olyan barátja, aki szembekerült már a törvénnyel úgy, hogy annak következményeként valamilyen ítéletet (akár megrovást, pénzbüntetést, próbára bocsátást, felfüggesztett szabadságvesztést stb.) szabtak ki rá?

1 – van	→	23/A-ra
<u>2 – nincs</u>	→	24-re
99 – N.T. 0 – N.V.	→	24-re

--	--

23/A. Hányan vannak körülbelül? [LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

.....fő.
 99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

24. A barátaid közül van-e olyan, akivel együtt követtek el valamilyen bűncselekményt?

1 – van
2 – nincs
 99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

25. Inkább azok a barátaid vannak többen, akik nem követtek el semmilyen bűncselekményt, vagy inkább azok, akik elkövettek valamilyen bűncselekményt?

1 – inkább azok, akik nem követtek el bűncselekményt
2 – inkább azok, akik elkövettek
 99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

26. Barátaid közül van-e olyan, aki rendszeresen látogatja?

1 – van	→	26/A-ra
<u>2 – nincs</u>	→	27-re
99 – N.T. 0 – N.V.	→	27-re

--	--

26/A. Hányan vannak körülbelül? [LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

.....fő.
 99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

27. Az alábbi felsorolásból válassza ki azt az egy személyt, akire leginkább hallgat a fontosabb kérdésekben és döntésekben (akinek a véleményére leginkább ad). (Csak egy válasz lehetséges.)

--	--

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET. ÜGYELJEN ARRA, HOGY A VÁLASZADÓ CSAK EGYET, AZ ÁLTALA LEGFONTOSABBNAK ÍTÉLT SZEMÉLYT VÁLASSZA KI.)

- 1 – szülő(k)
 2 – testvér(ek)
 3 – egyéb rokon(ok)
 4 – párod (barátnőd/barátod)
 5 – barát(ok)
 6 – nevelőtiszt/börtön igazgató
 7 – pártfogó
 99 – N.T. 0 – N.V.

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: AZ ALÁBBI KÉRDÉSEK FELTEVÉSE ELŐTT OLVASSA FEL A VÁLASZADÓNAK A KÖVETKEZŐKET:

„IDÁIG AZ ÖN BARÁTAIRÓL BESZÉLGETTÜNK. MOST SZERETNÉK ÖNNEK NÉHÁNY OLYAN KÉRDÉST FELTENNI, AMELYEK AZ ISKOLAI ÉLMÉNYEIVEL ÉS TANULMÁNYAIVAL KAPCSOLATOSAK”).

28. Szeretett-e iskolába járni?

--	--

- 1 – igen _____ →

28/A-ra

 2 – nem _____ →

28/B-re

 99 – N.T. 0 – N.V. _____ →

29-re

28/A. Miért szeretett iskolába járni?

--	--

.....

99 – N.T. 0 – N.V.

28/B. Miért nem szeretett iskolába járni?

--	--

.....

99 – N.T. 0 – N.V.

29. Voltak-e konfliktusai (személyes problémái) az iskolában?

--	--

- 1 – igen _____ →

30-ra

 2 – nem _____ →

31-re

 99 – N.T. 0 – N.V. _____ →

31-re

30. Kivel volt problémája (kivel került összeütközésbe)? (Több válasz lehetséges.)

(A KÉRDEZŐBIZTOS RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

	Igen	Nem	Nem tudom	Nincs válasz
30/a – tanárral (tanárokkal)	1	2	99	0
30/b – igazgatóval/iskolai vezetőség egyéb tagjával	1	2	99	0
30/c - iskola egyéb dolgozójával	1	2	99	0
30/d – diákkal (diákokkal)	1	2	99	0
30/e – egy diáktárs szülőjével (szülőkkel)	1	2	99	0

30/f – egyéb:.....

31. Válassza ki az alábbiak közül azokat az eseményeket, amelyekben az iskolai tanulmányai során esetlegesen részesült? (Több válasz lehetséges.)

(A KÉRDEZŐBIZTOS RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

	Igen	Nem	Nem tudom	Nincs válasz
31/a – félévvégi bukás	1	2	99	0
31/b – évvégi bukás	1	2	99	0
31/c – évisméltés	1	2	99	0
31/d – osztályfőnöki inté	1	2	99	0
31/e – iskolai/igazgatói figyelmeztetés	1	2	99	0
31/f – kirúgás	1	2	99	0

(A KÉRDEZŐBIZTOS RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: AZ ALÁBBI KÉRDÉSEK FELTEVÉSE ELŐTT OLVASSA FEL A VÁLASZADÓNAK A KÖVETKEZŐKET:

„MOST NÉHÁNY OLYAN KÉRDÉST SZERETNÉK FELTENNI ÖNNEK, AMELYEK A BŰNELKÖVETÉSI MŰLTJÁRA, A KISZABOTT BŰNTETÉSEKRE, ILLETVE A LEGUTÓBBI ÉS A MOSTANI BŰNCSELEKMÉNYE ELKÖVETÉSE KÖZÖTTI IDŐSZAKRA VONATKOZNAK”).

32. Került-e összeütközésbe a törvénnyel 14 éves kora előtt?

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

1 – igen

2 – nem

99 – N.T. 0 – N.V.

--	--

33. Válassza ki az alábbi felsorolásból azokat a jogi következményeket, amelyekben már részesült, illetve jelölje meg azt is, hogy hányszor?

(A KÉRDEZŐBIZTOS RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

	Egyszer	Kétszer	Többször	Egyszer sem	Nem tudom	Nincs válasz
33/a - megrovás	1	2	3	4	99	0
33/b – próbára bocsátás	1	2	3	4	99	0
33/c – pénzbüntetés	1	2	3	4	99	0
33/d – közérdekű munka	1	2	3	4	99	0
33/e – felfüggesztett szabadságvesztés	1	2	3	4	99	0
33/f – végrehajtandó szabadságveszt.	1	2	3	4	99	0
33/g – javítóintézetű nevelés	1	2	3	4	99	0

34. A mostani bűncselekményéért hány hónapot kapott?

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

--	--	--

.....hónap.

999 – még nem kapott ítéletet, előzetesben van

99 – N.T. 0 – N.V.

35. Mennyi idő telt el a mostani bűncselekménye elkövetése és a közvetlenül előtte elkövetett (legutóbbi) büntette között?

--	--

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

1 – 6 hónapon belül

2 - 1 éven belül

3 – 1-2 év között

4 – 2-3 év között

5 – 3-4 év között

6 – 4 évnél régebben

99 – N.T. 0 – N.V.

36. Miután a legutóbbi bűncselekményére megkapta a büntetését (akár megrovást, pénzbüntetést, próbára bocsátást, felfüggesztett vagy végrehajtandó szabadságvesztést stb. kapott) annak teljesítése során (után) folytatta-e iskolai tanulmányait?

--	--

1 – igen

2 – nem

99 – N.T. 0 – N.V.

37. Miután a legutóbbi bűncselekményére megkapta a büntetését (akár megrovást, pénzbüntetést, próbára bocsátást, felfüggesztett vagy végrehajtandó szabadságvesztést stb. kapott), annak teljesítése során (után) végzett-e olyan legális (törvénybe nem ütköző) munkát, amiből rendszeres jövedelme származott?

--	--

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

1 – igen	—————>	37/A-ra, 37/B-re
<u>2 – nem</u>	—————>	38-ra
99 – N.T. 0 – N.V.	—————>	38-ra

37/A. Mit dolgozott? (Több válasz, maximum három lehetséges.)

1.- nek megnevezett munka:.....

2.- nak megnevezett munka:.....

3.- nak megnevezett munka:.....

99 – N.T. 0 – N.V. —————> 38-ra

37/B. Mi volt a „típusa” annak a munkának, munkáknak, amit végzett?

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

	Főállás	Mellék- Állás	Alkalmi Munka	Fekete munka	Nem tudom	Nincs válasz
1.- nek megnevezett munka	1	2	3	4	99	0
2.- nak megnevezett munka	1	2	3	4	99	0
3.- nak megnevezett munka	1	2	3	4	99	0

38. Miután a legutóbbi tetteire megkapta a büntetését (akár megrovást, pénzbüntetést, próbára bocsátást, felfüggesztett vagy végrehajtandó szabadságvesztést stb. kapott), annak teljesítése során (után) rokonai, barátai részéről érzett-e bűncselekménye miatt:

	Igen	Nem	Nem tudom	Nincs válasz
38/a – neheztelést/rosszallást.	1	2	99	0
38/b – elutasítást.	1	2	99	0
38/c – kirekesztést.	1	2	99	0

38/d – egyéb:.....

39. Miután a legutóbbi tetteire megkapta a büntetését (akár megrovást, pénzbüntetést, próbára bocsátást, felfüggesztett vagy végrehajtandó szabadságvesztést stb. kapott), annak teljesítése során (után) tágabb környezete (iskolatársak, tanárok, szomszédok stb. részéről érzett-e bűncselekménye miatt:

	Igen	Nem	Nem tudom	Nincs válasz
39/a – neheztelést/rosszallást.	1	2	99	0
39/b – elutasítást.	1	2	99	0
39/c – kirekesztést.	1	2	99	0

39/d – egyéb:.....

40. Miután a legutóbbi bűncselekményére megkapta a büntetését (akár megrovást, pénzbüntetést, próbára bocsátást, felfüggesztett vagy végrehajtandó szabadságvesztést stb. kapott), annak teljesítése során (után) próbált-e valaki segíteni Önnek, hogy vissza tudjon illeszkedni a normális életbe?

--	--

1 – igen	→	41-re
2 – nem	→	43-ra
99 – N.T. 0 – N.V.	→	43-ra

41. Kitől származott a segítség? (Több válasz lehetséges.)(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

	Igen	Nem	Nem tudom	Nincs válasz		
41/a – szülő(k)	1	2	99	0		
41/b – rokon(ok)	1	2	99	0		
41/c – hivatásos pártfogó	1	2	99	0		
41/d – családsegítő szolgálat	1	2	99	0		
41/e – gyermekjóléti szolgálat	1	2	99	0		
41/f – önkormányzat egyéb szerve (pl. szociális osztály)	1	2	99	0		
41/g – a börtön nevelőtisztje/igazgatója	1	2	99	0		
41/h – egyházi közösség (pap, lelkész stb.)	1	2	99	0		
41/i – iskola (tanárok)	1	2	99	0		
41/j – barát(ok)	1	2	99	0		
41/k – szomszéd(ok)	1	2	99	0		

41/l– egyéb:.....

42. Miben nyilvánult meg a segítség? (Több válasz lehetséges.)(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

	Igen	Nem	Nem tudom	Nincs válasz		
42/a - anyagi segítségnyújtás	1	2	99	0		
42/b – munkához/munkahelyhez juttatás	1	2	99	0		
42/c – lakóhelyhez/szálláshoz juttatás	1	2	99	0		
42/d – érzelmi támogatás	1	2	99	0		

42/e – egyéb:.....

43. Van-e olyan személy, akivel bármelyik bűncselekménye elkövetése miatt megszűnt a kapcsolata?

- 1 – van →

44-re
45-re
45-re
- 2 – nincs →

44-re
45-re
45-re
- 99 – N.T. 0 – N.V. →

44-re
45-re
45-re

44. Kivel szakadt meg a kapcsolata? (Több válasz lehetséges.)(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

	Igen	Nem	Nem tudom	Nincs válasz		
44/a – szülővel (szülőkkel)	1	2	99	0		
44/b – testvérrel (testvérekkel)	1	2	99	0		
44/c – rokonnal (rokonokkal)	1	2	99	0		
44/d – baráttal (barátokkal)	1	2	99	0		
44/e – párjával	1	2	99	0		
44/f – iskolatárssal (iskolatársakkal)	1	2	99	0		
44/g – tanárral (tanárokkal)	1	2	99	0		
44/h - közeli ismerősével (ismerőseivel)	1	2	99	0		

44/i - egyéb:.....

45. Véleménye szerint, mekkora az a rendszeres nettó havi jövedelem, ami elégséges az igényei (elképzelései) szerinti életvitelhez?

--	--	--

.....Ezer Ft.

99 – N.T. 0 – N.V. → **47-re**

46. Mit gondol, a szabadulása után képes lesz-e erre a jövedelemre legálisan (a törvényt betartva) szert tenni?

--	--

1 – igen → **46/A-ra**

2 – nem → **46/B-re**

99 – N.T. 0 – N.V. → **47-re**

46/A. Ön szerint, hogyan fog, a törvényt meg nem sértve erre a jövedelemre szert tenni?

--	--

.....

99 – N.T. 0 – N.V.

46/B. Ha nem tud legálisan annyi pénzt keresni, amennyire szüksége van, mit fog tenni?

--	--

.....

99 – N.T. 0 – N.V.

47. Felelősnek érzi magát, az Ön által elkövetett bűncselekményért?

--	--

1 – igen

2 – részben

3 – nem

99 – N.T. 0 – N.V.

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: AMENNYIBEN A KÉRDEZETT ELŐZETESBEN VAN, NEM KELL LEKÉRDEZNI A 48., 49. KÉRDÉSEKET, UGRÁS AZ 50-RE.)

48. Véleménye szerint, megérdemelte az Önre kiszabott büntetést?

--	--

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

1 – igen

2 – részben

3 – nem

99 – N.T. 0 – N.V.

49. Igazságosnak érzi-e, az Önre kiszabott büntetést?

--	--

[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]

1 – igen

2 – részben

3 – nem

99 – N.T. 0 – N.V.

50. Érez-e szánalmat a sértett (az áldozata) iránt (ha több volt, bármelyik/valamelyik iránt)? □ □

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)

1 – igen →

51-re

2 – nem →

51-re

3 - nem követtem el még egyetlen olyan bűncselekmény sem, amelyeknek személy lett volna a sértettje →

52-re

99 – N.T. 0 – N.V.

51. Amennyiben lenne rá lehetőség, találkozna-e a sértettel, ha több volt, bármelyikkel/valamelyikkel)? □ □

1 – igen →

51/A-ra

2 – nem →

51/B-re

99 – N.T. 0 – N.V. →

52-re

51/A. Mit mondana a sértettnek (áldozatának)? □ □

.....

.....

.....

.....

.....

.....

99 – N.T. 0 – N.V.

51/B. Miért nem találkozna szívesen a sértettel (áldozatával)? □ □

.....

.....

.....

.....

.....

.....

99 – N.T. 0 – N.V.

52. Mit gondol, el tudta volna kerülni azt, hogy bűnismétlő legyen? □ □

1 – igen →

52/A-ra

2 – nem →

52/B-re

99 – N.T. 0 – N.V. →

53-ra

52/A. Mire lett volna szüksége ehhez? □ □

.....

.....

.....

.....

.....

99 – N.T. 0 – N.V.

(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: AZ ALÁBBI KÉRDÉSEK FELTEVÉSE ELŐTT OLVASSA FEL A VÁLASZADÓNAK A KÖVETKEZŐKET:

„MOST ÁLLÍTÁSOKAT FOGOK FELSOROLNI, KÉREM, MINDEGYIKRŐL MONDJA MEG, EGYETÉRT-E VELE, VAGY SEM”;
 OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET MINDEN EGYES ESETBEN.)

54. Egyetért-e azzal az állítással, hogy az ember bármit megtehet saját vágyai kielégítése érdekében?

--	--

1 – teljes mértékben egyetért

2 – inkább egyetért

3 – inkább nem ért egyet

4 – egyáltalán nem ért egyet

99 – N.T. 0 – N.V.

55. Egyetért-e azzal a kijelentéssel, hogy az ember csak saját magára számíthat?

--	--

1 – teljes mértékben egyetért

2 – inkább egyetért

3 – inkább nem ért egyet

4 – egyáltalán nem ért egyet

99 – N.T. 0 – N.V.

56. Egyetért-e azzal a kijelentéssel, hogy a törvények rosszak, mert az ember szabadságát korlátozzák?

--	--

1 – teljes mértékben egyetért

2 – inkább egyetért

3 – inkább nem ért egyet

4 – egyáltalán nem ért egyet

99 – N.T. 0 – N.V.

57. Egyetért-e azzal a kijelentéssel, hogy minden ember felelős a cselekedetéért?

--	--

1 – teljes mértékben egyetért

2 – inkább egyetért

3 – inkább nem ért egyet

4 – egyáltalán nem ért egyet

99 – N.T. 0 – N.V.

58. Egyetért-e azzal az állítással, hogy a szabályok azért vannak, hogy felrúgjuk őket?

--	--

1 – teljes mértékben egyetért

2 – inkább egyetért

3 – inkább nem ért egyet

4 – egyáltalán nem ért egyet

99 – N.T. 0 – N.V.

59. Egyetért-e azzal a kijelentéssel, hogy minden ember megérdemel egy újabb lehetőséget arra, hogy újra kezdhesse életét?

--	--

1 – teljes mértékben egyetért

2 – inkább egyetért

3 – inkább nem ért egyet

4 – egyáltalán nem ért egyet

99 – N.T. 0 – N.V.

60. Néhány szülő világosan megmondja a gyerekének, hogy mit szabad és mit nem szabad tennie, míg mások nem hiszik, hogy kell (szabad) ilyen előírásokat tenni.

--	--

Az Ön szülei ezt:

1 – mindig meghatározták

2 – gyakran meghatározták

3 – ritkán határozták meg

4 – **nem határozták meg, rám bízta, hogy mit szabad és mit nem szabad csinálnom**

99 – N.T. 0 – N.V.

Köszönjük a válaszait!

*Kérdőbiztosi útmutatás
(Függelék IV.)*

**A KÉRDEZŐBIZTOSOK RÉSZÉRE
MEGFOGALMAZOTT
FONTOS MEGJEGYZÉSEK
(ÚTMUTATÓ A LEKÉRDEZÉSHEZ)**

- 1) A kérdőív lekérdezése előtt mutatkozzon be, illetve tájékoztassa a válaszadót a kutatás felől: mi a célja, kik végzik, mire történik felhasználása, illetve, ha úgy gondolja, olvassa fel a kérdőív elején - a válaszadónak - megfogalmazott gondolatokat.
- 2) A kérdezés előtt külön hívja fel a figyelmet arra, hogy a válaszadás önkéntes, illetve, hogy a kapott válaszokat név nélkül kezeljük.
Továbbá kérjük, hogy a kérdőív lekérdezése előtt minden esetben töltsé ki a fedőlapot: ki a lekérdező, hol, mikor és mettől-meddig történik a lekérdezés.
- 3) Valamennyi kérdés után talál kódkockát, ennek kitöltése értelemszerű: azokat a számokat kell beírni, amelyek a kérdésre történő válaszokkal vannak azonos sorban. Ott, ahol nyitott kérdés (szöveges felelet) van: nem kell kitölteni a kódkockákat. A sajátos eseteket lásd az „**ODAFIGYELÉST IGÉNYEL**” címszó alatt.
- 4) A válaszokat nem kell felolvasni, kivéve azokat, ahol erre külön utalást is talál a következők szerint:
„(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS: OLVASSA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET.)”
- 5) Mindenhol egy válaszlehetőség van, kivéve azoknál a kérdéseknél, ahol erre külön utalást talál a következők szerint: „(Több válasz lehetséges.)” Ez esetben hívja fel a figyelmét a válaszadónak a több válasz lehetőségére.
- 6) Az egyes kérdések kapcsán vannak bizonyos utasítások, ezeket jól elkülöníthető módon nagybetűvel kiemeltük, illetve kiemelésre kerül a „kérdezőbiztos” szó is a következők szerint:
„(A **KÉRDEZŐBIZTOS** RÉSZÉRE TÖRTÉNŐ MEGJEGYZÉS:....)”. Ezeket kérjük, szóról-szóra követni.
- 7) Minden olyan mondatot (szót), amely a kérdőív során félkövér jellel (**vastagított fekete betűvel**) ki van jelölve, a válaszadónak fel kell olvasni.
Ilyen az összes kérdés, bizonyos válaszok (amelyek felolvasására utasítás van), illetve a felvezető-, átvezető-és elköszönő szövegek.
- 8) A kérdezés során nem kell utalni arra, hogy van lehetőség a „nincs válasz” (N.V.) és a „nem tudom” (N.T.) válaszokra, ez a kérdező nem felelése vagy bizonytalansága esetén úgy is kiderül.
- 9) Attól függően, hogy a válaszadó bizonyos kérdésekre milyen választ adott, nem kell minden kérdést lekérdezni, ezeket az „ugrásokat” minden egyes esetben jelezzük a következők szerint:
pl. „—————▶ **6/A-ra**”.
- 10) A kérdezés végén köszönje meg a válaszadást.

ODAFIGYELÉST IGÉNYEL!!!

Az alábbi kérdésekre különösen oda kell figyelni, ezeket külön is jelezzük a kérdőívben a következők szerint:

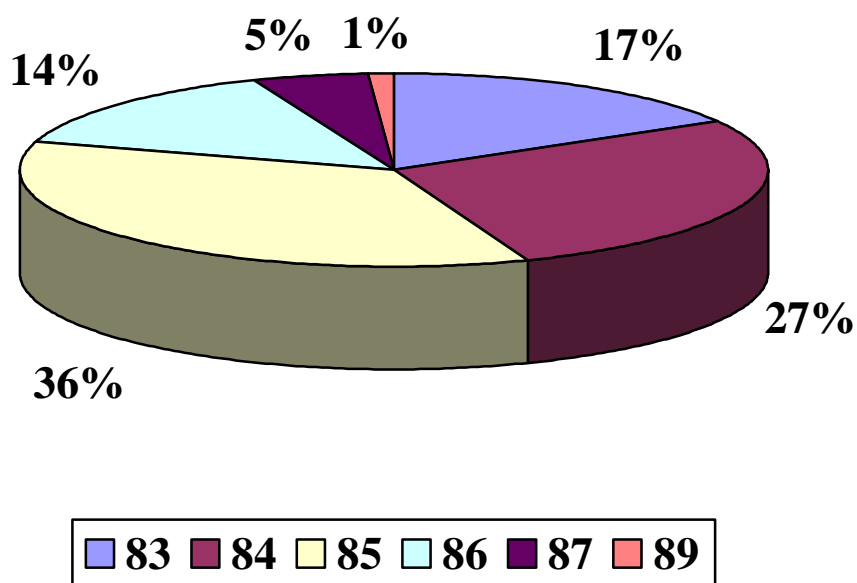
„[LÁSD: KÉRDEZŐBIZTOSI ÚTMUTATÁST.]”

- **1. kérdés:** nem kell lekérdeznie, írja be a kérdezőbiztos.
- **2. kérdés:** a kódkockába a válaszadó születési évének utolsó két száma kerül.
- **7. kérdés:** a falu, vagy a város neve kell.
- **9., 10. kérdések:** mondja el a válaszadónak, hogy „háztartás” alatt azokat értjük, akikkel egy fedél alatt együtt él(t).
- Vannak olyan kérdések, ahol a kódkockába azt a számot kell beírni, amilyen számot a válaszadó megadott a kérdésre, lásd **9, 22/a, 23/a, 26/a, 34-es** kérdések.
- A **20/A., 21/A., kérdéseknél** ügyeljen arra, hogy nem a családnév/keresztnev a fontos, hanem adott személynek a válaszadóval meglévő rokonsági foka, azok a személyek fontosak csak, akik a válaszadóval családi, rokonsági kapcsolatban vannak. Ez lehet vérszerinti és nem vérszerinti kapcsolat (utóbbira példa a mostohaanya, mostohatestvér, sógor, sógornő stb.) a vérszerinti kapcsolatban az első unokatestvérig menjenek el. Továbbá ügyeljenek arra, hogy az olyan közeli kapcsolatokat, mint a keresztszülő, bérmaszülő stb., csak akkor írjanak be, ha a kapcsolat egyben rokonsági/családi is. Az ilyen válaszoknál (ha nem derül ki) kérdezzen rá az esetleges rokonságra is, s írja be zárójelbe „ki-kinek a kicsodája”.
- **6, 14, 18, 37-es** kérdések: magyarázza el, hogy „rendszeres jövedelem” alatt azt kell érteni, hogy a válaszadó (illetve adott kérdésnél szülei) legalább két hónapon át biztos és folyamatos kereseti forrással rendelkezett.
- **6/B, 14/B, 18/B, 37/B-s** kérdések: magyarázza el, hogy „főállás”(teljes munka) alatt azt értjük, hogy: heti 40, napi 8óra munkaidővel, hivatalosan bejelentett, állandó munkahellyel rendelkezik; „mellékállás”(részmunka) alatt azt értjük, hogy: heti 40, napi 8óra munkaidőnél kevesebbel (pl. 4, 6óra), hivatalosan bejelentett állandó munkahellyel rendelkezik; „alkalmi munka” alatt értjük, hogy: hivatalos, de nem állandó, nem rendszeres munkahellyel rendelkezik; „fekete munka” alatt értjük azt, hogy: nem hivatalos, nem bejelentett, nem szerződéses munkahellyel rendelkezik.
- **32. kérdés:** magyarázza el, hogy a „törvénnyel való összeütközés” alatt azt kell érteni, hogy az elkövetett bűntettre fény derült, rendőrségi ügy lett, illetve valamilyen államigazgatási eljárást és következményt a gyermekvédelem rendszerében foganatosítottak vele szemben.
- **48. kérdés:** magyarázza el a „megérdemelt” szó jelen esetben használt értelmét: a büntetésről, mint kiszabott büntetési formáról (szankcióról) van szó.
- **49. kérdés:** magyarázza el az „igazságos” szó jelen esetben használt értelmét: a büntetés mértékéről, mint mennyiségről van szó, a megkérdezett a cselekedete súlyával arányosnak találja-e a reá kiszabott büntetést.
- **34-40-es** kérdések: „mostani bűncselekmény” alatt értse azt a tettet, amiért jelenleg börtönben van; „legutóbbi bűncselekmény” alatt értse azt a tettet, amelyet a válaszadó a mostani bűncselekménye előtt követett el, s amiért akkor kapott valamilyen büntetőjogi szankciót.

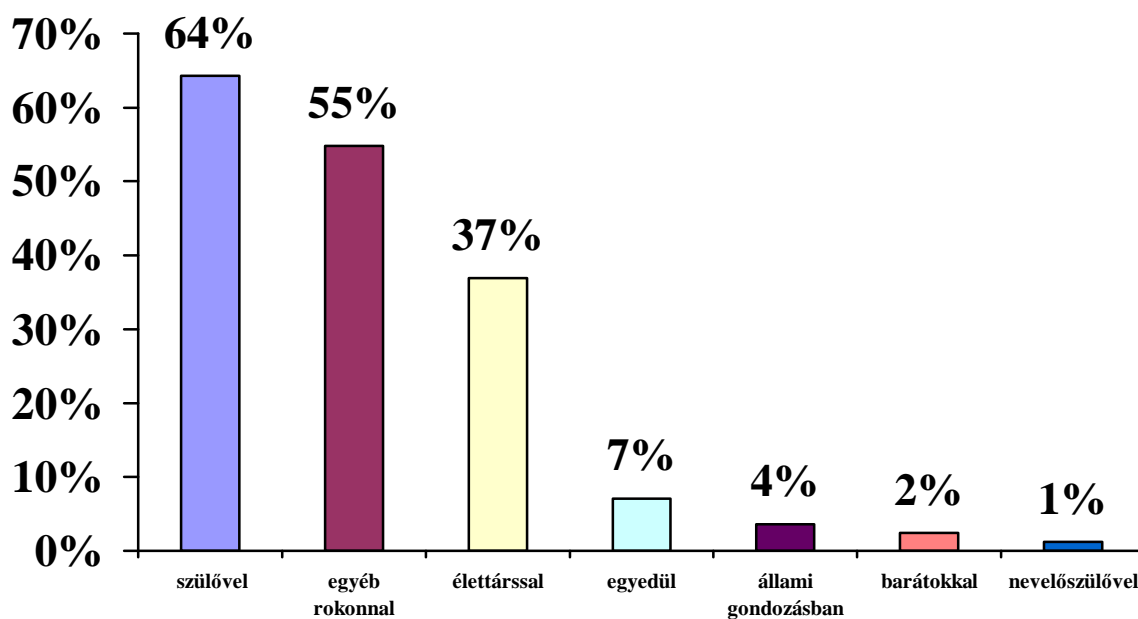
S végül, de mindenekelőtt köszönöm a kérdőív lekérdezésében nyújtott segítségét.

*A bűnismétlő fiatalokorú elítéltekre irányuló empirikus kutatás eredményeinek
statisztikai összefoglalója
(Függelék V.)*

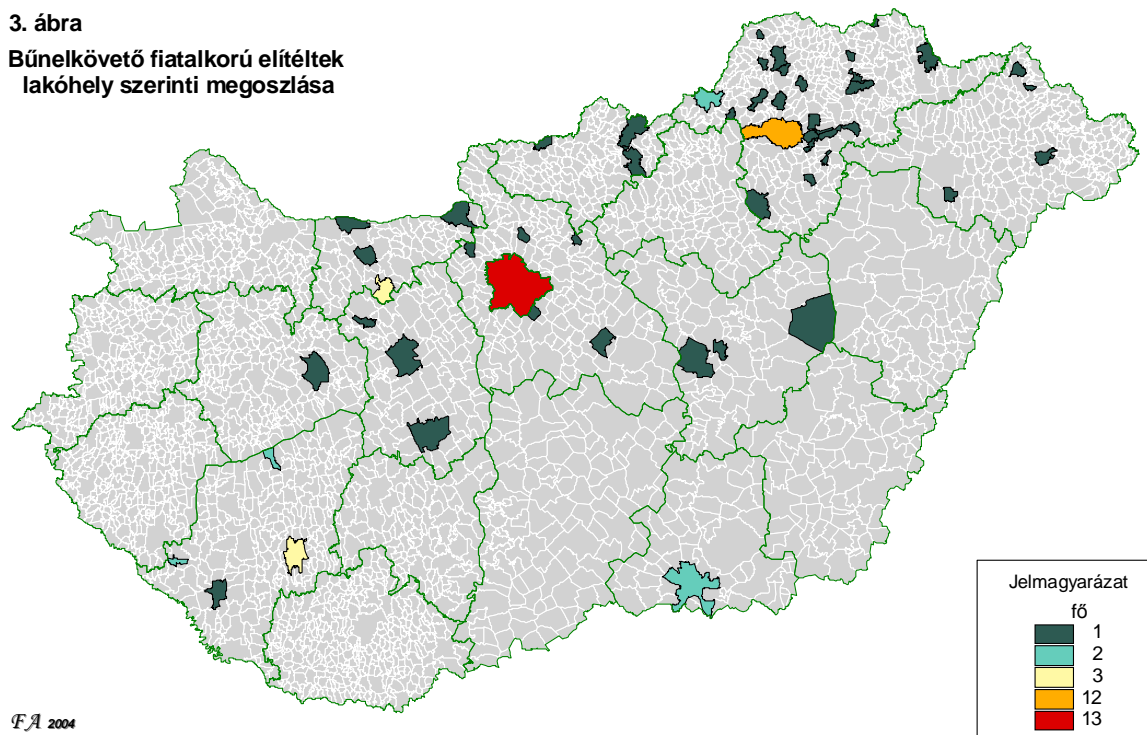
1. ábra: A bűnismétlő fiatalokorúak kormegoszlása

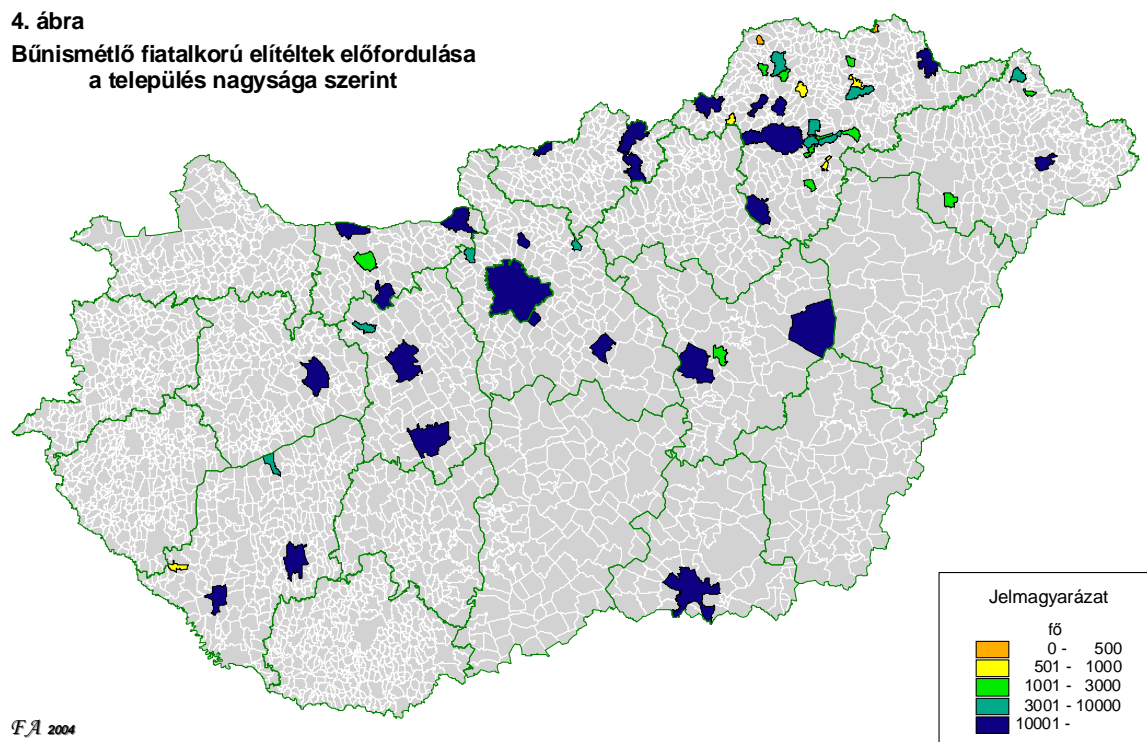
2. ábra: Az elkövetés idején kivel élt?

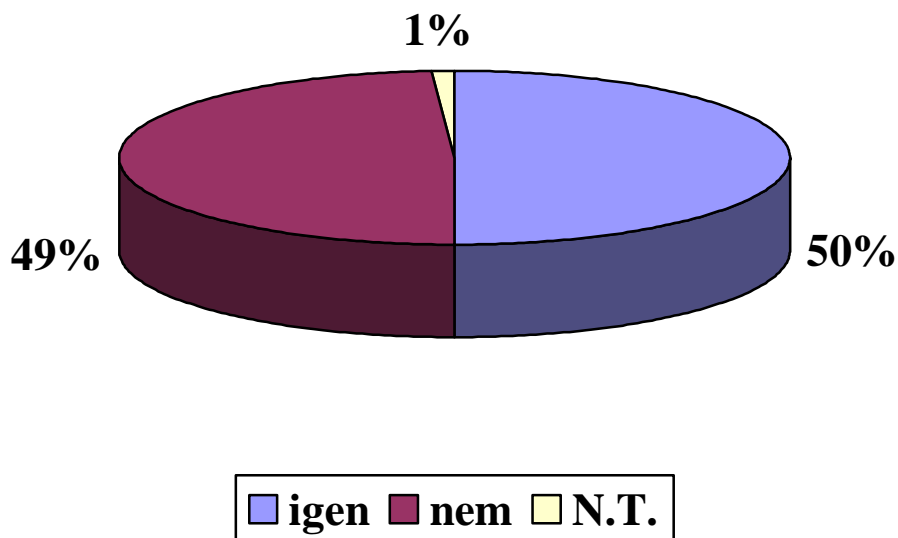
3. ábra
Bűnelkövető fiatalok elítéltek lakóhely szerinti megoszlása

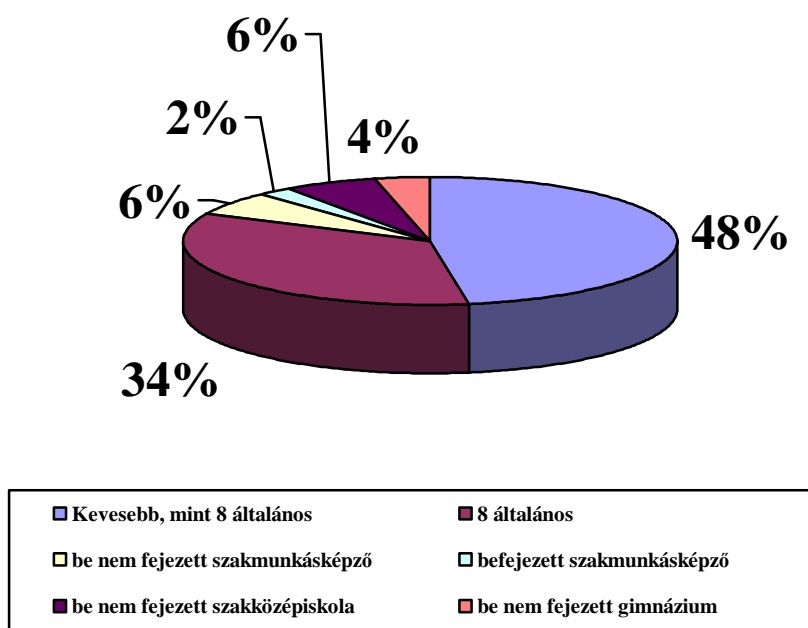
4. ábra
Bűnismétlő fiatalok előfordulása a település nagysága szerint

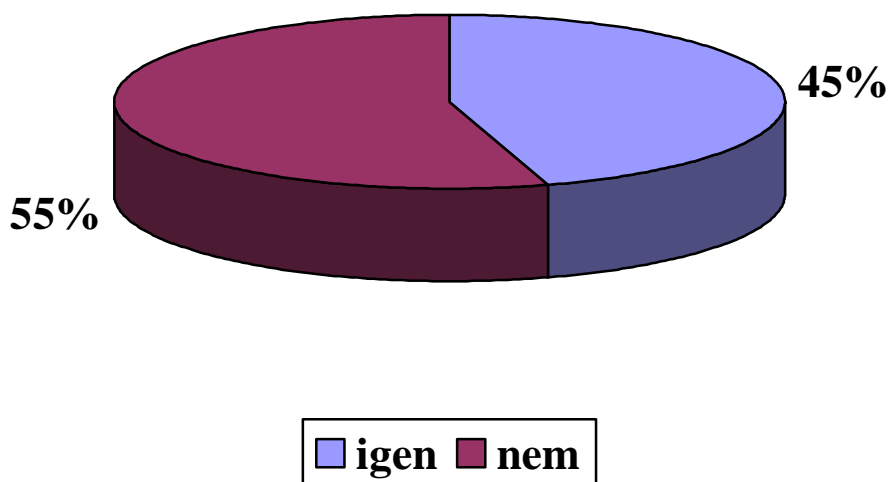
5. ábra: Került-e összeütközésbe a törvénnyel 14 éves kora előtt?

6. ábra: Mi a legmagasabb iskolai végzettsége?

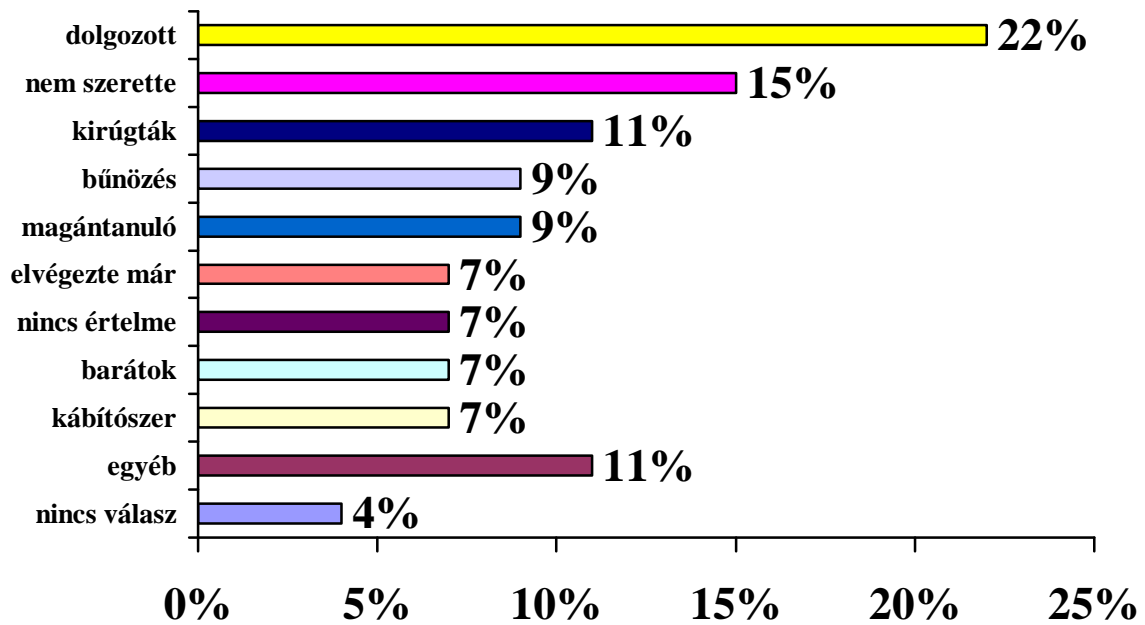
7. ábra: Elfogása előtt közvetlenül járt-e rendszeresen iskolába?

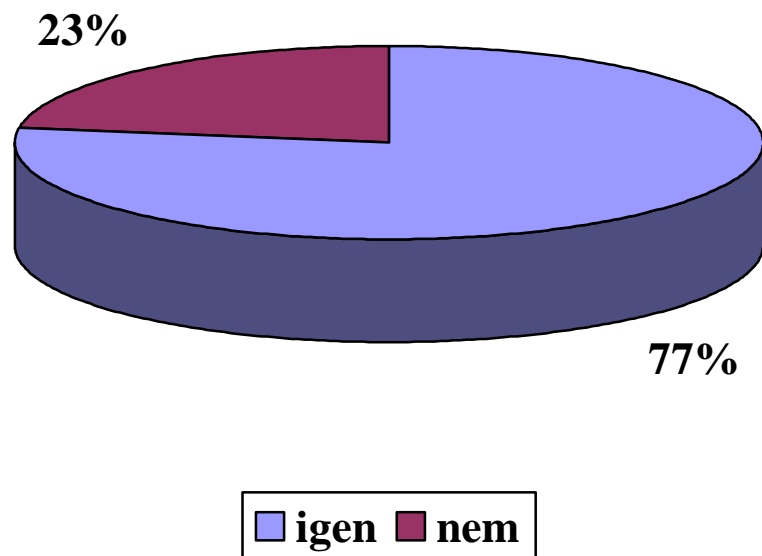
1. tábla: A legmagasabb iskolai végzettség összefüggése az iskolalátogatással

		Járt-e iskolába közvetlenül azelőtt, hogy a mostani bűncselekményéért elkapták volna?		Összesen
		igen	nem	
Mi a legmagasabb iskolai végzettsége?	Kevesebb, mint 8 általános	37,5%	62,5%	100,0%
	8 általános	41,4%	58,6%	100,0%
	be nem fejezett szakmunkásképző	80,0%	20,0%	100,0%
	befejezett szakmunkásképző	50,0%	50,0%	100,0%
	be nem fejezett szakközépiskola	60,0%	40,0%	100,0%
	be nem fejezett gimnázium	100,0%		100,0%
Összesen		45,2%	54,8%	100,0%

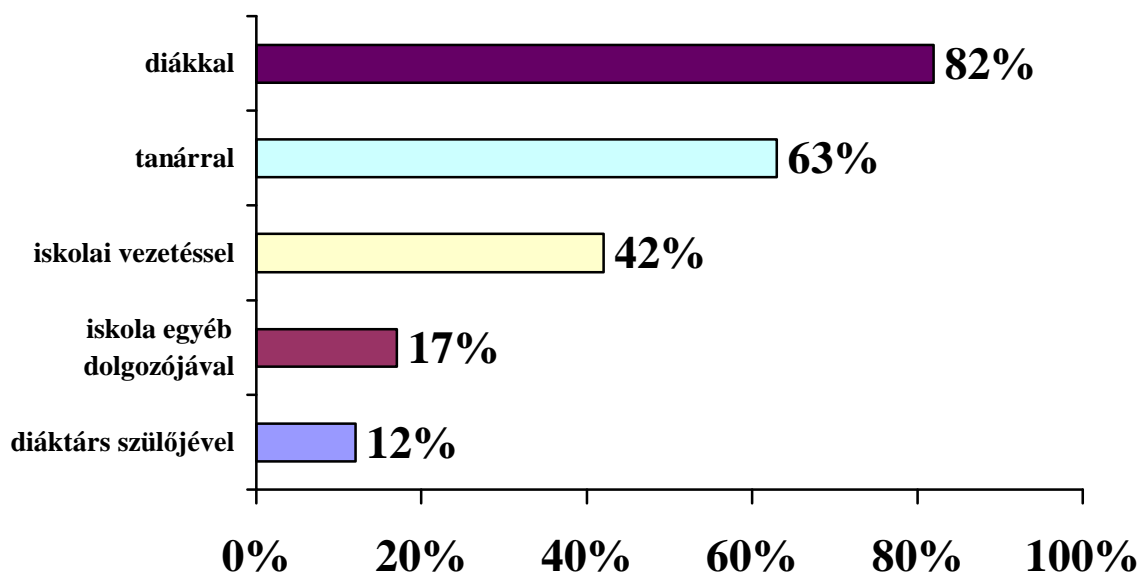
8. ábra: Miért nem járt iskolába?

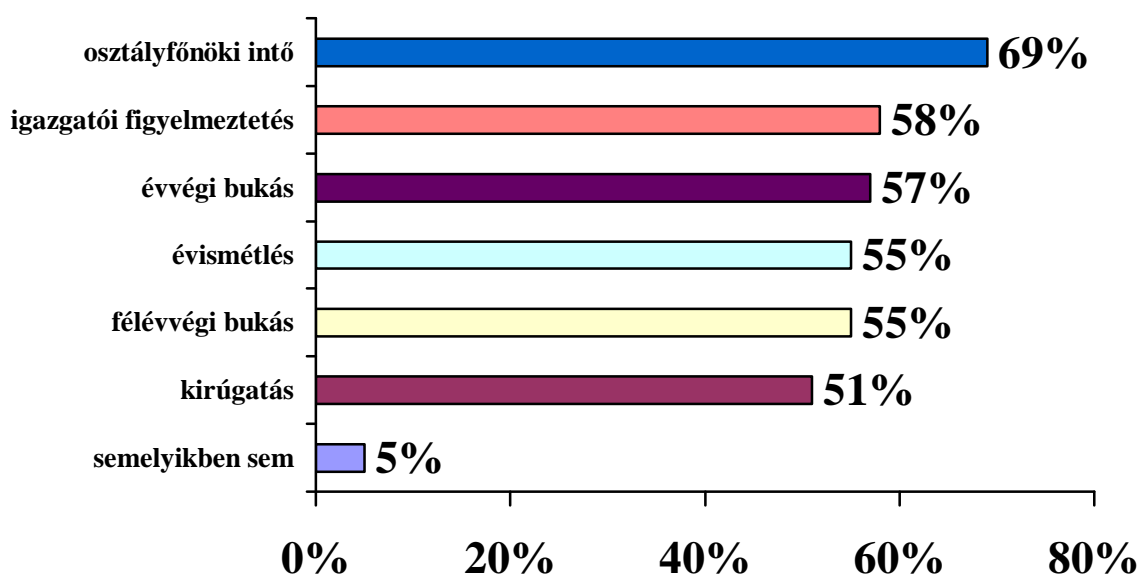
9. ábra: Voltak-e konfliktusai az iskolában?

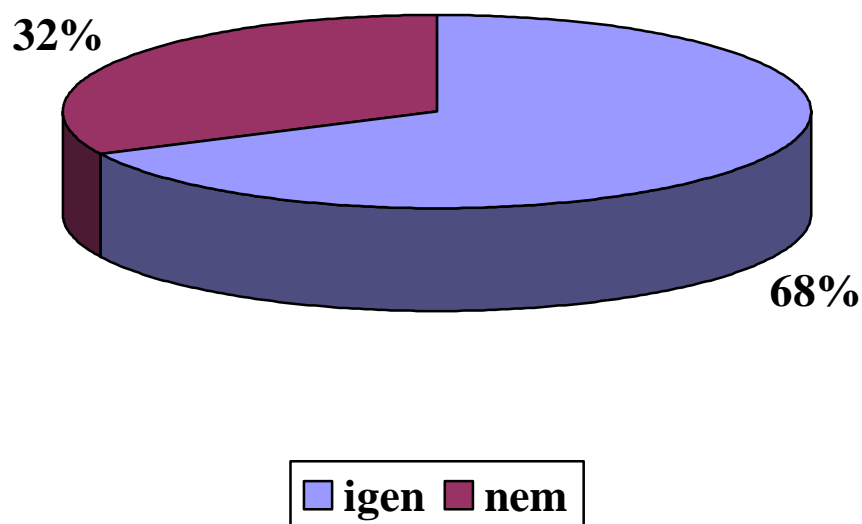
10. ábra: Kivel volt konfliktusa? (Több válasz lehetséges.)

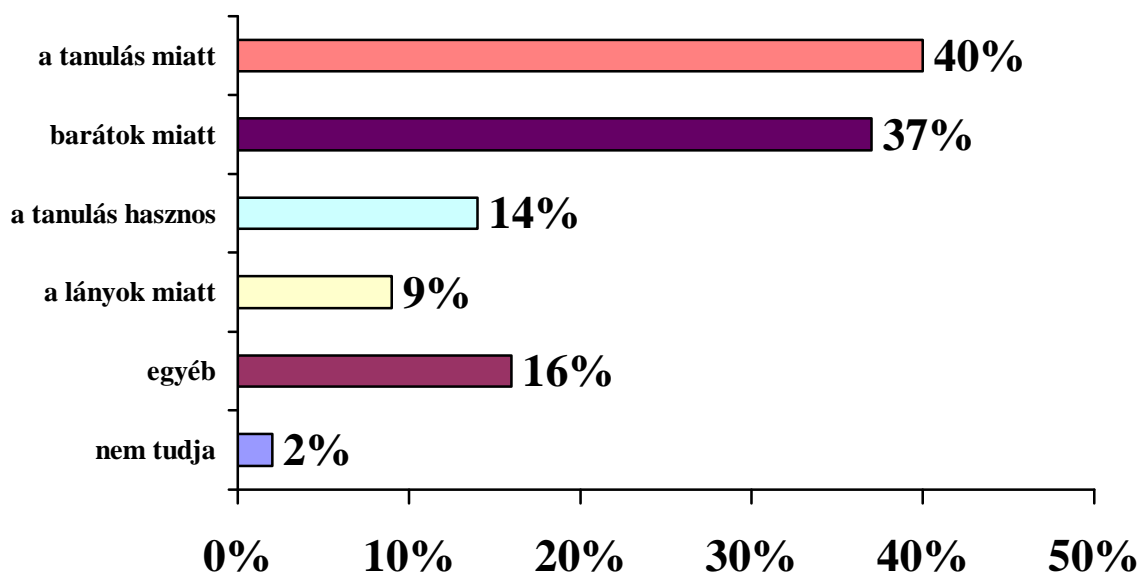
11. ábra: Milyen iskolai eseményben volt része? (Több válasz lehetséges.)

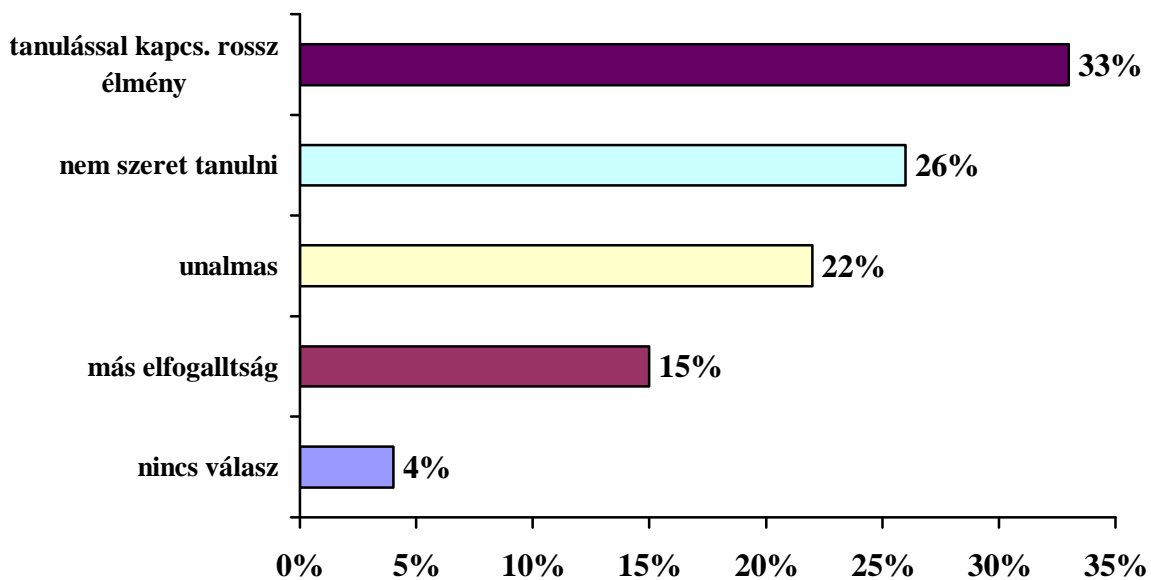
12. ábra: Szeretett-e iskolába járni?

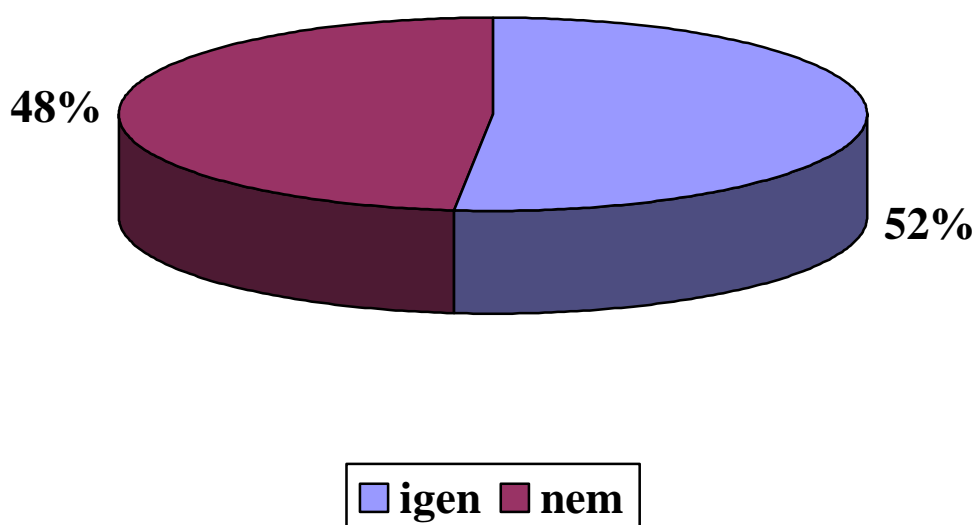
13. ábra: Miért szeretett iskolába járni? (Több válasz lehetséges)

14. ábra: Miért nem szeretett iskolába járni? (Több válasz lehetséges)

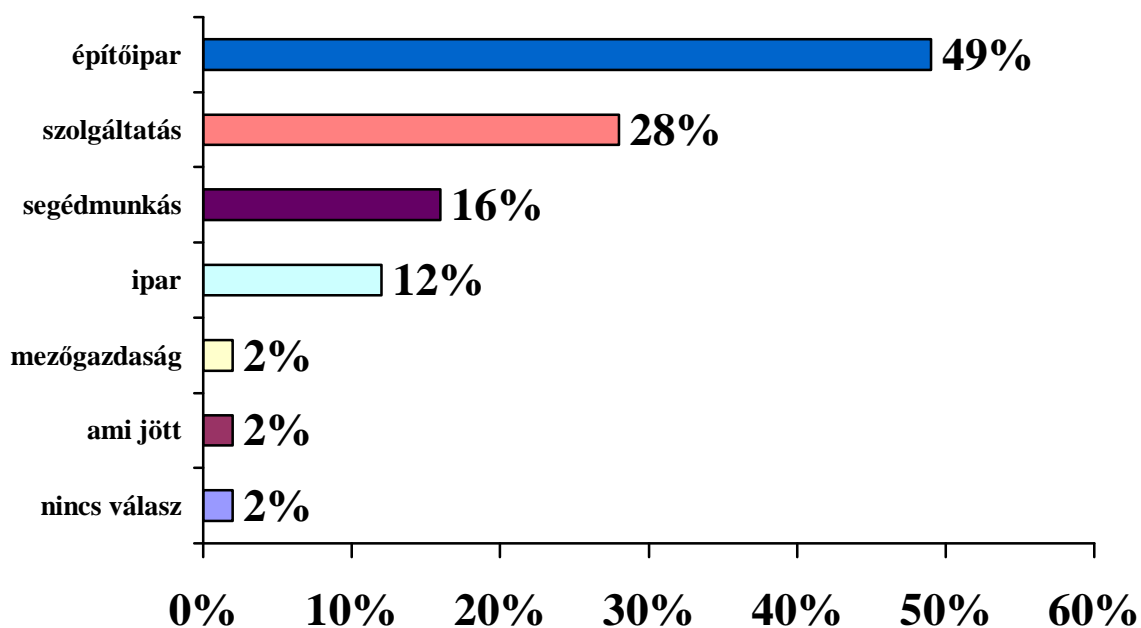

15. ábra: Elfogása előtt közvetlenül dolgozott-e?

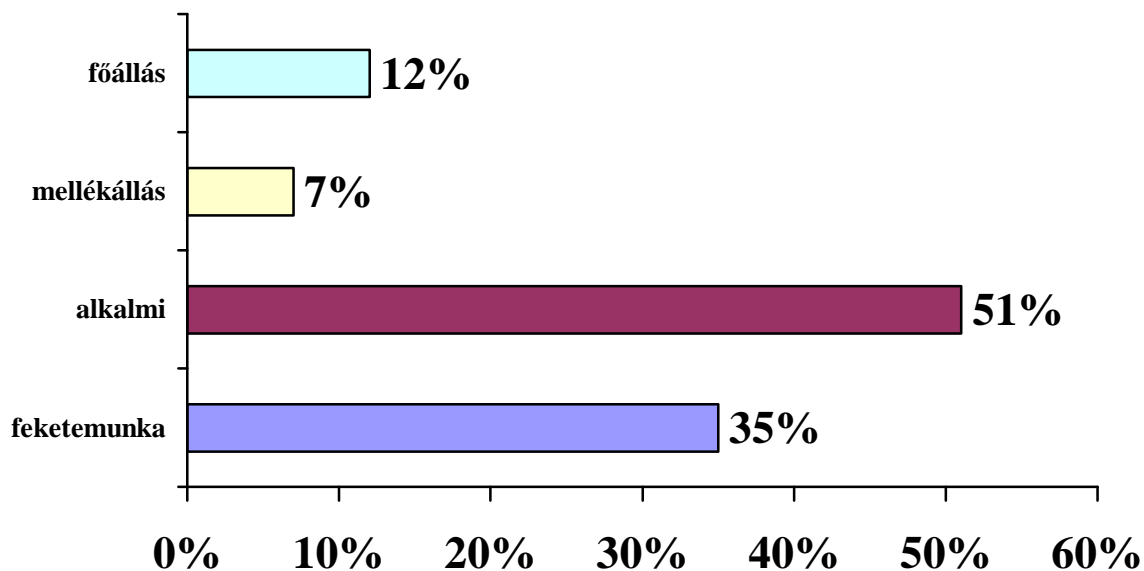

2. tábla: Dolgozott és/vagy tanult-e az elfogás előtt?

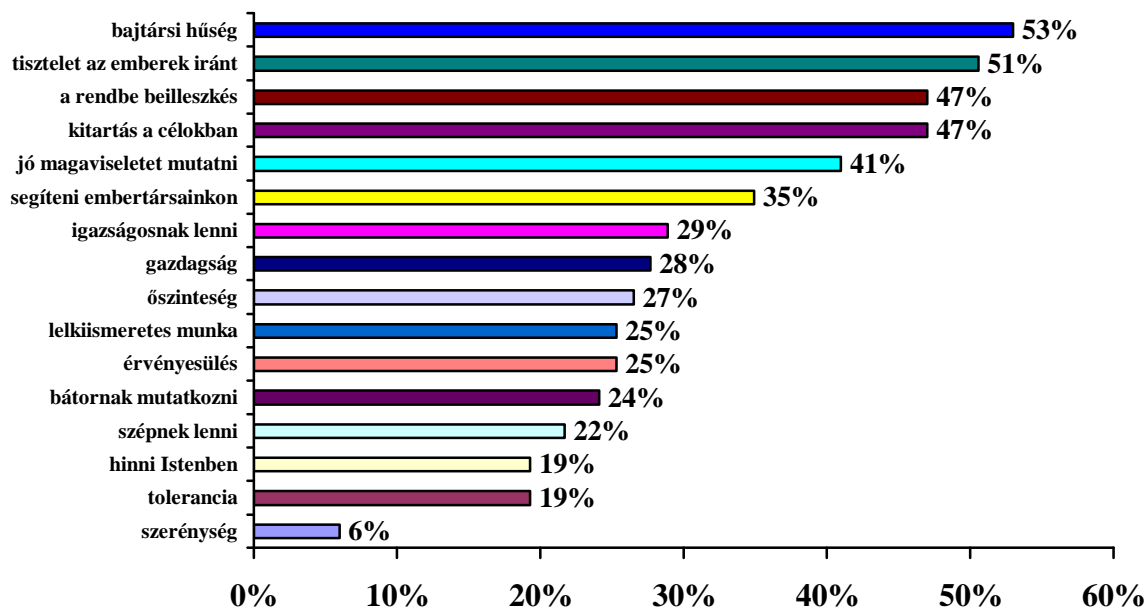
		Mielőtt a mostani bűncselekményéért elkapták, járt-e iskolába?		Összesen
		igen	nem	
Mielőtt a mostani bűncselekményéért elkapták, dolgozott-e?	igen	24,1%	27,7%	51,8%
	nem	21,7%	26,5%	48,2%
Összesen		45,8%	54,2%	100,0%

16. ábra: Mit dolgozott? (Több válasz lehetséges.)

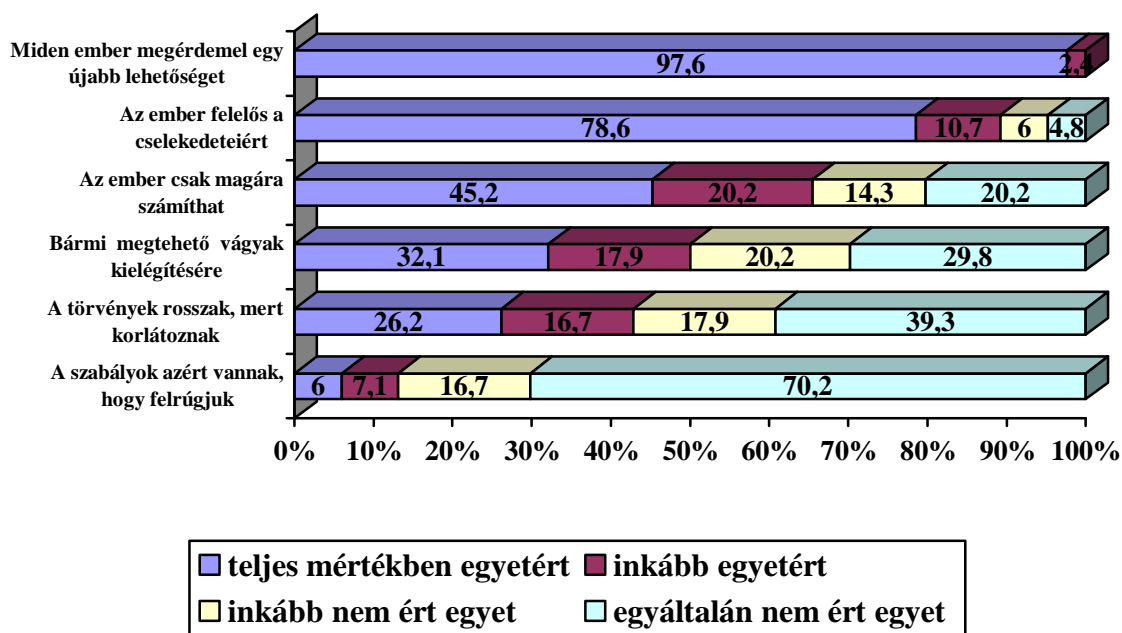
17. ábra: A dolgozók megoszlása munkaviszony szerint. (Több válasz lehetséges.)

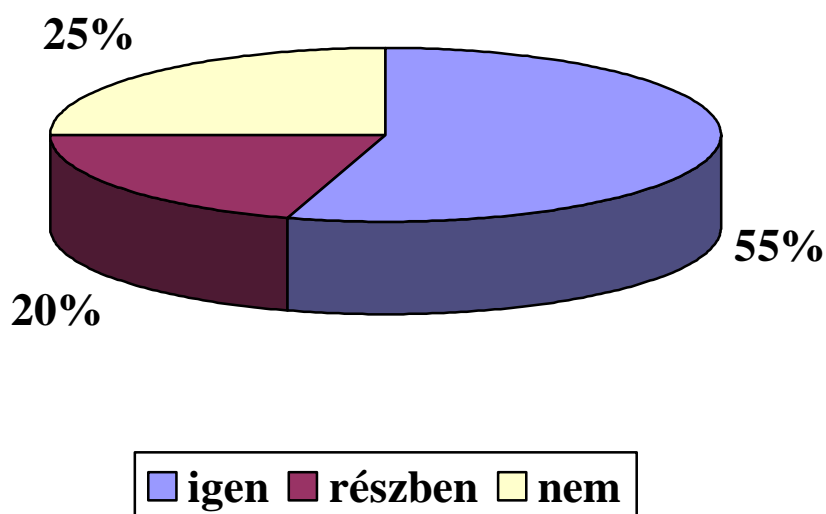
18. ábra: Melyik értékeket tartja a legfontosabbnak? (Legfeljebb öt válasz lehetséges.)

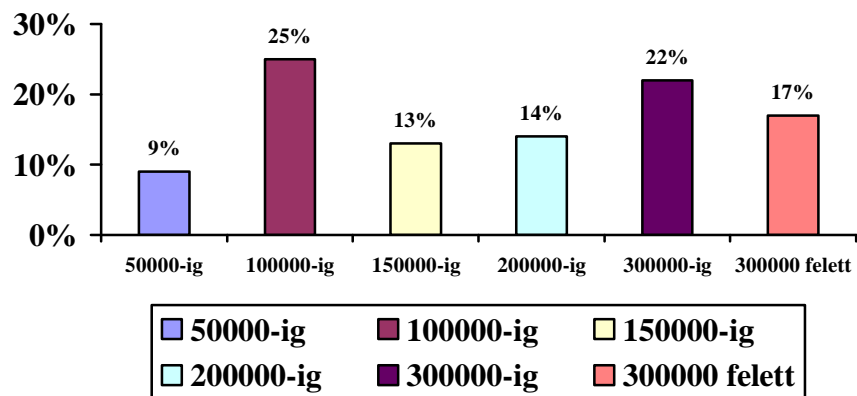
19. ábra: Egyetért-e az alábbi állításokkal?

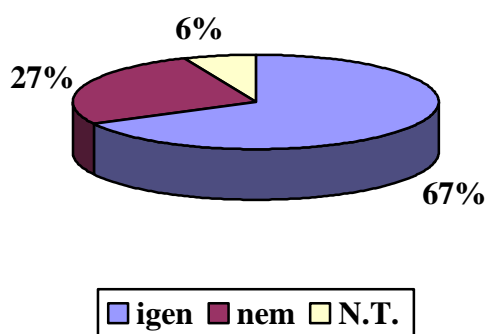
20. ábra: Felelősnek érzi magát, az Ön által elkövetett bűncselekményért?

21. ábra: Mekkora az a nettó havi jövedelem, ami megfelel igényeinek?

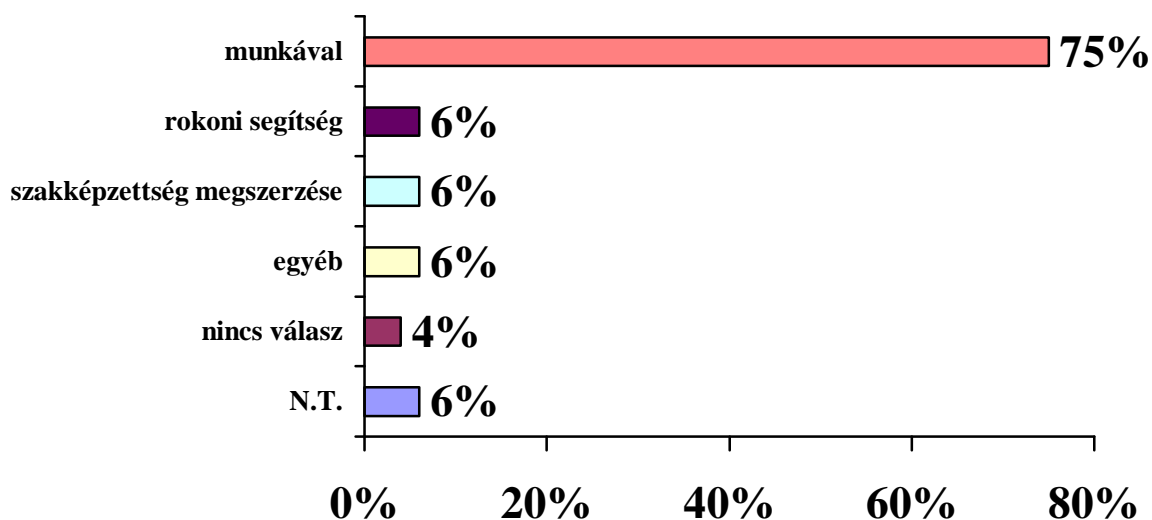
22. ábra: A szabadulása után képes lesz-e erre a jövedelemre legálisan szert tenni?

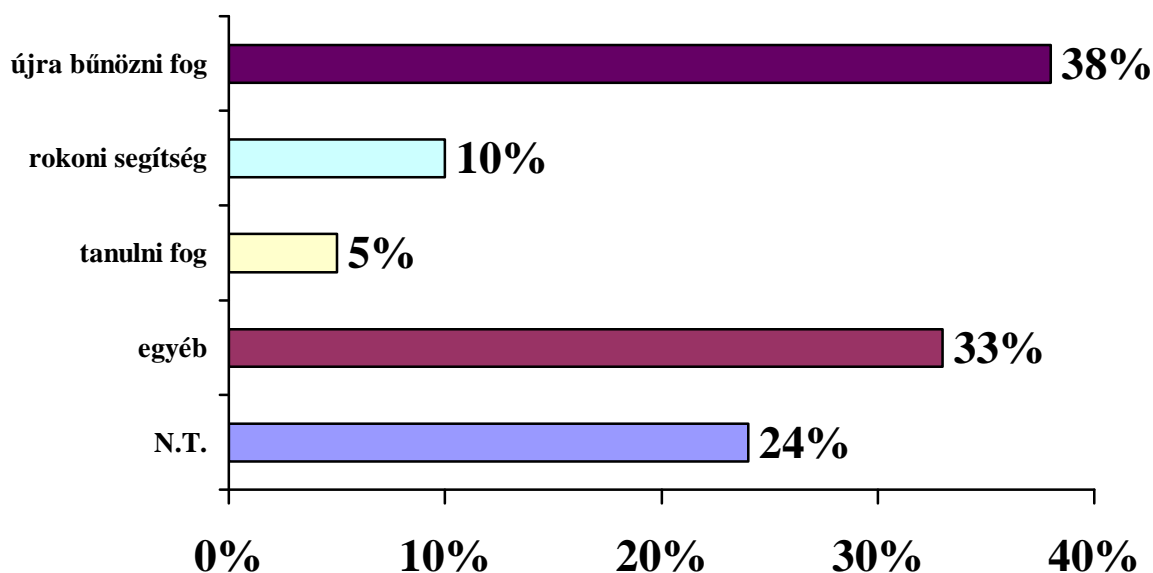
3. tábla: A jövedelemigények és azok legális megszerizhetőségének összefüggése

		Ön szerint szabadulása után képes lesz-e erre a jövedelemre legálisan szert tenni?			Total
		Igen	Nem	NT.	
Véleménye szerint, mekkora az a rendszeres nettó havi jövedelem, ami elégséges az igényei szerinti életvitelhez?	0-50000	100,0%			100,0%
	50000-100000	84,2%	5,3%	10,5%	100,0%
	100000-150000	90,0%	10,0%		100,0%
	150000-200000	54,5%	36,4%	9,1%	100,0%
	200000-300000	58,8%	29,4%	11,8%	100,0%
	300000 felett	30,8%	69,2%		100,0%
Total		67,5%	26,0%	6,5%	100,0%

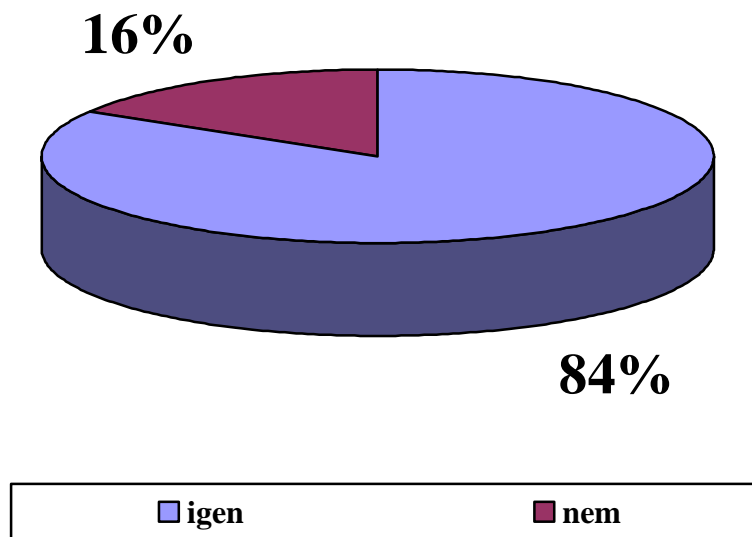
**23. ábra: Milyen törvényes módon tudná megszerezni ezt a jövedelmet?
(Több válasz lehetséges.)**

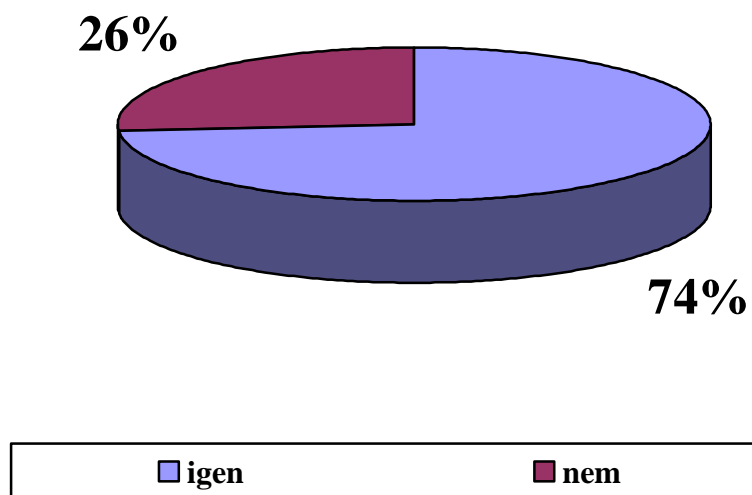
24. ábra: Ha legálisan nem tud ennyit keresni, mit tenné? (Több válasz lehetséges.)

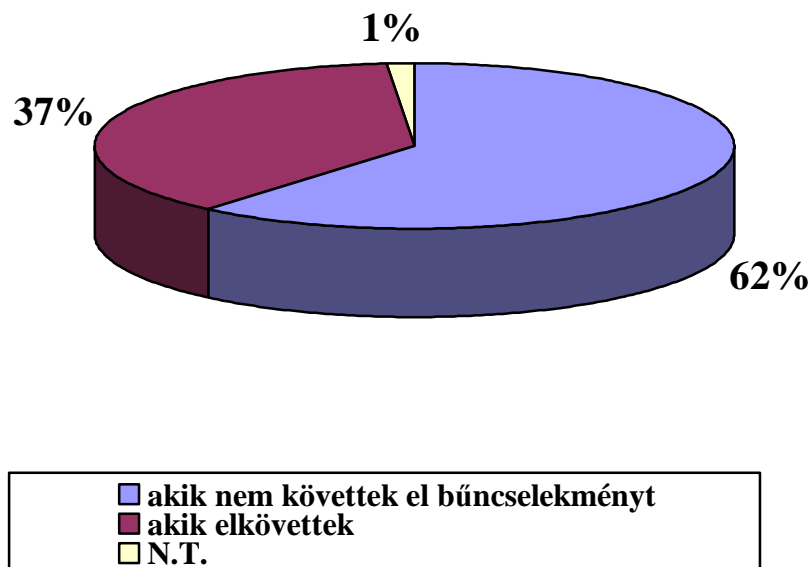
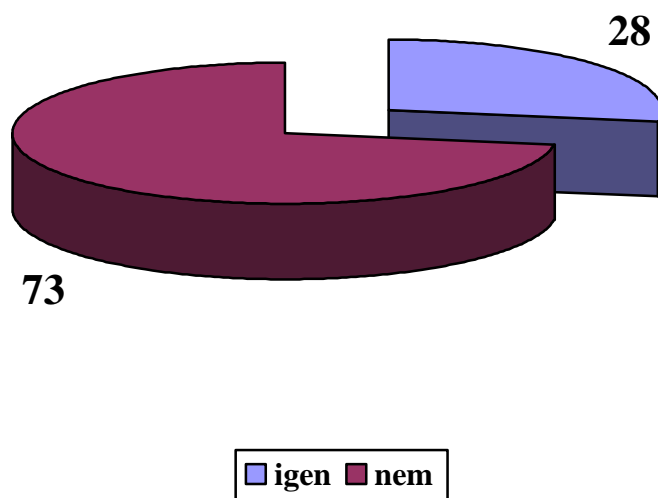

25. ábra: Van-e olyan barátja, aki szembekerült már a törvénnyel?

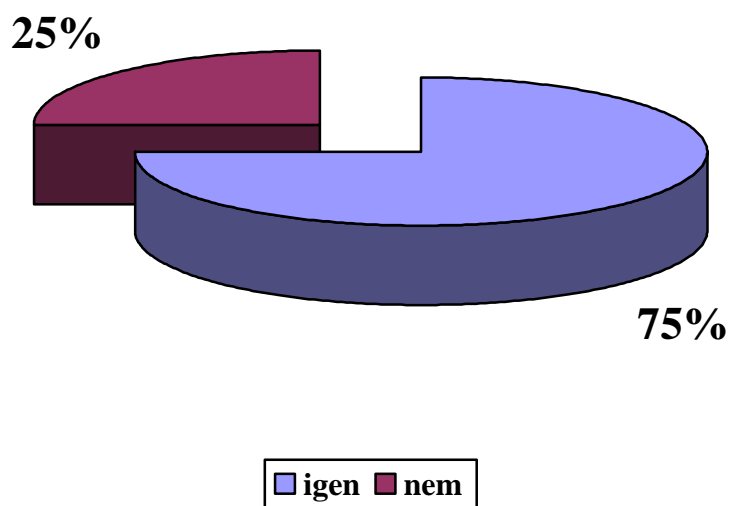

26. ábra: A barátaid közül van-e olyan, akivel együtt követtek el valamilyen bűncselekményt?

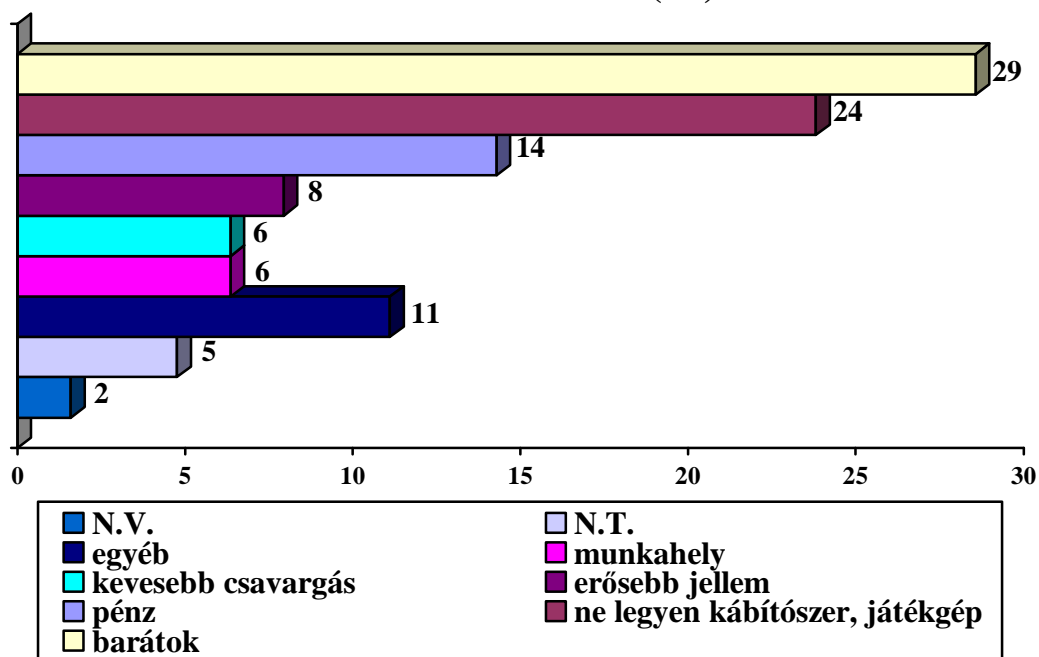

27. ábra: Melyik barátai vannak többen?**28. ábra: Barátai közül van-e olyan, aki rendszeresen látogatja? (%)**

29. ábra: Mit gondol, el tudta volna kerülni azt, hogy bűnismétlő legyen?

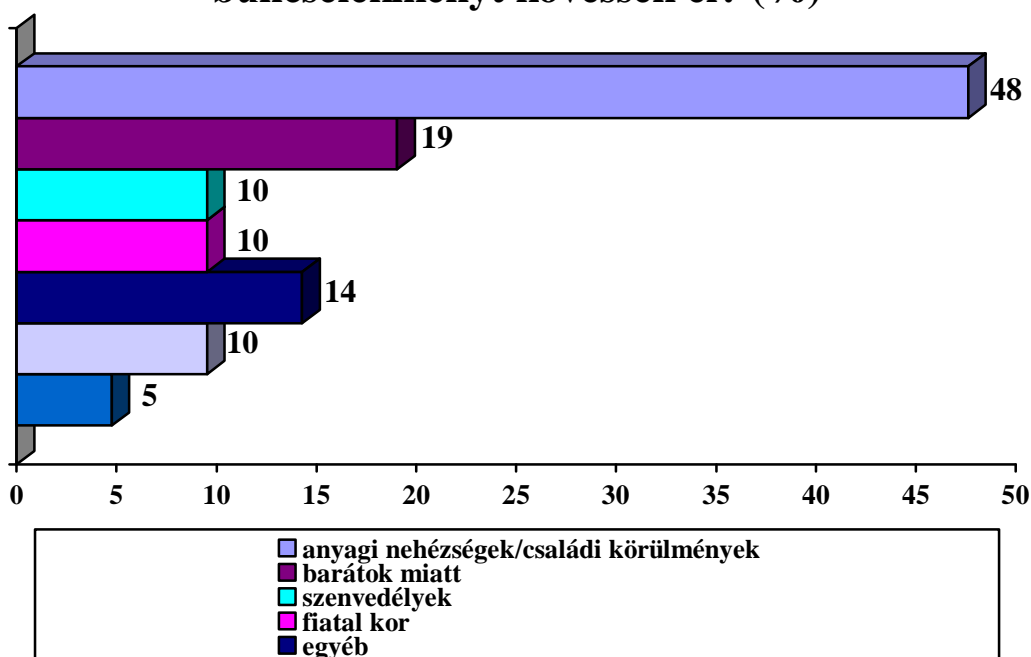

30. ábra: Mire lett volna szüksége, hogy elkerülje a bűnismétlést? (%)

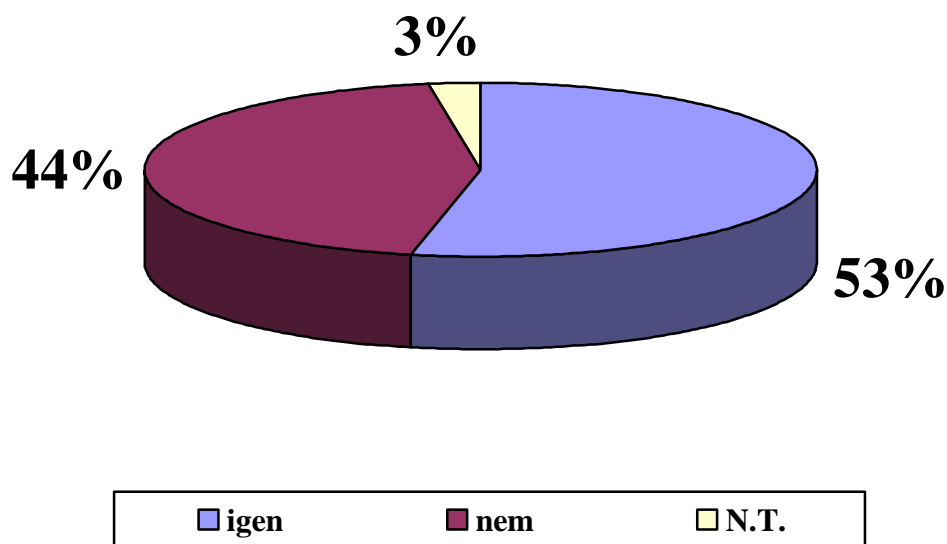
(Azok körében, akik úgy vélik, elkerülhették volna a bűnismétlést)

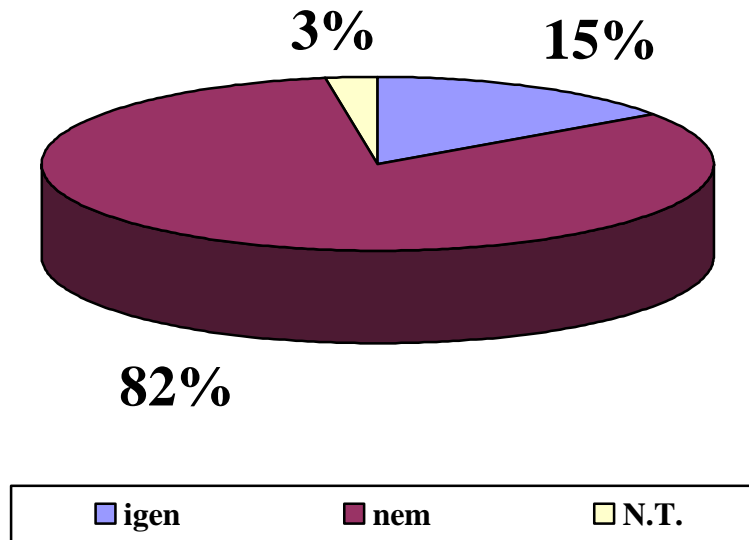
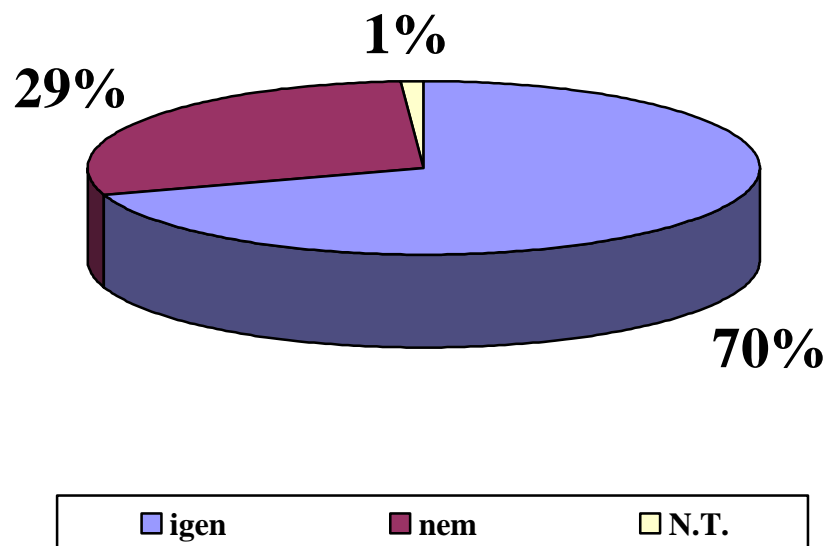
Miért nem tudta elkerülni, hogy újra bűncselekményt kövessen el? (%)

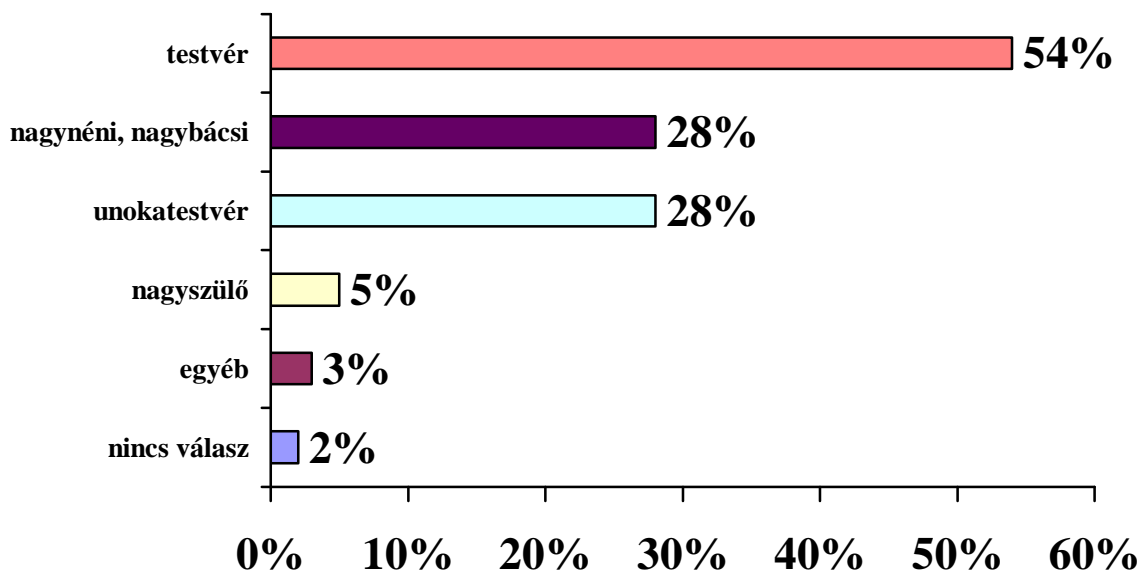
(Azok körében, akik úgy vélik, nem kerülhették volna el a bűnismétlést)

32. ábra: Volt-e édesapja büntetve?

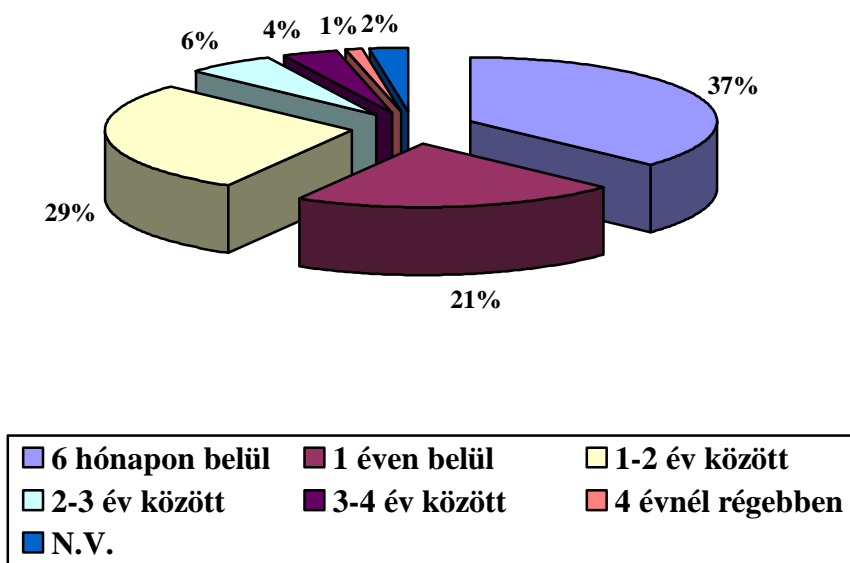

33. ábra: Volt-e édesanyja büntetve?**34. ábra: Van-e a családjában, rokonságban más, aki volt büntetve?**

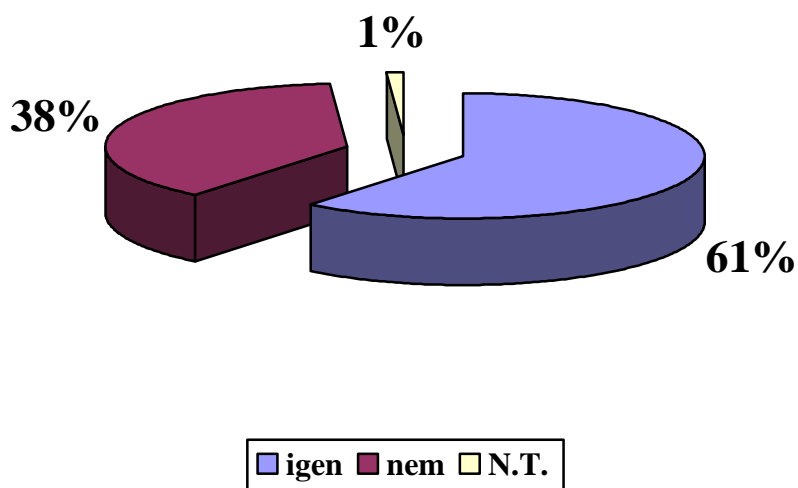
**35. ábra: Melyik egyéb rokona volt büntetve?
(Több válasz lehetséges.)**

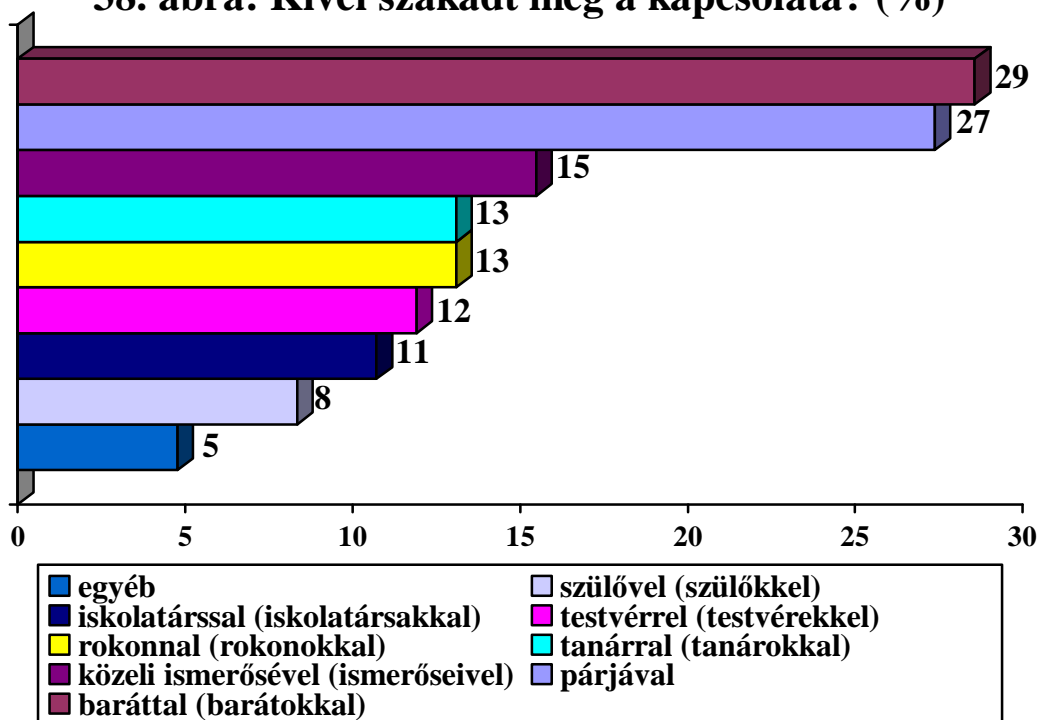
**36. ábra: Mennyi idő telt el a mostani
bűncselekménye és a közvetlenül előtte elkövetett
között?**

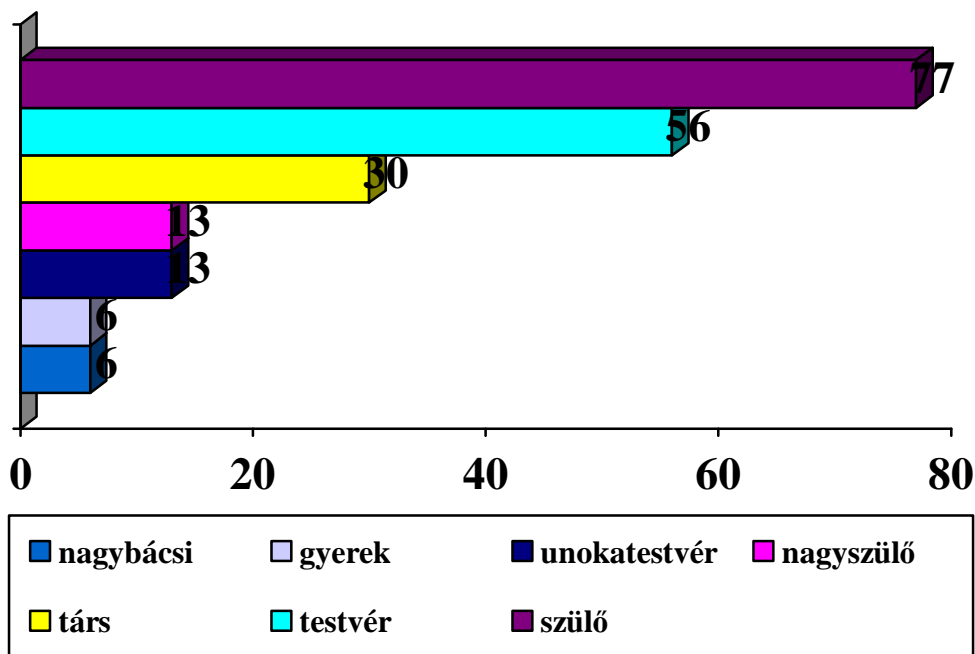
37. ábra: Volt-e olyan személy, akivel a bűncselekménye elkövetése miatt megszűnt a kapcsolata? (%)

38. ábra: Kivel szakadt meg a kapcsolata? (%)

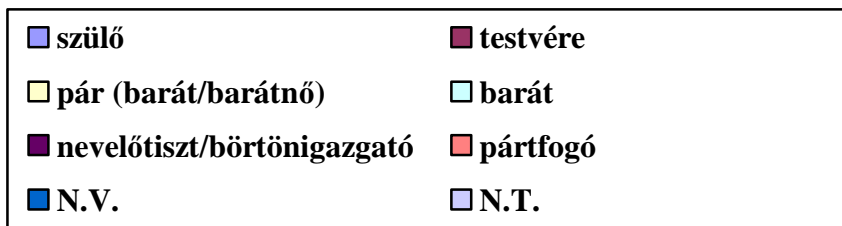
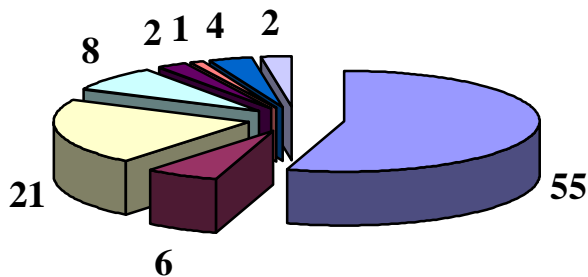
39. ábra: Mely rokonai látogatják? (%)

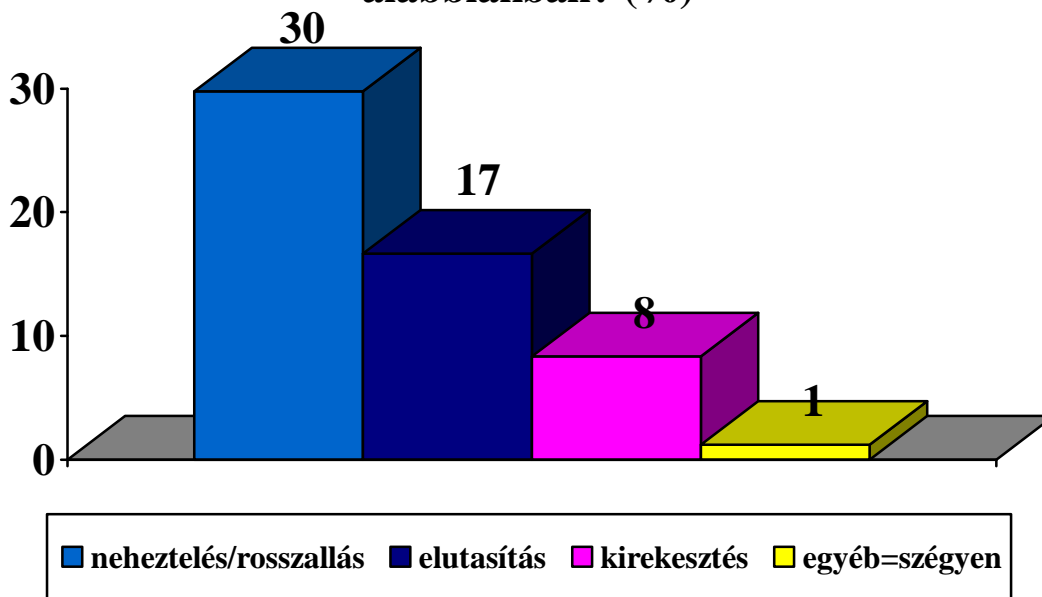
(Azokon belül, akiket egyáltalán látogat valaki.)

40. ábra: Ki az az egy személyt, akire leginkább hallgat a fontosabb kérdésekben és döntésekben?

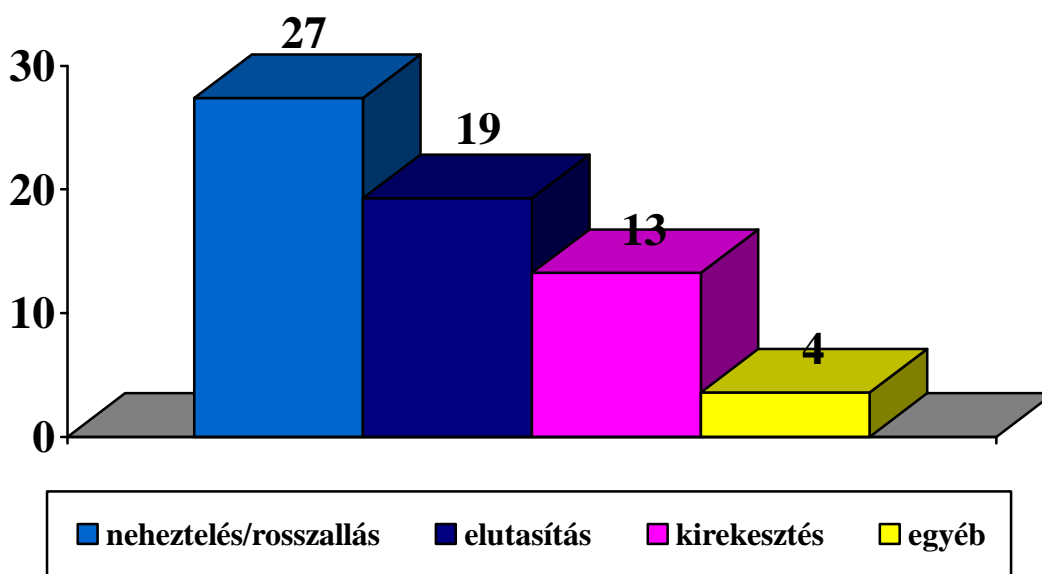
(%)

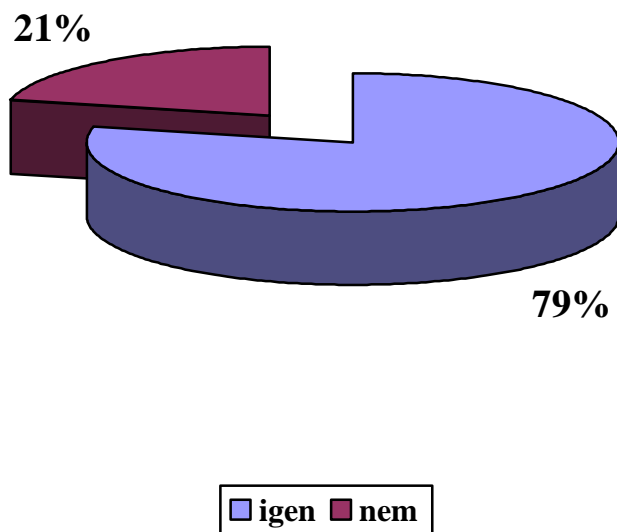
41. ábra: Legutóbbi büntetése teljesítése során részesült-e rokonai, barátaik részéről az alábbiakban? (%)

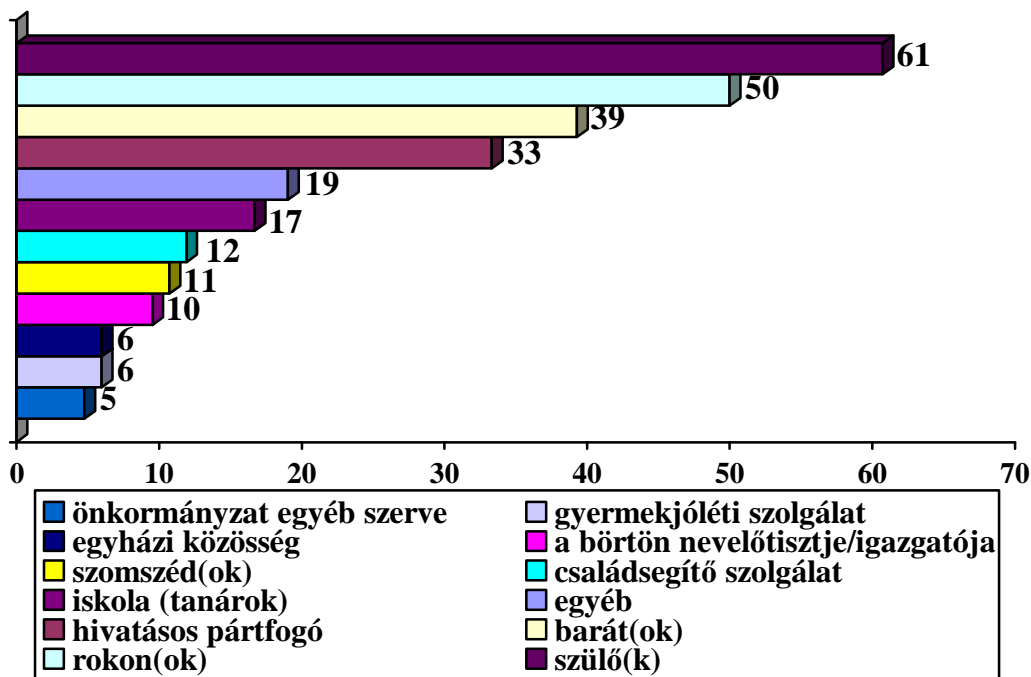
42. ábra: Legutóbbi büntetése teljesítése során részesült-e tágabb környezete részéről az alábbiakban? (%)

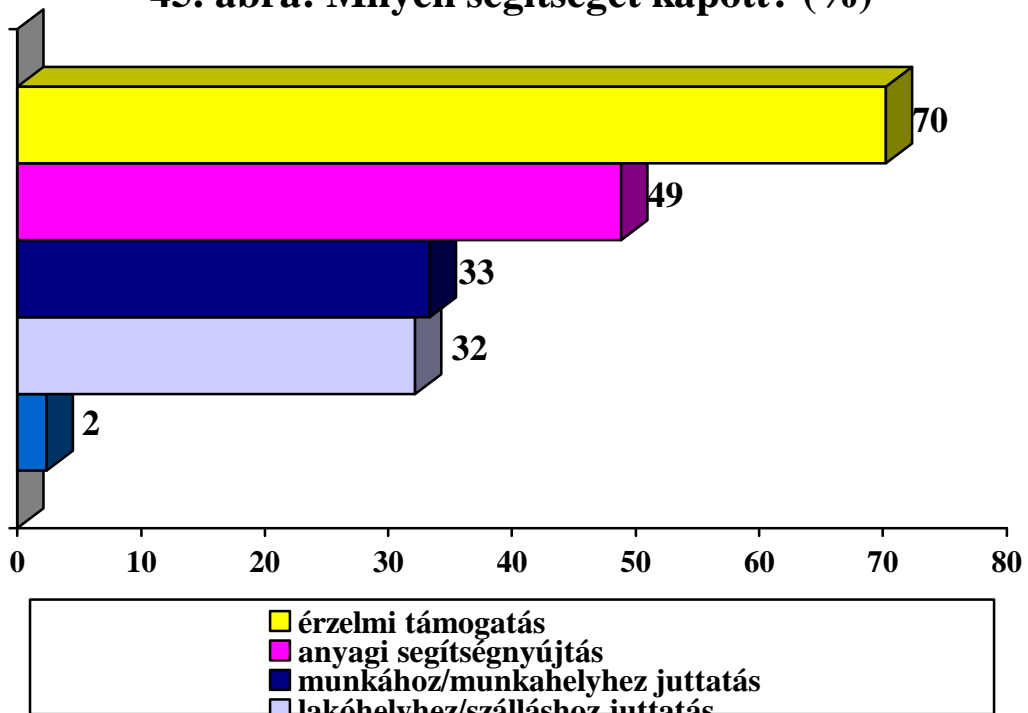
43. ábra: Legutóbbi büntetése során, próbált-e segíteni valaki visszailleszkedi a normális életbe?

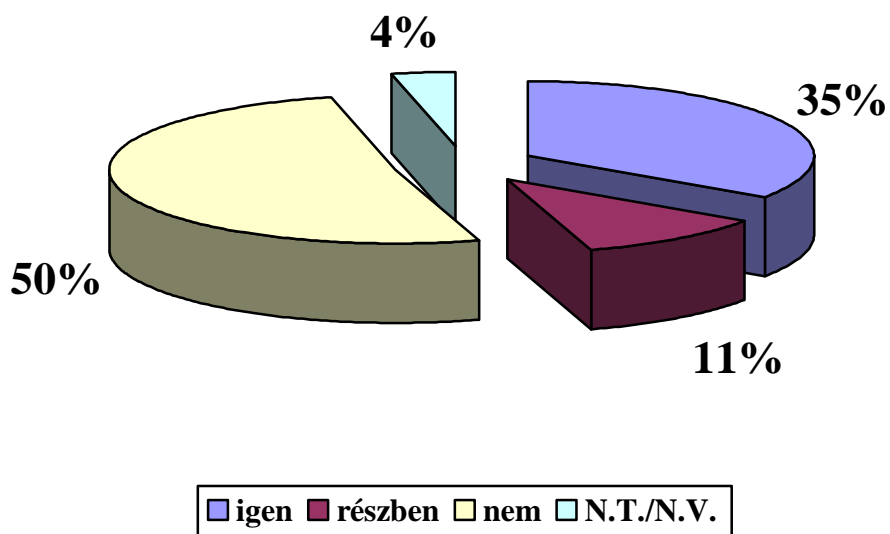
44. ábra: Kitől kapott segítséget (%)

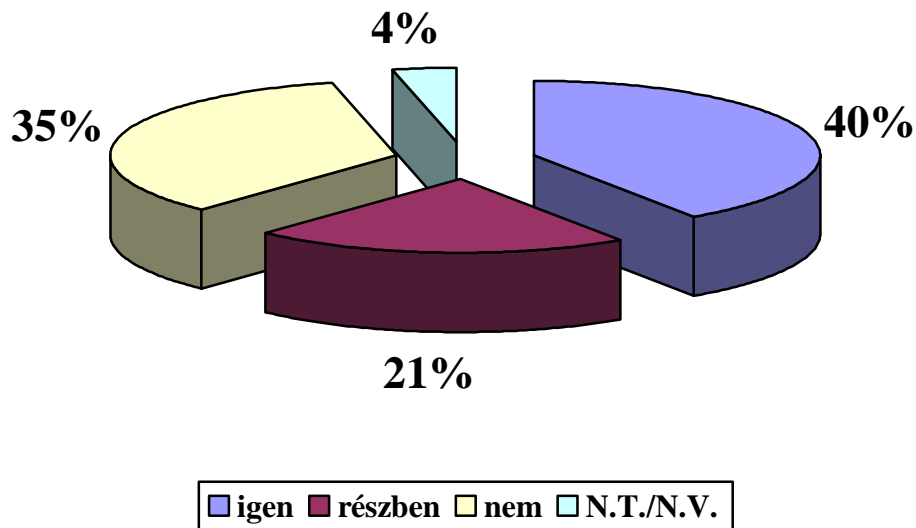
45. ábra: Milyen segítséget kapott? (%)

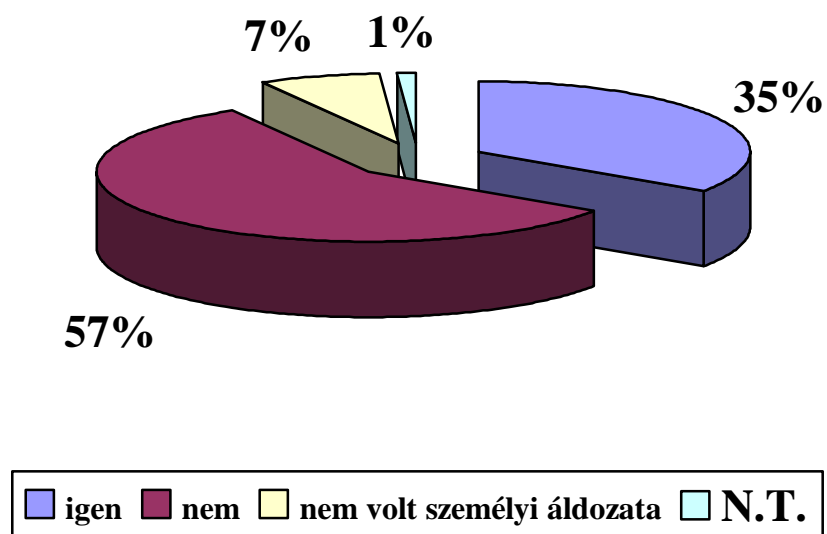
46. ábra: Igazságosnak érzi-e, az Önre kiszabott büntetést? (%)

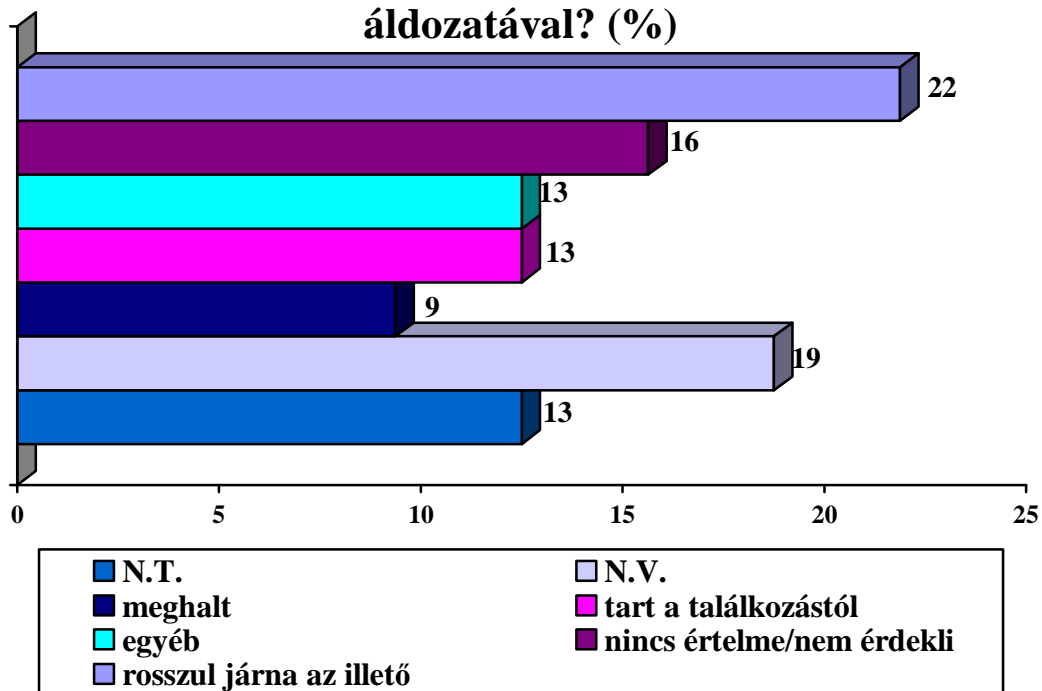
47. ábra: Véleménye szerint, megérdemelte az Önre kiszabott büntetést? (%)

48. ábra: Érez-e szánalmat az áldozat/áldozatok iránt? (%)

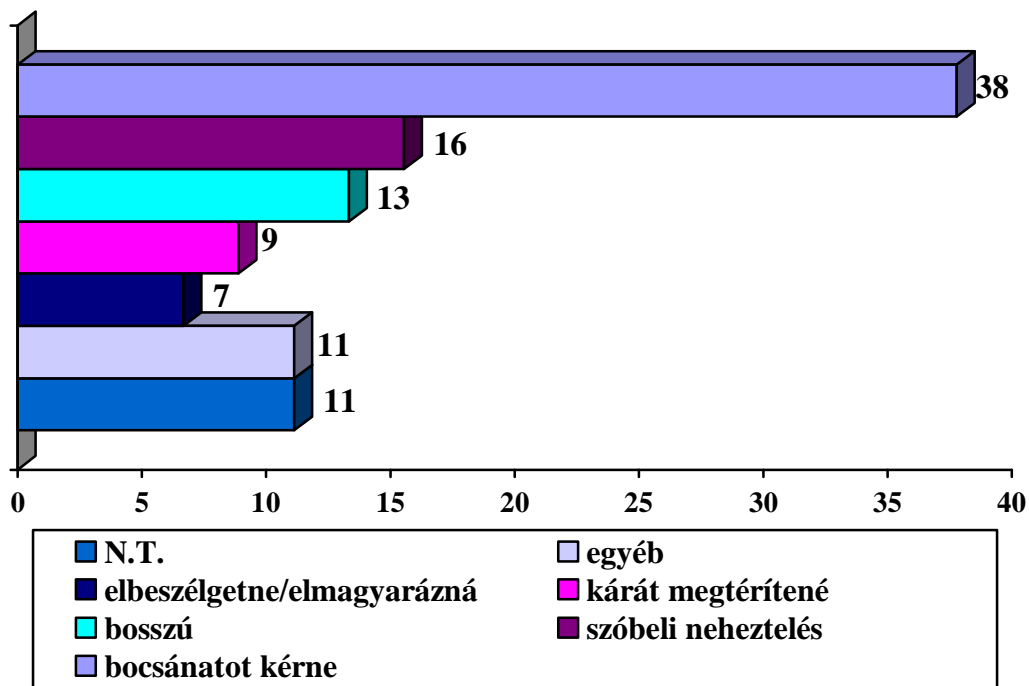

49. ábra: Miért nem találkozna szívesen az áldozatával? (%)

(Azok körében, akik nem találkoznának.)

50. ábra: Mit mondana áldozatának? (%)

(Azok körében, akik találkoznának.)

*Rosta Andrea: Tudományos Közlemények***Recenziók, kritikák**

Deviációk

Valóság. 1998/10. pp.100-108.

A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása

Belügyi Szemle. 1999/3. pp.120-122.

Írások a korrupcióról

Valóság. 1999/12. pp. 91-95.

Utcasarki társadalom

Belügyi Szemle. 2000/7-8. pp.159-162.

Egyetemi tankönyv-nemcsak egyetemistáknak: Kriminológia

Magyar Jog. 2001/12. pp. 752-754.

Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy Britanniában a 90-es években

Jogtudományi Közöny. 2001/11. pp. 494-496.**Szakcikkek**

Fiatalkorú bűnözés Zala Megyében

Doktoranduszok Fóruma. Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa. Miskolc, 2000. pp.125-134.

A büntetőjogszociológiai iskola hatása a fiatalkorúak büntető jogszabályozására

Gyermekvédelem – nevelőközösségek. 2000/1-2. pp. 72-97. FICE Kiadványok, Budapest.

Gyermekkorú bűnelkövetők

Család – gyermek – ifjúság. 2001/6. pp. 17-25.

A fiatalkori bűnözés etiológiája a kriminológiai elméletek tükrében

Család – gyermek – ifjúság. 2005/1. pp. 7-23.

A fiatalkori bűnözés megelőzése, avagy a fiatalkorú bűnismétlők kriminálpszichológiai vizsgálata

BMK Kiskönyvtár 2. Biztonságos Magyarországért Közalapítvány kiadványa (Tanulmányok II.). pp. 276-393. Budapest, 2005. december.**Közlésre elfogadva:**

A fiatalkori kriminalitás megelőzésében szerepet játszó fontosabb legújabbkori nemzetközi dokumentumok (szakcikk)

Család – gyermek – ifjúság.

A bűnmegelőzés elmélete (könyv)

Loisir Kiadó Kft. – Pázmány Társadalomtudomány sorozat.

Társadalmi devianciák (tankönyv)

Loisir Kiadó Kft. – Pázmány Társadalomtudomány sorozat.

Összefoglaló

Rosta Andrea *A fiatalkori bűnözés és bűnmegelőzés* című Ph.D. értekezése a következő **kutatási célok**at fogalmazta meg:

1) A hazai fiatalkori kriminalitás jelenségének helyzetelemzését adja. Így került sor az adott korosztály kriminalitásának morfológiai és etiológiai elemzésére.

2) A bűnözők tevékenységének visszaszorítására, megelőzésére, megakadályozására szolgáló intézményrendszereket bemutassa. Itt került sor: a bűnmegelőzés alapelveinek, céljainak felmutatására, a rendelkezésre álló modellek, továbbá a bűnmegelőzés hazai történeti alakulásának bemutatására, a jelenleg érvényben lévő bűnmegelőzési gyakorlat és intézményháló értékelésére. A dolgozat kitért a hazai érvényben lévő bűnmegelőzési rendszer, illetve a bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának bemutatására úgy, hogy közben vizsgálat tárgyává tette a témában mutatkozó nemzetközi szervek elvárásait, az irányadó jogi normákat, valamint a nemzetközi gyakorlatot. A bűnözést megelőző, visszaszorító intézmények vizsgálata témakörében került sor a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi szabályozás történeti áttekintésére (a büntetőjogot, mint a bűnözés megelőzésére irányuló állami intézkedések sajátos csoportját értelmezzük). E körben tértünk ki a nemzetközi, különösen a hazai rendszertől eltérő megoldások feltárására.

3) A fiatalkorú bűnelkövetők keményebb magját jelentő bűnismétlő (visszaeső) bűnözőkről képet adjon. Ennek keretében egy empirikus, szociológiai adatfelmérésen alapuló börtön vizsgálatra kerül sor, a tököli és a szirmabesenyői fiatalkorú bűnismétlő elítéltek körében.

A kutatás eredményei

1) Nincs egzakt megfogalmazása a bűnmegelőzésnek, e fogalom, illetve a prevenció céljai tekintetében is, a hazai szakírók között vélemény eltérések találhatók. Ráadásul a definíciós problémákon túl a bűnmegelőzés különböző típusainak átláthatóságát nehezíti az is, hogy a különböző szerzők és szakemberek mást értenek a bűnmegelőzés ugyanazon válfaja alatt, illetve azonos fogalommal illetnek eltérő jelenségeket, továbbá a kategóriarendszerek összecsúsznak és átfedik egymást, mindezek kétségessé teszik a bűnmegelőzés hatékonyságát is. A bűnmegelőzés elméleti kérdései köréből talán ez a legtisztázatlanabb terület, ami annál inkább aggályos, mivel a mindenkor bűnmegelőzési stratégia és eszközrendszer kidolgozása ezen alapszik.

2) A magyarországi '90-es évek elején bekövetkezett rendszerváltozás felgyorsította mind az állami, mind a közéleti (egyéni) bűnmegelőzési aktivitást. E mögött két hajtóerő áll, egyfelől a rendszerváltás után bekövetkező kriminális fertőzöttség soha nem látott növekedése, másfelől a nemzetközi trendhez (nemzetközi intézmények, szervek, jogi normák, elvárások stb.) való csatlakozás szükségessége. A bűnmegelőzés hazai rendszerét áttekintve, összehasonlítva a nemzetközi megoldásokkal, elmondható, hogy a magyar fejlődés iránya követi az európai bűnmegelőzési intézményrendszerek kialakult rendjét. Hazánk, a „*Társadalmi Bűnmegelőzési Nemzeti Stratégiája*” dokumentumban deklarált elvekkkel felzárkózott az eu-kompatibilis bűnmegelőzéssel rendelkező országok közé, ugyanakkor végrehajtására nem minden esetben áll megfelelő anyagi és szakmai tőke rendelkezésre. Továbbá még mindig nem érezhető a bűnmegelőzés társadalmi közügyé válása.

3) A büntető igazságszolgáltatás a bűnmegelőzés speciális része, amennyiben a nevelés, a reszocializáció, illetve a reintegráció, - mint a prevenció fontos eszközei - részét képezik a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerének, mind külföldön, mind idehaza. A bűnözés csökkentése és a bűnmegelőzés tekintetében az előbbi intézmények működése, mintegy speciális feladatokat ellátó kiegészítői a társadalmi bűnmegelőzésnek. Feladatukat - a bűncselekményeket elkövetők felkutatásában, és a társadalmi felelősségrevonásukban – semmi és senki sem pótolhatja, így munkájuk hatékonysága, illetve az ahhoz kapcsolódó eszközök, lehetőségek különös odafigyelést érdemelnek.

4) A fiatalkori kriminalitás megelőzésének hagyományos és speciális eszköze a büntetőjogi felelősségrevonás. A fiatalkorúak büntetőjogának fejlődésében, egy trend kezd kirajzolódni a legtöbb európai országban, beleértve hazánkat is. E jog-közelítések mögött ott munkálkodnak a különböző, a fiatalkorúak büntetőjogával kapcsolatban hozott nemzetközi egyezmények és ajánlások, illetve az ezekhez történő csatlakozások. A hazai joganyagot elhelyezve a nemzetközi trendbe, elmondható, hogy a magyar szabályozás alapjaiban megfelel a nemzetközi elvárásoknak, a nemzetközi ajánlásoknak, és többé-kevésbé az egyes nemzeti jogoknak. A fiatalkorúakra vonatkozó hatályos joganyag vizsgálata azt tükrözi, hogy megvalósul a fiatalok felnőttektől eltérő kezelése, a nevelési szempontok és a speciálprevenció elsődlegessége, a szabadságelvonás végső jellege, és érvényesülnek bizonyos garanciális jellegű normák is. A gyakorlati megvalósíthatóság feltételei már korántsem ilyen kedvezőek. Egyfelől a fiatalkorúakra vonatkozó szankciórendszerünk nem olyan gazdag, mint ahogy a külföldi joganyagok elemzésénél láthattuk, így korlátozottabb a hazai igazságszolgáltatást nyújtók lehetősége arra, hogy a fiatalkorúak „mindenek felett álló érdekét” szem előtt tartsák, kisebb a felnőttekre irányadó szabályokhoz képest az eltérés. Szűk az alternatív szankciók köre, a diverziós eljárások lehetősége. Másfelől a személyi és tárgyi feltételek sem adódtak olyan mértékben, hogy a nagyobb differencia és a szakszerűség minden szinten igényelt követelményét teljesítsék. Általában elmondható, hogy a deklarált célok széles körű gyakorlati megvalósításának gátja a nem megfelelő számú alternatív szankciók léte, valamint a nem kielégítő intézményi háttér.

5) A hazai kriminológusok valamint a büntető-jogtudomány teoretikusai, továbbá a gyakorlati szakemberek (az ügyészi, bírósági területek képviselői) bűnmegelőzési prioritásai között, kevésbé jelenik meg a veszélyesebb bűnelkövetői réteg. (Ennek még az sem mond ellent, hogy a „Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájában” a visszaesők, kiemelt beavatkozási célcsoportként fogalmazódnak meg.) A hazai kettős nyomtávú büntetőpolitika alakulásával/kialakulásával a bűnelkövetők súlyosabb esetei kikerültek az elméleti és nemegyszer gyakorlati szakemberek érdeklődése köréből. Bűnmegelőzésükkel kapcsolatos tennivalók jobbára a büntetés-végrehajtás területén történik, a rájuk vonatkozó más elbánás elve (prevenciójukat szem előtt tartva) teljesen hiányzik a hazai rendszerből.

Az empirikus kutatás eredményei:

1) A megkérdezett bűnismétlő fiatalkorúak fele gyermekkorú elkövetőként kezdik meg életútjukat. Esetükben maga a bűnismétlés, és mindenekelőtt adott elkövetőknél a visszaesés ténye a korai fiatal években, önmagában feltételez egy lassan formálódó bűnözői karrier kialakulását, amelynek kezdő állomása a gyermekkorban elkövetett normasértés.

2) Igazolást nyert az a feltevés, hogy a bűnismétlő fiatalkorú bűnözők többségére jellemző a társadalmi munkamegosztásból való kimaradás. Ez jelenti – a bekerülés előtti időszakra

jellemzően – mind az iskolai teljesítésben jelentkező lemaradást, a tanulmányok idő előtti, korai befejezését, mind a foglalkozásra való kiképzés hiányát, mind a munkanélküliséget.

3) Az igazolt hipotézisek közé tartozik az, amely szerint a visszaeső fiatalkorú bűnözők esetén rendszerint kimutatható egyfajta hibás erkölcsi-értékrendbeli állapot, amely kimutatható a társadalmi magatartásszabályok és követelmények iránt fennálló érzelmi-értelmi érdektelenség megnyilvánulásában, illetve a társadalmi valóság hibás észlelésében.

4) Kutatásunk alátámasztotta azon korábbi kutatások vizsgálati megállapításait, amelyek a bűnelkövetés, illetve a szociális minta közti összefüggést igazolta. A mi visszaeső fiatalkorú bűnelkövetőinknél is nagyobb részt kimutatható volt a kortárs csoportok elégtelensége, illetve a családi mintában kimutatható kriminális jelleg, amelyek – feltételezhetően, és a fiatalkorúak vallomásai szerint is - alapját adták adott személy társadalmi beilleszkedési zavarának, bűnelkövetői magatartásának.

Summary

The PhD dissertation titled **Juvenile Delinquency and Crime Prevention** written by **Andrea Rosta** drafted the following aims:

1) It gives a picture of the Hungarian juvenile delinquency.

Thus there is a morphological and an aetiological analysis of the particular age-group.

2) It presents institution systems whose duty is to force back, prevent and impede criminal acts. It presented the aims and principles of crime prevention, the available models, and the national history of crime prevention, also valuing the current crime prevention in practice and the institutional chain. The dissertation dealt with the current national crime preventional system and presented the national strategy for crime prevention in a way that it observed the regulations created by the international organs, the standard legal norms and the international practice. Under the heading of crime preventional and repressive institutions, the thesis shall discuss the history of penalty rules connected to juveniles (the criminal law will be explained as a particular set of state regulations related to crime prevention). Meanwhile it was the aim to unfold the international solutions, especially the ones which are differing from the national ones.

3) It gives a picture about the most problematic juvenile offenders, namely the ones with a criminal record, also known as recidivists.

Thus it all led to an empirical and sociological, data-based observation carried out in prisons, among the juvenile convicts in the prisons of Tököl and Szirmabesenyő.

Findings of the research

1) There is no exact concept about crime prevention, in fact, there are differences among the experts' opinion about the concept and the aims of prevention.

Moreover, besides the definition problems, the various types of crime prevention cannot be seen through easily because different authors and experts have different ideas about the same kind of prevention and they apply the same concepts for diversive phenomena. Additionally, the system of categories are overlapping with each other, and it all makes the efficiency of crime prevention doubtful. It is probably the most unclear area among the theoretical questions of crime prevention, which is especially over-scrupulous as the creation of the current crime preventional strategy and device system are based on this.

2) Due to the Hungarian change of regime at the beginning of the 1990's, both the state and the public (individual) crime prevention activities were accelerated. There were two driving forces behind this situation, on one hand it was related to the unbelievable growth of criminal contamination; on the other hand, it was the necessity of joining international trends (international institutions, legal norms and expectations, etc.). Looking through our national crime preventional system, comparing it to the international solutions it can be declared that the direction of the Hungarian development follows the evolved order of the European institution systems in crime prevention. Our country has reached other countries with EU appropriate crime prevention by the principles declared in the document of the „National Strategy for Crime Prevention in Society”, however, there is not enough financial and professional

capital in many of the cases. Furthermore, it is still not noticeable that crime prevention has turned into a public affair.

- 3) The criminal administration of justice is a special part of crime prevention, unless education, resocialising and reintegration, as the important factors of prevention, are part of the juvenile judiciary system both abroad and in our country. The decrease of criminal acts cannot be neglected in connection with crime prevention, neither can the institutions be missed, which are part of the social crime prevention by fulfilling special tasks. Their work in searching for perpetrators and holding them responsible cannot be replaced by anything or anybody, therefore the efficiency of their work and the equipment used by them need special attention.
- 4) The traditional and special device of juvenile crime prevention is calling somebody to account for their acts. There is a trend outlining in the development of juvenile criminal law in most of the European countries, including our country as well. The reason for these legal approaches is in connection with the different international agreements and recommendations of juvenile criminal law, and the joining of these pacts. Placing the national law material in the international trends shows us that the Hungarian regulations are adequate enough to the international expectations, and more or less to certain national laws as well. The observation of the current juvenile legal material reflects that a different treatment is fulfilled in case of the juvenile than the adults, moreover, the educational aspects and the privilege of special prevention, the final feature related to freedom deprivation, and some guarantee type norms are also used. The conditions of practical creation are not so favourable. On one hand, our sanction system of the juvenile is not as rich as in the case of the foreign legal material analysed, therefore our national administration of justice is more restricted and has fewer possibilities to care about the „interests above all” in case of the juvenile, and there are fewer differences in the influential regulations comparing the young and the adult. Our national legal system of juvenile criminal law contains less flexible solutions compared to the Western-European models. There are narrow opportunities for the alternative sanctions and the subversive proceedings. On the other hand, the personal and equipment conditions are not fully available in order to complete the requirements in need at all levels in terms of greater distinguishing and professionalism. Generally speaking, the proclaimed aims cannot be widely applied in practice because of the inappropriate number of alternative sanctions and because of the inadequate institutional background.
- 5) The presence of a more dangerous stratum of perpetrators is less among the crime preventional priorities of national criminologists, criminal law discipline theorists and practical experts (the representatives of prosecutorial and judicial areas). (It cannot be denied even if criminal recidivists are emphasised as a stressed interventional target group in the „National Strategy for Crime Prevention in Society.) Due to the form of the national, dual gauged criminal politics, the more serious criminal acts committed by the perpetrators have been neglected by both the theoretical and the practical experts as well. The crime preventional actions to be taken are mostly related to punishment execution, the theory of separate treatment (based on their prevention) is totally missing from the national system.

Findings of the empirical research:

- 1) Half of the recidivious juvenile interviewed start their walk of life as a child perpetrator. In their cases committing crime again and becoming a recidivist in their teens in certain cases support a slowly forming criminal carrier, whose first phase can be related to the norm offence committed in their childhood.
- 2) It was also justified that for most of the juvenile recidivists it is typical to stay out of the social work division. It means - typically the period before being arrested - lagging behind in school work, finishing their studies at an early age, the lack of training for any kind of trade, and also unemployment.
- 3) Among the justified hypotheses there is one which states that juvenile recidivist criminals are in a status of having false morals and values, which can be shown in their sentimental and intellectual uninterest against the social rules of behaviour and requirements, also in their false perception of social reality.
- 4) The research supported the findings of other researches carried out earlier, which also justified that there is a connection between crime commission and social patterns. In most cases of our juvenile recidivist perpetrators we can reveal the insufficiency of the peers, and the criminal feature within the family which - presumably, also according to the juveniles' evidences - created the base for the social adoptional disorders and the criminal attitude.